

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

HAYAT REHBERİ KUR'ÂN

KONULU TEFSİR

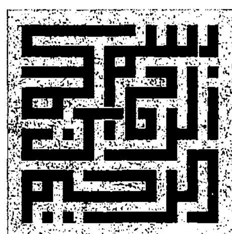

HAYAT REHBERİ KUR'ÂN

KONULU TEFSİR

I

HAYAT REHBERİ KUR'ÂN -KONULU TEFSİR-

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 2032
KAYNAK ESERLER - 251

Genel Koordinatör
Prof. Dr. Huriye MARTI

Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Fatih KURT

Koordinasyon
Bünyamin KAHRAMAN

Tasarım
Emre YILDIZ

Baskı Takip
Mustafa ÇOBAN

2021-06-Y-0003-2032
ISBN 978-625-435-121-1 (takım)
ISBN 978-625-435-122-8 (1. cilt)

Eser İnceleme Komisyon Kararı:
19.08.2021/48

Sertifika No: 12930

2. Baskı, Ankara 2021

Baskı ve Cilt
Başak Matbaacılık ve Tan. Hizm.
İth. İhr. Tic. A.Ş.
Tel: (0312) 397 16 17

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı
No: 147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 295 72 93 - 94
Faks: (0312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

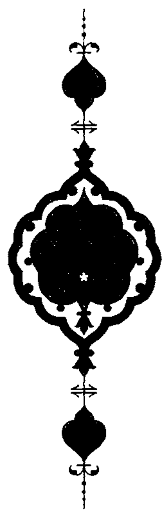
Yayın ve Satış
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

HAYAT REHBERİ KUR'ÂN

KONULU TEFSİR

1

TAKDİM

Yüce bir gaye ile yeryüzüne gönderilen insanoğlu, sayısız nimetle ve üstün özelliklerle donatılmıştır. Söz konusu nimetlerin başında vahiy ve akıl gelmektedir. Allah Teâlâ'nın peygamberleri aracılığı ile insanlığa mesajı olan vahiy, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile başlamış ve Hz. Muhammed Mustafa (sas) ile son bulmuştur. Allah'ın, insanı vahye muhatap kılması, insana verdiği değerin ve onun mahlûkat içerisindeki özel konumunun bir ifadesidir. Allah, vahiy ile insana kim olduğunu, yeryüzünde bulunuş amacını, ölümden sonraki hayatı öğretmekte ve insanı vahyin değerini idrak edip tevhid, adalet ve güzel ahlâk merkezli bir hayat yaşamaya çağırmaktadır. Dolayısıyla insanın vahyi rehber edinmesi; yaratılış gayesi, fıtratı ve vicdanı ile buluşması hem Rabbi ile hem de bütün âlemle barışık olması demektir.

Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm, tevhidden adalete, nübüvvetten âhirete, ibadetten ahlâka, âlemin yaratılışından insanın varoluş gerekçesine varıncaya kadar hayatın tüm alanlarını kuşatan ilkeleri ve mesajlarıyla insanlığın yolunu ve ufkunu aydınlatmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'e iman eden Müminlerden beklenen; evinden işine, mâbedinden mektebine, ticaretinden sanatına, sokağından şehrine varıncaya kadar hayatın her alanında Allah'ın ezelî ve ebedî kelâmını kendilerine rehber edinmeleridir. Zira Kur'ân-ı Kerîm, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkaran; hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı, güzel ile çirkini, faydalı ile zararlıyı birbirinden ayıran; insana kendini, Rabbini, evreni tanıtan; asil, onurlu ve tertemiz bir hayatın sınırlarını gösteren;

edebi, hikmeti, adaleti, merhameti, ahde vefayı, hayırda yarışmayı, insanı insan yapan değerleri öğreten bir hidayet rehberidir.

Rahmet, şifa ve bereket menbaı olan bu eşsiz kitabın gayesi, insanın dünya ve âhiret huzurunu temin etmektir. Bu gayeye matuf olarak, iyice anlaşılsın diye ilk muhataplarının dilinde, hayatla ahenk içerisinde, parça parça, âyetler hâlinde indirilmiştir. Allah'ın eşsiz kelâmını insanlara en güzel şekilde tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Muhammed (sas), her hâli ve tavrıyla, vahyi anlama çabası içindeki ashâbın gözleri önünde âdeta Kur'ân'ı yaşanan bir hayata dönüştürmüştür. Böylece ashâb, Kur'ân'da anlayamadıkları bir hususla karşılaştıklarında bizzat Hz. Peygamber'e sorup öğrenme ayrıcalığını da elde etmiştir. Onlardan sonraki nesiller bu bahtiyarlıktan mahrum kalsalar da ashâbla birlikte başlayan anlama çabasını ve faaliyetini asırlarca titizlikle devam ettirmiş, günümüze kadar taşımışlardır. Bu minvalde güçlü bir metodoloji ve büyük bir ilmî müktesebat oluşturmuşlardır.

Kur'ân-ı Kerîm, kıyamete kadar varlığını devam ettirecek son vahiy olması ve değişen şartlara, gelişen olaylara ve tüm zamanlara hitap eden mesajları ve ilkeleri ihtiva etmesi hasebiyle evrensel bir kitaptır. Bu durum aynı zamanda, bir hidayet rehberi ve hayat kitabı olan Kur'ân'ı anlama çabasının her zaman ve her daim dinamik kalmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, yaşanan zaman içerisinde onun evrensel mesajının en ideal ve en doğru şekilde anlaşılması, Müminler için iman ve kulluk sorumluluğudur. Bu da, Asr-ı Saâdet'ten bu yana Müslümanları Kur'ân'ın eşsiz mana derinliklerini keşfe yönelik muhtelif ilim disiplinleri oluşturmaya sevk etmiştir.

Bu bağlamda "Ulûmu'l-Kur'ân" kavramı altında son vahyi anlamaya yönelik çok sayıda alt disiplin geliştirilmiş; lügat, belâgat, fıkıh, felsefe, tasavvuf, fen ve daha pek çok farklı bakış açılarıyla tefsirler meydana getirilmiştir. İslâm âlimlerinin bütün bu gayretlerinde temel hedef, hayat rehberi olarak gönderilen bu ilâhî kitabın, herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilmesi ve onun kılavuzluğundan gereği gibi istifade edilmesidir. Esasen Resûl-i Ekrem (sas) ile başlayan ve sistematik bir şekilde günümüze kadar gelen tefsir geleneği, Kur'ân'ın mesajını hayatla buluşturma ve bütün insanlığa ulaştırma arzu ve heyecanının bir yansımasıdır. Bu meyanda Mukātil b. Süleyman'dan Taberî'ye, İbn Kesîr'den Elmalılı Hamdi Yazır'a kadar çok sayıda âlim kıymetli tefsirler yazarak Kur'ân-ı Hakîm'deki ilâhî muradı anlamaya ve yaşadıkları çağa taşımaya çalışmışlardır.

Bugün de Peygamber Efendimizin örnekliğinde Kur'ân-ı Kerîm'in üstün ahlâk ilkelerini insanlığa teklif etmek, krizler ve bunalımlarla kuşatılan insanlığı, temsil ve tebliğ bütünlüğü içerisinde İslâm'ın kurtuluş ve esenlik mesajları ile buluşturmak ve

çağın sorunlarına Kur'ân'ın ilkeleriyle çözümler üretmek Müslümanların en temel sorumluluklarındandır.

Bu sebeple, sürekli değişen ve giderek karmaşık bir hâl alan günümüz dünyasında insanları son ilahî hitapla doğru ve etkin bir şekilde buluşturmak için yeni ilmî çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Kur'ân perspektifinden bakarak vahyin bütünlüğü içerisinde hayatın her alanına dair bir söylem geliştirmek, çağımızın gerektirdiği bir zorunluluk olarak ortadadır. Bu meyanda, Kur'ân'ın farklı sûrelerindeki konu bakımından birbiriyle ilişkili olan âyetlerin belli bir disiplin içerisinde birlikte ele alınıp yorumlanması, büyük faydalar sağlayacak bir çalışma olarak görülmektedir. Bu yöntem, bir taraftan bizlere Kur'ân'ın mesajını insanlara daha sağlıklı, bütüncül ve etkili bir şekilde ulaştırma imkânı sunarken diğer taraftan da tikel meselelere bütüncül bir bakış kazandırarak okuyucuya yeni ilmî teoriler karşısında güçlü bir duruş sağlamaktadır. "Konulu Tefsir" olarak isimlendirilen bu yöntem, Kur'ân'ın herhangi bir konuda ne söylediğini görme ve zihinleri kurcalayan sorulara kapsamlı cevaplar verme gibi pek çok pratik faydasının yanı sıra, ihtiva ettiği ilke ve değerlerin eğitim ve öğretiminde de büyük kolaylıklar getirmektedir.

Elinizdeki eser, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfının öncülüğünde, medeniyetimizin büyük ilmî müktesebatı ışığında, seçkin bir heyet tarafından, uzun bir dönem ve titiz bir çalışma ile ülkemizde tefsir alanında elde edilen birikimden faydalanılarak hazırlanmış bir "Konulu Tefsir"dir. Eserin hazırlanmasında baştan sona emeği geçen herkese teşekkür eder, bu kıymetli çalışmanın Kur'ân'ı anlayarak varoluş gayemizin farkına varma, hakikat merkezinde aklımızı, kalbimizi imar ederek kendimizi yeniden inşa etme gaye ve gayretimize katkı sağlamasını Yüce Rabbimizden niyaz ederim.

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyanet İşleri Başkanı

İÇİNDEKİLER

1. CİLT

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ALLAH'IN İNSANI HİDAYETE DAVETİ

2. CİLT

3. CİLT

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DÜNYA HAYATI ve İNSANIN İMTİHANI

4. CİLT

5. CİLT

ÖN SÖZ

Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumu din konusunda aydınlatma görevi uyarınca ve İslâm'ın, insanlığın yolunu ve ufkunu aydınlatan ilkelerinin yeryüzünün her köşesine ulaşması idealiyle, kuruluşundan günümüze birçok eser yayınlamış ve nice hizmetler üretmiştir. Elinizdeki eser de Başkanlığın, yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'in mesajlarını, günümüz insanının aklına, kalbine, idrakine sunma gayesine matuf olarak büyük bir özveri ve gayretle hazırlanmış kıymetli bir çalışmadır.

Uzun zamandır gerçekleşmesi talep ve arzu edilen "Konulu Tefsir Projesi" için kapsamlı ön çalışmalar yapılmış ve bu çerçevede konunun uzmanlarıyla pek çok kez toplantılar ve geniş müzakereler gerçekleştirilmiştir. Uzun ve titiz bir çalışma sürecinin sonucunda da İslâm dininin en başta gelen kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in kolay bir şekilde anlaşılması ve halkımızın doğru, nitelikli ve sağlıklı bir dinî bilgiyle ulaşması noktasında büyük faydalar sağlayacak olan bu eser ortaya çıkmıştır. Böylece Başkanlık, kuruluşundan bu yana sürdürdüğü yayın faaliyetlerine bu tefsir ile bir yenisini daha eklemiş ve halkımıza önemli bir eser daha sunmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfının birlikte yürüttüğü bu çalışma, medeniyetimizin büyük ilmî müktesebatı ışığında, ülkemizdeki İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinin tefsir alanındaki birikiminden yararlanılarak hazırlanmış ve bu alandaki bilimsel kazanım insanlığın istifadesine sunulmaya çalışılmıştır.

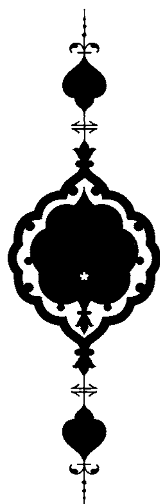
Bu çalışma, Mushaf-ı Şerif'teki sıralamayı izleyerek Kur'ân'ı âyet âyet tefsir eden tefsir eserlerinden farklıdır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığının, daha önce yayımladığı "Kur'an Yolu" adlı eserde Mushaf tertibi esas alınmıştır. Elinizdeki bu eser ise son dönemde geliştirilen ve "Konulu Tefsir" olarak adlandırılan bir çalışmadır. Gerek İslâm dünyasında gerekse ülkemizde daha önce örnekleri de bulunan bu tarz bir tefsir çalışması, ilk kez Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında yerini almıştır. Bu tefsir eserinde, Kur'ân'ın içeriğinde yer alan konular esas alınarak âyetler tefsir edilmiştir. Belirlenen her bir Kur'ân konusunun başlığı altına giren âyetler bir arada yorumlanmış, böylece âyetlerin bütünlük içinde ele alınması, Kur'ân-ı Kerîm'in içeriği ile mesajının mümkün olduğunca yalın ve doğrudan aktarılması amaçlanmıştır. Okuyucu böyle bir çalışmada, belli bir konudaki bütün âyetleri ya tam metin ve mealiyle ya sadece mealiyle yahut içeriğine yapılan atıflarla bir arada görmüş olacaktır.

Konulu Tefsir Projesi, fiilen başladığı 2015 yılının Haziran ayından itibaren son düzeltmelerin yapılarak basıma verildiği 2021 yılı Eylül ayına kadar geçen altı yıl boyunca, Diyanet İşleri Başkanlığının Değerli Başkanları, ilgili Başkan Yardımcıları ve Dini Yayınlar Genel Müdürlüğünün kararlı destek ve takipleriyle devam etmiş ve sonuca ulaşmıştır. Bu proje Diyanet İşleri Başkanlığının kararı, Türkiye Diyanet Vakfının desteği, Editörler ve Yürütme Kurulunun yoğun ve sürekli çalışmalarıyla birlikte tefsir alanındaki bilim insanlarının değerli katkılarıyla hayata geçirilmiştir. Eserin en başından, okuyucunun eline gelinceye kadar geçirdiği bütün aşamalarda katkı veren herkes teşekkürü hak etmektedir. Elbette her eserin başarısının, okuyucunun ilgisi ve takdiriyle güçlü bir ilişkisi vardır. Bu manada eserle ilgili okuyuculardan gelen eleştiri ve tavsiyeler bir imkân ve zenginlik olarak görülecektir. Yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'in, insanlığa hidayet, hayata istikamet, gönüllere huzur, kalplere şifa veren mesajlarından daha çok istifade edilmesine katkı sunmak bu eserin en büyük başarısı olacaktır.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Editörler ve Yürütme Kurulu

Ankara, Eylül 2021

AKADEMİK HEYET

Abdulbaki GÜNEŞ

Prof. Dr.

Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1988). Aynı üniversitede yüksek lisans (1994), Harran Üniversitesinde "Kur'ân'da Akıl ve Aklî Tefsir Hareketi" adlı teziyle doktora (1996) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı (1980-1983), Millî Eğitim Bakanlığı (1988-1993) ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde çalıştı. 2008-2015 yılları arasında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığı görevinde bulundu. Hâlen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Abdulkerim SEBER

Doç. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1996). Aynı üniversitede "Âlûsî'nin Ruhu'l-Meani Tefsirinde Tasavvuf" adlı teziyle doktorasını tamamladı (2001). Niğde Bor İmam Hatip Lisesinde meslek dersleri öğretmeni olarak görev yaptı (1996-1999). Hâlen Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Abdullah AYGÜN

Dr. Öğr. Üyesi

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1998), Sakarya Üniversitesinde "Kur'an'a Göre Ümmet-i Muhammed'in Özellikleri" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2008). Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatında çeşitli görevlerde bulundu (2001-2013). Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalıştı (2013-2017). Hâlen Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Abdullah KARACA

Arş. Gör.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2015). Aynı üniversitede "Kur'ân Muhtevası Bağlamında Kur'ân Ansiklopedilerinin Tahlil ve Değerlendirmesi" adlı teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı (2018). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinde çalıştı (2015-2017). Hâlen Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde araştırma görevlisidir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde doktora eğitimine devam etmektedir.

Abdülcelil BİLGİN

Prof. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1995). "Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı" adlı teziyle doktora eğitimini Ankara Üniversitesinde tamamladı (1999). Millî Eğitim Bakanlığı (1995-2009) ve Muş Alparslan Üniversitesinde (2009-2018) çalıştı. Hâlen İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmaktadır. Tefsir ve dilbilim alanında yayımlanmış çalışmaları bulunmaktadır.

Adem ERGÜL

Dr. Öğr. Üyesi

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1989). Aynı üniversitede "Kur'an-ı Kerim'de Kalp Kavramı" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1998). Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yaptı (2018-2019). Hâlen İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir.

Ahmet ABAY

Doç. Dr.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1991). Uludağ Üniversitesinde yüksek lisans (1995), Atatürk Üniversitesinde "Kur'an'da Kişilik Eğitimi İle İlgili İlkeler" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2011). Millî Eğitim Bakanlığında öğretmen ve idareci olarak çalıştı

(1991-2011). Hâlen Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ahmet Faruk GÜNEY

Dr. Öğr. Üyesi

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1999). Aynı üniversitede yüksek lisans (2002) ve "İbn Sina'dan Elmalılı'ya İhlas Suresi Felsefî Tefsir Geleneği" teziyle doktora eğitimini (2008) tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığında çalıştı (2001-2013). Hâlen Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ahmet ÖZ

Doç. Dr.

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1990). Aynı üniversitede yüksek lisans (1999) ve "Kur'an'ın Önerdiği Vasat Ümmet" teziyle doktora (2006) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı (1992-2010) ve Gümüşhane Üniversitesinde (2010-2012) çalıştı. Hâlen Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ahmet ÖZDEMİR

Doç. Dr.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (2002), Ankara Üniversitesinde yüksek lisans (2008) ve "Kur'an-ı Kerim'de SLM ve SLH Köklerinin Semantik İncelemesi" adlı teziyle doktora (2013) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli okullarda öğretmen olarak çalıştı (2004-2013). Hâlen Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ahmet Sait SICAK

Dr. Öğr. Üyesi

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (2000) ve Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Fakültesinde (2014) aldı. Yüksek lisansını (2006) ve doktorasını (2013) Marmara Üniversitesinde tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığında görev yaptı (2001-2012). Dicle Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştı (2012-2014). Hâlen Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ali AKAY

Prof. Dr.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1984), Harran Üniversitesinde yüksek lisans (1996) ve doktora eğitimini tamamladı (2003). Diyanet İşleri Başkanlığında imam-hatip (1979-1981), Millî Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak (1985-1994) çalıştı. 1994 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesine araştırma görevlisi olarak atandı. Hâlen Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış çalışmaları vardır.

Ali AKPINAR

Prof. Dr.

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1984). Aynı üniversitede "Saîd b. Cübeyr ve Tefsîr İlmindeki Yeri" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1993). Diyanet İşleri Başkanlığı (1983-1985) ve Cumhuriyet Üniversitesinde (1994-2009) görev yaptı; 2009 yılında Selçuk Üniversitesine geçti. 1989-1993 yıllarında Avusturya'da bulundu. Hâlen Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış 25 kitabı ve makaleleri bulunmaktadır.

Ali BİNOL
Dr. Öğr. Üyesi

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimini (1984), Konya Necmettin Erbakan Üniversitesinde "Kur'an'da Beşer ve İnsan" adlı teziyle doktora (2017) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenlik yaptı (1985-2015). Yozgat-Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Arap Dili ve Belagati öğretim görevliliğine (2015), daha sonra doktor öğretim üyeliğine atandı (2017). Hâlen Yozgat Bozok İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Ali BULUT
Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1998). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde araştırma görevlisi olarak göreve başladı (2000). Aynı üniversitede yüksek lisans (2002) ve doktora eğitimini tamamladı (2009). Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında göreve başladı (2010). Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde bulundu (2011-2014). Hâlen SDÜ İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında akademik çalışmaları bulunmaktadır.

Ali ERBAŞ
Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1984). Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Fatih Müftülüğüne bağlı çeşitli camilerde din görevlisi olarak vazife yaptı (1982-1993). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında "Kur'an'daki Tekrarlar" isimli teziyle yüksek lisansını (1987), Dinler Tarihi Anabilim Dalında "İlâhî Dinlerde Melek İnancı" isimli teziyle doktorasını (1993) tamamladı. İstanbul Haseki Eğitim Merkezinde lisansüstü öğrencileri için açılan ihtisas kursuna devam etti (1988-1990). Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yaptı. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığını yürüttü (2006-2011). 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürü, 08.06.2017 tarihinde Yalova Üniversitesi Rektörü, 17.09.2017 tarihinde de hâlen yürütmekte olduğu Diyanet İşleri Başkanlığı görevine atandı.

Ali Galip GEZGİN
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimini tamamladı (1984). İlçe müftüsü olarak görev yaptı (1985-1994). Süleyman Demirel Üniversitesinde "Tefsîrde Semantik Metod ve Kur'an'da 'Kavm' Kelimesinin Semantik Analizi" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1999). Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak göreve başladı (1994). Hâlen Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ali KARATAŞ
Doç. Dr.

Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1999), Ankara Üniversitesinde "Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'ında Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1988). Millî Eğitim Bakanlığı (2003-2011), Bartın Üniversitesi (2011-2012) ve Pamukkale Üniversitesinde (2013-2018) çalıştı. Hâlen Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ali Rıza GÜL
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1988). Aynı üniversitede "Tarihi Bağlamı Çerçevesinde Kur'an'da Riba Yasağı" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2001). Diyanet İşleri Başkanlığı (1980-1983), Millî Eğitim Bakanlığı (1988-1992) ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde (1992-2010) çalıştı. Kazakistan'daki Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak

Üniversitesinde bulundu (2013-2015). Hâlen Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Aydın TEMİZER

Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1997). Aynı üniversitede yüksek lisans (2006) ve doktorasını (2010) tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde çeşitli ilköğretim okulu ve liselerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yaptı (1998-2011). Hâlen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Ayşe Betül ORUÇ

Dr. Öğr. Üyesi

Selçuk Üniversitesinde lisans (2007), Necmettin Erbakan Üniversitesinde "Klasik ve Modern Dönem Tefsir Kaynaklarında Kadın Algısı" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2016). Selçuk Üniversitesi (2009-2010) ve Necmettin Erbakan Üniversitesinde (2010-2021) çalıştı. Hâlen Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Bahaeddin YÜKSEL

Dr. Öğr. Üyesi

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1995). Aynı üniversitede yüksek lisans (2007), "Tarihsel Süreçte Kur'ân'ın Farklı Anlaşılma Nedenleri" isimli teziyle doktora (2015) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı (1995-2016), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (2016-2019) ve Erciyes Üniversitesinde (2019-2021) çalıştı. Hâlen Kayseri Üniversitesi Develi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Bayram DEMİRCİGİL

Dr. Öğr. Üyesi

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1996), Ankara Üniversitesinde "Hasan-ı Basrî Kıraati ve Kur'an Tefsirine Katkısı" başlıklı teziyle doktorasını (2016) tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığında Kur'an Kursu öğreticiliği, imam-hatiplik, ilçe müftülüğü ve yurt dışı görevlerinde bulundu (1996-2013). Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde göreve başladı (2013). Hâlen aynı fakültede Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış çalışmaları bulunmaktadır.

Bilal GÖKKIR

Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1990). Aynı üniversitede ilk yüksek lisansını dinler tarihi alanında tamamladı (1993). Devlet burslusu olarak eğitimine İngiltere'de Manchester Üniversitesinde "Batı'da Kur'an Araştırmaları" alanında devam etti (MA 1994 ve PhD 2002). Isparta Süleyman Demirel Üniversitesinde (1993-2011) görev yaptı. Manchester Üniversitesinde (2010-2011) ve TÜBİTAK destekli olarak Oxford Üniversitesinde çalışmalarda bulundu (2013-2014). Yalova Üniversitesinde Rektör vekâleti (2016-2017) ve ardından Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlık görevlerinde bulundu (2019-). Hâlen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış ulusal ve uluslararası yayımları bulunmaktadır.

Bünyamin AÇIKALIN

Dr. Öğr. Üyesi

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1993). Aynı üniversitede "Kur'an'da Dünya Hayatına Verilen Değer" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2005). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (1994-2005), Millî Eğitim Bakanlığı (2005-2009) ve Şırnak Üniversitesinde (2009-2012) çalıştı. Hâlen Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir.

Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Celal KIRCA
Prof. Dr.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü bitirdi (1971). Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenlik ve İmam-Hatip Lisesi Müdürlüğü (1971-1977) yaptı. Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü ve Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği görevlerinde bulundu (1977-2012). "İlmî Tefsir Hareketi" teziyle doktorasını tamamladı (1984). 2000-2006 yılları arasında dekanlık yaptı. Tefsir ve edebiyatla ilgili yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Celil KİRAZ
Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1998), Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde "Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri -Tevrat, Zebur ve İncil'le Mukayeseli Bir Çalışma" adlı teziyle doktora (2005) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığında kısa bir süre çalıştı (1999-2000). Hâlen Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap, kitap bölümü, makale ve bildirileri bulunmaktadır.

Davut ŞAHİN
Doç. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1997). Aynı üniversitede "Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2009). Millî Eğitim Bakanlığı (1998-2010), Gümüşhane Üniversitesi (2010-2016) ve Kırıkkale Üniversitesinde (2016-2020) çalıştı. Hâlen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümünde öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Emrah DİNDİ
Doç. Dr.

Hafızlığını, Bayburt'ta (1988-89); lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (2001) tamamladı. Dokuz Eylül Üniversitesinde yüksek lisansını (2006), Haseki Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi programını (2008) ve İstanbul Üniversitesinde "Kur'ân'da İslam Öncesi Kültürün İzleri" adlı teziyle doktorasını (2014) tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığında çalıştı (2002-2015). 2016 itibarıyla Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyeliği görevine devam etmektedir.

Enver ARPA
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1988), Ürdün Üniversitesinde yüksek lisans (1994), Ankara Üniversitesinde "İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı ve Anlama Metodu" isimli teziyle doktora eğitimini tamamladı (2001). Diyanet İşleri Başkanlığı (1983-1997), Adalet Bakanlığı (1997-2018), TİKA Başkanlığı (2008-2014) ve Diyanet İşleri Başkanlığında (2014-2017) çeşitli görevlerde bulundu. Hâlen Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ercan ŞEN
Dr. Öğr. Üyesi

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2005). Aynı üniversitede yüksek lisans (2008), "Kur'an'da Fetih" başlıklı teziyle doktora (2014) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde İstanbul'da çeşitli okullarda öğretmenlik ve idarecilik yaptı (2005-2013). Hâlen Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Erdoğan PAZARBAŞI
Prof. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1980). Aynı üniversitede "Kur'an-ı Kerim'in Tarihi Verilerine Göre Medeniyetlerin Menşei ve Seyri" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1994). Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenlik (1980-1988) yaptı. Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyeliği ve dekan yardımcılığı (1995-1996) görevinde bulundu. Hâlen Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Esra ERDOĞAN ŞAMLIOĞLU
Arş. Gör.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden (İngilizce İlahiyat Programı) mezun oldu (2015). Aynı üniversitede "Kur'an'da Rab ve İlah Kavramlarının Semantik Analizi" başlığı ile yüksek lisansını tamamladı (2018). Millî Eğitim Bakanlığında öğretmen (2015-2016), Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (2016-2017) araştırma görevlisi olarak çalıştı. Hâlen Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde Tefsir Anabilim Dalı araştırma görevlisi olarak bulunmakta ve Ankara Üniversitesinde tefsir alanında doktora çalışmasına devam etmektedir.

Esra GÖZELER
Doç. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2002). Yüksek lisansını (2005) ve doktorasını (2009) Ankara Üniversitesinde tamamladı. Ürdün Üniversitesinde Arap dili eğitimi gördü (2004-2005). Alexander von Humboldt-Stiftung araştırma bursunu kazandı ve Seminar für Semitistik und Arabistik (Freie Universität Berlin) ve *Corpus Coranicum* Project (BBAW, Potsdam) bünyesinde post-doktora yaptı (2012-2013, 2014/Güz). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap, kitap bölümü, makale, tebliğ ve proje çalışmaları bulunmaktadır.

Esra HACIMÜFTÜOĞLU
Doç. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2000). Aynı üniversitede "Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2010). Diyanet İşleri Başkanlığında görev yaptı (2004-2015). Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde göreve başladı (2015). Hâlen Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap, makale ve bildirileri bulunmaktadır.

Fatih TOK
Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2001). Aynı üniversitede "İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin Kur'ân Anlayışı" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2015). Bir süre Millî Eğitim Bakanlığında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak çalıştı (2003-2010). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalına öğretim görevlisi olarak atandı (2010). Hâlen Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap, makale ve tebliğleri bulunmaktadır.

Fatma Asiye ŞENAT
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1991). Fakülte yıllarında başladığı hıfz çalışmasını 1994 yılında tamamladı. Yüksek lisans (1995) ve doktorasını da (2003) Ankara Üniversitesinde tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı (1991-1997) ve Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (1997-2014) görev yaptı. 2014 yılında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-TV ve Sinema Bölümünden mezun oldu. Hâlen Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Uzmanlık alanında kitap ve makaleler kaleme almıştır.

Ferihan ÖZMEN
Dr. Öğr. Üyesi

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2001). Aynı üniversitede yüksek lisans (2003) ve "Abdüssamed el-Gaznevî ve Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm'i" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2011). Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Kur'ân Kursu öğreticisi ve vaiz olarak çalıştı (2005-2013). 2013 yılından itibaren Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitabı ve makaleleri bulunmaktadır.

Ğıyasettin ARSLAN
Prof. Dr.

Erciyes Üniversitesinde lisans (1981), Fırat Üniversitesinde yüksek lisans (1996), Marmara Üniversitesinde doktora (2001) eğitimini tamamladı. İmam-Hatip liselerinde öğretmen ve idareci olarak görev yaptı (1983-1995). 2011'de YÖK desteğiyle Frankfurt Üniversitesinde bulundu. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığı yaptı (2013-2021). Hâlen Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış çeşitli kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Hakan UĞUR
Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1998), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde "Kur'an'ın Tevrat'ta Tasdik Ettiği Konular" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2008). 1999 yılından itibaren Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde göreve başladı. Hâlen Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap, kitap bölümü, tebliğ ve makaleleri bulunmaktadır.

Halil ALDEMİR
Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1998). Aynı üniversitede "Kur'ân-ı Kerim'e Göre İhtilaf" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2007). 2009-2010 Eğitim-Öğretim yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hazırlık sınıflarında Arapça derslerini okuttu. 2010 yılında intisap ettiği Kilis 7 Aralık Üniversitesinde İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Halil ALTUNTAŞ
Doç. Dr.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden mezun oldu (1975). Ankara Üniversitesinde yüksek lisans (1989), "Necrî ve Tefsirdeki Metodu" adlı teziyle doktorasını (1994) tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığında öğretmenlik, Vakıflar Genel Müdürlüğünde yurt müdürlüğü (1977-1982) yaptı. Diyanet Haseki Eğitim Merkezi kursiyeri oldu (1983-1986). Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanlığı (1986-2001) ve üyeliği (2001-2015) yaptı. 2017 yılında emekli oldu. Tefsir alanında ve başka konularda çeşitli eserleri vardır.

Halil HACIMÜFTÜOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1995). Aynı üniversitede yüksek lisans (2006) ve doktora (2009) eğitimlerini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığında öğretmenlik yaptı (1995-2011). 2011 yılından beri Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitapları ve makaleleri bulunmaktadır.

Harun ABACI
Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2003). Aynı üniversitede yüksek lisansını (2006), Sakarya Üniversitesinde "Kur'ân'ın Anlam Farklılaşmasına İ'râbın Etkisi -Âlûsî Tefsiri Örneği-" adlı teziyle doktorasını (2015) tamamladı. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalıştı (2010-2018). Hâlen Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesidir.

Harun BEKİROĞLU

Doç. Dr.

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2003). Aynı üniversitede yüksek lisans (2005), Selçuk Üniversitesinde "el-Burhān ve el-İtḳān Adlı Eserlerin Tefsir Metodolojisi Bakımından Değerlendirilmesi" adlı teziyle doktora eğitimini (2012) tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı Pendik Haseki Eğitim Merkezinden mezun oldu (2009). Diyanet İşleri Başkanlığında imam-hatip (2004-2010) ve Hitit Üniversitesinde Arapça okutmanı olarak çalıştı (2010-2018). Hâlen İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesidir.

Harun ÖĞMÜŞ

Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1998). Aynı üniversitede "Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2006). Şırnak Üniversitesinde çalıştı (2009-2011). Hâlen Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Hasan KESKİN

Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1984). Aynı üniversitede "Tâcü'l-Kurrâ el-Kirmânî ve Lübâbü't-tefâsîr Adlı Tefsiri" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1993). Diyanet İşleri Başkanlığında (1985-1994) görev yaptı. 1994'ten beri Cumhuriyet Üniversitesinde çalışmakta; Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde dekanlık görevini yürütmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Hatice TEBER

Dr. Öğr. Üyesi

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1990). Aynı üniversitede yüksek lisans (1992) ve "Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî'nin Tefsirinde Yorum Yöntemi" adlı teziyle doktora eğitimini (2004) tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı (1992-2014) ve Korkut Ata Üniversitesinde (2014-2018) çalıştı. Hâlen Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış makaleleri ve bildirileri bulunmaktadır.

Hayati AYDIN

Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1989). Harran Üniversitesinde "Kur'an ve Sünnete Göre Beşerî Zaaflar" adlı teziyle doktorasını tamamladı (1997). Hâlen Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış birçok kitap ve makalesi bulunmaktadır.

Hekim TAY

Dr. Öğr. Üyesi

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2006). Ankara Üniversitesinde "Mekki Ayetler Çerçevesinde Mekke'de Sosyal Tabaka Davranışları" başlıklı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2013). Diyanet İşleri Başkanlığında (2002-2013) çalıştı. Hâlen Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri mevcuttur.

Hikmet AKDEMİR

Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde lisans (1981), Ankara Üniversitesinde "Muhammed İbn Bedrüddin el-Münşi ve Tefsirdeki Metodu" adlı teziyle doktora (1993) eğitimini tamamladı. Adıyaman-Besni İmam Hatip Lisesinde (1985-1994) ve Harran Üniversitesinde (1994-2018) çalıştı. Hâlen Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Hikmet KOÇYİĞİT
Doç. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden ve Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden mezun oldu. Aynı üniversitede yüksek lisansını (2003) ve doktorasını (2010) tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde sınıf öğretmeni (1999-2011), Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi (2012-2018) olarak görev yaptı. Hâlen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında çalışmalarını sürdürmektedir.

Huriye MARTI
Prof. Dr.

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. "Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)" konulu teziyle doktorasını tamamladı (2005). Amman'da Şuayb el-Arnaûd'un tahkik ve tahrîc merkezinde eğitim aldı (1999-2000). Diyanet İşleri Başkanlığının *Hadislerle İslam* adıyla yayımlanan "Konulu Hadis Projesi"nde editör ve yazar olarak görev üstlendi. 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanı, 2014 yılında Diyanet İşleri Başkanlık Müşaviri, 2017 yılında ise Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak atandı.

Hüseyin ÇELİK
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1994). Aynı üniversitede "Kur'an'da Ruh" adlı teziyle doktora eğitimini (2004) tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı (1994-2010), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi (2010-2013), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (2013-2014) ve Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesinde (2014-2016) bulundu. Hâlen Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

İbrahim GÖRENER
Prof. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1988). Yüksek lisansını Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladı (1990). Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Doktorasını United Theological Seminary'de (USA, 1997) tamamladıktan sonra Erciyes Üniversitesindeki görevine döndü. Kırgızistan, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde bulundu (2003-2004). Hâlen Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri mevcuttur.

İbrahim Hilmi KARSLI
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1988), Atatürk Üniversitesinde doktora (2000) eğitimini tamamladı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesinde (1994) başladığı akademik hayatına Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesinde (2012) devam etti. Daha sonra Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde göreve başladı (2015). İki dönem Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği görevini yürüttü (2008-2020). Hâlen Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış tez, kitap, tebliğ ve makaleleri bulunmaktadır.

İlhami GÜNAY
Doç. Dr.

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1987). Aynı üniversitede yüksek lisans (1996) ve "Kur'an'da Gençlik Tipolojileri" adlı teziyle doktora (2003) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı (1989-1991) ve Millî Eğitim Bakanlığında (1991-2013) çalıştı. Hâlen Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

İshak ÖZGEL
Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1993), Uludağ Üniversitesinde yüksek lisans (1996), Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde "Tarihselcilik Düşüncesi Bağlamında Kur'ân'ın Tarihsel Yorumu" adlı teziyle doktora (2002) eğitimini tamamladı. 1994 yılından beri Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalında öğretim elemanı olarak çalışmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

İsmail ÇALIŞKAN
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1989). Aynı üniversitede "Kur'an'da Din Kavramı" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1998). Diyanet İşleri Başkanlığı (1990-1994), Cumhuriyet Üniversitesi (1994-2013) ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde (2013-2018) çalıştı. Kazakistan'daki Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinde bulundu (2009-2011). Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

İsmail KARAGÖZ
Prof. Dr.

İstanbul'da hafızlığını tamamladı (1965-1966). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1979). Aynı üniversitede "Kur'an'da Zulüm Kavramı" adlı teziyle doktorasını tamamladı (1994). Diyanet İşleri Başkanlığında vaiz, müftü, müfettiş, din işleri yüksek kurulu üyesi, iç denetçi, rehberlik ve teftiş başkanı (1973-2017), 2017 yılı itibarıyla Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyeliği görevlerinde bulundu; hâlen Fakültede dekanlık görevine devam etmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Kadir POLATER
Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden mezun oldu (1979). Tarım Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığında öğretmenlik yaptı. Uludağ Üniversitesinde "Kur'an'da Rahmet Kavramı" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1997). Atatürk Üniversitesi Erzincan İlahiyat Meslek Yüksekokuluna öğretim üyesi olarak atandı (1998). 2010 yılından itibaren Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Kerim BULADI
Prof. Dr.

1969 yılında hafızlığını bitirdi. Bursa Yüksek İslam Enstitüsünde lisans (1981), Marmara Üniversitesinde "Kur'an'da Nankörlük Kavramı" adlı teziyle doktora (1999) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde müftü, vaiz ve Almanya'da din görevlisi olarak çalıştı (1981-2011). 2011 yılından beri İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Lütfullah CEBECİ
Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden mezun oldu (1977). Aynı üniversitede "Kur'an-ı Kerim ve Kainattaki Şer Problemi" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1982). Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde uzun süre çalıştı. Daha sonra Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yaptı. Hâlen Kayseri Üniversitesi Develi İslami İlimler Fakültesinde dekanlık görevini yürütmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap, makale ve tercümeleri bulunmaktadır.

Mahmut AY
Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2000). Aynı üniversitede "Ahmed b. Acîbe ve İşârî Tefsir Açısından el-Bahru'l-Me-

dîd" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2010). Millî Eğitim Bakanlığı (2003-2009) ve İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (2009-2019) çalıştı. Hâlen T.C. Şikago Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşesi olarak görev yapmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Maşallah TURAN

Dr. Öğr. Üyesi

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1998). Aynı üniversitede "Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2006). Sağlık Bakanlığı (1993-2011) ve Millî Eğitim Bakanlığında (2011-2014) çalıştı. 2014 yılı itibaren Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmakta, tefsir alanında yayımlanmış kitap, makale ve bildirileri bulunmaktadır.

Mehmet Akif KOÇ

Prof. Dr.

İlkokul sonrası hıfzını tamamladı (1981). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra (1992), aynı fakülteye araştırma görevlisi olarak atandı (1993). Ankara Üniversitesinde yüksek lisans (1996), "İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri-İbn Ebî Hâtim (ö.327/939) Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi" isimli teziyle doktora (2001) eğitimini tamamladı. Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Başkanlığı görevini yürütmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap, makale ve bildirileri bulunmaktadır.

Mehmet DAĞ

Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1994). Atatürk Üniversitesinde "Tarihsel Perspektif ve Problematik Sorgulaması Bağlamında Kıraat İlminde İhticac Olgusu" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2005). Millî Eğitim Bakanlığında görev yaptı (1995). 1996 yılında intisap ettiği Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak görev yapmakta, tefsir ve kıraat alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Mehmet DEMİRCİ

Doç. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1994). Aynı üniversitede "Kurtubi'nin el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an Adlı Eserinin Tefsir Usulü Açısından Değerlendirilmesi" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2009). Millî Eğitim Bakanlığında çalıştı (1995-2000). Hâlen Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında Öğretim Üyesi olarak çalışmakta olup yurt dışı görevlendirmesiyle Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Mehmet Emin MAŞALI

Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1993). Marmara Üniversitesinde yüksek lisans (1996), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Resmü'l-Mushaf ve Tarihsel Değeri" adlı teziyle doktora (2003) eğitimini tamamladı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak görev yapmış, tefsir ve kıraat alanlarında araştırmalara imza atmıştır. 2019-2021 tarihleri arasında İstanbul Müftüsü olarak vazife almış olup, Temmuz 2021 itibarıyla Medeniyet Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi dekanlığına atanmıştır.

Mehmet Halil ÇİÇEK

Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1986). Selçuk Üniversitesinde "Ebu'l-Beka el-Kefevî'nin Külliyatında Tefsir ve Kur'an İlimleri" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1992). 1987-1993 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatip ve müftülük görevlerini yürüttü. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde çalıştı. Suudi Arabistan İmam Muhammed Üniversitesinde misafir öğretim

üyesi olarak bulundu (1999-2002). Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kurucu dekanlığını yaptı (2011-2014). Hâlen Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde çalışmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Mehmet KAYA
Doç. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2005). Aynı üniversitede yüksek lisans (2009) ve Atatürk Üniversitesinde doktora (2014) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı (2005-2011), Hitit Üniversitesi (2011-2014) ve Aksaray Üniversitesinde (2014-2018) çalıştı. Hâlen Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Mehmet KILIÇARSLAN
Doç. Dr.

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (2002), Cumhuriyet Üniversitesinde yüksek lisans (2006) ve "Zâdu'l-Mesîr Bağlamında İbnu'l-Cevzî'nin Tefsir Metodu" isimli teziyle doktora (2016) eğitimini tamamladı. 2000-2005 yılları arası çeşitli kamu kurumlarında, 2005-2018 arasında Millî Eğitim Bakanlığında çalıştı. 2018 yılı itibarıyla Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde öğretim üyesidir. Tefsir alanında Türkçe ve Arapça yayımlanmış makale ve kitapları bulunmaktadır.

Mehmet OKUYAN
Prof. Dr.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1987). Aynı üniversitede yüksek lisans (1990), "Necmuddin Daye ve Tasavvufi Tefsiri" adlı teziyle doktora (1994) eğitimini tamamladı. Hâlen Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Mehmet PAÇACI
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1982). Aynı üniversitede "Kur'an'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Ahiret İnancı" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı (1989). 1983-2008 yılları arasında Ankara Üniversitesinde öğretim elemanı olarak çalıştı. T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı yurt dışı teşkilatında Müşavirlik (2008-2011), merkez teşkilatında Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü görevlerinde bulundu (2011-2014). Vatikan Devleti nezdinde Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi olarak görev yaptı (2014-2019). Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Mehmet Sait ŞİMŞEK
Prof. Dr.

Erzurum Yüksek İslam Enstitüsünde lisans (1973), Ankara Üniversitesinde "Cahız ve Eserlerindeki Tefsir ve Kur'an İlimleri" adlı teziyle doktora (1984) öğrenimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığında (1970-1976) ve İmam-Hatip Lisesi meslek dersleri öğretmeni (1976-1977) olarak görev yaptı. 1977 yılından itibaren Konya Yüksek İslam Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesinde öğretim üyeliği yaptı. 2019 yılında emekli oldu. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri vardır.

Mehmet Suat MERTOĞLU
Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1989). Aynı üniversitede (1992) ve Almanya'da yüksek lisans (Mainz Üniversitesi, 1999) yaptı. Marmara Üniversitesinde "Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi Örneği: 1908-1914)" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2001). Serbest araştırmacı ve editör olarak çalıştıktan sonra TDV İslam Araştırmaları Merkezinde (İSAM) önce tefsir alanında araştırma uzmanı ve Tefsir İlim Heyeti üyesi, sonrasında Başkan Yardımcısı olarak görev yaptı (2007-2019). Hâlen Marmara Üniversitesi İlahi-

yat Fakültesi öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Mehmet Taha BOYALIK

Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2003). Aynı üniversitede "Abdülkâhir el-Cürcânî'nin Sözdizimi Teorisi ve Tefsir Geleneğine Etkisi" adlı teziyle doktorasını tamamladı (2014). Duke Üniversitesi Islamic Studies Bölümünde (2009-2010) ve Amman Üniversitesinde (2014-2015) misafir araştırmacı olarak çalıştı. Hâlen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir, dil ve belagat alanlarında kitap, makale, bildiri ve proje düzeyinde çalışmaları bulunmaktadır.

Mehmet ÜNAL

Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1988). Aynı üniversitede "Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü" çalışmasıyla doktorasını tamamladı (2002). Diyanet İşleri Başkanlığı (1986-1992) ve Millî Eğitim Bakanlığında görevlerde bulundu (1992-1994). Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yaptı (1994-2007). Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde bir süre çalıştı (2009-2011). 2013 yılı itibarıyla Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde öğretim üyesi olarak görevine devam etmekte; bu fakültenin dekanlığını da yürütmektedir. Tefsir ve kıraat alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Mehmet YOLCU

Prof. Dr.

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1983), Harran Üniversitesinde "Kur'an'ın Zihniyeti Değiştirmesi" adlı teziyle doktora (1997) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak (1984-1994) çalıştı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi (1994-1999) ve İnönü Üniversitesinde (1999-2018) görev yaptı. Hâlen Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Mehmet Zülfi CENNET

Dr. Öğr. Üyesi

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (2002), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde "Şerîf el-Murtazâ'nın Kur'ân Anlayışı ve Yorum Yöntemi" adlı teziyle doktora (2016) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalıştı (2003-2012). Erzurum Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezinde eğitim gördü (2007-2010). Hâlen Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap, bildiri ve makaleleri bulunmaktadır.

Meliz YEŞİLYURT BARMAKSIZ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden (Uluslararası İlahiyat Programı) mezun oldu (2015). Aynı üniversitede "Kur'an'da Vahyin Kaydına İlişkin Kelimelerin İncelemesi" adlı teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı (2019). Türkiye Maarif Vakfı Mali Cumhuriyeti Ülke Temsilciliğinde (2019-2020) okul yöneticisi olarak çalıştı. Hâlen Türkiye Maarif Vakfı Madagaskar Ülke Temsilciliğinde okul yöneticisi olarak çalışmaya devam etmektedir.

Merve SAÇLI

Dr. Öğr. Üyesi

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2008). Aynı üniversitede yüksek lisans (2010) ve "Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî ve 'Besâiru zevi't-temyîz' İsimli Tefsirindeki Metodu" başlıklı teziyle de doktora (2017) eğitimini tamamladı. Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde araştırma görevlisi olarak görev yaptı (2013-2017). Hâlen Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış çalışmaları bulunmaktadır.

Mesut KAYA

Doç. Dr.

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (2003), Necmettin Erbakan Üniversitesinde "Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyata Yaklaşım ve Ki-

tab-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı" adlı teziyle doktora (2013) eğitimini tamamladı. Yaklaşık bir yıl süreyle YÖK doktora burslusu olarak Ürdün Üniversitesinde bulundu (2011-2012). Diyanet İşleri Başkanlığı (2005-2009) ve Şırnak Üniversitesinde (2014-2018) çalıştı. Hâlen Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Mevlüt ERTEN

Prof. Dr.

Suudi Arabistan Medine İslam Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1988), Ankara Üniversitesinde "Nass-Yorum İlişkisi" adlı tezle doktora (1998) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde müftülük ve vaizlik yaptı (1989-1993). İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalıştı (1993–2007). Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde vaizlik ve müftülük yaptı (2007). ABD New Jersey'de görevli olarak bulundu (2007-2010). Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesine atandı (2010). 2015 yılından itibaren Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmakta; bu fakültenin dekanlığını da yürütmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Muammer ERBAŞ

Prof. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1992). Aynı üniversitede "Fahreddin er-Razi ve İbn Teymiyye'nin Kur'an'a Yaklaşımları" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2001). Diyanet İşleri Başkanlığında çalıştı (1991-1993). Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyeliği ve idarecilik (2008-2009), Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde kurucu dekanlık (2015-2018) yaptı. Hâlen Dokuz Eylül Üniversitesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Muhammed ERSÖZ

Doç. Dr.

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (2007), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde "Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi" adlı teziyle doktora (2014) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı (2004-2010), Şırnak Üniversitesi (2010-2015) ve Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde (2015-2018) çalıştı. Hâlen Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Muhammed Fatih KESLER

Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1984). Aynı üniversitede "Kur'an-ı Kerîm'de Ehl-i Kitap" isimli teziyle doktorasını tamamladı (1992). Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmen (1985, 1987), Din Eğitimi Genel Müdürlüğü şube şefi (1986) olarak görev yaptı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyeliği görevinde bulundu (1994). 1999 yılından itibaren Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap, makale ve bildirileri bulunmaktadır.

Muhammed İsa YÜKSEK

Doç. Dr.

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2006). Aynı üniversitede "Kıraat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2014). 2007-2010 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığında çalıştı, 2010 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Hâlen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Muhammet ABAY
Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1989), Uludağ Üniversitesinde yüksek lisans (1992), Marmara Üniversitesinde doktora eğitimini (2003) tamamladı. Uludağ Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştı (1996-1998). 1998 yılı sonunda Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalına öğretim görevlisi olarak atandı. Hâlen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Muhammet YILMAZ
Doç. Dr.

Derepazarı ilçesi Maltepe Köyü Kur'an Kursunda hafızlığını yaptı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2000). Aynı üniversitede yüksek lisans (2003) ve doktora (2010) eğitimini tamamladı. 2002-2012 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatip olarak görev yaptı. 2012 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında başladığı öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Murat KAYA
Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1999). Aynı üniversitede yüksek lisans (2001) ve "Kur'an'da Allah'a Ait Azametli İfadeler (Bunların Tahlili ve Orijinal Bir İ'câz Vechi Olarak Temellendirilmesi)" adlı teziyle doktora (2007) eğitimini tamamladı. Hâlen İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Murat KAYACAN
Doç. Dr.

Selçuk Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu (1992). Aynı üniversitede yüksek lisansını (1997), tefsir alanında "Peygamberlere Karşı Tavırlar ve Sonuçları" başlıklı teziyle doktorasını (2003) tamamladı. Hâlen İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Çeşitli dergilerde makale ve çevirileri yayımlanmıştır.

Murat SÜLÜN
Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1991). Aynı üniversitede "Kur'ân Açısından İman-Amel İlişkisi" adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı (2000). Ekibiyle birlikte Keşşaf Tefsiri'ni Türkçeye kazandırmış, Mâtürîdî'nin Te'vilâtu'l-Kur'ân'ının tahkik heyetinde yer almıştır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Musa BİLGİZ
Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1985), Atatürk Üniversitesinde "Kur'an'a Göre İlim ve Cehalet" adlı teziyle doktora (1998) eğitimini tamamladı. Hâlen Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Musa Kazım YILMAZ
Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1979). Aynı üniversitede "Tabersî ve Tabatabaî'de Şia Tefsiri" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1986). Diyanet İşleri Başkanlığı (1989-1993) ve Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (1993-2020) çalıştı. Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi dekanlığı görevini yaptı (2020-2021). 01.01.2021 tarihi itibarıyla emekli oldu. Tefsir, İslam tarihi ve siyer alanlarında yayımlanmış kitap, çeviri ve makaleleri bulunmaktadır.

Mustafa KARAGÖZ
Prof. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1998). Aynı üniversitede yüksek lisans (2001), "Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı (Hicri İlk Üç Asır)" başlıklı teziyle doktora (2009) eğitimini tamamladı. 1999 senesinden beri Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında görev yapmaktadır. Alanıyla ilgili yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmakta.

Mustafa ÖZEL
Prof. Dr.

Uluslararası İslâm Üniversitesini bitirdi (İslâmâbâd/Pakistan, 1991). Dokuz Eylül Üniversitesinde yüksek lisansını (1994), "Elmalılı ve Mevdudî'nin Tefsirlerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım" adlı teziyle doktorasını (1999) tamamladı. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalıştı. Hâlen Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde akademik hayatını sürdürmektedir. Tefsir sahasında muhtelif çalışmaları vardır.

Mustafa ŞENTÜRK
Doç. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1997). Aynı üniversitede yüksek lisansını (2002), "İbn Atıyye ile Tabresî'nin Kur'ân'a Yaklaşımları: Mukayeseli Bir Çalışma" adlı teziyle doktorasını (2009) tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı kurumlarında Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni (1998-2010), Bayburt Üniversitesi Eğitim ve İlahiyat Fakültelerinde öğretim üyesi (2010-2013) olarak görev yaptı. Hâlen Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Naif YAŞAR
Doç. Dr.

Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesinde İngilizce Öğretmenliği lisans (2006), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde Felsefe Bölümü lisans (2019), Ankara Üniversitesinde "İlk Üç Asır Kelamî Tartışmalar Bağlamında Taberî (224-310/839-923)'nin Konumu" adlı teziyle doktora (2015) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığında İngilizce öğretmeni olarak çalıştı (2006-2013). 2013 yılında Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesine atandı. Hâlen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Naim DÖNER
Doç. Dr.

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1989), Atatürk Üniversitesinde "Celâleddin es-Süyûtî'nin Mu'taraku'l-Akrân fi İ'câzi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Kur'ân'ın İ'câzı Yönleri Açısından Değerlendirilmesi" adlı teziyle doktora (2013) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatiplik, vaizlik ve müftülük görevlerinde bulundu (1992-1994, 2001-2014). 2014 yılında Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesine öğretim üyesi olarak atandı. Hâlen Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Yayımlanmış kitap, çeviri ve makaleleri bulunmaktadır.

Nasrullah HACIMÜFTÜOĞLU
Prof. Dr.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde lisans (1975), Atatürk Üniversitesinde yüksek lisans (1982) ve "Fahruddîn Râzî'nin Nihâyetu'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz İsimli Eserinin Edisyon Kritiği ve Abdulkâhir Cürcânî'nin Belâgat ve İ'câz Alanındaki Eserleri İle Mukâyesesi" adlı teziyle doktora (1987) eğitimini tamamladı. Atatürk Üniversitesi, Erzincan Üniversitesi ve Bayburt Üniversitesinde akademik ve idari görevlerde bulundu. Başta i'câz ve belagat ilimleri olmak üzere, tefsir, Arap dili ve edebiyatı, tevhid ilmi ve kelam alanlarında yayımlanmış kitap, makale, bildiri ve ansiklopedi maddeleri bulunmaktadır.

Necattin HANAY

Dr. Öğr. Üyesi

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (2004), Sakarya Üniversitesinde yüksek lisans (2008), Necmettin Erbakan Üniversitesinde "Kur'an Tefsirinde Kıraat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği" başlıklı teziyle doktora (2015) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı (2004-2009) ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesinde (2009-2015) çalıştı. Hâlen Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir, kıraat ve diğer bazı alanlarda yayımlanmış çalışmaları mevcuttur.

Necdet ÇAĞIL

Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1992). Aynı üniversitede "Kur'an'ın Belagat ve Fonetik Yapısı" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2002). Diyanet İşleri Başkanlığı (1978-1992) ve Atatürk Üniversitesinde (1993-2021) çalıştı. Hâlen aynı üniversitede İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Necmettin GÖKKIR

Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1996). Manchester Üniversitesi (İngiltere) Ortadoğu Araştırmaları Bölümünde doktorasını tamamladı (2004). 2007 yılında Trinity College of Dublin'de misafir öğretim üyesi olarak görev yaptı. TÜBİTAK araştırmacısı olarak Ürdün Üniversitesinde araştırmalarda bulundu (2010-2011). Hâlen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Nihat UZUN

Doç. Dr.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1999). Aynı üniversitede "Hicri II. Asırda Siyaset-Tefsir İlişkisi" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2008). Diyanet İşleri Başkanlığı (2001-2011) ve Karadeniz Teknik Üniversitesinde (2011-2018) çalıştı. İslamofobi konusunda çalışma yapmak amacıyla Cambridge/İngiltere'de bulundu (2009-2010). Hâlen Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Osman KARA

Doç. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1986). Sakarya Üniversitesinde yüksek lisans (1996), "Kur'an'da İnsan Tipleri" adlı teziyle doktora (2002) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı orta dereceli okullarda öğretmenlik ve yöneticilik yaptı (1986-2013). 2013 yılında Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi oldu. Hâlen bu fakültede Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ömer ASLAN

Prof. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1993). Aynı üniversitede "Kur'ân ve Hoşgörü" adlı teziyle doktorasını tamamladı (2002). Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Kur'ân Kursu öğreticiliği (1985) ve müezzin-kayyım olarak (1989) görev yaptı. 1994 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmaya başladı. Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalıştı (2005-2008). Hâlen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmakta ve dekanlık görevini yürütmektedir. Tefsir ve kıraat alanında yayımlanmış tebliğ, makale ve kitapları bulunmaktadır.

Ömer BAŞKAN

Doç. Dr.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1995), İstanbul Üniversitesinde yüksek lisans (1998), Ankara Üniversitesinde "Kur'an Yorumunun Politik Bağlamı -Mevdûdî Örneği-" baş-

lıklı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2004). Millî Eğitim Bakanlığı (1995-1996), Gazi Üniversitesi (1996-2007) ve Hitit Üniversitesinde (2007-2013) çalıştı. Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak görev yaptı (2004-2005). Hâlen Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir ve kıraat alanlarında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ömer ÇELİK

Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimi aldı (1989). Aynı üniversitede "Kur'an-ı Kerim'e Göre Kur'an ve Muhatapları" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1997). Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi Araşan İlahiyat Fakültesinde misafir öğretim üyesi ve dekan olarak vazife yaptı (2004-2007). Hâlen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ömer DUMLU

Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1978). Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde (1975-1980) çalıştı. Dokuz Eylül Üniversitesinde yüksek lisans (1985) ve "Kur'an-ı Kerim'de Salah Meselesi" adlı çalışmasıyla doktora (1990) eğitimini tamamladı. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yaptı (1981-1982). Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliğinde bulundu (1983-2020). 2020 yılı itibarıyla Ege Üniversitesi Birgivi İslami İlimler Fakültesinde öğretim üyeliğine ve dekanlık görevine devam etmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ömer Faruk YAVUZ

Prof. Dr.

Medine İslam Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1990), Erciyes Üniversitesinde yüksek lisans (1996), Ankara Üniversitesinde "Kur'an'da Sembolik Dil" adlı tezle doktora (2002) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı (1991-1994), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Rize Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesinde çalıştı (1994-2012). Hâlen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Ömer MÜFTÜOĞLU

Doç. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1995), Ankara Üniversitesinde "Eski Ahid ve Kur'an'da VSY Kökünün Semantik Açıdan İncelenmesi" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2004). Millî Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak çalıştı (1995-1999). Hâlen Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Recep DEMİR

Doç. Dr.

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1991). Aynı üniversitede "Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2004). Millî Eğitim Bakanlığı (1991-2012) ve Karabük Üniversitesinde (2012-2014) çalıştı. 2015 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesine nakil yaptı. Hâlen bu fakültede Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Recep Orhan ÖZEL

Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1999), Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde "Keşşâf Tefsîri'nin Kur'ân İlimleri Yönünden İncelenmesi" adlı teziyle doktora (2012) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı (2001-2004) ve Millî Eğitim Bakanlığında (2004-2012) çalıştı. 2013 tarihinde Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyeliği görevine başladı. Hâlen Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Sadık KILIÇ
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1977). Tutak İmam-Hatip Lisesinde öğretmenlik yaptı (1977-1978). 1978 yılında Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde göreve başladı ve aynı üniversitede "Kur'an'da Günah Kavramı" konulu teziyle doktorasını (1982) aldı. 2016 yılında Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesine tayin oldu. Tefsir alanında yayımlanmış kitap, çeviri ve makaleleri bulunmaktadır.

Selahattin SÖNMEZSOY
Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden mezun oldu (1982). Sorbonne Üniversitesinde (Paris IV) yüksek lisansını (1983) ve doktorasını (1988) tamamladı. Batman Üniversitesi (2010) ve Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesinde (1996-1997) rektör yardımcılığı, Uluslararası Doğu Üniversitesi Şarkiyat Fakültesinde (1997-1998) dekanlık görevlerinde bulundu. Hâlen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Selim TÜRCAN
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1996). Aynı üniversitede "İlk Dönem Kur'an Tasavvuru -Kimlik ve Kitâb İlişkisi Bağlamında-" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2007). Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki okullarda öğretmenlik yaptı (1996-2000). Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesinde akademik hayatına başladı (2000). Hâlen Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde akademik hayatına devam etmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Sema ÇELEM
Dr. Öğr. Üyesi

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimini (1996), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde "Tefsir Külliyatında Hz. Nuḥ Kıssası'nın Gelişimi" teziyle doktorasını (2016) tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığında (1996-2015) ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (2015-2019) çalıştı. Hâlen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makalelerinin yanı sıra çocuk kitapları bulunmaktadır.

Sevgi TÜTÜN
Prof. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1995). Aynı üniversitede yüksek lisans (1999), "Kur'an'da Hayat ve Ölüm Kavramları" adlı teziyle doktora (2005) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı (1995-2005) ve Diyanet İşleri Başkanlığında (2005-2013) çalıştı. Hâlen İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Süleyman GEZER
Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1993). Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesine araştırma görevlisi olarak girdi (1999). Ankara Üniversitesinde yüksek lisansını (1999), "Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü" isimli çalışmasıyla doktorasını (2007) tamamladı. Hâlen Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Şaban KARASAKAL
Doç. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1992), Atatürk Üniversitesinde "Kur'ân ve Sosyal Psikoloji" adlı teziyle doktorasını tamamladı (2005). Diyanet İşleri Başkanlığı (1991-1992), Millî Eğitim Bakanlığı (1992-1994), Yüzüncü Yıl Üniversitesi (1994-2010) ve Şırnak Üniversitesinde (2010-2012) çalıştı. 2012 yılından beri Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir.

Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Şadi EREN
Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1986). Erzincan İlahiyat Meslek Yüksek Okulunda tefsir alanında öğretim üyeliği yaptı. Rotterdam İslam Üniversitesinde görev yaptı (2000-2003). 2011-2017 yılları arasında Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde dekanlık yaptı. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Şahin GÜVEN
Prof. Dr.

Kahire el-Ezher Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1993). Yüksek lisans ve doktora eğitimini Erciyes Üniversitesinde tamamladı. 2004 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına geçiş yaparak vaiz (2007) ve İstanbul Pendik Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezinde eğitim görevlisi olarak çalıştı. 2011 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesine öğretim üyesi olarak atandı. 15 Temmuz 2015 tarihinden itibaren Kayseri İl Müftülüğü görevini sürdürmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Şehmus DEMİR
Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1993). Aynı üniversitede "Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması Düşüncesinin Batıyla Münasebet Bağlamında Ele Alınışı" adlı teziyle tefsir alanında doktora eğitimini tamamladı (2002). Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalıştı (1994-2014). Gaziantep Üniversitesinde rektör yardımcılığı yaptı (2017-2020). Hâlen Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmakta; 2014 yılı itibarıyla bu fakültenin dekanlık görevini yürütmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Şevket KOTAN
Doç. Dr.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1985). Aynı üniversitede "Kur'an ve Tarihsellik Tartışmaları" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2001). Hâlen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Şükrü MADEN
Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2005). Aynı üniversitede "Tefsirde Hâşiye Geleneği ve Hâşiyetü Muhyiddîn Şeyhzâde 'alâ Tefsîri'l-Kâdî el-Beyzâvî Örneği" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (2013). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığında çalıştı (2006-2014). Hâlen Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Talip ÖZDEŞ
Prof. Dr.

Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladı (1978). Diyanet bünyesinde imam-hatiplik (1973-1976), Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda öğretmenlik yaptı (1978-1994). Arapça ihtisasını Mekke'de Ümmü'l-Kurra Üniversitesinde tamamladı. Akademik hayatına 1994'te Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde başladı. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Erciyes Üniversitesinde tamamladı. Hâlen Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Tuba HAŞİMOĞLU KARAŞAHİN
Arş. Gör.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden (Uluslararası İlahiyat Programı) mezun oldu (2015). Aynı üniversitede "20/Ṭā-Hā Suresinin Filolojik ve Tematik İncelemesi" adlı teziyle yük-

sek lisans eğitimini tamamladı (2018). Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak doktora çalışmalarını sürdürmektedir. Tefsir alanında yayımlanmış çalışmaları bulunmaktadır.

Veysel GÜLLÜCE
Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1986). Aynı üniversitede "Kur'an'da Ahiretin Varlığı" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1996). 1991 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Hâlen Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Yakup BIYIKOĞLU
Doç. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1999). Aynı üniversitede "Şevkânî'nin Kur'ân'ı Yorumlama Yöntemi" isimli teziyle doktorasını tamamladı (2012). Kahire Üniversitesi Edebiyat ve Dâru'l-Ulûm Fakültelerinde dil öğrenimi gördü (2006-2007). Doktora çalışmaları için Medine İslâm Üniversitesinde araştırmalarda bulundu (2010). Diyanet İşleri Başkanlığında vaiz olarak görev yaptı (2001-2013). Hâlen Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Yakup YÜKSEL
Doç. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1994). Pendik Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezinde okudu (2003-2006). Öğretmen (1995-1998), vaiz (1998-2008) ve müftü (2008-2014) olarak çalıştı. 2013 yılında doktorasını tamamladı. 2014 yılında Tekirdağ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü kadrosuna atandı. Hâlen buradaki görevine devam etmekte olup tefsir ve kıraat alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Yaşar KURT
Prof. Dr.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1988). Aynı üniversitede yüksek lisans (1991) ve "Nahcivani ve Tasavvufi Tefsiri" adlı teziyle doktora (1998) eğitimini tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı (1985-1994), Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi (1994-2006)ve Hitit Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesinde (2006-2008) çalıştı. Hâlen Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir ve kıraat alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Yunus Emre GÖRDÜK
Doç. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans (1998), Harran Üniversitesinde "İmam Cafer es-Sâdık'a İsnat Edilen Tasavvufi Tefsir ve Metodu" teziyle doktora (2010) eğitimini tamamladı. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenlik yaptı. Dicle Üniversitesine intisap etti ve burada dört yıl çalıştı. 2013'ten beri Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Yusuf ALEMDAR
Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1988). Diyanet İşleri Başkanlığı (1985-1990) ve Millî Eğitim Bakanlığı (1990-1994) bünyesinde çalıştıktan sonra akademiye geçti. Ankara Üniversitesinde yüksek lisansını (1996), "Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi" konulu teziyle doktorasını (2003) tamamladı. Cumhuriyet Üniversitesi (1994-2009), İstanbul Üniversitesi (2009-2011), Bülent Ecevit Üniversitesi (2012-2016) ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesinde (2016-2019) görev yaptı. İngiltere/Birmingham Üniversitesinde bilimsel araştırmalarda bulundu (2003). Ardahan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığına atandı (2019). Hâlen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami

İlimler Fakültesi'ndeki öğretim üyeliğini sürdürmenin yanı sıra Ardahan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki dekanlık vazifesini de yürütmektedir. Tefsir ve kıraat alanında makaleleri, kitapları ve bildirileri vardır.

Zekeriya PAK

Prof. Dr.

Lisans eğitimini Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (1986), doktora eğitimini Marmara Üniversitesinde (1998) tamamladı. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığında Uzman Yardımcısı (1987-1994), Cumhuriyet Üniversitesinde araştırma görevlisi (1994-1998) olarak çalıştı. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tefsir Anabilim Dalında başladığı (1998) öğretim üyeliği görevine hâlen aynı anabilim dalında devam etmektedir. Bölüm başkanlığı, dekan yardımcılığı, dekanlık, rektör yardımcılığı görevlerinde bulundu. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Zeynep CERAN

Dr. Öğr. Üyesi

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisansını (2001), Cumhuriyet Üniversitesinde yüksek lisansını (2013), "Kur'an'ın Tarih İnşâsı" adlı teziyle doktora (2017) eğitimini tamamladı. Bu süreçte çeşitli özel eğitim kurumlarında yabancı dil ve Yozgat Akdağmadeni İmam Hatip Lisesinde meslek dersleri öğretmenliği yaptı. Ardından Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında araştırma görevlisi oldu. Hâlen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Tefsir alanında yayımlanmış tebliğ ve makaleleri bulunmaktadır.

Zeynep DİNLER

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2004). 2006'dan itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Kur'an Kursu öğreticiliğine devam etmektedir. Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında bütünleşik doktora yapmaktadır.

Zülfikar DURMUŞ

Prof. Dr.

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1988). Aynı üniversitede "Kur'an-ı Kerim'de Ulus ve Uluslararası İlişkiler" adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı (1999). Diyanet İşleri Başkanlığı (1981-1983), Millî Eğitim Bakanlığı (1991-1993) ve İnönü Üniversitesinde (1993-2013) çalıştı. Hâlen Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Tefsir alanında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

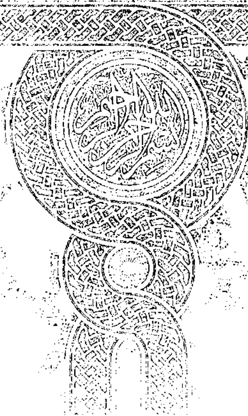
KISALTMALAR

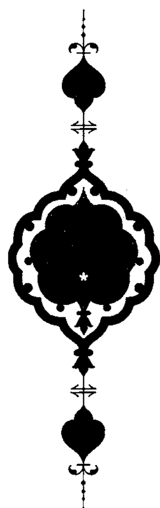
as	aleyhisselâm
b.	ibn
bk.	bakınız
bnt.	bint
cc	celle celâluh
ç.	çoğulu
çev.	çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
haz.	hazırlayan
Hz.	Hazreti
krş.	karşılaştırınız
m.	miladî
nşr.	neşreden
ra	radiyallahu anh/anhâ/anhümâ/anhüm
s.	sayfa/sayfalar
sas	sallâllahu aleyhi ve sellem
t.y.	baskı tarihi yok
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	tahkik
vd.	ve devamı
v.dğr.	ve diğerleri
y.y.	baskı yeri yok

MUKADDİME BÖLÜMÜ

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dininin kitabı, en başta gelen temel kaynağıdır. Kur'ân, göklerdeki ve yerdeki bütün gizlilikleri bilen Yüce Allah'ın, rahmet, hidayet, şifâ, öğüt, hakla batılı ayıran bir ölçüt (*furkân*) olarak Hz. Muhammed'in (sas) kalbine Arapça olarak indirdiği kelâmıdır.[1] O, son derece değerli (*kerîm*), şerefli (*mecîd*) ve yüce (*mübârek*) bir kelamdır.[2] Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Muhammed'e (sas) 610-632 tarihleri arasında vahyolunmasıyla birlikte, Müslümanlar onu hem yüreklerine hem de hafızalarına yerleştirdiler ve bugüne dek dillerinden hiç düşürmediler. Allah Teâlâ'ya kullukta da onu rehber edindiler. Onun tilavetiyle Cenâb-ı Allah'a kulluk ettiler, ibadet ederken onu okudular. Nesilden nesile aktardılar, her biri onu doğru anlamaya ve anlatmaya üstün çaba gösterdiler. Onun yorumlanması ve öğrettiği değerlerin hayata taşınması için ilimler geliştirdiler. Müslümanların onu anlama ve yorumlama çalışmaları, her neslin diliyle onun değerlerini yeniden ifade etme çabaları bugüne değin hiç durmadan devam etti ve bundan sonra Kıyamete kadar da devam edecektir. İşte elinizdeki bu eser de yüzyıllar boyunca Kur'ân'ı anlama ve yorumlama çabalarına, XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Müslümanlar tarafından yapılan katkıların bir yenisi olarak sunulmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah'ın insanlar arasından seçtiği elçisi Hz. Muhammed Mustafa'ya (sas) vahyettiği mucize kelamıdır. Bu kelam, Hz. Peygamber'den, vahyin muhataplarına yöneltilen sözler olarak insanla buluşmuştur. İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) bunu, "… Biz sözü, Allah Teâlâ'dan, Cibril'den işitmiyoruz. Kitap bize Hz. Peygamber'in sözü ile zahir oluyor." şeklinde ifade eder.[3] Büyük İslâm bilgini İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), kendisinden sonraki hemen bütün tefsir eserlerine

1 Furkān 25/1, 6; Yûnus 10/57; Şuarâ 26/192-195.
2 Vâkıa 56/77; Kāf 50/1; Sâd 38/29.
3 Gazzâlî, I, 147.

kaynaklık eden *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳurʾân* adlı büyük tefsir eserine yazdığı girişte, Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlerine vahiy göndererek hitap etmesinin ve O'nun gönderdiği vahyin insan tarafından anlaşılmasının imkânını, Allah'ın ona iyilik edip bahşettiği ve diğer yaratılmışlar arasında üstünlük kazandırdığı bir yetiye dayandırır. Bu, insanın kendisini ifade etme (*beyân*) yetisidir. İnsan, kendini ifade ederken yine onu diğer yaratılanlardan ayıran dili kullanır, zihnindekini ve kalbindekini bu şekilde açığa vurabilir; insanlar aralarında onunla konuşabilir, bu yolla birbirleriyle iletişim kurabilirler. Hatta insan, ancak bu yetisiyle bir yaratanı olduğunu bilebilir. O'nun yüceliği, insanın bu yetisi sayesinde anlatılabilir ve yine insan onun sayesinde Allah'ın yüceliğini dile getirebilir. Cenâb-ı Allah, başka konularda olduğu gibi bu konuda da insanların kimilerini diğerlerinden üstün ve daha yetenekli kılmıştır. Bazı insanlar, dili daha iyi kullanır ve kendilerini diğerlerine göre çok daha iyi anlatırlar. Ancak bu üstünlük, insanların gücünün üstüne çıktığındaysa bu artık Yüce Allah'ın seçip gönderdiği peygamberlerinin doğruluğunu göstermek için onlara verdiği, insanın gücünü ve üstünlüklerini aşan, onu âciz bırakan kanıtlardan, mucizelerden birisi olur. Önceki peygamberlere verilen mucizelerden farklı olarak Kur'ân'ın mucizeliği, insana bahşedilen ifade etme yetisine yöneliktir. İşte Kur'ân-ı Kerîm, tıpkı ölüleri diriltmek, cüzzamlıyı iyileştirmek, körün görmesini sağlamak gibi Allah Teâlâ'nın önceki peygamberlerine kanıt olarak verdiği mucizelerden birisidir. Hz. Peygamber (sas) Allah Teâlâ'nın gönderdiği vahiy ile her türlü güzel söz ve şiir söyleme, söylev verme sanatının zirvesinde olan bir topluma, onlarınkinden çok daha üstün, etkili ve bu konudaki bütün becerilerine karşın onları yetersiz ve güçsüz bırakan bir söz ve ifade gücüyle (*belagat*) hitap etmiştir. Yüce Allah'tan aldığı bu söz ile Hz. Peygamber, zamanın Araplarına tek başına üstünlük kurmuş, onlara meydan okumuştur.[4] Böylece Kur'ân-ı Kerîm, onun peygamberliğinin ve doğruluğunun kanıtı olmuştur.

İbn Cerîr et-Taberî, Kur'ân-ı Kerîm'in bir başka özelliğini açıklayarak mukaddimesini şöyle sürdürür: Yüce Allah, muhataplarına onların en iyi anlayacağı şekilde hitap etmiş, seçtiği elçisi aracılığıyla sözünü iletmiştir. Sözü muhatabın anlamadığı şekilde söyleyen, kendini yeterince açık ifade edebilmekten yoksun demektir. Cenâb-ı Allah'ın muhatapta hiçbir anlam ve yarar oluşturmayan bir söz söylemeyeceği açıktır. Bunun için öncelikle belirtilmesi gerekir ki, Allah Teâlâ mesajını gönderdiği topluluklara, kendi içlerinden, kendi dillerini konuşan elçiler seçip göndermiştir. Kur'ân bunu şöyle ifade etmektedir: *"Biz her peygamberi, yalnızca kendi*

4 Kasas 28/49; İsrâ 17/88; Hûd 11/13.

toplumunun diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın..."[5] Başka bir âyette de Yüce Allah, *"Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."*[6] demektedir. Cenâb-ı Hakk'ın seçtiği son elçi Hz. Muhammed (sas) de o zaman Mekke'de ve çevresinde yaşayanların içinden, onların yaşantılarını, anlayışlarını ve hayatlarında kullandığı dilin bütün özelliklerini doğal olarak bilen birisi olarak, orada kullanılan dilin üstün ve karşısında insanları güçsüz bırakan bir kullanımıyla o topluma hitap etmiştir.[7]

Kur'ân-ı Kerîm'in, Yüce Allah tarafından bir kerede indirilmemiş olması, onun başka bir özelliğidir. Hz. Peygamber'in doğduğu, büyüdüğü ve kırk yaşına kadar yaşadığı Mekke'de 610 tarihinde inmeye başlayan ve İslâm tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Hicret'ten sonra da Medine'de devam eden Kur'ân'ın inişi, 632 tarihine dek 23 yıl sürdü. Kur'ân'ın peyderpey bu şekilde vahyedilmesi, inanç ve ahlâk ilkelerinin anlaşılması, buyruklarının ve yasaklarının toplumca hayata geçirilmesine yönelikti. Kur'ân bu hususu şöyle ifade etmiştir: *"Kur'ân'ı, insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm ve gerektikçe indirdik."*[8] Vahiy, yaklaşık çeyrek asırlık bir süre içinde, muhataplarını bir olan Yüce Yaratan'a ortak koşmanın, ahlâkî değerlerdeki çürüme ve yozlaşmanın, haksızlıkların karanlığından kurtardı. Onları adım adım, Allah'a iman eden, öldükten sonra yeniden diriltilip yaptıklarının hesabını vereceğinin bilincinde olan, adaletli ve ahlâklı bir topluma dönüştürdü. Allah Teâlâ'nın sözü, olaylar geliştikçe ve gerektikçe her aşamada hedefine doğru ilerleyerek Hz. Peygamber'in önderliğinde inancı ve ahlâkıyla örnek bir topluluk oluşturana kadar devam etti.

Kur'ân'ı anlamak ve yorumlamak söz konusu olduğunda, yukarıda dikkat çekilen temel noktalar sebebiyle, başta Hz. Peygamber (sas) olmak üzere onun doğrudan muhatapları olan ilk Müslümanların, sonrakilerin sahip olamayacağı ayrıcalıkları olmuştur. Onların bu konudaki birinci özelliği, Kur'ân'ın dili ile orada, o zaman yaşayan insanların dilinin birlikteliğidir.[9] Âyetler, onların konuştukları, söz ve şiir söyledikleri, söylev verdikleri, günlük hayatlarında kullandıkları dil ile inmiştir. Başka bir deyişle, Kur'ân'ın dili Arapçadır. Ancak bunun ötesinde söz konusu dil, Mekke'de, vahyin indiği zaman diliminde konuşulan ve Hz. Peygamber'in de mensubu olduğu Kureyş kabilesinin, VII. yüzyılda Mekke'de, daha sonra da Yesrib'de

5 İbrâhîm 14/4.
6 Yûsuf 12/2; Nahl 16/64; Şuarâ 26/192.
7 Taberî, I, 8 vd.
8 İsrâ 17/106.
9 Süyûtî, *el-İtḳān* (t.y.), s. 2282, 2287.

(Medine) kullandığı Arapçadır ve bu, vahyi anlamak bakımından ilk Müslüman nesline, diğerlerinin sahip olamayacağı doğal bir ayrıcalık sağlamıştır.

Sahâbîlerin, gerektikçe ve olaylar geliştikçe inen âyetleri anlamada ayrıcalıklı kılan bir başka özellikleri de onların, âyetlerin inişine tanık olmaları, hakkında indiği olayları bizzat yaşamalarıdır. Onlar, âyetlerin indiği olaylar dizisi içinde muhatapların durumlarını bilen ve dolayısıyla Allah'ın sözlerinin onlara ne dediğini yakından anlayan, bilen ve gören insanlardır.[10] Aynı ortamda yaşayan Müşrikler, Münafıklar ve Ehl-i kitap, Hz. Peygamber'e, vahye ve Müminlere karşı çıkıyor, hatta onları alaya alıyor, bazen kayıtsız kalıyor, bazen âyetleri çarpıtıyor ancak bu süreçte onlara cevap veren, onları tekrar tekrar doğruya çağıran âyetler iniyordu. Müminler ise Hz. Peygamber'in aktardığı âyetlere inanıyor, onları yaşıyor, peygamberlerini destekliyor, buna karşın onların bu güzel tutumlarını öven, onları eğiten yeni buyruklarla âyetler iniyordu. Onlar, zaman zaman, Resûlullah'a sorular soruyor ve sorularına vahiyle cevaplar alıyorlardı. Vahiy Mekke'de ve Medine'de inmeye devam ederken, birçok defa da vahyin doğrudan muhatabı oldular. Âyetlerin inişine neden olan pek çok olay (*sebeb-i nüzûl*) sahâbîlerin başından geçmişti. Onlar âyetlerin konu edindiği ve muhatap aldığı diğer topluluklarla birlikte aynı yer ve zamanı paylaştılar. Çoğu zaman hangi toplumdan olursa olsun, bu âyetlerin inişine neden olan olayların kahramanlarını da bizzat tanıyorlardı. İşte bu da vahyin indiği zaman ve mekânda yaşamış olmalarının gereği olarak, risâletten sonraki nesillerin hiçbir zaman sahip olamayacağı başka bir özelliktir.

İlk Müminlerin diğer bir ayrıcalığı da Hz. Peygamber'le birlikte yaşamış olmalarıdır. Onların, Hz. Peygamber (sas) hayattayken, yani risâlet devam ederken Yüce Allah'ın âyetlerini tam olarak anlamadıklarında, ona sorabilme ayrıcalıkları vardı. Hz. Peygamber'in sahâbîleri, bu imkânı kullanarak âyetler hakkında ayrıntılı açıklamalar almak ve dinlerini daha iyi öğrenmek için sorular sordular. Tam olarak anlamadıkları veya yanlış anladıkları birçok konuda Hz. Peygamber, daha da ötesinde vahiy, onların sorularına cevap vermiş, açıklama getirmişti. Kur'ân'ın kendisi de *"Sana soruyorlar..."* ifadesiyle başlayan ve soruların cevaplarını veren âyetlerde onların bu çabasını dile getirmiştir.[11] Kur'ân-ı Kerîm'in de belirttiği üzere, zaten Hz. Peygamber'in Yüce Allah'ın elçisi olarak görevlerinden biri vahyi açıklamaktı: *"... İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'ân'ı indirdik."*[12]

10 Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 2275.
11 Bakara 2/215, 217, 220; Mâide 5/4; Ahzâb 33/63.
12 Nahl 16/44.

Kur'ân'ın inişinden sonraki bütün Müslüman nesiller, Kur'ân-ı Kerîm söz konusu olduğunda risâlet dönemindeki ilk Müslümanlardan farklı olarak onun bütün ve kaydedilmiş hâli ile karşılaştılar. Başka bir deyişle Allah Resûlü'ne 23 yıllık bir sürede âyet âyet, kendi dilinde vahyedilmiş ve onun dudaklarından ilahi kelam olarak telaffuz edilen lafızların yazıya geçirilerek sabitlenmiş, iki kapak arasına konulmuş hâli olan Mushaf-ı Şerîf'le karşılaştılar. Tek tek âyetler bu hâlleriyle, içine indikleri belli zaman ve mekândan, doğrudan hitap ettiği kişi veya kişilerden, yani muhataplardan âdeta soyutlanmış durumdadır. Kur'ân'ın âyetleri, hafızalarda korunduğu ve Hz. Peygamber'in tayin ettiği vahiy kâtipleri tarafından yazıya geçirildiğinde sadece âyetlerin anlamlarını taşıyan lafızlar, kelimeler ve cümleler ezberlendi ve yazı dediğimiz teknikle kayda geçirildi. Ancak âyetlerin indikleri zaman, mekân ve doğrudan konuştuğu kişi veya kişiler hakkındaki bilgiler, Mushaf'ta doğal olarak yoktur. Oysa âyetler, anlamlarını içine indikleri bağlamlar (*karâ'in ve ahvâl*) içinde ifade etmişlerdi.[13] Bu bilgiler ise bize tefsir rivayetleri aracılığıyla ulaşmıştır. İşte bizler, âyetlerin indiği yerde ve zamanda birlikte bulunan, onların indiği bağlamın bilgilerini, âyetlerin inişine tanık olmuş Hz. Peygamber'in ve onun sahâbîlerinin anlattıkları ve aktardıklarından öğreniriz. O hâlde, Kur'ân'ın âyetlerini doğru anlamak için bizzat âyetleri, âyetlerin kullandığı dili, indiği ortamı, orada ona muhatap olmuş kişi ve kişiler hakkındaki bilgileri sonradan öğrenmek durumundaki biz Müminler için Hz. Peygamber (sas) ve ashâbından aktarılan rivayetler vazgeçilmez olmaktadır. Bu bilgiler, tek tek âyetlerin doğru anlaşılması için oldukça önemlidir. Çünkü geçmişte söylenmiş bir sözün nerede ve ne zaman, kim tarafından ve kime söylendiği gibi bilgilere sahip olmaksızın onların ne kastettiğini sadece cümlelerden tam olarak doğru bir şekilde ortaya çıkarmak isabetli olmayacaktır.[14] Bu bilgileri dikkate almadan âyetleri yorumlamak, âyetlerin anlamını yorumcunun yorumuna mahkûm etmek, ona boyun eğdirmek (*zelûl*) anlamına gelecektir.[15] Sözlü hitabın belirttiğimiz özelliğini, gramatik her unsuruyla şeklen aynı cümlelerin farklı yer, zaman, farklı muhataplar ve hatta farklı vurgularla söylendiğinde birbirinden çok farklı anlamlara gelişinden biliyoruz. İşte Kur'ân'ın lafızlarının korunması sürecinde Mushaf'ta yazıya geçirilmeyen bu bilgiler, ilk nesiller tarafından olabildiğince korunmuş ve âyetlerden ayrı olarak, yine ilk nesillerden aktarılan rivayetler hâlinde sonraki nesillere aktarılmıştır. Bu bilgiler şöyle sıralanmaktadır: Resûlullah'tan (sas) gelen nakiller, sahâbeden gelen nakiller, sahâbeden öğrendikleri için tâbiûndan gelen nakiller, sonra Arap

13 Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 2275.
14 Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 2282.
15 Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 2291.

dilinin bilinmesi.[16] Böylece bizler âyetler indiğinde onlarla birlikte olan, daha sonra onlardan ayrılan bu unsurların bilgisine ancak rivayetler aracılığı ile ulaşabiliyoruz. Bu bilgilerle biz âdeta bir zaman tünelinden geçerek âyetlerin indiği ana ulaşıyoruz.

Bugün bizi Kur'ân vahyiyle karşılaştıran Mushaf, son hâlini belli aşamalardan geçerek kazanmıştır. Peygamberimiz önce Mekke sonra Medine'de gelen vahiyleri topluma aktarıyor ve tabii ki bunları kendi hafızasında koruyordu. İlk Müminler de gelen âyet ve sûreleri ondan öğreniyor ve hafızalarında saklıyorlardı. Hz. Peygamber (sas) ayrıca gelen vahiyleri sahâbîleri arasından seçtiği ve tayin ettiği vahiy kâtiplerine yazdırıyordu. Nitekim inmekte olan âyetlerin Mekke döneminin ilk yıllarından itibaren yazıldığına dair bizzat Kur'ân'da,[17] hadis kaynaklarında ve tarih kitaplarında bilgiler bulunmaktadır. Vahyin erken dönemlerden itibaren yazıldığını, Hz. Ömer'in Müslüman olması olayını aktaran rivayetlerde de görebiliyoruz. Bu rivayetlerde anlatıldığına göre, Hz. Ömer, kız kardeşi ve kız kardeşinin eşi yazılı bir metin üzerinden Tâhâ sûresini okumakta iken onların yanına girmiş, okudukları metni istemiş ve kardeşi tarafından ancak gusül abdesti aldıktan sonra eline almasına izin verilen metni okumuştur.[18] Medine dönemine gelindiğinde ise hem yazı malzemesi hem de yazı bilenlerin sayısı giderek çoğalmıştı. Medine'de Hz. Peygamber'in (sas) bu konuya verdiği önem ve okuma yazma bilen sahâbîleri, başka sahâbîlere yazı öğretmeleri için görevlendirmesi bunda etkili olmuştur.

Hz. Peygamber (sas) tarafından görevlendirilen vahiy kâtipleri inen âyetleri önce develerin kürek ve kaburga kemikleri (*azm*), tabaklanmış deri parçaları (*edîm*), yaprak taşlar (*lihâf*), hurma dalları (*asib*), seramik parçaları (*hazef*), tahta (*kateb*), parşömen (*rakk*) ve papirüs (*kırtâs*) gibi malzemeler üzerine yazıyorlardı. Ancak Kur'ân âyetlerinin Hz. Peygamber'in sağlığında bir araya getirilerek Kur'ân'ın *Mushaf* şeklini aldığına yani iki kapak arasında sayfalara yazılarak korunduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ramazan aylarında Resûl-i Ekrem (sas) ile Cebrâil (as) o güne kadar inen âyetleri birbirlerine karşılıklı okumaktaydılar (*arza*). Bundan Kur'ân'ın bugün bildiğimiz anlamda bir kitap şeklini alma yolunda olduğu hemen anlaşılır. Bazı rivayetlerde Zeyd b. Sâbit ile Übey b. Kâ'b gibi sahâbîlerin de bu okumaları yakından takip ettikleri belirtilmektedir. Özellikle Resûl-i Ekrem'in vefat ettiği yılın Ramazan ayındaki son okuyuş iki defa gerçekleşmiş, böylece sûrelerin ve âyetlerin Mushaf'taki sıraları tam olarak ortaya çıkmıştı.

16 Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 206.
17 Mesela bk. Furkān 25/5; Tûr 52/1-3; Abese 80/11-16; Beyyine 98/2.
18 İbn İshâk, s. 160-162; *Kur'an Yolu*, III, 622.

Hz. Peygamber'in sağlığında Kur'ân'ın tamamını ezberleyenlerin varlığı kesin bir bilgidir. Peygamberimizin vefatından sonra da Müminler, son şekliyle ezberleyip çeşitli malzemeler üzerine yazdıkları Kur'ân'ı okumaya devam ettiler. Ancak Yemâme Savaşı ile diğer bazı savaşlarda çok sayıda hâfız sahâbînin şehid olması, Hz. Ömer'i telâşlandırarak harekete geçirmişti. Hz. Ömer, Kur'ân'ın en azından bir kısmının kaybolması kaygısını Halife Hz. Ebû Bekir'e bildirmiş ve dağınık hâlde bulunan Kur'ân âyetlerinin toplanması gerektiğini dile getirmişti. Hz. Ebû Bekir bu teklifi önce Hz. Peygamber'in yapmadığı bir şeyi yapamayacağı gerekçesiyle kabul etmedi. Ancak daha sonra Hz. Ömer'in ısrarı onu bu işi gerçekleştirmeye yöneltecekti. Hz. Ebû Bekir'in iki kapak arasında tam bir Kur'ân nüshası oluşturması için görevlendirdiği Zeyd b. Sâbit hemen harekete geçti. Yapılan bir duyuruyla, yanlarında yazılı Kur'ân nüshaları ve parçaları olan sahâbîlerin, iki tanıkla birlikte görevli heyete başvurmaları istendi. Zeyd ve diğer heyet üyeleri son okumayı da dikkate alarak sahâbîlerin getirdiği yazılı metinlerin Kur'ân'dan olup olmadığını kontrol ederek kaydettiler. Böylece Kur'ân, yazılı malzeme ve ezber yardımıyla eksiksiz olarak toplanmış oldu. Bu nüsha Hz. Ebû Bekir'e teslim edildi. İki kapak arasındaki bu derlemeye "Mushaf" adı verilmiş, bu kitap Hz. Ebû Bekir'den sonra Hz. Ömer'e, onun vefatı sonrasında da kızı ve aynı zamanda Resûlullah'ın eşi olan Hz. Hafsa'ya aktarılmıştı.

Hz. Ömer ve Hz. Osman devirlerinde Kur'ân'ın, Arap dilinin ve yazısının o zamanki yapısından kaynaklanan bazı okuyuş farklılıkları vardı. Bu farklı okumalar, Hz. Peygamber'in farklı lehçeleri konuşan sahâbîlerine Kur'ân'ı Kureyş lehçesinde okumaya zorlamaksızın, kendi lehçelerinde de okuyabilme izni vermiş olmasıyla da oluşmuştu. Ancak bu farklı okumalar, İslâm'ın yayılması ve farklı toplumlardan insanların İslâm'a katılımı sonucunda giderek yanlış bir şekilde değerlendirilmeye başlandı. Kur'ân'ın farklı okunuşlarının dinde önemli bir farklılık ve ayrılık sebebi olarak görülmeye başladığı ortaya çıktı. Müslüman toplumda bu konuda ciddi tartışmalar başlamıştı. Sonunda Hz. Osman'ı Kur'ân'ı çoğaltmaya sevk eden olay şu şekilde gerçekleşti: Buhârî'nin (ö. 256/870) Enes b. Mâlik'ten (ö. 93/711-12) naklettiğine göre, Ermenistan ve Azerbaycan'ın fethi sırasında Huzeyfe b. Yemân (ra), Şamlılar ile Iraklıların farklı kıraatlerle Kur'ân'ı okumalarından endişe duydu ve Hz. Osman'a gelerek, "Ey Mü'minlerin Emiri, daha önce Hıristiyan ve Yahudilerin düştüğü gibi Kitap hakkında bir ihtilâfa düşmeden önce bu ümmeti kurtar." dedi.[19] Başka şikâyet ve ihtilâfları da dikkate alan Hz. Osman, Hz. Ebû Bekir'in emriyle yazılan

19 Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 3.

ve o sırada Hz. Hafsa'nın elinde bulunan Mushaf'ı çoğaltarak belli başlı merkezlere göndermeye karar verdi. Mushaf'ı bu şekilde çoğaltma işini yürüten heyetin başkanlığını yine Zeyd b. Sâbit yaptı. Hz. Osman, heyete yazımda ihtilâfa düştüklerinde Kur'ân'ın indirildiği Kureyş lehçesini esas almalarını emretti. Yardımcılarla birlikte üyelerinin sayısı on ikiye ulaşan heyet, çalışmalarını başarıyla tamamladı ve asıl nüsha daha sonra yine Hz. Hafsa'ya iade edildi. Hicrî 25-30 (m. 646-651) yılları arasında gerçekleştirilen bu çalışma sonunda kimi bilgiye göre dört veya beş, kimine göre yedi Mushaf nüshası yazıldı. Bu nüshalar birer okuyucuyla (*kârî*) birlikte belli başlı merkezlere gönderildi. Nüshaların okuyucu eşliğinde gönderilmesinin amacı, henüz yazı ile çözülemeyen farklı okuma sorununu gidermekti. Bu nüshalar Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmiş, bir nüsha da Medine'de bırakılmıştır. Hz. Osman daha sonra, bu konudaki ihtilâfları sonlandırmak amacıyla bunların dışında yazılmış bütün Kur'ân sayfalarının ve özel Mushafların imha edilmesini emretmiştir.

Hz. Osman'ın Mushaflarında yazı hâlâ bir harfin çok çeşitli şekillerde okunmasına izin veriyordu. Çünkü bu yazıda harflerin üstünde ve altında bugün kullandığımız işaretlemeler yoktu. O zaman ana dili Arapça olanlar, âyetlerin bağlamından da yararlanarak âyetleri doğru okuyabilirlerdi. Ancak çeşitli okumalara izin veren bu yazı, dili iyi bilmeyen ve ibareyi ezbere okuyamayan farklı milletlerden yeni Müslümanların âyetleri yanlış okumalarına neden olabiliyordu. Diğer taraftan, bu yazıda sesli harfler için harekeler de yoktu. İlk aşamada harflerin altına üstüne noktalar konularak büyük ölçüde doğru okumaya kolaylık getirildi. Bu şekilde yazılan Mushaflar İslâm âlemine hızlı bir biçimde yayıldı. Ünlü dil bilgini Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) ise günümüzde kullanılan harekeleri ve diğer noktalama işaretlerini geliştirerek bu çalışmalara ve bugün okuduğumuz Mushaf yazısına son şeklini verdi.

Artık neredeyse sadece Mushaf'tan okunup öğrenilebilen ve sonraki nesillere aktarılabilen Kur'ân-ı Kerîm'in açıklanması, başlı başına bir disiplinin varlığını gerekli kılmıştır. İşte bu amaç için zamanla İslâm bilimleri içerisinde tefsir bilimi geliştirilmiştir. Tefsir kelimesi, Arapçada kapalı bir şeyi açmak anlamı taşıyan *f-s-r* kökünden gelmektedir. Tefsirde açılması ve açıklanması hedeflenen, Kur'ân'ın âyetleridir. Tefsir ilmi, Mushaf'ta okunan âyetlerin indiği ortamlar ve muhataplar hakkında rivayetler yoluyla aktarılan bilgilerle söz konusu âyetlerin lafızlarını buluşturmayı ve bu yolla bizleri o ilâhî buyrukların ilk indikleri anda kendi ortamlarında kastettikleri anlamlarına ulaştırmayı amaçlar. Tefsir ilminin kullandığı rivayetler, âyetlerin üzerine iniş sebebi olan olayları bizzat yaşayan Resûlullah (sas) ve onun

sahâbîlerinden gelen aktarımlardır.[20] Böylece tefsir ilmi, âyetlerin ne kastettiklerini, onların inişlerine tanık olanlar tarafından nasıl anlaşıldıkları üzerinden sonraki Kur'ân okuyucuları olan bizlere göstermeyi amaçlar. Tefsirin ulaşmayı amaçladığı "doğru anlam" budur. Tefsir bu özelliğiyle, Müminler için hüküm çıkaran ve bildiren bir bilim dalı değildir. Onun işlevi âyetlerin kastettiği anlamı belirtmekle sınırlıdır. Tefsir izlediği bu yöntem dolayısıyla hüküm bildiren (*normatif*) bir bilim değil, betimleyici (*deskriptif*) bir bilimdir. Dinî bilimler içinde temel olarak hukukî konularda hüküm çıkarmayı fıkıh, inanç konularında ise kelam disiplini yapar.

Yukarıda belirtilenlerden yola çıkarak, tefsirin konusunun Yüce Allah'ın Arap dilinde kullarına vahiyle bildirdiği âyetler, tefsirin en temel kaynağının ise âyetlerin inişine tanıklık eden ilk nesilden gelen tefsir rivayetleri olduğunu söyleyebiliriz.[21] Tefsirlerde, âyetlerin veya âyet gruplarının hangi olayın ardından veya hangi olay nedeniyle indiğini bildiren *sebeb-i nüzûl* rivayetleri olabildiğince kullanılmıştır. Tefsir rivayetleri, çoğu zaman doğrudan doğruya âyetlerin iniş sebeplerini anlatmasa da vahyin gelişine tanıklık eden sahâbîlerin âyetleri anlayışını ve onları yorumlamalarını yansıtması sebebiyle tefsir için değerli bilgiler olarak, *sebeb-i nüzûl* rivayetleriyle eşdeğer kabul edilmiştir. Mesela Buhârî bu rivayetleri *müsned* yani kesintisiz olarak Peygamberimize kadar ulaşan haberler kategorisinde değerlendirmiştir.[22] Rivayetler, âyetler inmeden önceki olaylar, âyetlerin indiği bağlam (*karâ'in ve ahvâl*), âyetlerin kime doğrudan hitap ettiği, âyetlerdeki kelimelerin ve cümlelerin indikleri sırada kastettiği anlamlar hakkında bilgiler sunarlar. Yine rivayetler, âyetlerin indikleri zaman muhataplarında oluşturduğu etkiler ve bu âyetleri ilk duyanların onlardan ne anladıklarına dair bilgi verir. Tıpkı Hz. Peygamber'in hayatına ilişkin bilgi edinebilmek için rivayetlerden başka kaynağımız olmadığı gibi, âyetlerin indiği ortamlar hakkında bilgi edinebilmek için de onlardan başka bir yolumuz bulunmamaktadır. İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), tefsire getirdiği tanımda da bu noktayı vurgulamakta, tefsirin sahâbeye ait bir iş olduğunu belirtmekte ve bunu doğru bir şekilde şöyle gerekçelendirmektedir: "Çünkü onlar, âyetlerin indiği olaylara tanık oldular ve bu yüzden âyetlerin kastettiği anlamları bildiler."[23]

Tefsir aynı zamanda, Kur'ân dilini muhatabının diline bağladığı için dil biliminden (*lügat*) yardım alır.[24] Âyetlerdeki kelimelerin (*sarf*) ve cümlelerin (*nahiv*)

---

20 Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 206.
21 Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 207 vd.
22 Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 208.
23 Mâtürîdî, I, 3.
24 Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 2293 vd.

yapılarını inceleyen gramer çözümlemeleri, âyetlerin kullandığı kelimelerin sözlük anlamları (*hakikat*), Arapça kökenli olmayan, az kullanılan kelimeler (*garîbü'l-Kur'ân*), eş-anlamlı (*nezâir*) ve eş-sesli (*vücûh*) kelimelere ait bilgiler, tefsirin yararlandığı bilgiler arasındadır. Tefsir, Kur'ân kelimelerinin kök anlamlarını ve âyette geçtiği anlamı incelerken anlambilim/semantik ve anlamları karşılaştırırken de Kur'ân'ın indiği dönemin Arapçası'yla söylenmiş Câhiliye Arap şiirini bir kaynak olarak kullanmıştır. Yine, Kur'ân'ın ilk nesillerdeki farklı okunma biçimleri ile ilk neslin kayıtlarında görülen farklı imlâlar (*kıraat*), âyetlerin Mushaf harekelenmeden ve noktalanmadan önceki farklı telaffuzları (*ahrufü's-seb'a*) da tefsirde kaynak olarak kullanılmıştır. Aslında dikkat edilirse bu bilgiler de rivayetlerle aktarılmış bilgilerdir. Dolayısıyla, tefsirin en başta gelen kaynağı rivayetlerdir ve dilbilim de ona destek olan bir bilim dalıdır.

Sözleriyle ve davranışlarıyla Kur'ân-ı Kerîm'i ilk açıklayan doğal olarak Hz. Peygamber (sas) olmuştur. Hz. Peygamber'in hâl ve tavırlarıyla Kur'ân'ın âyetlerini hayatına aktarması ve âyetler ışığında söylediği sözleri her zaman Kur'ân'ın bir açılımı olmuştur. Mesela Kur'ân'ın zekât emrinin uygulanmasındaki ayrıntıları hadisler ve Hz. Peygamber'in uygulamaları açıklamıştır. Yine Kur'ân'ın namaz emri uygulanırken bilinmesi gereken, namazın vakitlerini, kaç rekât olduğunu, çeşitlerini, nasıl kılınacağını sahâbîler, Hz. Peygamber'in açıklamaları ve uygulamalarıyla öğrenmiştir. Hz. Peygamber (sas), kendisine zaman zaman sorulan soruları cevaplayarak da âyetleri ve onların nasıl uygulanacağını açıklamıştır. Mesela bir sahâbî Hz. Peygamber'e deniz seyahatine çıktığını, yanlarına az miktarda su alabildiklerini ve deniz suyu ile abdest alıp alamayacaklarını sormuş, Hz. Peygamber de deniz suyunun temiz olduğunu belirterek, onunla abdest alabileceğini söylemişti. Bir başka seferinde de *"Altını, gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onları acı bir azabın beklediğini müjdele!"*[25] âyeti inince, sahâbîler bu âyetin mirasa engel olduğunu sanmışlardı. Hz. Ömer, sahâbîler adına Hz. Peygamber'e âyeti böyle anlamanın doğru olup olmadığını sordu. Hz. Peygamber de söz konusu âyetin mallarının zekâtını vermeyenlerle ilgili olduğunu belirterek bu âyete açıklık getirdi. Hz. Peygamber bir keresinde de Hz. Âişe'nin sorusu üzerine Hac sûresinin 78. âyetinde geçen *ḥarec* kelimesini "darlık" olarak tefsir etmişti. Ancak Hz. Peygamber'in doğrudan âyetlere getirdiği açıklamaların sayısı oldukça azdır. Çünkü âyetlerin indiği ortamda, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın anlaşılması için çoğu zaman bir açıklamada bulunmasına gerek kalmamaktaydı. Âyetler, kendi dillerinde hitap

25 Tevbe 9/34.

ettiği ve yaşadıkları hayatla birebir ilgili olduğu için muhatapları tarafından rahatlıkla anlaşılıyordu.

Kur'ân'ı doğru anlamada sahâbîlerden gelen bilgiler de Hz. Peygamber'den gelen bilgiler gibi değerlidir. Çünkü sahâbîler, Peygamberimizle birlikte Kur'ân âyetlerinin indirildiğine tanık olmuş, âyetlerin inişine sebep olan olayları yaşamış insanlardı. Doğal olarak sahâbîlerden gelen bütün rivayetlerin köklerinde Allah Elçisi'nin Kur'ân'ı anlayışı ve onun öğrettikleri bulunmaktadır.

Sahâbî neslinde tefsire kaynaklık edecek nitelikteki rivayetlerin belli başlı kaynaklarından birisi, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, Abdullah b. Abbas olmuştur (ö. 68/687-88). Peygamberimiz (sas) vefat ettiğinde İbn Abbas on üç veya on beş yaşlarındaydı. Peygamberimizin hanımlarından Hz. Meymune, İbn Abbas'ın teyzesiydi. Peygamberimiz onun için *"Allahım! Onu dinde anlayışlı kıl ve ona te'vili öğret."* şeklinde dua etmişti. Ayrıca İbn Abbas, geniş bilgisi ve bu sahadaki yetkinliği dolayısıyla, *Bahr* (deniz-okyanus) ve *Hibr* (bilgin) gibi unvanlarla anılmıştır. Özellikle Kur'ân hakkındaki bilgisi nedeniyle ona, "Kur'ân'ın Tercümanı (*Tercumânu'l-Kur'ân*)" unvanı verilmiştir. O, İslâm'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan siyasi çekişmelere katılmamış, Mekke'de öğrenci yetiştirmekle meşgul olmuş ve kendisine atfedilen bir tefsir okulunun öncüsü olmuştur. İbn Abbas'a dayanan çok sayıda tefsir rivayeti bulunmaktadır. Bunun nedenlerinden biri, Peygamber ailesine yakınlığı dolayısıyla başkalarının ulaşamadığı bilgilere ulaşabilmiş olmasıdır. Ondan gelen tefsirle ilgili rivayetler öğrencileri tarafından aktarılmıştır. Bu rivayetler çeşitli derlemeler hâlinde bir araya getirilmiştir. Bunların en meşhuru Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) tarafından derlenen *Tenvîrü'l-Miḳbâs min Tefsîri İbn ʿAbbâs* adlı tefsirdir.

Tefsirin sahâbî neslinden başka önemli bir kaynağı ise Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652) olmuştur. İbn Mes'ûd ilk Müslümanlardandır ve sağlığında Hz. Peygamber'e hizmet ederek yakınında bulunmuş ve ona Kur'ân okumuştur. Ayrıca o, yeni Müslüman olanlara İslâm'ı öğretmiştir. Tefsir, kıraat, hadis ve fıkıh dallarında sonraki bilginler ondan gelen rivayetleri önemli bir kaynak olarak görmüşlerdir. İbn Mes'ûd, şahsî Kur'ân nüshası olan sahâbîlerdendi. Onun bazı âyetleri açıklamak üzere Mushaf'ına düştüğü notlar daha sonra tefsir açısından çok önemli bir kaynak oluşturmuştur. İbn Mes'ûd, daha sonra yerleştiği Kûfe'de öğrenci yetiştirerek Kûfe tefsir anlayışının ilk nüvesini oluşturmuştu. Kur'ân ve Sünnet temeli üzerine kendi yorumunu da kullandığından tefsirde dirayet belirten bir sahâbî olarak bilinir. İbn Mes'ûd aynı yöntemi fıkıhta da kullanmış ve kıyasa başvurmuştur. Bu yöntemi benimseyen Ebû Hanîfe (ö. 150/767) de fıkhî görüşlerinin çoğunu ona dayandırmıştır.

Sahâbîleri izleyen nesil, yani tâbiîler nesli, Hz. Peygamber'den gelen ve İslâm dininin temellerini oluşturan bilgilerin sonraki Müslümanlara aktarılmasında önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Hz. Peygamber'den hemen sonra ardı ardına gelen fetihlerle Müslümanların yönettiği bölgeler genişlemiş, Kur'ân'ı bilen sahâbîler, oluşan yeni merkezlerde Kur'ân hakkındaki bilgilerini sonraki nesle aktarmışlardır. Bu dönemde, çoğunlukla İslâm toplumuna yeni katılan ve Arap asıllı olmayan Müslümanlar, ilmin bayrağını İbn Abbas ve İbn Mes'ûd gibi sahâbîlerden devraldılar. Saîd b. Cübeyr (ö. 95/714), Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), İkrime (ö. 105/723), Tâvûs b. Keysân (ö. 106/725), Atâ b. Ebî Rabâh (ö. 114/732) gibi isimler Mekke'de İbn Abbas'a öğrencilik yapmışlardı. Alkame b. Kays (ö. 62/682), Mesrûk b. el-Ecda' (ö. 63/683), Esved b. Yezîd (ö. 75/694), Mürretü'l-Hemedanî (ö. 76/695), Âmir eş-Şa'bî (ö. 109/727), Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Katâde b. Diâme (ö. 117/735) gibi tâbiîler ise Kûfe'de yaşayan İbn Mes'ûd'dan tefsirle ilgili bilgileri edindiler. Süddî (ö. 127/745), Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/723) gibi isimler de Kûfe'de yaşamışlardı. Daha sonraları yazılan tefsir eserlerinde Kur'ân tefsirine ilişkin haberlerin büyük bir çoğunluğunun bu isimler tarafından aktarıldığını görürüz. Zamanla Kur'ân'ın bütününü baştan sona tefsir etmeye doğru bir yöneliş ortaya çıkmıştır. Bu nesil, Hz. Peygamber'den ve sahâbîlerden gelen bilgilere ek olarak kendi görüşlerini daha çok ifade etmeye başlamış ve bununla orantılı olarak âyetleri yorumlamada daha çok farklılık görülmüştür. Bu dönemin özelliklerinden birisi de Kur'ân'da anlatılan kıssaların tefsirinde Ehl-i kitap'a daha çok başvurulmasıdır.

Tâbiîn sonrası (*tebeu't-tâbiîn*) dönemde tefsir alanında Mukātil b. Süleyman (ö. 150/767), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), Verkā b. Ömer (ö. 160/776) ve Hüşeym b. Beşîr (ö. 183/799) gibi isimler öne çıkmış, bunlardan bazıları başlı başına tefsir eserleri yazmıştır. Bu dönemde rivayetlerin yanı sıra Kur'ân'ın metniyle ilgili dil bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemin önde gelen isimlerinden Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona tam olarak tefsir eden ilk müfessir olarak tanınan Mukātil b. Süleyman, Horasan'ın Belh şehrinde doğmuş, Irak'ta yaşamıştır. Mukātil, büyük oranda önceki bilgilere dayanmakla birlikte az da olsa âyetlerin tefsirinde kendi yorumlarını da ifade etmiştir. Tâbiîn sonrası devri kıraat bilgisi bakımından da önemli olup *kırâat-i seb'a* imamlarından dördü (Medine'de Nâfi' b. Abdurrahman, Basra'da Ebû Amr b. Alâ, Kûfe'de Hamza b. Habîb ve Ali b. Hamza el-Kisâî) bu nesildendir. Yine bu dönemin meşhur simalarından Süfyân es-Sevrî, bütün muhaddislerce güvenilir bir hadis râvisi olarak kabul edilmiştir. Kur'ân'ı tefsir ederken kendisi görüş belirtmemiş, Hz. Peygamber ve sahâbeden gelen rivayetleri kullanmıştır.

Kur'ân hakkındaki geniş bilgisinden dolayı yaşadığı çağın en büyük müfessirlerinden sayılmıştır.

Tefsirde ilerleyen yüzyıllarla birlikte kaynak kullanımında çeşitlenme ve bu çeşitli bilgilerde farklı tercih eğilimleri ortaya çıktığı söylenebilir. Bunun sonucunda tefsir eserleri özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Müfessirin birikimini ve görüşlerini olabildiğince âyetlerin yorumunun dışında tutmayı tercih eden tefsir eserleri, bu özelliklerinden ötürü "rivayet tefsiri" olarak sınıflanmıştır. Çünkü bu eserler önceliği ve ağırlığı Hz. Peygamber'den, sahâbeden ve ilk dönemden gelen rivayetlere vermeyi tercih etmişlerdir. Böylesi tefsir eserleri, tanıkların tanıklıkları ve ilk nesillerin âyetleri anladıkları üzerinden âyetleri anlamlandırmayı amaçlarlar. Bu eserler arasında, İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/939) *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-ʿAẓîm* adlı eserinde yaptığı gibi, yalnızca rivayetlerle yetinmeyi yeğleyenler olmuştur. Ondan önceki yüzyılda Kûfe'de doğan ve daha sonra Kayravan'a yerleşmiş olan Yahyâ b. Sellâm'ın (ö. 200/815) yazdığı tefsir de bu özellikte bir eser olup, Kuzey Afrika'da tefsirin vazgeçilmez kaynaklarından biri olmuştur. Yemen'in yetiştirdiği önemli âlimlerden olan ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi bir alime de hocalık yapan Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/827) de bu özellikleri taşıyan bir eser yazmıştır. Bunların yanı sıra rivayetlere ağırlık veren ancak onlarla birlikte, müfessirin rivayetlerdeki tercihini içeren ve ayrıca dil bilimi, Cahiliye Arap şiiri, kıraat bilgileri gibi ikincil kaynakları kullanan tefsirler de bu sınıf içerisinde kabul edilmiştir. Bunların en güzel örneği, Taberî'nin *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Ḳur'ân* adlı eseridir. Taberî'nin bu eseri, tefsir alanında en önemli eserlerden birisidir. Taberî, tefsirinde âyetlerle ilgili ulaşabildiği bütün rivayetleri toplamaya çalışmıştır. Rivayetleri sınıflayarak, herhangi bir konuda destekleyici veya karşıt görüşlerin tamamını eksiksiz aktarmaya gayret göstermiştir. Bu özelliklerinden ötürü günümüzde bile herhangi bir tefsir çalışması bu esere başvurmadan edemez. Eser, gerek yöntemi gerekse içeriğinin zenginliğiyle rivayet tefsirlerinin temel kaynağı olmuştur. Taberî, âyetlerin anlamları hakkında kendi görüşlerini de belirtmiştir. İlerleyen yüzyıllarda bu özellikleri gösteren sırasıyla Begavî'nin (ö. 516/1122) *Meʿâlimü't-Tenzîl*, İbn Atıyye'nin (ö. 546/1151) *el-Muḥarrerü'l-Vecîz*, İbn Kesîr'in (ö. 774/1372) *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-ʿAẓîm*, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *ed-Dürrü'l-Mens̱ûr fi't-Tefsîr bi'l-Meʾs̱ûr adlı* tefsir eserleri yine bu sınıf içinde sayılabilir.

Tefsir ilminde, müfessirin rivayetlerle aktarılan bilgileri esas alması ancak bunun ötesinde, gerek onların seçimi, onlar arasında tercihte bulunması ve bu

tercihlerine kendi birikimini de katarak yorum yapması *te'vil* olarak adlandırılır.[26] Tefsir rivayetlerini veya onların sağladığı bilgiyi dikkate almayan yorumlar ise te'vilden farklı olarak, tefsir biliminin yöntemine göre doğru bir temele dayanmayan, öznel görüşle (*re'y*) yapılmış yorumlar olarak görülmüş ve reddedilmiştir.[27] Bu yüzden, farklı niteliklerde tefsirler yazılmış olsa da rivayetlerin sağladığı bilgi, âyetlerin indiğinde kastettiği anlamı, başka bir ifadeyle doğru anlamı bilmeye götürdüğünden her zaman ağırlığını korumuş ve tefsirde temel bilgi olarak kabul edilmiştir.

Tefsir, zamanla farklı bilim ve yaklaşımların gelişmesiyle rivayetin ötesine daha çok taşmıştır. Müfessirin eserinde rivayetleri de dikkate alan ancak dilbilim gibi ikincil bir kaynağın sağladığı bilgiyi ve kendi bilgi birikimini, bilgisini ve görüşünü öne çıkararak kullanması da tefsir eserlerinde başka bir sınıflandırmanın konusu olmuştur. Bu eserler de "dirayet tefsiri" olarak sınıflandırılır.

Dilbilimin sağladığı bilgilere ağırlık veren eserler hicrî ikinci/miladi yedinci yüzyılın ortalarından itibaren görülür. İlk dilcilerin pek çoğu Kur'ân'ın dili ve edebî yönüyle de ilgilenmişlerdi. Arapçanın grameri üzerine yapılan çalışmalar gelişmeye başlarken, Ferrâ (ö. 207/822) tarafından yazılan *Meʿâni'l-Ḳur'ân* bu çalışmalara kaynaklık edecek önemli bir eser olmuştur. Yine Ebû Ubeyde (ö. 210/825) günümüze kadar ulaşan, Kur'ân'ın diline eğilen *Mecâzü'l-Ḳur'ân* adlı bir eser yazmıştır. Kur'ân'ın insan dilinde indirilen bir vahiy olması da dil yönünden incelenmesinin temelini oluşturmuştur. Kur'ân kelimelerinin anlamı, onların türetimi (*sarf*) ve cümlelerin gramerini (*nahiv*) çözümlemeye yönelen lugavî tefsirler de aynı konuya yönelmiştir. Hz. Peygamber'in, bazı sahâbîlerin Kur'ân'da anlamakta zorlandıkları kelimeleri tanımlamak şeklindeki tefsiri de bunun örneklerini vermişti.

Dilbilim alanında gözlenen gelişmeler büyük ölçüde, Arap olmayan çok sayıda insanın İslâm'ı benimsemesi sonucunda temel kaynaklara ulaşabilmek için Arapça öğrenme ihtiyacı duymasından kaynaklanmıştı. Bu yöndeki çalışmaların bir başka önemli nedeninin de farklı kelamî görüş sahiplerinin Kur'ân'ı kendi görüşlerine dayanak yapma gayretleridir. Bu özellikteki tefsirlerin ilk örnekleri de Muʿtezile âlimlerince yazılmıştı. Bu alandaki önemli isimlerden İbn Kuteybe (ö. 276/889) ise Kur'ân'ın dilini inceleyen eserlerini, kendi görüşlerini âyetlerin lafızları üzerinden desteklemek isteyenlerin elinden onu kurtarmayı amaçlayarak kaleme almıştır. Bu eserlerden *Te'vîlü Müşkili'l-Ḳur'ân* ve *Garîbü'l-Ḳur'ân* adını verdiği çalışmaları

26 Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 2263 vd.
27 Taberî, I, 81 vd.; Süyûtî, *el-İtḳān*, s. 2289.

günümüze ulaşanlar arasındadır. İbn Kuteybe'nin, *Te'vîlü Müşkili'l-Ḳur'ân'*ı ağırlıklı olarak Kur'ân'a yöneltilen eleştirilere cevap vermeyi amaçlamıştır.

Müslümanlar, farklı bilim dallarını tanımlayıp geliştirdikçe, Kur'ân'ın yorumunda da farklı bilim dallarının ve hatta disiplinlerin malzemelerini kullanan ürünler daha çok görüldü. Bu eserlerde de rivayetlerin sağladığı bilgi kullanılmakla birlikte ağırlığın ve vurgunun rivayet kullanımında olmadığını görürüz. Müfessirler bu bilimler çerçevesinde geliştirdikleri görüş ve yaklaşımlara tefsirlerinde yer verdiler. Böylece dil bilimsel tefsir eserleri yanında fikhî, kelamî ve tasavvufî eğilimlerini Kur'ân üzerinden yansıtmak amacıyla da tefsir eserleri yazdılar. Bu bilimlerin bakış açıları ve ürettiği bilgiler de dirayet tefsirleri altına yerleştirilmiştir. Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) *Te'vîlâtü'l-Ḳur'ân*, İmâmiye Şîası'ndan Tûsî'nin (ö. 460/1067) *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Ḳur'ân*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*, Fahreddin Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-Gayb*, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-Tenzîl*, Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, Âlûsî'nin (ö. 1854) *Rûḥu'l-Me'ânî*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö. 1942) *Hak Dini Kur'an Dili* ve İbn Âşûr'un (ö. 1973) *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eserleri, bu özellikte yazılmış tefsirlerin öne çıkanlarıdır.

Çoğunlukla hüküm bildiren âyetlerin tefsiri ile kendini sınırlayan ve *Ahkâmü'l-Kur'ân* olarak adlandırılan eserler de dirayet tefsirleri içinde değerlendirilir. Bu eserlerin tarihi de erken dönemlere kadar götürülebilir. Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ya da Hanbelî bütün mezhepler fıkhî konulardaki kendilerine özgü yorumlarının Kur'ân'ın lafzına uygunluğunu ve mezheplerinin görüşünün Kur'ân tarafından da onaylanabileceğini göstermek amacıyla bu türden eserler vermişlerdir. Mukātil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) tefsiri ilk fıkhî tefsir olarak kabul edilir. Bundan başka İmam Şâfiî'nin (ö. 204/819) *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân'*ı, büyük Hanefî fakihi Cessâs'ın (ö. 370/981) *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân'*ı, Ebû Bekr İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân'*ı ve Kurtubî'nin (ö.671/1273) *el-Câmi' li-Aḥkâmi'l-Ḳur'ân* adlı geniş tefsiri de ahkâm âyetlerinin yorumuna geniş yer vermesi nedeniyle aynı kategoride değerlendirilebilir.

Tasavvufî eğilim de diğerleri gibi desteğini Kur'ân'dan bulmaya çaba göstermiştir. Tefsir ilmi bünyesinde *işârî* olarak adlandırılan bu eserler arasında tefsire özgü yöntemi aşan örneklere rastlanmaktadır. Bu tür eserlerde âyetlerin indikleri ortamın bilgisini sağlayan tefsir rivayetleri dikkate alınmadığı gibi, tefsirde dirâyet olarak adlandırılan yaklaşımın da aşıldığını görürüz. Bununla birlikte bu eserler, rivayetten ziyade müfessirin kabul ve anlayışını yansıttığı düşüncesiyle dirâyet tefsirleri arasında sayılmıştır. Bu tür eserlerde, âyetlere, dil biliminin sağladığı ve zâhir olarak adlandırılan bilgiler aşılır, tasavvufî kabulleri doğruladığı düşünülen ve

bâtın anlamlar olarak kabul edilen mânalar verilir. Bununla birlikte, bu tür eserler Kur'ân'ın inanç ve ahlâk değerlerine bağlı kaldığı sürece kabul görmüştür. Hem bir tefsir otoritesi hem de tasavvuf tarihinin önemli simalarından biri olan Hasan-ı Basrî'nin görüşleri, bâtınî yorum olarak değerlendirilmese de ilk dönem işârî tefsirlerinde geniş yer bulmuştur. Kur'ân'ı sistematik olarak tefsir eden ilk mutasavvıfın Tüsterî (ö. 283/896) olduğu kaydedilir. Tüsterî'nin *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-ʿAẓîm*, Sülemî'nin (ö. 412/1021) *Ḥaḳāʾiḳu't-Tefsîr*, Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *Leṭâʾifü'l-İşârât*, İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1724) *Rûhu'l-Beyân* adlı eserleri ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) eserlerinde işârî tefsirin birçok örneği bulunmaktadır.

Son yüzyıllarda Avrupa merkezli olarak görülen toplumsal, siyasal, ekonomik, düşünsel ve bilimsel gelişmeler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslâm dünyasında da etkili olmuş, bu da son dönemde çok geçmeden Kur'ân üzerine yazılan eserleri değişik şekillerde etkilemiştir. Bu dönemde Kur'ân'ın modern bilimi doğruladığı gibi çeşitli bilimlere ve bilimsel buluşlara önceden işaret ettiği ve hatta onlara kaynaklık edebileceği düşüncesinin yoğun olarak gündeme gelmesi ilk etkiler arasında gösterilebilir. Kur'ân-ı Kerîm'in, muhataplarından çevrelerini ve yaratılışı gözlemesini isteyen, onların içinde yaşadıkları dünyadan deliller getirerek Yüce Yaratıcı'nın kudretini ve yüceliğini görmeye çağıran âyetleri, bu eserlerde Kur'ân'ın modern bilimle doğrulandığını göstermek amacıyla yorumlanmıştır. Bu tür tefsirler arasında İskenderânî'nin (ö. 1889) *Keşfü'l-Esrâri'n-Nûrâniyyeti'l-Ḳur'âniyye*'si ile Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın (ö. 1919) *Serâirü'l-Ḳur'ân*'ı sayılabilir. Bu konudaki en meşhur eser Tantâvî Cevherî'nin (ö. 1940) *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*'idir. Cevherî, önceki müfessirleri, çoğunlukla ahkâm âyetlerini vurgulayarak Kur'ân'daki bilimsel işaretleri görmedikleri için eleştirmiştir. Çalışmasında biyoloji, astronomi, tıp ve kimya gibi bilim dallarına atıfta bulunmuş; çeşitli resim, grafik ve bilimsel makalelere yer vermiştir.

Son yüzyıllardaki gelişmelerin başka bir etkisi de Hint Alt Kıtasında Seyyid Ahmed Han (ö. 1898), Arap dünyasında ise Muhammed Abduh (ö. 1905) gibi kişilerin Kur'ân üzerine yaptıkları çalışmalarda görülmüştür. Bu etki, öncelikle klasik tefsir geleneğine yönelik eleştirilerle kendisini gösterir. Muhammed Abduh'un yanı sıra Reşîd Rızâ (ö. 1935) ve Ahmed Mustafa Meragī'nin (ö. 1952) çalışmaları da bu akıma örnek olarak verilebilir. Bunlara göre, klasik tefsirler; güvenilmez hadislerle, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklı İsrâiliyat rivayetleriyle ve gereksiz dilsel açıklamalarla doldurulmuştur. Bu tutum ise Kur'ân'ın insanları dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturmaya yönelik temel amacının ihmal edilmesine yol açmıştır. Çözüm olarak,

tarihî miras bir kenara bırakılmalı ve İslâm yalnızca Kur'ân'a dayanarak yeniden yorumlanmalıdır. Mesela Muhammed Abduh, *el-Menâr* adındaki eserinde klasik tefsir ve hadis kitaplarını kullanmamaya özen göstermiştir. Çünkü ona göre, önceki tefsirler Kur'ân'ı uydurma rivayetlere dayanarak yorumlamıştır. Bu akımın üyeleri, bir yandan İslâm geleneğini eleştirirken bir yandan da modern düşünce biçimini temel almayı amaçlamışlardır. Bu anlayışa uygun olarak mesela Muhammed Abduh, Fil sûresinde anılan ve "sürü sürü" anlamına gelen *ebâbil* kelimesinin, bazı mikroplar taşıyan sinek türü bir hayvan olabileceğini belirtmiştir.

Öte yandan XX. yüzyılın başından itibaren Müslüman düşünürler arasında Batılı dünya görüşlerinin ve siyasi akımlarının meydan okumalarına karşı çeşitli arayışlar başlamış, bu arayışlar da Kur'ân-ı Kerîm üzerine yazılan bazı çalışmalara yansımıştır. Bu dönemde ortaya çıkan Batılı dünya görüşlerine karşı İslâm'ın insanlığın sorunlarını çözmede daha doğru çözümler sunabileceği yönünde düşünceler geliştirilmiştir. Geçmişte olduğu gibi son dönemlerde de bu düşüncelerin izleyicileri fikirlerini Kur'ân'la temellendirmek için tefsir eserlerini bir zemin olarak kullanmıştır. Bu tür eserlerde, insanlığın tüm sorunlarının en iyi şekilde, ilk dönemdeki bid'atlerden uzak saf İslâm tarafından çözülmüş olduğu işlenmiştir. Ayrıca, günümüz insanlığının ve Müslümanların karşılaştığı bütün sorunların ancak saadet asrı olarak adlandırılan ilk on yıllarına dönülerek çözülebileceği şeklindeki Selefî tutum öne çıkarılmıştır. Bu tür tefsire, Seyyid Kutub'un (ö. 1966) *Fî Ẓılâli'l-Ḳur'ân* ve Mevdûdî'nin (ö. 1979) *Tefhîmü'l-Ḳur'ân* adlı çalışmaları örnek gösterilebilir.

İslâm'ın ilk yüzyılları ile başlayan tefsir eserlerinin yazımı, sadece Kur'ân'ın dili ve Müslüman topluluklar için bir bilim dili olan Arapçada gerçekleşmemiştir. Bunun yanında Arap olmayan Müslüman topluluklar, kendi dillerinde de tefsir eserleri vermişlerdir. Tefsir alanında dilimiz Türkçede de öteden beri eserler verildiğini biliyoruz. Türkçe tefsir geleneği, XI. yüzyılda Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri dönemindeki ilmî faaliyetlere dayanır. Osmanlı döneminde telif ve tercüme yoluyla devam eden tefsir faaliyetleri XIX. ve XX. yüzyıllarla yeniden ivme kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde yazılan Mehmed Vehbi Efendi'nin (ö. 1949) *Hulâsâtu'l-Beyân* (1339/1923), Ömer Rıza Doğrul'un (ö. 1952) *Kur'an-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi: Tanrı Buyruğu* (1934), TBMM'nin 1925'teki özel tahsisatıyla hazırlattırılan ve Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı arasında yayınlanan Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'an Dili* (1935-1938), Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1971) *Kur'an-ı Kerim'in Meal-i Alisi ve Tefsiri* (1936-1966) ve yakın dönemde Diyanet İşleri

Başkanlığı Yayınları arasında neşredilen *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* eserleri bu alanda sadece birkaç örnektir.

* * *

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı, toplumu din konusunda doğru, nitelikli ve sağlıklı dinî bilginin ışığında aydınlatma görevi çerçevesinde yoğun bir şekilde çeşitli kategorilerde eserler yayımlamaya devam etmektedir. Bu bağlamda İslâm'ın ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılması amacıyla "Konulu Tefsir Projesi" adı altında bir tefsir çalışması planlanmıştır. Bu proje ile Türkiye'nin tefsir alanındaki birikiminden yararlanılarak, ülkemizdeki bilimsel kazanımın okuyucuya ulaştırılması hedeflenmiştir. İşte elinizdeki eser bu projenin bir ürünüdür.

Bu eser, tefsir ilminin temel yöntemi izlenerek, günümüz okuyucusuna Kur'ân-ı Kerîm'in içeriğini ve mesajını mümkün olduğunca yansıtmayı amaçlamıştır. Çalışma, Mushaf'taki sûre sıralamasına uyarak Kur'ân'ı âyet âyet tefsir eden eserlerden farklı bir yol izlemeyi en başından hedeflemiş, son dönemde geliştirilen ve "Konulu Tefsir" olarak adlandırılan bir yöntemi esas almıştır. Bu yöntemle yapılan tefsir çalışmasında önce Kur'ân'ın ele aldığı konuların başlıkları belirlenir ve bu başlık altına giren âyetler bir arada yorumlanır. Böylelikle belli bir konudaki bütün âyetleri bir arada görmek ve böylece âyetleri bütünlük içinde ele almak mümkün olur. Bunun, İslâm dünyasında ve ülkemizde daha önce örnekleri de ortaya konmuştur. Bu tarz eser yazanlar, Kur'ân'da bulunduğunu düşündükleri konuları, âyetler ışığında ele almışlardır. Müfessirin Kur'ân'ın içerdiğini düşündüğü bir konuyu, risale boyutunda ele alarak işlemesi şeklindeki örneklerine önceleri de rastlanılmakla birlikte, günümüzde çok daha geniş ve kapsamlı çalışmalar görülmeye başlamıştır. Okuyucu bu yolla, konunun Kur'ân tarafından nasıl ele alındığını, birçok âyeti farklı yerlerden inceleme gereği olmadan doğrudan görebilir.

Tefsir alanında uzman on dört editörün yönetiminde ve ülkemizdeki yüzün üzerinde bilim insanının katkısıyla 2015 yılının ortasında başlayan ve 2021 yılının Eylül ayına dek süren altı yıllık yoğun bir çalışmanın ürünü olan bu eser, editör düzeyinde konularına göre Kur'ân'ın tefsirinin nasıl yapılabileceği incelenerek başlamıştı. Çalışma, belirlenen konular yazarlara sipariş edilmeden önce, uzun sayılabilecek bir hazırlık aşaması geçirdi. Bu aşamada Editörler Kurulu, eserde kullanılacak kaynakların, metodun, dilin ve izlenecek üslubun belirlenmesi üzerinde çalışmalar yürüttü. Yapılacak çalışmanın mümkün olduğunca geniş okuyucu kitlesine ulaşması hedeflendi. Editörler tarafından yazılan örnek metinler üzerinden konuların nasıl

işleneceği, en iyi nasıl tefsir edileceği müzakere edildi. Bir konuyu oluşturan anahtar kelimeler ile kavramlar ve bu konuda ele alınacak âyetler iniş sırasına göre belirlenip listelendi. Editörler Kurulu, örnek metinler üzerinde ayrıca redaksiyon çalışmaları yaparak, Kur'ân'ın bir konusunun okuyucuya en uygun şekilde nasıl aktarılabileceği üzerinde durdu ve metinleri geliştirdi.

Kur'ân'ın içeriğini, ele aldığı konuları belli bir sistematik içinde belirlemek, Editörler Kurulu'nun diğer önemli bir çalışmasıydı. Bu bağlamda, Editörler Kurulu'nun önemle ve titizlikle üzerinde durduğu nokta, Kur'ân'ın içeriğindeki konuların, doğrudan Kur'ân'ın ele aldığı şekliyle belirlenmesi olmuştur. Burada tefsir disiplininin temel yöntemine sadık kalınarak, tasvir edici bir yaklaşımla Kur'ân'ın içeriğinin olabildiğince doğru bir resmi verilmeye çalışılmıştır. Başka bir deyişle mesela, İslâm bilimler geleneğinde yer alan kelam, fıkıh gibi disiplinlerin kendi bakışları ve yöntemleri doğrultusunda İslâm'ın içeriğini başlıklandırmaları, sınıflamaları veya günümüzde öne çıkan bazı problematikleri dikkate alan kavramlaştırmaları değil, doğrudan Kur'ân'ın kendi içeriğini yansıtan bir konu haritası çıkarmak hedeflendi ve sonunda eserde gördüğünüz konular belirlenmiş oldu. Dolayısıyla, eserde yer alan her konu başlığını bu gözle değerlendirmek gerekir. Okuyucunun, her konunun başlığında "Kur'ân'da ..." ibaresini varsayması, onun bu eserde yapılanı anlamasını kolaylaştıracak ve okuyacağı konuya yaklaştıracaktır. Başka bir deyişle eserde ele alınan ve yazılan konular, çalışmanın bir tefsir çalışması olması bakımından mesela "Kur'ân'da Âlemin Yaratılışı" veya "Kur'ân'da Zekât" olarak içeriklendirilmiş, "İslâm'da Âlemin Yaratılışı" veya "İslâm'da Zekât" olarak düşünülmemiş ve konular bu amaçla yazılmamıştır. Bu yüzden de okuyucu, eserde Kur'ân'ın ele aldığının ötesinde, İslâm fıkhında veya genel olarak "İslâm'da Zekât" konusunu okumayacaktır. Yine başlığı "İslâm'da Âlemin Yaratılışı" olan bir yazıda bulabileceği içerik yerine, âyetlerin anlattığı ve olabildiğince rivayet tefsiri kaynaklarından beslenen "Kur'ân'da Âlemin Yaratılışı" başlıklı bir yazının altına girebilecek bir içerik okuyacaktır. Şunu ifade edelim ki, böyle bir içerik, okuyucunun Kur'ân'ın o konuyu işleyişine olabildiğince en kısa yoldan ve net bir şekilde ulaşmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede eser, beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır:

1. Bölüm: Âlemlerin Rabbi Allah
2. Bölüm: Yaratılanlar
3. Bölüm: Allah'ın İnsanı Doğru Yola Daveti
4. Bölüm: Dünya Hayatı ve İnsanın İmtihanı
5. Bölüm: Âhiret ve Ahvâli

Esasen eserde yer alan konulara dikkatle bakıldığında temel olarak iki ana konu bulunduğu görülür. Bunlardan ilki yani 1. Bölüm, Yüce Yaratan'a; kendisi dışında bütün varlığı, yaratılmışları yaratan ve bir olan Yaratıcı'ya ayrılmıştır. Kur'ân'ı gönderen, evreni içindeki her şeyle yaratıp, onun varlığını sürdüren Yüce Rabbi anlatmak da zaten Kur'ân'ın indirilişinin en başta gelen amacıdır. Eserin 2. Bölümle başlayan diğer dört bölümü ise O'nun yarattıklarını anlatır. Böylece eserin konuları, Yüce Allah ile O'nun yarattıklarının ilişkisi eksenine oturur. Aslında Kur'ân'da da gördüğümüz budur. 2. Bölüm, Allah Teâlâ'nın yarattıkları, bunlar arasında akıllı ve sorumlu bir varlık olarak insanın yaratılışını; 3. Bölüm, Kur'ân'da anlatıldığı kadarıyla Yüce Allah'ın ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e (sas) kadar olan doğru yola çağrısının tarihini; 4. Bölüm ise insanın bu çağrı karşısındaki tutumlarını; iman, inkâr ve davranış boyutuyla birlikte Kur'ân'ın anlatımlarını ve örneklemelerini ele alır. Esasen bu bölüm, tümüyle insanın dünya hayatındaki sınavına dairdir. 5. Bölüm ise bu sınavın sonucunun görüleceği hesap, ödül ve ceza boyutlarıyla Âhiret'i ele alır.

Bu eser, İslâm bilim geleneğinde yeni bir formda yapılmış olmakla birlikte, tefsir ilminin baş tarafta göstermeye gayret ettiğimiz yöntemine sadık kalmayı amaçlamıştır. Bu yöntem, yine belirtildiği üzere, Kur'ân âyetlerinin indiği bağlamı, onun muhataplarının ve kendisinin kullandığı dili esas almaktadır. Bunun için okuyucu, her konunun girişinde "Konunun Kavramsal Bağlamı" başlığı altında Kur'ân'da ele alınan konuyu anlatan kelimelerin anlamını irdeleyen bir bölüm görecektir. Burada, ele alınan kelimelerin kök veya sözlük manaları ile birlikte âyetlerin hem lafzî anlamları hem de indikleri ortam bağlamında ifade ettiği anlamlar verilmektedir. Ayrıca kelimelerin, yine Kur'ân'daki kullanımlarıyla eş veya yakın anlamlı kelimelere bu kısımda yer verildiği görülecektir. Böylece, ele alınan konunun Kur'ân'ın konu haritası içindeki yeri belirlenerek olumlu yahut olumsuz olarak konuyla ilişkili diğer konulara işaret edilmiştir. Yine yönteme sadık kalınarak, konuyu içeriklendiren âyetlerin indiği bağlamda ele alınışını yansıtan bir olay, anlatım vb. verilerek konunun Kur'ân'ın konu atlasında bulunduğu yer bir başka düzeyde gösterilmeye çalışılmıştır. Mesela âhiret konusu işlenirken, Mekke'deki Müşriklerin âhirete karşı inançlarını yansıtan bir olay anlatılarak konuya girilmiştir. Çünkü Kur'ân, âhiret konusunu ele alırken ve muhataplarına anlatırken müşriklerin âhireti inkârına çok sık atıfta bulunur. İlgili âyetlerin pek çoğunun iniş sebebi de söz konusu inkârdır. Konular işlenirken, âyetler olabildiğince tefsir rivayetleri ışığında ele alınmıştır. Bunun amacı, daha önce de belirtildiği gibi, âyetlerin indikleri bağlamda kastettikleri anlamlara ulaşmaktır. Böylece, kendi bütünlüğü içinde Kur'ân'ın konuyu nasıl ele

aldığını okuyucunun görmesi hedeflenmiştir. Her konunun son paragrafında da okuyucu, konunun özünü ve bugün Müslüman bir birey ile toplum için ne anlama gelebileceğine dair yorumları okuyabilecektir.

Çalışmada güdülen başlıca amaçlardan birisi de günümüz okuyucusuna ulaşabilmek olmuştur. Bu amaçla eserin teknik terimlerle ve akademik anlatımla ağırlaşmayan, olabildiğince sade bir dil ve üsluba sahip olmasına dikkat edilmiştir. Metinlerin yazımında, Arapça müellif, eser ve sûre isimlerinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin (*DİA*) imla ilkeleri esas alınmıştır. Âyet meallerinde *Kur'an Yolu* (2017, 2020) meali esas alınmış ancak metne uygunluk açısından gerekli görüldüğü durumlarda tasarruflarda bulunulmuştur.

Editörler Kurulunun, her bir konu için Metin Yazım Planı oluşturarak, çalışmayı yazar bilim adamlarının telif etme aşamasına getirmesi, önemli bir katkı olmuştur. Bundan sonra, konular zamana yayılarak ve gruplar hâlinde yapılan çalıştaylarla yazarlara verilmiştir. Yazarlardan dönen metinler, başta belirlenen ölçütler uyarınca yine Editörler Kurulu tarafından değerlendirilmiştir. Bu aşamada da yazılar, daha önce belirlenen ölçütlere, çerçeveye ve içeriğe daha uygun hâle gelmeleri için altı, sıklıkla yedi aşamayı bulan bir redaksiyon sürecinden geçmiştir. Redaksiyon aşamasında da Editörler Kuruluna, yine tefsir alanında uzman bilim insanlarından oluşan ilmî redaksiyon ekibi önemli destekler sağlamıştır. Bu aşama sonrasında editörler tarafından son okuma çalışması gerçekleştirilerek yazılara son şekli verilmiştir. Yazılar son olarak imla birliği sağlamak ve metinlerde gerekli son düzeltmeleri yapmak amacıyla yeniden baştan sona kadar Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirlenen bir uzman ekip tarafından okunmuştur.

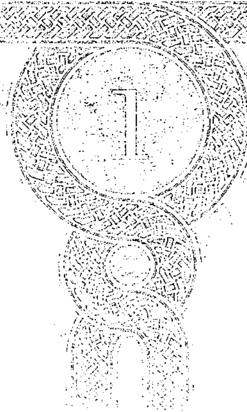
Yüce Allah'tan, ülkemizdeki tefsir alanında çalışan ilim insanlarının bir çalışması olarak sunduğumuz bu eserin, hem Kur'ân'ı anlama çabasında olan her okuyucuya yararlı olmasını hem de ilim dünyasına bir katkı sunmasını dileriz. *Vallahu a'lem*.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂLEMLERİN RABBİ ALLAH

ALLAH'IN
BİRLİĞİ
VE
EŞSİZLİĞİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌۚ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُۚ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْۙ ﴿٣﴾
وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ﴿٤﴾

"De ki: 'O, Allah'tır, tektir. Allah sameddir.
O'ndan çocuk olmamıştır (kimsenin babası değildir).
Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).
O'nun hiçbir dengi yoktur.'"

(İhlâs 112/1-4)

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌۜ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِۜ مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِه۪ۜ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْۚ وَلَا يُح۪يطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِه۪ٓ اِلَّا بِمَا شَٓاءَۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَۚ وَلَا يَؤُ۫دُهُ حِفْظُهُمَاۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظ۪يمُ ﴿٢٥٥﴾

"Allah, O'ndan başka ilâh yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaat edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O'nun ilminden hiçbir şeyi –dilediği müstesna– kimse bilgisi içine sığdıramaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür."

(Bakara 2/255)

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّح۪يمُ ﴿١٦٣﴾

"İlâhınız bir tek ilâhtır; O'ndan başka ilâh yoktur; O rahmândır, rahîmdir."

(Bakara 2/163)

الٓمٓۚ ﴿١﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ الْحَيُّ الْقَيُّومُۜ ﴿٢﴾

"Elif-lâm-mîm. Allah; O'ndan başka asla ilâh yoktur; hayy ve kayyûmdur."

(Âl-i İmrân 3/1-2)

بَدٖيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

"O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır; bir şeyin olmasını dilediğinde ona 'Ol!' der, hemen oluverir."

(Bakara 2/117)

اِنَّنٖٓي اَنَا اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا۬ فَاعْبُدْنٖيۙ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرٖي ﴿١٤﴾

"Kuşkusuz ben, yalnız ben Allahım. Benden başka ilâh yoktur. O hâlde bana kulluk et, beni hatırında tutmak için namazı kıl."

(Tâhâ 20/14)

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٣﴾

"O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir."

(Hadîd 57/3)

هُوَ اللّٰهُ الَّذٖي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزٖيزُ
الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

"O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır; mutlak egemendir, her türlü eksiklikten uzaktır, esenlik verendir, güven sağlayan ve kendisine güvenilendir, görüp gözeten ve yönetendir, üstündür, iradesine sınır yoktur, büyüklükte eşi olmayandır. Allah onların yakıştırdıkları ortaklardan tamamıyla münezzehtir."

(Haşr 59/23)

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ مَثَلُ نُورِه۪ كَمِشْكٰوةٍ ف۪يهَا مِصْبَاحٌۜ اَلْمِصْبَاحُ ف۪ي زُجَاجَةٍۜ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍۙ يَكَادُ زَيْتُهَا يُض۪يٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌۜ نُورٌ عَلٰى نُورٍۜ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌۙ ﴿٣٥﴾

"Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inci gibi parlayan bir yıldıza benzer; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."

(Nûr 24/35)

فَاطِرُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً وَمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجاًۚ يَذْرَؤُ۬كُمْ ف۪يهِۜ لَيْسَ كَمِثْلِه۪ شَيْءٌۚ وَهُوَ السَّم۪يعُ الْبَص۪يرُ ﴿١١﴾

"Gökleri ve yeri yaratan O'dur. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da çiftler yarattı. Bu şekilde çoğalmanızı sağlamaktadır. O'na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi görür."

(Şûrâ 42/11)

Konunun Kavramsal Bağlamı

İslâm dininin özünü tevhid, yani Yüce Allah'ın birliğine ve eşsizliğine inanmak ve yalnızca O'na kulluk etmek inancı oluşturur. Bu noktada Kur'ân-ı Kerîm'in temel konusu Allah Teâlâ, öncelikli vurgusu ise tevhid inancıdır. Kur'ân'da "Allah" lafzı, yaklaşık olarak 2700 defa geçer. Bunların önemli bir kısmında, Allah'ın birliği ve eşsizliği anlatılır. Kur'ân'da Yüce Yaratıcı'nın özel adı, Allah'tır. Bunun dışında Allah'ı anlatan ve tanıtan başka birçok güzel ismi (*el-Esmâ'ü'l-Hüsnâ*) vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: *el-Vâhid* (eşsiz, tek olan), *el-Bedî'* (yoktan, örneksiz yaratan), *es-Samed* (ihtiyaçlar için başvurulan), *el-Hayy* (canlı olan), *el-Hamîd* (övülen, saygın olan), *el-Mecîd* (saygın ve seçkin olan), *el-Hakk* (gerçek ve doğru olan), *el-Evvel* (ilk ve başlangıcı olmayan), *el-Âhir* (son ve sonu olmayan), *el-Bâkî* (ölümsüz olan), *ez-Zâhir* (her şeye üstün ve belirgin olan), *el-Bâtın* (görünmez, gizli olan), *el-Müteâl* (yüce olan) ve *el-Adl* (adaletli olan). Bu isimlerden her biri, Allah Teâlâ'nın farklı bir özelliğini anlatır. Esmâ-i Hüsnâ sayesinde insan, Yüce Rabbini doğru ve eksiksiz bir şekilde tanır. Bütün bu isimlerin ortak noktasını ise Allah'ın birliği ve eşsizliği oluşturur.

"Allah" kelimesinin kökü hakkında iki görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre, "Allah" kelimesi, *ilâh* kelimesinden türemiştir. *İlâh* kelimesi de "kulluk etmek" anlamına gelen *e-le-he/ye'-le-hu* kökünden gelir. Buna göre *ilâh*, "kendisine kutsiyet atfedilen mâbud" anlamını ifade eder. Bu kelimenin başına, belirlilik takısı eklenerek *el-İlâh* yapılmıştır. Daha sonra söyleyiş kolaylığı sağlamak için kelimenin başındaki hemze harfi düşürülmüş ve iki *lâm* harfi birbirine katılmıştır. Baştaki *elif* harfi de büyüklüğü belirtmek için kalın, yani "a" olarak okunmuştur. İkinci görüşe göre ise "Allah" kelimesi, herhangi bir kökten türememiştir. O, her şeyin Rabbinin özel ismidir. Bu nedenle ona ait bir sözlük anlamı aramamak gerekir.[1]

Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Rabbimizi ifade etmek için öncelikle O'nun özel adı olan "Allah" lafzı kullanılır. Bunun yanı sıra insanın yaratıcısını doğru

1 Halîl b. Ahmed, I, 82; Ezherî, VI, 421-427; Râgıb el-İsfahânî, s. 21-22.

bir şekilde hakkıyla tanıyabilmesi için O'nun diğer güzel isimlerine yer verilmiştir. Çünkü Yüce Yaratıcı'yı sadece birkaç isimle anlatmak mümkün değildir. Meselâ *el-Vâhid* ve *el-Ehad* isimleri doğrudan Allah'ın birliğini ve tekliğini ifade eder. Benzer şekilde *el-Bedî', el-Mübdi', es-Samed* vb. isimleri, O'nun eşsizliğini ortaya koyar. Bu bağlamda *el-Hayy, el-Hâlik, el-Hamîd* ve *el-Mecîd* Allah'ın birlik ve eşsizliğini belirten diğer isimlerdir. Bunlardan başka *el-Hakk, el-Evvel, el-Âhir, el-Bâkî, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Müteâl, el-Adl* isimleri O'nun mutlak hakikat olduğunu ortaya koyar. Allah için kullanıldığında *el-Kuddûs, Sübhân, es-Selâm* ve *en-Nûr* kelimeleri ise O'nun her türlü kusur ve eksiklikten uzak olduğunu vurgular. Bütün bu isimler birlikte düşünüldüğünde Allah Teâlâ'nın kendisinde, niteliklerinde ve işlerinde nasıl bir birliğe ve eşsizliğe sahip olduğu ortaya çıkar.

Hz. İbrâhim'in milleti yıldızlara ve putlara tapıyordu. O, bu duruma çok üzülüyordu. Babasına: *"Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapkınlık içinde görüyorum."*[1] diyerek karşı çıktı. Sonra da inançlarının asılsızlığını göstermek üzere onlara güzel bir ders vermek istedi: Putların en büyüğünü bıraktı ve diğer putları tek tek kırdı. Putlarının bu hâlini gören insanlar, "Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrâhim?" diyerek öfkeyle onun üzerine yürüdü. Hz. İbrâhim ise onlara kendilerini derin sorgulamalara ve inançlarıyla yüzleşmeye iten çarpıcı bir cevap verdi: *"... 'Hayır! Bu işi şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun!', bunun üzerine dönüp birbirlerine, 'Asıl haktan ayrılanlar sizlersiniz!' dediler."*[2]

Tıpkı büyük atası Hz. İbrâhim (as) gibi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas) de Mekke'de benzer bir manzarayla karşı karşıyaydı. O da Mekke'de Allah'ın birliğini ve eşsizliğini, tevhidi anlatıyordu. Bir gün Müşriklerden Âmir b. Tufeyl, "Muhammed! Sen, insanları neye davet ediyorsun?" diye sormuştu. Hz. Peygamber (sas), "Allah'a" diye cevap verdi. Bunun üzerine o, "Bize O'ndan bahset. Nasıl bir varlıktır; altından mı, gümüşten mi, bakırdan mı, yoksa tahtadan mı?" diye sormaya devam etti.[3] Müşriklerin bu ve benzeri sorularına cevap olarak İhlâs sûresi indi: *"De ki: 'O, Allah'tır, tektir. Allah sameddir. O'ndan çocuk olmamıştır (kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). O'nun hiçbir dengi yoktur.'"*[4]

---

1 En'âm 6/74.

2 Enbiyâ 21/62-64.

3 Ra'd 13/13: Mukātil b. Süleyman, II, 372.

4 İhlâs 112/1-4: Taberî, XXIV, 727-728; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 500-501.

ALLAH'TAN BAŞKA İLÂH YOKTUR

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌۜ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِۜ مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِه۪ۜ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْۚ وَلَا يُح۪يطُونَ
بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِه۪ٓ اِلَّا بِمَا شَٓاءَۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ وَلَا يَؤُ۫دُهُ حِفْظُهُمَاۚ
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظ۪يمُ ﴿٢٥٥﴾

"Allah, O'ndan başka ilâh yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaat edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O'nun ilminden hiçbir şeyi –dilediği müstesna– kimse bilgisi içine sığdıramaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür."

(Bakara 2/255)

Her şeyi yoktan var eden Allah Teâlâ'dır. Kur'ân, Allah'ın bütün kâinatın yaratıcısı, hâkimi ve idarecisi olduğunu vurgular. Ayrıca bu yaptıklarında O'nun eşinin ve benzerinin olmadığını anlatır. Kur'ân, insanı işte böyle bir ilâha inanmaya ve kulluğa davet eder. İnsan, Allah'ın ortağının bulunmadığını, her bakımdan eşsiz ve benzersiz tek ilâh olduğunu kabul etmelidir.

Hz. Peygamber (sas) geldiğinde, soyları Hz. İbrâhim'e ve onun oğlu İsmâil'e dayanan Araplar, atalarının tevhid inancından uzaklaşmışlardı. İbrâhim'in, Allah'ı birleyen tevhid öğretisi, *hanîf* adı verilen az sayıda insan tarafından sürdürülüyordu. Müşrikler, Allah'ı tanımakla birlikte, O'nun dışında Lât, Menât, Uzzâ vb. pek çok puta ilâh diye tapıyorlardı. Allah Resûlü (sas) ise onları bütün bu düzmece tanrıları terk edip yalnızca Allah'a inanmaya ve O'na kulluk etmeye çağırdı.[5] Bu davet karşısında şaşkına dönen Müşrikler, birbirlerine bakıp şöyle diyorlardı: *"Tanrıları tek bir tanrıya mı indiriyor! Bu gerçekten şaşılacak bir şey!"*[6] Tevhid çağrısına karşı geldiler ve hep birlikte karar alarak atalarından miras kalan ilâhlarını terk etmeyeceklerini

5 İsrâ 17/23.
6 Sâd 38/5.

ilân ettiler: *"Hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız."*[7] Bunun üzerine Allah, Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın başından geçenler üzerinden kendilerine şöyle seslendi: *"Kuşkusuz ben, yalnız ben Allah'ım! Benden başka ilâh yoktur. O hâlde bana kulluk et, beni hatırında tutmak için namazı kıl."*[8] Sonra da onlara, evrende birden fazla ilâh olamayacağını şöyle açıkladı: *"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu..."*[9] Evrendeki canlı cansız bütün varlıklar, yalnız Yüce Allah'ın buyruğu doğrultusunda hareket etmektedir. Şayet O'nun dışında bir başka ilâh olsaydı, kâinatta böyle düzgün işleyen bir düzenin ortaya çıkması mümkün olmazdı: *"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır."*[10]

Mekkeli Müşrikler, Allah'ın varlığını reddetmiyordu. O'nu biliyor, O'nun gökleri ve yeri yaratan kudretine inanıyorlardı: *"Şayet onlara, 'Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?' diye soracak olsan, hiç tereddütsüz Allah'tır, derler. O hâlde haktan nasıl yüz çevirirler?"*[11] Ancak onlar bununla birlikte, bazı ilâhların kendileri ile Allah arasında aracı olduğuna inanıyor, yani onları Allah'ın gücüne ortak ediyorlardı. Böyle bir inanç ise tek ve eşsiz bir ilâh olduğu gerçeğine aykırı idi.

Allah'a birtakım yaratılmışları ortak tutma yaklaşımı Müşriklerle sınırlı değildi. Benzer inançlara sahip başka birçok topluluk vardı. Nitekim Allah'ın yüceliğini ve eşsizliğini ihlal ettikleri için Kur'ân'da Yahudi ve Hıristiyanlara da eleştiriler yöneltilmiştir. İhlâs sûresi böylesi inançların tamamına karşı açık ve kesin bir cevaptır: *"De ki; 'O, Allah'tır, tektir. Allah sameddir. Ondan çocuk olmamıştır (kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Onun hiçbir dengi yoktur.'"*[12] Bu itibarla Kur'ân âyetlerinin büyük kısmında Allah'ın eşsiz, tek ve gerçek ilâh olduğu (*el-Vâhid*) vurgulanmıştır. *"O, birdir."*[13] mealindeki âyetlerde Allah'ın varlığı ve birliğinin, birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğu gerçeği perçinlenmiştir: *"Sizin yegâne ilâhınız O Allah'tır ki, O'ndan başka ilâh yoktur. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."*[14] Bu bağlamda Allah'ın *el-Vâhid* ismi, Kur'ân'da daha çok "Allah" veya "ilâh" kelimelerinden ayrılmaksızın sıfat tamlaması şeklinde yer almıştır: *"De*

7 Lokmân 31/21.
8 Tâhâ 20/14.
9 Enbiyâ 21/22.
10 Âl-i İmrân 3/190.
11 Ankebût 29/61: İbn Kesîr, X, 528.
12 İhlâs 112/1-4.
13 Ra'd 13/16.
14 Tâhâ 20/98.

ki: 'Karşı konulmaz güç sahibi tek Allah'tan başka bir ilâh yoktur.'"[15] *"İlâhınız bir tek ilâhtır; O'ndan başka ilâh yoktur."*[16]

Kulluk edilmeye lâyık tek ilâh, Allah Teâlâ'dır: *"Sizin yegâne ilâhınız O Allah'tır ki O'ndan başka ilâh yoktur."*[17] Yaratmış olduğu varlıklar, O'na hiçbir yönden denk, eş ve benzer olamazlar.[18] O, hiçbir varlığa muhtaç da değildir. Ancak her şey O'na muhtaçtır. Bundan dolayı Allah'ın tanıtıldığı İhlâs sûresinin başında Allah'ın birliği, *vâhid* kelimesiyle değil de *ehad* kelimesiyle ifade edilmiştir. Arapçada *vâhid* sayma sayılarından biri olmasına rağmen, *ehad* bunlardan değildir. Buna göre Yüce Allah, diğerleri arasından herhangi biri değil, bilakis eşi ve benzeri olmayan tek ve biricik olandır.[19] Bu mânayı farklı bir açıdan ikinci âyetteki *"Allah sameddir."*[20] ifadesi vurgulamıştır. *Samed*, sözlükte "herkesin kendisine ihtiyaç duyduğu, fakat kendisi kimseye muhtaç olmayan" demektir. Bundan başka kelimeye, "yiyip içmeyen, ebedî olan, sıkıntı ve zorluk anında kendisine sığınılan, kendisinden daha üst varlık bulunmayan" anlamları verilmiştir.[21] Sûrenin devamında Allah Teâlâ'nın birliği, Ehl-i kitap'a cevap olacak şekilde ortaya konur. Şöyle ki Yahudiler, Hz. Peygamber'e gelip şunu soruyorlardı: "Diyelim ki her şeyi Allah yarattı, peki O'nu kim yarattı?" Bu sorunun cevabı da açık ve nettir: *"O'ndan çocuk olmamıştır (kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir)."*[22] Buna göre yaratan yaratılan, yaratılan da yaratan olamaz. Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde gayet açık ve kesin bir şekilde Allah'ın hiçbir dengi ve benzeri olmadığı karşımıza çıkmaktadır: *"O'nun hiçbir dengi yoktur."*[23]

Bütün peygamberlerin ilk ve asıl görevi, Allah'ın tek ve eşsiz ilâh olduğunu insanlara anlatmaktı. Buna karşın insanlar, yanlış ilâh anlayışları benimsediler. Kimileri yıldızlara[24] veya tabiat olaylarına, kimileri meleklere[25] veya peygamberlere,[26]

15 Sâd 38/65.
16 Bakara 2/163.
17 Tâhâ 20/98.
18 Şûrâ 42/11.
19 Râgıb el-İsfahânî, s. 12.
20 İhlâs 112/2.
21 İhlâs 112/2: Taberî, XXIV, 731-737; Râgıb el-İsfahânî, s. 286.
22 İhlâs 112/3: Taberî, XXIV, 728-729.
23 İhlâs 112/4: Mâtürîdî, XIV, 111-113.
24 Bakara 2/62; Hac 22/17.
25 İsrâ 17/40.
26 Tevbe 9/30.

kimileri liderlerine[27] veya din adamlarına,[28] kimileri de putlara[29] hatta hayvanlara taptılar. Hatta kimileri para, şehvet veya makam gibi çeşitli arzularını (*hevâ*) tanrılaştırdı: *"Nefsinin arzusunu ilâh edineni gördün mü?"*[30] Yüce Allah, geçmiş milletlerin içine düştüğü böylesi pek çok şirk türünü Kur'ân kıssalarında anlatmıştır. İnsanların Allah'ı bırakıp taptıkları putlar, aslında kendileri tarafından üretilmiş asılsız iddialardır: *"Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım (anlamsız ve boş) isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir."*[31] Bu sahte ilâhların insanlara dünya ve âhirette hiçbir faydası dokunmayacaktır.[32] Bu itibarla Allah Teâlâ, her türlü hata ve kusura açık olan insanoğlunun şirk hariç bütün günahlarını kıyamet günü affedebileceğini bildirmiştir. O gün affı mümkün olmayan tek günah, Allah'ın yanı sıra başka ilâhlar edinmektir: *"Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur."*[33]

Kulluk edilmeye lâyık olmak, sonsuz bir hayata sahip olmayı ve başkalarına da hayat verebilmeyi gerektirir. Allah'ın dışında hiçbir varlık, ne ölümsüzlüğe ne de can verme gücüne sahiptir. Zira O'nun dışındaki bütün varlıkların hayatlarının bir başlangıcı ve sonu vardır: *"Allah, sizi yaratan ve sizi rızıklandırandır. Sonra O, hayatınızı sona erdirecektir."*[34] *el-Hayy* olan Allah, başlangıcı ve sonu olmayan dâimî bir hayata sahiptir. *"O diridir, O'ndan başka ilâh yoktur."*[35] Bunun yanında Yüce Allah, kendisi dışındaki bütün varlıklara hem hayat veren (*el-Muhyî*) hem de vakti saati geldiğinde onların yaşamlarına son verendir (*el-Mümît*): *"O ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarır."*[36]

Yaratma gücüne sahip olmayan bir varlık, elbette ilâh olamaz. Allah dışında böyle bir güce ve imkâna sahip başka bir varlık da yoktur: *"Ey insanlar! Size bir misal verilmekte; dinleyin onu: Allah'tan başka kendilerine yalvarıp yakardıklarınız var ya! Hepsi bunun için bir araya gelseler bile bir sinek yaratamazlar!"*[37] O hâlde her şeyi

27 Şuarâ 26/29; Ahzâb 33/67.
28 Tevbe 9/31.
29 En'âm 6/74; Şuarâ 26/71.
30 Câsiye 45/23.
31 Yûsuf 12/40.
32 Yûnus 10/18: Taberî, XII, 142-143.
33 Nisâ 4/48.
34 Rûm 30/40.
35 Mü'min 40/65.
36 Rûm 30/19: Taberî, XVIII, 476-477; Mâtürîdî, XI, 167-168.
37 Hac 22/73.

yoktan var eden Yüce Allah, kendisine kulluk edilecek yegâne ilâhtır.[38] Allah Teâlâ, varlık âlemini sadece yoktan yarattığı için değil, bunun ötesinde eşsiz yarattığı için de tektir. Nitekim *el-Bedî'; el-Mübdi'* olan Allah, her şeyi herhangi bir örneği olmaksızın yaratmıştır: *"O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır; bir şeyin olmasını dilediğinde ona 'ol!' der, hemen oluverir."*[39]

Bütün bu özellikleriyle Yüce Allah, gerçek anlamda "övgüye lâyık" (*el-Hamîd*) ve "saygınlığı yüce" (*el-Mecîd*) tek varlıktır.[40] Zira O, hayatlarını sürdürebilmeleri için kullarına gerekli yetenekler ve çok güzel nimetler bahşetmiştir. Bu nedenle her bir kulun, emir ve yasaklarına eksiksiz uyarak saygı ve şükran duygusu içinde Yüce Allah'a yönelmesi gerekir: *"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemaliyle hep övgüye lâyık olan O'dur."*[41] Bunun yanı sıra Allah, yaratmış olduğu canlı-cansız sayısız varlık ve onlar için evrende yarattığı düzen sebebiyle de gerçek anlamda övgüye değer yegâne ilâhtır.[42]

ALLAH, EZELÎ ve EBEDÎ GERÇEKTİR

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٣﴾

"O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir."
(Hadîd 57/3)

Eksiksiz nitelikleriyle varlık âleminin yegâne ve sonsuz gerçeği olan Allah Teâlâ, *el-Hakk*'tır.[43] Kendisine ait niteliklerle birlikte düşünüldüğünde, O'nun hakkında bir eksiklik ileri sürmek kesinlikle söz konusu olamaz: *"Gerçek egemenliğin sahibi olan Allah yüceler yücesidir. O'ndan başka ilâh yoktur. O, şerefli arşın sahibidir."*[44] Allah Teâlâ'nın varlığı, şüphe götürmez bir gerçektir, haktır. Yaratmış olduğu evren

38 En'âm 6/102.
39 Bakara 2/117.
40 Hûd 11/73.
41 Fâtır 35/15: Taberî, XIX, 352; Râzî, XXVI, 13.
42 Burûc 85/15-16: Taberî, XXIV, 284.
43 Yûnus 10/32: Taberî, XII, 177; Râgıb el-İsfahânî, s. 125-126.
44 Mü'minûn 23/116.

ve oradaki eşsiz düzen, O'nun varlığının en büyük delili ve göstergesidir. Allah dışında tapılan ilâhlar ise insanlar tarafından uydurulmuş, ilâh olarak gerçek varlığı olmayan, boş birer isimden ibarettir: *"… Gerçek (yalnızca) Allah'a aittir, uydurageldikleri şeyler (putlar) ise kendilerini bırakıp gitmişlerdir."*[45]

Allah'ın yaratması doğrudur, gerçektir, haktır. Nitekim O, her şeyi bilgisiyle, adaletiyle, ölçüp tartarak, hikmetiyle, yerli yerinde ve yarattığı her şeyi hakikatin göstergesi kılarak en güzel şekilde yaratmıştır: *"Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları ancak ve ancak hak ve adalet temelinde yarattık… İyi bilesin ki Rabbin, evet O, muhakkak surette eşsiz yaratandır, bilendir."*[46] O'nun yaratmasında bir kusur veya eksiklik bulunmaz: *"Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O'dur. Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak, (kusur arayan) göz aradığını bulamadan bitkin olarak sana dönecektir."*[47]

Allah'ın, âlemlerin üzerindeki egemenliği gerçektir ve doğrudur, haktır: *"…Hüküm ancak Allah'ındır ve Allah hakkı anlatır."*[48] Varlık âleminde meydana gelen her şey, Allah'ın bilgisi ve dilemesiyle gerçekleşir. O'nun dışında evrende söz ve hüküm sahibi olan başka bir varlık mevcut değildir. Allah dışında başka varlıkları tanrı edinenler, O'nun sonsuz hakikatini anlayamamışlardır: *"Onlar, Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Şüphesiz Allah çok güçlüdür, mutlak galiptir."*[49]

Yüce Allah'ın, seçkin elçileri aracılığıyla gönderdiği kitaplarda insanoğluna bildirdiği ilâhî buyrukları da haktır: *"Biz bu Kitap'ı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik."*[50] Tarih boyunca O'nun ilâhî buyruklarını benimseyenler huzur ve başarıya kavuşmuştur. Buna karşın O'nun buyruklarına kulak tıkayıp sırt çevirenler, rezil ve rüsva olmuşlardır. Aynı şekilde Allah'ın âhiret âlemine özgü vaatleri doğrudur, gerçektir; haktır: *"Hepiniz dönüp O'nun huzurunda toplanacaksınız, bu Allah'ın gerçek vaadidir."*[51] O, bu dünyada iman edip sâlih amel işleyenleri cennetle müjdelemiş, inkâr edip kötü işler yapanları cehennemle uyarmıştır. Bütün bu müjde ve uyarılar, kıyamet sonrasında bir bir gerçekleşecektir. Bu gerçeği Müminler dualarında şöyle

45 Kasas 28/75.
46 Hicr 15/85-86.
47 Mülk 67/3-4.
48 En'âm 6/57.
49 Hac 22/74.
50 Zümer 39/2.
51 Yûnus 10/4-5.

dile getirirler: *"Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla bize vaat ettiklerini ver bize; kıyamet gününde bizi rezil etme. Sen asla sözünden caymazsın."*[52]

Allah Teâlâ'nın zaman içinde bir başlangıcı yoktur. O sonsuz gerçek olan *el-Evvel*'dir. *Evvel,* kelime olarak bir başlangıç noktası olmaksızın her şeyden önce var olan anlamına gelir. Her şeyden önce var olduğu için *"O, evveldir."*[53] Bütün yaratılmışları ilk defa yoktan var eden *evvel* de O'dur: *"'Bizi tekrar hayata kim döndürecek?' diyecekler. 'Sizi birinci defa yaratan.' de!"*[54] Yine o, âhiret hayatı bakımından da *el-Evvel*'dir. Zira kıyamet sonrası bütün insanları yeniden diriltip bir araya toplayacak olan O'dur: *"Başlangıçta sizi O yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz."*[55]

Yüce Allah, aynı zamanda *el-Âhir*'dir.[56] *Âhir,* bir sonu olmaksızın her şeyden sonra varlığı devam edecek olan anlamına gelir. Allah, kendinden başka hiçbir şey yokken vardı, her şeyin yok olmasından sonra yine var olacaktır: *"O'ndan başka her şey yok olacaktır."*[57] Allah'ın öncesi ve sonrası olmayan gerçek ve mükemmel varlık olduğunun bir diğer ifadesi, O'nun *el-Bâkî* ismidir. Bu isim, Allah'ın ölümsüz ve bitmeyen bir hayata sahip olduğunu bildirir: *"Asla ölmeyecek olan o diri varlığa dayanıp güven ve O'nu hamd ile tesbih et."*[58] Allah dışında her şey yok olup gidecek, fakat O sonsuza dek var olacaktır: *"Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi Rabbinin zâtı ise bâki kalır."*[59]

Peygamberimiz (sas), Rabbine yöneldiğinde Kur'ân'dan öğrendiği şu sözlerle O'na sesleniyordu: "Allahım! Sen *evvel*sin, senden önce hiçbir şey yoktur; sen *âhir*sin, senden sonra da hiçbir şey yoktur. Sen *zâhir*sin, senden daha açık ve üstün olan yoktur; sen *bâtın*sın, senden daha gizli ve senden öte hiçbir şey yoktur."[60] Varlığı kendisi dışındaki bütün varlıkların üzerinde ve onlara üstün olan Allah Teâlâ, *ez-Zâhir*'dir. O aynı zamanda bütün yaratılmışlara en yakın olandır, *el-Bâtın*'dır.[61] İnsana Allah'tan daha yakın olan yoktur: *"İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; biz ona şah damarından daha yakınız."*[62] Yüce Rabbimiz, kendisi dışındaki varlıkların kısıtlı güçleriyle ve özellikleriyle O'nu keşfedemeyeceği şekilde *el-Bâtın*'dır.

52 Âl-i İmrân 3/194.
53 Hadîd 57/3: Taberî, XXII, 385-386; Râgıb el-İsfahânî, s. 31-32.
54 İsrâ 17/51.
55 A'râf 7/29
56 Hadîd 57/3.
57 Kasas 28/88: Taberî, XVIII, 353; Râgıb el-İsfahânî, s. 13.
58 Furkān 25/58: Taberî, XVII, 479-480; Râgıb el-İsfahânî, s. 57.
59 Rahmân 55/26-27.
60 Hadîd 57/3: İbn Kesîr, XIII, 402-403; Müslim, "Zikr", 61.
61 Hadîd 57/3: Taberî, XXII, 385-386.
62 Kāf 50/16.

İnsanlar ve öteki varlıklar O'nu göremez (*el-Bâtın*); ancak bütün varlıklar, O'nun varlığının açık birer göstergesidir. O, duyu organlarıyla algılanamaz. Allah Teâlâ, bilgisi bakımından da *ez-Zâhir* ve *el-Bâtın*'dır: *"O, görüneni de görünmeyeni de bilir."*[63] O, açığı da gizliyi de, eşyanın içyüzünü de bilir: *"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."*[64] Yüce Allah, yaratmasında da hem *ez-Zâhir* hem de *el-Bâtın*'dır. Şöyle ki Allah, bir yandan gözle görülür elle tutulur (*zâhir*) varlıklar yaratırken, diğer yandan duyu organlarıyla müşahede edilemeyen (*bâtın*) varlıklar yaratmıştır. Buna uygun olarak Yüce Rabbimiz, insanoğluna olan iyiliklerini hem zâhir hem de bâtın olarak göndermiştir. İnsanlar bunların bir kısmını hemen görür, bir kısmını da ilerleyen zamanlarda görüp fark eder: *"Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz?"*[65]

Allah Teâlâ'nın bir diğer ismi *el-Adl*'dir. O, öncelikle her şeyi adaletle yaratmıştır. Kur'ân'da insanoğluna bu dünya hayatında adalet esasına göre yaşamasını ve hükmetmesini emretmiştir: *"Muhakkak ki Allah adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder."*[66] Adalet, insanın insaflı olmasıdır. İnsaflı olmak da kendisine iyilikler yapanı kabul etmek, O'na şükretmek ve O'na hak ettiği övgüde bulunmaktır. Bu durumda da Müşriklerin yaptığı gibi putları ve yalan tanrıları değil, Allah'ı bu iyilikleri yapan ve nimetleri veren olarak kabul etmek adalettir. Kur'ân'ın emrettiği adalet, Allah'tan başka ilâh olmadığını ve O'nun ortağı olmadığını kabul etmektir.[67] Zira Allah, yarattığı bütün varlık türlerine, yaşamlarını sürdürecek yetenekler ve imkânlar bahşetmiştir: *"Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Rızkı dilediğine bol, dilediğine de ölçülü verir. Çünkü O her şeyi bilmektedir."*[68] Esen rüzgârları, dalgalanan denizleri, yağan yağmurlarıyla evrende hâkim olan düzen ve uyum, O'nun yaratmasıyladır: *"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır."*[69] İnsan, bütün bunları yapan Yüce Yaratıcı'yı kabul etmelidir.

---

63 Ra'd 13/9.
64 En'âm 6/59.
65 Lokmân 31/20; Râgıb el-İsfahânî, s. 51-52, 318.
66 Nahl 16/90.
67 Nahl 16/60: Taberî, VIII, 320.
68 Şûrâ 42/12.
69 Âl-i İmrân 3/190.

Allah insana haksızlık etmez, ancak insan kendi yanlışlarının karşılığını görür: *"Gerçek şu ki Allah insanlara zerrece kötülük etmez, fakat insanlar kendilerine haksızlık ediyorlar."*[70] Allah Teâlâ'nın, insanoğluna bildirdiği ilâhî buyrukları da O'nun mutlak âdil olduğunu gösterir: *"Rabbinin sözü hem doğruluk hem de adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O işitendir, bilendir."*[71] Bu bağlamda İslâm dininin amacı, yeryüzünde adalete dayalı bir hayat için insanoğluna yol göstermektir: *"Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik ve beraberlerinde kitap ve mîzanı da indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar…"*[72] *"De ki: 'Rabbim adaleti emretti…'"*[73] Mutlak adalet sahibi olan Yüce Rabbimiz, ilâhî adaletini âhiret yurdunda gösterecektir. Orada herkes, en ufak bir iyilik veya kötülük olsun, bütün yaptıklarının karşılığını eksiksiz alacaktır. Çünkü *"Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez; o zerre, bir iyilik ise onu katlar, kendi katından da büyük mükâfat verir."*[74]

ALLAH KUSURSUZDUR, EKSİKLİKTEN UZAKTIR

هُوَ اللّٰهُ الَّذ۪ي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَز۪يزُ الْجَبَّارُ
الْمُتَكَبِّرُۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

"O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır; mutlak egemendir, her türlü eksiklikten uzaktır, esenlik verendir, güven sağlayan ve kendisine güvenilendir, görüp gözeten ve yönetendir, üstündür, iradesine sınır yoktur, büyüklükte eşi olmayandır. Allah onların yakıştırdıkları ortaklardan tamamıyla münezzehtir."

(Haşr 59/23)

---

70 Yûnus 10/44.
71 En'âm 6/115: Taberî, IX, 508.
72 Hadîd 57/25.
73 A'râf 7/29: Taberî, X, 139.
74 Nisâ 4/40: Taberî, VII, 28-30.

Yüce Allah'ı anlatan âyetlerde "Allah'tan başka ilâh yoktur (*Lâ ilâhe illallâh*)." ifadesi çokça tekrar eder. Bu âyetlerde şu gerçekler vurgulanır: Allah, evrenin ve onun içindekilerin Rabbidir ve O her şeyden yücedir. Allah, her şeyi yaratan, idare eden, daima diri olandır, her şeyin başında ve sonunda O vardır. O, her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir. Kulluk edilmeye lâyık olan, sadece O'dur. Bütün canlıların hayatını devam ettirebilmeleri için gerekenleri O yaratır. Evreni O düzenlemiştir. İnsanın her anını bilir. Her ölümlünün eceli O'nun elindedir. Yarattığı bu dünyanın sonuna karar verecek olan da O'dur, öte dünyada yegâne söz sahibi olan da: *"Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Kendi günahın için, erkek kadın Müminler için Allah'tan af dile. Ne yapacağınızı ve yerinizin neresi olacağını Allah bilir."*[75] *Lâ ilâhe illallâh* işte bütün bu özelliklerin tek cümlelik özetidir.

Her türlü eksiklik, kusur ve âcizlikten uzak olan Allah, *el-Kuddûs*'tür. Bu kelimenin aslı kutsamak anlamındaki *takdîs* kelimesinden gelir. Bir şeyi kutlu kabul edip kutsamak, onu maddî manevî her türlü eksiklik ve kusurdan uzak tutarak kutsal saymaktır.[76] Bu noktada Yüce Allah, Müşriklerin O'na yakıştırdığı her türlü eksik ve kötü nitelendirmeden uzak ve tertemizdir. O'na, kendi isim ve sıfatları arasında yer almayan hiçbir niteleme yakıştırılamaz: *"Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da egemenliğin mutlak sahibi, her türlü eksiklikten uzak, azîz ve hakîm olan Allah'ı tesbih eder."*[77]

Allah Teâlâ, her şeyden üstün ve yüce bir varlıktır. O, *el-Alî* ve *el-Müteâl*'dir. *Alî* kelimesi, maddî anlamda yukarıda ve üstte olan, manevî olarak ise saygınlığı ve değeri ulu olan anlamına gelir.[78] Allah için kullanıldığında, O'na dair nitelemelerin Allah'ı tam olarak anlatmaktan uzak kaldığını, zira O'nun bu nitelemelerden çok daha yüce olduğunu ifade eder: *"Böyledir; çünkü Allah hakkın ta kendisidir, O'nun dışında yalvarıp taptıkları ise bâtılın ta kendisidir. Şüphe yok ki yüce olan, ulu olan yalnız Allah'tır."*[79] O, her şeyden yukarıdadır, her şey ise O'ndan aşağıdadır.[80] Allah'ın *el-Müteâl* ismi, bu anlamın en ileri noktasını, O'nun yüceliğinin sonsuz olduğunu ifade eder. O, kudretiyle her şeyin üzerine yükselmiştir: *"… O, büyüktür, yücedir."*[81] Buna göre Allah'tan daha üstün ve yüce başka bir varlık yoktur. Allah, başka bir varlıkla

75 Muhammed 47/19.
76 Ezherî, VIII, 395-397; İbn Fâris, V, 63-64.
77 Cum'a 62/1: Taberî, XXII, 625.
78 Halîl b. Ahmed, III, 224-226; İbn Fâris, IV, 112-114.
79 Hac 22/62.
80 Hac 22/62: Taberî, XVI, 622.
81 Ra'd 13/9: Taberî, XIII, 452.

kıyaslanamaz ve ona göre değerlendirilemez.[82] Allah, sahip olduğu üstün nitelikler ve güzel isimler yönüyle aşkın ve sonsuz hakikattir. Örneğin O, bilgi sahibidir. Fakat O'nun bilgisi, bizim bilgimiz gibi sınırlı, artmaya, eksilmeye ve hataya açık değil, aksine mutlak, yani tam ve yanılgıdan uzaktır. Bu husus, O'nun diğer bütün isim ve nitelikleri için de geçerlidir. O, en güzel, en iyi, en üstün olandır. İşte tevhidin, yani O'ndan başka ilâh olmamasının anlamı da budur: *"Âhirete inanmayanlar kötü sıfatlarla anılır; Allah'a ise en yüce sıfatlar yaraşır. O azîzdir, hakîmdir."*[83]

Müşriklerin Allah'ı kötü niteliklerle tanımlamasına karşın Sevgili Peygamberimiz, Allah'ı nasıl anmamız; O'nu eksikliklerden nasıl uzak kılmamız gerektiğini bize öğretmiştir. Hz. Âişe (ö. 58/678) annemizin aktardığına göre, Hz. Peygamber namaza başladığı zaman *Sübhâneke* olarak bilinen şu duayı okurdu: *"Allahım! Sen eksik sıfatlardan pâk ve uzaksın. Seni daima böyle tenzih eder ve överim. Senin adın mübarektir. Varlığın her şeyden üstündür. Senden başka ilâh yoktur."*[84]

Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah'ı her türlü eksik ve uygun olmayan nitelemeden uzak kılmak için *sübhân* kelimesi ve türevleri sıklıkla kullanılır. Bu kelime, asıl itibarıyla "tesbîh" kökünden gelir. "Tesbîh", Allah'ı, yüceliğine yaraşır bir şekilde anarak hamd ve şükürle yüceltmektir: *"Biz seni eksiksiz bilir ve durmadan övgü ile tenzih ederiz."*[85] Her şeyin ve herkesin Rabbi olan Allah Teâlâ, yaratılmışlara ait her türlü eksiklik ve hatadan uzaktır: *"Her şeyin egemenliği kendi elinde olan Allah bütün eksikliklerden uzaktır."*[86] Mekkeli Müşrikler, birtakım putları şefaatçi kabul ederek Allah'a ortak etmişlerdi. Böyle bir tutum, Allah'a karşı büyük bir saygısızlıktır. Kur'ân'da onların bu tutumu şöyle reddedilir: *"Yoksa siz, göklerde ve yerde olup da, Allah'ın bilmediği bir şeyi O'na bildirmeye mi kalkışıyorsunuz? O, Müşriklerin yakıştırdıkları ortaklardan münezzeh ve yücedir."*[87] Ehl-i kitap ise Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmekle O'na başka bir şekilde şirk koşmuşlar, Allah'a saygısızlık etmişlerdir. Onların bu tutumu şu şekilde eleştirilir: *"Hâşâ!.. O hiçbir şeye muhtaç değildir. Göklerde olanlar da yerde olanlar da O'nundur. Yanınızda bu iddianızı kanıtlayacak bir deliliniz asla yoktur. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"*[88] Bu noktada Müşriklerin ve Ehl-i kitap'ın aksine Müslümanlar, meleklere ait şu güzel dua ve niyazla Allah'a yönelmiş

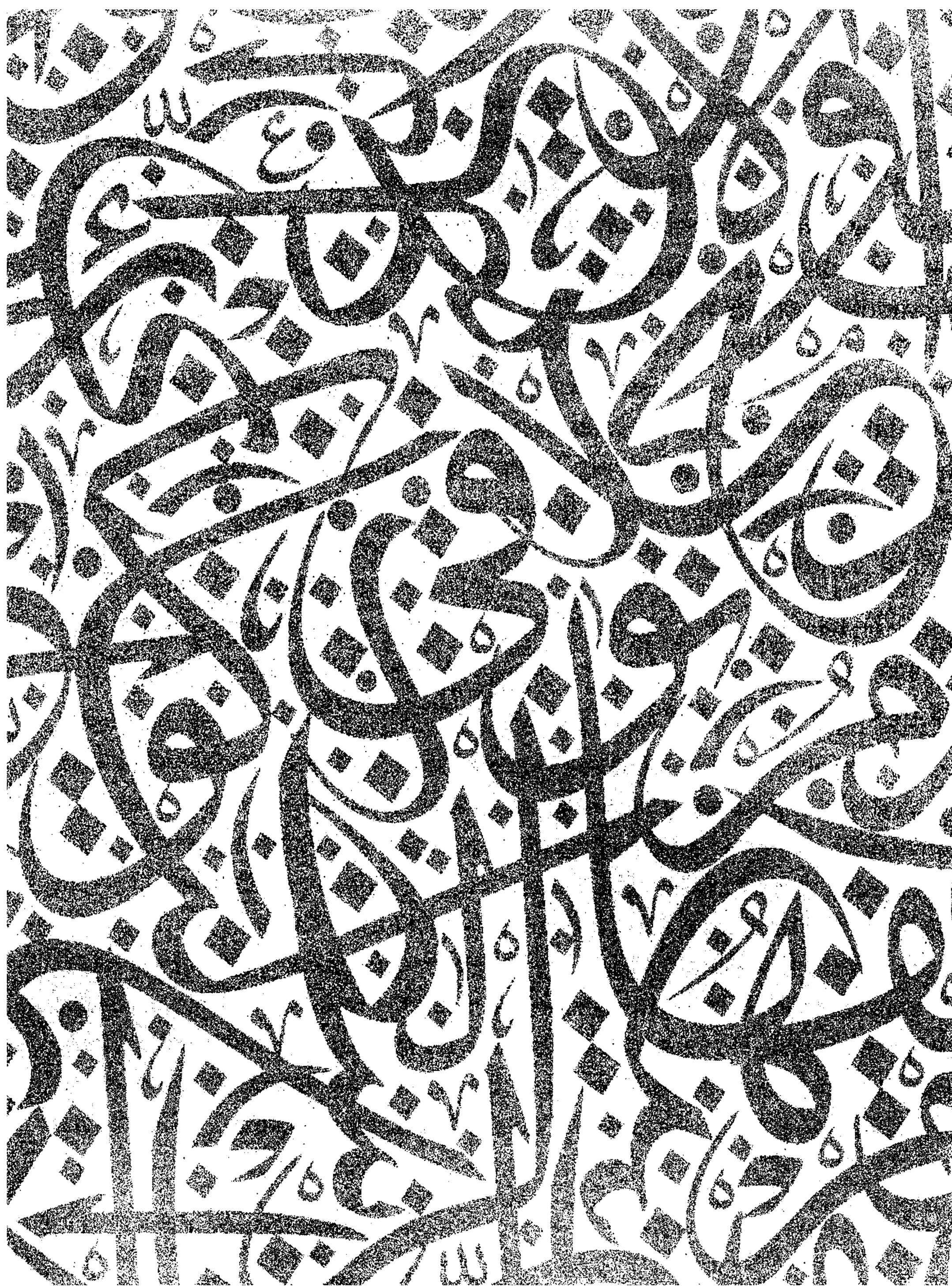
82 A'lâ 87/1; Râgıb el-İsfahânî, s. 345-346.
83 Nahl 16/60: Taberî, XIV, 258.
84 Fâtiha 1/1: İbn Kesîr, I, 169; Tirmizî, "Salât", 179.
85 Bakara 2/30: Taberî, I, 502-507; Râgıb el-İsfahânî, s. 221-222.
86 Yâsîn 36/83.
87 Yûnus 10/18.
88 Yûnus 10/68.

ve yakarmışlardır: *"Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin."*[89]

Yüce Allah, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den itibaren insanlara tevhid inancını bildirmiştir. Buna göre her şeyin tek yaratıcısı ve hâkimi Allah Teâlâ'dır. Ondan başka ilâh yoktur. Allah kendisi, nitelikleri ve yaptıkları bakımından tektir. O, var olmak ve varlığını sürdürmek için başkasına ihtiyaç duymaz. Allah, ölümsüz olduğu gibi, her şeyi yoktan var eden ve her şeye hayat verendir. Yaratmış olduğu sayısız varlık ve bunlar arasında inşa ettiği eşsiz düzenle O, övgüye ve teşekküre lâyıktır. Öte yandan insanoğlunun dünyada Allah'ı görmesi, duyması ya da O'na dokunması mümkün değildir. Bu nedenle O, Kur'ân'da kendisini bizlere güzel isimleri ve mükemmel sıfatlarıyla tanıtmıştır. Bu isim ve sıfatların toplamından her yönüyle eşsiz ve mükemmel olan gerçek mâbud çıkar. Öyle ki Allah Teâlâ, başlangıcı ve sonu olmayan, yarattıklarıyla apaçık ortada, ama kendisi görünmeyendir. O yüceler yücesidir. Her türlü eksiklikten uzaktır. Bilgisi her şeyi kuşatır. Bütün evreni maddî ve manevî yönden aydınlatır. Tüm yarattıklarının rızkını verir ve onları yok olmaktan korur. Bütün bu özellikleri itibarıyla Allah, kulluk edilmeye lâyık tek ilâhtır. O'na kulluk etmek en büyük şereftir. Allah'a inanan bir kimse, aynı zamanda O'nun güzel isim ve sıfatlarına da inanır ve bunları benimser. İnsan bu isimleri doğru bir şekilde tanıdıkça Yüce Allah'ı daha iyi tanımış ve O'na yakınlaşmış olur.

89 Bakara 2/32: Taberî, I, 527-528.

ALLAH'IN
BİLGİSİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

...يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْۚ
وَلَا يُح۪يطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِه۪ٓ اِلَّا بِمَا شَٓاءَۚ... ﴿٢٥٥﴾

"...Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. Onlar ise O'nun dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiçbir şey kavrayamazlar..."

(Bakara 2/255)

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَٓا اِلَّا هُوَۜ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِۜ وَمَا تَسْقُطُ
مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ ف۪ي ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ
اِلَّا ف۪ي كِتَابٍ مُب۪ينٍ ﴿٥٩﴾

"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."

(En'âm 6/59)

وَمَا تَكُونُ فٖي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا
عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفٖيضُونَ فٖيهِۜ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ
وَلَا فِي السَّمَٓاءِ وَلَٓا اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْبَرَ اِلَّا فٖي كِتَابٍ مُبٖينٍ ﴿٦١﴾

"(Ey Muhammed!) Sen ne zaman bir faaliyet göstersen, Kur'ân'dan bir bölüm okusan ve (ey insanlar) sizler de hangi işi yapsanız, o işe koyulduğunuzda muhakkak ki biz üzerinizde gözetleyici oluruz. Ne yerde ne de gökte, zerre miktarı bir şey bile Rabbinin bilgisi dışında kalmaz; bundan daha küçük veya daha büyük ne varsa istisnasız apaçık bir kitapta yazılıdır."

(Yûnus 10/61)

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى
ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَٓا اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا
اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُواۚ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ
اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٧﴾

"Farkında değil misin, Allah göklerde olanı da yerde olanı da bilmektedir! Gizli gizli konuşan üç kişi yoktur ki dördüncüleri O olmasın; beş kişi yoktur ki altıncıları O olmasın. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka Allah onların yanındadır; nihayet kıyamet günü onlara yapıp ettiklerini bildirecektir. Çünkü Allah her şeyi bilmektedir."

(Mücâdele 58/7)

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ
وَالْقَلَٓائِدَۜ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٩٧﴾

"Allah; Kâbe'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerdeki her şeyden haberdar olduğunu ve Allah'ın her şeyi bildiğini anlamanız içindir."

(Mâide 5/97)

اِنَّمَٓا اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذٖي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

"Sizin yegâne ilâhınız o Allah'tır ki O'ndan başka ilâh yoktur. O ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."

(Tâhâ 20/98)

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغٖيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُۜ
وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾

"Allah her dişinin karnında neyi taşıdığını, rahimlerin neyi eksiltip neyi artıracağını bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye bağlıdır."

(Ra'd 13/8)

وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ اجْهَرُوا بِهٖۜ اِنَّهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾

"Sözünüzü ister gizleyin isterse açığa vurun; unutmayın ki O, kalplerin içindekini bilmektedir."

(Mülk 67/13)

يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَۜ
وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾

"Göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir. Gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da bilir. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir."

(Tegābün 64/4)

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّت۪ي تُجَادِلُكَ ف۪ي زَوْجِهَا وَتَشْتَك۪ٓي اِلَى اللّٰهِۗ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ
تَحَاوُرَكُمَاۜ اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ بَص۪يرٌ ﴿١﴾

"Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

(Mücâdele 58/1)

وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ
عِنْدَ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿١١٠﴾

"Namazı kılın, zekâtı verin. Önceden kendiniz için ne hayır yaparsanız onu Allah katında bulursunuz. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı eksiksiz görür."

(Bakara 2/110)

لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُۘ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَۚ وَهُوَ اللَّط۪يفُ الْخَب۪يرُ ﴿١٠٣﴾

"Gözler O'nu idrak edemez, hâlbuki O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır."

(En'âm 6/103)

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّۜ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

"Yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratan Allah'tır. Allah'ın gücünün her şeye yettiğini ve yine Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını bilesiniz diye O'nun buyruğu gelip, bunlar arasında (bütün evrende) sürekli gerçekleşir."

(Talâk 65/12)

اَلَّذ۪ينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِه۪ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُواۚ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذ۪ينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَب۪يلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَح۪يمِ ﴿٧﴾

"Arşı yüklenenler ile onun çevresinde bulunanlar Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler ve Müminlerin bağışlanmasını dilerler: 'Ey Rabbimiz! Sen, rahmetin ve ilminle her şeyi kuşattın. Tövbe edenleri ve yolundan gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru!'"

(Mü'min 40/7)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِه۪ نَفْسُهُۚ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَر۪يدِ ﴿١٦﴾ اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَم۪ينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَع۪يدٌ ﴿١٧﴾

"İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz;
sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptığını) alıp kaydederken
biz ona şah damarından daha yakınız."

(Kāf 50/16-17)

هُوَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۜ يَعْلَمُ
مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا يَعْرُجُ فٖيهَاۜ
وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿٤﴾

"Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O'dur. Toprağa giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir."

(Hadîd 57/4)

وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادٖى عَنّٖى فَاِنّٖى قَرٖيبٌۜ اُجٖيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِۙ
فَلْيَسْتَجٖيبُوا لٖى وَلْيُؤْمِنُوا بٖى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

"Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulalar."

(Bakara 2/186)

Konunun Kavramsal Bağlamı

İlim kelimesi, bir şeyi olduğu gibi bilmek anlamına gelir.[1] Kelimenin türediği *'a-li-me* kökünün farklı kipleri Kur'ân-ı Kerîm'de 854 kez geçer. Allah için isim, çeşitli fiil kipleri ve *âlim, alîm, allâm, a'lem* kelimelerinde olduğu gibi sıfatlar şeklinde kullanılır. Allah'ın bilgi sahibi olduğunu ifade eden ve çoğunluğu Mekke'de inen âyetler, Müşriklerin bilgi edinme gücü olmayan putlara taptıklarından bahsetmektedir. Bu âyetler Allah'ın sınırsız bilgisini ifade ederken, onların taptığı putların hiçbir şeyi yapamadığını ve bilemediğini belirtir. Âyetler, her şeyi bilen Yüce Allah'ın, insanın her yaptığını bildiğini hatırlatır. Allah, sonsuz bilgisinden dilediği peygamberlerine dilediği bilgileri öğretir. Ancak kıyametin ne zaman kopacağı, onlara da öğretilmemiştir.

Allah'ın sonsuz bilgi sahibi olduğunu anlatan isimlerin başında gelen *el-Alîm*, O'nun, "yarattığı varlıklar hakkında her şeyi en iyi ve eksiksiz bilen" olduğunu ifade eder.[2] Allah'ın bilmesini anlatan diğer isimler ise şunlardır: *es-Semi'* (işiten), *el-Basîr* (gören), *er-Rakîb* (görüp-gözeten), *el-Muhsî* (her şeyi hesaplayan), *el-Latîf* (her şeyi en ince ayrıntısıyla bilen), *el-Muhît* (her şeyi kuşatan), *el-Habîr* (her şeyden haberdâr olan), *eş-Şehîd* (her şeye tanıklık eden) ve *el-Hakîm* (her işinde hikmet sahibi).

Bunların yanı sıra, Allah'ın bilgisi ile sıkı ilişki içerisinde olan başka isimler de vardır. *el-Mütekellim* (konuşan), *el-Hafîz* (her şeyi koruyup kaydeden), *el-Vâsî'* (her şeyi kuşatan),[3] *el-Müheymin* (her şeyi görüp gözeten)[4] ve *el-Mukît* (her varlığın rızkını veren) isimlerinin anlam alanının içerisinde bilgi sahibi olmak da bulunmaktadır. Ayrıca *el-Hâlik* (yaratan) gibi, Allah'ın planlı bir şekilde yaratmasını anlatan bazı isimler de[5] Allah'ın bilgisi ile ilişkilidir. Bu bağlamda, Allah'ın her şeyi gereğince[6] ve belli bir

1 Râgıb el-İsfahânî, s. 343.
2 Bakara 2/29: Taberî, I, 465, 466; İbn Kesîr, I, 332.
3 Râgıb el-İsfahânî, s. 124, 450, 523.
4 Haşr 59/23: Râzî, XXIX, 294.
5 Bakara 2/21: Zemahşerî, I, 212.
6 Yûnus 10/4.

ölçüde[7] yarattığını bildiren ifadeler de, Allah'ın bilgisini ifade eden isim ve sıfatları eşliğinde okunmalıdır.

İsim ve sıfatlarının yanı sıra Kur'ân'da, Allah'ın ilmiyle yakın ilişkili bazı kavramlar da vardır. *İdrâk* (kavrama-kuşatma) kelimesi Kur'ân'da bir yerde Allah için kullanılmakta ve hiç kimsenin Allah'ı tam anlamıyla kavrayıp kuşatamayacağını ama Allah'ın her şeyi kavrayıp kuşatacağını ifade etmektedir.[8] Her şeyin bilgisinin kayıtlı bulunduğu *kitâb* (*el-levhu'l-mahfûz*) da[9] Allah'ın bilgisinin konu edildiği kavramlardan biridir. Diğer taraftan bilmemek hiçbir şekilde Allah için söz konusu değildir: *"Kuşkusuz yerde olsun gökte olsun hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz."*[10] İlimde eksikliğe sebep olan uyumak, unutmak gibi durumlar da Allah hakkında söz konusu değildir: *"O'nun ne uykusu gelir ne de uyur."*[11]

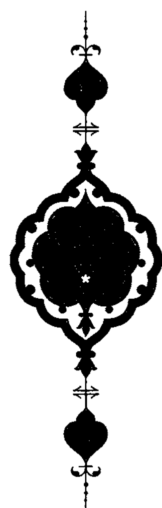
7 Kamer 54/49.

8 En'âm 6/103.

9 En'âm 6/38; Yûnus 10/61; Ra'd 13/39; İsrâ 17/58; Sebe' 34/3; Ahzâb 33/6; Zuhruf 43/4; Kāf 50/4; Vâkıa 56/78; Zuhruf 43/4; Burûc 85/21-22.

10 Âl-i İmrân 3/5.

11 Bakara 2/255.

ALLAH, HER ŞEYİ GÖRÜR ve İŞİTİR

وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِۜ
اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿١١٠﴾

"Namazı kılın, zekâtı verin. Önceden kendiniz için ne hayır yaparsanız onu Allah katında bulursunuz. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı eksiksiz görür."

(Bakara 2/110)

Kur'ân'da Allah Teâlâ'nın isimleri çoğu zaman âyet sonlarında bulunur. Allah'ı niteleyen bu kelimeleri, âyetin konusunu göz önüne alarak okumak gerekir. Örneğin, *"Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Eğer yüz çevirdilerse, sana düşen yalnızca bildirimde bulunmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir."*[1] âyetinin son cümlesi, Allah'ın görmesini ifade etmenin ötesinde, İslâm'a girenlere ödül vaadi ve yüz çevirenleri cezalandırma tehdidi içermektedir.[2] Beyzâvî (ö. 685/1286), *"... O en ince şeyleri bilir (latîf) ve her şeyden haberdardır (habîr)."* meâlindeki âyete şu yorumu getirmiştir: O, bakışların görüp ulaşamadıklarına ulaşır, onları görür. Bakışlar O'na ulaşamaz ve O'nu göremez, çünkü O, *latîf*tir. Allah, duyularla algılanamaz ve

1 Âl-i İmrân 3/20.
2 Âl-i İmrân 3/20: Âlûsî, III, 109.

O'na dokunulamaz. Ancak, O, bakışlara ulaşır ve onları görür, çünkü O, her şeyi bilendir; *habîr*dir.[3]

Kur'ân'da Allah'ın en yetkin şekliyle bilen bir varlık olması (*âlim, alîm, allâm*), görmesi (*basîr*) ve işitmesi (*semî'*) sıklıkla ifade edilir. Allah için kullanıldığında *basîr* kelimesi, "Allah'ın işleri ve oluşları, tüm gizli kısımlarıyla birlikte bilmesi",[4] *semî'* kelimesi ise "işitilmeye konu olan her şeyi bilmesi ve karşılığını vermesi"[5] anlamına gelir. Kur'ân'da sıkça geçen bu sıfatlar, âyetlerde hangi konu ele alınıyorsa, Allah'ın o konu ile ilgili, bilgi ve hâkimiyetini anlatır. Meselâ, *"... O vasiyeti işittikten sonra kim değiştirirse günahı, yalnızca onu değiştirene ait olur. Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir."*[6] şeklinde tercüme edilen âyette, vasiyeti, Allah'ın emrettiğinin dışında değiştirip doğrudan sapanı Allah'ın işittiği ve yine doğrudan ayrılıp sapanın içinde gizlediğini de Allah'ın bildiği anlatılmaktadır.[7]

"Görme veya bilme yoluyla tanık olan" anlamındaki[8] *eş-Şehîd* ismi de birçok âyette yer alır.[9] Kur'ân'ın ifadesiyle, *"Allah her şeye şahittir."*[10] ve *"Şahit olarak da Allah yeter."*[11] *"Aziz, övgüye lâyık, göklerin ve yerin mâliki olan Allah her şeye şahittir."* âyetinde de Allah'ın, kulların bütün yaptıklarını bildiği, O'na hiçbir şeyin gizli kalmayacağı anlatılmaktadır.[12]

Allah, *el-Müheymin'*dir, yani hiçbir şey O'na gizli kalmaz, O her şeye bizzat tanıklık eder.[13] Olup biten her şeye hâkimdir, yarattıklarını korur ve onların ihtiyaçlarını karşılar, onları gözetler.[14] O, her zaman, onları koruyan, nerede olurlarsa olsunlar onların her şeyini bilen (*Kâ'im*) bir rabdir. Oysa Müşriklerin taptığı şeyler, duymaz, işitmez, hiçbir şeyi anlamaz: *"Herkesi hak ettiğine göre yönetip gözeten, hiç başkalarıyla bir olur mu? Bir de tutup Allah'a, ortaklar koşuyorlar."*[15] Allah gizli ve açık,

---

3 En'âm 6/103: Beyzâvî, I, 510.
4 Bakara 2/96: Kurtubî, II, 261.
5 Râgıb el-İsfahânî, s. 242, 243.
6 Bakara 2/181.
7 Bakara 2/181: Taberî, III, 141.
8 Râgıb el-İsfahânî, s. 267, 268.
9 Bakara 2/140; Âl-i İmrân 3/18; Nisâ 4/79, 166; En'âm 6/19; Yûnus 10/61; Ra'd 13/43; İsrâ 17/96; Kasas 28/37; Ankebût 29/52; Yâsîn 36/16; Ahkāf 46/8; Feth 48/28; Münâfikûn 63/1.
10 Nisâ 4/33; Mâide 5/117; Hac 22/17.
11 Nisâ 4/79, 166; Yûnus 10/29; Ra'd 13/43.
12 Burûc 85/8-10: Kurtubî, XXII, 194.
13 Haşr 59/23: Râzî, XXIX, 294.
14 Haşr 59/23: İbn Kesîr, VIII, 80.
15 Ra'd 13/33: Taberî, XIII, 545.

büyük ve küçük her şeyi bilir.[16] Allah'ın bilgisi o kadar kapsayıcıdır ki, var olanı da olmayanı da kapsar: *"Allah her şeye şahittir."*[17]

"Olup bitenleri görüp gözeten" anlamındaki *er-Rakîb* ismi de Kur'ân'da yer alır: *"Allah her şeyi görüp gözetmektedir."*[18] Meselâ, Allah hesap gününde Hz. Îsâ'yı ve annesini ilâh edinen Hıristiyanlar hakkında Hz. Îsâ'ya şunu soracaktır: *"... 'Ey Meryem oğlu Îsâ! İnsanlara sen mi 'Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin.' dedin?'"*[19] Hz. Îsâ şöyle cevap verecektir: *"Hâşâ! Sen çok yücesin. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben sende olanı bilmem. Gizli olanları tam olarak bilen yalnız sensin. Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; 'Benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin.' dedim. İçlerinde bulunduğum sürece onların yaptıklarına tanık idim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların hâlini bilip gören (er-Rakîb) sadece sensin. Sen her şeye şahitsin."*[20]

Kur'ân'daki Allah'ın görmesi ve işitmesiyle ilgili ifadelerin O'nun engin bilgisiyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Kur'ân'ın bu husustaki ifadelerinde ayrıca şu hususa dikkat etmek gerekir: *"Allah onlarda (inkârcılarda) bir hayır görseydi elbette kendilerine işittirirdi, eğer işittirseydi yine reddederek yüz çevirirlerdi."*[21] âyetinde olduğu gibi, ilk bakışta, inkâr edenlerin Allah öyle karar verdiği için inkâr ettiği şeklinde anlaşılabilecek âyetler vardır. Ancak, âyet dikkatlice okunduğunda bu insanların inkârı bilerek seçtiklerinin kastedildiği görülür. İnkâr eden bu insanlar, Allah'ın öğütlerini, delillerini ve kanıtlarını görmüşler ve sonra iman etmenin doğru olduğunu bile bile inkâr etmişlerdir. Onlar doğru olanı gördükten sonra gerçeğe karşı inatla direnmişler, inkârcı olmuşlardır. Böyle yapmasalardı Allah da onlara âyetlerini, öğütlerini işittirmiş olacak, onlar da Allah'tan gelen bu kanıtları işitip anlayacaklardı.[22] Onlar bu seçimleri sonucunda da hak ettikleri karşılığı alacaklardır: *"'Bu, kendi ellerinizin (önceden yapıp) gönderdiklerinin karşılığıdır.' Allah, kullara asla zulmedici değildir."*[23] anlamındaki âyetler de, yukarıdaki âyete verilen

16 Bakara 2/282; Mâide 5/97; En'âm 6/80, 101; A'râf 7/89; Tâhâ 20/7, 98; Enbiyâ 21/4, 81, 110; Nûr 24/35; Furkān 25/6; Neml 27/25; Ahzâb 33/40; Sebe' 34/3; Mü'min 40/7; Hucurât 49/16, 18; Hadîd 57/3; Tegābün 64/11; Talâk 65/12; Cin 72/28; A'lâ 87/6-7.

17 Burûc 85/8.

18 Ahzâb 33/52.

19 Mâide 5/116.

20 Mâide 5/116-117.

21 Enfâl 8/23.

22 Enfâl 8/23: Taberî, XI, 103.

23 Âl-i İmrân 3/182.

anlamı destekler. Yoksa Allah kullarını yanlışa yöneltmediği gibi, onları haksız yere de cezalandırmaz.[24]

ALLAH'IN BİLGİSİ HER ŞEYİ KUŞATIR

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّۜ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

"Yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratan Allah'tır. Allah'ın gücünün her şeye yettiğini ve yine Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını bilesiniz diye O'nun buyruğu gelip, bunlar arasında (bütün evrende) sürekli gerçekleşir."

(Talâk 65/12)

Kur'ân'da, Allah'ın bilgili oluşu ile gerçek ilâh oluşu arasında sıkı bir bağ kurulmuştur. O, her şeye kâdir, her şeyi bilen yegâne ilâhtır. Müşriklerin Allah dışında kulluk ettiği şeyler ise bilgi edinme yetisi bile olmayan varlıklardır. Onlar duymaz, işitmez ve bilmez, dolayısıyla onlar ilâh olamazlar. Oysa Allah her şeyi bilir. Kulluk ise yalnız her şeyi bilen ve gören yegâne yaratıcı Allah'a yapılır. Bilmeyen, görmeyen ve hiçbir şey yapamayan âciz varlıklara kulluk yapılmaz. Müşriklerin taptığı sahte ilâhlar hakkında Kur'ân şöyle buyurur: *"Onlara yalvarsanız duanızı işitmezler, işitseler bile size karşılık veremezler. Kıyamet günü de onları (Allah'a) ortak koşmanızı kabullenmezler. Hiç kimse sana, her şeyden haberdar olan Allah gibi bilgi veremez."*[25] *"Onların, Allah'ın dışında taptıkları varlıklar hiçbir şey yaratamazlar, onların kendileri yaratılmıştır. Onlar canlı değil ölüdürler; insanların ne zaman diriltileceklerini bilmezler."*[26] Gözlerinin önündekini fark edemeyen şeyler nasıl ilâh olabilirler?[27]

---

24 Enfâl 8/51; Hac 22/10; Fussılet 41/46; Kâf 50/29.

25 Fâtır 35/14.

26 Nahl 16/20-21.

27 Nahl 16/20-21: Taberî, XIV, 196, 197; Âlûsî, XIV, 120-121.

Müşriklerin taptığı ilâhlar hiçbir şey bilemeyen ve hiçbir şeye güç yetiremeyen nesnelerdir. Allah ise, evrende sonsuz bilgisiyle mükemmel bir düzeni yaratmıştır. Kâinattaki düzene işaret eden âyetlerde[28] geçen *"Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir."* ifadesi, bu güce ve bilgiye işaret eder: *"O, yere giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. O, engin merhamet sahibidir, bağışlaması boldur."*[29] Bunlar, çok güçlü ve her şeyi bütün ayrıntılarıyla bilen Yüce Allah tarafından belirlenmiştir.[30] Yarattıkları ile ilgili her konu Allah'ın bilgisi dahilindedir: *"Allah her dişinin karnında neyi taşıdığını, rahimlerin neyi eksiltip neyi artıracağını bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye bağlıdır."*[31] Ayrıca Allah her şeyi eksiksiz olarak bir kitapta yazmıştır.[32] Hiç kimse, bilgisi her şeyi kapsayan Yüce Allah'ın ilmine erişemez.[33] O'nun ilmi kuşatılamaz: *"O'nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür."*[34] İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) gelen bir rivayete göre, *"O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır."* ifadesindeki *el-kürsî*den maksat da Allah'ın ilmidir.[35] Meleklerin bir duasında da O'nun her şeyi bilmesi şöyle dile getirilir: *"... Ey Rabbimiz! Sen, rahmetin ve ilminle her şeyi kuşattın..."*[36]

Allah'ın isimlerinden birçoğu O'nun bilgisinin kuşatıcılığını anlatır. *el-Muhît* ismi bunlardan biridir. *Muhît* kelimesi, bilmek bağlamında kullanıldığında, bir şeyin varlığını, cinsini, miktarını, niteliğini, amacını, sebep ve sonucunu, kısaca onunla ilgili her şeyi bütün detaylarıyla kavramak mânasına gelir. Bu şekilde bir bilgi ise yalnızca Allah için söz konusu edilebilir.[37] Nitekim Kur'ân'da *"Allah onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır."*[38] buyurulmaktadır. Âyetin öncesinde Münafıkların, Müminlerin yararına bir durum olduğunda üzüldükleri, ancak onların zarar gördüğü bir duruma da sevindikleri belirtilmektedir. Bu cümleyle Münafıkların bütün bu düşmanlıklarının Allah tarafından her yönüyle bilindiği, yaptıkları her şeyin kayıt altına alındığı ve karşılığının da eksiksiz verileceği bildirilmektedir. *el-Muhît* kelimesi,

28 En'âm 6/95; Yâsîn 36/38; Fussılet 41/12.
29 Sebe' 34/2; ayrıca bk. Hadîd 57/4.
30 Yâsîn 36/38: Zemahşerî, X, 178.
31 Ra'd 13/8.
32 En'âm 6/38; Yûnus 10/61; Ra'd 13/39; İsrâ 17/58; Sebe' 34/3; Ahzâb 33/6; Zuhruf 43/4; Kâf 50/4; Vâkıa 56/78; Burûc 85/21-22.
33 Bakara 2/32; Yûsuf 12/76; Nahl 16/101; Kehf 18/19; Feth 48/27.
34 Bakara 2/255.
35 Bakara 2/255: Taberî, IV, 537.
36 Mü'min 40/7.
37 Râgıb el-İsfahânî, s. 136, 137.
38 Âl-i İmrân 3/120.

Taberî (ö. 310/923) tarafından *hâfız* kelimesiyle açıklanmıştır[39] ki Allah'ın *el-Hafîz* ismi de O'nun bilgisini anlatır: *"Oysa onlar üzerinde onun hiçbir zorlayıcı gücü yoktu. (Şeytana, kendine uyanları ayartma fırsatı vermemiz ise) sadece, âhirete inananı ona şüpheyle bakandan ayırt etmemiz içindir. Rabbin her şeyi görüp gözetir."*[40] Bu âyet, hiçbir şeyin O'nun bilgisi ve kudreti dışına çıkamayacağını bildirmektedir.[41] Kullarının yaptığı hiçbir şey Allah'ın bilgisi dışında kalmaz ve O, bu bilgiye göre onlara yaptıklarının karşılığı olarak hak ettiklerini eksiksiz verir.[42]

Kur'ân'da Yüce Allah'ın, bütün ayrıntı ve incelikleriyle her şeyi bildiğini ve her şeyi tek tek saydığını[43] ifade etmek için *el-Muhsî* ismi de kullanılır. Kelimenin geçtiği bir âyetin meâli şöyledir: *"O gün Allah onların hepsini diriltecek ve yapıp ettiklerini kendilerine haber verecektir. Allah bunları bir bir saymış, onlar ise unutmuşlardır. Allah her şeye tanıktır."*[44] Âyette, buyruklara karşı gelen kulların bütün yaptıklarını Allah'ın tüm ayrıntılarıyla bildiği anlatılır.[45] Allah olup biten her şeyi kayda geçirir. Kullarının bilmediği ve asla ulaşamadığı şeyleri Allah bilir: *"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."*[46] Firavun, Hz. Mûsâ'nın çağrısından haberi olmayan ve putlara tapan önceki halkların durumunun ne olacağını sorduğunda, Hz. Mûsâ *"Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin katındaki bir kitaptadır; Rabbim ne yanılır ne unutur…"*[47] şeklinde cevap vermiştir.

Kur'ân'daki bazı ifadeler ilk bakışta, Allah'ın bilgisinin olaylara bağlı olarak meydana geldiği anlamını çağrıştırabilir. Ancak bu âyetlerde olayların oluşmasına bağlı olarak gerçekleşen bilme (*li na'leme/hatta na'leme*), Allah için değildir. Çünkü Yüce Allah, olmuş ve olacak her şeyi bilmektedir. Bu âyetlerin işaret ettiği mana, söz konusu olayların oluşmasıyla, Müminler için gerçeklerin ortaya çıkacağı ve onların da gerçekleri bilecekleridir.[48] Meselâ, *"Biz bu yöneldiğin kıbleyi özellikle Resûl'e uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik."*[49] âyetinde muhatapların

39 Âl-i İmrân 3/120: Taberî, V, 724-725.
40 Sebe' 34/21.
41 Sebe' 34/21: Taberî, XIX, 270-272; İbn Âşûr, XXII, 185.
42 Sebe' 34/21: Taberî, XIX, 270-272.
43 Râgıb el-İsfahânî, s. 121, 122.
44 Mücâdele 58/6.
45 Mücâdele 58/6: Râzî, XXIX, 264.
46 En'âm 6/59: Taberî, IX, 282, 283.
47 Tâhâ 20/52: Taberî, XVI, 82.
48 Bakara 2/143: Taberî, II, 642, 643.
49 Bakara 2/143.

kıblenin değişmesi emrine karşı tutumları sonucunda gerçek Müminlerin bilinip tanınacağı anlatılmaktadır. Müminler, gerçek inananların kimler olduğunu bu sayede görmüş olacaklardır.[50] Yani bu sınamalar, Allah'ın bilmesi için değil, Müminlerin aralarında bulunan gerçek inananları, inanmayanlardan ayırt edebilmeleri içindir. Aynı şekilde, *"Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım ve size ait haberleri de (söz ve iddiaları) deneyerek açıklığa kavuşturalım."*[51] âyetinde de, cihad gibi zorlu bir görevle sınanma söz konusudur. Gerçek inananların bu sınamayla ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Bu sınama sonunda Müminler, aralarındaki gerçek inananlarla, inanmış gibi görünenleri ve kalbinde hâlâ şüphe taşıyanları ayırt etmiş olacaklardır.[52]

Kur'ân'da Allah'ın bilgisinin kuşatıcılığı ile ilgili önemli bir husus, O'nun gaybı bilmesidir. *Gayb*, insanın duyu organlarının ve bilgi edinebilme sınırının dışında olan demektir.[53] Oysa gaybı da, her şeyi kuşatan Allah bilir: *"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez";*[54] *"De ki: "Allah'tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez. Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."*[55] Geçmiş tarihî olaylar,[56] gelecekte olacaklar ve tabii ki kıyamet vakti[57] ve insanların görüp duyamadıkları şeyler,[58] Kur'ân'da gayb kapsamında zikredilir. *"Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir..."*[59] Allah'ın yerin ve göklerin gaybını bilmesi, gizli ve açık olan her şeyi bilmesi demektir.[60] Yine, Kur'ân'da çokça geçen *"O, görüneni de görünmeyeni de bilir ('Âlimü'l-gaybi ve'ş-şehâde)"* ifadesi, Allah'ın insanların birbirlerinden gizlediğini ve aralarında paylaştığını, gelecekte meydana gelecek şeyleri ve geçmişte olmuş şeyleri bildiğini ve neticede bilgisinin her şeyi kapsadığını ifade eder.[61] Yalnız insanlar değil, melekler de[62] O'nun bilgisine ulaşamazlar. Meleklerin, insanın yaratılışı kıssasında geçen şu ifadeleri bunun bir kanıtıdır: *"Sen çok yücesin!*

50 Bakara 2/143: Taberî, II, 642, 643.
51 Muhammed 47/31. Benzer âyetler için bk. Kehf 18/12; Âl-i İmrân 3/140-142, 167; Mâide 5/94; Tevbe 9/16; Ankebût 29/3, 11; Sebe' 34/21; Muhammed 47/31; Hadîd 57/25.
52 Muhammed 47/31: Taberî, XXI, 223, 224.
53 Râgıb el-İsfahânî, s. 616.
54 En'âm 6/59.
55 Neml 27/65; Nahl 16/77: Beyzâvî, II, 273.
56 Âl-i İmrân 3/66; Yûsuf 12/19; İbrâhîm 14/9; Kehf 18/21-22, 26; Tâhâ 20/52.
57 A'râf 7/187; Lokmân 31/34; Ahzâb 33/63; Zuhruf 43/85; Mülk 67/26.
58 A'râf 7/27.
59 Nahl 16/77.
60 Bakara 2/33: İbn Kesîr, I, 351.
61 Ra'd 13/9: Mâtürîdî, VII, 394, 395.
62 Meryem 19/64; Enbiyâ 21/28.

Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin."[63]

Allah'ın bilgisi sadece ânı kapsamaz, geçmişi ve geleceği de kapsar. Bu, evrenin tamamı için geçerli olduğu gibi, insanın geçmişi ve geleceği için de geçerlidir: *"Onların önlerinde (geleceğinde) ve arkalarında (geçmişlerinde) olanları O bilir."*[64] Gelecekte gerçekleşecek ve insan için *gayb* kapsamında olan hadiselerin, Allah tarafından bilindiğini açıklayan âyetler vardır: Nitekim Hz. Nûh'a kendisine iman edecek kimsenin kalmayacağı önceden vahyedilerek Allah tarafından bildirilmişti.[65] Peygamberimiz zamanında da Kur'ân, Sâsânîler'e yenilen Bizans İmparatorluğu'nun kısa bir zaman sonra tekrar galip geleceğini,[66] Hz. Peygamber'in Müminlerin Mescid-i Harâm'a gireceklerine yönelik rüyasının gerçekleşeceğini[67] ve Ebû Leheb'in akıbetini önceden bildirmişti.[68] Bu örneklerde görüldüğü üzere her şeyi bilen ve her şeye kâdir olan Allah, dilerse bu bilgisinden dilediği kadarını elçilerine bildirir.[69] Ancak kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi, Allah'ın kendine saklayıp peygamberlerine bile bildirmediği bir bilgidir.[70] O, kıyametin ne zaman kopacağını, herkes yaptığının karşılığını görsün diye gizlediğini beyan etmektedir.[71]

Gayb konusu ile alâkalı başka bir konu da *müteşâbih* âyetlerdir. Âl-i İmrân sûresinin yedinci âyeti Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetleri *muhkem* ve *müteşâbih* olmak üzere ikiye ayırır. *Muhkem* ve *müteşâbih* kelimeleri için farklı tanımlar olsa da,[72] yaygın kabule göre, tek bir anlama gelen âyetler *muhkem*, birden fazla anlama gelebilenler ise *müteşâbih*tir. *Müteşâbih* âyetlerde *gayb* ile ilgili konuların işlendiği kabul edilir. Allah'ın özellikleri, kıyametin vakti vb. konular bunlardandır. Bilgili insanlar, bunlara Allah'ın bildirdiği gibi inanır ve onları kabul eder. Zira Kur'ân'da gayb konularını ele alan *mütaşâbih* âyetlerin asıl manaları sadece Allah tarafından bilinir.

Allah, insanın dışa vurduğu söz ve davranışlarını bilmenin yanında, içinden geçirdiklerini de bilir: *"Sözünüzü ister gizleyin isterse açığa vurun; unutmayın ki O,*

63 Bakara 2/32.
64 Bakara 2/255.
65 Hûd 11/36.
66 Rûm 30/1-7.
67 Feth 48/27.
68 Tebbet 111/1-5.
69 Cin 72/26-28.
70 A'râf 7/187; Lokmân 31/34; Ahzâb 33/63; Zuhruf 43/85; Mülk 67/26; Nâziât 79/42-44.
71 Tâhâ 20/15.
72 Süyûtî, *el-İtḳān* (2008), s. 425.

kalplerin içindekini bilmektedir."[73] Yüce Allah insanların kalplerinde bulunan iyiyi ve kötüyü, iman ve küfrü,[74] onların yaptıklarını ve yapacaklarını bilir.[75] İnsan, küçük-büyük, iyi-kötü âhirette mükâfat veya cezalandırmayı gerektiren her ne yaparsa yapsın Allah bütün bunlardan haberdardır.[76] Bütün insanlığı bir gün tekrar canlandırıp bir araya toplayacak, herkese iyi ve kötü olarak neler yaptığını gösterecek, hükmünü verecektir.[77]

Allah'ın evrene ilişkin bilgisi, devam eden olayları da kapsar. Meselâ, Münafıkların gizlice yaptıklarını düşündükleri pek çok iş vahiy yoluyla ifşa edilmiştir.[78] Medine'de Yahudilerin gizli toplantılar yaparak bilgi kaçırma çabaları boşunadır.[79] Çünkü *"Gizli gizli konuşan üç kişi yoktur ki dördüncüleri O olmasın, beş kişi yoktur ki altıncıları O olmasın. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka Allah onların yanındadır, nihayet kıyamet günü onlara yapıp ettiklerini bildirecektir. Çünkü Allah her şeyi bilmektedir."*[80]

Allah evreni kuşatıcı bilgisiyle yaratıp yönetmektedir. Allah'ın buyruk ve yasaklarına dair birçok âyette[81] onun *el-Alîm* ve *el-Hakîm* isimleriyle bu gerçeğe işaret edilmektedir. İnsanların kazancının farklı olması ile ilgili âyetlerde,[82] Allah'ın kulların hâllerini bildiği ve gördüğü belirtilir.[83] Hz. Yûsuf'un kıssası bu manada güzel bir örnektir. Geçirdiği çileli yıllar içerisinde Hz. Yûsuf birçok sınamadan geçmiş ve hepsinde de başarılı olmuştu. Sonunda o, annesine, babasına ve kardeşlerine kavuştu. Bu kavuşmada, Hz. Yûsuf, anne ve babasını tahtına çıkardı. Kardeşleriyse başlarını eğerek Yûsuf'u selâmlayarak ona saygılarını gösterdiler. O anda Hz. Yûsuf'un dilinden şu cümle döküldü: *"Şüphesiz Rabbim dilediğine çok lütufkârdır. Kuşkusuz O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."* Hz. Yûsuf'un bu cümlesinde şu ifade edilmektedir: Allah kulların yararına olan şeyleri bilir, O, yaptıklarında, buyruklarında, kararlarında

73 Mülk 67/13. Benzer âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/119, 154; Mâide 5/7; Enfâl 8/43; İsrâ 17/25; Ankebût 29/10; Fâtır 35/44; Mü'min 40/19; Şûrâ 42/24; Necm 53/32; Hadîd 57/6; Tegābün 64/4; Mülk 67/13.

74 Âl-i İmrân 3/129: Taberî, V, 721.

75 Hicr 15/24; Bakara 2/255; Tâhâ 20/110; Hac 22/76.

76 İbrâhîm 14/38; İsrâ 17/17; Lokmân 31/28.

77 Mâide 5/48, 105; En'âm 6/60; A'râf 7/7; Nahl 16/39; Nûr 24/64; Neml 27/78; Zümer 39/7; Cum'a 62/8; Sebe' 34/26; Zümer 39/46; Âdiyât 100/11.

78 Nûr 24/19; Ahzâb 33/18; Muhammed 47/26; Münâfikūn 63/1.

79 Mücâdele 58/8: Taberî, XXII, 469, 470.

80 Mücâdele 58/7.

81 Bakara 2/216, 220, 228, 232; Nisâ 4/11, 12, 24, 26, 35, 92, 104, 111, 176; Enfâl 8/67, 75; Tevbe 9/28, 60; Nûr 24/18, 58, 59; Tahrîm 66/2.

82 İsrâ 17/30; Şûrâ 42/27.

83 İsrâ 17/30: İbn Kesîr, VIII, 478, 479.

ve seçiminde en doğrusunu yapar.[84] Zekâtın dağıtım yerlerinin açıklandığı âyetin sonunda yer alan *"Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir."* cümlesi de bu gerçeği ifade eder. O, kulların iyiliğini en iyi bilen ve yerli yerince kanun koyandır.[85]

ALLAH, İNSANA ŞAH DAMARINDAN DAHA YAKINDIR

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهُۚ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَر۪يدِ ﴿١٦﴾
اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَم۪ينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَع۪يدٌ ﴿١٧﴾

"İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptığını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız."

(Kâf 50/16-17)

Her şeyi bilen Allah, kullarının ihtiyaç ve isteklerini en iyi bilendir.[86] O, kullarına yakınlığını ve onların dualarını işittiğini şöyle beyan eder: *"Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulalar."*[87] Yapacağı bir duaya Allah'ın mutlaka cevap vereceğini kulun bilmesi ne büyük mutluluktur. Evrenin yaratıcısı, sınırsız güce, merhamete ve bilgiye sahip olan Allah, *"Ben kulumun çağrısını kabul buyuruyorum, o hâlde o da çağrıma uysun, bana inansın."* buyurmaktadır. Dolayısıyla duada kulun Rabbiyle arasındaki her türlü araç kaldırılmış, Allah'ın kuluna yakınlığı da duanın kabul edilmesiyle açıklanmıştır.[88]

Allah'ın dualara nasıl karşılık verdiğinin güzel bir örneği şu olayda görülmektedir: Ensar'dan Evs b. Samit, bir keresinde hanımı Havle'ye "Sırtın bana anamın

84 Yûsuf 12/100: İbn Kesîr, VIII, 75.
85 Tevbe 9/60: İbn Kesîr, VII, 225.
86 Bakara 2/127; Âl-i İmrân 3/38; A'râf 7/200; Yûsuf 12/34; Mü'min 40/56; Fussılet 41/36; İbrâhîm 14/39; Mücâdele 58/1.
87 Bakara 2/186.
88 Hûd 11/61.

sırtı gibidir." diyerek *zıhar* yapmıştı. Arap geleneğinde bu, bir çeşit boşama yoluydu. Evs bunu yaptığı için pişman olmuştu ama Havle, buna razı olmadı. Bir çare bulması için Hz. Peygamber'e (sas) geldi. Gençliğini, kocası uğruna tükettiğini, ona çocuklar verdiğini, yaşlanınca da kapı dışarı edildiğini anlattı. Peygamberimiz de henüz bu konuda bir vahyin olmadığını, bilinen hükümden (kocasına haram oluşundan) başka bir şey söyleyemeyeceğini belirtti. Kadın, durumunu Allah'a arz ederek şöyle yakardı: "Allah'ım! Çok yalnızım. Bu ayrılık bana çok acı verecek. Küçük çocuklarım var; onları babalarına bıraksam perişan olacaklar, kendim alsam aç kalacaklar. Hâlimi sana arz ediyorum, beni sıkıntıdan kurtar; Resûl'üne bir vahiy indir!" Bu olay üzerine şu âyetler inmişti: *"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir."*[89] Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e (sas) şikâyete gelen Havle'nin çok sessiz ve fısıltılı bir hâlde derdini açtığını ve onun sözlerinin bir kısmını Peygamberimizin bile işitmediğini belirtmiştir.[90] Her şeyi bilen ve kullarını gözeten Allah, bu sözleri duymuş ve kadının yalvarışını kabul edip onun derdine derman olacak vahyi göndermişti.

Allah insana şah damarından da yakındır: *"İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki melek (yaptığını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız."*[91] *"… Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer…"*[92] Bu âyetler, insanın hissettiği, zihninden ve kalbinden geçirdiği her şeyi Allah'ın bilmesi anlamındadır. Meselâ melekler, insanların yalnızca görünen eylemlerini kaydedebilirler.[93] İnsanın iç dünyasında olan biteni ise sadece Allah bilir. Allah insanın her davranışına ve eylemine yakındır, onu bilir ve onu gözetir. O her yerdedir.[94] Allah'ın bize şah damarımızdan daha yakın olması, aynı zamanda onun bilgisinin mükemmel oluşunu da ifade eder. Allah, bilgisi ile insana, kendisinden daha yakındır. "Şah damarı" olarak tercüme edilen, âyetteki *"verîd"* kelimesi, içinden kanın geçtiği ve bedenin her yerine ulaştığı damarı ifade eder. Allah'ın bilgisi, tıpkı insanın kanının damarlarında dolaşması gibi ona nüfuz etmiştir.[95]

Yüce Allah, daima bizlerle beraberdir: *"Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O'dur. Toprağa giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen*

89 Mücâdele 58/1.
90 Mücâdele 58/1: Taberî, XXII, 446-456; Nesâî, "Talâk", 33.
91 Kāf 50/16-17.
92 Enfâl 8/24.
93 Kāf 50/16-17: Mâtürîdî, XIV, 98.
94 Kāf 50/16-17: Zemahşerî, V, 595.
95 Kāf 50/16-17: Râzî, XXVIII, 162-163.

her şeyi bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir."[96] Allah'ın yanımızda bulunması, bizi yakından bildiği anlamına gelir.[97] Allah bizleri her yerde ve her hâlimizle bilmektedir. O'nun bilgisi ve izni dışında hiçbir şey olmaz. O, öldükten sonra mezarlarına gömülen insanları, toprağın onların bedeninden neyi eksilttiğini bilir.[98]

Allah'ın, insanın içinden geçirdiklerini bildiğinin vurgulanması sadece bilgisinin nerelere uzandığını haber vermek için değildir. Aynı zamanda bu durum, insanın dünya hayatındaki imtihanı ve âhiretteki hesabı ile de yakından ilgilidir: *"İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan sizi hesaba çeker."*[99] Allah'ın bütün bunları bilmesi, inanan insanın hayatını yönlendirir ve ona bilinç kazandırır. Birçok âyette Allah'ın, kullarının yaptığı iyiliği gördüğünün ve bildiğinin vurgulanması,[100] inanan insanları iyiye yönlendirir. Çünkü Yüce Allah, yaptıkları iyi işlerinden ötürü insanları fazlasıyla ödüllendirecektir. Diğer taraftan Allah'ın Kâfirlerin yaptıklarını bildiğinin hatırlatılması[101] da onlar için uyarı olmaktadır. Çünkü onların inkârının ve kötü işlerinin de tam bir karşılığı olacaktır.

Allah'ın bilgisinin her şeyi kuşatması, yaratıcı olması ve yarattıklarının idaresini devam ettirmesi anlamına gelmektedir. O geçmişi de geleceği de bilir. Allah, insanlığa indirdiği vahyi de engin bilgisiyle gerçekleştirmiştir. O'nun insanların yararına olan emir ve yasakları, sınırsız bilgisine dayanır ve yerli yerincedir. Âyetlerde, insanların yaptıklarının, hatta zihinlerinden ve kalplerinden geçirdiklerinin bile Allah tarafından bilindiğine yönelik vurgunun özendirici ve uyarıcı bir yönünün olduğu açıktır.

Sonuç olarak, âlemlerin yaratıcısı olan Allah'ın her şeyi bildiği gerçeği karşısında insana düşen, bu bilinç çerçevesinde bir hayat yaşaması; bütün niyet, düşünce, söz ve eylemlerine dikkat etmesidir.

96 Hadîd 57/4.
97 Hadîd 57/4: Beyzâvî, III, 371.
98 Kāf 50/4.
99 Bakara 2/284.
100 Bakara 2/115, 158, 197, 215, 261, 268, 273; Âl-i İmrân 3/15, 92, 115; Nisâ 4/127, 147; Hac 22/59; Nûr 24/60; Şuarâ 26/220; Ankebût 29/5, 45.
101 Âl-i İmrân 3/180; Nisâ 4/63; Zuhruf 43/80; Kāf 50/45.

GAYB

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِه۪ٓ اَحَدًاۙ ﴿٢٦﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ
يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِه۪ رَصَدًاۙ ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ
رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

"Gaybı O bilir, gizlisini kimseye açmaz; ancak elçi olarak seçtiği başka. Allah, bu elçilerin her türlü durumlarını ilmiyle kuşattığı ve her şeyin sayısını belirlediği hâlde, Rablerinin mesajlarını tebliğ ettiklerini ortaya çıkarmak için onların önlerinden ve arkalarından gözcüler gönderir."

(Cin 72/26-28)

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَٓا اِلَّا هُوَۜ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِۜ وَمَا تَسْقُطُ
مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ
اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٥٩﴾

"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."

(En'âm 6/59)

اِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

"Kuşkusuz Allah göklerin ve yerin sırlarını bilmektedir ve O, kalplerin gizlediklerini de çok iyi bilir."

(Fâtır 35/38)

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُۜ
وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾

"De ki: 'Allah'tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez.' Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."

(Neml 27/65)

وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَٓائِبَةٍ فِي السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فٖي كِتَابٍ مُبٖينٍ ﴿٧٥﴾

"Rabbin onların kalplerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da elbette bilir. Gökte ve yerde gözlerden gizli hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta yer almasın."

(Neml 27/74-75)

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِۜ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

"Göklerin ve yerin gizlisi (gaybı) yalnız Allah'a aittir. Her iş O'na döndürülür. Öyleyse O'na kulluk et ve O'na güvenip dayan! Rabbin yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir."

(Hûd 11/123)

وَمَا تَكُونُ فٖي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفٖيضُونَ فٖيهِۜ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَٓاءِ وَلَٓا اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْبَرَ اِلَّا فٖي كِتَابٍ مُبٖينٍ ﴿٦١﴾

"(Ey Muhammed!) Sen ne zaman bir faaliyet göstersen, Kur'ân'dan bir bölüm okusan ve (ey insanlar) sizler de hangi işi yapsanız, o işe koyulduğunuzda muhakkak ki biz üzerinizde gözetleyici oluruz. Ne yerde ne de gökte, zerre miktarı bir şey bile Rabbinin bilgisi dışında kalmaz; bundan daha küçük veya daha büyük ne varsa istisnasız apaçık bir kitapta yazılıdır."

(Yûnus 10/61)

إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِۚ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِۜ وَمَا
تَدْر۪ي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًاۜ وَمَا تَدْر۪ي نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُۜ
إِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ خَب۪يرٌ ﴿٣٤﴾

"Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır."

(Lokmân 31/34)

اَلَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۙ ﴿٣﴾

"(Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar,
kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar."

(Bakara 2/3)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Gayb kelimesi Kur'ân'da kırk dokuz yerde geçer. Dört yerde de çoğul olarak *guyûb* (gizliler)[1] şeklinde yer alır. Ayrıca bir kez *gâibe* (gizli),[2] üç kez *gâib* (kayıp)[3] şeklinde sıfat, iki kez *gayâbe* (bir şeyin dibi-alçak yer)[4] şeklinde isim olarak kullanılır. Bir yerde de birinin yokluğunda arkasından konuşmak, gıybet etmek[5] anlamında fiil olarak geçer.[6] Göklerin ve yerin bilinmeyeninin Allah'a ait olması,[7] geçmişte kalmış ve bilinemeyecek bazı ibretlik olaylar[8] Kur'ân'da *gayb* olarak adlandırılır. Müminin görmediği hâlde Rabbine inanıp derin saygı duyması övülür.[9]

Ga-ye-be kökünden gelen *gayb* kelimesi, "gizlilik, göz önünde olmamak, kesin bilinmemek (*şekk*)" mânalarına gelir.[10] "Gözle görerek tanık olma" anlamına gelen *şehâdet* kelimesi *gayb*ın zıddıdır.[11] Kelime anlamlarından hareketle *gayb*, "duyularla algılanamayan ve insan bilgisinin kapsamına girmeyen her şeydir" şeklinde tanımlanabilir.[12] Seyyid Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413), gaybı "akıl ve duyular yanında hislerle de bilinemeyen"[13] diye tarif etmiştir.

Taberî'ye (ö. 310/923) göre *gayb*ın aslı, insana gizli olan ve insanın gözüyle algılayamadığı her şeydir. Allah'ın kendisi, cennet-cehennem ve öldükten sonra dirilme (*ba's*), Allah'a ve peygamberine iman etme gibi konular *gayb*dır.[14] Müfessirler Kur'ân'daki bağlamına göre vahiy ve âhiret konularındaki *gayb* kelimesine "Kur'ân, azap, ceza, cennet-

1 Mâide 5/109, 116; Tevbe 9/78; Sebe' 34/48.
2 Neml 27/75.
3 A'râf 7/7; Neml 27/20; İnfitâr 82/16.
4 Yûsuf 12/10, 15.
5 Hucurât 49/12.
6 Râgıb el-İsfahânî, s. 367.
7 Bakara 2/33; Hûd 11/123; Nahl 16/77; Kehf 18/26; Fâtır 35/38; Hucurât 49/18.
8 Âl-i İmrân 3/44; Hûd 11/49; Yûsuf 12/102.
9 Mâide 5/94; Enbiyâ 21/49; Fâtır 35/18; Yâsîn 36/11; Kāf 50/33; Mülk 67/12.
10 Halîl b. Ahmed, II, 296; Cürcânî, s. 169-170.
11 Râgıb el-İsfahânî, s. 267.
12 Râgıb el-İsfahânî, s. 366.
13 Cürcânî, s. 169-170.
14 Bakara 2/3: Taberî, I, 242-243.

cehennem, öldükten sonra dirilme" vb. karşılıklar vermişlerdir.[15] Allah, âhiret, melek ve cin de insanın duyu organlarıyla kavranamayacağı için *gayb* kelimesinin anlam alanı içindedir.[16] Öyleyse insanın göremediği, duyamadığı, hissedemediği, tanık olamadığı her şey onun için gaybdır. Geçmişte tanıkları olmamış ya da tanıkları kalmamış olaylar, gelecekte olacaklar, yüreklerdeki duygu ve inançlar, âhiret, kıyamet saatinin vakti, ruh, melekler, vahiy gibi konular insanın bilgi sınırının ötesindedir. İnsan bunları yaşadığı ve tanık olduğu olaylar ve gördüğü, duyduğu nesneler gibi bilemez. Allah ise hiçbir zaman ve mekân sınırı olmaksızın her şeyi bilir. Bunları mutlak bilgisiyle yaratan da Allah'tır. *Gayb*a dair bazı bilgiler insanlara doğruyu göstermek için Allah tarafından seçilen elçilere bildirilmiştir. Vahiyle Allah tarafından bildirildiği için de bu bilgilere iman edilmesi gerekir. Allah'ın ve âhiretin varlığı, vahyin kendisi bunlardan bazılarıdır.

Kur'ân'da Allah için *âlimü'l-gayb* (görünmeyeni bilen),[17] *âlimü'l-gaybi ve'ş-şehâde* (görünmeyeni ve görüneni bilen),[18] *allâmü'l-guyûb* (görünmeyen ve algılanamayan her şeyi eksiksiz bilen),[19] *âlimü gaybi's-semâvâti ve'l-ard* (göklerin ve yerin bilinmeyenini bilen) gibi terkipler kullanılmıştır.[20] İnsanların bilme gücü dışındaki her şey için *gaybü's-semâvâti ve'l-ard* (göklerin ve yerin bilinmeyeni)[21] ifadesi kullanılır. *Enbâ'ü'l-gayb* (tanıkları olmayan olayların haberleri)[22] terkibinde ise geçmişte kaldığı için şimdi tanık olunamayan, fakat ibret için Kur'ân'da anlatılan tarihî olaylar ifade edilir.

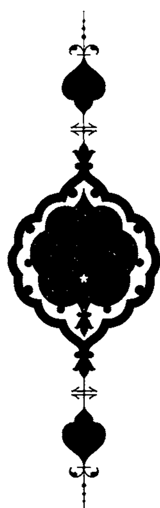
---

15 Hûd 11/123: Mukātil b. Süleyman, II, 302; Taberî, I, 242-243.
16 Herevî, IV, 1396.
17 Sebe' 34/3; Cin 72/26.
18 En'âm 6/73; Tevbe 9/104.
19 Sebe' 34/48.
20 Fâtır 35/38.
21 Bakara 2/33; Hûd 11/123; Nahl 16/77; Kehf 18/26; Fâtır 35/38; Hucurât 49/18.
22 Âl-i İmrân 3/44; Hûd 11/49; Yûsuf 12/102.

Gayb kelimesinin kullanıldığı âyetlerde Allah'ın *Alîm*[23] (her şeyi bilen), *Habîr*[24] (her şeyden haberi olan) ve *Basîr*[25] (her şeyi gören) olduğu belirtilir. Bu âyetler, Allah'ın gizli olan her şeyi görüp bildiğini ve kulların yaptıklarından haberdar olduğunu bildirir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'de *hafâ* (gizli kalma), *sır* (giz), *tehâfüt* (gizleme), *butûn* (içte/içeride olanlar), *setr* (örtme), *kenn/künün* (saklama), *ketm* (sözü gizleme) ve *cenn* (duyu organlarına saklı kalma) gibi bazı kelimeler de Allah'ın *gayb*ı bilmesi bağlamında kullanılmaktadır. Allah kullarının yaptıklarından habersiz değildir. Yine bu bağlamda Kur'ân'da *ıttıla'* (bildirme)[26] kelimesi kullanılmıştır. İnsan için *gayb* olan ve olmayan her şey bunların açıkça yazıldığı bir kitapta (*kitâbün mübîn*)[27] bulunmaktadır.

23 Lokmân 31/34.
24 En'âm 6/73.
25 Hucurât 49/18.
26 Âl-i İmrân 3/179; Meryem 19/78.
27 En'âm 6/59; Yûnus 10/61.

ALLAH İÇİN GAYB YOKTUR

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾

"De ki: 'Allah'tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez.' Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."

(Neml 27/65)

Yüce Allah görünen-görünmeyen, olmuş, olan ve olacak her şeyi bilir. Hz. Peygamber'in getirdiği vahyin ilk muhatapları olan Müşrikler, Allah'ın evreni yaratmış olduğunu kabul etmelerine karşın, O'nun her şeyi bildiği gerçeğini kabul edemediler. O'nun her şeyi kapsayan bilgisini ve seçtiği elçisi aracılığı ile gönderdiği *gayb*a ait bilgileri reddettiler. Onlar, özellikle kıyameti ve hesabı inkâr ettiler. Yeniden dirilmeyi, cenneti ve cehennemi yalanladılar.[1] Allah ise kıyametin kesinlikle bir gün geleceğini Peygamberine gönderdiği vahiyle onlara bildirmiştir. O, kıyametin ne zaman olacağı bilgisini ise Peygamberine bile açmamıştır:[2] *"Muhakkak ki o saatin (kıyametin) ilmi, Allah'a aittir."*[3] Allah, *'Âlimü'l-gayb* olarak "kıyametin vaktini bilen" tek varlıktır.[4]

1 Yûnus 10/39: Mukātil b. Süleyman, II, 238.
2 A'râf 7/187.
3 Ahzâb 33/63.
4 Sebe' 34/3: Mukātil b. Süleyman, III, 523.

İnsana bilmediğini öğreten Yüce Allah'tır. İnsanın yaratılışının en başında Hz. Âdem'e varlıkların ismi öğretilmiştir.[5] Böylece vahye muhatap, bilgiye sahip, sorumlu bir varlık olarak insanın yeryüzündeki hayatı başlamıştır. İnsanın hakikate dair ilk bilgilenme süreci, seçilen elçiler aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Allah'ın bildirmesi olmaksızın bilinemeyecek şeyleri kime öğreteceği tamamen Allah'ın yetkisindedir. Allah'ın bildiği bilginin öğrenilmesi de yine O'nun istemesiyle olabilir. O'nun izni olmadan bu bilgiyi hiç kimse öğrenemez: *"Gaybı O bilir, gizlisini kimseye açmaz; ancak elçi olarak seçtiği başka…"*[6] Allah kendisine özel olan kimi bilgileri sadece seçtiği elçilerine bildirmiştir. Bunun dışında bu bilgiler kimseye bildirilmemiştir.[7] Mukātil b. Süleyman'a (ö. 150/767) göre, bu âyetteki *gayb* azabın gelme vaktidir.[8] Taberî'ye göre de *gayb*dan, vahiy ve kıyamet günü anlaşılmaktadır.[9] Zemahşerî (ö. 538/1144), bu âyete dayanarak bazı insanların, birtakım *gayb* bilgilerine ulaştıklarını iddia etmelerinin geçersiz olduğunu belirtmektedir. Ona göre Allah bu âyet ile *gayb*a dair bilgi sahibi olmayı, vahiy alan Hz. Muhammed'e (sas) ve diğer elçilerine has kılmıştır.[10]

Müşriklerin hak ettiği azabın vakti de insanlar için *gayb*dır. İnkâr etmelerinin karşılığı olarak başlarına bir ceza geleceği Peygamberimiz tarafından onlara bildirilmişti. Ancak onlar buna da inanmadılar. Gerçekten böyle bir azap olacaksa onun ne zaman geleceğini sorarak alaycı bir tavır takındılar. Hatta Resûl-i Ekrem'den onu hemen getirmesini istediler. Oysa *gayb*ın anahtarı Allah'ın elindedir, yani azabın ne zaman geleceğini yalnız Allah bilir.[11] Allah bildirmedikçe de bir elçinin onu bilebilmesi söz konusu değildir: *"'Ona Rabbinden bir işaret gelse ya!' diyorlar. De ki; 'Gaybı bilmek Allah'a mahsustur; bekleyiniz, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.'"*[12] Müfessirlere göre bu âyetteki *gayb* Müşriklerin başlarına gelecek olan azaptır ve bunu sadece Allah bilir.[13]

5 Bakara 2/33.
6 Cin 72/26-28.
7 Cin 72/26-28; Âl-i İmrân 3/49, 179.
8 Cin 72/26-28: Mukātil b. Süleyman, IV, 466.
9 Cin 72/27: Taberî, XXIII, 351-353.
10 Cin 72/27: Zemahşerî, VI, 235.
11 En'âm 6/59.
12 Yûnus 10/20.
13 Yûnus 10/20: Mukātil b. Süleyman, II, 234; Taberî, XII, 144.

Gökte ve yerde, gizli ve açık her ne varsa tek tek her şey[14] *levh-i mahfûz*da[15] kayıtlıdır. Allah'tan başka hiç kimse de *levh-i mahfûz*daki bilgileri elde edemez.[16] Bu, Kur'ân'da şöyle açıklanır: *"(Ey Muhammed!) Sen ne zaman bir faaliyet göstersen, Kur'ân'dan bir bölüm okusan ve (ey insanlar) sizler de hangi işi yapsanız, o işe koyulduğunuzda muhakkak ki biz üzerinizde gözetleyici oluruz. Ne yerde ne de gökte, zerre miktarı bir şey bile Rabbinin bilgisi dışında kalmaz; bundan daha küçük veya daha büyük ne varsa istisnasız apaçık bir kitapta yazılıdır."*[17] Yapılan hiçbir şey O'na gizli kalmaz: *"Göklerin ve yerin gizlisi gaybı yalnız Allah'a aittir. Her iş O'na döndürülür. Öyleyse O'na kulluk et ve O'na güvenip dayan! Rabbin yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir."*[18] Yüce Allah, en gizli, saklı duyguları ve düşünceleri de bilir: *"Kuşkusuz Allah göklerin ve yerin sırlarını bilmektedir ve O, kalplerin gizlediklerini de çok iyi bilir."*[19]

Allah Teâlâ, kimi bilgileri, seçtiği peygamberlere öğreterek insanlığın ve elçilerin gönderildiği toplumların da bunları öğrenmesini sağlamıştır. Böylece onlara doğru yolu göstermiştir. Hz. İbrâhim'e göklerde ve yerde Allah'ın varlığına işaret eden deliller gösterilmiştir. Kehf sûresinde anlatıldığı üzere Hz. Mûsâ'nın gizemli yolculuğunda yanındaki kişiye Allah katından bir bilgi öğretilmiştir.[20] Böylece bu kul, Hz. Mûsâ'ya bazı olayların arkasındaki gerçekleri, onların arka planını anlatmıştır.[21] Çünkü sûrede anlatılan olaylar *gayb*dır ve Allah bildirmeden bilinemeyecek olaylardır.[22] Hz. Îsâ'ya, insanların yedikleri ve yemeyip evlerinde biriktirdikleri şeyler bildirilmiştir.[23] Allah, insanların bilmediği geleceğe ait kimi konuları da elçileri aracılığı ile onlara bildirmiştir. Perslere yenilen Rûm ordusunun daha sonra galip geleceğini Allah'ın Peygamberimize bildirmesi de bunun bir örneğidir: *"Elif-lâm-mîm. Rumlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Fakat onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler. Önce olduğu gibi sonra da Allah'ın dediği olur. O gün Müminler Allah'ın yardımı sebebiyle sevinecekler. O dilediğini muzaffer kılar. O çok güçlüdür, engin merhamet sahibidir."*[24]

14 Neml 27/75: Taberî, XVIII, 116.
15 Burûc 85/21-22.
16 Kalem 68/47.
17 Yûnus 10/61.
18 Hûd 11/123.
19 Fâtır 35/38.
20 Kehf 18/65, 78-82.
21 Kehf 18/65, 78-82.
22 Kehf 18/65: Zemahşerî, III, 598.
23 Âl-i İmrân 3/49.
24 Rûm 30/1-5.

Allah bizim için en gizli olanı, benliğin derinliğindekileri bildiğine (*Zâtü's-sudûr*) göre, o daha az gizli olan şeyleri de rahatlıkla bilir.[25] Gönüllerde ne düşünceler, hesaplar bulunduğunu Allah'ın bütün inceliğiyle bildiğine dair Kur'ân'daki örneklerden biri Münafıklar üzerinden verilmiştir. Onlar içlerindeki küfrü gizleyerek Müslüman görünmeye çalışmışlardı. Allah'ın her şeyi bildiğini dikkate almadan Peygamberimize (sas) karşı gizli planlar yapmaya kalkmışlardı. Hatta O'nu gizlice öldürmeyi düşündüler. Oysa yarattıklarının kulaklarına, gözlerine ve diğer duyularına ulaşmayan her şeyi bilen Yüce Allah, tabii ki, onların hilelerini de biliyordu: *"Hâlâ anlamadılar mı ki Allah onların sırlarını da, gizli görüşmelerini de bilir ve Allah bütün gizlileri eksiksiz bilmektedir! ('Allâmü'l-guyûb)."*[26] Allah'ın kulların bütün yaptıklarından haberi vardır,[27] hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz ve O, sonunda herkesi yaptığından hesaba çekecektir.[28]

GAYB, YARATILMIŞLAR İÇİN GEÇERLİDİR

إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِۚ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِۜ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا
تَكْسِبُ غَدًاۜ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُۜ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

"Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır;
O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın
ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez;
ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır."
(Lokmân 31/34)

İnsan, yaratılışının bir gereği olarak, bilemediklerini ve göremediklerini keşfetmek ister. Ancak ne kadar uğraşsa da insanın yetilerinin ve gücünün bir sınırı vardır. İşte bu sınırın ötesi onun için *gayb*dır. İnsanın bilemediği konulardaki bilgiyi edinme yollarından biri, bunları bilenden haber alarak öğrenmesidir. Meselâ

25 Fâtır 35/38: Zemahşerî, V, 160.
26 Tevbe 9/78: Mukātil b. Süleyman, II, 185; Taberî, XI, 587-588.
27 İsrâ 17/30, 96.
28 A'râf 7/6-7; Mâide 5/109, 116.

insan, tanık olmadığı bir olayı tanıklarından öğrenebilir. Bir beşer olarak peygamber de görmediği, bilmediği, hissetmediği şeyleri Allah'ın ona bildirmesiyle bilebilir. Bir diğer irade sahibi ve sorumlu bir varlık grubu olarak cinler için de durum böyledir. Kur'ân'ın indiği dönemde Müşrikler cinlerin *gayb*ı bildiğine inanmaktaydılar. Kur'ân, Müşriklerin cinlerde böyle bir güç olduğu inancını da reddetmiştir. Allah bilmelerine izin vermedikçe cinler de *gayb*ı bilemezler. Hz. Süleyman'ın vefatını konu alan âyetlerde Kur'ân bunu delillendirir. Cinler, uzun süre değneğine dayanmış hâlde kalan Hz. Süleyman'ın öldüğünü bilememişlerdi. Tahtakuruları değneği kemirmiş ve ancak değnek Hz. Süleyman'ın cansız bedenini taşıyamaz olduğunda, onun öldüğünü anlamışlardı.[29] Resûlullah'a gelen vahiy sırasında da cinler, bilgi edinmek için vahyin bilgisine ulaşmak istemişlerdi. Fakat Allah, onları engellemiştir.[30] Her şeyi bilen ve bilgisinin sınırı olmayan yalnız Allah'tır.

İnsanın bilemeyeceği gaybî konular Hz. Peygamber (sas) ile onu ziyarete gelen bir bedevî arasındaki konuşmada şöyle açıklamıştır: Bedevî, "Toprağımız kurudu, ne zaman yağmur yağacak? Eşim hamile, ne zaman doğum yapacak? Nerede doğduğumu biliyorum, nerede öleceğim? Bugün ne yaptığımı biliyorum, yarın ne yapacağım? Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sormuştu. Bunun üzerine Allah da kudretini ve gayba ilişkin bu konuları hiç kimsenin bilemeyeceğini şu âyetle bildirmiştir: *"Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır."*[31]

Yukarıdaki âyette söz konusu edilen beş husus, bir hadiste "bilinemeyen beş konu (*muğayyâbât-ı hamse*)" ile ilişkilendirilmiştir. Bu konudaki rivayetlerden birine göre Peygamberimiz (sas), Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği şeyler bağlamında âyetteki bu beş konuyu dile getirmiştir.[32] Buna dayanarak kimi bilginler, bunları sadece Allah'ın bildiğini belirtmiştir.[33] Ancak bazı âlimler farklı fikirler ileri sürmüştür. Bu farklılığın temel nedeni âyetteki *"yağmuru Allah yağdırır"* ifadesidir. Âyette "yağmurun yağacağını sadece Allah bilir" denmemiştir. Nitekim Allah'ın yağmuru ne zaman yağdıracağı, yağmur yağmadan önce belli işaretlerle tahmin edilebilir. Aynı şekilde âyette Allah, *"rahimlerdekini bilmektedir"* denilmiş, ancak bu bilginin ona özel olduğu belirtilmemiştir. Nitekim, kendi dönemindeki bilimsel

29 Sebe' 34/14: Mukātil b. Süleyman, III, 527; Mâtürîdî, XI, 413-414.
30 Cin 72/8-10.
31 Lokmân 31/34: Mukātil b. Süleyman, III, 440.
32 Lokmân 31/34: Mâtürîdî, XI, 258; İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 24; Buhârî, "Tevhîd", 4.
33 Lokmân 31/34: İbn Atıyye, VII, 67.

gelişmelere dayanarak İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), rahimlerdeki bebeğin kız mı erkek mi olduğunun çeşitli işaretler yoluyla tesbit edilebileceği fikriyle bu konuda farklı görüş serdetmiştir. O, rahimlerde olup da sadece Allah'ın bildiği şeyin, bebeğin ilk aşamasından son aşamasına gelinceye kadar geçen evreler olduğunu söylemiştir.[34] İnsanın kıyametin ne zaman kopacağını, ne zaman öleceğini ve yarın ne elde edeceğini bilemeyeceği ise özellikle belirtilmiştir. Mâtürîdî, bilinemeyecek beş şeyden kastedilenin bunların mahiyeti olduğu görüşündedir.[35]

Peygamberimizin muhatabı olan Müşrikler, ona inanmak için, onun normal insanlardan farklı, üstün özelliklerinin olması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Onlara göre Allah'ın gönderdiği elçi, altından bir eve sahip olmalı, göğe çıkıp kitap getirmeli ya da iddia ettiği gibi azap olarak göğü parça parça üzerlerine indirmeliydi. Yüce Allah da Kur'ân'da onların iman etmesinin önündeki engelin, bir beşer peygamberi kabul etmemeleri olduğunu belirtmiştir. Oysa yeryüzünde vahyin muhatabı insan olduğu için onlara da beşer bir peygamber gönderilmiştir.[36] Beşer bir elçinin, vahiy alma ve onu tebliğ için sahip olması gereken nitelikler dışında olağanüstü özellikleri yoktur. O da diğer yaratılmışlar gibidir ve Allah bildirmedikçe geleceği bilemeyeceği gibi geçmişi de bilemez. Meselâ, Hz. Âdem'in yaratılışı ve bu sırada melekler arasında geçen tartışma, Hz. Peygamber'in (sas) görmediği bir olaydır. Bu yüzden Peygamberimizin kendiliğinden bunu bilmesi mümkün değildir. Bu bilgi ona vahiyle bildirilmiştir.[37] Kur'ân'da bu durum şöyle anlatılır: *"Hani, Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti. Onlar, 'Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?' dediler. Allah 'Şüphe yok ki ben sizin bilmediklerinizi bilirim.' buyurdu."*[38]

Sevgili Peygamberimiz geçmiş kavimlere dair olaylar hakkında da vahiyle bilgi sahibi olmuştur. Şu âyetler bunu anlatır: *"Mûsâ'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen (ey Muhammed, vadinin) batı tarafında bulunmuyordun ve olayın tanıklarından da değildin. Bilakis (aranızda) biz nice nesiller meydana getirdik ve onların ömrü nice yıllar sürdü. Sen âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin, aksine (bu bilgileri sana) gönderen biziz. Evet! Mûsâ'ya seslendiğimiz zaman sen Tûr'un yanında değildin. Fakat senden önce kendilerine*

34 Lokmân 31/34: Mâtürîdî, XI, 259.
35 Lokmân 31/34: Mâtürîdî, XI, 258.
36 İsrâ 17/89-95.
37 Sâd 38/69: Taberî, XX, 141.
38 Bakara 2/30.

uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için Rabbinden bir rahmet olarak (sana da vahyettik), umulur ki düşünüp öğüt alırlar."[39] Bizzat tanık olmadığı bu olayları Hz. Peygamber'in kendi çabasıyla bilme gücü yoktur.[40]

Beşer bir elçi için gelecekteki olaylar da bilinmezdir. Allah dilemedikçe elçinin hayrı elde etmeye ve zararı uzaklaştırmaya gücü yetmez. Bunun için Allah, kıyametin saatini soran Müşriklere Allah Resûlü'nün şöyle söylemesini ister: *"… Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan kimseler için uyarıcı ve müjdeleyiciyim."*[41] Bu sebeple insan güçsüzlüğünün farkında olmalıdır. Allah imkân vermedikçe insan kendi başına gaybın bilgisini edinemez.[42] Bu gerçeği bir kenara bırakarak gelecek hakkında kesin beklentilere giren Müşrikleri Kur'ân şöyle eleştirmiştir: *"Âyetlerimizi inkâr eden ve 'Mutlaka bana mal ve evlât verilecektir.' diyen adamı gördün mü? O gaybı mı biliyor, yoksa Allah'ın katından bir söz mü aldı?"*[43] Müşriklerin Hz. Peygamber'e "Madem peygamber olduğunu iddia ediyorsun, o zaman bize kıyameti bildir bakalım!"[44] demesi üzerine ise şu âyet inmiştir: *"'Ne zaman gelip çatacak?' diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki; 'Onun hakkındaki bilgi sadece Rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah'tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!' Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki; 'Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilemezler.'"*[45]

Gayb konularından biri de ruhtur. Kur'ân'ın indiği dönemde zaman zaman Müminler, Müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlar, Peygamberimize soru soruyorlardı. Mukātil'e göre müşrik Ebû Cehil ve arkadaşları, Taberî'nin bildirdiğine göre de bir grup Yahudi Tevrat'ta her şeyin açıklandığını iddia ederek *ruh* hakkında ona soru sormuşlardı. Fakat Kur'ân'da Allah, ruh konusunda bilginin kendisinde olduğunu ve insana bu konuda anlatılanların çok az olduğunu söylemiştir: *"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki; 'Ruhun ne olduğunu ancak Rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.'"*[46]

Başkalarının yüreğindeki imanı veya küfrü de kimse bilemez. Kur'ân'da bu konu yine vahiy alan bir elçinin dilinden anlatılmıştır. Hz. Nûh (as), kendisinin

39 Kasas 28/44-46.
40 Hûd 11/49; Yûsuf 12/3, 102.
41 A'râf 7/188.
42 A'râf 7/188: *Kur'an Yolu*, II, 641.
43 Meryem 19/77-78.
44 Süyûtî, *Lübâbü'n-Nuḳūl*, s. 119.
45 A'râf 7/187.
46 İsrâ 17/85: Mukātil b. Süleyman, II, 547; Taberî, XV, 67.

insanüstü özellikleri olmadığını, gaybı bilmediğini ve toplumunun inkâr edenleri hor gördü diye "Allah bazı insanlara imanı nasip etmeyecektir." şeklinde konuşamayacağını söyler. Hz. Nûh'tan kendisini izleyenleri, iman edenleri beyanlarına ve davranışlarına göre değerlendirmesi istenir. Onların içinde olanı Allah bilmektedir ve Allah onları imanlarına göre değerlendirmektir.[47] Benzer bir durum Hz. Peygamber'in hayatında da karşımıza çıkmaktadır. Bir defasında Müşrikler, "Muhammed doğruyu bilir ve söyler. Hangimizin iman ettiğini, hangimizin de inkâr ettiğini açıklasın." demişlerdi. Bunun üzerine Allah insanın kalbinde iman mı, küfür mü bulunduğunu Hz. Peygamber'in de bilemeyeceğini belirtmiştir: *"... Allah size gaybı da bildirecek değildir. Fakat Allah, (gaybı bildirmek için) peygamberlerinden dilediğini seçer. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin..."* Âyet bunu ancak Allah'ın seçtiği elçilerine vahiyle açabileceğini vurgular. Ayrıca âyete göre vahiy de sadece elçilere gönderilir.[48]

ALLAH'IN BİLDİRDİĞİ GAYBA İMAN EDERİZ

اَلَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۙ ﴿٣﴾

"(Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar."

(Bakara 2/3)

İnsanın sadece geçmiş ve gelecekte değil, yaşadığı anda da bilgi edinme yetilerinin gücünü aşan, tanıklık (*şehâdet*) etmediği şeyler onun için *gayb*dır. Allah, bunların varlığını peygamberlerine gönderdiği vahiyle bize bildirmiştir. Bu nedenle peygamberlere vahiyle bildirilen bu varlıklara iman edilmesi, Allah'a imanın bir gereğidir. İşte bu yüzden Kur'ân'da *gayb*a iman, Müminlerin önemli bir özelliği olarak belirtilir. Müminler, Allah'a, Allah'ın elçi olarak belirlediği peygamberlere ve onlarla gönderilen vahye, kitaplara ve Kur'ân'a iman ederler. O'nun yarattığı meleklere

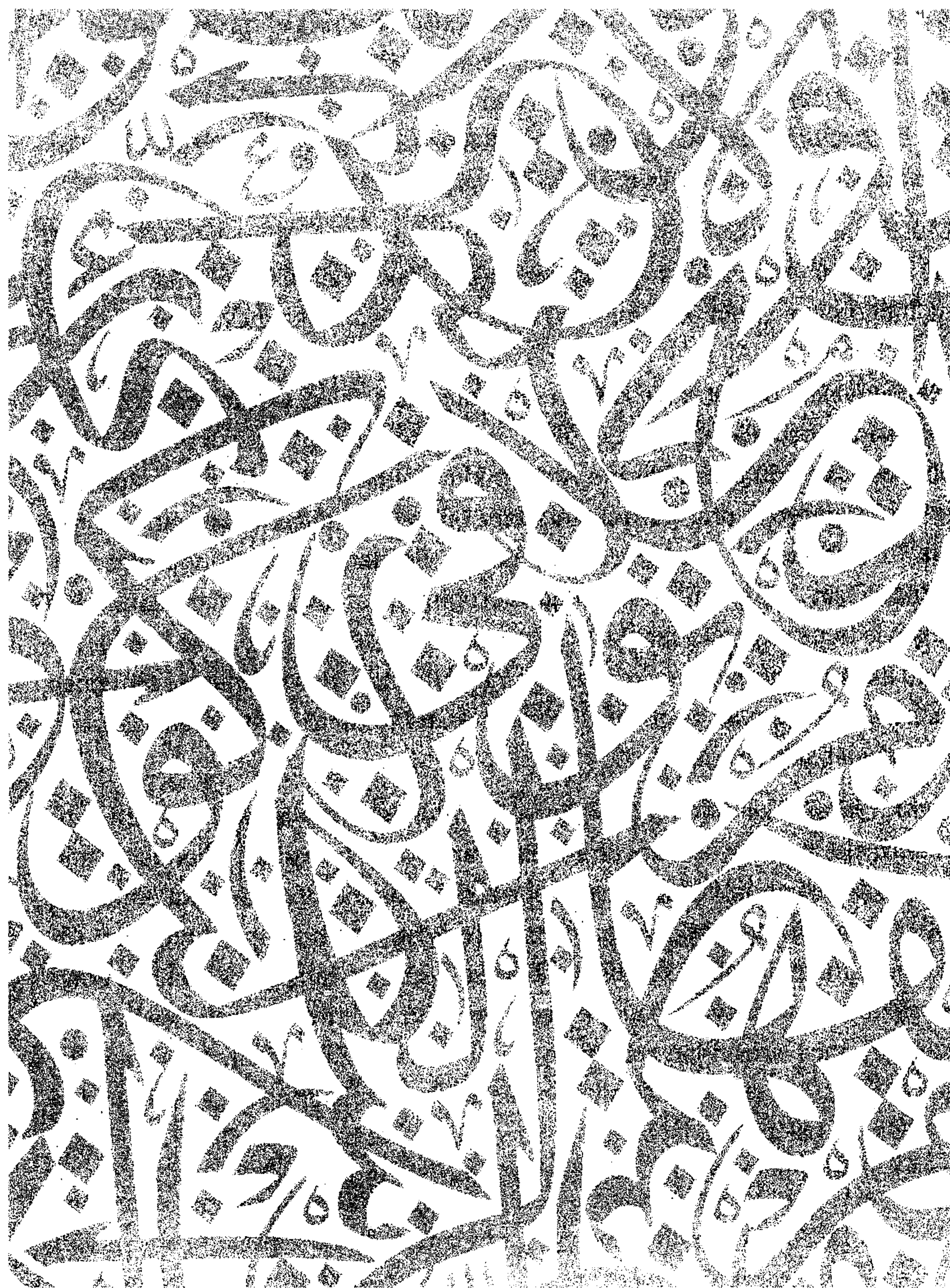
47 Hûd 11/31: Taberî, XII, 386-387.
48 Âl-i İmrân 3/179: Mukātil b. Süleyman, I, 318.

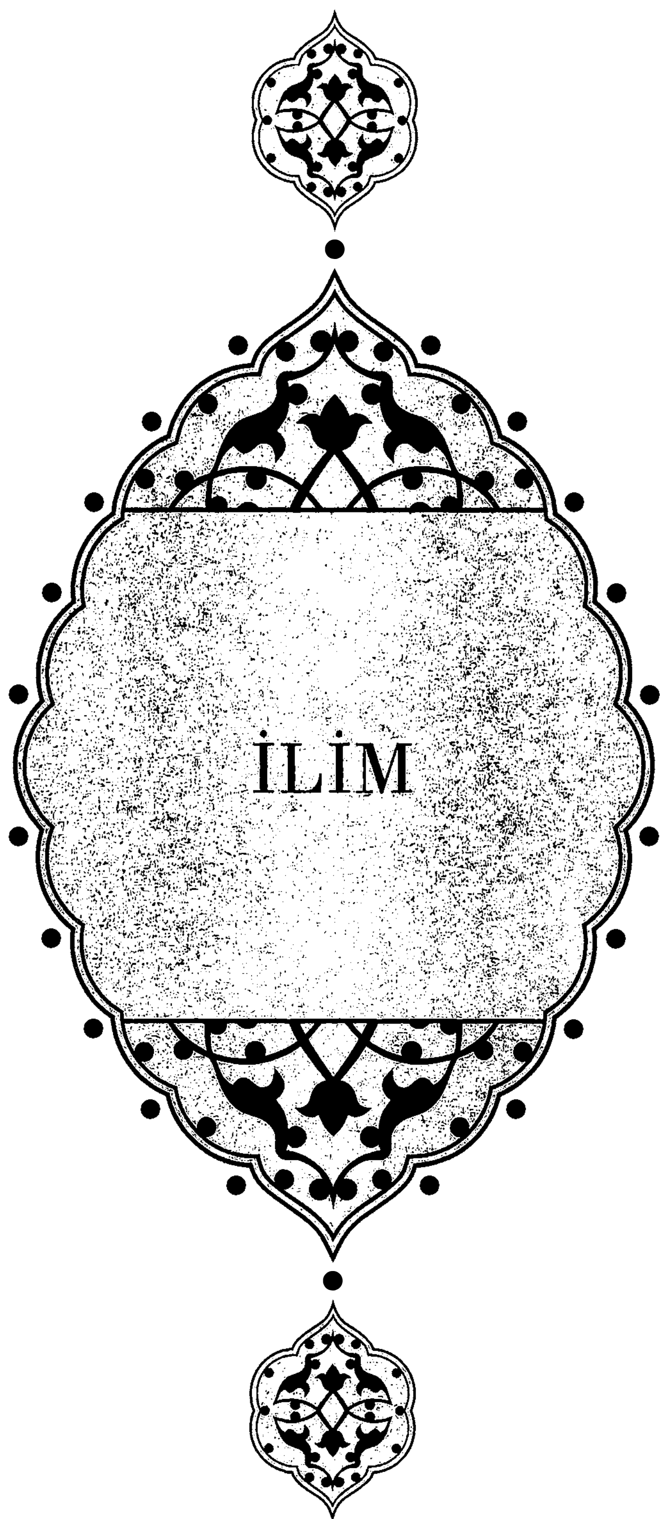
ve âhirete de inanırlar. Bu yüzden gayba iman Müminlerin ayrılmaz bir özelliğidir: *"Onlar gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar."*[49] Bu bildirilenlere iman etmeyenlerse derin bir yanılgı içine düşmüştür: *"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, Peygamberi'ne indirdiği Kitap'a ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapkınlığa düşmüş olur."*[50]

Müslümanların gayba inanmaları, hayatlarına yansır. Kimsenin görmediği yerlerde de onlar Allah'a karşı yanlış yapmaktan sakınırlar. Çünkü onlar Allah'ın her şeyi bildiğini ve yapıp ettiklerinin O'nun bilgisi dışında kalmayacağını bilirler. Bunun için her zaman Allah'ın huzurunda bulundukları bilinciyle hareket ederler.[51] *"Görmedikleri hâlde Rablerinden korkup saygı duyanlar, "* yani O'nun cezalandırmasından korkanlar bağışlanacak ve büyük bir ödül alacaklardır.[52] Çünkü onlar için bir gayb olan ceza ve ödülü kendilerine Allah bildirmiş, onlar da buna inanmışlardır. Kâfirler ise bu gerçeği, onu gördükten sonra bilecekler, ancak onlar için çok geç olacaktır.[53] Müslümanlar dünyada iken, Allah'ın, Peygamberi'ne gönderdiği vahye inandıkları için "din günü" hesabın görüleceğine de inanırlar. Onlar kendilerine âhirette şöyle deneceğine kesin olarak inanırlar: *"... 'İşte sizlere; daima Allah'a yönelen, onu aklından çıkarmayan, görmediği hâlde Rahmân'dan çekinen ve tamamen Rabbine dönük bir kalp ile gelen kimseye vaat edilen cennet!' Oraya esenlikle girin, bu sonsuza kadar sürecek gündür."*[54]

Sonuç olarak, Kur'ân'da *gayb* konusu, yaratılmışların bilgisinin ve bilgi yetilerinin sınırlı olduğunu ortaya koyar. Bilgisi sınırsız olan ise sadece Allah'tır. O'nun için *gayb* veya herhangi bir bilinmeyen söz konusu olamaz. Bunu kabul etmek de Allah'a ve O'nun öğrettiği bilgiye iman etmenin ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü Allah; insanın bilmediği, yalnız kendisinin bildiği, geçmişte tanıkları kalmamış olayları, gelecekte olacakları ve nihayet âhireti, yeniden dirilmeyi, hesabı, cenneti ve cehennemi insanlar arasından seçtiği peygamberlerine bildirmiştir. Müminler de, bilgisinin hiçbir sınırı olmayan Allah'ın, elçileriyle bildirdiklerine kuşku duymadan iman ederler. Bu bakımdan *gayb*a iman, Yüce Allah'a ve O'nun erişilmez kudretine iman etmek ve insanın gücünün ve bilgisinin sınırlı olduğunu kabul etmektir.

49 Bakara 2/3.
50 Nisâ 4/136.
51 Bakara 2/3.
52 Mülk 67/12.
53 Mülk 67/12: Mâtürîdî, XV, 296.
54 Kāf 50/32-34: Taberî, XXI, 449-453.

İLİM

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِنَّمَا إِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَۜ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

"Sizin yegâne ilâhınız o Allah'tır ki O'ndan başka ilâh yoktur. O ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."

(Tâhâ 20/98)

وَفَوْقَ كُلِّ ذ۪ي عِلْمٍ عَل۪يمٌ ﴿٧٦﴾

"Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi (Allah) vardır."

(Yûsuf 12/76)

يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَۜ
وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾

"Allah göklerde ve yerdekileri bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Allah kalplerde olanı bilendir."

(Tegābün 64/4)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِه۪ نَفْسُهُۚ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَر۪يدِ ﴿١٦﴾

"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız."

(Kāf 50/16)

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْـٔاًۙ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾

"Allah, sizi, hiçbir şey bilmez bir hâlde annelerinizin karınlarından çıkardı; şükredin diye size duyma, görme gücü ve kalpler verdi."

(Nahl 16/78)

عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْۜ ﴿٥﴾

"(Allah) insana bilmediğini öğretti."

(Alak 96/5)

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ قَٓائِماً بِالْقِسْطِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُۜ ﴿١٨﴾

"Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur."

(Âl-i İmrân 3/18)

إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُاۜ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾

"Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır."

(Fâtır 35/28)

يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْۙ وَالَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿١١﴾

"(Söylenen söze uyun ki) Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

(Mücâdele 58/11)

اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ سَاجِداً وَقَٓائِماً يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّه۪ۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذ۪ينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَۜ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٩﴾

"Geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkârcı gibi) midir? (Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür."

(Zümer 39/9)

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُ۫ن۪ي بِاَسْمَٓاءِ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٣١﴾

"Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip 'Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin.' dedi."

(Bakara 2/31)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Yüce Allah'ın sonsuz ilim ve kudreti, Kur'ân'ın ana temalarından biridir. Allah ilk insan Hz. Âdem'e isimleri öğretmiştir. Âdem (as) bu bilgisiyle meleklere üstün kılınmış ve yeryüzüne indirildikten sonra da yaratıcısına ve yaratılmışlara karşı sorumluluk üstlenmiştir. Allah, peygamberine gönderdiği vahiy ile de insanı dünya ve âhirette mutluluğa ulaştıracak bilgiyle donatmıştır. Kur'ân'da *'a-li-me* kökünden gelen birçok kelime vardır. Bu kök, Kur'ân'da çeşitli kiplerde 850'nin üzerinde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra ilim anlamıyla yakın ilişkisi olan pek çok ifade ve kavrama da Kur'ân'da yer verilmiştir.

İlim (*'ilm*), *'a-li-me* kökünden gelir. Kelime, *şa-'a-ra* ve *'a-ra-fe* fiilleriyle de açıklanmış, "tanımak" ve "bilincinde olmak" ile ilişkilendirilmiştir. İlim, aynı kökten gelen *'alem* kelimesiyle de bağlantılıdır. *'Alem*, Kur'ân-ı Kerîm'de de kullanıldığı üzere "yüksek dağ",[1] ordunun altında toplandığı "sancak", yol kaybetmemek için yollara konulan "işaret" anlamlarına gelir. Evren anlamına gelen *'âlem* kelimesi de ilim ile aynı köktendir. Bu kelimeler, "belli ve görünen" anlamında birleşir. Bir âyette *'ilm* kelimesinin *'alem* şeklinde okunması[2] bu kelimelerin birbiriyle bağlantısını göstermektedir.[3]

Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) ilmi, "bir şeyi gerçekliğine uygun olarak kavramak" şeklinde tanımlar.[4] İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) de "İlim, bilineni olduğu gibi idrak etmektir." der.[5] Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) ise ilim için "olguya uygun olan kesin inanç" ve "eşyanın şeklinin akılda belirmesi"[6] tanımlarını vermiştir. Yapılan bu tanımlara göre; ilim, duyular yoluyla, var olan bir nesnenin gerçeğine uygun bir şekilde akılda belirmesi, anlaşılması ve anlamlandırılmasıdır.

---

1 Şûrâ 42/32; Rahmân 55/24.
2 Zuhruf 43/61.
3 Halîl b. Ahmed, III, 221, 222; İbn Fâris, IV, 109-111; Fîrûzâbâdî, s. 1140.
4 Râgıb el-İsfahânî, s. 343-345.
5 İbnü'l-Cevzî, s. 453.
6 Cürcânî, s. 120, 121.

Kur'ân-ı Kerîm'de ilim, her şeyi bilen Allah'tan gelen ve bu yüzden de doğruluğu kesin olan vahyi, Allah'ın elçilerine gönderdiği kitapları ve nihayet Kur'ân'ı ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Onun içeriği de ana hatlarıyla Allah'ın varlığı, onun tek yaratıcı olduğu, bilgisinin sınırsız olduğu, her şeyi en iyi şekilde bildiği, insanın yeryüzünde bir sınav için bulunduğu ve ölüm sonrasında yeniden diriltileceği, yaptıklarından âhirette Yüce Yaratıcı tarafından hesaba çekileceği bilgisidir. Kur'ân, bu gerçeklerin bilgisini getirmiştir.[7] Kâfirler ve Müşrikler bunu kabul etmemiş, atalarının ve kendi yanlış kabullerinin peşine düşmüşlerdir. Onların inançları vahyin sağladığı doğru ve kuşku götürmez bilgiden yoksundur; değersiz vehimlere, sanılara ve temelsiz kabullere dayanır.[8]

İlmin Kur'ân'daki birçok konu ve kavramla ilişkisi vardır. Bunlar bilgi, görme/görüş (*rü'yet*), Kur'ân, kitap, elçi (*resûl*), anlayış (*fıkıh*), akıl, doğruyu yanlıştan ayırma gücü (*temyîz*) şeklinde sıralanabilir.[9] Bilgiye ulaşma araçları olan gönül (*fuâd*), kalp, işitme (*sem'*) ve görme (*basar/basîret*) de bu kapsama girer. Nitekim Kur'ân'daki *"İşitmeyecek misiniz?"* ve *"Görmeyecek misiniz?"*[10] ifadeleri Allah'ın büyüklüğünü ve verdiği nimetleri kavramaya bir çağrıdır. *Âyet* kelimesi de Kur'ân'da ilim ile yakından ilişkili olarak kullanılan kavramlardandır. *Âyet*; "işaret, delil ve kanıt" anlamlarına gelir. Birbirine yakın anlamlı bu kelimelerin yanı sıra, Kur'ân'da ilmin karşısına, bilgiye dayanmayan kabul, inanç ve fikir anlamında *hevâ, zann, iftirâ* gibi kelimeler konulur.

Kur'ân'da *hüküm* kavramı da ilimle yakından ilişkilidir. Hz. Lût, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ ve Hz. Süleyman hakkında *"Ona hüküm ve ilim verdik."*[11] buyurulmaktadır. Bu sayede onlar hem doğru bilgiyi tebliğ etmiş hem de doğru kararlar vermişlerdir.[12] *Hikmet* de böyledir. Fahreddin er-Râzî

7 A'râf 7/52; Nisâ 4/5; Bakara 2/2.

8 Necm 53/23, 28, 30: Râzî (1402), XXVIII, 251, 252; bk. En'âm 6/116; Kalem 68/36-38; Zuhruf 43/20; Bakara 2/78.

9 Ebû Hilâl el-Askerî, s. 340; İbnü'l-Cevzî, s. 454.

10 Kasas 28/71, 72: Taberî, XVIII, 305.

11 Enbiyâ 21/74; Yûsuf 12/22; Kasas 28/14; Enbiyâ 21/79; krş. Âl-i İmrân 3/79.

12 Enbiyâ 21/74: Mâtürîdî (2005), VII, 360.

(ö. 606/1210), Kur'ân'da geçen *hikmet* kelimelerinin hepsinin ilimle ilgili bir anlam taşıdığını belirtir.[13]

Düşünen, anlayan ve kavrayan bir aklın eylemleri olarak *tefekkür, tezekkür, tedebbür, ta'akkul* de ilimle ilişkilidir. Yüce Allah'ın kudret delillerinin peş peşe sıralandığı Rûm sûresinin 20-24. âyetlerinin son cümleleri, bunun için güzel bir örnektir. Bu âyetlerde *"düşünen bir toplum için", "işiten bir toplum için"* ve *"akleden bir toplum için"* ifadelerinin yanı sıra, *"bilenler için"* kanıtların verildiğinden bahsedilir.[14]

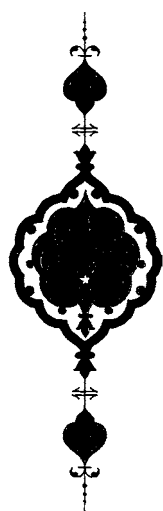
Âyetlerde yer alan bilgili kişiler (*ulü'l-'ilm, zû-'ilm*), derin bilgisi olanlar (*er-râsihûne fi'l-'ilm*) ve bilgi verilenler (*ûtü'l-'ilm*) gibi terkipler de gerçeğe tanıklık edecek akıl ve bilgi sahiplerinin nitelikleri olarak belirtilir. İlim kavramı, akıl sahipleri, aklı olanlar (*ulü'l-elbâb, ulü'n-nühâ*) gibi tamlamalarla da bağlantılıdır. Evrendeki pek çok gerçeğe tanıklık etmeye, Kur'ân'ın Allah katından geldiğini idrak etmeye, yalnız akıllı olanların mazhar olabileceği pek çok âyette vurgulanır.[15]

13 Bakara 2/269: Râzî (1402), VII, 58.

14 Rûm 30/22: Taberî, XIII, 479; Mâtürîdî (2005), VIII, 261.

15 Zümer 39/8-9; bk. Ra'd 13/19; Bakara 2/269; Âl-i İmrân 3/7, 190; İbrâhîm 14/52.

ALLAH'IN BİLGİSİ SINIRSIZDIR

يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾

"Allah göklerde ve yerdekileri bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Allah kalplerde olanı bilendir."

(Tegābün 64/4)

Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah'ın her şeyi bildiği, bilgisinin her şeyi kapsadığı ve hiçbir şeyin O'ndan gizli kalamayacağı tekrar tekrar vurgulanır.[1] Bu gerçek, arşı yüklenen ve onun çevresinde bulunan meleklerin diliyle de ifade edilmiştir: *"Rabbimiz senin rahmetin ve ilmin her şeyi içine alır…"*[2] "Her şey" ifadesi şu âyet ile daha açık izah edilmektedir: *"Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz."*[3] Bu, Allah'ın her şeyi bilen (*'Alîm*) ve her şeye gücü yeten (*Kâdir*) oluşunun bir sonucudur.

Allah'ın her şeyi bildiği, âyetlerde farklı ifade ve üsluplarla anlatılmaktadır. Buna göre, olmuş bitmiş ve olacak her şey levh-i mahfûzda kaydedilmiştir.

---

1 Tâhâ 20/98; ayrıca bk. A'râf 7/89; En'âm 6/80, 101; İbrâhîm 14/38; Hadîd 57/3; Hucurât 49/16; Enbiyâ 21/81.

2 Mü'min 40/7.

3 Talâk 65/12.

Kur'ân'da şöyle buyurulur: *"… Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz, apaçık kitaptadır."*[4] Bu bilgi hazinesinin anahtarları da Yüce Allah'ın elindedir: *"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez."*[5] Âyetin devamında O'nun bilgisi şöyle betimlenir: *"O, karada ve denizde ne varsa bilir, O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."*[6] Âyetin sonundaki *"apaçık bir kitap"* ile kastedilen Zemahşerî'ye (ö. 538/1144) göre, Allah'ın bilgisinden başka bir şey değildir.[7] Allah Teâlâ büyük küçük her şeyi bilir. Bir bilgi ki, bütün gökleri, yıldızları, yeryüzünü, kıtaları, şehirleri, dağları, hayvanları, bitkileri ve madenleri kuşatır. Bir bilgi ki, uçsuz bucaksız denizleri, okyanusları, onların derinliklerinde yüzen canlıları ve binbir türlü varlığı çevreler. Varlık âleminde her ne varsa Allah'ın bilgisi içindedir.[8]

Rabbimiz, insanın idrak edebildiği (*şehâdet*) varlıkları da onun idrakinin dışındaki varlıkları (*gayb*) da bilir:[9] *"Allah gaybı bilir ve o gaybın bilgisini, dilediği peygamber dışında hiç kimseye bildirmez…"*[10] Allah bildirmedikçe gaybı elçileri de bilmez.[11] İnsanın ulaşamadığı bilgilerin en başta gelen örneği kıyametin zamanıdır. Muhatapları Hz. Peygamber'e (sas) ısrarla bunu sormuşlardır: *"Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: O'nun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. Kıyamet göklere de yere de ağır gelecektir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi sadece Allah'a aittir, ama insanların çoğu bilmezler."*[12] Yüce Allah'ın herkesten gizli tuttuğu[13] bu bilgiyi bir gün Cebrâil (as) de Peygamberimize sormuş, o da kendisinin bu konuda, sorandan daha bilgili olmadığını söylemişti.[14] Câhiliye devrinde Müşriklerin yanlış bir şekilde tasavvur ettiği gibi, ne cinler ne de onları kullanarak birtakım bilgilere ulaşma iddiasındaki kahinler bu bilgilere ulaşabilirler.[15]

---

4 Sebe' 34/3; ayrıca bk. Hûd 11/6; Tâhâ 20/51-52; Kāf 50/1-4; Vâkıa 56/78; Neml 27/75; İsrâ 17/58; Yûnus 10/61.
5 En'âm 6/59: Zemahşerî (1407), II, 31; Râzî (1402), XIII, 10.
6 En'âm 6/59.
7 En'âm 6/59: Zemahşerî (1407), II, 31.
8 En'âm 6/59: Râzî (1402), XIII, 11.
9 Bk. Haşr 59/22; Ra'd 13/9; Tegābün 64/18; En'âm 6/73; Secde 32/5-6; Fâtır 35/38; Tevbe 9/78, 94, 105.
10 Cin 72/26-27.
11 Bk. Neml 27/65; Kehf 18/26; En'âm 6/59; Necm 53/35; Mâide 5/109; Nahl 16/77; Yûnus 10/20; Hûd 11/123.
12 A'râf 7/187.
13 Tâhâ 20/15.
14 Zâriyât 51/12: Mâtürîdî (2005), IX, 378; Bakara 2/3: Begavî, I, 83; Buhârî, "Îmân", 36; "Tefsîr", (Lokmân) 2; Müslim, "Îmân", 8, 9, 10.
15 Sebe' 34/14; Cin 72/8-10.

Allah, sonsuz ilim ve kudretiyle yarattığı insanın bütün özelliklerini bilmektedir. O (cc), topraktan yaratma aşamasında da anne karnında henüz cenin iken de kulunun hâlinden haberdardır:[16] *"Allah insanların geleceklerini de geçmişlerini de bilir. Bütün işler O'na döner."*[17] Allah insanın yaptığı iyi ve kötü işlerin tamamını bilir.[18] O, Peygamberimizi açıkça inkâr eden ve ona düşmanlık edenleri bildiği gibi, içtenlikle inanan Müminleri de, inanmadığı hâlde inanmış görünen Münafıkları da, onların yaptıklarını da çok iyi bilmektedir.[19] "Hidayete erenler",[20] "şükredenler",[21] "müttakiler",[22] "ıslah edenler",[23] "zâlimler",[24] "haddi aşanlar",[25] "fesad çıkaranlar",[26] "yalancılar"[27] ve "yoldan çıkanlar"[28] gibi olumlu ve olumsuz niteliklere sahip insanlar da bu bilginin kapsamı içindedirler.

Allah, gizli ya da açık sözleri, gizli fısıldaşmaları işitir, yerde ve göklerde söylenen her sözü bilir.[29] Mekkeli Müşrikler bir keresinde aralarında konuşarak peygamberliğe Hz. Muhammed'den (sas) daha lâyık insanların bulunduğunu ve bu işin "Ebû Tâlib'in yetimine kalmadığını" söylemişlerdi. Oysa Allah, Müşriklerin bu konuşmalarını da kime peygamberlik vereceğini de çok daha iyi bilmektedir.[30]

Yüce Allah insanın iç dünyasını bilir ve hiçbir şey O'na gizli kalmaz.[31] Nitekim O, insanın açığa vurmadığı ve içinde sakladığı, inanç, niyet, düşünce, vehim, kuruntu ve karar gibi duygu ve düşünceleri en ince ayrıntısına kadar bilmektedir: *"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız."*[32] Bu hususta İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) insanın işlediği fiilleri yazmakla görevli *kirâmen kâtibîn* meleklerinin bile bilemeyeceği sırları yalnızca Allah'ın bildiğini ifade etmiştir. Zira diğer âyetlerde dile getirildiği gibi onlar

---

16 Bk. Necm 53/32; İsrâ 17/54.
17 Hac 22/76; ayrıca bk. Enbiyâ 21/28; Bakara 2/255; Tâhâ 20/102-104.
18 Bk. Bakara 2/270, 273; Âl-i İmrân 3/92; Nisâ 4/127.
19 Ankebût 29/11; ayrıca bk. Münâfikûn 63/1.
20 Nahl 16/125; İsrâ 17/84; Meryem 19/70; Kasas 28/56, 85; Necm 53/30; Kalem 68/7.
21 En'âm 6/53.
22 Âl-i İmrân 3/115; Tevbe 9/36, 44.
23 Bakara 2/220.
24 En'âm 6/58; Bakara 2/95; Tevbe 9/47; Cum'a 62/7.
25 En'âm 6/119.
26 Yûnus 10/40; Âl-i İmrân 3/63.
27 Tevbe 9/42.
28 Nahl 16/125; İsrâ 17/84; Meryem 19/70; Kasas 28/56, 85; Necm 53/30; Kalem 68/7.
29 Enbiyâ 21/4; Kāf 50/45; İsrâ 17/53.
30 İsrâ 17/55: Zemahşerî (1407), II, 673.
31 Bk. Hûd 11/31; İsrâ 17/25; Neml 27/74; Ankebût 29/10; Lokmân 31/23; Zümer 39/7; Mü'min 40/19; Şûrâ 42/24.
32 Kāf 50/16.

"insanların yaptıklarını" ve "konuştuklarını" bilebilir, ancak kalplerinden geçeni sadece Allah bilir.[33] Zemahşerî'ye göre de "Allah'ın insana şah damarından daha yakın oluşu", Allah'ın kulunun bütün sırlarını bildiğini belirtir.[34]

ALLAH, İNSANA BİLMEDİĞİNİ ÖĞRETTİ

عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْؕ ﴿٥﴾

"(Allah) insana bilmediğini öğretti."

(Alak 96/5)

İnsan yaratılmışlar arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü Allah insanı başka hiçbir canlıda bulunmayan öğrenme, düşünme, keşfetme ve üretme yetileriyle donatmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın yaratılış sahnesi, onun bu özelliğini de anlatır. Allah, *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım."* buyurduğunda melekler, *"Yeryüzünde kan dökecek ve fesat çıkaracak birilerini mi yaratacaksın?"* diye cevap vermişler, *"Hâlbûki biz seni hamd ile tesbih edip seni yüceltiyoruz."* diye de eklemişlerdi. Tefsirlere göre aslında melekler bu sözleriyle, yeryüzünde halife olmaya kendilerini lâyık gördüklerini ima ediyorlardı.[35] Buna karşın Allah Teâlâ *"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim."* demiş ve Hz. Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretmişti. Sonra meleklere, sizden daha bilgili birini yaratacağım, iddianızda *"doğruysanız o zaman şu isimleri söyleyin bana!"*[36] buyurmuştu. Meleklerse bunun üzerine, *"Bizim senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yok. Sensin her şeyi bilen ('Alîm) ve her yaptığında bir hikmet bulunan (Hakîm)!"* diye Allah'a teslim olmuşlardı. Böylece Allah meleklere hem *"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim."* sözünü tasdik ettirmiş hem de onlara Âdem (as) ile aralarındaki farkı göstermişti. Yüce Allah bu defa, Hz. Âdem'e, meleklere öğretilenden farklı bir bilgi öğretildiğini göstermek üzere, *"Ey Âdem onlara bu isimleri söyle!"* buyurmuş, Âdem (as) kendisine söyleneni yapınca da şöyle

33 Kâf 50/16: Mâtürîdî (2005), IX, 351; Elmalılı, VI, 4505.

34 Kâf 50/16: Zemahşerî (1407), IV, 383; Elmalılı, VI, 4508; ayrıca bk. En'âm 6/60, 117; Yûnus 10/19-20, 36, 50, 77; Nahl 16/28, 91; İsrâ 17/47; Tâhâ 20/102-104; Mü'minûn 23/51, 96.

35 Bakara 2/31: *Tefsîrü'l-Celâleyn*, s. 9.

36 Bakara 2/31: *Tefsîrü'l-Celâleyn*, s. 9.

demişti: *"Ben göklerin ve yerin gizliliklerini bilirim, sizin gizlediklerinizi de açıkça söylediklerinizi de bilirim dememiş miydim?"* Sonra O, meleklerden Hz. Âdem'in üstünlüğünü kabul etmelerini, onun karşısında saygıyla eğilmelerini istemişti. Allah'ın bu emrini melekler hemen yerine getirmiş, İblîs ise buna isyan etmişti. [37]

Âyetlerde yer alan *"Âdem'e isimleri öğretti."* ve meleklerin dile getirdiği *"Senin bize öğrettiğinden başkasını bilmeyiz."* ifadelerinden anlıyoruz ki, Rabbimiz meleklere de insanlara da birçok şey öğretmiştir. Kıssadan, meleklere öğretilenle insana öğretilen bilgi arasında mahiyet farklılığı olduğunu da öğreniyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, insan bilgisinin temel özelliği, Allah'ın kendisine verdiği işitme, görme, hissetme duyuları ve bilgi öğrenme donanımıyla[38] eşyayı algılamanın ötesinde ona isim koyma, dil oluşturup kullanma[39] yetisidir. Yine insan bilgiyi üretip çoğaltabilme, keşifler, buluşlar yapabilme, hayvanları eğitebilme, madenleri işleyebilme ve böylelikle yeryüzünü mâmur edebilme gücüne sahiptir. İnsanın *beyân*, yani anlama ve dili kullanma kabiliyetiyle yeryüzündeki canlılar arasında ayrı bir yeri bulunmaktadır.[40] Âyette bu şöyle ifade edilir: *"Rahmân, Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı öğretti."*[41]

Allah Teâlâ, insana dili kullanma yeteniğinin yanında davranış geliştirme, bilgiyi saklama, aletler ve araçlar oluşturma gibi yetenekler de vermiştir. Nitekim Hz. Âdem'in oğulları Hâbil ve Kâbil'in kıssasında, insana yetileri yoluyla nasıl yol gösterildiğinin örneklerinden biri verilir. Kardeşi Hâbil'i öldüren Kâbil, kardeşinin cesedini ne yapacağını bilememiştir. Yüce Allah gönderdiği bir karga ile cesedi toprağa gömmesi gerektiğini ona öğretmiştir.[42]

Kur'ân'ın ilk inen âyetleri insana öğretilenleri şöyle anlatmaktadır: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı döllenmiş bir yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir."*[43] Âyette yaratma, öğretme ve bilginin kayıt aracı olan kalem peşpeşe gelmekte ve bütün bunların insana bir armağan olarak verildiği vurgulanmaktadır. Allah insanı yaratmış, onu bilgi sahibi yapmış, bilgi ve düşünceye kalıcılık kazandıran kalemle ona yazmayı da öğretmiştir. Taberî (ö. 310/923), bunu insana yapılmış büyük bir iyilik

---

37 Bk. Bakara 2/30-38.
38 Nahl 16/78.
39 Râgıb el-İsfahânî, s. 343, 344.
40 İsrâ 17/70.
41 Rahmân 55/1-4: Zemahşerî (1407), IV, 443.
42 Mâide 5/31; bk. Mâide 5/4; Nisâ 4/26, 113.
43 Alak 96/1-5.

olarak açıklar. Hatta, ona göre kalem ile yazı yazmak insana öğretilmeseydi, insanın sağlıklı bir hayat sürdürmesi mümkün olamazdı.[44]

Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah'ın verdiği yetilerle insanın tecrübe ve yetkinlik kazanmasının değerli kabul edildiğini görüyoruz. Buna sahip olanlar bir üstünlük elde etmektedirler. Bu yüzden Kur'ân, sorunların çözümünde konuyu bilen kişilere başvurmak gerektiğine işaret eder.[45] Yine Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın verdiği yetiler ile bilginin öğrenilmesini ister ve bilginin topluma yön vermesini öngörür. Öğrenmenin önemine vurgu yapan pek çok âyet vardır. Medine'de inen şu âyetler de bu konuya dikkat çekmektedir: *"Halkları kendilerine dönüp geldiklerinde onları uyarmak üzere dinde derin bilgi ve kavrayış sahibi olmak için her kesimden bir grup geride kalmalıdır."*[46] Böylece savaşa çıkmayıp geride kalanlar, toplumda bilginin yaşamasını ve gelişmesini sağlamış olacaklardır.

İnsan her şeyin ve tabii ki bilginin de sahibi olan Allah'ı hiçbir zaman unutmamalıdır. Ancak insan bu gerçeği unutmaya ve kendi benliğini öne çıkarmaya eğilimlidir. Kur'ân bunu şöyle ifade eder: *"İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize yalvarır. Sonra, kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz vakit, 'Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir.' der. Hayır o, bir imtihandır, fakat çokları bilmezler."*[47] Kur'ân bu hususta tarihten örnek de getirir. İnsanın bu ham benlik duygusunu örneklendiren bir kişilik olarak Kârûn'u gösterir. Kârûn elindeki zenginliğe kendi çabasıyla ulaştığını ve servetinin sahip olduğu bilgiden kaynaklandığını düşünen oldukça varlıklı biriydi. Kendisini uyaranlara da, *"Bu serveti sahip olduğum bilgi sayesinde elde ettim."*[48] diye cevap vermişti. Kendilerine ilim verilmiş kişiler ise Kârûn'a özenen insanlara, her şeyin sahibi Allah'ın huzurunda verilecek hesabı hatırlatıyorlardı.[49] Kur'ân, sonunda bütün malı-mülkü, saray ve köşkleriyle birlikte Kârûn'un yerin dibine batırıldığını belirtir. Böylece ona özenen halk, malın mülkün ve bilginin gerçek sahibini anlamış ve Kârûn da daha dünyada iken kibrinin karşılığını almıştır. Öyleyse insanoğlu benlik duygusuna kapılmamalıdır. Bilgisinin de dünyadaki hayatı gibi sınırlı ve geçici olduğunu görmelidir. İnsan, ömrün en düşkün hâline (*erzeli'l-'umr*) ulaştığında,[50] zaten bilemeyecek bir duruma düşmektedir. Ayrıca, *"Her*

44 Alak 96/4-5: Taberî, XXIV, 527.
45 Nisâ 4/83: Râzî (1402), X, 153.
46 Tevbe 9/122.
47 Zümer 39/49.
48 Kasas 28/76-78.
49 Kasas 28/79-82.
50 Nahl 16/70.

bilenin üstünde bir bilenin…"[51] bulunduğu ve onun da bilgisine sınır çizilemeyen Allah olduğu unutulmamalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm peygamberlere bazı özel bilgilerin öğretildiğini belirtir. Hz. Nûh, Allah'ın bilgisi dahilinde ve yol göstericiliğinde, insan neslini büyük tufandan kurtaracak gemiyi yapmıştır.[52] Hz. İbrâhim'e göklerin ve yerin gizlilikleri gösterilmiştir.[53] Hz. Ya'kūb Allah'ın öğrettiği bilgiye sahip iken,[54] Hz. Yûsuf'a rüyaların yorumu öğretilmiştir.[55] Hz. Dâvûd'a sağlam ve estetik zırh yapımı belletilmiş,[56] Hz. Süleyman'a da kuşların dilini anlama yeteneği verilmiştir.[57] Yine Hz. Süleyman, emrindeki bilgili biri sayesinde, Yemen'deki Sebe Devleti kraliçesinin tahtını göz açıp kapayıncaya kadar yanına getirtmiştir. [58] Hz. Hızır da[59] kendisine verilen özel bilgi sayesinde Hz. Mûsâ'ya birlikte yaşadıkları sıradışı olayların arkasındaki gerçekleri anlatmıştır.[60]

Allah insana hem varlıkların bilgisine ulaşabilecek bir güç vermiş hem de peygamberleri yoluyla onu bilgilendirmiştir. O, insanı ilâhî bilgi ile desteklemiştir.[61] Bu konu üzerinde Kur'ân-ı Kerîm özellikle durur. Peygamberlere vahiy, ilim, kitap ve hikmet verilmiştir.[62] Böylece, levh-i mahfûzda kayıtlı bulunan bazı bilgiler yeryüzüne inmiştir. Kur'ân vahiy kaynaklı eski metinlerden (*Suhuf-i ûlâ*), Hz. İbrâhim ve Hz. Mûsâ'nın sahifelerinden söz etmektedir.[63] Hz. Mûsâ'ya ayrıca yazılı levhalar verilmiş, Tevrat indirilmiştir.[64] Yeryüzüne bilgi akışı, Hz. Mûsâ'dan sonra da devam etmiştir. Yüce Allah, Hz. Dâvûd'a Zebur'u vermiştir. Zebur'da insanı Allah'a yakarışa, derinden bağlanışa, iyiliğe yönlendirecek hikmet ve temsiller bulunur.[65] Hz. Dâvûd'dan sonra da İsrâiloğulları içinden birçok peygamber gerçekleri onlara aktarmıştır. Hz. Îsâ'ya hidayet kaynağı olarak İncil, nihayet son peygamber Hz. Muhammed'e (sas)

---

51 Yûsuf 12/76.
52 Hûd 11/ 37.
53 En'âm 6/75.
54 Yûsuf 12/68.
55 Yûsuf 12/6.
56 Enbiyâ 21/80.
57 Neml 27/16.
58 Neml 27/40: Kurtubî (1952), XIII, 204-206.
59 Kehf 18/65: Kurtubî (1952), XI, 16.
60 Kehf 18/71-82.
61 Bk. Yûnus 10/94, 108; En'âm 6/91; Zümer 39/23; Câsiye 45/6; Bakara 2/147, 238-239, 282; Âl-i İmrân 3/60.
62 Ra'd 13/30; İsrâ 17/39; A'râf 7/62, 117, 160; Cin 72/1-2; Tâhâ 20/12-14, 47-49, 77; Şuarâ 26/52, 63; Yûnus 10/87; Meryem 19/41-43 (Hz. İbrâhim); Enbiyâ 21/51, 74 (Hz. Lût); Enbiyâ 21/78-79 (Hz. Dâvûd ve Süleyman); Neml 27/15; Kasas 28/14 (Hz. Mûsâ), 44; İsrâ 17/2; Bakara 2/251; Âl-i İmrân 3/47-48 (Hz. Îsâ), 44, 164; Mâide 5/110; Cum'a 62/2; Fâtır 35/32; Meryem 19/12-15 (Hz. Yahyâ); Meryem 19/29-33 (Hz. Îsâ).
63 Necm 53/36, 37; A'lâ 87/18, 19.
64 En'âm 6/91.
65 Âl-i İmrân 3/184: Râzî (1402), IX, 451.

gerçeğin bilgisini taşıyan Kur'ân indirilmiştir. Kur'ân bütünüyle doğru bilgi içeren kutlu bir kitaptır: *"Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir kitap getirdik."*[66]

VAHYİ BİLENLE BİLMEYEN BİR OLMAZ

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَاءَ الَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهٖۜ
قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَۜ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٩﴾

"Geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkârcı gibi) midir? (Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür."

(Zümer 39/9)

Peygamberimiz ile Mekkeli Müşrikler arasındaki mücadele aynı zamanda bir bilgi ve bilgisizlik mücadelesiydi. Vahyin başlangıcından itibaren Kur'ân, Müşriklerin doğru bir bilgiye dayanmadıklarını, kendi asılsız kabullerine uyduklarını, atalarını körükörüne taklit ettiklerini belirtmiştir:[67] *"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun.' denildiğinde, 'Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız.' dediler. Ya atalarının aklı bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!"*[68] Kur'ân, Müşrikleri sürekli olarak bilgiye dayanmayan bir inanca sahip oldukları konusunda uyarıyordu: *"Bunlar sizin ve atalarınızın putlara taktığı boş isimlerden ibarettir. Allah putlara öyle bir yetki ve güç vermemiştir. Onlar (putperestler) sadece kuruntularına ve kişisel arzularına uyuyorlar. Oysa şimdi onlara Rablerinden bir yol gösterici gelmiş bulunmaktadır."*[69] Kur'ân bu hakikati bilenlerle bilmeyenlerin tavırlarını kıyaslayarak şöyle açıklıyor: *"Geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkârcı gibi) midir? (Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler*

66 A'râf 7/52.
67 Bk. En'âm 6/116, 119; Kalem 68/36; Necm 53/23; Zuhruf 43/20; Bakara 2/78; Rûm 30/29; Kasas 28/50.
68 Bakara 2/170.
69 Necm 53/23.

bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür."[70] Allah'ın Resûlü (sas) temelsiz kabuller anlatmıyordu. Onun aktardıkları, kendisine vahyedilen bir bilgi idi.[71] Ancak Müşrikler her fırsatta Kur'ân'ın vahiy olduğunu, Allah'tan gelen doğru bilgileri içerdiğini inkâr etmişlerdi.[72] Vahiyle gelen doğru bilgiye karşı kapalı kalmakta ısrarlıydılar: *"Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ ibret almayacak mısınız?"*[73]

Müşriklerin Allah'a ortak koşmalarının ve dinde olmayan birçok şeyi din gibi görmelerinin nedeni bilgiye dayanmamaları, cahilce davranmalarıdır. Onlar, Allah'ın yarattığı cinleri bilgisizce Allah'a ortak koştular, O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar.[74] Bununla da kalmayıp hiçbir bilgiye dayanmadan Allah'a iftira atarak, birçok yasak ve emir koymaya kalktılar. Çocuklarını öldürmeyi iyi bir şey gibi gördüler, kestikleri hayvanların etinden putlarına pay ayırdılar; bazı hayvanları ve ekinleri dokunulmaz ilân edip yalnız kendilerine ayırdılar; Allah'a iftira edip, bazı hayvanları keserken onun ismini anmadılar; bazı hayvanların etini eşlerine yasakladılar; ölü doğan hayvanları ise eşlerine verdiler; bazı dişi ve erkek hayvanların etine yasak getirdiler.[75] Müşrikler uydurdukları bu yalanları Allah'ın emriymiş gibi görmüşlerdi. Oysa onların bu iddiaları sadece atalarından gördükleri ve bilgiye dayanmayan kabullerdi. Ataları ise bilgisiz insanlardı: *"Onlara 'Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin.' dendiğinde, 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter.' derler. Ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda gitmeyen kimseler olsa da mı?"*[76]

Kur'ân, vahyin erken döneminde bazı Ehl-i kitap bilginlerinin vahyin gerçekliğini bildiklerini haber vermektedir. Mekke Müşrikleri, ısrarla ve inatla Allah'tan gelen bilgiyi kabul etmiyorlardı. Böyle bir ortamda Kur'ân, önceden kitap indirilen ve vahiy hakkında bilgisi olan Yahudi ve Hıristiyan bilginlerini işaret etmiştir. Kur'ân, Müşriklerin bilgisizliklerini, kibir ve tutuculuklarını aşabilmeleri için onları önceki toplumların bilgisine başvurmaya yönlendirmiştir: *"Kendilerine bilgi verilenler, Rabbinden sana indirilenin (Kur'ân'ın) gerçek olduğunu bilir; onun, mutlak galip*

---

70 Zümer 39/9.
71 Necm 53/1-5.
72 Ra'd 13/37; Bakara 2/120, 145; Nahl 16/102-110; Câsiye 45/18.
73 Câsiye 45/23.
74 En'âm 6/100.
75 En'âm 6/139-144.
76 Mâide 5/104.

ve övgüye lâyık olan (Allah'ın) yoluna ilettiğini görürler."[77] Nitekim önceki dinlerin bağlıları arasından gerçek bilgiyi kavramış âlimler de Kur'ân'ı hemen tanıyorlardı. Ona hemen inanıyorlardı: *"De ki: Siz ona ister inanın ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilenlere o (Kur'ân) okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar."*[78]

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın bildirdiği gerçeklerin anlaşılmasında da bilgili olmanın önemini vurgular. Zira Allah'a şirk koşulmaması gerektiğini bilgili olan insanlar anlayabilir. Kur'ân şirk koşmanın yanlışlığını başka birçok yolla anlattığı gibi, tabiattan örneklerle de anlatmıştır. Meselâ, örümceğin kendine ördüğü yuva, en zayıf yuvadır. Allah'tan başkasına dayanıp güvenenler de işte böylesine zayıf bir sığınak edinmişlerdir. Bu benzetmenin anlamını da yalnız Allah'ı ve O'nun âyetlerini bilenler anlayabilir: *"İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler (âlimler) düşünüp anlayabilir."*[79] Başka bir âyet de Allah'tan başka ilâh olmadığı konusunda bilgili olanların tanıklığından söz eder: *"Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur."*[80] Allah'ın birliğine kendisinden ve meleklerden sonra şahit olan âlimler, bu şahitliğin gereğini de yaparlar. Bu bilgili kişiler, Medine'ye gelen Hıristiyan Necran heyetinin Hz. Îsâ hakkındaki iddialarının aksine, Allah'ın ortağının olmadığına tanıklık etmişlerdir. Onlar böylelikle Allah'a karşı adaleti de yerine getirmişlerdir.[81] Bilgili kişiler, dünya hayatının geçiciliğini ve yeniden diriltilerek yaptıklarının hesabını Allah'a vereceklerini ve Allah'ın ceza ve mükâfat verebileceğini bilir. İşte bu sebeple de *"Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar."*[82] Allah'ın her şeye kâdir olduğunu, O'nun dilediği her şeyi yapabileceğini en iyi onlar bilirler.[83] Yüce Allah'ın buyruklarını yerine getiren bu imanlı ve bilgili kişiler, dinde üstün dereceleri hak ederler: *"Ey iman edenler! Size 'Meclislerde yer açın!' denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size 'Kalkın!' denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."*[84]

---

77 Sebe' 34/6.
78 İsrâ 17/107; ayrıca bk. Şuarâ 26/196, 197.
79 Ankebût 29/41-43: Taberî, XVIII, 407; Rûm 30/22; Ra'd 13/19.
80 Âl-i İmrân 3/18.
81 Âl-i İmrân 3/18: Taberî, V, 279.
82 Fâtır 35/28: Taberî, XIX, 364.
83 Fâtır 35/28: Mâtürîdî (2005), VIII, 485.
84 Mücâdele 58/11.

Kur'ân-ı Kerîm'de, insanların bilgi ve idrakini aşan konulardan söz eden âyetler vardır. Bunlara *müteşâbih* âyetler denilmektedir. Derin bilgi sahibi olanlar *(er-râsihûne fi'l-'ilm)* bu konuların insanın bilgi edinme yetilerini aştığını bilerek, *"Bunlara iman ettik, hepsi Rabbimizin katındandır."* deyip bu anlatılanlara teslimiyetlerini bildirirler.[85] Buna göre, bu âyetlerin doğru anlamlarını Allah'a bırakmak gerektiğini bilmek için de bir bilgi ve idrak seviyesine sahip olmak gerekmektedir. Nitekim âyet, ilimde derinleşenlere yönelik bir övgü cümlesiyle bitirilmiştir: *"(Bu inceliği) ancak aklıselim sahipleri düşünüp anlar."*[86]

Kur'ân bildiklerine göre davranmayanları ve bilgiyi kötüye kullananları da ele almıştır. Bunun bir örneği Hz. Muhammed'in çağdaşı Ümeyye b. Ebi's-Salt adlı kişidir.[87] Ümeyye dini bilen biriydi.[88] Allah'ın ona "âyetlerini" öğretmesine karşın o, şeytana uymuş ve bilginin değil, kendi yanlış kabullerinin ardına düşmüştü.[89] Dünyevî çıkarının peşine düşen bu kişi âyette, boşuna yorulmuş, sürekli dili dışarıda, soluyup duran bir köpeğe benzetilir. Kur'ân, ilmi ve kitabı öğreten kişilere yaraşır davranmadıkları için indiği dönemdeki Yahudi âlimlerini de eleştirmiştir. Kitabı öğrenmek ve öğretmek onları böyle bir bilince sevk etmeliydi: *"Okutmakta ve öğrenmekte olduğunuz Kitap uyarınca Rabbe hâlis kullar olunuz."*[90]

Sonuç olarak, insanın bilgi sahibi olabilmesi, onun ayırıcı bir özelliğidir. Bunun yüce bir erdem olduğu, Kur'ân'da her fırsatta vurgulanmıştır. Bilgiye sahip olma yetisi insana, onu yoktan yaratan ve her şeyi bilen Yüce Allah tarafından verilmiştir. Allah insana, bilginin aktarıldığı dili ve kalemle yazmayı öğretmiştir. Yine Allah, insanı başıboş bırakmamış ve ona tek yaratıcısını, bütün kâinatın yaratıcısını öğretmiştir. Gönderdiği elçilerle O, insanı yeryüzünde sınamak için yarattığını ve onu yaptıklarından hesaba çekeceğini bildirmiştir. İnsana düşen, kendisi ve kâinattaki bütün yaratılanlar üzerinde düşünerek, inceleyerek, ibret alarak, bütün bunların yaratanını tanımaktır. Çünkü kendisi de dahil bütün yaratılanlar Yüce Yaratıcı'nın âyetleridir, kanıtlarıdır. İnsanın iç ve dış dünyasında, Allah'ın ona verdiği yetilerle elde edip geliştirdiği bütün bilgiler, bu asıl gerçeğe götüren araç bilgilerdir. Kur'ân, bütün bir kâinatı müminin önünde bitip tükenmeyen bir inceleme, araştırma ve bilgilenme alanı olarak açmaktadır. Varlık dünyasına böyle bir bakışla

85 Âl-i İmrân 3/7: Zemahşerî (1407), I, 338.
86 Âl-i İmrân 3/7.
87 A'râf 7/175-176: Mâtürîdî (2005), V, 88, 89; İbn Atıyye, II, 476, 477.
88 A'râf 7/175-176: Elmalılı, IV, 2334.
89 A'râf 7/175-176.
90 Âl-i İmrân 3/79: Zemahşerî (1407), I, 378.

yaklaşmasını bilen Müminler, tarihte, etkisi günümüzde hâlâ devam eden, eşine az rastlanır bir medeniyet inşa etmişlerdir. Buna göre mutlak ilim sahibi Allah'tır ve insan bilgisinin çok sınırlı olduğunun farkında olmalıdır. İnsan her şeyi bilen Allah'ın izin verdiği kadar bilgiye sahip olabilir. Bu sebeple Kur'ân, *"Rabbim ilmimi arttır!"*[91] diye dua edilmesini öğütlemiştir. Sevgili Peygamberimiz de *"Allah'ım senden faydalı ilim istiyorum."*[92] diye dua ederek ümmetine örnek olmuştur. Ayrıca insan, kendi varlığıyla ilgili en önemli bilgi olan dünyanın geçiciliğini ve yeniden diriltilip Allah'ın önünde hesap vereceği bilgisini hayatında her daim canlı tutmalı ve bu bilinçle yaşamalıdır.

91 Tâhâ 20/114.

92 İbrâhîm 14/37: Kurtubî (1952), IX, 370; İbn Mâce, "İkāmetü'ṣ-Ṣalât", 32; "Du'â'", 3; İbn Hanbel, *el-Müsned*, VI, 294, 305, 318, 322.

ALLAH'IN KUDRETİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْىَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰٓى
اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى بَلٰٓى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٣٣﴾

"Onlar, düşünmüyorlar mı, gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratma konusunda acze düşmeyen Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? Şüphe yok ki O, her şeye kâdirdir."

(Ahkāf 46/33)

اَوَلَيْسَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ
بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلٖيمُ ﴿٨١﴾

"Gökleri ve yeri yaratan Allah, onların benzerini yaratmaya kâdir değil mi? Elbette öyledir. O, eşsiz yaratıcıdır, her şeyi bilir."

(Yâsîn 36/81)

وَهُوَ الَّذٖى خَلَقَ مِنَ الْمَٓاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًاۜ وَكَانَ رَبُّكَ قَدٖيرًا ﴿٥٤﴾

"İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O'dur. Rabbin üstün kudret sahibidir."

(Furkān 25/54)

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ ﴿٣﴾ بَلٰى قَادِرٖينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴿٤﴾

"İnsan, kemiklerini toplayıp birleştiremeyeceğimizi mi sanıyor? Evet, parmaklarına varıncaya kadar yeniden yapmaya gücümüz yeter."

(Kıyâme 75/3-4)

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖۗ وَالْاَرْضُ جَمٖيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ
مَطْوِيَّاتٌ بِيَمٖينِهٖۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Kıyamet gününde bütün dünya O'nun avucundadır; gökler de O'nun kudret elinde dürülüp bükülmüştür. Allah, Müşriklerin koştukları ortaklardan uzaktır ve yücedir."

(Zümer 39/67)

اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصٖيمٌ مُبٖينٌ ﴿٧٧﴾

"İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi? Oysa bak, şimdi o, açıktan açığa bize karşı duran biri olmuştur."

(Yâsîn 36/77)

إِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾

"Bir şeyi istediğinde, O'nun buyruğu 'Ol!' demekten ibarettir; hemen oluverir."

(Yâsîn 36/82)

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ قَٓائِمًا بِالْقِسْطِۜ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُۜ ﴿١٨﴾

"Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler. Ondan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(Âl-i İmrân 3/18)

...وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۜ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٧﴾

"... Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı Allah'a aittir. O dilediğini yaratır. Allah her şeye kâdirdir."

(Mâide 5/17)

اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٤﴾

"Dönüşünüz yalnız Allah'a olacaktır; O her şeye kâdirdir."

(Hûd 11/4)

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُۘ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُۜ بِيَدِكَ الْخَيْرُۜ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِۘ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّۘ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

"De ki: 'Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kâdirsin. Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın ve dilediğine sayısız rızık verirsin.'"

(Âl-i İmrân 3/26-27)

وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾

"(Resûlüm!) Onları tehdit ettiğimiz durumu
sana göstermeye elbette ki kâdiriz."

(Mü'minûn 23/95)

اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَٓاءٍ مَه۪ينٍۙ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ ف۪ي قَرَارٍ مَك۪ينٍۙ ﴿٢١﴾ اِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍۙ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَاۗ فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾

"Sizi önemsenmeyen bir sudan yaratmadık mı?
O suyu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirdik.
Ölçüleri biz koyduk; ne de güzel ölçmüşüzdür!"

(Mürselât 77/20-23)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân, bütün anlatımlarının merkezinde yer alan Allah isminin etrafında oluşan bir anlam örgüsüne sahiptir. Bu bakımdan Allah'ın kudretini ve her şeye gücünün yettiğini ifade eden isimlerin, Allah'ın diğer güzel isimleri (*el-Esmâu'l-Hüsnâ*) ile kuvvetli bir ilişkisi vardır. Elbette hükümranlık ve mutlak hâkimiyet, güç ve kudret ile söz konusu olabilir. Allah'ın, *el-Kādir* (güçlü, kuvvetli, her şeye gücü yeten),[1] *el-Kadîr* (istediğini istediği gibi eksiksiz ve kusursuz yapabilen),[2] *el-Muktedir* (güçlü, kuvvetli, istediğini istediği gibi yapan),[3] *el-Melik* (her şeyin sahibi),[4] *el-Kavî* (kuvvetli, kudretli, her şeye gücü yeten),[5] ve *Zü'l-kuvveti'l-metîn* (çok kuvvetli, çok dayanaklı)[6] isimleri bunu anlatır. Hükümranlık ise sadece Allah'a aittir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın erişilmez kudreti ve hükümranlığını bildiren kelimelerin başında "belirlemek, güç yetirmek, hükmetmek, ölçmek" anlamına gelen *ka-de-ra* kökünden gelen kelimeler kullanılmıştır. Bu kök, türevleriyle birlikte Kur'ân'da 132 kere geçer. Bu kelimenin geçtiği yerlerde her zaman şu hakikat vurgulanır: Allah Teâlâ'nın gücü mutlaktır, O'nun her şeye gücü yeter.

Allah Teâlâ'nın yarattıkları üzerindeki egemenliğini, üstün gelinemeyen gücünü ve galibiyetini ifade eden *el-'Azîz* ismi de Kur'ân'da farklı biçimlerde geçer. Yüce Allah'ın kudret ve gücünü vurgulayan *kuvvet* kelimesi iki yerde, *el-Kavî* sekiz yerde, *Zü'l-kuvveti'l-metîn* ise bir yerde kullanılmıştır. Allah Teâlâ'nın büyüklüğünü ifade eden *el-'Azîm* Kur'ân'da on dört defa yer alır. Yaratan, yaşatan, öldüren, gökleri, yeri ve bunların içerisindeki varlıkları idare eden ancak bu yüce güçtür. Kur'ân'da, Allah Teâlâ'nın, üstün kudretini ve gücünü unutup kendinde bir güç olduğunu

1 Kıyâme 75/4, 40; Mürselât 77/23; Yâsîn 36/81; En'âm 6/37, 65; Ahkāf 46/33; Meâric 70/40.
2 Bakara 2/20; Fussılet 41/39; Ahkāf 46/33; Rûm 30/50; Ankebût 29/20; Hadîd 57/2; Haşr 59/6; Hac 22/6.
3 Kamer 54/42, 55; Kehf 18/45; Zuhruf 43/42.
4 Tâhâ 20/114; Mü'minûn 23/116; Bakara 2/107.
5 Hadîd 57/25; Şûrâ 42/19; Mü'min 40/22; Neml 27/39; Hûd 11/66; Hac 22/40.
6 Zâriyât 51/58.

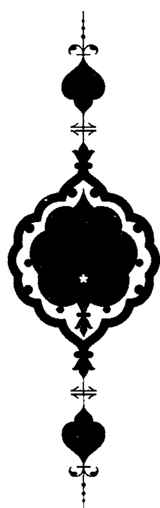
sanarak yanlışa düşenler, Yüce Yaratıcı'nın çeşitli isim ve sıfatlarıyla uyarılır; asıl güç ve kuvvetin Allah'a ait olduğu bildirilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın yarattıkları üzerindeki egemenliğini, sonsuz kudretini betimleyen kelimeler geniş bir anlam örgüsü oluşturur. Gökleri ve yeryüzünü Allah yaratmıştır.[7] Gece, gündüz, güneş, ay ve gölge Allah tarafından var edilmiştir.[8] Gök kubbeyi hiçbir direk desteği olmadan tutan Allah'tır. İnsanlar sarsılmasın diye yeryüzüne sabit dağları yerleştiren O'dur. Oradaki her türlü canlıyı O yaratmıştır. Gökten yağmur indirerek her türden güzel bitkiyi, meyveleri ve sebzeleri O yetiştirir.[9] Sürünen, ayakları üzerinde yürüyen bütün canlıları; kurtları, böcekleri ve bütün kuşları yaratan O'dur.[10] Ayrıca Kur'ân, insanın yaratılışına özellikle dikkat çekmiştir.[11] İnsanın sudan yaratılışı,[12] cenin hâlinde rahimlere yerleştirilmesi,[13] kıyametin kopması,[14] âhirette insanın yeniden diriltilmesi,[15] Allah'ın yüce kudreti ile gerçekleşir. Yaratılışında Allah'ın kudretini görebilmesi için insanın kendine bakması yeterli olacaktır.[16] Bu geniş alan içerisinde Allah'ın üstün kudretine, ulaşılmaz egemenliğine dikkat çeken isimlerin başlıcaları şunlardır: *el-'Azîz* (güçlü, galip ve benzersiz olan), *el-'Alî* (yükseklik ve yücelik sahibi), *el-Kebîr* (büyük ve yüce olan), *el-Gâlib* (üstün gelen, gücü yeten), *el-Celîl* (azamet sahibi, büyük, yüce), *el-'Azîm* (yüce, üstün, eksikliklerden münezzeh olan), *el-Hâlik* (planlı ve amaçlı bir şekilde yaratan), *el-Bârî'* (örneği olmadan yaratan), *el-Muhyî* (dirilten), *el-Mümît* (öldüren, canı alan), *el-Kābız* (rızkı daraltan, canlıların ruhunu alıp hayatlarına son veren), *el-Bâsıt* (rızkı genişleten, insanların ilmi ve bedeni imkânlarını genişleten), *el-Hâfıd* (alçaltan, aşağıya indiren, değeri azaltan), *er-Râfi'* (yükselten, değeri yükselten), *el-Mürîd* (isteyen, irade eden), *el-Mu'iz* (dilediği kimseyi yücelten, değerli kılan), *el-Müzill* (dilediği kimseyi

7 En'âm 6/1; A'râf 7/54; Yûnus, 10/3; Hûd 11/7; İbrâhîm 14/19; Nahl 16/3; Furkān 25/59; Secde 32/4.
8 Enbiyâ 21/33.
9 Lokmân 31/10.
10 Nûr 24/45.
11 Alak 96/2; En'âm 6/2; Rûm 30/20, 54; Kıyâme 75/38-40; İnsân 76/2; Mü'minûn 23/14; Nahl 16/4.
12 Furkān 25/54.
13 Mürselât 77/21-23.
14 Nahl 16/77.
15 Kıyâme 75/40.
16 Zâriyât 51/21; Fussılet 41/53.

alçaltan, değerini düşüren) *el-Cebbâr* (ulaşılamayacak derecede azamet sahibi), *el-Fâlik* (kudretiyle çekirdeği yarıp içinden bitki bitiren), *Refîu'd-derecât* (insanların derecelerini yükselten), *el-Fa''âl* (dilediğini dilediği şekilde ve zamanda yapma kudreti olan). Bütün bu isimler, birbirlerinin anlamlarını güçlendirmekte ve her biri Allah'ın benzersiz kudretini farklı yönleriyle ifade etmektedir.

ALLAH, KARŞI KONULMAZ BİR KUDRETE SAHİPTİR

...وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٧﴾

"... Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı Allah'a aittir. O dilediğini yaratır. Allah her şeye kâdirdir."

(Mâide 5/17)

Allah, yeryüzünü, gökyüzünü, bunların arasındaki her şeyi, başka hiçbir varlığa gerek duymadan yalnız kendi kudreti ile yaratmıştır. Onların yönetimini de yine yalnız kendisi yürütmektedir.[1] Denizlerin acı ve tuzlu sularını nehirlerin tatlı sularıyla birbirlerine karışmayacak şekilde iç içe salıveren Allah'ın kudretidir.[2] Allah Teâlâ güçlü, saygın ve yücedir (*Zü'l-Celâl*). Allah o kadar güçlüdür ki, gökleri ve yeri yaratırken hiçbir zayıflık göstermemiştir; O, hiç zorluk ve yorgunluk da yaşamamıştır.[3] Bu bakımdan Kur'ân, Yüce Allah'ın kudretini yeterince takdir edemeyenleri eleştirir. Her türlü övgüye lâyık olan Allah (*el-Hamîd*), onlardaki kuşkuyu gidermek için göklerin ve yerin yaratılmasının, insanları yaratmaktan daha büyük bir olay olduğunu belirtir.[4] Hatta şüphe içerisinde olanlara *"Şimdi, sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı?"*[5] diye sorar ve onlardaki bu kuşkunun yersizliğini ortaya koyar.

1 Âl-i İmrân 3/2; Mâide 5/120; Ahkāf 46/33.
2 Furkān 25/53: Taberî, XVII, 472; İbn Kesîr, X, 314-315.
3 Kāf 50/15, 38.
4 Mü'min 40/57.
5 Nâziât 79/27.

Mekke Müşriklerinin en derin kuşkusu, yeniden yaratılış konusunda olmuştur.[6] Oysa onlar, insanın ilk yaratılışını göz ardı etmektedirler. *"Çürüyüp toz olmuş kemiklere kim hayat verecek?"*[7] diyerek yeniden yaratılmayı bir türlü kabullenememişlerdir. Peygamber Efendimize *"Biz, ölüp de toprak ve kemik yığını hâline gelmişken yeniden mi diriltilecekmişiz? Üstelik gelip geçmiş atalarımız da mı?"*[8] diye sormuşlardır. Allah Teâlâ da onlara *"Sizi ilk defa yaratan sizi diriltecektir."*[9] cevabını vermiştir. Ölümü de hayatı da O yaratmıştır.[10] Yüce Allah diridir (*el-Hayy*)[11] ve O, hayat veren (*el-Muhyî*) olarak ölüleri yeniden diriltmeye gücü yetendir.[12] İnsana hayat veren O'dur.[13] O, gerçek güç ve iktidarı elinde bulundurandır (*el-Muktedir*).

Hz. Peygamber (sas) kıyamet gününün muhakkak geleceğini haber verince komşularından Adiyy b. Ebî Rebîa ona şöyle demişti: "Ey Muhammed! Ben onu gözümle görsem yine doğrulamam ve sana inanmam. Allah, dağılmış kemikleri mi toplayacak?" Benzer şekilde Ebû Cehil de "Muhammed, Allah'ın bu kemikleri çürüdükten ve dağıldıktan sonra toplayıp onlara yeniden can vereceğini mi söylüyor?" demişti.[14] Oysa onlar, rahimlerde cenini teşekkül ettirmeye gücü yetenin Allah olduğunu unutuyorlardı.[15] O, gökten belirli ölçülere göre suyu indirip yeryüzünde yerleştirmeye de oradan gidermeye de gücü yetendir.[16] Onunla kuru toprağa can veren yine O'dur.[17] Bütün bunları yapan elbette ölüleri tekrar diriltmeye kâdirdir.[18]

Kur'ân'ın Allah'ın kudretini ve yeniden yaratma gücünü anlattığı bir örnek de şöyledir: Yeniden dirilmeyi sorgulayan birisi, içinde yaşayanların öldüğü, viraneye dönüşmüş bir kasabadan geçer. Ölenlerin nasıl dirileceğini düşünür ve şu soruyu sormaktan kendini alamaz. "Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?" der ve dinlenmeye çekilip uykuya dalar. Allah Teâlâ onun canını alır ve ancak yüz sene sonra tekrar ona can verir. Ardından Allah ona, kaç yıl o kasabada

---

6 Kāf 50/15.
7 Yâsîn 36/78; 82; İsrâ 17/49, 98; Sâffât 37/16, 53; Nâziât 79/11.
8 Vâkıa 56/47-48.
9 İsrâ 17/51; Yâsîn 36/79.
10 Mülk 67/2.
11 Bakara 2/255; Âl-i İmrân 3/2; Tâhâ 20/111; Furkān 25/58.
12 Rûm 30/50; Fussılet 41/39.
13 Hac 22/66.
14 Kıyâme 75/3-4: Âlûsî, XXIX, 137; Elmalılı, VIII, 5474.
15 Mürselât 77/21-23.
16 Mü'minûn 23/18.
17 Nahl 16/65.
18 Kıyâme 75/40.

kaldığını sorar. Bozulmayan yiyeceklerine ve içeceklerine bakılırsa bir gün veya daha az kalmış olmalıdır. Orada yüz yıl kaldığı söylenince, şaşırıp hayrete düşer. Bu kişi, insanların ibret alması için öldürülüp diriltilmiştir. Bir de bindiği eşeğinin çürümüş kemiklerine dikkatle bakması istenir. Çürümüş kemikler toparlanır, üzerine deri giydirilir. Sonunda adam şunu söyler: *"Biliyorum ki, Allah kesinlikle her şeye kâdirdir."*[19]

Yeryüzünde ve gökyüzünde hiçbir şey Allah'ı güçsüz bırakamaz.[20] Allah Teâlâ çok büyüktür (*el-'Azîm*). O'nun yüceliği kusursuzdur. Allah Teâlâ gücü ve kudretiyle her şeyden çok yüce (*el-Müteâl*) olduğu gibi çok büyüktür de (*el-Kebîr*).[21] O, başka kimsenin olmadığı kadar büyüktür (*el-Mütekebbir*). Bu denli büyük olmak yalnızca O'na hastır, bir tek O'nun hakkıdır.[22] Yaratılmışlar O'nu büyük görür, O'ndan çekinir ve O'nun büyüklüğünden korkarlar.[23] Yerde ve gökte ne varsa hepsi O'nundur. O, bütün kâinatın ve içindeki varlıkların üstündedir. Allah çok yücedir (*el-'Ali*).[24] O'nun gücüne ve yüceliğine başka hiçbir varlık erişemez. Kendisinden başka tapılan bütün şeyler bâtıl, yani gerçekliği olmayan şeylerdir. Allah Teâlâ, her daim gerçekleştirmek istediği hedefleri gerçekleştirecek güce sahiptir (*Gâlibün 'alâ emrihî*).[25] Örneğin Hz. Yûsuf'u kuyudan çıkaran,[26] iffet sınavında onu başarılı kılan,[27] rüyaların tabirini öğreterek onu zindandan kurtaran[28] O'dur. Sonunda Hz. Yûsuf'u, Mısır'a yerleştirip hazinelerin başına geçirerek[29] galip kılan yine Allah Teâlâ'dır. Yüce Allah, kendisine ve peygamberine düşmanca davrananlara karşı kendisinin ve elçilerinin galip geleceğini bildirir.[30] Allah'ın sarsılmaz bir gücü vardır (*Zü'l-kuvveti'l-metîn*).[31] O, kâinatı ve bütün varlıkları yönetir. Kıyamet günü O'nun huzurunda O'nun izni olmadan hiçbir kimse aracılık (*şefaat*) edemez.

Allah Teâlâ güçlü ve Yüce Yaratıcı'dır (*el-Azîz*).[32] *"O sabahı aydınlatandır. Ve O, geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, 'Azîz*

19 Bakara 2/259.
20 Fâtır 35/44.
21 Ra'd 13/9: Taberî, XIII, 452.
22 Ezherî, X, 210.
23 Bakara 2/255: Taberî, IV, 544-545.
24 Bakara 2/255; Nisâ 4/34; Hac 22/62; Lokmân 31/30; Sebe' 34/23; Mü'min 40/12; Şûrâ 42/4, 51.
25 Yûsuf 12/21: Taberî, XIII, 65, 66.
26 Yûsuf 12/19.
27 Yûsuf 12/23-24.
28 Yûsuf 12/21, 41, 45.
29 Yûsuf 12/54-55.
30 Mücâdele 58/20-21.
31 Zâriyât 51/58.
32 Bakara 2/129: Taberî, II, 578.

ve Alîm olan Allah'ın takdiridir."[33] âyeti ve buna benzer birçok âyet O'nun yaratma gücünü ortaya koyar. Allah Teâlâ'nın güçlü ve yüce oluşu, O'nun inkâr edenlerin yaptıklarını yanlarına bırakmamasında da görülür (*Zü'ntikâm*): *"O hâlde Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden sakın cayacağını sanma. Allah 'Azîz'dir (güçlüdür), kimsenin yaptığını yanında bırakmaz."*[34] Allah, yarattıklarını en doğru şekilde yönetip gözeten, onlar hakkında en doğru kararları verendir (*el-Hakîm*). O yüce ve yenilmez (*el-'Azîz*) olduğu kadar, çok güçlüdür de (*el-Kavî*).[35] Allah, kudretiyle peygamberi durdurmak, öldürmek ve onu yurdundan çıkarmak için oyun kuran Müşriklerin oyununu bozandır.[36] Yeryüzünde büyüklük taslayanları ve tuzak kurmak için çalışanları cezalandırır. Bu gibi kimseleri, kendi kazdıkları kuyuya düşürür.[37] Hiçbir kimseden rızık istemeyen fakat buna karşılık bütün varlıkları doyuran kuvvet ve kudret sahibi O'dur.[38] Bütün kuvvet ve kudret Allah'a aittir.[39] İnsanoğluna kuvvet veren de O'dur.[40] Kendilerini güçlü gören inkârcıların ve zalimlerin O'nun karşısında bir gücü yoktur.[41]

Kur'ân Allah'ın ulaşılmaz gücünü ve kudretini, O'nun engin merhamet sahibi oluşu ve bağışlamasıyla iç içe anlatır. O inananlara çok merhametlidir (*er-Rahîm*). Yüce Allah, O'na karşı suç işleyen günahkârlardan intikam alacak güçte (*Zü'ntikâm*) olduğu gibi çok merhametlidir ve bağışlamayı da sever. Çünkü O, çok bağışlayıcı olan (*el-Gafûr*), bağışlaması bol olandır (*el-Gaffâr*). O'nun her isminin ve sıfatının merhametiyle iç içe olduğu görülür. O, insanlara her türlü nimeti lütfeder.[42] Çünkü Allah cömerttir, kullarına armağanlar verir, iyilikler yapar (*Zü'l-fadl*). O, aynı zamanda büyük ikramlarda bulunandır (*Zü'l-ikrâm*).[43]

---

33 En'âm 6/96.
34 İbrâhîm 14/47.
35 Hûd 11/66; Hac 22/40, 74; Ahzâb 33/25; Şûrâ 42/19; Hadîd 57/25; Mücâdele 58/21.
36 Enfâl 8/30.
37 Fâtır 35/43.
38 Zâriyât 51/57-58.
39 Bakara 2/165; Kehf 19/39.
40 Hûd 11/52.
41 Fussılet 41/15.
42 Bk. Rahmân 55/1-27.
43 Rahmân 55/78.

ALLAH'IN DİLEDİĞİ OLUR

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُۘ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُۜ بِيَدِكَ الْخَيْرُۜ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِۘ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّۘ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

"De ki: 'Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kâdirsin. Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın ve dilediğine sayısız rızık verirsin.'"

(Âl-i İmrân 3/26-27)

O'nun buyruğu, bir anlık bakış gibi bir tek sözle, bir anda gerçekleşir.[44] Her şey Allah'ın yaratması ile vücut bulur.[45] *"Bir şeyi istediğinde, O'nun buyruğu 'Ol!' demekten ibarettir; hemen oluverir."*[46] âyeti bunu açıkça ifade eder. Taberî (ö. 310/923), bu ifadeyle Allah'ın şöyle demiş olduğunu ifade eder: "Ölen bir kimseyi diriltmeyi istediğimizde bu bize zor gelmez. Ne onlara ve ne de onların dışındaki yarattığımız varlıklara hayat vermek bizi yorar. Zira biz bir şeyi yaratmak ve diriltmek isteğimizde ancak ona ol deriz o da derhal oluverir. Bu konuda bize hiçbir zorluk ve külfet yoktur."[47] Allah dilediğini yapar. O, dilediği şekilde karar verir. Her şey O'nun dilemesi ile gerçekleşir.[48] Yaratmak da emretmek de O'na mahsustur.[49] Allah Teâlâ'nın, kullarına istediği şeyleri yaptırmaya gücü yeter (*el-Cebbâr*).[50] Allah'ın merhamet etmek ya da azap etmek istediği kişiye O'nun merhametinin veya azabının ulaşmasını

---

44 Kamer 55/50.
45 En'âm 6/101, 102; Ra'd 13/16; Furkān 25/2; Zümer 39/62; Mü'min 40/62.
46 Yâsîn 36/82; Meryem 18/35; Mü'min 40/68; Nahl 16/40.
47 Nahl 16/40: Taberî, XIV, 222.
48 Bakara 2/253; Mâide 5/41; En'âm 6/125; Nahl 16/40; İsrâ 17/16; Kasas 28/5.
49 A'râf 7/54.
50 Haşr 59/23: Taberî, XXIII, 554.

kimse engelleyemez.[51] Bu durum Kur'ân'da şöyle açıklanmıştır: *"Allah'ın insanlar için açtığı rahmeti kısabilecek yoktur, O'nun kıstığını da O'ndan başkası açamaz. O mutlak izzet ve derin hikmet sahibidir."*[52] Bununla birlikte Rabbimiz, kullarına kolaylık diler, zorluk istemez.[53] Allah, hükümlerini açıklayarak onları, öncekilerin doğru yoluna iletmek ister. Onların tövbelerini kabul etmeyi ister. Onların yükümlülüklerini hafifletmeyi diler.[54] O, yüreğine bir aydınlık vererek dilediğinin gönlünü İslâm'a açar.[55] Yüce Allah, bütün kâinatı idare eder, bütün yarattıklarının yaşaması için gerekenleri sağlayan ve onları koruyan O'dur.[56] O dilediğini istediği şekilde ve istediği zamanda yaratır.[57]

"Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeyi koruyup yöneten de O'dur."[58] Allah'a ortak koşanların taptıkları şeyler ise hiçbir şeyi yaratma gücüne sahip değildir.[59] Hatta onlar bir sineği bile yaratmaktan âcizdirler.[60] Oysa Allah Teâlâ, dilediğini en mükemmel ve en ince ayrıntısıyla yaratır.[61] Allah Teâlâ kudretiyle yoktan var eden, yaratandır (*el-Bârî*).[62] O, gökleri ve yeryüzünü hiç örneği olmadan yaratmıştır (*el-Fâtır*).[63] Yine O, yarattıklarını temiz ve sağlam bir düzende yaratmıştır.[64] O'nun yarattığı şeylerde hiçbir kusur ve aksaklık görülmez.[65] O, yarattığı her şeyi güzel yapmıştır.[66] Mükellef ve sorumlu kıldığı insanı da her yönüyle en güzel biçimde yaratmıştır.[67] Allah, varlıkları dilediği gibi ve en güzel şekilde biçimlendirmiştir (*el-Musavvir*).[68] İnsanı da çeşitli evrelerden geçirerek ona dilediği sûreti vermiştir.[69]

---

51 Mâide 5/41; Zümer 39/38.
52 Fâtır 35/2.
53 Bakara 2/185.
54 Nisâ 4/26, 28.
55 En'âm 6/125: Taberî, IX, 541 vd.
56 Bakara 2/255: Taberî, IV, 528 vd.
57 Nahl 16/8.
58 Zümer 39/62. Ayrıca bk. En'âm 7/102; Ra'd 13/16; Mü'min 40/62; Hicr 15/86.
59 En'âm 6/191; Furkān 25/3.
60 Hac 22/73.
61 Haşr 59/24.
62 Haşr 59/24.
63 Hûd 11/51: Taberî, XII, 443; Enbiyâ 21/56; Tâhâ 20/72; Rûm 30/30; Zuhruf 43/27.
64 Haşr 59/24: Elmalılı, VII, 4876.
65 Mülk 67/3.
66 Secde 32/7.
67 Tîn 95/4.
68 Haşr 59/24: Taberî, XXII, 555; Mü'min 40/64; Tegābün 64/3.
69 Mü'minûn 23/12-14.

Allah Teâlâ, gökten su indirerek kupkuru toprağa hayat verir.[70] Bu suyla çeşitli ürünleri insanlara lütfeder.[71] Bahçeleri ve biçilecek ekinleri, birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçlarını O bitirir.[72] Rüzgârları yönlendirir, bulutları insanların yararı için gökyüzünde yayar, onlardan dilediği yere yağmur yağdırır.[73] Allah Teâlâ, yarattığı varlıkları rızıklandırır.[74] O, çok cömerttir. Allah'ın Müminlere mallarından infak etmeleri emrini, Allah'ın fakir ve âciz olması şeklinde anlayan inkârcıların bu iddia ve iftirasının aksine O'nun eli çok açık, cömertliği sınırsızdır.[75]

Gecenin alaca karanlığından gündüzü çıkaran O'dur.[76] Geceyi gündüzden, gündüzü geceden ayıran da O'dur.[77] Allah topraktan tane ve çekirdeği yaratıp çıkarır. Karanlıkları yarıp tan yerini de O ağartır. Sabahı aydınlatan da O'dur. O, ister yumuşak kabuklu ister sert kabuklu olsun bitkilerin, ağaçların çıktığı tohumları yarıp çatlatandır (*el-Fâlık*).[78] Parmakla ezilecek kadar ince ve yumuşak olan bitki saçaklarını kaskatı taşlar arasından O çıkarır.[79] O yaratmasaydı gece veya gündüz yüzü görmezdik, dinlenemez ve rızkımızı temin edemezdik.[80]

Hz. Mûsâ ve ona inananların önündeki denizi yarıp yol yapan da O'dur.[81] Allah dilediğini gerektiği şekilde yapar ve O'nu inkâr edenler, O'nun buyruğuna karşı gelenler hiçbir şekilde buna engel olamaz (*Fa"âl*).[82] O'na engel olabilecek bir güç yoktur.[83] O kimseye haksızlık etmez, ancak O'nu bırakıp da bir kısım tanrılar edinenleri cezalandırır ve buna kimse karşı duramaz. Kıyamet gününde de hiç kimse O'nun izni olmadan konuşamayacaktır. O, iyileri cennetine alacak, kötüleri ise cehennemine koyacaktır. O, bütün bunları yapmaya kâdirdir.[84] Doğru ile yanlış arasında en iyi hükmü Allah verir. İyi ile kötüyü, doğru ile eğriyi ancak O ayırt eder. Allah'ın bu vasfı Kur'ân'da, *"Hükmedenlerin, hak ile bâtılı birbirinden ayırt edenlerin en hayırlısı"*

---

70 Zuhruf 43/11.
71 Bakara 2/22; En'âm 6/99; İbrâhîm 14/32; Nahl 16/10-11; Tâhâ 20/53; Nebe' 78/14-16.
72 Kāf 50/9-10.
73 Rûm 30/48.
74 Ankebût 29/60; Fâtır 35/27; Zümer 39/52.
75 Âl-i İmrân 3/180, 181: Râzî, IX, 120; krş. Mâide 5/64.
76 Felak 113/1.
77 Âl-i İmrân 2/27.
78 En'âm 6/95: Taberî, IX, 420-422.
79 En'âm 6/95: Elmalılı, III, 1986-1987.
80 Kasas 28/71-73.
81 Şuarâ 26/63.
82 Hûd 11/107; Burûc 85/16.
83 Hûd 11/107: Taberî, XII, 584; Elmalılı, IV, 2824.
84 Bk. Hûd 11/101-108.

(*Hayrü'l-fâsılîn*)[85] ifadesi ile geçmektedir. Yüce Allah âhirette Müminlerle Kâfirler arasında nihai kararı verecektir.[86] O, hüküm verenlerin en iyisi[87] ve en hayırlısıdır.[88]

Hayatın kaynağı ve sebebi Allah'tır. Hiç kimse, O'nun izni olmadan ölmez.[89] Çünkü canı alan Allah'tır.[90] O, diriltir, can verir; öldürür, can alır; dönüş ancak O'nadır.[91] Ölüm ve hayat O'nun elindedir.[92] Yaratan, doğru yolu gösteren, şifa veren O'dur.[93] Ölümün neredeyse ikizi olan uyku ile ondan sonra tekrar hayata dönüş de O'na aittir.[94] Ölümüne karar verdiklerinin canlarını alır, ecelleri henüz tükenmemiş olanları, ömürlerinin sonuna dek bırakır.[95] Kıyamet gününde bütün ölüleri tekrar diriltecek olan[96] da verdiği hayatın hesabını soracak olan da O'dur.[97]

Allah Teâlâ, dilediğini yüceltir, dilediğini üstün kılar.[98] Dilediklerini de alçaltır. Tarih boyu nice firavunları, zorbaları alçaltmış ve dilediklerinin değerini de düşürmüştür.[99] İman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri ise yüceltmiştir.[100] Kulun bütün güzel sözleri, Allah'ı anması, doğru ve düzgün işleri, O'na yükselir. Yüce Allah'ın buyruklarına uygun doğru işleri de O yükseltir, onlara değer verir.[101] O, dilediğini derecelerle yükseltir (*Refî'u'd-derecât*).[102] Peygamberlerin kimini kiminden üstün kılarak derecelerle yükselten O'dur.[103] Sevgili Peygamberimizin (sas) şanını da O yükseltmiştir.[104]

Münafıklar, inkârcıları dost edinmekle izzet ve şeref bulacaklarını sanmışlardı. Kendilerini Müminlerden şerefli, üstün ve itibarlı gördüler.[105] Müşrikler de aynı yolu izlediler. Kendileri için şeref ve kuvvet kaynağı olsun diye Allah'tan başka ilâhlar

85 En'âm 6/57.
86 Secde 32/25; Hac 22/17; Mümtehine 60/3.
87 Tîn 95/8; Hûd 11/45.
88 A'râf 7/87; Yûnus 10/109; Yûsuf 12/80.
89 Âl-i İmrân 2/145.
90 Bakara 2/258, 259; Hicr 15/23; Rûm 30/40; Duhân 44/8; Necm 53/44; Hadîd 57/2; Abese 80/21.
91 Tevbe 9/116; Yûnus 10/56; Mü'minûn 23/80; Duhân 44/8.
92 Mülk 67/2.
93 Şuarâ 26/78-81.
94 En'âm 6/60; Yâsîn 36/52; Zümer 39/42.
95 En'âm 6/60; Zümer 39/43.
96 Bakara 2/56; Kehf 18/12; Hac 22/7.
97 A'râf 7/6; Tekâsür 102/8.
98 Âl-i İmrân 3/26.
99 A'râf 7/118-119.
100 Mücâdele 58/11.
101 Fâtır 35/10: Taberî, IX, 338 vd.
102 Mü'min 40/15.
103 Bakara 2/253.
104 İnşirah 94/4.
105 Bakara 2/206; Nisâ 4/139; Şuarâ 26/44; Münâfikûn 63/8.

edindiler.[106] Oysa bütün izzet ve üstünlük Allah'a aittir. Yüce Yaratıcı, üstünlüğü Elçisi'ne ve Müminlere vermiştir.[107] Allah'ın izzet vermediği kimseler hiçbir şekilde üstün olamazlar.[108] Kâfirler ise sadece boşu boşuna büyüklenir, kibirlenirler. Dilediği kimseye egemenlik (*mülk*), güç ve yetki vererek onu yüceltmeye sadece Allah'ın gücü vardır. Allah Resûlü (sas), İran'ın ve Roma'nın egemenliğindeki topraklara hâkim olmayı istediğinde dudaklarından dökülen şu duayla bunu dile getirmiştir: *"...Ey mülkün sahibi olan Allahım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin."*[109] Allah, âyetlerini inkâr edenleri, O'na başkaldıranları, peygamberlerini katledenleri ve nimetlerine karşı nankörlükte bulunanları zillet ve yoksullukla cezalandırmıştır.[110] Bunlar âhirette de zillet içinde olacaktır.[111] Allah, O'nu bırakıp da putlar edinen Müşrikleri dünya hayatında zillet içerisinde bırakacak, âhirette de onlara öfkesini gösterecektir.[112]

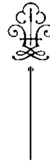
Allah dilerse, istediği varlığın ecelini erken alır, istediğininkini de sonraya bırakır.[113] Bütün zamanları yaratmak, verilen süreleri öne almak ve geciktirmek O'nun elindedir. Bütün varlıkların hayatı ve eceli de O'nun elindedir. Hiçbir varlık, Allah'ın belirlediği zamanın dışına çıkamaz.[114] Allah Teâlâ, zalimlerin ve inkârcıların nihai cezasını gözlerin dehşetle bakıp kalacağı güne, kıyamet gününe erteler.[115] Ancak, Kur'ân'ı yalanlayanları cezalandırmayı ihmal etmez. Hemen yok edilmemeleri, onların Allah tarafından belirlenen ecellerinin henüz gelmemesindendir. Yüce Allah onları fark edemedikleri şekilde azar azar yok oluşa yaklaştırır. Onlar dünyada isyan içinde yaşar gider. Ancak onlar farkında bile değilken Allah, ansızın cezalarını veriverir.[116]

Kur'ân'da, Allah'ın eşsiz yaratıcılığı, üstün kuvveti, engin rahmeti ve çetin azabı sık sık dile getirilmiştir. Son Peygamber'e (sas) gönderilen vahyin ilk âyetleri, Allah'ın her şeyi yaratmaya kâdir olduğunu vurgulayarak başlar. Daha sonra insanın yaratılışına dikkat çekilir. İnsan, varlık sebebini anlamaya öncelikle Allah'ın

---

106 Meryem 19/81.
107 Nisâ 4/139; Yûnus 10/65; Fâtır 35/10; Sâffât 37/180; Münâfikûn 63/8.
108 Nisâ 4/139: Elmalılı, III, 1499.
109 Âl-i İmrân 3/26: Taberî, V, 304.
110 Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/112.
111 Yûnus 10/27; Kalem 68/43; Meâric 70/44.
112 A'râf 7/152.
113 Hûd 11/8, 104; İbrâhîm 14/42; Münâfikûn 63/11.
114 A'râf 7/24; Hicr 15/5.
115 İbrâhîm 14/42.
116 Kalem 68/44-45: Taberî, XXIII, 198; Târık 86/17.

evrendeki eşsiz ve örneksiz yaratma gücünü okuyarak başlamalıdır. Yerin ve göklerin yaratılışı muhteşemdir. İnsan, onların içerisinde bir zerre gibi kalır. Önce gökleri ve yerküreyi yaratmak, yoktan var etmek, insanları tekrar yaratmaktan daha büyük bir iştir. Gökleri ve yeri hiç yok iken yaratan, ölü insanlara tekrar hayat veremez mi? Mutlak güç ve irade sahibi olan Allah, dilediği şekilde tekrar tekrar yaratmaya kâdirdir. Dünyada da âhirette de yegâne güç sahibi Allah'tır. O, her an istediğini yaratmakta, bütün varlıkları gözetmektedir. Kuvveti mutlak güç olarak görüp kendisinin sorgulanmayacağını, yapıp ettiklerinden hesaba çekilmeyeceğini sanmak, aslında güçsüzlüğün ve gafletin bir sonucudur. Kendi güçlerini ve konumlarını ilâhlaştırarak insanlara zulmedenler, mağlup olmaya ve kaybetmeye mahkûmdur. Kur'ân, sadece kuvvetin ve kuvvetlinin sözünün geçerli olduğunu sananlara her fırsatta mutlak güç sahibinin Allah olduğunu bildirir. Mağlup edilemeyen ve zafiyete uğratılamayan tek güç, Allah'ın gücüdür. O'nun gücünün dışında kuvvet ve güç olarak iddia edilen her şey, mağlup olmakla yüz yüzedir. Kur'ân, kendilerini güçlü sanan nice kavimlerin ve şahısların yok oluşunu haber vererek beşerî güce güvenmenin aldatıcılığına işaret eder. Bütün bunlar, O'nun erişilmez gücü karşısında insanoğlunun yetersizliğini, güç ve kuvvet iddiasında bulunmasının yersizliğini göstermektedir.

ALLAH'IN AZABI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

وَاَنَّ عَذَابٖى هُوَ الْعَذَابُ الْاَلٖيمُ ﴿٥٠﴾

"Ama azabım da çok elem verici bir azaptır!"

(Hicr 15/50)

اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾

"Hepsi de elçileri yalancılıkla suçladılar, bu yüzden de kendilerini cezalandırmam hak oldu."

(Sâd 38/14)

اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَانُوٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوهَٓا اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِۜ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَۜ ﴿٩﴾

"Yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonu ne olmuş görmezler mi? Onlar kendilerinden çok daha kudretliydiler; toprağı iyice işlemişler, yeryüzünü bunların imar ettiğinden daha fazla imar etmişlerdi. Onlara da peygamberleri nice açık kanıtlar getirmişti. Şu hâlde Allah onlara asla zulmetmiş değildir, asıl onlar kendilerine zulmetmişlerdir."

(Rûm 30/9)

فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْبِهٖۚ فَمِنْهُمْ مَنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًاۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُۚ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اَغْرَقْنَاۚ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

"Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini sularda boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı."

(Ankebût 29/40)

اَفَمَنْ يَتَّق۪ي بِوَجْهِه۪ سُٓوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَق۪يلَ لِلظَّالِم۪ينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾

"Kıyamet gününde o şiddetli azaba karşı kendini korumaya çalışan kişi mi (daha kötü durumda, yoksa cennette bulunan mümin mi)? O gün zalimlere, 'Vaktiyle kazandığınızı tadın şimdi!' denir."

(Zümer 39/24)

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ اَحَدٌ ﴿٢٥﴾

"Artık o gün Allah'ın vereceği cezayı kimse veremez."

(Fecr 89/25)

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ
جَمِيعًا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

"İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler. Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı!"

(Bakara 2/165)

وَكَذٰلِكَ نَجْزِي مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ
وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴿١٢٧﴾

"Haktan sapan ve Rabbinin âyetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Hiç kuşkusuz âhiretteki ceza daha şiddetli ve daha kalıcıdır."

(Tâhâ 20/127)

اِعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌۜ ﴿٩٨﴾

"Bilin ki Allah'ın cezalandırması çetindir ve
Allah çok bağışlayıcı (*Gafûr*), çok esirgeyicidir (*Rahîm*)."

(Mâide 5/98)

فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْ وَيَز۪يدُهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۚ
وَاَمَّا الَّذ۪ينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَاباً اَل۪يماًۙ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِياًّ وَلَا نَص۪يراً ﴿١٧٣﴾

"İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara Allah ecirlerini tam olarak verecek ve lütfundan onlara daha fazlasını da ihsan edecektir. Kulluğundan yüz çevirenlere ve kibirlenenlere gelince, onlara acı bir şekilde azap edecektir; bunlar kendileri için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabileceklerdir."

(Nisâ 4/173)

مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذ۪يقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّد۪يدَ
بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ۟ ﴿٧٠﴾

"Bu dünyadaki, önemsiz bir menfaattir; sonunda onların dönüşü bizedir ve nihayet inkâr etmiş olmaları sebebiyle onlara şiddetli azabı tattıracağız!"

(Yûnus 10/70)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Yüce Allah, insana sayamayacağı kadar çok nimet lutfetmiş,[1] yeryüzünü onun hizmetine vermiştir.[2] İnsan da bütün bir evreni, gökleri, yeri ve bunların arasındakileri yaratan Rabbini tanımalıdır. O bunları boşu boşuna veya oyun olsun diye yaratmamıştır.[3] O ilâh olmaya lâyık tek varlıktır. İnsanın kendini yaratan Rabbine, kendisine, diğer insanlara ve yaratılanlara karşı görevleri vardır. Bu görevleri yerine getirip getirmemesinin elbet bir karşılığı olacaktır. Bu karşılık ödül veya ceza olarak verilecek, dünyada ve âhirette mutlaka görülecektir.

Allah'a iman etmeyen ve O'nun peygamberleri aracılığı ile gönderdiği açık ve kesin bilgiye, emir ve yasaklarına uymayanlara verilen ceza Kur'ân'da çoğunlukla *azâb* kelimesiyle ifade edilir. Kur'ân'da türevleriyle birlikte 490 yerde geçen azap kavramı, *ikâb, be's, nekâl* ve *ricz* kelimeleriyle de karşılanır. Kur'ân'daki cehennem tasvirlerinden, azabın ne denli dehşetli olduğu anlaşılmaktadır. İlâhî azabın acı çektiren (*elîm*), büyük (*'azîm*), şiddetli (*şedîd*), alçaltıcı (*muhîn*), yakıcı (*harîk*), ağır (*galîz*), sürekli (*mukîm*) ve alevli (*se'îr*) olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de azaba uğrayan toplumlar anlatıldığı gibi, hangi davranışların azabı gerektirdiği açıklanır. Ceza ile yok edilen toplumların öyküsü, insanlığa ibret olarak verilir. Kulların buradan ders çıkarması ve Allah'ın rızasını arayarak, gazabını gerektirecek davranışlardan kaçınması beklenir. Çünkü *"Allah'ın azabı şiddetlidir."*[4]

Allah Kur'ân'da kendisini çeşitli isimlerle tanıtır. Bu isimlerin her biri Allah'ın kudretini, yüceliğini gösterir ve O'nun daha iyi tanınmasını sağlar. Kur'ân-ı Kerîm'de O'nun her şeye gücü yeten (*Kâdir, Kadîr, Muktedîr*) olduğu bildirilir. Allah, hak eden kullarını dilediğince cezalandırabilecek güçtedir ve buna kimse karşı çıkamaz. Yine O, kullarından dilediğine azap edip, dilediğini de bağışlayabilecek irade ve güce sahiptir.[5]

1 Nahl 16/18; İbrâhîm 14/34.
2 İbrâhîm 14/32-34; Hac 22/65.
3 Enbiyâ 21/16.
4 Bakara 2/165.
5 Mâide 5/40; Ankebût 29/21.

O, azabı hak edenlere ceza verecek kudrettedir (*Kâdir*).[6] Kur'ân'da Allah'ın karşı konulmaz güç sahibi, sınırsız egemenlik sahibi (*Kahhâr, Kâhir*) olduğu bildirilir.[7] Galip gelmek ve boyun eğdirmek[8] anlamlarındaki *kahr* kökünden gelen *Kahhâr* ismi, Allah'ın isimlerinden *Vâhid* (tek, bir) ismi ile birlikte zikredilmiştir (*el-Vâhidü'l-Kahhâr*).[9] Yine Allah kulunu hesaba çekendir (*Hasîb*), ona yaptıklarının karşılığını verendir.[10] O, kullarının yaptıklarından haberdardır ve hiçbir şey O'nun bilgisi dışında kalmaz.[11] Öyleyse insan, yaptıklarının karşılığını mutlaka görecektir. Kur'ân'da pek çok âyette geçen *serîu'l-ikâb* ve *şedîdü'l-ikâb* terkipleri, Allah'ın azabının hızlı, ağır, çetin, şiddetli olduğunu belirtir.

Allah, peygamber göndermedikçe azap etmez (*Mu'azzib*).[12] Ancak açık ve kesin deliller geldikten sonra Allah'ı inkâr eden ve peygamberlerini yalanlayanlara Allah'ın cezası çok şiddetlidir.[13] Buna göre Allah'ın peygamberiyle gönderdiği dini inkâr eden ve O'na ortak koşan Müşrikler de ikiyüzlü davranan Münafıklar da[14] Allah'ın kulları için koyduğu sınırları (*hudûdullah*) aşan ve günah işleyen Müminler de yaptıklarının karşılığını göreceklerdir.[15] Ancak hiçbir günahkâr kul, bir başkasının günah yükünü yüklenmez,[16] Yüce Allah'ın merhamet etmeyi kendisine gerekli kılması ise insanlar için bir müjde ve yanlıştan dönüp tövbe etmeleri için bir teşviktir.[17] Allah, tövbe eden günahkâr kullarını bağışlayacaktır. Ancak inanmamakta ısrar eden, isyana ve günaha dalan kullarını, dünyada da âhirette de cezalandıracaktır. Allah'ın azabı, insanın yapıp ettiklerinin sonucu, ilâhî adaletin gerçekleşmesidir.

---

6 En'âm 6/65.
7 En'âm 6/61; Ra'd 13/16; Zümer 39/4.
8 Râgıb el-İsfahânî, s. 414.
9 Yûsuf 12/39; İbrâhîm 14/48.
10 Râgıb el-İsfehânî, s. 117.
11 En'âm 6/165: Taberî, X, 51.
12 İsrâ 17/15.
13 Âl-i İmrân 3/11: Mukātil b. Süleyman, *Tefsîr*, I, 265; Taberî, V, 237.
14 Tâhâ 20/127; Kehf 18/105-106; Bakara 2/165; Ahzâb 33/73.
15 Nisâ 4/10, 93; Mâide 5/94-95; Nûr 24/23.
16 Fâtır 35/18.
17 En'âm 6/12, 54.

"Benim aziz ve kerim olan, benim en değerli olan! Var mı benden daha güçlüsü Mekke'de? Şu iki dağ arasındaki en kuvvetli ben değil miyim? Ben değil miyim Mekke halkının en şereflisi? Sen ey Muhammed, sen ve Rabbin mi beni cezalandırmakla korkutuyor, beni tehdit ediyorsunuz? Ne sahibin ne de sen bana hiçbir şey yapamazsınız. Ben ki en güçlü ve en değerli..." Bu kibir yüklü sözlerin sahibi, Müşriklerin en önde geleni Ebû Cehil idi.[1] Allah'a ve Elçisi'ne karşı pervasızca konuşuyordu. O'nu reddediyor, Müminlere düşmanca davranıyor ve büyük zulümler ediyordu… Acaba bu kibirli adam, zalimle mazlumun, iyiyle kötünün ayrılacağı ve herkesin yaptıklarının karşılığının verileceği o günde, kudretli, adaletli ve egemen olan Allah'ın önünde yine böyle konuşabilecek miydi? Hiçbir dostun dostuna faydasının olmayacağı hüküm gününde,[2] bu suçlarıyla cehennemin ortasına sürüklenmekten onu kim kurtarabilecekti? Ya da üzerine dökülecek kaynar sulardan nasıl emin olabilirdi? Karınlarda kaynayacak zakkum meyveleri, günahkârların yiyeceği değil miydi?[3] Kendisine *"Tat bakalım, zira sen (aklınca) güçlü ve değerlisin! Bütün bunlar sizin şüphe ile karşıladığınız şeylerdir!"*[4] denildiğinde, kaçacak bir yer bulabilecek miydi? Bilmez miydi ki Allah hesabı çabuk gören, azabı şiddetli olandır?

---

1 Duhân 44/49: Taberî, XXI, 60 vd.; İbn Kesîr, XII, 352; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 392; Süyûtî, *Lübâbü'n-Nuḳûl*, s. 230.

2 İbrâhîm 14/31.

3 Duhân 44/43-46.

4 Duhân 44/ 49-50.

ALLAH'IN AZABI HAK EDENE HAKTIR

إِنْ كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾

"Hepsi de elçileri yalancılıkla suçladılar,
bu yüzden de kendilerini cezalandırmam hak oldu."
(Sâd 38/14)

Allah, insanı en güzel biçimde yaratmış, peygamberler göndererek ona doğru ve yanlışı göstermiştir. Kulundan yalnız O'na kulluk etmesini istemiştir. Yüce Allah peygamber gönderip onları uyarmadan kullarına azap etmez.[5] Bu O'nun merhamet ve adaletinin gereğidir. İnsanlar, uyarılmadan cezalandırılmış olsalardı buna itiraz etme hakları olurdu. O zaman, *"Ey Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de, şu zillet ve rezillik başımıza gelmeden önce ona uymuş olsaydık."*[6] demeleri için bir gerekçe doğmuş olabilirdi. Oysa O asla haksızlık etmez; *"O zalim değildir."*[7]

Gördüğü açık ve kesin delillerin arkasından[8] kişinin akıllı bir varlık olarak yapacağı bilinçli seçimin kendisi için sonuçları olacaktır. *"Kim doğru yolu seçerse kendi iyiliği için seçmiştir, kim de saparsa kendi zararına sapmış olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz. Biz bir resûl göndermedikçe azap da etmeyiz."*[9] meâlindeki âyet, Hz. Muhammed'in (sas) muhataplarına, iman etmenin aslında kendileri için yararlı olacağını, inkâr etmekle de onların sadece kendilerine zarar vereceğini belirtir. Yine Allah'ın adaleti gereği herkes kendi yaptıklarının sorumluluğunu yüklenecek, herkes yaptıklarına göre karşılık alacaktır. Buna göre, *"İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara Allah ecirlerini tam olarak verecek ve lütfundan onlara daha fazlasını da ihsan edecektir. Kulluğundan yüz çevirenlere ve kibirlenenlere gelince, onlara acı bir şekilde azap edecektir…"*[10] Allah kullarına zerrece haksızlık etmez, ancak onlar yaptıklarıyla kendilerine haksızlık ederler.[11]

5 İsrâ 17/15: Taberî, XIV, 526.
6 Tâhâ 20/134.
7 Şuarâ 26/208-209; Âl-i İmrân 3/182.
8 Neml 27/14.
9 İsrâ 17/15.
10 Nisâ 4/173.
11 Nisâ 4/40; Yûnus 10/44; Rûm 30/9.

Allah Teâlâ, kullarına yapıp ettiklerinin mutlaka bir karşılığı olacağını bildirmiştir. Dünya hayatında yapılanların en sonunda karşılık bulacağı yer de, ya cennet ya cehennem olacaktır. Bu yüzden Müminler şöyle dua eder: *"Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru."*[12] Rivayetlere göre ölümden sonra dirilmeye ve hesaba inanmayan Müşrikler ve Münafıklar ise *"Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada ver."* derlerdi.[13] Bu şekildeki bir istek, onların Hz. Peygamber'in, Kur'ân'ın uyarılarını ve âhiretteki hesabı hiç hesaba katmadıklarının bir göstergesidir. Oysa Kur'ân, muhataplarını dünya hayatının geçiciliğine dair uyarmıştır.[14] Dünya hayatı hangi kulun daha güzel iş yapacağının sınandığı bir yerdir.[15] Öyleyse kul, peygamberlerin uyarılarına uyup, şirk ve küfürden uzak durmalı, kötülüklere dalmamalı, aksine imana gelip doğru işler yapmalıdır. Yoksa Allah'ın sonu olmayan azabını hak edecektir. Çünkü âhiret sonsuzluk yurdudur.[16] O hâlde kulun yapması gereken, geçici ve sınırlı bir süre rahat etmek için değil, sonsuz olan âhiret yurdu için çalışmaktır. Çünkü âhiret, dünyadan daha hayırlı ve süreklidir.[17]

Cenâb-ı Hak, kulun dünyada yaptıklarının karşılığını adaletli yargısıyla belirleyecektir: *"O gün herkes yaptığının karşılığını bulur. O gün hiçbir haksızlık olmayacaktır; kuşkusuz Allah'ın hesabı çok hızlıdır (serîu'l-hisâb)."*[18] Yüce Allah kulunu, küçük ya da büyük her yaptığından hesaba çekecektir.[19] Allah, kulunu hesaba çekip onu yargılamayı en doğru ve en hızlı bir şekilde sonuca bağlayacak güçtedir.[20] Çünkü yeryüzünde veya gökyüzünde zerre kadar bir şey Allah'ın bilgisi dışında kalmaz.[21] Hesabı hızlı gören[22] Allah, yanlış içinde olan kuluna çetin[23] azabını göndermek için acele etmez. Kulun hatasından dönmesi, af dilemesi için ona, önceden belirlediği ecel gelene dek zaman tanır: *"Eğer Allah insanları haksızlıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onlara belirlenmiş bir*

---

12 Bakara 2/201.
13 Bakara 2/200: Taberî, III, 543.
14 En'âm 6/32.
15 Mülk 67/2.
16 Mü'min 40/39.
17 En'âm 6/32; A'râf 7/169; Yûsuf 12/109; A'lâ 87/17; Duhâ 93/4.
18 Mü'min 40/17.
19 Nisâ 4/6, 86; Ahzâb 33/39.
20 Mü'min 40/17: Mukātil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Neẓâ'ir*, s. 185.
21 Bakara 2/202: Taberî, III, 549.
22 Bakara 2/202; Âl-i İmrân 3/19, 199; Mâide 5/4; Ra'd 13/41.
23 Bakara 2/165, 196; Enfâl 8/25, 48, 52.

sürenin sonuna kadar mühlet tanıyor. Ama süreleri dolduğunda onu bir an bile ne erteleyebilirler ne de öne alabilirler."[24]

Tövbe etmekle kendisine bembeyaz bir sayfa açılan kul, azaptan uzaklaşır, ilâhî rahmete erişir. Çünkü Allah, yaptıklarının ardından tövbe edip kendine çeki düzen verenlere çok merhametlidir ve onları bağışlar.[25] Hâris b. Süveyd'in yaşadıkları buna güzel bir örnektir. Hâris, hicret ederek Medine'ye gelen Müminlere yardım eden ensardan birisiydi. Önce Peygamberimize inanmış, ancak daha sonra her nasılsa küfre düşmüştü. Bunun üzerine şu âyetler inmişti: *"İman edip bu Resûl'ün hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine apaçık kanıtlar geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramalarıdır. Ebedî olarak bu lânetin içine gömülüp gideceklerdir. Ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine fırsat tanınacaktır."*[26] Bu âyetleri işiten Hâris pişman olmuştu. Çok geçmeden tövbe ederek tekrar imana gelmenin yolunu araştırmaya başladı. Bunun üzerine de Allah devam eden şu âyetleri indirdi: *"Ama yaptıklarının ardından tövbe edip kendilerini düzeltenler başka; çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir."*[27] Azap, hak edenlere verilen cezadır, ancak içtenlikle hatasından dönüp tövbe edenler için bu ceza kalkar. Çünkü Allah tövbe eden kullarına azap etmez.[28] Allah Teâlâ'nın, belirlediği ecel vaktine dek süre vermesi, Elçisi'ne karşı gelmeye devam edenler için bir iyilik değildir.[29] Aksine bu onlar için daha kötü bir sonuç doğuracaktır: *"Kim de Allah'a ve Peygamberi'ne itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır."*[30] Allah onlara küçük düşüren bir azap hazırlamaktadır.[31]

Yeryüzünde her ne varsa hepsi fânidir, geçicidir. Her şey son bulacak ve yok olacaktır.[32] *"Azamet ve kerem sahibi Rabbinin zâtı ise bâki kalır."*[33] Bu âyette geçen *Zü'l-celâl ve'l-ikrâm* ifadesi, büyük, yüce ve yarattıklarının hepsine ikramı olan anlamına gelir.[34] *Celâl* yalnızca Allah'ın bir niteliği olarak kullanılır. Güç ve büyüklük

24 Nahl 16/61.
25 Âl-i İmrân 3/89.
26 Âl-i İmrân 3/86-88: Taberî, V, 557-558.
27 Âl-i İmrân 3/89.
28 Enfâl 8/33.
29 Âl-i İmrân 3/178; Enfâl 8/59.
30 Nisâ 4/14.
31 Âl-i İmrân 3/178: Taberî, VI, 262.
32 Rahmân 55/26: Taberî, XXII, 211.
33 Rahmân 55/27.
34 Rahmân 55/78: Taberî, XXII, 278.

bakımından en yüksek noktaya ulaşmak anlamındadır.[35] *İkrâm* ise insana çok değerli bir şeyin verilmesi, kazandırılmasıdır.[36] Bu iki kelimenin bir arada kullanılması, insanın ümit ile korku arasında bulunmasını işaret etmektedir. Allah kuluna gücü ve büyüklüğü ile azap edebileceği gibi ikramıyla onu affedebilir de. Cehennem azabı celâlin bir tecellisiyken cennet, ikramın bir sonucudur. İnsan her zaman bilmeli ve hiç unutmamalıdır ki, *"azamet ve kerem sahibi Rabbinin adı pek yücedir!"*[37]

Allah'ın sonsuz-sınırsız kudretini hiçbir güç sınırlayamaz. Müşriklerin taptığı ortaklar ve ilâhlar, Allah'ın kudretine asla karşı koyamazlar: *"Allah sana bir zarar verecek olursa, onu O'ndan başka giderecek yoktur. O senin hakkında bir iyilik dilerse onun lütfunu engelleyebilecek de yoktur. Bunu kullarından dilediğine nasip eder. Bağışlayan (Gafûr) ve esirgeyen (Rahîm) O'dur."*[38] Bu hakikati bilen ve Kur'ân'da kıssası anlatılan mümin bir kul, bunu şöyle dile getirmiştir: *"... Eğer Rahmân bana bir zarar vermek isterse onların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar."*[39] Allah, kulu için bir sıkıntı veya nimet vermek istediğinde, buna hiç kimse engel olamaz.[40] O'nun hiçbir konuda olmadığı gibi, bu konuda da ortağı yoktur.[41] Allah egemenliğinde ortak kabul etmez. Hiçbir şekilde, hiçbir şeye fayda veya zarar veremeyen putlar elbette ilâhlığı ve kulluk edilmeyi hak etmez.[42] Bunu hak eden, ancak eşi ve benzeri bulunmayan Allah'tır. Yine bu yüzden Kur'ân'da, *"Eğer Allah seni bir zarara uğratırsa onu kendisinden başka giderecek yoktur; eğer sana bir hayır verirse bilesin ki O her şeye kâdirdir. O, kullarının üstünde tam bir tasarrufa sahiptir (Kâhir). O hakîmdir her şeyden haberdardır."*[43] buyurulmuştur. Dolayısıyla yerin başka yere, göklerin ise başka göklere dönüştürüleceği gün geldiğinde, insanlar gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah'ın huzuruna çıktıklarında[44] Allah'ın azabını engelleyecek kimse olmaz.

Dünyada isyan edenler, günaha dalanlar, Allah'ın emirlerini çiğneyenler kibirle peygamberleri ve getirdiği âyetleri, kanıtları reddedenler, ölçü ve tartıda hile

35 Râgıb el-İsfahânî, s. 94-95.
36 Râgıb el-İsfahânî, s. 428-429.
37 Rahmân 55/78.
38 Yûnus 10/107: Taberî, XII, 305.
39 Yâsîn 36/23.
40 Yûnus 10/107: Taberî, XII, 305.
41 Yûnus 10/107: İbn Kesîr, VII, 407.
42 Ra'd 13/16: Taberî, XIII, 496.
43 En'âm 6/17-18.
44 İbrâhîm 14/48.

yapanlar,[45] arkadan çekiştiren-ayıp kusur arayanlar[46] kabirlerinden çıkarıldıklarında, artık hesap verme vakti gelmiştir: *"… Bugün hükümranlık kimindir? Elbette tek ve mutlak hükümran olan Allah'ındır! O gün herkes yaptığının karşılığını bulur. O gün hiçbir haksızlık olmayacaktır; kuşkusuz Allah'ın hesabı çok hızlıdır. Yaklaşan gün konusunda onları uyar; çünkü dehşet içinde yutkunurlarken yürekleri ağızlarına gelmiş olacak. Zalimlerin ne bir dostu ne de sözü dinlenir bir şefaatçisi olacaktır."*[47] Allah, hem mutlak büyük güç sahibidir (*el-Azîz*) hem de O'na karşı suç işleyenlerden intikamını alandır.[48] Allah azap etmek istediği zaman O'na engel olacak hiç kimse çıkmaz. Allah, kendisine doğru yol gösterildikten sonra, bile bile bu yoldan ayrılan, O'nu inkâr edenlerin yaptıklarını yanlarına bırakmayacak, onlardan elbette intikam alacaktır.[49] Dostlarının intikamını da onlara düşmanlık edenlerden alacaktır.[50]

Allah'ın Elçisi'nin getirdiği emir ve yasaklara uymayan Müminler de, Allah'ın azabıyla karşı karşıya kalabilirler. Meselâ, Müminlerin ganimet dağılımında Hz. Peygamber'in (sas) kararına uymadıkları takdirde Allah'ın azabıyla karşılaşacakları bildirilmiştir: *"… Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir."*[51] Yine Müminler, aşırı gitmemek ve haksızlık için yardımlaşmamak konusunda Allah'ın azabıyla uyarılmıştır: *"… Mescid-i Harâm'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir."*[52] Bilerek mümin birinin canına kıyanların,[53] yetimlerin malını haksız yere yiyenlerin,[54] mümin kadınlara ve dolayısıyla tüm iffetli insanlara zina iftirasında bulunanların[55] alacağı karşılık da azap olacaktır.

---

45 Mutaffifîn 83/1-6.
46 Hümeze 104/1-9.
47 Mü'min 40/16-18.
48 Âl-i İmrân 3/4; Mâide 5/95; İbrâhîm 14/47; Zümer 39/37.
49 Âl-i İmrân 3/4: Taberî, V, 184; İbn Ebî Hâtim, II, 589.
50 Âl-i İmrân 3/4: Mâtürîdî, II, 240.
51 Haşr 59/7: Taberî, XXII, 522.
52 Mâide 5/2.
53 Nisâ 4/93.
54 Nisâ 4/10: Mukātil b. Süleyman, *Tefsîr*, I, 360.
55 Nûr 24/23: Mukātil b. Süleyman, *Tefsîr*, III, 193.

ALLAH, KİMİ GÜNAHKÂRIN CEZASINI DÜNYADA VERİR

فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْبِهٖۚ فَمِنْهُمْ مَنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًاۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُۚ
وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اَغْرَقْنَاۚ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ
كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

"Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini sularda boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı."

(Ankebût 29/40)

Allah, buyrukları hiçe saymaları ve inkârları nedeniyle geçmiş toplumları yok etmiş; onlara daha dünyadayken azap etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm helâk edilen toplumların kıssaları ile dünyadayken cezalandırmanın örneklerini verir. Hz. Nûh'un kavmi şirk batağındaydı. Haddi aşıp meydan okuyorlardı. *"Bizi tehdit ettiğin azabı başımıza getir!"*[56] diyorlardı. Ama sonunda suda boğulup gitmişlerdi.[57] Muhteşem saraylar, mallar, sürüler, güzelliğiyle ünlü İrem bağları... Bunlar mıydı gururun ve kibrin kaynağı? Âd kavminin Allah'ı bırakıp putlara tapmasının, Hz. Hûd'u yalanlamasının, kötülükte sınır tanımamasının ve insanlara zulmetmesinin nedeni neydi? *"... Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Ben size gelecek büyük bir günün azabından gerçekten korkuyorum!"*[58] diyen elçiye, *"... Doğru söylüyorsan tehdidini hemen gerçekleştir!.."*[59] demek, nasıl da cahilce bir cüretti? Hâlbuki içinde elem verici azap bulunan, Allah'ın izniyle her şeyi silip süpüren bir rüzgârla, evet sadece bir rüzgârla helâk olacaklardı. Artık o güvendikleri şeylerden geriye, sadece kalıntılar kalmıştı...[60] Peki ya Semûd kavminin durumu bundan farklı mıydı? Sâlih Peygamber'in (as) tevhid çağrısına, yalanlama, büyüklük taslama, tüm uyarılara rağmen kendilerine

---

56 Hûd 11/32.
57 Hûd 11/ 44; Mü'minûn 23/27; Furkān 25/37.
58 Ahkāf 46/21.
59 Ahkāf 46/22.
60 Kamer 54/19-21.

mûcize ve sınama olarak verilen deveyi öldürmekle karşılık vermişlerdi. Hatta kendilerine gönderilen peygamberi, Hz. Sâlih'i öldürmeye kalkışmışlardı. Ve onlar da buna karşılık şiddetli sarsıntı, korkunç bir ses, gök gürlemesi ve yıldırımla cezalandırılmışlardı.[61] İşte Lût kavmi… İnançsızlıklarının yanı sıra, kadınlar yerine erkeklerle birlikte olan bu sapkın kavim, tüm uyarılara rağmen *"Allah'ın azabını getir de görelim!"*[62] diyerek ne kadar da cüretkâr ve ne kadar alaycı davranmıştı!.. Ve sonunda dehşetli bir yağmurla, taşlaşmış çamurla karşılık görmüş, yurtları alt üst edilmişti.[63] Sonuçta Allah Teâlâ'nın vaadi gerçekleşiyor ve geride kalanlara da, *"Azabım ve uyarılarım nasılmış görün!"*[64] âyetinden ibret almak düşüyordu.

Yüce Mevlâ, *"Yeryüzünde dolaşın, sonra (hakikati) yalan sayanların sonunun nasıl olduğuna bakın!"*[65] buyurur. Şüphesiz bu ilâhî çağrı insanın öğüt alması ve kendisine çeki düzen vermesi içindir. Çünkü geçmişten günümüze nice topluluklar gelip geçmiş, yeryüzünde nice insanlar hayat sürmüştü. Onlardan geriye kalan ise sadece birtakım izler oldu. Allah, sonra gelenlere ders olsun diye, yalanlayanların kalıntılarını bırakmıştır: *"Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi; ancak ben inkâr edenleri bir süre serbest bıraktım, sonra da onları yakaladım. Görülsün işte azabım nasılmış?"*[66] İşte Allah Teâlâ, geçmiş toplumların geride kalan izlerinden, Allah'ın emrine karşı çıkanların sonunu görüp ibret almamızı ister. Kur'ân'da, ilâhî uyarılara kulak tıkayanların, peygamberlerin getirdiğini inkâr edenlerin, hatta onları alaya alanların, o alay ettikleri azabın kendilerini kuşatıverdiği bildirilir.[67] Sapkın inanışlardaki bu topluluklara Yüce Allah peygamber göndermiştir. Fakat onlar ilâhî tebliğe inatla karşı çıkmalarından dolayı sonunda azap ile karşılaşmışlardır. Bazen taş yağdıran fırtınalar,[68] azap getiren rüzgârlar[69] bazen de korkunç bir ses[70] ya da yıldırım[71] onları yokluğa götürmüştür. Bazıları Firavun ve adamları gibi suda boğulmuştur.[72] Bu azap bazen de Nûh'un halkına olduğu gibi tufanla gelmiştir.[73] Allah, kendine karşı suç işleyen toplumları bazen de yerin dibine geçirip, kentlerinin altını

61 A'râf 7/78; Hûd 11/ 67; Kamer 54/31; A'râf 7/78; Ankebût 29/37; Hâkka 69/5.
62 Ankebût 29/28-30.
63 A'râf 7/84; Hûd 11/82-83; Hicr 15/ 73-74; Şuarâ 26/173; Neml 27/58; Kamer 54/37-39.
64 Kamer 54/16, 18, 21, 30.
65 'En'âm' 6/11.
66 Ra'd 13/32.
67 En'âm 6/10.
68 Hûd 11/82.
69 Ahkāf 46/24.
70 Hicr 15/73, 83.
71 Fussılet 41/13.
72 Bakara 2/50.
73 Furkān 25/37.

üstüne getirerek cezalandırmıştır.[74] Allah azap emri verdiğinde onların bundan kaçabilmesi mümkün olmamıştır. *"Rabbin, zulme sapan toplulukları yakaladığında işte böyle yakalar! Şüphesiz onun cezalandırması pek acı vericidir, pek çetindir!"*[75]

Yüce Allah yanlış yolda olan insanları eğitmek ve doğru yola iletmek için onlara dünyada zorluklar yaşatır. Meselâ, Allah'a ortak koşanların, âhireti yalanlayanların cezası, azap görmektir. Yaptıkları bu korkunç hatadan dönmeleri için, Allah onlara dünyada da çeşitli musibetler ve zorluklar yaşatır: *"Belki dönüş yaparlar diye, onlara o büyük azaptan önce daha yakın azaptan muhakkak tattıracağız."*[76] Kur'ân'daki şu sahne, bize bu durumu açık bir şekilde göstermektedir: *"De ki: 'Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?' O'na açık gizli yalvararak, 'Eğer bizi bundan kurtarırsa andolsun şükredenlerden olacağız.' diye dua edersiniz. De ki: 'Ondan ve bütün sıkıntılardan sizi Allah kurtarır.' Sonra siz yine O'na ortak koşarsınız."*[77] Karanın ve denizlerin karanlıkları ifadesi, yeryüzündeki tehlikeleri, korkuları ve kaygıları ifade eder. Allah'ın burada verdiği musibetler, inanmayanlara Allah'ı hatırlatır, yalnız O'na yalvarmaya başlarlar. O an sıkıntıları gidermeye, felâketleri önlemeye güç yetiremeyen, Allah'a ortak koştukları sahte ilâhlar değil, sadece Allah'ın kendilerini kurtarabileceğini görürler. Ancak onlar, bu zorluklardan kurtulduktan sonra yine şirke dönerler.[78]

Allah'ın dünyada verdiği nimetlerin O'nun yasakladığı şekilde kullanılması da O'na karşı bir suç işlemektir. Altın, gümüş gibi dünya malları Allah yolunda harcanmadığında, sahiplerine azap getirir. Medine'de Yahudiler, Müşriklerle birlikte Allah'ın Peygamberi'yle gönderdiği aydınlık yolu karartmak, bu aydınlığı söndürmek için çaba gösterdiler. Hahamlar ve rahipler, insanların mallarını haksız yollarla yiyordu. Altını ve gümüşü Allah yolunda harcamadıkları gibi, bu serveti Allah'ın yolundan alıkoymak için kullanıyorlardı. Kur'ân bunlara, biriktirdikleri altın ve gümüşün cehennem ateşinde kızdırılıp alınlarını, böğürlerini ve sırtlarını dağlayacak azaba dönüşeceği uyarısında bulundu.[79] Münafıklar ise Allah'a ve Elçisi'ne inanmış görünmeye çalışıyor, namaza üşene üşene geliyorlar, istemeye istemeye bağış yapıyorlardı. Onların yaptığı bağışlar, içtensizlikleri, ikiyüzlülükleri nedeniyle kabul edilmedi. Allah, Elçisi'ni onların görünüşteki bu tavırlarına ve zenginliklerine

74 Hûd 11/82; Hicr 15/74.
75 Hûd 11/102.
76 Secde 32/21.
77 En'âm 6/63-64.
78 En'âm 6/63: Taberî, IX, 295-296; Râzî, XIII, 22-23.
79 Tevbe 9/ 34-35: Taberî, XI, 425.

aldanmaması konusunda uyardı. Gerçekte onlar, bu yaptıklarıyla başlarına gelecek olan dünya azabını daha da arttırıyorlardı: *"O hâlde onların malları da evlâtları da seni imrendirmesin, çünkü Allah onlara dünya hayatında bunlarla eziyet çektirmeyi ve canlarının da kâfir olarak çıkmasını murat ediyor."*[80] Onların karşılaşacağı azap ve eziyet ise bu malların onların elinden nafaka ve zekât olarak alınması ve bu mallarından yoksun olarak ölüp gitmeleri olacaktır.[81] Çünkü Münafıkların, malları ve kalabalık aileleriyle böbürlenmeleri öyle bir noktaya varmıştı ki, bunların az da olsa eksilmesi, onlara derin üzüntüler çektirmekteydi. Bundan ötürü büyük sıkıntı ve keder içine gömülmekteydiler.[82]

Kur'ân'da Allah'ın buyruklarını yerine getirmeyen Müminler de azap ile uyarılmışlardır. Meselâ, Allah Resûlü (sas) Tebük gazvesi için[83] çağrıda bulunduğunda onlar, ağır davranıp gevşeklik göstererek[84] cihada hazır olmazlarsa elem dolu bir azap ile karşılaşacakları uyarısı ile karşılaşmışlardı. Ayrıca, Allah'ın emrine uymadıkları takdirde onların yerine ilâhî buyruğa itaat eden başka bir topluluk getireceğini bildirildi: *"Eğer toplanıp seferber olmazsanız Allah sizi elem veren bir azapla cezalandırır, yerinize başka bir topluluk getirir ve siz O'na zerrece zarar veremezsiniz. Allah'ın her şeye gücü yeter."*[85]

ÂHİRET AZABI ŞİDDETLİDİR

أَفَمَنْ يَتَّق۪ي بِوَجْهِه۪ سُٓوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَق۪يلَ لِلظَّالِم۪ينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾

"Kıyamet gününde o şiddetli azaba karşı kendini korumaya çalışan kişi mi (daha kötü durumda, yoksa cennette bulunan mümin mi)? O gün zalimlere, 'Vaktiyle kazandığınızı tadın şimdi!' denir."

(Zümer 39/24)

80 Tevbe 9/55, 85.
81 Tevbe 9/85: Taberî, XI, 615.
82 Tevbe 9/85: İbn Âşûr, X, 228.
83 Tevbe 9/39: Mukātil b. Süleyman, *Tefsîr*, II, 171.
84 Tevbe 9/39: İbn Ebî Hâtim, VI, 1797.
85 Tevbe 9/39.

Keşke diyordu, keşke bana kitabım verilmeseydi de, hesabımın ne olduğunu bilmeseydim! Ölümümle her şey bitmiş olsaydı da bu zilleti yaşamamış olsaydım! Malım-mülküm, makamım, saltanatım ve bitmeyeceğini düşündüğüm gücüm kurtarmadı beni! Hani ya arkadaşlarım, dostlarım neredeler şimdi? Ne büyük bir pişmanlık yaşıyordu, ne derin bir elem hissediyordu... Hiç böyle olacağını düşünmemiş, iman etmemişti. Zannetmişti ki dünyadaydı her şey, keyfi yerindeydi, karnı tok-sırtı pekti. Güçlüydü. Ona kim hesap sorabilirdi? Âhiret ve hesap da nereden çıkmıştı? Ona göre Kur'ân ve bildirdiği iman, amel, hesap, azap ancak bir şairin ya da kâhinin sözleriydi! Şimdiyse gelip çatan hakikatin karşısında, perişan bir hâldeydi. Kendisine ait, gizlediği hiçbir sırrı kalmamış, dünyadayken yapıp ettikleri, her şey ama her şey ortaya dökülüvermişti... Vakit artık, yaptıklarıyla yüzleşme ve o alaya aldığı azapla karşılaşma vaktiydi...[86] Şu nidayı işittiğinde artık çok geçti: *"Onu yakalayıp bağlayın. Sonra onu alevli ateşe atın! Sonra da (diğerleriyle birlikte) onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincire dizin! Çünkü o, ulu Allah'a iman etmezdi; yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi. Bu sebeple bugün burada onun candan bir dostu yoktur. İrinden başka yiyeceği de yoktur! Onu da günahkârlardan başkası yemez."*[87]

Kur'ân'da cennet tasvirleri en cazip ve teşvik edici şekilde verildiği gibi cehennem tasvirleri de en ürkütücü ve korkutucu anlatımlarla verilir. Yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennemin[88] uğultusu uzaktan işitilir. Zincirlerle bağlanmış olarak onun dar bir köşesine atılacak kişi, oracıkta yok olmak ister. Ancak oradakilere şöyle seslenilir: *"Bugün boşuna bir defada yok olmayı istemeyin! Defalarca yok olmak için yalvarın!"*[89] Cehennem, ateşi zayıfladıkça alevlerin harlandığı,[90] insanların derilerinin pişip acı duymaz hâle geldikçe yeni derilerle değiştirildiği ve böylelikle azabın sürekli olarak devam ettiği bir yerdir.[91] Kızgındır, alevlidir. Ona yöneltilen *"Doldun mu?"* sorusunu, büyük bir iştahla: *"Daha yok mu?"* diye cevaplar.[92] Orada herkesin azabı suçuna göredir. Cehennem, Allah'ın azabının ağır olacağı sözünün yerine geldiği yerdir. Ateşte bulunanların, görevlilere: *"Rabbinize dua edin de bir günlüğüne olsun azabımızı hafifletsin!"* diye seslenmeleri boşunadır. İnkârcıların yalvarmaları bir işe yaramayacaktır.[93] Çünkü bundan sonra onlara verilecek olan şey, ancak azaptır.[94]

---

86 Hâkka 69/18, 25-29.
87 Hâkka 69/30-37.
88 Bakara 2/24.
89 Furkān 25/14.
90 İsrâ 17/97.
91 Nisâ 4/56.
92 Kāf 50/30.
93 Mü'min 40/49-50.
94 Nebe' 78/30.

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığına göre, o gün cehennemdekilerin hâli içler acısıdır. Ancak bu, onların dünyada yaptığı azgınlıkların tam ve eksiksiz karşılığıdır. Müminlerin, *"Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?"*[95] diye etrafa bakınmaları boşuna değildir. Çünkü dünyadayken suç ve kötülük işleyenler azabı hak etmişlerdir.[96] Bunlar, Allah'a iman etmemiş, iman eden kullara da olanca eziyeti çektirmiş kişilerdir. Artık yaptıklarının yanlarına kâr kalmaması ve adaletin yerine gelmesi için daha önce uyarıldıkları azabı tadacaklardır.

Suçlulara verilen ceza, ateşten ibaret değildir. Onlar yüce Allah tarafından muhatap alınmamak, O'nu görmekten mahrum bırakılmak yoluyla da cezalandırılırlar.[97] Âhirette her şeyin idrakine varacak bir kul için bu, oldukça acı veren bir sonuçtur. Allah'ın lânetine uğramak ve Allah'ı görmek gibi büyük bir mutluluktan geri kalmak, kişiye azap olarak zaten yeter: *"Gerçekleri inkâr eden ve inkârcılığa saplanmış olarak ölenlere gelince, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üzerinedir! Onlar hep lânette kalacaklar, azapları hafifletilmeyecek ve yüzlerine bakılmayacak!"*[98]

Rabbimiz hiçbir kuluna haksızlık etmez. O, merhametinden ötürü, kullarına doğruyu, yanlışı öğretmeleri için önce peygamber göndermiş, onları uyarmıştır. Allah kulları hakkında adaletle karar verir. Ancak bundan sonra O'nun uyarılarını ve O'nun gösterdiği kesin delilleri dikkate almayanlar, O'nun buyruklarına göre yaşamayanlar bazen dünyada ama kesin olarak âhirette O'nun cezasıyla karşılaşırlar. Yüce Allah peygamberle, vahiyle, hakikatle karşılaşmayan hiçbir topluma azap etmemiştir. O'nun azap ettiği, cezalandırdığı bir toplum söz konusuysa, mutlaka önce peygamber göndererek onları doğru yola davet etmiş ve uyarmıştır. Verdiği süreyi değerlendirip uyarılarına geç de olsa karşılık verenleri, yanlışlarını görüp kötülükten vazgeçenleri Allah engin merhametiyle bağışlar. Merhametiyle onların özrünü kabul eder ve hatta onları ödüllendirir.

Yaptığı yanlışta ısrar edenler ise O'nun azabını hak etmiş olanlardır. Allah'ın cezası, yaptığı bütün uyarıları dikkate almayan kulların kendi yaptıklarının karşılığı ve sonucudur. Yüce Allah kullarına haksızlık etmez. Kullarının yapıp ettiklerinin karşılığını eksiksiz verir. Çünkü O, her şeyi çok iyi bilir ve yaptıklarının karşılığı olarak kullarını cezalandırmak istediğinde, bunu yapacak kudrete elbette sahiptir.

---

95 Mutaffifîn 83/35-36.

96 Bakara 2/81.

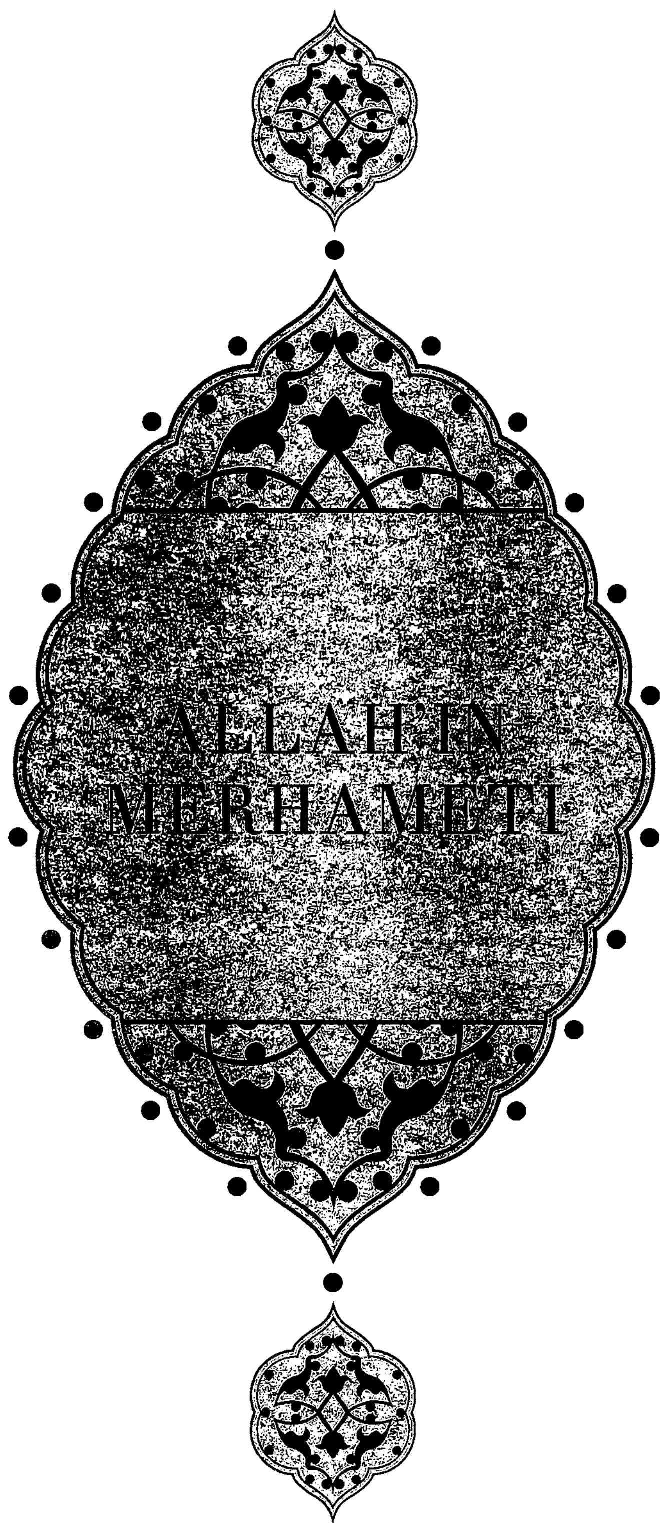
97 Âl-i İmrân 3/77.

98 Bakara 2/161-162.

O, hesabı çabuk görüverir. Bu hesap sonunda Allah'ın dünyada verdiği azap da cehennem azabı da gerçektir; Allah'ın kullarına dünyada verdiği ceza, kulların O'na kulak verip yanlıştan dönmeleri için birer ibret ve derstir. Kalpleri titreten uyarılar, kulların kendisine gelmesi, hâlini düzeltmesi içindir. Âhiretteki ceza ise ağır, şiddetli, acı veren, büyük, alçaltıcı, yakıcı, alevli, sürekli ve geri dönüşü olmayan bir cezadır. Allah'ın, dünya hayatında buyruklarına kayıtsız kalanların yüzlerine bakmayıp, onları muhatap almaması, O'nun azabının başka bir boyutudur. Şurası açık ki Kur'ân, Peygamberimize (sas) indirilmiş, onunla doğru ve yanlış açıkça ortaya konmuştur. Öyleyse insana düşen, azabı gerektirecek davranışları işlememek, Yüce Allah'ın rızasını arayarak yaşamaktır.

ALLAH'IN
MERHAMETİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٣﴾

"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.
O, Rahmân'dır ve Rahîm'dir."

(Fâtiha 1/2-3)

وَاكْتُبْ لَنَا فٖي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَٓا اِلَيْكَۜ قَالَ عَذَابٖٓي اُصٖيبُ بِهٖ مَنْ اَشَٓاءُۚ وَرَحْمَتٖي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍۜ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذٖينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذٖينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَۚ ﴿١٥٦﴾

"Bize bu dünyada da âhirette de iyilik yaz! Şüphesiz biz sana yöneldik. Allah buyurdu ki: 'Azabıma dilediğimi uğratırım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.'"

(A'râf 7/156)

وَاِذَا جَٓاءَكَ الَّذٖينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَۙ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُٓوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٥٤﴾

"Âyetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: 'Selâm size! Rabbiniz merhamet etmeyi -bir lütuf olarak- kendine yazdı. Gerçek şu ki, sizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar da ardından tövbe edip kendisini düzeltirse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.'"

(En'âm 6/54)

فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍۚ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمٖينَ ﴿١٤٧﴾

"Eğer seni yalanlarlarsa de ki: 'Rabbiniz geniş merhamet sahibidir; bununla birlikte O'nun suçlu topluma vereceği ceza geri çevrilemez.'"

(En'âm 6/147)

اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَۜ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَع۪يشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّاۜ وَرَحْمَتُ
رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾

"Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."

(Zuhruf 43/32)

قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَٓا اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخ۪يهِ مِنْ قَبْلُۜ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًاۖ
وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ ﴿٦٤﴾

"Ya'kūb onlara, 'Onun hakkında size ancak, daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim! Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir.' dedi."

(Yûsuf 12/64)

وَهُوَ الَّذ۪ى يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِه۪ وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّـَٔاتِ
وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾

O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.

(Şûra 42/25)

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذٖينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ
يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمٖيعاًۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحٖيمُ ﴿٥٣﴾

"De ki (Allah şöyle buyuruyor): 'Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.'"

(Zümer 39/53)

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِۜ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَۜ بَلْ
لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهٖ مَوْئِلاً ﴿٥٨﴾

"Senin Rabbin hep bağışlayıcıdır ve merhamet sahibidir; şayet yaptıkları yüzünden onları (hemen) cezalandıracak olsaydı, onlara azabı çarçabuk verirdi. Fakat kendilerine tanınmış belli bir süre vardır ki, artık bundan öte kaçıp kurtulacakları bir sığınak bulamayacaklardır."

(Kehf 18/58)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde Allah'ın bütün yarattıklarını kapsayan merhameti anlatılır. Yüce Allah'ın merhameti yaratılış, rızık, aile hayatı, akıl, sevgi, ilim, şefkat gibi pek çok farklı boyutta ortaya çıkmaktadır. *"O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız…"*[1] anlamındaki âyette vurgulanan sayısız iyilik, Allah'ın sonsuz merhametinin göstergeleridir. Allah merhametini âhirette de gösterecektir. O affeder, iyiliklerin karşılığını kat kat verir, cennetini bahşeder. Kur'ân, Allah'a ortak koşmanın dışında[2] her kim olursa olsun, hangi günahla gelirse gelsin affedileceğini, Allah Teâlâ'nın af ve merhametinden ümit kesilmeyeceğini ifade eder: *"De ki (Allah şöyle buyuruyor): 'Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.'"*[3]

Kur'ân'da Allah'ın merhametini anlatan birçok kelime vardır. Bunlardan *rahmet* kelimesi, 114 defa geçer ve bunların 92'si Allah için kullanılır. Sadece Allah Teâlâ için kullanılan *er-Rahmân* (herkese merhamet eden) ismi 57, *er-Rahîm* (merhamet eden) adı ise 116 kez tekrar eder. *Erhamü'r-râhimîn* (merhametliler merhametlisi) ve *Hayrü'r-râhimîn* (merhametlilerin en hayırlısı) nitelemesi de yalnızca Allah için kullanılır. *Merhamet* kelimesi sadece bir âyette yer alır.[4] Allah Teâlâ'nın merhametli oluşunu gösteren pek çok başka isim Kur'ân'da bulunmaktadır. *et-Tevvâb* (tövbe edenin tövbesini hiç geri çevirmeyen), *el-Afüv* (affeden), *el-Gafûr* (bağışlayan), *er-Raûf* (çok şefkatli), *el-Vâsi'* (ilmi, merhameti ve kudreti her şeyi kuşatan), *el-Bâsıt* (dilediğine bol bol veren) isimleri, Allah'ın merhametli olduğunun farklı yansımalarını ifade eden isimlerdir. O, *er-Rezzâk* (bol bol rızık veren), *el-Vehhâb* (karşılık beklemeden bol bol veren), *el-Kerîm* (çok ikramda bulunan), *el-Mâcid* (lütuf ve ikramı bol olan), *el-Berr* (iyilik ve

1 İbrâhîm 14/34; ayrıca bk. Nahl 16/18.
2 Nisâ 4/116.
3 Zümer 39/53.
4 Beled 90/17.

ihsanı, nimetleri bol olan), *Zü't-tavl* (lütuf sahibi), *el-Mukît*'tir (yaratılmış her şeyin azığını verendir). *el-Hâdî* (doğruyu gösteren), *eş-Şekûr* (şükrün karşılığını veren), *el-Vedûd* (çok seven), *el-Fettâh* (zorlukları kolaylaştıran, darlıktan kurtaran), *el-Mücîb* (dualara karşılık veren), *el-Halîm* (acele ve kızgınlıkla hareket etmeyen) gibi isimleri, Allah'ın özellikle inananlara gösterdiği merhametin farklı yönlerini anlatır.

ALLAH'IN MERHAMETİ HER ŞEYİ KUŞATMIŞTIR

وَاكْتُبْ لَنَا فٖي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَٓا اِلَيْكَۜ قَالَ عَذَابٖٓي اُصٖيبُ بِهٖ مَنْ
اَشَٓاءُۚ وَرَحْمَتٖي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍۜ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذٖينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذٖينَ هُمْ
بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَۚ ﴿١٥٦﴾

"Bize bu dünyada da âhirette de iyilik yaz! Şüphesiz biz sana yöneldik. Allah buyurdu ki: 'Azabıma dilediğimi uğratırım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.'"

(A'râf 7/156)

Yüce Allah bütün yarattıklarına merhamet eder (*er-Rahmân*).[1] O, dünyada nimetler verir, doyurur, bulutları gönderir ve yağmuru yağdırır, bitkileri bitirir, hayatın devamlılığını sağlayan bütün imkânları sunar. Beden ve akıl sağlığı vermesi de Allah'ın insana merhametinin yansımalarındandır. O, bu iyiliklerini mümin veya kâfir ayırmadan yapar.[2] Âyetteki *"rahmetim her şeyi kuşatmıştır"*[3] ifadesi de bunu açıkça gösterir. Allah merhamet etmeyi kendisine ilke edinmiştir.[4] Bundan ötürü Allah

1 Fâtiha 1/1: Elmalılı, I, 34-35.
2 Fâtiha 1/1: Taberî, I, 127-128.
3 A'râf 7/156: Taberî, X, 483.
4 En'âm 6/12, 54.

son derece şefkatli ve merhametlidir (*er-Raûf*).[5] Yüce Allah, insana dünyada verdiği nimetlerden şöylece bahseder: *"Görmüyor musun, Allah yeryüzündekileri ve O'nun emriyle denizde akıp giden gemileri sizin hizmetinize verdi! Kendi izni olmadıkça yerkürenin üzerine düşmemesi için göğü tutan da O'dur. Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı çok şefkatli (er-Raûf), çok merhametlidir (er-Rahîm)."*[6] Kur'ân'da, *raûf* kelimesi, geçtiği on bir âyetin on tanesinde de Allah için kullanılmıştır. Bunların dokuzu ise O'nun *Rahîm* ismiyle birlikte geçer. Allah'ın bu ismi, dünyada bütün yarattıklarına karşı O'nun son derece merhametli olduğunu ifade eder.[7]

Yüce Allah çok saygın, lütfu ve ikramı çok olandır (*el-Kerîm; Zü'l-ikrâm*). Cömertçe nimetlerini veren O'dur (*el-Ekrem*).[8] *"Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, kerem sahibidir* (*el-Kerîm*)*."*[9] Bu âyette *Kerîm* ismi, Allah'ın kendi başına saygın, yüce ve şerefli oluşunu, O'nun verdiği nimetlere nankörlük edenlere bile iyilikte bulunduğunu ifade eder.[10] Allah yarattıklarına verdiği nimetler sebebiyle övülendir. Melekler Hz. İbrâhim'i ziyaret ettiklerinde ona ve hanımına ilerlemiş yaşlarına rağmen çocukları olacağını müjdelemişlerdi. Bunun üzerine, şaşkınlık geçiren Hz. İbrâhim'in hanımına melekler şöyle karşılık vermişlerdi: *"… 'Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinizdedir, ey hâne halkı! Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir* (*el-Mecîd*)*.' dediler."*[11] O, bu nimetleri nedeniyle âyette saygın, övülen ve yüceltilen olarak anılmıştır (*el-Mecîd*).[12]

Rabbimiz dünyada hiçbir insanı, hiçbir canlıyı ayırt etmeksizin merhamet eder; onları doyurur; yarattığı dünya nimetlerinden onların hiçbirini mahrum bırakmaz. Çünkü O (cc), yarattıklarını doyuran ve onların azığına kefil olandır (*er-Rezzâk*).[13] *"Şüphesiz rızkı veren (er-Rezzâk), sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah'tır."*[14] O, *"Rızık verenlerin en hayırlısıdır."* (*Hayrü'r-râzikîn*). Birçok âyet, Allah'ın sadece insanların değil, bütün yarattıklarının yaşaması için gerekli olan her şeyi verdiğini belirtir.[15] *"Yahut Allah lütfettiği rızkı kesiverse size rızık verebilecek olan*

5 Fîrûzâbâdî, s. 811-812.
6 Hac 22/65; bk. Tevbe 9/128; Nahl 16/7, 47; Nûr 24/20.
7 Örneğin bk. Bakara 2/143: Taberî, II, 654 vd.; Âl-i İmrân 3/30; Tevbe 9/117.
8 Örneğin bk. Rahmân 55/27; Alak 96/3.
9 Neml 27/40.
10 Neml 27/40: Taberî, XVIII, 75; Zemahşerî, IV, 456; İbn Kesîr, X, 409.
11 Hûd 11/73.
12 Hûd 11/73: Taberî, XII, 485; İbn Kesîr, VII, 453.
13 Zâriyât 51/58: Taberî, XXI, 556.
14 Zâriyât 51/58.
15 Bk. Bakara 2/60; Tâhâ 20/131; Sebe' 34/15; Zâriyât 51/58.

kim? …"[16] *"Nice canlı var ki rızkını sırtında taşımıyor; onları da sizi de besleyip barındıran Allah'tır. O her şeyi işitir, her şeyi bilir.";*[17] *"Yeryüzünde kımıldayan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'ın üzerine olmasın!"*[18] gibi âyetlerde yarattıklarının ihtiyacını karşılayanın yalnızca Allah olduğu belirtilir. Allah, yarattığı her şeyin azığını verendir (*el-Mukît*).[19] Allah, varlıklı kılar, başkalarına muhtaç olmaktan kurtarır.[20] Nitekim O, Elçisi'ni de muhtaç durumdan kurtarmıştı.[21] O, zenginliğinden bol bol veren, yarattıklarından dilediğine cömertçe nimetler, armağanlar sunandır (*Zü't-tavl*).[22]

Yaptığı iyilikleri dilediği ölçülerde dağıtma gücü ve yetkisi Allah Teâlâ'nın elindedir. Her şeyin hazinesi O'nundur. O, hazinelerinden dilediği kadarını dilediğine açar (*el-Vehhâb*).[23] Yüce Allah, insanın bu dünyadaki imtihanı gereği dilediğinin rızkını genişletir,[24] kullarını kendi cömertliği ile zengin eder.[25] Örneğin Allah, ayrılmak durumunda kalan çiftlerin ihtiyaçlarını karşılar: *"Eğer karı-koca ayrılırlarsa Allah bol rızkından onların ihtiyaçlarını giderir. Allah'ın lütfu geniştir, hikmeti sonsuzdur."*[26] Allah, fakir olup geçinme kaygısı çekenleri evlendiklerinde zengin edeceğini de vadeder: *"Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."*[27] Allah'ın, istediğini, istediğine vermesine kimse engel olamaz. Hz. Süleyman da bu inanç ve bilinçle O'na şöyle yakarmıştı: *"(Süleyman), 'Rabbim!' dedi, 'Beni bağışla; benden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver bana. Lütfu sınırsız (el-Vehhâb) olan yalnız sensin.'"*[28] Kısacası, Allah dilediği kullarını kendi cömertliği ile zengin eder.[29]

Besmelede ve *"Hamd, âlemlerin Rabbi, Rahmân ve Rahîm Allah'a mahsustur."*[30] âyetinde *Rahmân* ve *Rahîm* isimlerinin ard arda zikredilmesi, bu iki isim arasında bir anlam farkı olduğunu gösterir. Buna göre Allah'ın *Rahmân* olmasıyla bütün

16 Mülk 67/21.
17 Ankebût 29/60.
18 Hûd 11/6.
19 Nisâ 4/85.
20 Necm 53/48; Nisâ 4/130; Tevbe 9/28; Nûr 24/32.
21 Duhâ 93/8.
22 Mü'min 40/3: Taberî, XX, 278.
23 Sâd 38/35: Taberî, XX, 94.
24 Bazı âyetler için bk. Ra'd 13/26; İsrâ 17/30; Kasas 28/82.
25 Nisâ 4/130: Taberî, VII, 577.
26 Nisâ 4/130.
27 Nûr 24/32.
28 Sâd 38/35.
29 Nisâ 4/130: Taberî, VII, 577.
30 Fâtiha 1/2-3.

yarattıkları dünyada; *Rahîm* olmasıyla da yalnızca Müminler, âhirette merhamet görürler.[31] Öyleyse, dünyada bütün yaratılmışlara merhamet eden Allah'ın âhiretteki merhameti ise Müminlere özel olacaktır. Bunun için Allah'a dünyanın *Rahmân'*ı, âhiretin *Rahîm'*i denilmiştir.[32] Tabii ki, bu da O'nun adaletinin bir gereğidir. Âyette *"Rahmetim her şeyi kuşatmıştır."* denildikten sonra *"Ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım."*[33] ifadesinin geçmesi de aynı konuyu vurgular. Bunlar, âhirette merhameti hak edeceklerin özellikleridir.[34] Allah'ın Resûlü'ne (sas) uyanlar, kötülüklerden sakınanlar, namaz kılanlar, Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dileyenler âhirette merhamet görecektir.[35]

ALLAH, KULLARINI MERHAMETİYLE KORUR ve GÖZETİR

قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَٓا اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخ۪يهِ مِنْ قَبْلُۜ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظاًۖ
وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ ﴿٦٤﴾

"Ya'kūb onlara, 'Onun hakkında size ancak, daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim! Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir.' dedi."

(Yûsuf 12/64)

Her şeyden önce Allah, kuluna çok yakındır. Benliğinin ona neler fısıldadığını en iyi bilen yaradandır. *"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız."*[36] Bu yüzden Allah'a yaklaştırmaları için aracı ilâhlar edinen Müşrikler, yanılgı içindedirler. Yüce Allah, hiçbir aracı olmadan zaten kuluna çok yakındır ve onun her hâlini çok iyi

31 Fâtiha 1/1: Elmalılı, I, 34.
32 Fâtiha 1/1: Elmalılı, I, 34.
33 A'râf 7/156.
34 A'râf 7/156: Taberî, X, 483.
35 Bk. Bakara 2/218; Âl-i İmrân 3/132; A'râf 7/157; Neml 27/46.
36 Kāf 50/16.

bilmektedir. Allah'a hesap vereceğine inanan Müminler ise Allah'tan başka onları yanlıştan ve cezadan kurtaracak (*Şefî'*) kimse olmadığını çok iyi bilmektedirler.[37] Bu yüzden kullarına akıl ve bilgi vererek bunları yerli yerince kullanmalarını ve âhirette azaba uğramamalarını isteyen Allah'tır. Elçilerini ve buyruklarını gönderip onları kollar.[38] O, kullarına doğru yolu gösterir (*el-Hâdî*).[39] Allah, kendisine yakaran kullarının yakarışlarına karşılık verir.[40] O, inanan kullarını inanmayanların zulmüne ve saldırılarına karşı korur.[41]

Yüce Allah, "gözeten, koruyan"dır (*el-Hâfız; el-Hafîz*).[42] Bütün önlemler alınmış olsa da, en güzel şekilde koruyup kollayan O'dur. Bunun güzel bir örneğini Hz. Yûsuf'un kıssasında görürüz. Hz. Ya'kūb'un oğulları, kardeşleri Bünyamin'i yanlarına almak için babalarından izin istemişlerdi. Hz. Ya'kūb ise onlara, daha önce Yûsuf'u da koruyacaklarına dair söz verdikleri hâlde onu korumadıklarını, asıl koruyucunun ise Allah olduğunu şöyle hatırlatır: *"Ya'kūb dedi ki: 'Daha önce kardeşi Yûsuf hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! En iyi koruyucu Allah'tır. O, merhametlilerin en merhametlisidir.'"*[43] Sonunda Ya'kūb (as), oğlu Bünyamin'i gönderirken Allah'a sığınarak, O'nun gözetip kollamasını diler.[44] Bu davranışı ile o, kulların herkesten daha çok Allah Teâlâ'nın koruyuculuğuna güvenmeleri ve dayanmaları gerektiğini hatırlatır. Şüphesiz Müminler Allah'a güvenirler ve bağlanırlar. Çünkü O, kullarına çok yakındır *(Karîb)*: *"Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım."*[45] Başka âyetlerde Allah, Müminlere olan destek ve yardımının yakın olduğu müjdesini verir. Hendek Savaşı sırasında Müminler Medine'de Müşriklerin kuşatması altında zor zamanlar geçirirken onlara Allah'ın yardımının yakın olduğu bildirilmiştir.[46] Çünkü iyilik edenlere, yani Allah'a şirk koşmayan ve O'nun buyruklarına karşı çıkmayanlara Allah'ın merhameti, vereceği ödül çok yakındır.[47] Yine, Hudeybiye Antlaşması öncesinde, Müşriklerle çarpışmakla burun buruna geldiklerinde Allah Müminlere vereceği fethin yakın olduğunu müjdelemiştir.[48] En sonunda, kararlı ve dirençli

37 En'âm 6/51.
38 En'âm 6/51: Taberî, IX, 257 vd.
39 Furkān 25/31.
40 Bakara 2/186.
41 Hac 22/38; Ahzâb 33/9.
42 Fîrûzâbâdî, s. 695.
43 Yûsuf 12/64.
44 Yûsuf 12/64: Taberî, XIII, 231-232.
45 Bakara 2/186.
46 Bakara 2/214: Taberî, III, 636 vd.
47 A'râf 7/56: Taberî, X, 250 vd.
48 Feth 48/18, 27.

oldukları ve Allah'ı çokça andıkları takdirde Müminlerin Allah'ın yardımıyla Müşrikleri yenecekleri bildirilmiştir.[49]

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın inananların yardımcısı olduğu, onlara destek verdiği (*el-Velî*) bildirilir: *"Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir. Gerçek bir dost (velî) olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah kâfidir."*[50] Bu âyette *Velî*, koruyan ve kendisine sığınılan anlamındadır.[51] O, Müminlere yardım ederek ve başarıya ulaştırarak destek verir. Onları küfrün karanlıklarından imanın aydınlığına çıkarır: *"Allah iman edenlerin velîsidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."*[52] Yüce Allah'ın koruyuculuğu O'nun yardım etmesiyle ve destek vermesiyle gerçekleşir. O, sıkıntıdan kurtarır, destekler, inananlara zafer verir (*en-Nasîr*).[53] Allah Teâlâ dünyada elçilerini ve inananları inanmayanların zulmüne karşı yardım edip korur[54] ve nihayet onlara zafer nasip eder.[55] Nitekim Müşriklerin saldırıları nedeniyle hicret eden Hz. Peygamber (sas) ve yoldaşı Hz. Ebû Bekir'in yaşadıklarını Kur'ân şöyle anlatmıştı: *"… Hani, Kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebû Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına, 'Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir.', diyordu…"*[56]

Peygamber Efendimiz (sas) ve Müminler korunmak için tek ve en güzel vekil (*el-Vekîl*) olarak, Allah'ı görmüşler, her işte ve durumda O'na güvenip dayanmışlardır. Uhud Savaşı sonrasında Hz. Peygamber'in emriyle Ebû Süfyan komutasındaki müşrik ordusunu izleyen Müminler, Hamrâülesed bölgesinde fark edildiler. Kur'ân onların o andaki durumunu ve söylediklerini şöyle aktarmıştır: *"Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, 'İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun.' dediklerinde, bu söz onların imanını arttırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!' dediler."*[57] O, "bütün yarattıklarının işlerinin görülmesinde güvenilip dayanılan, bu konuda tam yetkin varlıktır."[58] *"İnkârcılara ve ikiyüzlülere kulak asma, onların sana verdikleri eziyete aldırma. Allah'a dayan ve güven, güvenmek için (Vekîl) Allah yeter."*[59] Bu âyette Resûl-i Ekrem'in Müşriklerin ve Münafıkların eziyetleri karşısında

49 Saf 61/13; Enfâl 8/45.
50 Nisâ 4/45.
51 Nisâ 4/45: İbn Kesîr, IV, 95; Şûrâ 42/9.
52 Bakara 2/257: Taberî, IV, 563.
53 En'âm 6/34: Taberî, IX, 224; Râgıb el-İsfahânî, s. 495.
54 Hûd 11/30; Yûsuf 12/110; Hac 22/60.
55 Âl-i İmrân 3/13, 123; Enfâl 8/26; Enbiyâ 21/77.
56 Tevbe 9/40.
57 Âl-i İmrân 3/173: Taberî, VI, 245 vd.
58 Cevherî, V, 1845.
59 Ahzâb 33/48.

Allah'ı *Vekîl* görüp güvenmesi istenir. Çünkü Allah onu Müşriklerin eziyetlerinden koruyup kollayacak ve eziyetlerini engelleyecektir.[60] Çünkü asıl yardım Allah'tan gelir.[61] O'ndan başka gerçek yardımcı yoktur.[62] Allah kime yardım ederse onu kimse yenemez; Allah'ın yardımından yoksun kalana ise kimse yardım edemez.[63] Allah Teâlâ'nın yardımının gelmesi için dinine ve Elçisi'ne destek vermek[64] ve Müşriklere karşı canla başla karşı koymak[65] gerekir. Yüce Allah, aynı zamanda yarattıklarını haksızlığa uğramaktan güvende kılandır (*el-Mü'min*).[66] Kur'ân'da *emn* kelimesi üç âyette Allah'ın korku ve endişeden emin ve güvenli kılması anlamında geçer: *"Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere vaat etti ki, ... Şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir."*[67] O, kullarına iyi davranır, onlara iyilikler yapar (*el-Berr*).[68] Allah, "iyilik kapılarını açan, mutlak adaleti gerçekleştiren, hak ile bâtılı birbirinden ayırıp durumu açıklığa kavuşturan, mazlumlara yardım edip mümin kullarına zafer verendir." (*el-Fettâh*).[69] Her şeyi tam olarak bilen Yüce Allah, yarattıkları arasında adaletle hüküm verir ve O'nun doğruyu yanlıştan ayırmak için başkaca tanıklara ihtiyacı olmaz (*el-Fettâhü'l-'Alîm*).[70] Allah "en hayırlı ve doğru hükmü verir." (*Hayrü'l-fâtihîn*).[71]

ALLAH, AFFETMEYİ SEVER

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِۜ
اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاًۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾

60 Ahzâb 33/48: Taberî, XIX, 127; İbn Kesîr, XI, 187.
61 Âl-i İmrân 3/126; Enfâl 8/10.
62 Bakara 2/107, 120; Tevbe 9/74, 116.
63 Âl-i İmrân 3/160.
64 Tevbe 9/40; Hac 22/40.
65 Tevbe 9/14.
66 Haşr 59/23: Taberî, XXII, 552.
67 Nûr 24/55. Diğerleri için bk. Bakara 2/125; En'âm 6/82.
68 Tûr 52/28: Taberî, XXI, 591.
69 Râgıb el-İsfahânî, s. 370-371; Fîrûzâbâdî, s. 233.
70 Sebe' 34/26: Taberî, IX, 287.
71 A'râf 7/89.

"De ki (Allah şöyle buyuruyor): 'Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.'"

(Zümer 39/53)

Rahmet Peygamberi (sas), Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşî b. Harb'e bir elçi göndermiş ve onu İslâm'a davet etmişti. Bu teklife karşılık olarak Vahşî, "Ey Muhammed! Beni İslâm'a nasıl davet edersin? Oysa sen "Adam öldüren, Allah'a ortak koşan ya da zina eden cezalandırılır; *"Kıyamet gününde ona azabı kat kat verilecek ve alçaltılmış olarak o azap içinde ebedî kalacaktır."*[72] diyorsun. Ben ise bütün bunları yaptım. Bana izin verilir mi?" şeklinde Hz. Peygamber'e bir haber göndermişti. Bunun üzerine şu âyet inmişti: *"Tövbe edip inanarak erdemli işler yapanın durumu başkadır; Allah böylelerinin kötü hâllerini iyiye çevirecektir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir."*[73] Bunları duyan Vahşî: "Ey Muhammed! *'Ancak tövbe edip de inanan ve sâlih amel işleyenler başka.'* şartı yerine getirilmesi zor bir şarttır. Korkarım buna benim gücüm yetmez." diye karşılık verdiğinde, Allah Teâlâ şu âyeti indirmişti: *"Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur."*[74] Bu âyeti duyan Vahşî, Resûllullah'a (sas): "Ey Muhammed! Görüyorum ki bu da Allah'ın dilemesine bağlıdır. Allah'ın beni affedip affetmeyeceğini bilmiyorum. Bunun ötesinde bir şey var mı?" diye sormuştu. Bunun üzerine Vahşî'nin, duyunca "Tamam." deyip Müslüman olduğu şu âyet indirilmişti: *"De ki (Allah şöyle buyuruyor): 'Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.'"*[75]

İnsan tabiatı gereği hata yapar, yanlışa düşer, günah işler. Fakat o, kusurunu bilir ve tövbe ederse *Rahîm* olan Allah da ona karşılık verir ve onu affeder. Çünkü O, affetmeyi sever ve kendine dönen bütün kullarını bağışlar. Yüce Allah, şirk dışındaki bütün günahları dilediği kişiler için bağışlayacağını bizzat kendisi ilân etmiştir.[76] Allah'ın günahları affettiğini ifade eden isimlerinin başında şunları sayabiliriz:

72 Furkān 25/69.
73 Furkān 25/70.
74 Nisâ 4/48.
75 Zümer 39/53: Süyûtî, *Lübâbü'n-Nukûl*, I, 222-223.
76 Bk. Nisâ 4/48, 116.

Tövbeleri kabul eden (*et-Tevvâb*), affeden (*el-Afüv*), bağışlayan (*el-Gafûr*). Yine Allah yakarışlara, dualara karşılık veren (*el-Mucîb*), kızgınlıkla davranmayıp fırsat tanıyandır (*el-Halîm*).

Yüce Allah merhametini, günahlarından O'na tövbe eden kullarını affetmesiyle de gösterir. Allah, kendisine yapılan yakarışlara ve af dileklerine her zaman açıktır. O, "tövbeleri kabul edendir" (*et-Tevvâb*). Çünkü insan tövbeyle Rabbine yönelir, Allah da onun tövbesini kabul ederek dönüşüne aynı şekilde karşılık verir.[77] Zina gibi ağır bir suç işleyenler, durumlarını düzeltir tövbe ederlerse, Allah bunların tövbelerini bile kabul eder, bağışlar.[78] O, "kusuru örter, suçu bağışlar" (*el-Gafûr*).[79] Allah, "çok affeden, çok bağışlayandır (*el-Afüv*). *"Kullarının tövbesini kabul eden, günahları bağışlayan ve yaptıklarınızı bilen O'dur."*[80]

Hatasından dönenler, tövbe edenler için Allah'ın affı çok geniştir; O'nun merhameti, bilgisi ve kudreti her şeyi kuşatır (*el-Vâsi'*).[81] O, kötülük yapanlara cezası neyse onu verecektir. Ancak, *"... İyilik yapanları ise daha güzeliyle ödüllendirecektir ..."* Çünkü Allah bağışlaması çok geniş olandır (*el-Vâsi'*).[82] Nitekim Münafıklardan birisi, Kur'ân hakkında kötü sözler söylemişti. Bunun üzerine inen âyet, onu şöyle tövbe etmeye davet etmişti: *"Eğer pişman olup tövbe ederlerse bu kendilerinin iyiliğine olur; yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da âhirette de elem verici bir azaba uğratır; artık yeryüzünde onlara ne bir dost ne bir yardımcı (Nasîr) bulunur."*[83]

Rahmân olan Allah, "çok sevendir" (*el-Vedûd*). Allah iyi ve faydalı iş yapanları, günahlarından tövbe edenleri çok sever. *"Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O'na tövbe edin. Muhakkak ki Rabbimin merhameti ve sevgisi boldur (Vedûd)."*[84] Bu âyette Hz. Şuayb'ın dilinden Allah'ın tövbekâr kullarına merhamet edeceği ve O'nun bu kullarını çok sevdiği belirtilir.[85]

Yüce Allah, "Mümin ve doğru işler yapan kulunun yaptığı şükrün karşılığını fazlasıyla verir" (*eş-Şekûr*).[86] *"Allah'ın Kitabı'nı okuyanlar, namazı özenle kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için gizli açık harcayanlar, asla zararla*

77 Râgıb el-İsfahânî, s. 76.
78 Nisâ 4/16.
79 Bakara 2/173; Yûnus 10/107; Müzzemmil 73/20.
80 Şûrâ 42/25.
81 Fîrûzâbâdî, s. 771.
82 Necm 53/31-32.
83 Tevbe 9/74: Mukātil b. Süleyman, II, 184; Taberî, XI, 575-576.
84 Hûd 11/90.
85 Hûd 11/90: Taberî, XII, 552.
86 Mecduddin İbnü'l-Esîr, II, 493; Fîrûzâbâdî, s. 419.

sonuçlanmayacak bir ticaret umabilirler. Zira Allah karşılıklarını tam olarak ödediği gibi lütfundan onlara fazlasını da verir. O çok bağışlayıcıdır, şükrün karşılığını bol bol verir (Şekûr).”[87] Yine başka bir âyette bir iyilik yapana on katı mükâfat, bir kötülük yapana ise sadece yaptığının cezası verileceği ifade edilir.[88]

Allah, yalnız O'na kulluk eden ve O'na tövbe eden kullarının dualarını da kabul edendir (*el-Mücîb*).[89] Bunu yapanlara, af kapısı her zaman açıktır. Hz. Sâlih (as) halkını Allah'ın dinine çağırırken O'nun *el-Mücîb* ismini dile getirir ve af kapısının açık olduğunu belirtir: *“... O hâlde O'ndan mağfiret isteyin; sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır, duaları kabul eder.”*[90] Allah, sıkıntılarından kurtulmak isteyenlere de karşılık verir ve onları sıkıntılarından kurtarır: *“Vaktiyle Nûh bize yakarmıştı; biz de ne güzel karşılık vermiştik!”*[91] Âyetin devamında bu karşılığın nasıl gerçekleştiğini anlıyoruz: *“Nitekim kendisini ve ailesini o büyük felâketten kurtardık ve yalnız onun soyunu kalıcı kıldık.”*[92]

Allah, hata yapan insanları, bu hatalarından ötürü hemen cezalandırmaz (*el-Halîm*):[93] *“Yeminlerinizin kasıtlı olmayanlarından dolayı Allah sizi sorumlu kılmaz, fakat kalplerinizin yöneldiği yeminden sizi sorumlu tutar. Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir.”*[94] Bu âyette kasten yalan yemin etmenin günah olduğu belirtilir. Fakat ardından gelen *el-Halîm* ismi bu günahı işleyenlerin hemen cezalandırılmayıp süre verildiğini ifade eder. Bu ise Allah'ın merhametinin farklı bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Başka bir âyette ise Allah'ın affedici ve merhamet edici olması şöyle ifade edilir: *“Senin Rabbin hep bağışlayıcıdır ve merhamet sahibidir; şayet yaptıkları yüzünden onları (hemen) cezalandıracak olsaydı, onlara azabı çarçabuk verirdi. Fakat kendilerine tanınmış belli bir süre vardır ki, artık bundan öte kaçıp kurtulacakları bir sığınak bulamayacaklardır.”*[95] Bu âyetin ardından da *el-Halîm* isminin “süre veren” anlamına işaret edilir.

Yüce Allah'ın merhameti bütün varlığı kuşatır. O, *Rahmân*'dır, *Rahîm*'dir. O, merhametlilerin en merhametlisidir. İnanan-inanmayan herkes ve bütün varlıklar, dünyada O'nun merhametinden nasibini alır. Allah, dünyayı ve insanları korumak

---

87 Fâtır 35/29, 30.
88 En'âm 6/160.
89 Hûd 11/61: Taberî, XII, 454.
90 Hûd 11/61.
91 Sâffât 37/75.
92 Sâffât 37/76-77.
93 Bakara 2/225: Taberî, IV, 42; Âl-i İmrân 3/155; Nisâ 4/12; Mâide 5/101; Ahzâb 33/51.
94 Bakara 2/225.
95 Kehf 18/58.

suretiyle merhamet eder. Sayısız nimetleriyle insanları gözetir. O, merhameti gereği isyan eden kullarına ceza vermeden önce onlara süre tanır. Allah'ın Müminlere karşı ayrı bir şefkati vardır. Onlara şükürlerinin karşılığını verir. Allah, kullarını çok sever, çektikleri zorlukları kolaylaştırır, sıkıntıları hafifletir ve onları adaletle yargılar. İsyanlarına karşı sabırlıdır. Dua edene cevap verir, tövbe edenin tövbesini kabul eder. Bağışlanma dileyeni bağışlar. Çünkü Allah, merhamet etmeyi kendine farz kılmıştır.

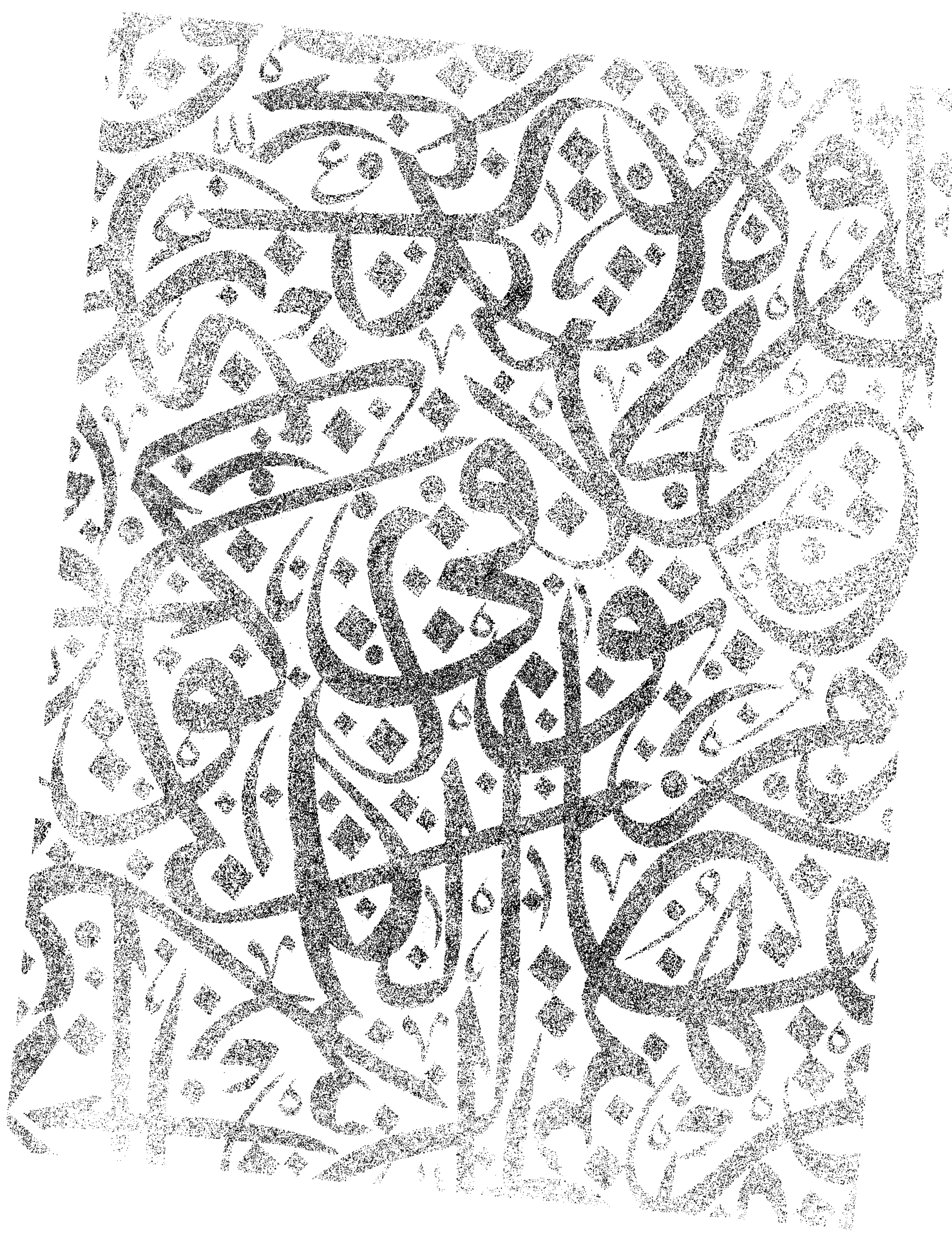

İKİNCİ BÖLÜM

YARATILANLAR

2

ALLAH'IN
HÜKÜMRANLIĞI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُۘ وَتُعِزُّ
مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُۜ بِيَدِكَ الْخَيْرُۜ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٦﴾

"De ki: 'Ey mülkün gerçek sahibi olan (*Mâlikü'l-Mülk*) Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye gücü yetensin (*Kadîr*).'"

(Âl-i İmrân 3/26)

تَبَارَكَ الَّذٖى بِيَدِهِ الْمُلْكُۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدٖيرٌۙ ﴿١﴾

"Mutlak hükümranlık elinde olan Allah her şeyden yücedir, cömerttir ve O'nun her şeye gücü yeter (*Kadîr*)."

(Mülk 67/1)

فَسُبْحَانَ الَّذٖى بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

"Her şeyin egemenliği kendi elinde olan Allah bütün eksikliklerden uzaktır ve hepiniz O'na döndürüleceksiniz."

(Yâsîn 36/83)

اَلَّذٖى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرٖيكٌ
فِى الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدٖيرًا ﴿٢﴾

"O, göklerin ve yerin egemenliği kendisine ait olan, çocuk edinmeyen, egemenliğinde ortağı bulunmayan, her şeyi yaratan, yarattığına belli bir ölçüye göre düzen veren Allah'tır."

(Furkān 25/2)

وَاِنَّا لَنَحْنُ نُحْيٖ وَنُمٖيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾

"Kuşkusuz hayat veren de öldüren de biziz; her şeyin son sahibi de biz oluruz."

(Hicr 15/23)

وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَزٖيزاً حَكٖيماً ﴿٧﴾

"Göklerin ve yerin askerleri yalnızca Allah'a aittir; O sonsuz güç ve hikmet sahibidir (*Azîz, Hakîm*)."

(Feth 48/7)

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَۚ لَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَيْءٌۜ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَۜ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

"O gün onlar, Allah'a gizli kalan hiçbir şeyleri olmaksızın (kabirlerinden) çıkarlar. Bugün hükümranlık kimindir? Elbette tek ve mutlak hükümran olan Allah'ındır! (*Vâhid, Kahhâr*)."

(Mü'min 40/16)

قُلْ مَنْ بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجٖيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾

"De ki! 'Biliyorsanız söyleyin, bütünüyle varlığın yönetimi elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan; fakat kendisi korunmaya muhtaç olmayan kimdir?'"

(Mü'minûn 23/88)

اَلَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى
عَلَى الْعَرْشِۚ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِه۪ خَب۪يراً ﴿٥٩﴾

"Gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunanları altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O'dur. O Rahmândır. O'nu bir bilene sor."

(Furkān 25/59)

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَٓائِنُهُۘ وَمَا نُنَزِّلُهُٓ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾ وَاَرْسَلْنَا
الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَسْقَيْنَاكُمُوهُۚ وَمَٓا اَنْتُمْ لَهُ بِخَازِن۪ينَ ﴿٢٢﴾

"Her şeyin hazineleri sadece bizim katımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz. Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik, böylece gökten su indirip onunla sizin su ihtiyacınızı karşıladık. Onu toplayıp depolayan da siz değilsiniz."

(Hicr 15/21-22)

هُمُ الَّذ۪ينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّواۜ
وَلِلّٰهِ خَزَٓائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِق۪ينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾

"Onlar, 'Resûlullah'ın yanındakilere geçimlik bir şeyler vermeyiniz ki dağılıp gitsinler.' diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır; ama münafıklar anlamıyorlar!"

(Münâfikūn 63/7)

Konunun Kavramsal Bağlamı

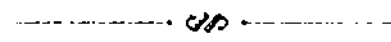
Kur'ân'ın en temel konusu, tek ve mutlak güç sahibi Allah inancıdır. O her şeyi yaratandır ve her şeyin gerçek sahibidir (*el-Mâlik*). Kur'ân-ı Kerîm'de varlık âlemindeki gerçek egemenliğin (*mülk*), Yüce Allah'a ait olduğu vurgulanır. Örneğin *el-Melik* ismi ve türevleri, yaklaşık yüzü aşkın âyette geçer. Allah'ın hükümranlığı, Mekkî âyetlerde çoğunlukla putların ne insanlar ne de başka varlıklar üzerinde herhangi bir güce sahip olduğunu ortaya koymak bağlamında anlatılır. Medenî âyetlerde ise Allah'ın egemenliği, Allah dışında hiçbir varlığın gerçek anlamda hüküm koyma yetkisine sahip olmadığını göstermek için konu edilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın hükümranlığını anlatan pek çok kelime bulunur. Bunlardan bir kısmı, doğrudan Allah'ın güzel isimleri ve sıfatları arasında yer alır. *el-Melik, el-Mâlik, el-Melîk* ve *Mâlikü'l-Mülk* isimleri, O'nun her şeyin asıl sahibi olduğunu ifade eder. Bu bağlamda *er-Rabb, el-Kayyûm, er-Rakîb* ve *el-Müheymin* isimleri Allah'ın her şeyin hâkimi, yöneticisi ve koruyup kollayıcısı olduğunu ifade eder. *el-Azîz, el-Kâdir, el-Kadîr, el-Muktedir* ve *el-Kâhir* isimleri Allah'ın sonsuz güç ve kudretinin boyutlarını ortaya koyar. *Rab* kelimesi, bir şeyin gelişimini aşama aşama tamamlatıp onu hedefine ulaştırmayı ifade eden *terbiye* (*r-b-b*) kökünden türemiştir.[1] *el-Velî, el-Vâlî* ve *el-Mevlâ* isimleri ise Kur'ân'da Allah'ın, yarattıklarının gerçek dostu, yakını ve yardımcısı olduğunu belirtir. *Velâyet,* yardım etmek, bir şeye yakın olmak, onun sorumluluğunu ve yönetimini üstlenmek anlamına gelir.[2] *Velî* ise yardım eden, sevgiyle yaklaşan kimse, dost demektir.[3] *el-Vâris, el-Câmi'* isimleri de Allah'ın bu dünyada sahip olunan her şeyin en son sahibi olduğu anlamındadır. Ayrıca hem bu dünyada hem de âhiret yurdunda yaratılmışların en son dönüp gidecekleri O'dur. Dolayısıyla insan Âlemlerin Rabbinin buyruğu altındadır, yani Allah'ın kuludur (*'abd*).[4] Buna göre Allah, mutlak

1 Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, I, 328; Râğıb el-İsfahânî, s. 184.
2 Halîl b. Ahmed, IV, 400-401; Cürcânî, s. 275; Râğıb el-İsfahânî, s. 533-534; Bakara 2/107: Taberî, II, 408.
3 Fîrûzâbâdî, s. 1344; Tehânevî, II, 1806.
4 Furkān 25/63; Sâffât 37/40, 74, 128, 160, 169; İnsân 76/6.

hükümranlığın yegâne sahibi; insan ise Rabbinin kendisine yüklediği sorumlulukları yerine getirmek durumunda olan kuldur.[5]

Kur'ân'da Allah'ın egemenliğini ifade eden başka kavramlar da mevcuttur. Bunlardan *'arş, Rabbü'l-'Arş* (Arş'ın Rabbi), *Zü'l-'Arş* (Arş'ın Sahibi), *istivâ* ve *kürsî* temsilî bir şekilde Allah'ın evrenin Melik'i ve sahibi oluşunu doğrudan belirtir. "Taht kurmak, gölgelik yapmak, bina inşa etmek" mânasındaki *'a-r-ş* kökünden türeyen *'arş* kelimesi, kralın tahtı anlamındadır. Arapçada "kişinin tahtı" (*'arşu'r-racül*) şeklindeki tamlama, bir şahsın gücü kuvveti ve yetkinliğinin sağlamlığı anlamındadır. Bir kral ülkede iktidarı elde ettiği zaman "tahtına geçti, oturdu" (*istevâ 'alâ 'arşihî*) denir.[6] *Hükm, emr, kudret, tedbîr* gibi kavramlar, onun hükümranlığının işleyiş şeklini gösterir. *Hazâin* (hazineler), *cünûd* (ordular), *melek, melekût, makâlîd* (ordular) gibi isimler de Allah'ın hükümranlığında bulunan maddî-manevî unsurları ifade eder. *Kitâb, Levh-i Mahfûz* (Korunmuş Levha), *Ümmü'l-Kitâb* (Ana Kitap), *Kitâb-ı Meknûn* (Saklı Kitap) kavramları ise Allah'ın hükümranlığının bilgi boyutuyla ilgilidir.

5 En'âm 6/18: Taberî, IX, 180.
6 Halîl b. Ahmed, III, 129; Zemahşerî, I, 643; Fîrûzâbâdî, s. 597.

Hz. Mûsâ kardeşi Hârûn'la birlikte, Rabbinden aldığı emre uyarak Firavunun karşısına çıkmış, ona şunları söylüyordu: *"Biz, İsrâiloğullarını bizimle beraber göndermen için âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş elçileriz."*[1] Firavun, hiç beklemediği bu meydan okuma karşısında şaşkına dönmüştü. *"Âlemlerin Rabbi de kimdir?"* diye sordu. Hz. Mûsâ (as), *"O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir eğer iman ederseniz!... O, doğunun, batının ve bu ikisi arasında bulunanların Rabbidir eğer düşünürseniz!"*[2] diye cevap verdi. Firavun kibrini daha da açığa vurarak bu defa, *"Benden başkasını tanrı edinirsen, yemin ederim ki seni zindanlarda süründürürüm!"*[3] diyerek tehdit ediyordu. *"Bırakın beni de şu Mûsâ'yı öldüreyim! Tanrısına yalvarsın bakalım! (Kurtulabilecek mi?) Çünkü onun, dininizi değiştirmesinden yahut ülkede huzursuzluk çıkarmasından endişeleniyorum."*[4] diyecek kadar pervasızlaşmıştı da. Kendisinin güçlü ve karşı konulamaz olduğuna inanıyordu. Kâinatın tek sahibi olan Allah'a kul olmayı küçümsüyordu. Mûsâ (as) ise bütün bu tehditlere soğukkanlı bir şekilde, *"Hesap gününe inanmayan her kibirli kişinin şerrinden, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığınırım!"*[5] diyerek karşılık verdi. İyice çılgına dönen Firavun, kibrinden vazgeçmiyor, daha da küstahlaşıyordu: *"Ey Hâmân! Bana yüksek bir kule inşa et; belki bazı yollara, göklerin yollarına ulaşırım da bu sayede Mûsâ'nın ilâhını görebilirim! Doğrusu onun bir yalancı olduğunu düşünüyorum."*[6] O böylece, tanrılık iddiasına kadar sürüklenen kibrin ve gururun bir örneğini ortaya koyuyordu. Firavun gibi haktan yüz çevirenlerin ve azgınlaşanların

---

1 Şuarâ 26/16-17.
2 Şuarâ 26/23, 24, 28.
3 Şuarâ 26/ 29.
4 Mü'min 40/26.
5 Mü'min 40/27.
6 Mü'min 40/36-37.

sonu da er ya da geç, Firavun ile aynı noktaya varacaktır: "Firavunun tuzağı hüsrandan başka bir şey değildir."[7]

HER ŞEYİN GERÇEK SAHİBİ YALNIZCA ALLAH'TIR

تَبَارَكَ الَّذ۪ي بِيَدِهِ الْمُلْكُۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۙ ﴿١﴾

"Mutlak hükümranlık elinde olan Allah her şeyden yücedir, cömerttir ve O'nun her şeye gücü yeter (*Kadîr*)."
(Mülk 67/1)

Allah Teâlâ, maddî ve manevî her şeyin, canlı cansız tüm varlıkların tek ve gerçek sahibidir (*el-Mâlik, Mâlikü'l-Mülk*). *Melik,* her anlamda yönetme gücünü elinde bulunduran, emretme ve yasaklama yetkisine sahip olandır. Yüce Allah, gücü elinde tutan tek varlıktır. O, hüküm sürdüğü saltanatında insanların, cinlerin ve diğer bütün yarattıklarının sahibidir (*el-Melik*).[8] *Mülkiyet,* kişinin kendine, malına ve yetkiye sahip olmasını,[9] sahip olduklarına ve düşmanına üstün gelmesini ifade eder.[10] Her anlamda kesin *mülkiyet,* sadece Allah için geçerlidir.[11] *"Egemenlik O'nundur ve hamd O'na mahsustur. O'nun her şeye gücü yeter (Kadîr)."*[12] Çünkü O, var olan her şeyi yaratan, yarattıklarının varlıklarını sürdüren, ihtiyaçlarını karşılayan ve gözetip kollayandır.[13] Bu konu Kur'ân'da şöyle dile getirilmiştir: *"De ki: 'Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! (Mâlikü'l-Mülk) Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye gücü yetensin (Kadîr).'"*[14]

---

7 Mü'min 40/25, 36-37, 45: Taberî, XX, 307-308, 324-329, 336-337.
8 Nâs 114/1-3: Taberî, XXIV, 753.
9 Mâide 5/20: Mâverdî, II, 24; Halîl b. Ahmed, IV, 166.
10 Mâide 5/20: Mâtürîdî, IV, 191; Râgıb el-İsfahânî, s. 472.
11 Tegâbün 64/1: Zemahşerî, VI, 130.
12 Tegâbün 64/1.
13 Âl-i İmrân 3/26: İbn Âşûr, III, 213.
14 Âl-i İmrân 3/26.

İnsanların Allah'ın dışında ilâh edindikleri şeyler, ne göklerde ne de yerde en ufak bir yetki ve güce sahiptir. Bu hakikat Kur'ân'da şöyle ifade edilmiştir: *"De ki: 'Allah'tan başka (ilâhî güçlere sahip) sandığınız varlıkları çağırın bakalım! Onlar göklerde ve yerde zerre miktarı bir şeye sahip olmadıkları gibi buralarda herhangi bir ortaklıkları da yoktur; Allah'ın onlardan bir destekçiye de ihtiyacı bulunmamaktadır.'"*[15] Bununla birlikte Müşrikler, bu gerçeği görmezden gelmiş ve mülkün tek sahibi Allah'ı bırakıp kendine bile faydası olmayan cansız varlıkları ilâh edinmişlerdi:[16] *"Allah'ı bırakıp hiçbir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış olan, kendilerine bile zarar ya da faydaları dokunmayan, öldürmeye, yaşatmaya ve ölüleri diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen düzmece tanrılar edindiler."*[17] Müşrikleri böyle derin bir yanılgıya sürükleyen şey, dünya hayatında sahip olunan mülkiyet ve saltanatın gerçek ve kalıcı olmadığını gözden kaçırmalarıydı. Nitekim geçmişte Âd ve Semûd toplumları ile Firavun'unki gibi büyük bir görkem ve güce sahip toplumlar yok olup gittiler.[18] Yüce Allah, sadece bu dünya hayatının değil, ebedî âhiret yurdunun da gerçek sahibidir. Zira O, iradesiyle işleyen âlemin düzenine son verecek ve herkesin yaptıklarının karşılığını alacağı kıyamet gününü gerçekleştirecek güce sahiptir. O gün, O'nun dışında hiç kimse hüküm verme güç ve yetkisine sahip olmayacaktır. *"Hesap ve ceza gününün tek hâkimi (Mâlik)"*[19] O'dur. Yani bu dünyada gerçekte tek yetki sahibi Allah olduğu gibi âhiret hayatında da yetki ve güç yalnız Allah'a ait olacaktır.[20]

Yoktan yarattığı varlıkları yine kendi yarattığı dünyaya yerleştiren Yüce Allah'tır. Yarattıklarının gerçek sahibi olması yönüyle de Allah, bütün yarattıklarının mirasçısı, yarattığı her şeyin son sahibidir (*el-Vâris*). Çünkü bütün yaratılanlar yok olacak, kulların geçici olarak sahiplendiği her şey tekrar O'na, yani gerçek sahibine dönecektir: *"Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır (Habîr)."*[21] O, dünya sürdükçe de kıyametten sonra da kendi mülkünü dilediği gibi yönetme hak ve yetkisine sahiptir. Bu gerçek *"Kuşkusuz hayat veren de öldüren de biziz; her şeyin vârisi (son sahibi) de biz oluruz (el-Vâris)."*[22] âyetiyle dile getirilmiştir. İşte o gün dünyada sahiplik ve yetki iddia edenlerin hepsi yok

15 Sebe' 34/22.
16 Furkān 25/3: İbn Kesîr, X, 284-285.
17 Furkān 25/3.
18 Fecr 89/6-12: Zemahşerî, VI, 369-370.
19 Fâtiha 1/4: Taberî, I, 1549.
20 Fâtiha 1/4: Mukātil b. Süleyman, I, 36.
21 Âl-i İmrân 3/180.
22 Hicr 15/23: Taberî, XIV, 47-48.

olacaktır.[23] İnsanoğlu da Rabbinin huzuruna getirilip[24] dünyada yaptıklarından sorguya çekilecektir.[25] Allah, âhiret yurdunda iman sahibi ve doğru işler yapanları kudreti, âdil yargısı ve merhametiyle cennetine mirasçı kılacaktır.[26] Bu müjde Kur'ân'da şöyle verilmektedir: *"İşte bu, yapıp ettiklerinizle mirasçı olduğunuz cennettir. Orada sizin için çeşitli meyveler vardır, onlardan yiyeceksiniz."*[27]

Cenâb-ı Hak bütün varlıkların tek hâkimi, sahibi, yöneticisi, ayrıca onların koruyup kollayanıdır (*er-Rabb*).[28] Nitekim buna şu âyette işaret edilmektedir: *"Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratma da emir de yalnız O'na aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah yüceler yücesidir."*[29]

Allah Teâlâ, sadece içinde yaşadığımız, görülen âlemin Rabbi değildir. O, bunun ötesinde cinler ve melekler gibi görülemeyen ve hissedilemeyen gayb âleminin de gerçek sahibi ve yöneticisidir.[30] Kur'ân, Allah'ın dışında kendisine boyun eğilecek başka bir Rab olmadığını Hz. Yûsuf (as) kıssasında şöyle ortaya koyar: *"Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılara mı, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah'a mı (inanıp bağlanmak) daha iyi? Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."*[31]

Allah Teâlâ, inananların gerçek dostu, yâr ve yardımcısı (*Velî*), koruyucusu ve kollayıcısıdır:[32] *"Allah iman edenlerin velîsidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır..."*[33] Allah'a inanmayan kimselere gelince; *"...onların velisi ise (inandıkları) sahte tanrılardır; onları aydınlıklardan çıkarıp karanlıklara sokarlar."*[34] Bu yüzden *"...yeryüzünde onlara ne bir dost ne bir yardımcı bulunur."*[35] Çünkü gerçek anlamda *velî*

23 Hicr 15/23: Elmalılı, V, 3055.
24 Yâsîn 36/32, 53; Sâffât 37/158; Vâkıa 56/50.
25 Nahl 16/93; Tekâsür 102/8.
26 Zuhruf 43/72-73: Mâtürîdî, XIII, 274-275.
27 Zuhruf 43/72-73.
28 Fâtiha 1/2: Taberî, I, 142-143; Nesefî, I, 30; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, I, 328.
29 A'râf 7/54: Mâtürîdî, V, 385.
30 Fâtiha 1/2: Taberî, I, 144-147; İbn Ebî Hâtim, I, 27-28.
31 Yûsuf 12/39-40.
32 Bakara 2/257: Taberî, IV, 563.
33 Bakara 2/257.
34 Bakara 2/257.
35 Tevbe 9/74.

yalnızca Allah'tır. Oysa Müşriklerin dost diye kabul ettikleri onlar için hiçbir yarar sağlayamaz. Aynı şekilde onlar, kendilerine âhiret yurdunda da bir dost bulamayacaklardır. Onların putları da onlara şefaatçi olamayacaktır.[36] Yüce Allah, her zaman ve durumda inananların gerçek *mevlâsı*, dostudur. Yarattıkları hakkında O, nasıl dilerse öyle yapar. O mümin kişiye hayatında ve ölümünden sonra kendinden daha yakın ve merhametlidir. Mümine düşen O'nun hükmüne boyun eğmektir.[37] Hz. Peygamber'in (sas) tavsiyesi doğrultusunda[38] yatsı namazından sonra okunan ve *Âmenerrasûlü* olarak bilinen Bakara sûresi 286. âyetin sonunda Müminlere şöyle bir dua öğretilmiştir: *"Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!"* Bu duada şöyle bir mesaj verilmektedir: Allah kendisine düşmanlık eden ve O'nu inkâr edenlerin değil, aksine yardımıyla kendisine inanıp güvenenlerin yardımcısıdır. Çünkü Müminler, O'na iman eden, emir ve yasaklarına itaat edenlerdir. Allah da kendisine itaat edenlerin dostu, O'nu inkâr eden ve kendisine isyan edenlerin düşmanıdır.

YÜCE İRADENİN ve MÜLKÜN SAHİBİ ALLAH'TIR

اَلَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۚ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبٖيرًا ﴿٥٩﴾

"Gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunanları altı günde yaratan, sonra arşa kurulan O'dur. O Rahmândır. O'nu bilen birine (yine kendisine) sor."

(Furkān 25/59)

36 En'âm 6/51: Mukātil b. Süleyman, I, 562.
37 Tevbe 9/51: Râzî, XVIII, 88-89.
38 Buhârî, "Feżâ'ilü'l-Ḳur'ân", 10.

Kur'ân'da *arş* kelimesi, Allah'ın sınırsız kudretini, büyüklüğünü ve kâinata hâkimiyetini anlatır: *"Büyük arşın Rabbi olan Allah'tan başka ilah yoktur."*[39]; *"Gerçek egemenliğin sahibi olan Allah yüceler yücesidir. O'ndan başka ilah yoktur. O, yüce arşın Rabbidir."*[40] Buna göre kulluk edilmeye lâyık olan varlık, sonsuz kudretiyle arşın Rabbi ve sahibi olan Allah'tır. Kur'ân'da Allah'ın kâinattaki ortaksız yönetme gücü dile getirilirken, yine Allah'ın arşa Rab olduğu belirtilir.[41] Yüce Allah'ın, mülkünde ortağı yoktur.[42] Çünkü sonsuz kudret sahibi olan Allah'ın herhangi bir ortak ve yardımcıya ihtiyacı yoktur.[43] İnsanların büyük bildikleri krallar ve padişahlar gibi bütün saltanat sahiplerinin ise Allah'ın hükümranlığı karşısında bir değeri yoktur. Gerçekte o saltanatların sahibi Allah'tır ve onların hepsi de Allah'ın kullarıdır.[44]

Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah'ın yer ile gökleri altı günde yarattığı ve sonra "tahtına oturduğu" (*istevâ 'ale'l-'arş*) ifade edilir.[45] Allah'ın arşa *istivâ* etmesi, yani tahtına kurulması, muhatapların kavramasını kolaylaştırmak için yoğun benzetmelerle (*müteşâbih*) anlatılan konulardandır.[46] Böylesi âyetlerin gerçek anlamı sadece Allah tarafından bilinebilir. Bu çerçevede Allah'ın tahtına geçmesi; bütün evreni yaratması ve mutlak egemenlik sahibi olarak evreni ve ondaki her şeyi buyruğu altına alması demektir. Evreni ve içindekileri en mükemmel şekilde düzenleyip yöneten O'dur. Âyetlerde geçen "büyük arş (*el-'arşu'l-'azîm*)" ifadesi de, O'nun egemenliğinin sınırsız, yedi kat gök ile yerin üstündeki her şeyi kuşatacak kadar geniş olduğunu anlatır. Arşın bir ucundan diğerine yahut yedinci kat gök ile arş arasında elli bin yıllık bir uzaklık bulunduğu bilgisi yine tefsir rivayetlerinde yer almaktadır.[47] Başka bir âyete göre de Allah gökleri ve yeryüzünü yaratmadan önce suyu yaratmış ve üzerine hükümranlığını kurmuştur.[48] Sonra, Allah her canlıyı sudan yaratarak, yaratmasına ve yarattıklarına hükmetmeye devam etmiştir: *"İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"*[49]

Neml 27/26.
40 Mü'minûn 23/116.
41 Enbiyâ 21/22.
42 Bakara 2/107; Âl-i İmrân 3/189; En'âm 6/73; A'râf 7/185; Tevbe 9/116; Nûr 24/42.
43 Furkān 25/2.
44 Tevbe 9/129: Taberî, XII, 100.
45 A'râf 7/54; Yûnus 10/3; Hûd 11/ 7; Ra'd 13/2; Furkān 25/59; Secde 32/4; Hadîd 57/4.
46 Tâhâ 20/5: Zemahşerî, IV, 66.
47 Mü'minûn 23/86: İbn Kesîr, X, 141.
48 Hûd 11/7: Mâtürîdî, VII, 132.
49 Enbiyâ 21/30.

Allah bilgisi, iradesi ve kudretiyle bütün varlık ve olayları kuşatır.[50] Bütün yaratılanlar (*halk*), Allah'ın mutlak yönetimi altındadır.[51] İşte *"Rahmân tahta kurulmuştur* (*istevâ 'ale'l-'arş*)*."*[52] âyeti bu gerçeğe dikkat çeker. Bu ve benzeri ifadelerde Yüce Allah'ın evren üzerindeki yönetimi, insanların âşina olduğu "tahttaki hükümdar ve ülkesi" benzetmesiyle anlatılmıştır. Nasıl ki bir kral, bir padişah tahtına geçip ülkesini idare ediyorsa, Allah da evrenin yegâne hâkimi ve yöneticisi (*Melik*) olarak bütün varlık âlemini buyruğu altında idare etmektedir.[53] Yarattığı evreni yöneten Allah'ın her an emri altında bulunan melekleri vardır: *"... Onlar Allah'ın kendilerine emrettiği şeye asla karşı gelmezler ve ne ile emredilmişlerse onu yaparlar."*[54] Kur'ân'da meleklerin görevlerinden biri de Allah'ın mülk ve hâkimiyetini ifade eden arşı taşımaktır. Mutlak hükümranlık sahibi olan Allah'ın, kullarını yargılayacağı kıyamet gününde meleklerin, göklerin etrafında olacağı, arşı ise bunların da üstündeki sekiz meleğin yükleneceği;[55] yine arşı taşıyan ve onun çevresini kuşatan meleklerin Allah'ı övecekleri Kur'ân'da anlatılmaktadır.[56] Bütün bunlar Allah'ın hükümranlığının, güç ve kudretinin hem bu dünyayı hem de âhireti kapsadığını açıkça göstermektedir.[57]

Gücü sınırsız olan Allah, gökleri görünen bir direk olmadan yaratmış ve güneş ile ayı emrine boyun eğdirmiştir.[58] İzin vermeden kimse O'nun adına hareket edemez.[59] Bütün evreni yöneten Yüce Allah, peygamberlerle doğru bilgiyi kullarına gönderir: *"O'nun dereceleri yüksektir, arşın sahibidir; buluşma günü hakkında uyarıda bulunması için kullarından dilediğine iradesiyle vahyi indirir."*[60] Onlara da bu bilgiyi getiren elçi melek Cebrâil'dir.[61] Muhatapları peygamberi reddettiğinde, aslında Müşriklerin yaptığı gibi, evrenin hükümdarının sözlerini reddetmiş olurlar. Örneğin Hz. Peygamber (sas) de *"Allah bana yeter, O'ndan başka ilâh yoktur, ben yalnız O'na güvenip dayanırım; O, azametli arşın Rabbidir."*[62] diyerek kendisine bu görevi veren Rabbine sığınmıştır. Tevekkül edilecek yegâne varlık, büyük arşın sahibi olan

50 A'râf 7/54: Râzî, XIV, 105.
51 A'râf 7/54: Elmalılı, III, 2173.
52 Tâhâ 20/5.
53 A'râf 7/54: Bikâî, VII, 414.
54 Tahrîm 66/6.
55 Hâkka 69/17.
56 Zümer 39/75; Mü'min 40/7.
57 Yûnus 10/106: Râzî, XVII, 181; Hâkka 69/17: Elmalılı, VIII, 5326.
58 Ra'd 13/2.
59 Yûnus 10/3; Nebe' 78/38.
60 Mü'min 40/15.
61 Tekvîr 81/19-20.
62 Tevbe 9/129.

hükümdar, yani Allah'tır. Zira her şeye gücü yeten (*Kadîr*) de ancak O'dur.[63] Ayrıca *"çok bağışlayan (el-Gafûr), sevgisi geniş (el-Vedûd), arşın sahibi (Zü'l-'Arş), şanı yüce ve dilediğini yapan yalnız O'dur (el-Mecîd)."*[64]

ALLAH'IN HAZİNELERİ SINIRSIZDIR

هُمُ الَّذٖينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّواۜ وَلِلّٰهِ خَزَٓائِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقٖينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾

"Onlar, 'Resûlullah'ın yanındakilere geçimlik bir şeyler vermeyiniz ki dağılıp gitsinler.' diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır; ama münafıklar anlamıyorlar!"

(Münâfikûn 63/7)

Mekke'de geçen zorlu yılların ardından Hz. Peygamber ve ashâbı Medine'ye hicret etmişti. Yapılan kardeşlik sözleşmesi gereği Medineli ensar, Mekkeli muhacirlere yardım ediyordu. Bu durumdan rahatsız olan Münafıkların lideri Abdullah b. Übeyy, arkadaşlarına şöyle demişti: "Muhammed'e ve yanındakilere yardım etmeyin ki aç kalsınlar. Böylece onlar, peygamberlerini bırakır ve dağılıp giderler." Bu olayın ardından inen âyetin son kısmı şöyledir: *"Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır; ama Münafıklar anlamıyorlar!"*[65] Yüce Allah, mülkün ve tahtın sahibi olduğu gibi göklerde ve yerde bulunan bütün zenginliğin de gerçek sahibidir. Münafıklar değil, o hazinelerin sahibi olan Allah, onlardan dilediğine, dilediği kadar verir. Nitekim Allah'ın yardımıyla muhacirler kısa sürede kimseye muhtaç olmadan yaşamlarını sürdürme imkânına kavuşmuşlardı:[66] *"Rabbin rızkı dilediğine bol bol verir de kısar da. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, onları görmektedir."*[67]

63 Tevbe 9/129: İbn Âşûr, XI, 74.
64 Burûc 85/14-16.
65 Münâfikûn 63/7: Taberî, XXII, 660-661.
66 İbn Hişâm, II, 550-552.
67 İsrâ 17/30.

Yüce Allah, göklerin ve yerin derinliklerine bütün varlıklar için büyük değer taşıyan görünür görünmez nimetler (*hazâinüllah*) yerleştirmiştir. İnsanlar ve diğer canlılar, bunlardan ancak Allah'ın onlar için belirlediği kadarına ulaşır ve O'nun dilediği kadarından yararlanır. Bütün bu hazinelerin bilgileri ve anahtarları Allah'ın elindedir. O'nun izni olmadıkça hiç kimse onlara erişemez. Nitekim Peygamberimize (sas) bu yönde olağanüstü taleplerle gelenlere ondan şu cevabı vermesi istenmiştir: *"De ki: 'Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum...'*[68]

Yüce Allah bu hazinelerin harcama yetkisini insanoğluna verseydi, bütün yaratılmışların hayatı tehdit altına girerdi. Çünkü insan, yaratılışındaki cimrilikten ötürü onları başkalarıyla paylaşmaz, elinde tutmaya çalışırdı: *"De ki: 'Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kıstıkça kısardınız. İnsanoğlu pek eli sıkıdır!'"*[69] Müşriklerin tapındıkları putların, o sahte ilâhların da evrendeki düzenin işleyişine, oradaki nimetlerin paylaşımına karışmaları söz konusu değildir: *"Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Yoksa her şeye egemen olan onlar mıdır?"*[70]

Allah Teâlâ, göklerde ve yerde pek çok varlık yaratmıştır. Bütün bunların hayatlarını sürdürebilmesi için evrende iyi işleyen bir düzene ihtiyaç vardır. Yüce Allah, bu amaçla âdeta göklerde ve yerde sonsuz miktarda hazine yaratmıştır. Bunları da O, yarattıklarının kullanımına belirlediği ölçülerde verir: *"Hiçbir şey yoktur ki hazineleri yanımızda olmasın. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz."*[71] Öyle ki Yüce Rabbimiz, öncelikle güneşi, ayı ve diğer binlerce yıldızıyla birlikte bu evrende eşsiz bir düzeni yaratmıştır.[72] Ardından insanlar ve diğer canlılar için dağları, denizleri, nehirleri, ovalarıyla üzerinde rahat bir şekilde yaşayabilecekleri yeri var etmiştir.[73] Bu dünya üzerinde esen rüzgârlar, yağan yağmurlar ve biten ekinler insanların ve diğer canlıların temel besin kaynağını sağlar.[74] Aynı şekilde balığı, böceği, kuşu, kuzusu ve atıyla hayvanlar âlemi, dünyamızın diğer nimet ve güzellikleridir.[75] Bunların yanı sıra demiri, bakırı, altınıyla yerin altındaki nimetler, denizi, havası, ışığı ve ısısıyla yerin üstündeki nimetler dünyamızın değerine değer katar. Bütün bunlar, Yüce Rabbimizin sonsuz hazinelerinden sadece bizim bilip

68 En'âm 6/50: Taberî, IX, 255.
69 İsrâ 17/100: Kurtubî, XIII, 180-181; İbn Kesîr, IX, 85-86.
70 Tûr 52/37: Elmalılı, VII, 4562.
71 Hicr 15/21.
72 A'râf 7/24; Nahl 16/12; Ra'd 13/2.
73 Ra'd 13/3; Neml 27/61; Nûh 71/19-20.
74 Ra'd 13/4; Neml 27/60; Lokmân 31/10; Kāf 50/7-11.
75 En'âm 6/38, 143; Nahl 16/14; Fâtır 35/12.

faydalanabildiklerimizdir. Bunlar dışında O'nun yararlanılmayı bekleyen maddî manevî daha nice hazinesi vardır: *"... O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır."*[76] Cenâb-ı Hak, görünen görünmeyen, bilinen bilinmeyen eşsiz hazineleriyle mülkün gerçek ve nihaî sahibidir: *"O, göklerin ve yerin egemenliği kendisine ait olan, çocuk edinmeyen, egemenliğinde ortağı bulunmayan, her şeyi yaratan, yarattığına belli bir ölçüye göre düzen veren Allah'tır."*[77]

Allah Teâlâ'nın bilgisi, O'nun sonsuz hazinelerinin bir parçasıdır. Dünyevî hiçbir ölçü ve varlık, Allah'ın sınırsız bilgisini ve kudretini kuşatmaya ve dile getirmeye güç yetiremez: *"Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa ve o denize yedi deniz daha eklense yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi; Allah her şeye gücü yeten (Azîz) ve hikmet sahibidir (Hakîm)."*[78] O, bu sonsuz bilgi hazinesinden iman, öğüt ve amele ilişkin olanlarını seçkin elçileri aracılığıyla insanlığa açmıştır.[79] Bu bağlamda Kur'ân, dünya ve âhiret mutluluğunun yolunu göstermek üzere gönderilmiş son ilâhî mesajdır. Bu gerçek şu şekilde ifade edilmiştir: *"Kuşkusuz o, değeri çok yüce Kur'ân'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona ancak temizlenenler dokunabilir. O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir."*[80]

Evrenin bütün hazinelerinin sahibi olan Allah Teâlâ, bunları sonsuz ve mutlak bilgisine göre yönetir. Allah'ın ilmi o denli geniş ve derindir ki, göklerdeki ve yerdeki hiçbir şey onun dışında kalmaz.[81] Allah karada ve denizde olanları da bilmektedir. Yeryüzünü süsleyen bin bir renk ve türde bitkinin her biri, Allah'ın bilgisi dâhilinde açar, yeşerir ve solar. Allah o bitkilerden düşen her yapraktan haberdar olduğu gibi yerin derinliklerinde olup bitenleri de bilir: *"... O, karada ve denizde ne varsa bilir. O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."*[82] Ayakları ile yürüyeni, kanatları ile uçanı ve karnı üzere sürüneniyle binlerce hayvan türünden her biri, yine O'nun bilgisiyle dünyaya gelir ve yaşar: *"Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık..."*[83] Bütün bunlar Allah'ın egemenliğini ve kudretini gösterir. Allah yarattığı canlıların hepsine bir görev, rızık ve ecel tayin

---

76 Nahl 16/8: İbn Âşûr, XIV, 110-111; Elmalılı, V, 3088.
77 Furkān 25/2.
78 Lokmân 31/27.
79 Abese 80/11-16: Râzî, XXXI, 59.
80 Vâkıa 56/77-80.
81 Âl-i İmrân 3/5; Sebe' 34/2; Hadîd 57/4.
82 En'âm 6/59.
83 En'âm 6/38.

etmiştir.[84] Benzer şekilde Yüce Allah, yaratmış olduğu bütün kulların gizli ve açık her türlü fiillerinden haberdardır: *"O, göklerde ve yerde tek Allah'tır. Gizlinizi açığınızı bilir, neyi yapıp ettiğinizi de bilir."*[85] Allah, insanların, başkalarının duymaması için yaptıkları fısıltılı konuşmaları işittiği gibi,[86] O insanların kalplerinde gizlediklerini de bilmektedir.[87]

İnsan, mülkün yegâne sahibi olan Allah'ın kulu olarak, Rabbine karşı sorumluluklarını yerine getirdiğinde cennetle ödüllendirilecek,[88] O'nun emir ve yasaklarına uymadığı takdirde cehennemle cezalandırılacaktır.[89] Bununla birlikte Allah kullarına karşı merhametli ve bağışlayıcıdır.[90] Yani Allah insanlar da dâhil bütün yarattıklarına hâkim, karşı çıkılmaz bir güce sahip bir Rab olduğu hâlde onlara gazabı değil merhametini gösterir.[91] Yüce Allah, âhiret âleminde insanlar arasındaki nihaî hükmünü de sonsuz bilgisine göre adaletle verecektir: *"Hakkında ihtilâf edip durduğunuz hususlarda kıyamet günü Allah aranızda hükmünü verecektir. Bilmez misin ki, Allah gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir! Bunların hepsi bir kitaptadır. Kuşkusuz bu, Allah için çok kolaydır."*[92] Buna uygun olarak Allah Teâlâ, kendi katında herkes için uygun belli bir süre belirlemiştir. İlâhî kararların yer aldığı Levh-i Mahfûz'da yazılı olan bu süre kıyametle yani dünyanın yok olmasıyla sona erecektir.[93]

Evrenin bütün egemenliğini elinde tutan Yüce Allah'ın güçlü orduları vardır.[94] Bu orduların sayısını ise sadece kendisi bilir.[95] O, bu orduları sayesinde bir yandan evrenin işleyişini sağlarken, diğer yandan da hazinelerinin dağıtımını ve yerli yerine ulaştırılmasını sağlar. Allah'ın melek ordularından bir kısmı, rüzgâr, yağmur vb. tabiat olayları ile ilgilenir.[96] Yine yağmur kaynakları, bütünüyle Allah'ın bilgisi ve denetimi altındadır. Allah, yağmurları gelişigüzel değil, belli bir ölçü ve hedefe göre

84 En'âm 6/38: Elmalılı, III, 1919.
85 En'âm 6/3; Nahl 16/19; Neml 27/25.
86 Mücâdele 58/7.
87 Neml 27/74; Kasas 28/69; Ahzâb 33/51.
88 Âl-i İmrân 3/115; Meryem 19/61-63; Şûrâ 42/22-23.
89 Mü'min 40/46-50.
90 Bakara 2/207; Âl-i İmrân 3/30; En'âm 6/12, 54, 134; Kehf 18/58; Sebe' 34/15.
91 En'âm 6/18: Elmalılı, III, 1886.
92 Hac 22/69-70: Râzî, XXIII, 66.
93 İsrâ 17/58: Tabersî, VI, 200.
94 Tevbe 9/28, 40; Feth 48/4-7.
95 Müddessir 74/31.
96 Hicr 15/22.

yağdırır.[97] Allah'ın orduları, O'nun hazinelerinin yerlerine ulaşmasında birbirleriyle sıkı bir ilişki içindedir.[98]

Yüce Allah, ordularını peygamberlere ve onlara tâbi olan inananlara yardım için de seferber eder. Örneğin Allah, Bedir savaşında inananların yardım çağrısına peş peşe gönderdiği bin kişilik melek ordusuyla karşılık vermişti.[99] Hendek savaşı esnasında Kureyş ve Gatafân orduları Benî Kurayza Yahudileriyle iş birliği yaparak Medine'de Müslümanlara saldırmışlardı. Kendilerini şehrin etrafına hendek kazarak savunmaya çalışan Resûlullah (sas) ve ashâbı çok zor duruma düşmüşlerdi. Bunun üzerine Allah, onlara görünen ve görünmeyen ordularıyla yardım etmiştir: *"Ey iman edenler! Allah'ın size şu lütfunu hatırlayın: Üzerinize düşman ordusu gelmişti de onların üzerine şiddetli bir fırtına ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik. Allah bütün yaptıklarınızı görmekte idi."*[100] Allah Teâlâ, ilâhî yardımı hak ettikleri sürece Müminleri, Müşriklerle girdikleri savaşlarda yalnız bırakmamıştır. Bedir, Hendek ve Huneyn'de melek orduları aracılığıyla gelen bu ilâhî yardımlar, Kur'ân'da şöyle anlatılmıştır: *"Allah birçok yerde, bu arada Huneyn gününde (savaşında) gerçekten size yardım etmiştir… Bunun üzerine Allah, Peygamberi'nin ve Müminlerin üzerine kendi katından bir güven duygusu indirdi, bir de göremediğiniz askerler gönderdi ve böylece inkâr edenlerin cezasını verdi. İşte bu, inkârcıların hak ettiği karşılıktır."*[101] Allah, Müminlere sadece savaş zamanı değil, içine düştükleri başka darlık anlarında da ordularıyla destek vermiştir. Örneğin hicret esnasında Peygamber Efendimiz, Hz. Ebû Bekir (ra) ile saklandığı mağaradaki zor durumdan bu ordular aracılığıyla kurtarılmıştır: *"… Hani o ikisi mağaradaydılar; arkadaşına 'Tasalanma! Allah bizimle beraberdir.' diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi…"*[102]

Yüce Allah'ın orduları, tıpkı dünyada olduğu gibi âhirette de Allah'ın emrindedirler. Nitekim gerek kıyametin kopması ve ilâhî sorgulama, gerekse cennet ve cehennem ahvâli bu ordular tarafından sevk ve idare edilecektir: *"Biz cehennemin işlerine bakmakla yalnızca melekleri görevlendirmişizdir… Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez. İşte bu, insanlık için sadece bir öğüttür."*[103] Bazı melekler

---

97 Hicr 15/21: Taberî, XIV, 39-41; İbn Kesîr, VIII, 251.
98 Tevbe 9/26, 40; Ahzâb 33/9.
99 Enfâl 8/9-10: Kurtubî, IX, 456-457.
100 Ahzâb 33/9: Taberî, XIX, 25-29; İbn Ebî Hâtim, IX, 3116-3117; İbn Kesîr, XI, 122-128.
101 Tevbe 9/25-26: Taberî, XI, 395-396; İbn Kesîr, VII, 166-172.
102 Tevbe 9/40: Taberî, XI, 464- 467; İbn Kesîr, VII, 205-206.
103 Müddessir 74/31: Bikâî, XXI, 62.

kıyamet günü insanları karşılarken,[104] Cebrâil ile birlikte bazıları sorgu esnasında hazır bulunacaktır.[105] Bazı melekler ise yönlendirdikleri cennetlikleri *"Selâm size! Hoş geldiniz! Ebedî kalmak üzere girin cennete!"*[106] diyerek karşılayacaktır. Meleklerin bir kısmı da günahkârları cehenneme yönlendirecektir.[107] Acımasız ve güçlü melekler ise cehennemlikleri cehenneme koyacaktır.[108] Böylelikle Allah, egemenliğini ve yönetimini hem bu dünyada hem de âhiret âleminde sürdürecektir.

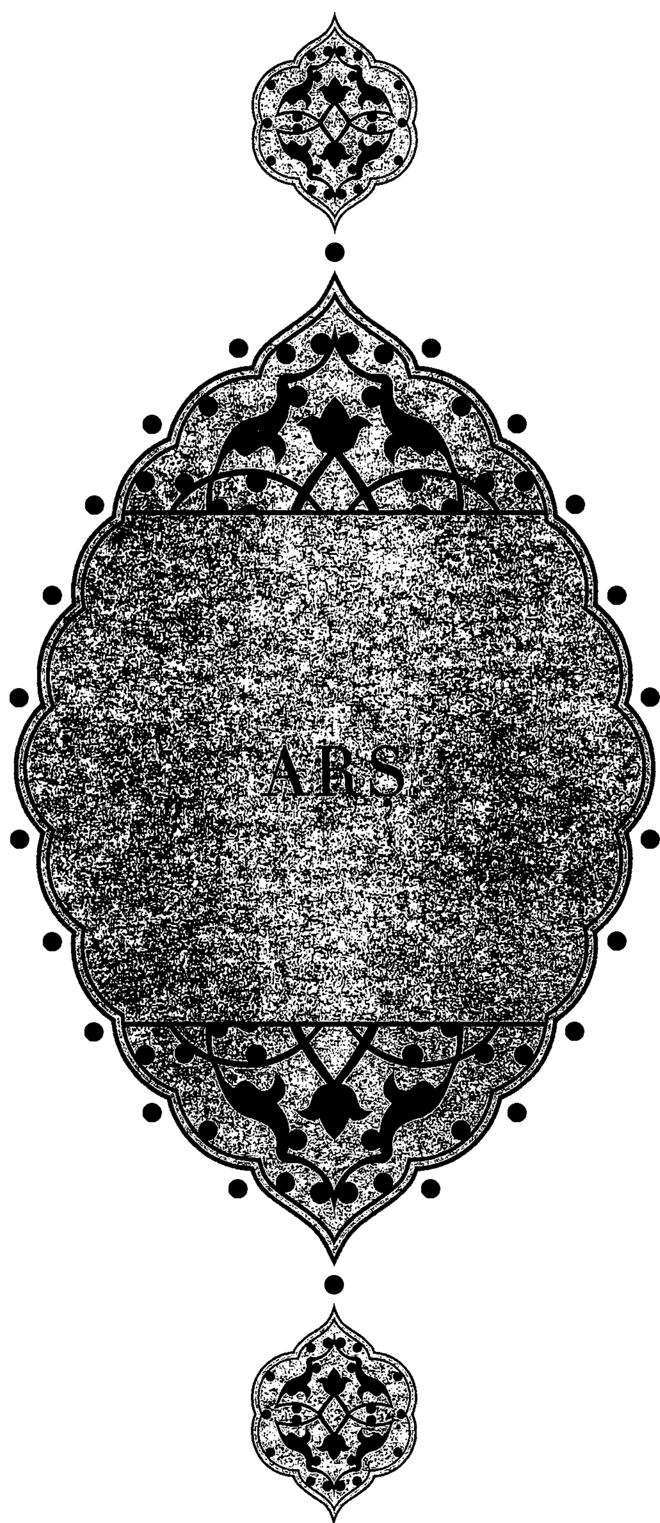
Evreni yaratan Yüce Allah, canlı cansız bütün yarattıklarının tek ve gerçek sahibi ve hükümdarıdır. Tahtın sahibi olan bir hükümdar, nasıl ülkesinde her türlü güç ve yetkiye sahipse, arşa istivâ etmiş olan Allah da evrenin yegâne gerçek hâkimidir. Göklerde ve yerde bulunan hiçbir şey, O'nun izni olmadan hareket edemez. O'nun dışında, varlıklar üzerinde gerçek anlamda yönetme yetkisine sahip başka bir varlık veya güç söz konusu değildir. İnsanların bu dünya hayatında sahip olduğu mülkiyet hakkı ise gerçek değildir, geçicidir. Allah kâinatta yarattığı varlıkların aynı zamanda gerçek koruyup kollayıcısıdır. Bu itibarla bütün varlıklara Allah'tan daha yakın bir dost ve sığınak yoktur. Evrende bütün yaratılanların ihtiyacını karşılayacak, görünen görünmeyen sonsuz hazine saklıdır. Yüce Rabbimizin görünen ve görünmeyen orduları, O'nun hazinelerini, O'nun belirlediği şekilde dağıtıp yerlerine ulaştırır.

Bu dünya hayatında Yüce Rabbimiz, eşsiz bir düzen içinde, belirlediği miktar ve süre içinde bütün varlıklara yaşama imkânlarını en güzel şekilde sunmaktadır. Âhiret yurdunda ise O, insanları yepyeni bir hayat için yeniden diriltip bir araya toplayacak, adaletiyle onları yargılayacaktır. Bütün bunlar Allah'ın hükümranlığının her iki âlemde ne denli güçlü ve kapsamlı olduğunu gözler önüne sermektedir.

104 Enbiyâ 21/103.
105 Nebe' 78/38: Mâverdî, VI, 190.
106 Ra'd 13/23-24; Zümer 39/73.
107 Sâffât 37/22-24.
108 Zuhruf 43/77; Tahrîm 66/6.

ARŞ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَر۪يمِ ﴿١١٦﴾

"Gerçek egemenliğin sahibi olan Allah yüceler yücesidir. O'ndan başka tanrı yoktur. O, şerefli arşın sahibidir."

(Mü'minûn 23/116)

اَلَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى
عَلَى الْعَرْشِۚ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِه۪ خَب۪يراً ﴿٥٩﴾

"Gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunanları altı günde yaratan, sonra arşa kurulan O'dur. O Rahmândır. O'nu bilen birine (yine kendisine) sor."

(Furkān 25/59)

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَث۪يثاًۙ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ
مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِه۪ۜ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُۜ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٥٤﴾

"Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa kurulan; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratma da buyurma da yalnız O'na aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah yüceler yücesidir."

(A'râf 7/54)

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَۜ مَا مِنْ شَف۪يعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِه۪ۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ
اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

"Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da arşa kurulup işleri yerli yerince yöneten Allah'tır. O'nun izni olmadan hiç kimse şefaatçi olamaz. İşte o Rabbiniz Allah'tır. O hâlde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz!"

(Yûnus 10/3)

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظ۪يمِ ﴿٢٦﴾

"Büyük arşın sahibi olan Allah'tan başka ilâh yoktur."

(Neml 27/26)

وَهُوَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًاۜ وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذٖينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبٖينٌ ﴿٧﴾

"Henüz arşı su üzerinde iken, hanginizin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Eğer sen, 'Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz.' desen kâfirler derhal, 'Bu apaçık bir düzmecedir.' derler."

(Hûd 11/7)

وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَٓافّٖينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْۚ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقٖيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٧٥﴾

"Meleklerin de arşın çevresinde dönerek Rablerini hamd ile tesbih ettiklerini görürsün. Böylece insanlar hakkında doğruluk ve adalet ölçüsüne göre hüküm verilir ve şöyle denir: Bütün övgüler âlemlerin Rabbi olan Allah içindir."

(Zümer 39/75)

لَوْ كَانَ فٖيهِمَٓا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَاۚ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾

"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."

(Enbiyâ 21/22)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Allah'ın tahtı anlamında kullanılan arş (*el-'arş*),[1] Kur'ân-ı Kerîm'de tekil olarak yirmi iki defa geçer. Bunların birinde "Rabbinin arşı" (*'arşu rabbike*) tamlaması şeklindedir.[2] Çoğul olarak (*'urûş*) kullanıldığı üç yerde "tavan ve çatı" anlamındadır.[3] İki yerde ise "kralın oturduğu taht" anlamında kullanılır.[4] Kur'ân'da Yüce Allah'ın *'arş*a istivâ ettiği belirtilir. Allah, kâinattaki hâkimiyetini, "*'arş*ın Rabbi ve hâkimi" oluşuyla ifade etmektedir. Allah, arşın sahibi (*Zü'l-'Arş*)[5] ve Rabbidir (*Rabbü'l-'Arş*).[6] Arşı sekiz melek taşır[7] ve melekler *arş*ın çevresinde O'na hamdeder, O'nu yüceltirler.[8]

'A-r-ş fiil kökünden türeyen kelimeler, "bir yapının ya da binanın yüksekliğini" ifade eder.[9] Bundan dolayı fiil "taht, gölgelik, çardak, çatı, tavan ve bina yapmak" anlamlarında kullanılır. Yüksekliğinden dolayı da "kralın tahtı" *'arş* diye adlandırılır. Arapçada mecazen *'arşu'r-racül* (kişinin tahtı) şeklindeki tamlama, bir kişinin gücünü ve yetkinliğini ifade eder. Yetkinliğini kaybedenin tahtı devrilmiştir (*sülle 'arşuhû*).[10] Bir kral, ülkeye hâkim olduğu zaman *istevâ 'alâ 'arşihî* (tahtına geçti, oturdu); öldüğünde ise *sülle arşuhû* (tahtı devrildi) denmektedir.[11] İbn Abbas'a (ö. 68/687-88) göre *'arş* kelimesi yüksekte oluşu ifade için de kullanılmıştır.[12] Bundan dolayı müfessirlerin bir kısmına göre *es-sakfu'l-merfû'* (yükseltilmiş tavan)[13] ifadesi *'arş* anlamında iken bir kısmına göre ise "gökyüzü"

1 A'râf 7/54; Tevbe 9/129; Yûnus 10/3; Yûsuf 12/100; Ra'd 13/2; İsrâ 17/42; Tâhâ 20/5; Enbiyâ 21/22; Mü'minûn 23/86, 116; Furkān 25/59; Neml 27/26; Secde 32/4; Zümer 39/75; Mü'min 40/7, 15; Zuhruf 43/82; Hadîd 57/4; Tekvîr 81/20; Burûc 85/15.
2 Hâkka 69/17.
3 Bakara 2/259; Kehf 18/42; Hac 22/45.
4 Yûsuf 12/100; Neml 27/23.
5 İsrâ 17/42; Mü'min 40/15.
6 Tevbe 9/129; Zuhruf 43/82.
7 Hâkka 69/17.
8 Zümer 39/75.
9 İbn Fâris, IV, 264.
10 Halîl b. Ahmed, III, 129.
11 Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, I, 643.
12 Yûnus 10/3: İbn Ebî Hâtim, VI, 1925.
13 Tûr 52/5.

anlamındadır.[14] Buna göre Yüce Allah'ın *'arşı*, O'nun tahtını sonsuz ve mutlak egemenliğini, mülk ve saltanatını temsil eder.[15]

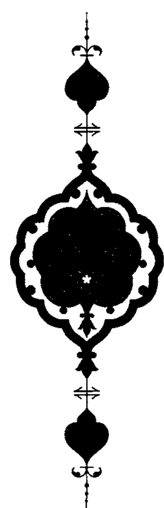
Kur'ân'da *'arş* konusunun bağlantılı olduğu kavramların başında üzerinde oturulan şey veya yer anlamına gelen *kürsî* kelimesi gelir.[16] Kur'ân'da *'arş* ve *kürsî* kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı da olmuştur. Sebe' Melikesi ile Hz. Yûsuf'un tahtları *'arş*,[17] Hz. Süleyman'ın tahtı ise *kürsî* kelimesiyle anlatılmıştır.[18] Bu yüzden *kürsî*nin *'arş* ile aynı şey olduğu yorumu yapılmıştır.[19] Genel kabul, Yüce Allah'ın *'arş*ının en yüksekte olduğu şeklindedir. Bu yorumа göre *'arş*, göklerin en yüksek tabakası, *kürsî* ise yıldızların bulunduğu tabakadır.[20] Nitekim *kürsî*nin, *'arş*a oturan kralın ayaklarını üzerine koyduğu kısım olduğu yorumu yapılmıştır.[21] *"Arşın kürsiye göre büyüklüğü bir çölün içine atılan yüzüğe göre büyüklüğü gibidir."* hadisi de böyle bir ayrımı destekler.[22] Âyette de *"O'nun kürsîsi gökleri ve yeri içine almıştır."*[23] buyurulur. Ayrıca *kürsî*nin ilim anlamında olduğu ve kelimenin Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığı anlamına geldiği yorumu yapılmıştır.[24] *"Göklerin ve yerin anahtarları (mekâlîd) O'ndadır."*[25] âyetindeki "anahtarlar" ifadesinin de *'arş* ile ilgisi vardır. Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları;[26] varlığın sahibi Allah'ın kudretli elindedir. Allah'ın her şeyi yaratma kudreti,[27] O'nun elinde bulunan her şeyin hazineleri[28] ve her şeyin mülkü[29] anlamındaki *melekût*[30] kavramı *'arş* kavramı ile doğrudan ilgilidir. Allah'ın evrenin

14 Tûr 52/5: Mâverdî, V, 378.
15 Râgıb el-İsfahânî, s. 329-330.
16 Râgıb el-İsfahânî, s. 428.
17 Neml 27/23, 38, 40, 41, 42; Yûsuf 12/100.
18 Sâd 38/34.
19 Bakara 2/255: Taberî, IV, 539.
20 Râgıb el-İsfahânî, s. 329-330.
21 Bakara 2/255: Taberî, IV, 538.
22 Mü'minûn 23/86: İbn Kesîr, II, 442-443; Râgıb el-İsfahânî, s. 330, 428.
23 Bakara 2/255.
24 Bakara 2/255: Taberî, IV, 540-541.
25 Zümer 39/63; Şûra 42/12.
26 Zümer 39/63: Taberî, XX, 242.
27 Mü'minûn 23/88; Yâsîn 36/83: Mukātil b. Süleyman, III, 163, 587.
28 Mü'minûn 23/88: Taberî, XVII, 100; Mâverdî, IV, 65.
29 Mü'minûn 23/88: Mâverdî, IV, 65.
30 Mü'minûn 23/88; Yâsîn 36/83.

işlerini yönetmesi demek olan *tedbîr*[31] kelimesi de *'arş* konusunun kavramsal bağlamında bulunur. Allah'ın her işi *tedbîr* etmesi, yönetmesi, onları sapasağlam yürütmesi anlamındadır.[32] Sonsuz bilgi ve gücüyle *'arşı* yaratan ve onun kuşattığı bütün varlık âlemine hükmeden Allah, kullarının üzerinde *Kâhir*'dir;[33] yani tek söz ve hüküm sahibi O'dur.[34]

31 Secde 32/5.
32 Secde 32/5: İbn Âşûr, XXI, 212.
33 En'âm 6/18.
34 En'âm 6/18: Nesefî, I, 495.

EVRENİN EGEMENLİĞİ ALLAH'A AİTTİR

اَلَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۚ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبٖيرًا ﴿٥٩﴾

"Gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunanları altı günde yaratan, sonra arşa kurulan O'dur. O Rahmândır. O'nu bilen birine (yine kendisine) sor."

(Furkān 25/59)

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah'ı *arşın sahibi*[1] ve *Rabbi*[2] olarak tanıtır. Âyetlerde yer alan bu ifadelerle O'nun eşsiz kudreti ve büyüklüğü vurgulanır. Allah, böylece varlığını, birliğini ve mülkün tek hâkimi olduğunu ilân etmektedir:[3] *"Büyük arşın Rabbi olan Allah'tan başka tanrı yoktur."*[4] *"Gerçek egemenliğin sahibi olan Allah yüceler yücesidir. O'ndan başka tanrı yoktur. O, şerefli arşın Rabbidir."*[5] Buna göre kulluk edilmeye lâyık olan tek varlık, sonsuz kudretiyle evreni yöneten Allah'tır. Kur'ân'da Yüce Allah'ın dilediği her şeyi, başkasını ortak etmeden yaptığı dile getirilirken de, yine O'nun arşın Rabbi oluşundan söz edilmektedir.[6] Evrende mutlak hükmetme yetkisi

---

1 İsrâ 17/42; Mü'min 40/15; Tekvîr 81/20; Burûc 85/15.
2 Tevbe 9/129; Enbiyâ 21/22; Mü'minûn 23/116; Neml 27/26; Zuhruf 43/82.
3 Tevbe 9/129: Taberî, XII, 100.
4 Neml 27/26.
5 Mü'minûn 23/116.
6 Enbiyâ 21/22.

ve göklerle yerin egemenliği sadece Allah'a aittir.[7] Yüce Allah'ın, egemenliğini başka biriyle paylaşması söz konusu değildir. Gücü sonsuz olan Allah'ın herhangi bir ortağı olamaz. O'nun bir yardımcıya da ihtiyacı yoktur. Hükümranlık sadece O'nundur.[8] İnsanların büyük bildikleri bütün saltanat sahipleri ancak Allah'ın kullarıdır.[9]

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah'ın yer ile gökleri altı günde yarattığını ve sonra tahtına kurulduğunu (*istevâ 'ale'l-'arş*) belirtir.[10] Allah'ın arşa istivâ etmesi yani tahtına geçmesi; evreni ve içindekileri buyruğu altına alması demektir. Evreni ve içindekileri, en mükemmel şekilde yaratan, düzenleyip yöneten O'dur. Bilgisi, iradesi ve kudretiyle bütün varlıkları ve olayları O kuşatır. Yarattıklarının tamamının yönetimi altına alınması (*istivâ*) da Allah'ın mutlak hâkimiyeti iledir.[11] Bu ifadeyle Allah'ın evren üzerindeki saltanatı, insanların bildiği hükümdar ve ülkesi benzetmesiyle ifade edilmiştir.[12]

Arş ile ilgili bir diğer âyette *"Arşı su üzerinde iken hanginizin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur."*[13] buyurulmaktadır. Bu âyetten yola çıkılarak Allah'ın, gökleri ve yeryüzünü yaratmadan önce, arşı ve suyu yarattığı sonucuna varılmıştır.[14] Başka bir ifadeyle O'nun egemenliği, evreni yaratmasından öncedir. Burada Allah'ın her canlıyı sudan yarattığını belirten şu âyeti hatırlamak yerinde olacaktır: *"İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"*[15]

Yarattığı evrenin tamamını yöneten Yüce Allah'ın her an emri altında olan melekleri vardır. *"Allah'ın kendilerine emrettiği şeye asla karşı gelmezler ve ne ile emredilmişlerse onu yaparlar."*[16] Kur'ân'da meleklerin kıyamet gününde göklerin etrafında bulunacağı, arşı ise bunların da üstünde olan sekiz meleğin yükleneceği bildirilir.[17] Yine arşı taşıyan ve arşın çevresini kuşatan meleklerin Allah'ı övecekleri anlatılmaktadır.[18] Bu anlatım da başka âyetlerde olduğu gibi Allah'ın

---

7 Bakara 2/107; Âl-i İmrân 3/189; En'âm 6/73; A'râf 7/185; Tevbe 9/116; Nûr 24/42; Zümer 39/44; Câsiye 45/27; Feth 48/14; Hadîd 57/2; Haşr 59/23; Cum'a 62/1.
8 Furkān 25/2.
9 Tevbe 9/129: Taberî, XII, 100.
10 A'râf 7/54; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; Ra'd 13/2; Furkān 25/59; Secde 32/4; Hadîd 57/4.
11 A'râf 7/54: Elmalılı, III, 2173.
12 Hûd 11/7: Elmalılı, IV, 2758-2759.
13 Hûd 11/7.
14 Hûd 11/7: Taberî, XII, 328-331.
15 Enbiyâ 21/30.
16 Tahrîm 66/6.
17 Hâkka 69/17.
18 Zümer 39/75; Mü'min 40/7.

sınırsız büyüklüğünü ve yüceliğini anlatan bir benzetmedir. Değerli olan bir varlığın ismi, Kur'ân'da Allah'ın adıyla birlikte anılır. Örneğin Kâbe'nin üstünlüğü, "Beyt'in Rabbi"[19] ifadesiyle gösterilmiştir. Aynı şekilde arşa verilen kıymet, *"(melekler) Rabbinin arşını taşır"*[20] ifadesiyle anlatılmıştır.

Öte yandan Kur'ân'da arşın, göğün ve yerin bütün katlarını kuşatan ve hepsinden büyük olan varlığından da bahsedilmektedir.[21] Arş, yedi kat göğü ve yeri çepeçevre kuşatmıştır. Âyette onun hakkında *el-'arşu'l-azîm* (büyük arş) ifadesi kullanılmaktadır.[22] Hz. Peygamber (sas) de arşın yüceliğini ve büyüklüğünü insan aklının anlayabileceği bir düzeyde anlatmıştır. Arşın yedi kat göğün ötesinde olduğunu ve gök ile arş arasında beş yüz yıllık bir mesafenin bulunduğunu ifade etmiştir.[23] Arşın iki ucu arasında ya da yedinci gök ile arş arasında elli bin yıllık bir uzaklığın olduğu aktarılmıştır.[24] Yine rivayetlere göre, Allah, arşı ışıktan yaratmıştır.[25] Arşın nuru, Allah'ın nurundandır.[26] Arşın ışığı, güneş ve kürsî gibi varlıkların nurundan kat kat fazladır.[27] Bazı rivayetler arşın yeşil yakuttan,[28] bazıları da kırmızı yakuttan yaratıldığını[29] bildirir. Arşın Allah'ın evren üzerindeki mutlak yönetim gücünü temsil ettiği hatırlanırsa bu ifadelerin aslında Allah'ın egemenliğinin büyüklüğünü ve görkemini anlatmayı amaçladığı söylenebilir.

ARŞIN SAHİBİ ALLAH ÇOK YÜCEDİR

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظ۪يمِ ﴿٢٦﴾

"Büyük arşın sahibi olan Allah'tan başka ilâh yoktur."

(Neml 27/26)

19 Kureyş 106/3.
20 Hâkka 69/17.
21 Hâkka 69/17: İbn Âşûr, XXIX, 127-128.
22 Neml 27/26.
23 Talak 65/12: Taberî, XXIII, 80.
24 Mü'minûn 23/86: İbn Kesîr, X, 141.
25 Yûnus 10/3: İbn Ebî Hâtim, VI, 1925.
26 Mü'minûn 23/86: İbn Kesîr, X, 142.
27 Rahmân 55/5: İbn Kesîr, XIII, 314.
28 Hûd 11/7: Râzî, XVII, 194.
29 Yûnus 10/3: İbn Ebî Hâtim, VI, 1925; Mü'minûn 23/86: İbn Kesîr, X, 141.

Kur'ân-ı Kerîm, muhataplarından Yaratıcının büyüklüğüne saygı göstererek hareket etmelerini istemektedir. Arşa hükmeden (*istivâ*) Allah, gökleri görünen bir direk olmadan yaratmıştır. Güneşi ve ayı emrine boyun eğdirmiştir.[30] O izin vermeden kimse O'na aracılık (*şefaat*) edemez.[31] Yine Yüce Allah, bütün evreni yöneten bir hükümdar (*el-Melik*) ve arşın sahibi olarak, seçmiş olduğu elçilere vahiy göndermiştir: *"O'nun dereceleri yüksektir. Arşın sahibidir. Buluşma günü hakkında uyarıda bulunması için kullarından dilediğine iradesiyle vahyi indirir."*[32] Muhatapları peygamberleri reddettiğinde, aslında evrenin hükümdarının buyruklarını reddetmiş olmaktadırlar. Çünkü onun getirdikleri, Yüce Allah'ın buyruklarıdır. Elçi de[33] *"Allah bana yeter. O'ndan başka tanrı yoktur. Ben yalnız O'na güvenip dayanırım. O, büyük arşın Rabbidir."*[34] diyerek Allah'a sığınır. Tevekkül edilecek yegâne varlık, yönetme yetkisini elinde bulunduran Allah'tır. O her şeye gücü yetendir (*Kadîr*).[35] Ayrıca *"Çok bağışlayan, sevgisi geniş, arşın sahibi, şanı yüce ve dilediğini yapan yalnız O'dur."*[36]

Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah'ın çocuk sahibi olduğu iddiaları da yine O'nun arşa, yani evrene hâkimiyeti bağlamında reddedilmiştir. Bütün evrenin sahibi olan birinin çocuğu olabilir mi? Bütün evreni tek başına yaratan bir yaratıcı, bir çocuğa ihtiyaç duyar mı? Yahudilerin ve Hıristiyanların bu konudaki iftiralarının Kur'ân'da kesin olarak reddedildiğini biliyoruz. Bütün evreni elinde tutan, onu yaratıp yöneten Allah'a böyle bir iftiranın yakıştırılması mümkün değildir: *"De ki: Rahmân'ın çocuğu olsa ona kulluk edenlerin ilki ben olurdum. Göklerin ve yerin Rabbi, arşın da Rabbi olan Allah onların yakıştırdığı niteliklerden münezzehtir."*[37] Tahtın sahibi olan Allah her şeyin de Rabbidir.[38]

Evreni elinde tutan Allah'a yakışmayacak başka bir iddia da Yahudiler tarafından ileri sürülmüştür. Bazı rivayetlere göre, Yahudiler, Resûlullah'a (sas) Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratması konusunda sorular sormuşlardır. Allah'ın tahtına (*'arş*) oturmasını da kendi inançları doğrultusunda yorumlamışlardır. Onlara göre, Allah altı gün yaratmayla meşgul olduktan sonra yorulmuş ve dinlenmeye

30 Ra'd 13/2.
31 Yûnus 10/3.
32 Mü'min 40/15.
33 Tevbe 9/129: Mâverdî, II, 419.
34 Tevbe 9/129.
35 Tevbe 9/129: İbn Âşûr, XI, 74.
36 Burûc 85/15-16.
37 Zuhruf 43/81-82.
38 Zuhruf 43/81: Mâtürîdî, XIII, 281; Tevbe 9/129: Mâtürîdî, VI, 484.

çekilmiştir. Oysa yorulan bir varlık, tanrı olabilir mi? Hz. Peygamber (sas), onların bu yakışıksız yorumuna çok öfkelenmiştir. Bunun ardından *"Gökleri, yeri ve aralarındakileri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik."*[39] âyeti indirilmiştir.[40]

Kur'ân'da Allah'ın arşa istivâ ettiğine, yani tahtına oturduğuna dair ifadeler, anlamını belirlemede zorluk olan *müteşâbih* anlatımlardandır. Bu anlatımlar muhatapların anlamasını kolaylaştırmak için kullanılmış yoğun benzetmelerdir ve bunların gerçek anlamını sadece Allah bilmektedir. Çünkü Allah'ın bir mekânda oturduğuna inanılırsa, o mekân tarafından kuşatılmışlığı kabul edilmiş olacaktır. Oysa Allah bütün mekânların yaratıcısıdır ve başkaları tarafından kuşatılması mümkün değildir. Aksine O, ilim ve kudretiyle her şeyi kuşatır. Aynı şekilde Yüce Allah'ın tahta oturduğu varsayılırsa iki ihtimal ortaya çıkar. Birinci ihtimale göre Allah, o yere başka bir yerden gelmiştir. İkinci ihtimale göre ise sürekli oradadır ve hareket edememektedir. Hareket edip geldiği düşünülürse, hareket etme ve durma fiilleri ancak bir yer içinde olabilir ve bu yaratılmışların özelliğidir. Sürekli orada olduğu düşünülürse de yaratıcı olan varlığın kötürüm veya hasta gibi hiç hareket edemediğini varsaymak gerekir. Bu ise Allah için söz konusu değildir. Öte yandan Allah kendi varlığını, *"O'na benzer hiçbir şey yoktur."*[41] şeklinde tanıtmaktadır. O hâlde ne Allah insan gibidir ne de O'nun tahta geçmesi, arşa istivâ etmesi bir padişahın tahtında oturmasıyla aynı şeydir.[42] Şu hâlde arşın ve Allah'ın ona oturmasının (*istivâ*) gerçek özellikleri bilinemez. Bu konuyu İmam Mâlik (ö. 179/795) şu cümlelerle özetlemiştir: "*İstivâ*nın (anlamı) bellidir. Gerçekliğini (insanlar) bilemez. Onun hakkında soru sormak ise doğru bir davranış değildir."[43]

Allah'ın evrene hâkimiyetini ve onu yönetmesini ifade ettiğinden arş, O'nun yarattıkları arasında değerli bir yere sahiptir. Öyle ki Allah kendini "arşın sahibi", "arşın Rabbi" sıfatlarıyla tanıtır. Yüce Allah, evreni yarattıktan sonra "bir hükümdarın ülkesinin yönetimini eline alması" anlamında tahtına oturması gibi arşa istivâ etmiştir. Bu, Allah'ın kudreti ve ilmiyle bütün bir yaratılmışlar âlemini yönetmesini anlatan bir teşbihtir. Ancak unutmamak gerekir ki, bu konular Kur'ân'da *müteşâbih* bir dille anlatılmıştır. Mü'min, Allah'ın kâinatı yönetmek üzere tahtına kurulmuş olduğuna iman eder. Ancak bunun gerçekte nasıl olduğunu bütün yönleriyle kavramak mümkün değildir.

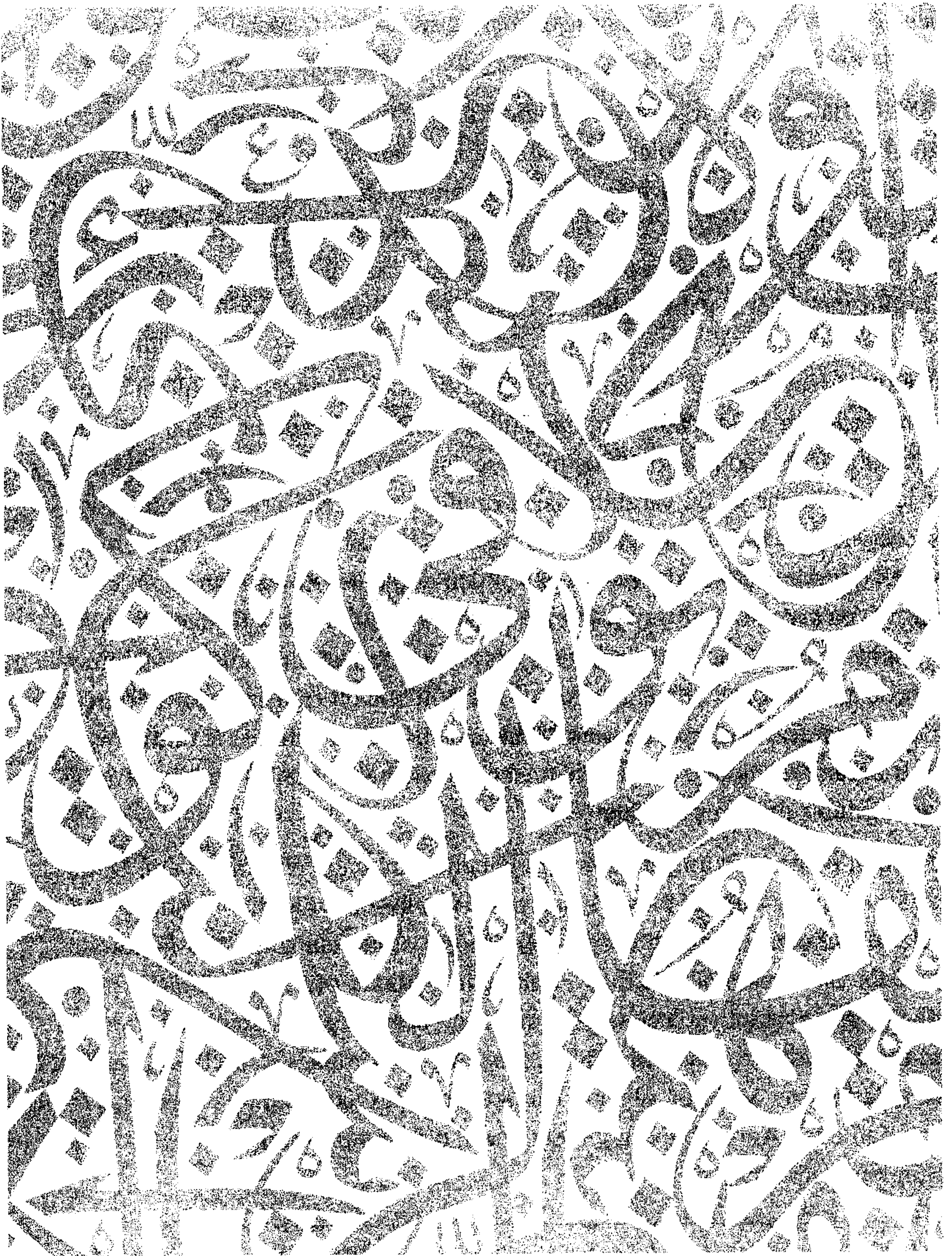
39 Kāf 50/38.

40 Fussılet 41/9: Taberî, XX, 382-383.

41 Şûrâ 42/11.

42 Tâhâ 20/5: Râzî, XXII, 5-6.

43 Tâhâ 20/5: İbn Atıyye, VI, 79.

EVRENİN YARATILIŞI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثٖيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ
مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمٖينَ ﴿٥٤﴾

"Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istiva eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratma da buyurma da yalnız O'na aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah yüceler yücesidir."

(A'râf 7/54)

اَوَلَمْ يَرَ الَّذٖينَ كَفَرُٓوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَاۜ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَٓاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّۜ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾

"İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"

(Enbiyâ 21/30)

قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذٖي خَلَقَ الْاَرْضَ فٖي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُٓ اَنْدَادًاۜ ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمٖينَۚ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فٖيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فٖيهَا وَقَدَّرَ فٖيهَٓا اَقْوَاتَهَا فٖٓي اَرْبَعَةِ اَيَّامٍۜ سَوَٓاءً لِلسَّٓائِلٖينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًاۜ قَالَتَٓا اَتَيْنَا طَٓائِعٖينَ ﴿١١﴾ فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فٖي يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى فٖي كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَاۜ وَزَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابٖيحَۗ وَحِفْظًاۜ ذٰلِكَ تَقْدٖيرُ الْعَزٖيزِ الْعَلٖيمِ ﴿١٢﴾

"De ki: 'Arzı iki günde yaratanı inkâr edip O'na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz? O yaratıcı, âlemlerin Rabbi olan Allah'tır.' Arz üzerinde sarsılmaz dağlar oturttu, orayı bereketli hâle getirdi; gerekli besinlerini orada -bunlara ihtiyacı olan varlıklar için eşit derecede olmak üzere- uygun ölçülerle yarattı. (Bütün bunlar) dört günde oldu. Dahası O, duman hâlinde olan semaya yöneldi; ardından ona ve arza, 'İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!' buyurdu. 'İsteyerek geldik.' dediler. Böylece onları iki günde yedi gök olarak yarattı, her göğe işlevini ilham etti. Biz, yakın semayı kandillerle donattık ve onu koruduk. İşte bu, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah'ın takdiridir."

(Fussılet 41/9-12)

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَٓاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فٖي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُٓ
اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾

"O gökten yere her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün işler sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'nun katına çıkar."

(Secde 32/5)

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّۜ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ
فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمٖيلَ ﴿٨٥﴾

"Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları ancak ve ancak hak ve adalet temelinde yarattık. Kıyamet de mutlaka gelecektir. Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörülü ol."

(Hicr 15/85)

وَهُوَ الَّذٖي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا
وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾

"Sizin için geceyi bir örtü, uykuyu dinlenme hâli kılan, gündüz vaktini ise bir diriliş ortamı yapan O'dur."

(Furkān 25/47)

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۚ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ
عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ
اَلَا هُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾

“O, gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı; sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü gecenin üstüne sarmaktadır; güneşi ve ayı da yasalarına boyun eğdirmiştir. Her biri belirlenmiş bir süreye kadar akıp gitmektedir. Unutmayın ki Allah çok güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.”

(Zümer 39/5)

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا طَٓائِرٍ يَط۪يرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّٓا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْۜ
مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

“Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirileceklerdir.”

(En'âm 6/38)

وَهُوَ الَّذ۪ي مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ ف۪يهَا رَوَاسِيَ وَاَنْهَاراًۜ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ ف۪يهَا
زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾

“Yeryüzünü enine boyuna uzatan, onda sabit dağlar ve ırmaklar meydana getiren, orada meyvelerin her birinden çifter çifter yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O bürüyüp örtüyor. Düşünen insanlar için şüphesiz bütün bunlarda ibretler vardır.”

(Ra'd 13/3)

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍۘ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾

"İşte Rabbiniz olan Allah; her şeyin yaratıcısı olan O'dur. O'ndan başka ilâh yok. Öyleyse nasıl olup da saptırılıyorsunuz?"

(Mü'min 40/62)

...وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۜ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٧﴾

"Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı Allah'a aittir. O dilediğini yaratır. Allah her şeye kadirdir."

(Mâide 5/17)

اِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾

"Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık."

(Kamer 54/49)

هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَٓاءً وَالْقَمَرَ نُوراً وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّن۪ينَ
وَالْحِسَابَۜ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّۚ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

"Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona menziller belirleyen O'dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme kabiliyetinde olanlar için de âyetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne seriyor."

(Yûnus 10/5)

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُۜ
اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

"Ayrıca O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lütuf olarak emrinize vermiştir. Bütün bunlarda düşünenler için işaretler vardır."

(Câsiye 45/13)

اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشاً وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءًۖ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ
بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَكُمْۚ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَاداً وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

"Rabbiniz ki, sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır; gökten su indirmiş, bununla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkarmıştır; artık siz de bile bile O'na eş ve ortaklar koşmayın."

(Bakara 2/22)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de, evrenin yaratıcısının Yüce Allah olduğu birçok âyette ele alınmıştır. Kur'ân'da evren anlamında kullanılan kelime *'âlem* (ç. *el-âlemîn*) 73 kez geçmektedir. *'Âlem*, "uzay, içindeki bütün cisimler ve bunların özelliklerinin tamamına verilen isimdir."[1] Buna göre, yaratılmış bütün varlık grupları *'âlem* kelimesinin kapsamına girer.[2]

Kur'ân'da *'âlem*in iki ana bölümünü ifade etmek amacıyla *semâvât* ve *arz* kelimeleri kullanılır.[3] Bu ikisi ve bu ikisi arasındaki şeylerle (*vemâ beynehümâ*) bütün bir evren kastedilir.[4] *Arz* ise "bir şeyin alt kısmı" anlamındadır.[5] *Arz*, insanoğlunun üzerinde yaşadığı *yerküre*yi; *semâvât* da yerküreyi kaplayan *gökyüzü*nü ve yerkürenin dışındaki *bütün kâinatı* ifade eder. *Semâ* kelimesi, "bir şeyin üst kısmı" anlamına gelir. Çoğulu *semâvât*'tır.[6] Güneş (*şems*), ay (*kamer*), yıldızlar (*necm*, ç. *nücûm*; *kevkeb*, ç. *kevâkib*) ve burçlar (*burûc*) buna dâhildir. Kur'ân, üzerinde düşünülmesi için defalarca bunlara dikkat çeker.[7] Aynı şekilde, arzın üzerindeki dağlar (*cebel*, ç. *cibâl*; *revâsî*), ovalar (*sühûl*), bulutlar (*sehâb*), rüzgârlar (*rîh*, ç. *riyâh*), su (*mâ'*), yağmur (*rahmet*, *gays*), denizler (*bahr*, ç. *ebhur*), nehirler (*enhâr*), yollar (*sübül*, *tarâık*), bitkiler (*nebâte külli şey*, *habb*) ve hayvanlardan (*dâbbe*, ç. *devâbb*) söz edilir. Bunlar Allah'ın nimeti ve ihsânı olarak tanımlanır.[8]

İslâm âlimleri, evrenin *'âlem* kelimesiyle isimlendirilmesinin sebebini şöyle açıklamışlardır: Bir mühür, mühürleyeni gösterdiği gibi, *'âlem* de kendisini var eden Allah'ı gösteren bir *alâmet*tir. Bundan dolayı Yüce Allah, kendisinin varlığını ve birliğini bilme konusunda, bizi sürekli *âlemlere* yönlendirmektedir. *"Göklerin ve yerin egemenliği, Allah'ın yarattığı her bir nesne ve kendi ecellerinin yaklaşmış olabileceği hususunda*

1 Râgıb el-İsfahânî, s. 344.
2 Cevherî, V, 1991.
3 Bakara 2/33, 107, 116, 117, 164, 255, 284.
4 Mâide 5/17, 18: Taberî, VIII, 268; Hicr 15/85; Meryem 19/65; Tâhâ 20/6; Enbiyâ 21/16.
5 Cevherî, III, 1064; Râgıb el-İsfahânî, s. 344.
6 Cevherî, VI, 2382; Râgıb el-İsfahânî, s. 243.
7 *Şems*: En'âm 6/96; A'râf 7/54; Yûnus 10/5; *Kamer*: Ra'd 13/2; İbrâhîm 14/33; Nahl 16/12; *Necm/Nücûm*: En'âm 6/97; Necm 53/1; Rahmân 55/6; *Burûc*: Burûc 85/1.
8 *Cibâl ve Ravâsî*: Neml 27/88; Mürselât 77/27; *Ovalar*: Tâhâ 20/106; *Mâ'*: Kamer 54/12; Kāf 50/9; *Bahrân*: Fâtır 35/12; *Enhâr*: Neml 27/61; *Sübül*: Tâhâ 20/53; *Bitkiler*: A'lâ 87/4-5; Abese 80/26-32; *Hayvanlar*: Yâsîn 36/71; Tâhâ 20/54.

hiç düşünmediler mi?"[9] *"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda, aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: 'Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!' derler."*[10] *'Âlem* kelimesi âyetlerde sürekli olarak çoğul (*'âlemîn*) gelmektedir. Müfessirler, kelimenin insanlar ve cinler gibi *akıllı* yaratılmışlar için kullanıldığını söylemişlerdir.[11] Ayrıca bunun, insan, su, ateş gibi her bir varlık türünün ayrı bir *'âlem* olarak kabul edildiği şeklinde açıklandığı da olmuştur.[12] Kısaca *'âlem*, genel anlamda bütün evren, özelde akıllı varlık türleri olan insan ve cinler için kullanılan bir kelimedir.

Yüce Allah'ın yarattığı bu âlemde, tam bir düzenin ve ölçülü bir işleyişin bulunduğu görülmektedir. Bu gerçek Kur'ân'da *kader* (ölçü),[13] *takdir*[14] ve *mîzân*[15] kelimeleriyle ifade edilmektedir.[16] Kur'ân, insanın hayatı için önemli olan zamana çeşitli vesilelerle değinir. Güneş, dünya ve ay gibi gök cisimleri, düzenli bir şekilde hareket eder. Bunun sonucunda *gün, ay* ve *yıl* gibi zaman dilimleri oluşur.[17] Hatta bunun için zamana (*'asr*) ve *fecr, duhâ, nehâr* ve *leyl* gibi vakitlere sık sık yemin edilmektedir.[18] *Fecr*, sabah güneşin doğuş vakti anlamındadır.[19] *Duhâ*, güneşin doğuşundan sonra, ışığının yeryüzüne iyice yayıldığı kuşluk vaktine denir.[20] *Nehâr*, güneş ışığının her tarafa yayıldığı gündüz, *leyl* de her yerin karanlığa büründüğü gece anlamındadır.[21]

---

9 A'râf 7/185; Râgıb el-İsfahânî, s. 344.

10 Âl-i İmrân 3/190-191.

11 Fâtiha 1/2: Taberî, I, 145; Râgıb el-İsfahânî, s. 344; Mukātil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Neẓâ'ir*, s. 210.

12 Mukātil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Neẓâ'ir*, s. 210; Râgıb el-İsfahânî, s. 344-345.

13 Kamer 54/49.

14 Yâsîn 36/38-39.

15 Rahmân 55/7-8.

16 Râgıb el-İsfahânî, s. 395-396, 522.

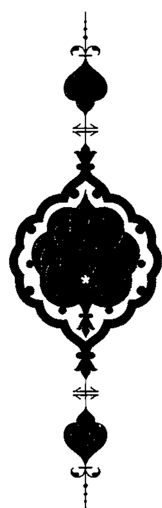
17 *Yevm*: Bakara 2/184-185, 203; Mâide 5/89; Hac 22/47; *Şehr*: Bakara 2/185, 197; Tevbe 9/36; *Sene*: Bakara 2/96; Mâide 5/26; Ankebût 29/14.

18 Asr 103/1; Fecr 89/1; Leyl 92/1; Duhâ 93/1.

19 Cevherî, II, 778; Râgıb el-İsfahânî, s. 373.

20 Cevherî, VI, 2406; Râgıb el-İsfahânî, s. 292-293.

21 Cevherî, II, 839; V, 1815; Râgıb el-İsfahânî, s. 457, 507.

EVRENİN YARATANI ALLAH'TIR

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍۘ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾

"İşte Rabbiniz olan Allah; her şeyin yaratıcısı olan O'dur. O'ndan başka ilâh yok. Öyleyse nasıl olup da saptırılıyorsunuz?"

(Mü'min 40/62)

Âlemin Yüce Allah tarafından yaratıldığı gerçeği, Kur'ân'da sıklıkla dile getirilir.[1] Bütün kâinatı Allah yaratmıştır.[2] O, "her şeyin yaratıcısı"dır.[3] Bütün varlıklar Yüce Yaratıcı tarafından sonradan ve yoktan var edilmişlerdir. Müfessirler, Kur'ân'da geçen *fatara*[4] ve *bede'a*[5] kökünden türeyen kelimelerin, "yoktan yaratma" anlamına geldiğini söyleyerek bu görüşü temellendirmişlerdir.[6] Yine Allah'ın *el-Evvel* isminden hareketle,[7] O'nun ilk, tek ve öncesiz (*ezelî*) varlık olduğunu söylemişlerdir. Diğer varlıklar ise *hâdis,* yani sonradan yaratılmışlardır.[8] Ayrıca Hz. Peygamber'in (sas) *"(Ezelde) Allah vardı ve O'ndan başka hiçbir şey yoktu."*[9] hadisi bu fikri dile getirmektedir.

---

1 En'âm 6/1, 101; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; Hicr 15/85; Fâtır 35/1; Câsiye 45/22.
2 En'âm 6/1, 73; A'râf 7/54; Yûnus 10/3.
3 En'âm 6/102; Ra'd 13/16; Zümer 39/62.
4 En'âm 6/14, 79; İbrâhîm 14/10; Enbiyâ 21/56; Fâtır 35/1.
5 Bakara 2/117; En'âm 6/101.
6 Râzî, IV, 27; XII, 178; XIII, 124.
7 Hadîd 57/3.
8 Hadîd 57/3: Zemahşerî, VI, 42; Râzî, XXIX, 210-212.
9 Ra'd 13/2: İbn Atıyye, V, 170; Buhârî, "Bed'ü'l-Halk", 1.

Yerin ve göklerin yaratılması ile ilgili en dikkat çekici âyetlerden birisi şudur: *"İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"*[10] Bu âyeti İbn Abbas (ö. 68/687-88) "Başlangıçta gökler ve yer bitişikti. Yüce Allah sonradan gökleri yükseltip yeri de alçaltarak onları birbirinden ayırdı." şeklinde açıklamıştır. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ile Katâde (ö. 117/735) de, göklerin ve yerin hava ile birbirinden ayrıldığını belirtmişlerdir.[11] Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), Ebû Sâlih (ö. 101/719-20) ve Süddî'ye (ö. 127/745) göre âyet, "Yer tek bir tabakadan ibaretti; Allah onu bölerek yedi tabakaya ayırdı. Gök de tek bir tabakadan ibaretti, Allah onu da yedi gök hâline getirdi." anlamına gelmektedir.[12] İkrime (ö. 105/723), Atıyye (ö. 111/729-30) ve İbn Zeyd'den (ö. 182/798) aktarılan üçüncü yoruma göre ise âyet şu anlamdadır: "Gökler bitişikti, yağmur yağdırmıyordu. Yer de bitişikti, bitki bitirmiyordu. Allah gökleri yağdırdığı yağmurla, yeri de bitirdiği bitkilerle yardı."[13] Bu görüşleri nakleden Taberî (ö. 310/923), üçüncü yorumu tercih etmiştir. Çünkü âyette "göklerin ve yerin ayrılması"ndan hemen sonra, "canlı olan her şeyin sudan yaratıldığı" bildirilmiştir.[14] Çağdaş dönemdeki yorumlara göre de uzaydaki cisimler vaktiyle bir gaz ve toz kütlesi (nebula, bulutsu) hâlinde idi. Bu gaz kütlesinden zamanla küreler hâlinde parçalar koparak uzay boşluğuna fırlamış; merkezî çekim kuvvetinin etkisiyle dönmeye, uzayın soğukluğu sebebiyle de soğumaya başlamıştır. Bu dönüş esnasında yoğunlaşan ana kütlelerden de bazı parçalar kopmuş, bunlar da ana kütlelerin etrafında dönmeye devam etmiştir. Böylece tek bir kütle, milyarlarca yıl ile ifade edilen zaman dilimlerinde galaksi ve güneş sistemlerine, bunlar da giderek yıldızlara, gezegenlere ve bunların uydularına dönüşmüş, nihayet güneşin uydusu olan dünyamızın da içinde yer aldığı gezegenler iyice soğuyarak bugünkü şekillerini almıştır.[15]

Burada gökyüzünün yeryüzü için "korunmuş bir tavan" yapılmasına da değinmemiz gerekir.[16] Bunun anlamı, gökyüzünde bulunan varlıkların, yani gezegen ve yıldızların, yeryüzü üzerine düşmesinin engellenmesidir.[17] Diğer bir anlam da gökyüzünün melekler veya yıldız taşlarıyla şeytanlardan korunmasıdır. İlk yorumda insana yapılan bir iyiliğin hatırlatılması söz konusu olduğundan Râzî (ö. 606/1210)

10 Enbiyâ 21/30.
11 Enbiyâ 21/30: Taberî, XVI, 254-256.
12 Enbiyâ 21/30: Taberî, XVI, 256-257.
13 Enbiyâ 21/30: Taberî, XVI, 257-258.
14 Enbiyâ 21/30: Taberî, XVI, 259.
15 *Kur'an Yolu*, III, 675-676.
16 Enbiyâ 21/32.
17 Hac 22/65.

onu seçmiştir.[18] Çağdaş dönemde "korunmuş tavan", "dünyanın atmosferi" veya "galaksiler, güneş sistemi ve yıldızlardan oluşan kozmik uzay" olarak açıklanmıştır. Zira atmosfer, dünyadaki canlıları uzaydan gelebilecek yabancı cisimlere ve zararlı etkilere karşı korumaktadır. Yine uzaydaki kozmik düzen, Allah'ın oraya koyduğu çeşitli kanunlarla korunmaktadır.[19]

Güneş ve ay, belirlenmiş bir zamana kadar yörüngelerinde dönen ve Allah'ın kudretini gösteren birer âyettir.[20] Güneş, gündüzün ışık kaynağı, ay da gecenin nurudur.[21] Yıldızlar hem gece yol bulmaya yarayan[22] hem de gökyüzünü süsleyen birer kandildir.[23] *"Andolsun biz gökte yıldız kümeleri oluşturduk ve seyredenler için ona güzel bir görünüm verdik."*[24] Bu âyet, uzaydaki yıldız kümelerinin güzel görüntüsüne dikkat çekmektedir. Yıldızlar karanlık bastığında insanları aydınlatır.[25] *Gündüz,* insanların geçim için çalışma vakti olduğundan, güneşin ışığı daha güçlü ve aydınlatıcıdır.[26] *Gece* de dinlenme vakti olduğu için, ayın ışığı daha azdır. Kasas sûresinde Allah'ın yegâne ilâh olduğunu gösteren bu iki büyük nimete şöyle dikkat çekilir: *"De ki: 'Hiç düşündünüz mü, eğer Allah geceyi kıyamet gününe kadar üzerinizde devamlı kılsa, Allah'tan başka size ışık getirecek bir tanrı var mıdır? Hâlâ söze kulak vermeyecek misiniz!' De ki: 'Ne dersiniz, eğer Allah gündüzü üzerinizde kıyamet gününe kadar devamlı kılsa, Allah'tan başka size istirahat edeceğiniz geceyi getirebilecek bir tanrı var mı? Hâlâ gerçeği görmeyecek misiniz?' Allah, rahmetinden dolayı size geceyi ve gündüzü yarattı ki dinlenesiniz, lütfundan rızkınızı arayasınız ve bütün bunlara şükredesiniz."*[27] Güneşin bir özelliği de ısı kaynağı olmasıdır. Güneş dengeli bir şekilde ısıtmasaydı, dünya ya son derece sıcak yahut son derece soğuk ve üzerinde yaşamaya elverişsiz olurdu.

Yüce Allah'ın âlemi *yaratmasının* tabii bir sonucu olarak onun sahipliği yani *mülkiyeti* de O'na aittir. *"Göklerde, yerde, bu ikisinin arasında ve toprağın altında ne varsa hepsi O'nundur."*[28] Dolayısıyla Allah, âlemi istediği şekilde yönetebilir. Bunun doğal bir sonucu olarak, -insanlar ve cinler hariç- âlemde bulunan her şey, O'na kayıtsız ve istemsiz olarak boyun eğmişlerdir. Yaratılıştan gelen bu itaat, Kur'ân'da

18 Enbiyâ 21/32: Râzî, XXII, 165.
19 Rahmân 55/7: Elmalılı, VI, 4665-4666; Enbiyâ 21/32: Ebû Zehra, IX, 4858.
20 Fussılet 41/37; Yâsîn 36/38-40; Zümer 39/5; Fâtır 35/13; İbrâhîm 14/33; Enbiyâ 21/33; Lokmân 31/29.
21 Yûnus 10/5; İsrâ 17/12; Furkān 25/61; Nûh 71/16; Nebe' 78/13; Şems 91/1.
22 En'âm 6/97.
23 Fussılet 41/12; Mülk 67/5.
24 Hicr 15/16.
25 Râgıb el-İsfahânî, s. 508.
26 İsrâ 17/12: Râzî, XX, 164-165.
27 Kasas 28/71-73: Taberî, XVIII, 304-306.
28 Tâhâ 20/6.

bazen *"bütün varlıkların Allah'a secde etmesi",*[29] bazen de *"tesbih etmesi"*[30] şeklinde ifade edilir. Akıllı varlıkların da Allah'ın onlara verdiği akıllarıyla böyle yapmaları gerektiğini görmeleri ve bilinçli seçimleriyle Allah'a boyun eğmeleri gerekir.[31]

Kur'ân, insanoğlunun *topraktan, çamurdan,*[32] cinlerin ve şeytanın *ateşten,*[33] canlı olan her şeyin de *sudan* yaratıldığını bildirir.[34] Cenâb-ı Hak, insanoğluna ruhundan üfleyerek onu canlı bir varlık hâline getirmiştir.[35] Onun neslini de yine belli aşamalardan geçirerek O yaratmaktadır.[36] Bir düzen içinde işleyişine ve güzelliğine rağmen, âlem bir gün sona erecek, insan da yaşadığı hayatın hesabını vermek üzere Rabbinin huzuruna çıkarılacaktır.[37] Allah Teâlâ yeniden dirilişi ve hesabı inkâr edenleri uyarırken bu hakikati şöyle ifade eder: *"Kendi kendilerine bir düşünmezler mi? Allah gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları ancak hikmet temelinde, belli bir süreye kadar kalmak üzere yaratmıştır. Fakat şu bir gerçek ki insanların birçoğu Rablerine kavuşmayı hâlâ inkâr etmektedir."*[38] O gün gökler, yer ve dağlar, bütün sağlamlık ve ihtişamına rağmen Allah tarafından yok olacak, âhiret hayatı için yeni bir düzen kurulacaktır: *"Bir gün gelecek yer başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülecek; insanlar, gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah'ın huzuruna çıkacaklardır."*[39]

ALLAH, HER ŞEYİ BİR ÖLÇÜ ve DÜZEN İÇERİSİNDE YARATMIŞTIR

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾

"Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık."

(Kamer 54/49)

---

29 Ra'd 13/5.
30 İsrâ 17/44; Hadîd 57/1; Haşr 59/1; Saf 61/1; Cum'a 62/1.
31 Zâriyât 51/56.
32 En'âm 6/2; Hac 22/5; Mü'minûn 23/12; Secde 32/7; Rûm 30/20; Sâd 38/71.
33 A'râf 7/12; Hicr 15/27; Sâd 38/76; Rahmân 55/15.
34 Enbiyâ 21/30.
35 Hicr 15/29; Secde 32/9; Sâd 38/72.
36 Hac 22/5; Mü'minûn 23/13-14; Secde 32/8-9.
37 Hûd 11/3; Ra'd 13/2; Fâtır 35/45.
38 Rûm 30/8: Taberî, XVIII, 464.
39 İbrâhîm 14/48.

Birçok âyette âlemin altı günde yaratıldığı dile getirilir.[40] Bu ifade, bazı müfessirler tarafından gerçek mânasıyla anlaşılmıştır. Yorumlara göre, Allah gökleri ve yeri yaratmayı cuma günü tamamlamıştır.[41] Gün (*yevm*), "güneşin doğmasından batmasına kadar geçen süre" şeklinde tanımlanır.[42] Diğer taraftan kelime, "uzunluğu ne kadar olursa olsun, genel anlamda bir zaman dilimi" olarak da açıklanmıştır.[43] Kur'ân'da göklerin ve yerin altı günde yaratıldığı bildirildikten sonra şöyle buyrulur: *"O gökten yere her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün işler sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar."*[44] Nitekim Yahudilerin ifade ettiği âlemin altı günde yaratıldığı bilgisini aktaran Mücâhid, bu altı günden her birinin insanlar nezdindeki bin yıla denk geldiğini söyler.[45] Diğer bir âyette ise miktarı elli bin yıl olan bir günden bahsedilir.[46] Buna göre, kâinatın *altı günde* yaratıldığını bildiren âyetlerin, *altı dönem* olarak anlaşılması mümkündür. Zaten bu sırada, güneş de henüz yaratılmadığından, güneşin doğup batmasıyla oluşan 24 saatlik gün henüz oluşmamıştı.[47] Konuyla ilgili diğer âyetlerde şöyle buyrulur: *"De ki: 'Arzı iki günde yaratanı inkâr edip O'na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz? O yaratıcı ve âlemlerin Rabbi olan Allah'tır.' Arz üzerinde sarsılmaz dağlar oturttu, orayı bereketli hâle getirdi; gerekli besinlerini orada -bunlara ihtiyacı olan varlıklar için eşit derecede olmak üzere- uygun ölçülerle yarattı. (Bütün bunlar) dört günde oldu. Sonra O, duman hâlinde olan semaya yöneldi; ardından ona ve arza, 'İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!' buyurdu. 'İsteyerek geldik.' dediler. Böylece onları iki günde yedi gök olarak yarattı, her göğe işlevini ilham etti. Biz, yakın semayı kandillerle donattık ve onu koruduk. İşte bu, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah'ın takdiridir."*[48] Sonuç olarak Allah, belli süreçlerden geçirmek suretiyle, âlemi altı günde veya dönemde yaratmıştır. Ayrıca O, her an bir iş yapmakta ve hâlâ yaratmaya devam etmektedir.[49] Kur'ân, Yahudilerin ileri sürdüğü Allah'ın altı gün süren yaratmanın ardından yedinci gün dinlendiği iddiasını kesinlikle reddeder. Çünkü Allah için yorulmak ve bundan ötürü de dinlenmek düşünülemez: *"Gökleri ve*

40 A'râf 7/54; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; Furkān 25/59; Secde 32/4; Kāf 50/38; Hadîd 57/4.
41 A'râf 7/54: Taberî, X, 245; Mukātil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Neẓâir*, s. 129-130.
42 Mukātil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Neẓâ'ir*, s. 129-130; Râgıb el-İsfahânî, s. 553.
43 Mukātil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Neẓâ'ir*, s. 129-130; Râgıb el-İsfahânî, s. 553.
44 Secde 32/5; Hac 22/47.
45 A'râf 7/54: Taberî, X, 245.
46 Meâric 70/4.
47 A'râf 7/54: Beyzâvî, I, 547.
48 Fussılet 41/9-12.
49 Rahmân 55/29.

yeri altı günde yarattık da, en küçük bir yorgunluk çekmedik."[50] âyet-i kerîmesiyle bu gerçek Kur'ân-ı Kerîm'de beyan edilmiştir.

Yüce Allah'ın sıfatlarından biri de *Hakîm*'dir. Yani O, hüküm veren, her şeyi sağlam ve yerinde yaratandır. Aynı zamanda O'nun yaptığı her şey bir amaca yöneliktir. Öyleyse O'nun âlemi yaratmasında da bir amaç, bir bilgelik vardır. O'nun bilgi ve kudretinin eseri olan evren, büyüklüğü ve düzeniyle, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten yüce bir Yaratıcıya işaret etmektedir.

Allah Teâlâ, yarattığı her şeyi bir insicam ve uyum içerisinde var ettiğini bildirir. Bir âyette şöyle buyrulur: *"Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir."*[51] Yüce Allah, Hz. Peygamber'i (sas) inkâr ederek şirke devam edenlere, kâinatta gördükleri düzenin ancak tek bir ilâh tarafından sağlanabileceğini bildirir: *"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu."*[52]

Kur'ân göklerin kusursuz işleyen bir düzende ve son derece sağlam olarak yaratıldığını bildirir.[53] Birçok âyette, Yüce Allah'ın gökleri "yedi gök" olarak yarattığından bahsedilir.[54] Müfessirler bunu çeşitli şekillerde açıklamışlardır. Meselâ İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53), Mücâhid ve Katâde göklerin üst üste, yedi tane olduğunu söylemişlerdir. Her birinin kalınlığı da 500 yıllık uzaklıktadır.[55] Râzî, dönemindeki astronomi bilgilerinden istifade ederek, bu yedi gökten maksadın, yeryüzüne en yakın yedi yıldız (*kevkeb*) olduğunu söyler. Bunlar Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter ve Satürn'dür. Fakat ona göre, Kur'ân'da yedi gökten bahsedilmesi, başka göklerin bulunmadığı, sayının daha fazla olmadığı anlamına gelmez.[56] Buna göre Allah'ın yarattığı birçok gök, gezegen ve geniş bir uzay boşluğu vardır. Birinci görüşe göre de yıldız ve gezegenler, göklerin kendisi değil, sadece bize en yakın göğün süsleridir.[57]

---

50 Kāf 50/38: Taberî, XXI, 465-467.

51 Bakara 2/29.

52 Enbiyâ 21/22: Taberî, XVI, 246; Râzî, XXII, 150-154.

53 Ra'd 13/2; Hac 22/65; Lokmân 31/10; Fâtır 35/41; Zâriyât 51/47; Rahmân 55/7; Mülk 67/3-4; Nâziât 79/27-29; Gâşiye 88/18.

54 Bakara 2/29; İsrâ 17/44; Mü'minûn 23/86; Fussılet 41/12; Talâk 65/12; Mülk 67/3; Nûh 71/15.

55 Bakara 2/29: Taberî, I, 463-464.

56 Bakara 2/29: Râzî, II, 170, 173.

57 Sâffât 37/6; Mülk 67/5.

Güneş ve ay, yerkürede yaşayan insanın zamanı ölçmesini sağlar.[58] Çünkü bunlar, Allah'ın koyduğu kanunlar uyarınca, belli bir düzen ve ölçüde bir yörüngede hareket etmektedir.[59] Yüce Allah bu düzene şöyle işaret eder: *"Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre (bir yörüngede) hareket eder. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. Ay için de menziller (evreler) belirledik; sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yıllanmış sapı gibi olur. Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider."*[60] Onların sistematik hareketleri sayesinde günler, aylar, mevsimler ve yıllar oluşur.[61] Bir ay içerisinde incelip kalınlaşan ayın hareketleri hakkında *"Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir."*[62] buyrulur. Allah, ayların sayısının kendi katında 12 olduğunu ifade etmektedir.[63] Bu da aylarla ilgili bilinen bu düzenin ve buna dair hesaplamanın, kâinatın yaratılmasından beri hiç değişmediğini göstermektedir.[64] Zaman bölümleri insana verilen büyük bir nimettir. Zira ondan belli vakitlerde Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ve tenzih etmesi, beş vakit namazı kılması istenir.[65]

YERDEKİLER ve GÖKTEKİLER İNSAN İÇİN YARATILMIŞTIR

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُۜ
اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

"Ayrıca O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lütuf olarak emrinize vermiştir. Bütün bunlarda düşünenler için işaretler vardır."

(Câsiye 45/13)

58 İsrâ 17/12.
59 Yûnus 10/5: Taberî, XII, 118-119; Zemahşerî, III, 115; Râzî, XVII, 38.
60 Yâsîn 36/38-40.
61 Yâsîn 36/38-40: Taberî, XIX, 434-441; Zemahşerî, V, 178-180; Râzî, XXVI, 71-77.
62 Bakara 2/189.
63 Tevbe 9/36.
64 Tevbe 9/36: Taberî, XI, 439-442; İbn Kesîr, VII, 192-195.
65 Rûm 30/17-18: Zemahşerî, IV, 569-570.

Allah Teâlâ güneşi, ayı, yıldızları, geceyi, gündüzü insanların faydalanması için yaratmıştır. Her türlü nimeti cömertçe onların hizmetine ve yararına sunan O'dur. Buna karşılık onlardan şükretmelerini ve kendisine kulluk etmelerini istemektedir: *"Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz?..."*[66] *"O, geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi; yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmişlerdir."*[67] *"Gökleri ve yeri yaratan, gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü türlü ürünler çıkaran Allah'tır; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize veren, nehirleri sizin için faydalı olacak şekilde yaratan O'dur. Düzenli seyreden güneşi ve ayı sizin için yararlı kılan, gece ile gündüzü faydalanacağınız biçimde yaratan O'dur. O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!"*[68] Buna göre Allah'ın yarattığı sayısız varlık, insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılamakta ve ona hizmet etmektedir. Bu nimetler karşısında onun da bütün bunları yaratana karşı, haksızlık etmemesi ve nankör olmaması gerekir. O nimetlerin sahibine inanmalı, şükretmeli ve sadece O'na kulluk etmelidir.[69]

Âlemin yaratılmasındaki hikmet, insanı dünya hayatında sınamak ve sonunda yaptıklarının karşılığını ödül veya ceza olarak göreceği âhiret hayatına hazırlamaktır.[70] Evrende insanın karşılaştığı olumlu ya da olumsuz her türlü olay, varlık ve durum, bu imtihanın konularından birini oluşturur: *"Hepiniz dönüp O'nun huzurunda toplanacaksınız, bu Allah'ın gerçek vaadidir. O, baştan yaratır, sonra da yaratmayı tekrar eder ki, iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları adaletle ödüllendirsin! İnkâr yolunu tutmaları sebebiyle münkirlerin nasibi kaynar bir içecek ve acı veren bir azaptır."*[71]

Yerküre üzerindeki dağlar, onun önemli bir bölümünü kaplamaktadır. Kur'ân'da dağların faydalarından biri şöyle anlatılır: *"O, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi."*[72] Dağların bir diğer işlevi de insanlar için *sığınak* olmasıdır.[73] Dağlar, çöl ikliminde yaşayıp sıcaktan bunalan insanlar için birer gölgeliktir.[74] Ayrıca eski dönemlerde, dağlarda mağaralar yapılıyor ve buralarda barınılıyordu.[75]

66 Lokmân 31/20: Taberî, XVIII, 566-568. Ayrıca bk. Mü'minûn 23/21; Yâsîn 36/71; Hadîd 57/25.
67 Nahl 16/12: Taberî, XIV, 184.
68 İbrâhîm 14/32-34: Taberî, XIII, 681-686.
69 Kasas 28/73; Rûm 30/46; Fâtır 35/12; Câsiye 45/12; Zâriyât 51/56; Vâkıa 56/70.
70 Yûnus 10/5: Kurtubî, X, 455.
71 Yûnus 10/4.
72 Nahl 16/15.
73 Nahl 16/81.
74 Nahl 16/81: Râzî, XX, 95.
75 Nahl 16/81: Taberî, XIV, 321. Ayrıca bk. A'râf 7/74; Şuarâ 26/149.

Yüce Allah, dağların dışında yeryüzünün yaşam için elverişli bir yer hâline gelmesini sağlayan *ovalar* ve *vadileri* de yaratmıştır.[76] Ayrıca bu ovalarda yaşayan insanların, bitki ve hayvanların su ihtiyacını karşılayan *nehirleri* yaratmıştır.[77] Suyun canlıların hayatını devam ettirmedeki önemini, *"Bütün canlıları sudan yarattık."*[78] âyeti ortaya koymaktadır.[79] Bulutlardan *yağmur*un yağması da Allah'ın insana bahşettiği büyük nimetlerden biridir: *"Gökten bereketli yağmurlar indirdik, onunla cennet gibi bahçeler ve hasat edilen tahıllar yetiştirdik. Bir de salkım salkım meyvesiyle yükselen hurma ağaçları. Hepsi kullara rızık olsun diye. O yağmurla ölü toprağa can verdik..."*[80]

Zaman içerisinde yeryüzünde oluşan *yollar* da bu nimetlerden biridir. *"Yeri sizin için döşek (mehd) kılan, gideceğiniz yere şaşmadan varasınız diye orada size yollar yaratan O'dur."*[81] Âyette geçen *mehd* kelimesi, esas itibarıyla bebekler için hazırlanan *beşik* anlamına gelir.[82] Buna göre yeryüzünün insan için bir beşik yahut bir döşek yapılması, onun rahatça kalabileceği bir yer hâline getirilmesi demektir.[83]

Denizlerin balıkçılık, süs eşyası çıkarma, ulaşım ve taşımacılıkta önemli bir yere sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Allah Teâlâ Nahl sûresinde kullarına olan nimetlerini sayarken şunları da zikreder: *"Taze etinden yemeniz ve mücevherini çıkarıp takınmanız için denizi hizmetinize veren de O'dur. Gemilerin denizi yararak gittiklerini görürsün ki, bu da O'nun lütfuna nâil olmanız ve O'na şükretmeniz içindir."*[84]

Yüce Allah, Müşriklere yegâne ilâh olduğunu delilleriyle göstermek için yeryüzünde insanın yemesi ve üzerine binmesi için yarattığı hayvanlara dikkat çeker: *"Kimine binesiniz, kiminden yiyecek elde edesiniz diye sizin için hayvanları yaratan Allah'tır. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki bir arzuya onlara binerek ulaşırsınız; onları da gemileri de taşıma aracı olarak kullanırsınız."*[85] *"Eti yenen büyük ve küçükbaş hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için soğuktan koruyucu şeyler ve başka yararlar vardır, ayrıca onlardan beslenirsiniz. Onlarda akşamları otlaktan getirirken, sabahları otlatmaya salıverirken size sergiledikleri bir güzellik de vardır. Bu hayvanlar ancak kendinizi fazlasıyla yorarak ulaşabileceğiniz bir beldeye*

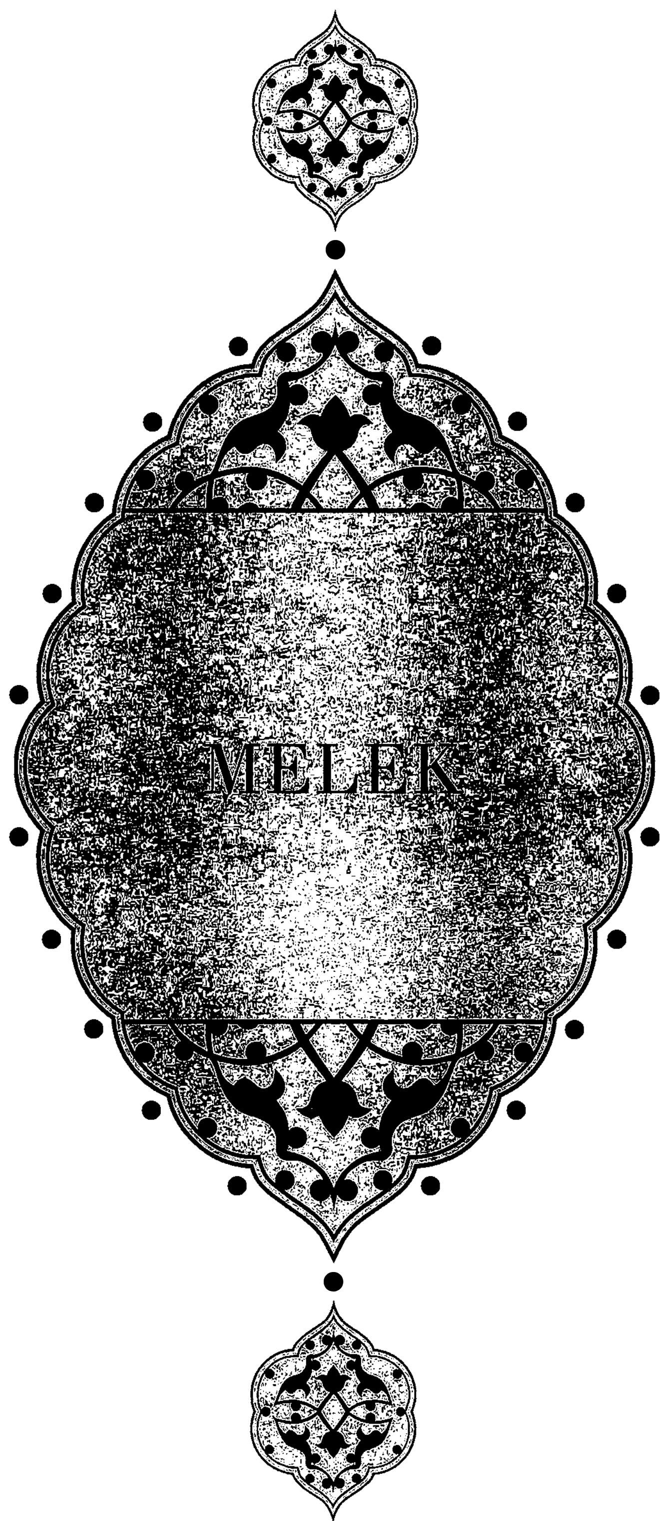
76 Tâhâ 20/106; Enbiyâ 21/3.
77 Nahl 16/15.
78 Enbiyâ 21/30.
79 Enbiyâ 21/30: Taberî, XVI, 260.
80 Kâf 50/9-11: Taberî, XXI, 411-414; Râzî, XXIX, 157-161.
81 Zuhruf 43/10.
82 Râgıb el-İsfahânî, s. 476.
83 Zuhruf 43/10: Taberî, XX, 554.
84 Nahl 16/14: Taberî, XIV, 185-189; Râzî, XX, 5-7.
85 Mü'min 40/79-80: Taberî, XX, 369-371.

yüklerinizi taşır. Kuşkusuz Rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir. Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır."[86] Yani Allah Teâlâ, yeryüzünde hayatın oluşması ve sürmesi için gerekli bütün şartları yaratmıştır. İnsan, yeryüzünde çalışıp bu şartlar içinde yaşamını sürdürür. Tarım, hayvancılık, ticaret, sanayi gibi işler yaparak, orayı bayındır kılar ve kendi faydasına kullanır.

Kur'ân'da evrenin yaratılışı, her şeyin yaratıcısı olan ve her şeyi bilen Yüce Allah'ın kelâmıyla anlatılır. Varlıklar âlemi asla kendiliğinden olmamıştır. Onları yaratan ve yöneten, insanlara kitap ve peygamberleriyle doğru bilgiyi gönderen Allah'tır. Cenâb-ı Hak Kur'ân'da insanın önüne yaratılışla ilgili birçok kanıt koymaktadır. İnsan bunlar üzerinde derin derin düşünmeli ve araştırmalıdır. Âdeta bir saat gibi işleyen âlemdeki düzenin bir yaratıcısı ve koruyucusu olduğunu kavramalıdır. Bunun sonucunda Allah'a iman edip şükretmeli ve O'na kulluk etmelidir. Âlemde hiçbir şey rastgele, amaçsız ve başıboş olmadığı gibi, insan da çok önemli bir amaçla yaratılmıştır. Âlemle ilgili âyetlerin merak uyandırıcı bir üslupla çokça tekrarlanması, onu bu konuda düşünmeye özendirmek içindir. İnsan bunlar üzerinde düşünmeli, âlemin bir gaye ile yaratıldığını görmeli ve hayatına da bu bilinçle yön vermelidir. Ayrıca insan, dünyada ve âhirette mutlu olmanın yolunu öğrenir. İnsanın bu dünyadaki ömrü sınırlıdır. Bu sınırlı sürenin sonunda muhakkak ölümle karşılaşacaktır. Aynı şekilde âlem de kıyametin kopmasıyla bir gün Allah tarafından yok edilecek ve evrende yeni bir düzen kurulacaktır.

86 Nahl 16/5-8.

MELEK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِه۪
وَالْكِتَابِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَع۪يدًا ﴿١٣٦﴾

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, Peygamberi'ne indirdiği Kitap'a ve daha önce indirdiği kitaba iman(da sebat) ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam mânasıyla sapıtmıştır."

(Nisâ 4/136)

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَس۪يحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَۜ وَمَنْ
يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِه۪ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَم۪يعًا ﴿١٧٢﴾

"Ne Mesîh ve ne de Allah'a yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan geri dururlar. O'na kulluktan geri durup büyüklenen kimselerin hepsini (Allah) yakında huzuruna toplayacaktır."

(Nisâ 4/172)

وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذ۪ينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًاۜ اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْۜ
سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾

"Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını görmüşler mi? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir."

(Zuhruf 43/19)

يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۩ ﴿٥٠﴾

"Onlar, yüceler yücesi bildikleri Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emredilirse onu yaparlar."

(Nahl 16/50)

لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِه۪ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾

"(Melekler) O'ndan (emir almadan) önce konuşmazlar; onlar, sadece O'nun emri ile hareket ederler."

(Enbiyâ 21/27)

اَلَّذ۪ينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّب۪ينَۙ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

"(Onlar) meleklerin, 'Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin.' diyerek tertemiz kimseler olarak canlarını aldıkları kimselerdir."

(Nahl 16/32)

اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ
وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ
لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ
جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ اِنَّكَ
اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ
رَحِمْتَهُ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

"Arş'ı taşıyan ve onun çevresinde bulunan (melekler) hamdederek Rablerini tesbih ederler, O'na inanırlar ve inananlar için (şöyle) bağışlanma dilerler: 'Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla, onları cehennem azabından koru. Rabbimiz! Onları da onların babalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olanları da onlara söz verdiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz sen çok güçlüsün, hüküm ve hikmet sahibisin. Onları kötü sonuçlardan koru. Çünkü sen o gün kimi kötü sonuçlardan korursan, ona rahmet etmiş olursun. İşte bu büyük başarıdır.'"

(Mü'min 40/7-9)

اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾

"Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da.
Şüphesiz Allah işitendir, görendir."

(Hac 22/75)

اَمْ يَحْسَبُونَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْۜ
بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾

"Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz (hafaza melekleri de) yazmaktadırlar."

(Zuhruf 43/80)

اَلَّذٖينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمٖٓي اَنْفُسِهِمْۖ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ
سُٓوءٍۜ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾

"Kendilerine haksızlık ederlerken meleklerin canlarını aldıkları kimseler: Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk, diyerek teslim olurlar. (Melekler onlara şöyle der:) 'Hayır, Allah, sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir.'"

(Nahl 16/28)

وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذٖينَ كَفَرُواۙ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْۚ
وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرٖيقِ ﴿٥٠﴾

"Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve 'Tadın yakıcı cehennem azabını!' (diyerek) o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin!"

(Enfâl 8/50)

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾
اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ
مُنْزَلِينَۜ ﴿١٢٤﴾ بَلٰٓىۙ اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ
رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

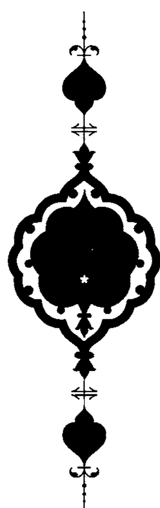
"Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz hâlde Allah, Bedir'de de size yardım etmişti. Öyle ise, Allah'a karşı gelmekten sakının ki O'na şükretmiş olasınız. O zaman sen, Müminlere şöyle diyordun: İndirilen üç bin melekle Rabbinizin sizi takviye etmesi, sizin için yeterli değil midir? Evet, siz sabır gösterir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, onlar (düşmanlarınız) hemen şu anda üzerinize gelseler, Rabbiniz, seçilmiş beş bin melekle sizi takviye eder."

(Âl-i İmrân 3/123-125)

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَۜ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ
وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِۜ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِۜ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

"Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, Müminler de (iman etti). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. 'Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Rabbimiz! Affına sığındık. Dönüş sanadır.' dediler."

(Bakara 2/285)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Melekler, Allah'ın emirlerini olduğu gibi yerine getiren ve bıkıp usanmadan Yüce Allah'ı yücelten varlıklardır. Onlar, asla Allah'a karşı gelmeyen şerefli kullar (*'ibâd mukramûn*) olarak övülmüşlerdir. Melekler, Allah'tan peygamberlere vahiy getirirler, tabiat olaylarından sorumludurlar veya inkâr eden toplumları yok etmekle görevlendirilirler. Melek kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de tekil ve çoğul olmak üzere 88 kez geçmektedir. Ayrıca on beş yerde *rusül* (elçiler) ve türevi kelimelerle, altı yerde de *cünûd* (ordular) kelimesiyle melekler kastedilmiştir. Bunların yanı sıra on yerde melekler yaptıkları işlere göre *sefere* (yazıcılar), *hafaza* (koruyucular) gibi adlarla anılırlar. Âyetlerde vahiy meleği, Cebrâil özel ismi ile ve *Rûhulkudüs* olarak belirtilir. Ayrıca Cebrâil, *resûl* (elçi), *rûh* gibi değişik isim ve sıfatlarıyla da on altı kez geçer. Cehennem bekçisi olan Mâlik, Mîkâl, Hârût ve Mârût ise Kur'ân'da özel isimleriyle birer kez geçen meleklerdir. Sûra üfürmekle görevli İsrâfil ve can almakla görevli meleklerin yöneticisi Azrâil isimleriyle geçmez. Ancak İsrâfil "çağırıcı" anlamındaki *dâ'î* ve *münâdî* kelimeleriyle dört kez geçer. Azrâil de *melekü'l-mevt* (ölüm meleği) şeklinde bir kere geçer. Açıkça ismi geçmediği hâlde meleklerin yaptıkları işleri gösteren veya o yönde yorumlanan âyetler de vardır.

Melek kelimesinin kökeniyle ilgili iki ayrı görüş bulunmaktadır. Birincisi, 'kuvvet, yönetim gücü' anlamındaki *melk* kökünden türediğini belirtir. "Hâkimiyet, hükümranlık" anlamlarıyla ilişkili olan *mülk*, *milk*, *mâlik* ve *melik* sözcükleri de bu kökten türemiştir.[1] Buna göre *melek*, "Allah'ın güçlü, kudretli kulları" anlamına gelir. Nitekim bazı sûrelerin başında bulutları yönlendiren;[2] Kâfirlerin canlarını zorlayarak söke söke, Müminlerin canlarını kolaylıkla alan[3] ve görevlendirildikleri başka işleri yapan meleklere yemin edilir.[4] İkinci görüşe göre *melek* 'elçi, ulak göndermek' anlamına gelen *ulûk* kökünden gelir ve *mel'ek* şeklinde

1 Halîl b. Ahmed, IV, 165-166; İbn Fâris, V, 352.
2 Sâffât 37/1: Taberî, XIX, 493-494.
3 Nâziât 79/1-2: Taberî, XXIV, 57, 59.
4 Zâriyât 51/4; Nâziât 79/4: Taberî, XXII, 482; XXIV, 64.

söylenir. Taberî (ö. 310/923) söyleyişi kolaylaştırmak için kelimenin *melek* şeklinde söylendiğini bildirir. Ona göre *melâike* kelimesi de *mel'ek*in çoğuludur.[5] Bu görüşe göre melek "Allah'ın gönderdiği elçi" demektir.[6] Söz konusu iki anlam da meleklerin Kur'ân'da belirtilen işlevleriyle örtüşür. Birinci anlam, yani meleklerin Allah'ın emrindeki kudretli kullar olmaları, ikinci anlamı da içermektedir. Çünkü Allah'ın emrettiği bütün işleri eksiksiz olarak yerine getirmek, onun ulaklığını yapmayı da içine alır.

Bu anlamıyla *melek* kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de kulluk ve teslimiyetle âdeta özdeşleşmiştir. Melekler bütün kâinatın hâkimi ve mâliki olan Yüce Allah'ın emirlerini sorgulamadan eksiksiz yerine getirirler. İyi (*berara*),[7] temiz (*mutahharûn*)[8] gibi sıfatlar Kur'ân'daki niteliklerindendir. Kur'ân'da saf saf olup Allah'ı yücelten ve eksikliklerden uzak tutan, vahiy okuyan meleklere yemin edilir.[9] Kur'ân'ın bu melek tanımı aynı zamanda Müşriklerin melek anlayışına karşı bir reddiyedir. Onlar, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu ve peygamberlerin melek olması gerektiğini iddia ediyorlardı. İşte bu yanlış inanç Kur'ân-ı Kerîm tarafından düzeltilmiştir.

5 Bakara 2/30: Taberî, I, 472-475.
6 İbn Fâris, I, 132; Cevherî, s. 1573.
7 Abese 80/16.
8 Vâkıa 57/79.
9 Sâffât 37/1, 3, 165-166: Taberî, XIX, 492, 494, 652.

MELEKLER, ALLAH'IN KULLARIDIR

وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذ۪ينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًاۜ اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْۜ
سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾

"Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını görmüşler mi? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir."

(Zuhruf 43/19)

Câhiliye döneminde Mekke toplumu, Hz. İbrâhim'in tevhid dininden uzaklaşmış ve şirki benimsemişlerdi. Hiçbir gücü olmayan putları Allah'a ortak koşuyor ve onların belli güçlere sahip olduğunu sanıyorlardı. Onların melekler hakkında da gerçekle ilgisi olmayan inançları vardı. Böyle bir melek anlayışı, Müşriklerin şirk dini ile uyum göstermektedir. Onlar, Allah Teâlâ'nın kudretine ve şanına yaraşmayan bir inanç geliştirmiş ve bunu benimsemişlerdi. Müşrikler meleklerin dişi cinsiyetli, hatta Allah'ın kızları olduğuna inanıyorlardı.[1] Taştan ve ağaçtan yaptıkları kadın biçimindeki putların simgelediği meleklere tapıyorlardı. Böylelikle Mekke Müşrikleri, meleklere ibadet edilmesi gerektiğini iddia ediyorlardı. Onlar, işlerinin yolunda gitmesi için Allah katında meleklerin kendilerine aracılık yaptığına (*şefaat*) inanmaktaydılar. Bu da şirkin özelliklerine uygun bir melek anlayışıydı. Oysa Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın izni olmadan hiçbir varlığın O'na aracılık edemeyeceğini

1 Necm 53/27; Zuhruf 43/19.

bildirir.[2] Melekler de âhiret günü Müşriklerin bu asılsız iddiasını Allah'ın huzurunda inkâr edecektir.[3] Onlar kötülük ve adaletsizliklerini sürdürüp Müslümanlara haksız yere saldırmaya devam ederlerse, melekler cehennemde onların karşısına zebânîler olarak çıkacaktır.[4]

Bu melek anlayışına sahip Müşriklerin, Allah'ın insan bir elçi göndermesine de itirazları vardı. Onlara göre Allah 'insan elçi' yerine 'melek elçi' göndermeliydi. Oysa Kur'ân buna *"Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler olsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik."*[5] diyerek cevap vermiştir. Böylece Kur'ân, Mekke'de inen sûrelerde Müşriklerin yanlış inançlarını ortadan kaldırmış, doğru melek inancını yerleştirmeye ilk adım atılmıştır. Yine Kur'ân Allah'ın bir meleği gönderdiğinde bu meleğin onların cezasını hemen vermek için gelmiş olacağını ve aslında onlara melek de gelse gönülden iman etmeyeceklerini belirtmiştir: *"... Biz bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olur, artık kendilerine göz bile açtırılmazdı. Bir meleği peygamber olarak gönderseydik muhakkak ki onu insan görünümüne sokar onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük."*[6]

Kur'ân-ı Kerîm'de açıklandığına göre, melekler Allah'ın kullarıdır. O'na kulluk etmekten hiç usanmazlar ve bu onlara ağır gelmez.[7] Her zaman Cenâb-ı Hakk'ı yüceltir, tesbih ederler. Allah'tan başka ilâh olmadığına tanıklık ederler.[8] Onlar, Müşriklerin iddia ettiği gibi, insanların kendilerine kulluk etmesini de istememişlerdir.[9] Yüce Allah, melekleri belli işler için yaratmıştır. O denli çokturlar ki sayılarını Allah'tan başkası bilemez. Onlar çok uzaklara kısa zamanda, hızla ulaşabilirler.[10] Melekler güçlü kuvvetlidir.[11] Onların Kur'ân'da ikişer, üçer, dörder kanatlı olarak tasvir edilmesi de bunu anlatır.[12] Kur'ân'da ayrıca meleklerin Allah'ın yarattığı güzel varlıklar olduğu kabul edilir. Nitekim Hz. Yûsuf'un son derece yakışıklı oluşu, melek benzetmesiyle ifade edilir.[13] Ayrıca Kur'ân'da okuduğumuz Hz. Âdem'in yaratılış kıssası, bize meleklerin insandan önce yaratıldığını gösterir.[14]

2 Necm 53/26; Tâhâ 20/109; Bakara 2/255.
3 Sebe' 34/40-41.
4 Alak 96/6, 17-19.
5 İsrâ 17/95.
6 En'âm 6/8-9; Hicr 15/7.
7 A'râf 7/206.
8 Enbiyâ 21/20; Âl-i İmrân 3/18; Nahl 16/49.
9 Sebe' 34/40-41.
10 Secde 32/5: Taberî, XVIII, 591-596; Meâric 70/4: Taberî, XXIII, 253.
11 Sâffât 37/164-166; Tahrîm 66/6; Müddessir 74/31.
12 Fâtır 35/1.
13 Yûsuf 12/31.
14 Sâd 38/71-72; Bakara 2/34.

MELEKLER, ALLAH'IN BUYRUĞUNDAN ÇIKMAZ

يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾

"Onlar, yüceler yücesi bildikleri Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emredilirse onu yaparlar."

(Nahl 16/50)

Melekler, Allah'ın buyruklarını yerine getirerek O'na olan kulluklarını îfâ ederler. Hz. Peygamber'in anlatımıyla melekler gökte, bir kısmı kıyamda, bir kısmı rükûda, bir kısmı da secdede[15] Allah'ı zikir ve yüceltmekle meşguldürler.[16] Bu anlamda onlar Allah'a kulluğun devamı ve kusursuzluğu konusunda da insanlara örnek varlıklardır.

Onlar, yüklendikleri farklı görevlere göre isimler alır. Meselâ, melekler "Allah'ın orduları" (*cünd, cünûd*) diye nitelenir. Yeryüzündeki ve göklerdeki bu ordulara kimse karşı koyamaz.[17] Yüce Allah, insanlardan olduğu gibi meleklerden de "elçiler" (*rusül*) seçer.[18] Kur'ân'da en çok bahsedilen elçi melek, vahiy getirmekle görevli olan Cebrâil'dir. Bu melek Kur'ân-ı Kerîm'de *Cibrîl, Resûl, Rûh, Rûhulkudüs* ve *er-Rûhu'l-emîn* isimleriyle anılır.[19] Cebrâil (as), Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'e (sas) Kur'ân'ı getirmiştir. Ayrıca O'nun kendi şekliyle en üst ufukta Peygamber Efendimize göründüğü bildirilir.[20] Cebrâil, âyetlerde şerefli, çok kuvvetli, üstün niteliklerle donatılmış, değerli bir melek olarak anlatılır. O, melekler arasında da en üstün konuma sahip olanıdır.

Canlıların ruhlarını teslim almak için görevlendirilen melek Azrâil'dir. Kur'ân'da *melekü'l-mevt* yani "ölüm meleği" adıyla geçer.[21] O, dünyada ömrünün sonuna (*ecel*) ulaşan kişinin canını Allah'ın izniyle alır. Bu anda, ölüm meleği

15 Enbiyâ 21/20: İbn Kesîr, IX, 396; Tirmizî, "Zühd", 9; İbn Mâce, "Zühd", 19.
16 Şûrâ 42/5; Fussılet 41/38: Mukātil b. Süleyman, III, 744; Taberî, XX, 437.
17 Tevbe 9/26, 40; Ahzâb 33/9; Sâffât 37/173; Feth 48/4, 7; Müddessir 74/31.
18 Hac 22/75; Fâtır 35/1.
19 Bakara 2/97; Şuarâ 26/193; Hâkka 69/40; Tekvîr 81/19-20.
20 Necm 53/5-7; Tekvîr 81/19-23.
21 Secde 32/11.

yanında yardımcı melekler (*rusül*) de bulunur.[22] Hiçbir canlı bu gerçekten kaçamayacaktır. Mekke'de inmiş olan Nâziât sûresinde: *"Şiddetle çekip çıkaranlara, kolaylıkla alanlara, yüzüp yüzüp gidenlere, derken öne geçenlere andolsun!"* buyrulur. Bu âyet, ölüm meleğinin Müminlerin canlarını kolay bir şekilde, Kâfirlerinkini ise acı vererek alacağına yorumlanmıştır.[23] Nitekim Bedir savaşını anlatan âyetlerde, meleklerin Müşriklerin canını yüzlerine ve boyunlarına vurarak aldıkları, onlara *"Cehennem azabının tadına varın!"* dedikleri çarpıcı bir tablo hâlinde anlatılır.[24]

Meleklerin yaptığı görevler, evrendeki düzenin işleyişi ile de bağlantılıdır. Meselâ, adı Kur'ân'da sadece bir defa geçen melek Mîkâil (*Mîkâl*) için bu söylenebilir.[25] Mîkâil'in görevi hakkında Kur'ân'da herhangi bir bilgi yer almaz. Ancak İslâm geleneğinde onun yağmurun yağması ve bitkilerin büyümesi gibi tabiat olayları ile görevlendirildiği kabul edilir.[26]

İsmi Kur'ân'da yer almayan ancak rivayetlerden İsrâfil olduğunu öğrendiğimiz bir melek daha vardır. İsrâfil kıyametin, yeniden dirilmenin ve mahşer yerinde toplanmanın vakti geldiğinde sûra üflemekle görevlidir. Bu nedenle o, âyetlerde, "çağıran" (*münâdi* ve *dâ'i*) diye nitelendirilmiştir.[27] Kıyamet zamanı geldiğinde İsrâfil, mahiyetini bilmediğimiz sûra üfler ve herkes ölür. Yeniden dirilme, bir yerde toplanma ve hesap verme vakti geldiğinde de sûra tekrar üfler.[28]

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın yüce makamında görevleri farklı olan meleklerden de bahsedilir. *Arş*ın etrafını kuşatan melekler vardır. Kıyamet gününde arşı taşımakla görevlendirilen bu meleklerin sayısı sekiz olacaktır.[29] Arşın, melekler tarafından taşınması betimlemesi, insan kavrayışını dikkate alan simgesel bir anlatımdır.[30] Bazı meleklerden "değerli ve iyi yazıcılar" (*seferatun kirâmun beraratun*) diye bahsedilmiştir. Levh-i Mahfûz'da korunmuş, kıymetli sayfalarda bulunan Kur'ân'a ancak bu temiz (*mutahharûn*) melekler dokunabilirler.[31] Ayrıca Allah'a en yakın olanlar

22 Nisâ 4/97; En'âm 6/93; A'râf 7/37; Nahl 16/28; Muhammed 47/27; Nâziât 79/1-4.
23 Nâziât 79/1-4: Mukātil b. Süleyman, IV, 573-574.
24 Enfâl 8/50; Muhammed 47/27; Taberî, X, 176; XI, 230-231.
25 Bakara 2/98.
26 Lütfullah Cebeci, "Mîkâil", *DİA*, XXX, 46.
27 Tâhâ 20/108; Rûm 30/25.
28 En'âm 6/73; Kehf 18/99; Tâhâ 20/102; Mü'minûn 23/101; Zümer 39/68; Kamer 54/6-7; Hâkka 69/13; Nebe' 78/18; Mukātil b. Süleyman, IV, 178.
29 Zümer 39/75; Mü'min 40/7; Hâkka 69/17.
30 Râzî, XXX, 109.
31 Vâkıa 56/77-79; Abese 80/13-16: Mukātil b. Süleyman, IV, 224; Taberî, XXII, 364.

(*mukarrabûn*) vardır[32] ve Allah katında bulunan ve güzel işlerin kaydedildiği kitap onların gözetimindedir.[33]

Bir de değerli yazıcı melekler (*kirâmen kâtibîn*) vardır. Onlar insanlarla sürekli beraber olan ve onların her yaptığına tanıklık eden meleklerdir. Bu melekler, herkesin iki yanında durur, yaptıklarını gözetler (*rakîb*) ve kayda geçirirler (*'atîd*).[34] *"Kaleme ve yazdıklarına andolsun!"* âyeti[35] melekler tarafından insanların yaptıklarının kayıt altına alındığı şeklinde açıklanmıştır.[36] Meleklerin bu kayıtları, kıyamet günü yaptıklarının bir belgesi olarak insanların önüne konacaktır.[37] Yine Allah'ın emri ile koruyucu melekler (*mu'akkibât, hafaza*) insanlarla beraberdir.[38] Müminlerin güzel davranışlarına karşılık Allah Teâlâ tarafından hazırlanan ödülleri müjdelemek için gelen melekler de vardır. Bir kimse Allah'ı Rab olarak kabul eder, O'nun buyruklarına göre yaşarsa o melekler ona gelir ve şöyle derler: "Biz senin dünyada ve âhirette dostunuz. Yalnız değilsin, biz seninleyiz, korkma ve üzülme. Bu şekilde yaşarsan, âhirette muhteşem güzelliklerle donatılmış cennet seni bekliyor."[39] Onlar, Allah'ın güzel kullarına müjdeler de getirirler. Meselâ Hz. Zekeriyyâ'ya oğlu Hz. Yahyâ'nın ve Hz. Meryem'e de oğlu Hz. Îsâ'nın doğacağını müjdelemişlerdir.[40] Peygamberimizin hadislerinden öğrendiğimize göre, *Münker* ve *Nekir* olarak adlandırılan iki melek de kabirde insanları sorgulayacaktır.[41]

Kadir gecesi gibi özel zamanlarda melekler, huzur, selâmet ve kulların bağışlanması için yeryüzüne inerler.[42] Sabah namazı tanık olunan (*meşhûd*) bir vakittir.[43] Bu vakitte güzel amel yapanlara, gece ve gündüz melekleri şahit olur ve kayda alırlar. Onlara gece gözleyicileri (*haresü'l-leyl*) ve gündüz gözleyicileri (*haresü'n-nehâr*) de denir. Bu melekler inananların namazlarını gece gündüz izler ve Allah'a bildirirler.[44]

---

32 Nisâ 4/172.
33 Mutaffifîn 83/21.
34 Yûnus 10/21; Zuhruf 43/80; Kāf 50/17-18; İnfitâr 82/10-12.
35 Kalem 68/1.
36 Kalem 68/1: Mukātil b. Süleyman, IV, 403; Taberî, XXIII, 143.
37 İsrâ 17/13-14.
38 Ra'd 13/11; En'âm 6/61.
39 Fussılet 41/30-32: Nesefî, III, 235.
40 Âl-i İmrân 3/39, 42-45; Meryem 19/17-22.
41 İbrâhîm 14/27; Taberî, XIII, 658-660; Tirmizî, "Cenâiz", 71.
42 Kadr 97/4-5.
43 İsrâ 17/78.
44 İsrâ 17/78: Mukātil b. Süleyman, II, 546; Taberî, XV, 33-37; *İbn Ebî Hâtim*, VII, 2342; Buhârî, "Mevâkīt", 16; Müslim, "Mesâcid", 240.

Kur'ân-ı Kerîm'de meleklerin bazı görevlerine ilişkin daha ayrıntılı isimlendirmeler görürüz. Meselâ "işleri bölüştürenler" (*el-mudebbirâtu emran, el-mukassimâtu emran*)[45] ifadeleri böyledir. Bunlar rüzgâr, yağmur, yıldızlar, güneş, ay, insanlar ve cinlerle ilgili Yüce Allah'ın buyruklarını yerine getiren melekler olarak açıklanmıştır. Bir başka görüşe göre de bunlar, dört büyük (Cebrâil, Mîkâil, İsrâfil, Azrâil) melektir. Bunlar insanlar hakkında Allah'ın buyruklarını yerine getirirler.[46] Bakara sûresinin 102. âyetinde de Hârût ve Mârût adlı iki melekten söz edilir. Bunlar öğrettikleri bazı şeylerle ilgili olarak insanları sınamak için gönderilmişlerdi.

Tarihte, peygamberlere ve onların tebliğ ettiği dine karşı çıkanlar ve zulümde sınır tanımayanlar olmuştu. Bu zalimler, Cenâb-ı Hakk'ın cezasından kaçamadılar; günahları yüzünden yok edildiler. Bu cezalandırmalar da Allah'ın emri ile melekler tarafından gerçekleştirilmiştir.[47] Lût kavminin yok oluşunu anlatan âyetler, bunun dikkat çekici bir örneğini verir. Allah'ın Lût toplumunu helâk için gönderdiği insan görünümündeki melekler önce Hz. İbrâhim'i ziyaret ettiler. Melekler ona bir oğlu olacağı müjdesini verdiler. Oraya gelişlerinin bir başka nedeni daha vardı: Azgınlıkta ve sapkınlıkta ısrar eden Hz. Lût'un toplumunu yeryüzünden silmek. Melekler, daha sonra Hz. Lût'un şehri Sodom'a da insan görünümünde geldiler. İnsan görünümündeki melekler bu azgın toplumun ilgisini çekmiş, toplumundaki ahlâksızlar çoktan Hz. Lût'un kapısına dayanmıştı. Melekler ondan, gece olunca karısı dışında tüm aile fertleri ve inananlarla birlikte arkasına bakmadan şehri terk etmesini istediler. Hz. Lût da öyle yaptı. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte gökyüzünden çöken korkunç bir azap ve şehrin olduğu yerden yükselen yoğun bir duman arka arkaya göründü. Böylece melekler, Allah Teâlâ'nın verdiği görevi eksiksiz yerine getirmişlerdi.[48]

Meleklerin dünyada olduğu gibi âhirette de görevleri vardır. Sûra üflemekle görevli melekten bahsetmiştik. Dirildikten sonra bütün insanların toplanacağı yere (*mahşer*) gelindiğinde, insanlar melekleri sıra sıra göreve hazır bir hâlde bulurlar. Cehenneme bekçilik edecek *hazene* isimli on dokuz melek (*zebânî*) bunlardandır. Onların görevleri oraya girecekleri karşılamaktır. Bu melekler sert, güçlü-kuvvetli olacaklar ve diğer melekler gibi görevlerini eksiksiz yerine getirecekler. Bunların

45 Zâriyât 51/4; Nâziât 79/5.

46 Zâriyât 51/4; Nâziât 79/5: Mukātil b. Süleyman, IV, 127, 574; Taberî, XXIV, 64-65; İbn Ebî Hâtim, X, 3397-3398.

47 En'âm 6/8.

48 Hûd 11/69-83; Ankebût 29/31-35; Hicr 15/51-77; Zâriyât 51/24-37: Taberî, XII, 530-537; İbn Ebî Hâtim, VI, 2066-2068.

başındaki meleğin adı Mâlik'tir.[49] Konuyla ilgili âyetler şöyledir: *"Biz, cehennemin görevlilerini meleklerden seçtik. Onların sayısını, inkâr edenler için bir imtihan vesilesi yaptık ki kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın, kendilerine kitap verilenler ve Müminler şüpheye düşmesin, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ile Kâfirler, 'Allah, örnek olarak bununla neyi anlatmak istedi?' desinler. İşte böyle! Allah, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir. Bu, insanlar için bir uyarıdan başka bir şey değildir."*[50] Cennete girecekleri de yine *hazene* ismi verilen melekler kabul ederler. Gelenleri kapıda selâmla karşılar, müjdeler verirler.[51] Hadislerde cennette bulunacak meşhur bir meleğin adı *Rıdvân* olarak verilir.[52] Kur'ân cennete giriş sırasındaki tabloyu şöyle anlatır: *"(Onlar) Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlar da kendileriyle beraber olur. Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar: 'Selâm size, sabrettiğiniz için! Ne güzeldir şu sonsuzluk yurdu!' (derler)."*[53]

MELEKLER, ALLAH'IN ELÇİLERİNE ve MÜMİNLERE YARDIM EDER

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ اِذْ تَقُولُ
لِلْمُؤْمِن۪ينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَل۪ينَۜ ﴿١٢٤﴾
بَلٰٓىۙ اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ
مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّم۪ينَ ﴿١٢٥﴾

"Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz hâlde Allah, Bedir'de de size yardım etmişti. Öyle ise, Allah'a karşı gelmekten sakının ki O'na şükretmiş olasınız. O zaman sen, Müminlere şöyle diyordun: İndirilen üç bin melekle Rabbinizin sizi takviye etmesi, sizin için yeterli değil

49 Zuhruf 43/77; Tahrîm 66/6; Mülk 67/8; Müddessir 74/30-31; Alak 96/18; Furkān 25/25.
50 Müddessir 74/31.
51 Ra'd 13/23-24; Enbiyâ 21/103; Zümer 39/73.
52 Süyûtî, *el-Ḥabâ'ik fî Aḫbâri'l-Melâ'ik*, s. 67.
53 Ra'd 13/23-24.

midir? Evet, siz sabır gösterir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, onlar (düşmanlarınız) hemen şu anda üzerinize gelseler, Rabbiniz, seçilmiş beş bin melekle sizi takviye eder."

(Âl-i İmrân 3/123-125)

Melekler, Hz. İbrâhim'e rahmet, Hz. Lût'un toplumuna gazap yüzleri ile görünmüşlerdi. Onlar, Hz. Peygamber ve Müminlere de yardım için göründüler. Mekke'de Müşriklerin baskısı Müminler için Mekke'yi yaşanılamaz hâle getirmişti. Nihayet Müminler inançları uğruna yurtlarını terk edip hicret etmişti. Medine Müminlere yeni bir yurt, Medineliler de onlara kardeş olmuştu. Ne var ki Müşrikler, Müminleri Medine'de de rahat bırakmamaya kararlıydılar. Artık Müşriklerin saldırganlıklarına bir dur demek gerekiyordu. Sonunda Bedir meydanında iki taraf karşı karşıya geldi. Bir yanda bine yakın tam teçhizatlı müşrik ordusu vardı. Diğer yandaysa onun üçte biri sayıda, yeterli teçhizattan yoksun ama inançlı, kararlı ve cesur bir inanmışlar ordusu. Allah'ın son elçisi Hz. Muhammed (sas) ise ellerini açmış, dua ediyordu. Sarsılmaz iman, azim ve Allah'ın binlerce melekle yardımı sonunda zaferi getirmişti. Önlerinde Ebû Cehil'in ve pek çok müşriğin cansız bedeni duruyordu. Hayatta kalan Müşrikler ise "Kalabalıktık, teçhizatımız daha iyiydi, üstündük, nerede hata yaptık?" diyerek şaşkınlık ve perişanlık içinde mağlûbiyeti sorguluyordu. Onların en büyük yanlışları Allah'ın tarafını değil de şeytanın tarafını seçmeleriydi; Allah'a karşı gelip O'na isyan etmeleriydi. Müşrikler Allah Teâlâ'nın yenilmez melek ordularını ve yardımını hesaba katmamışlardı.

Bedir savaşı sırasında zayıf durumdaki Müminler ordusuna, Allah önce bin melekle yardım etmişti.[54] Sonra onlara destek için üç bin melek daha indirdi.[55] Ayrıca o sırada Kürz b. Câbir el-Muhâribî adındaki müşriğin Kureyş ordusuna yardım edeceği söylentisi yayıldı. Bu söylenti karşısında Müminlerin moralini yükseltmek için Allah beş bin melek daha indirmeyi vaat etti.[56] Sonra Kürz, Müşriklere yardıma gelmemiş ve bu beş bin meleğe gerek kalmamıştı. Dolayısıyla Bedir savaşıyla ilgili âyetlerde geçen farklı rakamların her birinin farklı bir bağlamı vardır. Ayrıca ilgili âyetler, Rabbimizin Müminlere olan desteğinin büyük olduğunu ve yardıma gelen meleklerin çok olduğunu vurgulamıştır. İlk indirilen bin meleğin "peş peşe olan, başkalarını yedeğine alanlar" (*mürdifîn*) şeklinde nitelenmesi de onların bu

---

54 Enfâl 8/9.

55 Âl-i İmrân 3/124.

56 Âl-i İmrân 3/125: İbn Kesîr, III, 175-178.

kadar olmadığını ve gerektiğinde sonra gelecek olanların bu bin meleğe destekçi olarak geleceğini anlatır. Yüce Allah, çok sayıda melek indirmekle ve bunu Müminlere bildirmekle onların yüreklerini rahatlatmayı dilemişti.[57] Hendek ve Huneyn savaşlarında da bir melek ordusu Müminlere yardıma gönderilmişti.[58] Bir diğer olay da şu âyette dile getirilir: *"İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye Müminlerin kalplerine güven indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır."*[59] Bu âyet indiğinde Mekkeli Müşriklerle Hudeybiye anlaşması imzalanmıştı. Hz. Ömer başta olmak üzere bazı Müminler, Allah Resûlü'nün (sas) savaşmak yerine Müşriklerin şartlarına uymasını kabullenememişlerdi. Oysa Cenâb-ı Hak vahiyle bu anlaşmayı açıkça bir zafer olarak ilân etti. Aynı zamanda meleklerinin her türlü hâl ve şartta Müminlere destek olacaklarını ifade etti.[60] Nitekim melekler, Müminleri korumuş, onlara yardım etmiş ve onların yanında saf tutmuşlardır.[61] Şu hâlde bir mümin Allah'ın melekleriyle yardım etmesinden şüphe etmemelidir.

Resûl-i Ekrem'i (sas) peygamberliğinin zor zamanlarında da Allah'ın 'melek ordusu' daima korumuş ve desteklemişti. Meselâ hicret ederken de Peygamberimiz ve yol arkadaşı Hz. Ebû Bekir, bir melek ordusu ile korunmuştu.[62] Hz. Peygamber'e yönelik bu destek aile içi ilişkilerindeki zor zamanlarında da ulaşmıştı. Bir defasında Hz. Hafsa, Peygamberimizin kendisine verdiği bir sırrı Hz. Âişe'ye açmıştı. Bunun üzerine Hz. Hafsa ve Hz. Âişe vahiyle uyarılmıştı.[63] Tövbe etmemeleri durumunda başta Cebrâil olmak üzere meleklerin Peygamber'in yanında olacağı şöyle vurgulandı: *"Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz eğrilmişti. Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilesiniz ki onun dostu Allah, Cebrâil ve iyi Müminlerdir. Bundan başka bir de melekler (ona) yardımcıdır."*[64]

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın, bütün elçilerine ve seçkin kullarına meleklerle destek verdiği örneklerle anlatılmıştır. Çevresindeki insanların, onu suçladığı bir sırada meleklerin Hz. Meryem'i teselli etmesi bunun bir örneğidir.[65] Allah, İsrâiloğullarından kendisine başkaldıranlara karşı Hz. Îsâ'yı da Rûhulkudüs yani Cebrâil (as)

57 Âl-i İmrân 3/125-126: İbn Kesîr, III, 178.
58 Tevbe 9/25-26; Ahzâb 33/9.
59 Feth 48/4.
60 İbn Sa'd, *Kitâbü'ṭ-Ṭabaḳāti'l-Kebîr*, II, 105.
61 Âl-i İmrân 3/123-124; Enfâl 8/9-12; Târık 86/4.
62 Tevbe 9/40.
63 Tahrîm 66/4: Taberî, XXIII, 94-96; Elmalılı, VII, 5084-5085; *Kur'an Yolu*, V, 403.
64 Tahrîm 66/4.
65 Âl-i İmrân 3/42-45; Meryem 19/24-26.

ile desteklemiştir: *"Andolsun biz Mûsâ'ya kitabı verdik. Ondan sonra art arda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu Îsâ'ya da deliller verdik. Onu, Rûhulkudüs ile destekledik..."*[66]

Allah'ın, peygamberlerine melekleriyle verdiği destek, onlara inanıp yolunda yürüyen Müminleri de kapsar. Vahyin ilk yıllarında Müşriklerin tepeden bakan küstah tavırlarına karşı Allah'ın, Elçisine olan yardımı ve desteği şöyle ifade edilmiştir: *"Haydi, taraftarlarını çağırsın. Biz de zebânîleri çağırırız!"*[67] Aynı zamanda melekler Müminler için dua ederler. Müminlerin iyiliğini ister ve onların günahları için af dilerler. Pişmanlık duyanların tövbelerinin kabulü için yalvarır ve cehennem azabından korunmalarını dilerler:[68] *"Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunan (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler: 'Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru! (derler).'"*[69]

Allah Teâlâ tarafından iyinin, güzelin ve hakikatin yanında olmakla görevlendirilen melekler, doğruların destekçisidir. Ancak onlar inkârıyla doğruyu değil yanlışı seçenlere azap getirirler. Böylece Kur'ân âyetleri bize meleklerin iki farklı işlevini gösteriyor. Hz. Lût kıssasında anlatıldığı gibi, melekler Hz. İbrâhim'e müjde getirdiler ve üzülmemesi için ona güven verdiler; ancak öte yandan Hz. Lût'un çağrılarını kabul etmeyenleri yok ettiler.[70] Nitekim *"Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, sert, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır."*[71] âyeti bunu açık bir şekilde ifade eder.

66 Bakara 2/87, 253; Mâide 5/110.
67 Alak 96/17-18.
68 Mü'min 40/7; Şûrâ 42/5; Feth 48/4.
69 Mü'min 40/7.
70 Hûd 11/69-83; Hicr 15/8; Zâriyât 51/24-28.
71 Bakara 2/161, 210; Âl-i İmrân 3/87.

MÜMİNLER MELEKLERE İMAN EDER

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّه۪ وَالْمُؤْمِنُونَۜ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪ۜ
لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه۪ۜ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَص۪يرُ ﴿٢٨٥﴾

"Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, Müminler de (iman etti). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. 'Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Rabbimiz! Affına sığındık. Dönüş sanadır.' dediler."

(Bakara 2/285)

Bir gün Allah Resûlü (sas) ashâbıyla mesciddeydi. Ansızın yabancı biri çıkageldi. Üzerindeki tertemiz, beyaz elbise herkesin dikkatini çekmişti. Bu gelen Medine'den değildi, ama öyle uzaklardan, çölleri aşıp gelen biri gibi de görünmüyordu. Hz. Peygamber (sas) bu geleni hemen tanımıştı. Onu daha önce Hira mağarasında melek suretinde görmüştü. Onunla isrâ ve mi'racda yol arkadaşlığı yapmıştı. Bedir'de İslâm ordusu onun desteğini almıştı. Şimdi de ashâbı ile bir arada iken mescide gelmiş, herkesin arasından geçmiş ve onunla diz dize oturuyordu. Sonra o sordu: "İman nedir?" Allah Resûlü cevap verdi: *"İman Allah'a, meleklere, peygamberlere, kitaplara, âhirete ve kadere yani hayrın da şerrin de Allah'tan geldiğine iman etmendir."* Yabancı, emin bir ses tonuyla "Doğru söyledin." diye onayladı. Ardı ardına, İslâm'ı, ihsânı ve kıyameti sordu ve aldığı cevapları aynı şekilde onayladı. Mesciddekiler meraklı gözlerle olup biteni anlamaya çalışıyor, yabancının hem soru sormasına hem de cevabı tasdik etmesine bir anlam veremiyorlardı. Misafir, sorularını sorup cevaplarını alınca şaşkın bakışlar altında oradan ayrıldı. Sonra Peygamberimiz açıkladı ki, bu kişi, Müslümanlara dinini öğretmek için gelen Cebrâil'di.[72]

Meleklere iman, İslâm'ın inanç esaslarından biridir. Allah'a imandan sonra meleklere iman gelir. Meleklere iman, gözle görülmeseler (*gayb*) de onların var olduğunu bilmek ve kabul etmektir. Râzî (ö. 606/1210) şu hususların meleklere inanmanın kapsamında olduğunu belirtir: Meleklerin belirli görevleri vardır. Allah'ın bu

72 Şûrâ 42/52: Mâtürîdî, XIII, 216-217; Buhârî, "Îmân", 36; Müslim, "Îmân", 1.

dünyada ve âhirette emirlerini eksiksiz yerine getirirler. Onlar mâsum ve temizdir. Sürekli Allah'ı yüceltip tesbih ederler. Allah'ın indirmiş olduğu kitaplar onlar vasıtasıyla insanlara ulaşmıştır.[73]

Meleklere iman, peygamberlere ve onların getirdiği kitaplara imandan ayrı düşünülemez. Çünkü Allah, çoğu zaman, buyruklarını peygamberine vahiy meleği ile bildirir. Bu nokta âyette de açıkça belirtilmektedir: *"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitap'a iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse, derin bir sapkınlığa düşmüş olur."*[74] *Âmenerrasûlü* olarak bilinen Bakara sûresi 285. âyet Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine imana birlikte yer verir. Böylece âyet inanç esaslarının bir bütün olduğunu vurgular. Meleklere iman ederek insan, Allah Resûlü'nü ve getirdiği mesajı doğrulamış, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmış olur.[75] Âyette meleklere imanın ikinci sırada zikredilmesi, vahyin Allah'tan insana iletilmesinde aracı olmaları sebebiyledir.[76]

Müminler melekler arasında ayrım yapmazlar. Yahudiler savaş ve şiddet âyetleri getirdiğini ileri sürerek Cebrâil'e düşmanlık ederlerdi. Onun yerine müjde ve bereket getirdiğine inandıkları Mîkâil'i elçi melek olarak görürlerdi.[77] Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e (sas) inanmama gerekçesi olarak da vahyi getirenin Cebrâil olmasını ileri sürmüşlerdi. Bu tutumun imanın bütünlüğünü nasıl bozduğunu âyetler açıkça ortaya koyar: *"De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'ân'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve Müminler için de müjdeci olarak o indirmiştir. Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mîkâil'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı Kâfirlerin düşmanıdır."*[78]

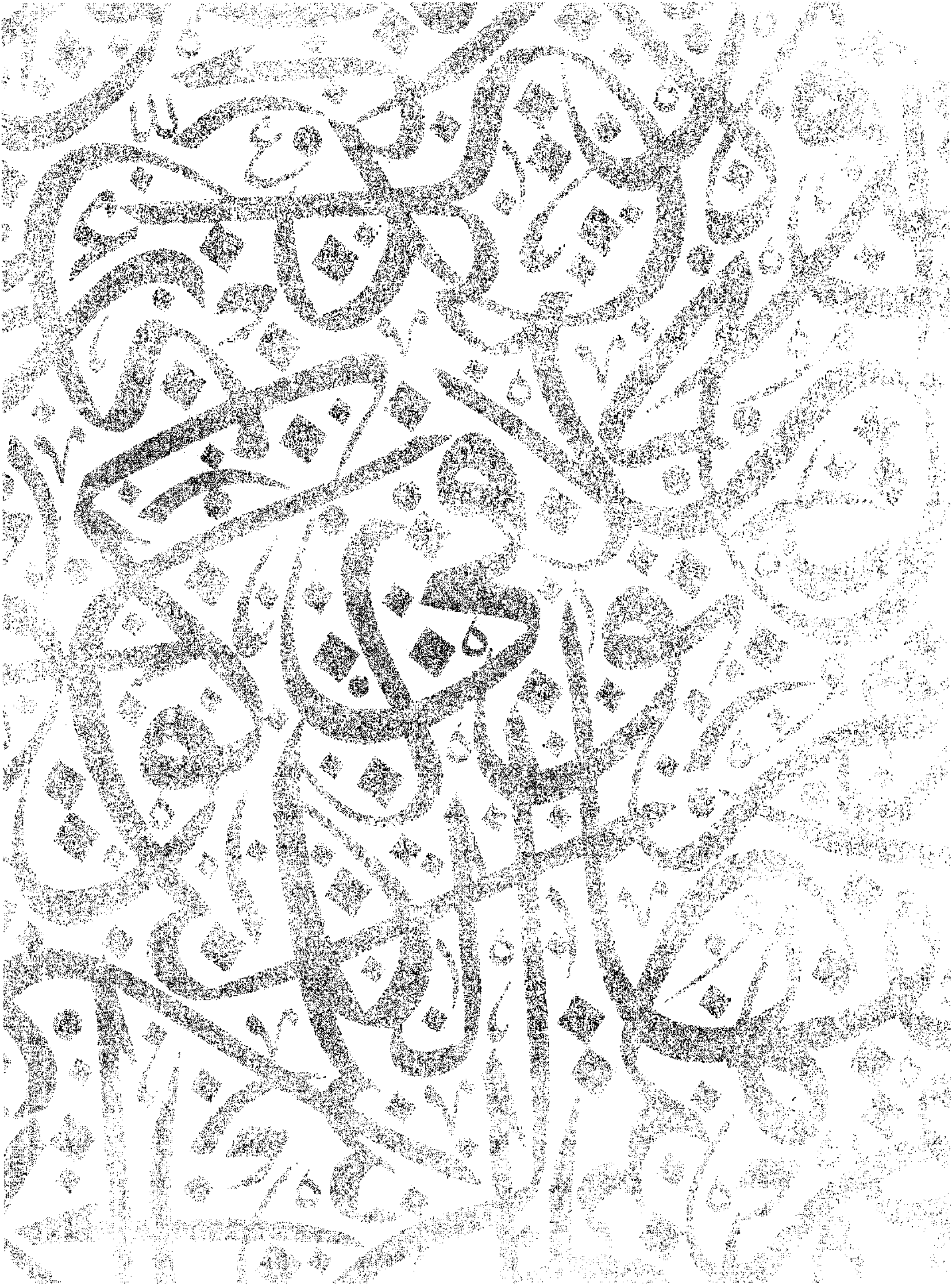
Müminlerin Allah'ın kulları meleklerin kendilerine dost ve destekçi olduğunu bilmeleri onlara güç verir. Bu dostluk insanın yaratıldığı zamanlarda başlamıştır. İblîs insanlığın atası Hz. Âdem'e secde edilmesi emrine karşı gelirken melekler bu emri yerine getirmişlerdi. Böylece insana düşman olan İblîs'e rağmen, insanı Allah'ın bir başka kulu olarak tanıyıp benimsemişlerdi. İşte bu nedenle Rabbimiz, melekleri, kendileri gibi O'na olan kulluğunu unutmayan, O'nun yolunda yürüyen

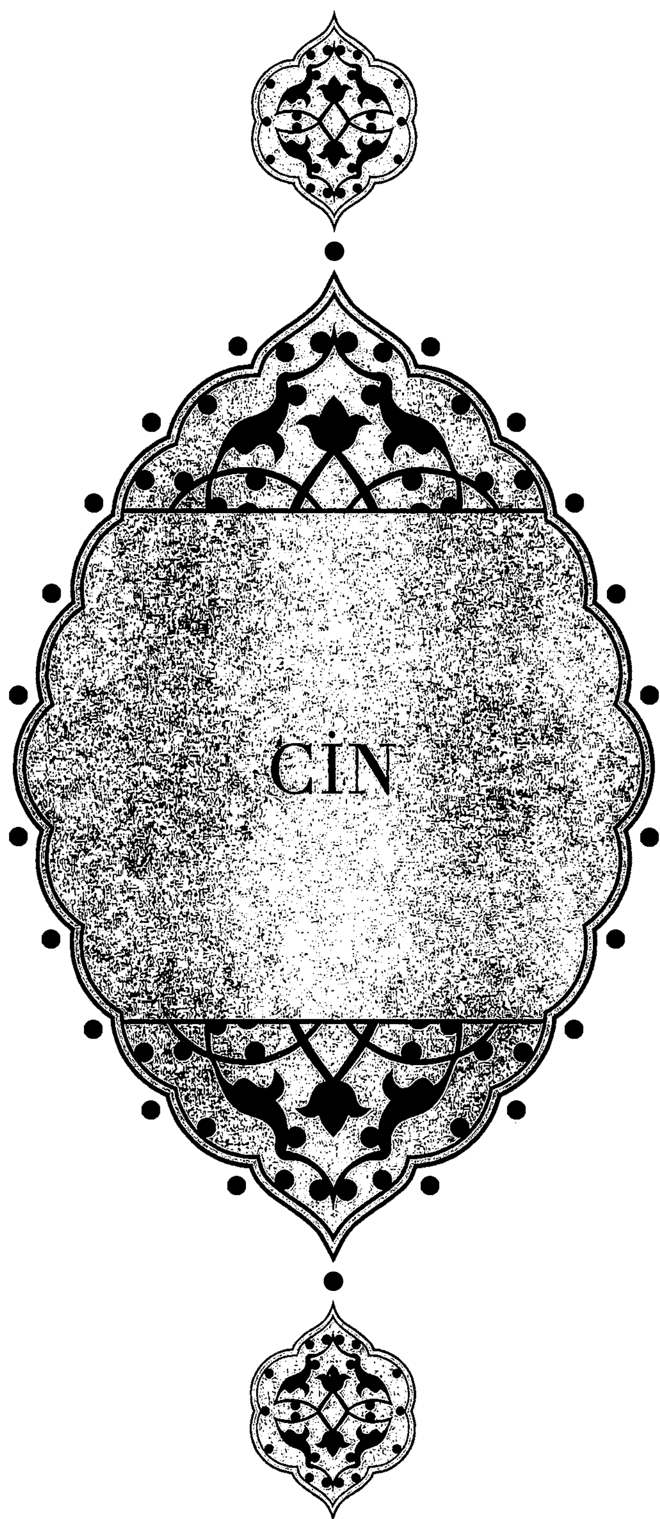
---

73 Bakara 2/285: Râzî, VII, 143-144.
74 Nisâ 4/136.
75 Bakara 2/285: Taberî, V, 149.
76 Bakara 2/285: Râzî, VII, 143-144.
77 Bakara 2/97-98: Taberî, II, 283.
78 Bakara 2/97, 98.

Müminleri korumaları, desteklemeleri için görevlendirmiştir. Allah'ın insanlar arasından, insanlara doğruyu göstermek için seçtiği elçilerine, O'nun buyruklarını yine bir melek, Cebrâil getirmiştir. Melekler, insanların hizmeti için yaratılan rüzgâr ve bulutların yönlendirilmesi gibi tabiat hakkındaki görevleri de yine Allah'ın buyruğuyla usanç duymadan ve isyan etmeden yerine getirirler. Allah'ın yüceliğini kabul eder ve yaptıklarıyla da O'nu aralıksız yüceltirler. Müminler de meleklerin kulluk ve itaatlerine imrenirler. Onlar tıpkı melekler gibi Allah'ın emirlerini herkesin ve her şeyin üstünde tutma çabasında olurlar. Bu yüzden, Müşriklerin meleklerde şirk dinine uygun olarak gördükleri birtakım görev ve özellikler Kur'ân'da kesin olarak reddedilmiştir. Bunlar Allah Teâlâ'nın hiçbir zaman meleklere vermediği görev ve özelliklerdir. Melekler yoldan çıkmış kulları Allah'tan aldıkları emirle cezalandıracak, can alma ve kıyamet günü cehennemliklerin gözetimi görevini eksiksiz yerine getirecektir. Diğer taraftan Yüce Allah'a ve elçilerine inanan ve doğru işler yapanları, onlar için yaratılan cennete koyacak olanlar da melekler olacaktır.

CİN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْجَٓانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

"Cin türüne gelince daha önce onu da kavurucu ateşten yaratmıştık."

(Hicr 15/27)

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

"Ben, cinleri ve insanları, başka değil,
sırf bana kulluk etsinler diye yarattım."

(Zâriyât 51/56)

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَؕ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّه۪ؕ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُٓ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُون۪ي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّؕ بِئْسَ لِلظَّالِم۪ينَ بَدَلاً ﴿٥٠﴾

“Hani biz meleklere: ‘Âdem’e secde edin’, demiştik; İblîs’ten başka hepsi secde ettiler. O, cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onu izleyenleri mi dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne fena bir bedeldir.”

(Kehf 18/50)

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَم۪يعاًۚ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْاِنْسِۚ وَقَالَ اَوْلِيَٓاؤُ۬هُمْ مِنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَٓا اَجَلَنَا الَّذ۪ٓي اَجَّلْتَ لَنَاؕ قَالَ النَّارُ مَثْوٰيكُمْ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُؕ اِنَّ رَبَّكَ حَك۪يمٌ عَل۪يمٌ ﴿١٢٨﴾

“Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün, ‘Ey cinler (şeytanlar) topluluğu! Siz insanlarla çok uğraştınız.’ der. Onların, insanlardan olan dostları ise: ‘Ey Rabbimiz! (Biz) birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna ulaştık.’ derler. Allah buyurur ki: ‘Allah’ın dilediği hariç, içinde ebedî kalacağınız yer ateştir. Şüphesiz Rabbin hüküm ve hikmet sahibi ve her şeyin hakikatini bilendir.’”

(En‘âm 6/128)

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتٖي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَاۜ قَالُوا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرٖينَ ﴿١٣٠﴾

"Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bugünle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? 'Kendi aleyhimize şahitlik ederiz.' derler; dünya hayatı onları aldatmış oldu ve (âhirette) kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler."

(En'âm 6/130)

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَٓابَّةُ الْاَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهُۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهٖينِ ﴿١٤﴾

"Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, (cinler onun) öldüğünü ancak asâsını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman'ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı."

(Sebe' 34/14)

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثٖيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِۘ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَاۘ وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَاۘ وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَاۜ اُو۬لٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

"Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu (yaptıkları sebebiyle) cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da sapkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır."

(A'râf 7/179)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân'ın varlığını bildirdiği ve biz insanların duyularıyla kavrayamadığı varlıklardan biri de cindir. İnsanlar melekleri göremedikleri gibi, cinleri de göremez fakat onlar insanları görürler.[1] Kur'ân'a göre cinler de Allah'a kulluk etmekle sorumludur. İnsanlar gibi cinler de akıl, şuur ve irade sahibi olduklarından seçme yeteneğine sahiptir.[2] Bu yüzden iyileri de kötüleri de vardır.[3] Allah onları insandan önce yaratmıştır.[4] Kullukla sorumlu olduklarından, onlara da Allah'ın emirlerini hatırlatan peygamberler gelmiştir.[5] Ayrıca âyetler, onlardan Hz. Peygamber'e ve Kur'ân'a iman edenlerin bulunduğunu bizlere bildirir.[6]

Kur'ân'da yirmi iki âyette *cinn* beş âyette de *cânn* kelimeleri geçer. Kur'ân'da Cin adında bir sûre de vardır.[7] Bu sûrede İslâm öncesi Arapların cinler hakkındaki yanlış inançları düzeltilir ve Kur'ân sayesinde bazı cinlerin kendi yanlışlarını görüp hakikate döndükleri anlatılır. Nitekim Câhiliye toplumunda cin inancı tevhidden uzaktı ve şirke bulaşmıştı. Çünkü Araplar, Yüce Allah'a ait birtakım güç ve sıfatların cinlerde de olduğunu iddia ediyor, Allah Teâlâ'ya ortak koşuyorlardı.[8] Onların insanlar için Allah'a aracılık edeceğine (*şefaat*) inanıyorlardı. Böylece Allah'a ortak koşuyor, O'na boyun eğer gibi cinlere itaat ediyorlardı.[9] Yine cinlerin görünmeyeni (*gayb*) bildiği ve yüce âlemlerden kâhinlere bilgi taşıdıkları kabul ediliyordu. Kur'ân, Arapların bu konudaki inançlarını tevhid ilkesi uyarınca düzeltmiştir. Cinlere kulluk edilemeyeceği, aksine onların Allah Teâlâ'ya kulluk için yaratıldıklarını belirtmiştir. Yine Kur'ân, cinlerin gaybı bilmediğini ve daha da önemlisi, vahyin onların etkisinden korunduğunu bildirmiştir.

1 A'râf 7/27.
2 Zâriyât 51/56.
3 Cin 72/14-15.
4 Hicr 15/27.
5 En'âm 6/130.
6 Ahkāf 46/30-31; Cin 72/1-2.
7 Cin 72/1-28.
8 En'âm 6/100: Kurtubî, VIII, 479-480; Sâffât 37/158: Elmalılı, III, 1998, 2004.
9 Sâffât 37/158: Elmalılı, VI, 4077.

Cinn kelimesi, "örtmek, gizlemek, göstermemek" anlamındaki *c-n-n* kökünden türemiş bir isimdir.[10] Kelime fiil olarak Kur'ân'da bu anlamıyla bir âyette geçer.[11] Bununla birlikte "gecenin zifiri karanlığı" mânasında kullanılır.[12] *Cennet,*[13] *cinnet,*[14] *mecnûn*[15] ve *cenîn*[16] kelimeleri aynı kökten türemiştir ve her birinde gizleme ve örtülü olma anlamı vardır.[17] Meselâ bahçe (*cennet*), ağaçlar ve bitkiler zeminini örttüğü; delilik (*cinnet*), insanın aklını gizlediği; deli (*mecnûn*), aklı örtüldüğü; ana karnındaki çocuk da (*cenîn*) örtülerle kaplı olduğu için aynı kökten türeyen isimlerle adlandırılmıştır.[18] Cinler de insanlar tarafından görünmedikleri ve gizli varlıklar oldukları için onlara bu isim verilmiştir.[19] Nitekim cinlerden biri olan İblîs'ten bahseden âyette insanın onu ve yandaşlarını göremediğine işaret edilir.[20]

Kur'ân'da *cânn* kelimesi bütün cin cinsini ifade etmek için kullanılır.[21] Kelime, insanın karşılaştığı ilk cin olan İblîs'i de ifade eder.[22] Cinlerin tutuşmuş, alevlenmiş (*mâric*),[23] öldürücü ve zehirleyici (*semûm*)[24] özellikler taşıyan bir ateşten (*nâr*) yaratıldığı belirtilir. İnsana secde etmesini emreden Yüce Allah'ın bu emrini çiğneyen ve isyanın sembolü olan cinin adı İblîs'tir. O, bu günahından dönmedi. İlâhî rahmetten ümit kesmek ve derin üzüntüye kapılmak onun özelliği oldu ve bu yüzden *İblîs* ismiyle anıldı.[25] Cinler içinde Allah'a isyan eden ve kötülük için çabalayanlar da "İblîs'in askeri" olarak anıldılar.[26] Bu yüzden, Kur'ân'da haktan

---

10 En'âm 6/76: Âlûsî, VII, 198.
11 En'âm 6/76: Beyzâvî, I, 500.
12 En'âm 6/76: Kurtubî, VIII, 438; Beyzâvî, I, 500; İbn Âşûr, VII, 317-318.
13 Bakara 2/35, 82, 111.
14 A'râf 7/184; Hûd 10/119; Mü'minûn 23/25.
15 Hicr 15/6; Şuarâ 26/27; Sâffât 37/36.
16 Necm 53/32 (çoğulu *ecinne* olarak).
17 En'âm 6/76: Râzî, XIII, 49; Kurtubî, VIII, 438.
18 Râgıb el-İsfahânî, s. 98-99.
19 En'âm 6/100: Âlûsî, VII, 240-241.
20 A'râf 7/27.
21 Hicr 15/27: Beyzâvî, II, 239.
22 Hicr 15/27: Taberî, XIV, 63; Begavî, III, 57.
23 Rahmân 55/15: Kurtubî, XX, 126.
24 Hicr 15/27: Kurtubî, XII, 207; Elmalılı, V, 3059.
25 Râgıb el-İsfahânî, s. 60; İbn Manzûr, VI, 29; Bakara 2/34: İbn Âşûr, I, 424.
26 Şuarâ 26/95: Begavî, III, 472.

uzaklaşan anlamına[27] gelen *şeytân* kelimesi[28] insanlar için kullanıldığı gibi şeytanlaşan diğer cinler (*şeyâtîn*) için de kullanılmıştır.[29] Nitekim âyetlerde yer yer "cin" ve "şeytan" kelimeleri birbirinin yerine kullanılır. Dik kafalılık, inkâr, isyan ve kötülük (*mârid, merîd, 'ifrît*) bunların özelliğidir.[30] Yüce makamlardan haber çalma girişiminde bulunduklarında taşlanır, kovulur (*recm*)[31] ve ateş parçalarıyla (*şihâb,* ç. *şuhûb*) buradan uzaklaştırılırlar.[32]

27 En'âm 6/128: Taberî, IX, 555; Beyzâvî, I, 518; İbn Kesîr, VI, 172.
28 En'âm 6/112.
29 En'âm 6/112: Taberî, IX, 498; Begavî, II, 152-153.
30 Nisâ 4/117: Taberî, VII, 491; Neml 27/39: Beyzâvî, II, 567; Sâffât 37/7: Kurtubî, XVIII, 11.
31 Hicr 15/17: Kurtubî, XII, 187; Elmalılı, V, 3048-3049.
32 Hicr 15/18: Beyzâvî, II, 236.

Hicretten bir veya iki yıl önceydi. Peygamber Efendimiz, sevgili eşi Hz. Hatice ve amcası Ebû Tâlib'i kaybetmişti.[1] Kayıpları onu çok üzmüştü. Nitekim bu yıla "hüzün yılı" adı verildi. Bir taraftan yaşadığı acı olaylar diğer taraftan Mekke'de Müşriklerden gördüğü zulüm, İslâm'a davet için onu yeni imkânlar aramaya yöneltmişti. Bu amaçla Tâif'e gitti, ama burada da umduğunu bulamayacaktı. Tâif halkı onun İslâm'a davetine hakaretlerle karşılık vermişti. Hatta dönüş yolunda halk onu ayaktakımı gençlere ve kölelere taşlattı. Yaralanmıştı, bitkindi. Yaşadığı acı ve üzücü olaylardan sonra Mekke'ye dönüş yolunda Nahle vadisinde sabah namazını kılıyordu. Okuduğu âyetleri bir grup cin de onun yanı başına sokulmuş dinliyordu. Çünkü cinlerin başı İblîs, göğün artık ateş alevleriyle korunmasına neden olan olayı çok merak etmişti. Bunun sebebini araştırmak üzere de etrafa cinleri göndermişti. Cinler Kur'ân'ı dinleyince, sebebin Kur'ân vahyinin inmeye başlaması olduğunu anladılar. Bu olay üzerine şu âyetler inmiştir*: "Bir zamanlar cin topluluğundan bir grubu, Kur'ân'ı dinlemek üzere sana doğru yönlendirmiştik. Yanına geldiklerinde 'Susup dinleyin!' dediler, okuma sona erince de uyarıcılar olarak kendi topluluklarına döndüler. 'Ey halkımız!' dediler, 'Biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş, kendinden öncekileri onaylayan, gerçeğe ve doğru yola rehberlik eden bir kitap dinledik. Ey halkımız! Allah'ın davetçisine uyun ve ona iman edin ki, Allah günahlarınızı bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun.'"*[2] Âyetler, Resûlullah'ın sıkıntılarını hafifletmiş, az da olsa teselli vermişti. Çünkü artık Hz. Peygamber kendisine ve getirdiği Kur'ân'a cinlerden inananların varlığını biliyordu. Cinlerin iman ettiğinin bildirilmesi, Müşriklere karşı da bir uyarı olmuştu. Müşrikler inanmasa da kimi cinler artık Kur'ân'ın Allah Teâlâ katından geldiğine inanıyordu.[3]

1 Ahkāf 46/29: İbn Kesîr, XIII, 31.
2 Ahkāf 46/29-32: Râzî, XXVIII, 31; Kurtubî, XIX, 220-222.
3 Ahkāf 46/29-32: İbn Âşûr, XXVI, 57-58.

CİNLER, YÜCE ALLAH'A KULLUKLA SORUMLUDUR

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

"Ben, cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım."

(Zâriyât 51/56)

Cinler, tıpkı insanlar gibi Yüce Allah'a kulluk etmek için yaratılmıştır. Âyette *"Ben, cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım."*[4] buyrulur. Nitekim Allah Hz. Âdem, Hz. Havvâ ve İblîs'i cennetten yeryüzüne indirirken, bundan sonra olacakları şöyle bildirir: *"Oradan hepiniz inin! Benden size muhakkak bir yol gösterici gelecektir. Kim benim gönderdiğim rehbere uyarsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir. İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar cehennemliklerdir ve orada devamlı kalıcıdırlar."*[5] Dolayısıyla insanlar gibi cinler de Allah'a kullukla sınanmaktadır.[6] Çünkü akıl ve özgür seçme yetisi olan yaratılmışlar sorumludurlar. Dünyadaki ve cennetteki nimetlerin sayıldığı Rahmân sûresinde buna işaretle insanlara ve cinlere tekrar tekrar şu uyarı yapılır: *"Ey siz iki topluluk, artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?"*[7] Öyleyse insanların olduğu gibi cinlerin de inananları-inanmayanları; iyileri-kötüleri vardır. Nitekim Hz. Peygamber'in (sas) Kur'ân okumasını dinleyen cinlerin şöyle dedikleri âyetlerde bizlere aktarılır: *"Doğrusu içimizde iyiler var, ama aramızda başka türlü olanlar da var; hâsılı biz farklı gruplardan oluşuyoruz. Aramızda ilâhî emirlere boyun eğenler var, ama hak yoldan sapanlarımız da var. Boyun eğenler doğru yolu hedeflemişlerdir. Hak yoldan sapanlar ise cehennemin yakıtı olmuşlardır."*[8] Bunun sonucunda da şu âyette işaret edildiği gibi inkâr eden cinlerin yeri, inkâr eden insanların gideceği yer olacaktır: *"Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım!"*[9] Çünkü bunlar dünyada Allah'a isyan etmiş, günahta birbirine yardımcı olmuş ve birbirlerini zarara sokmuşlardır.[10] Yani kötü cinler ve kötü insanlar

4 Zâriyât 51/56: Kurtubî, XIX, 506.
5 Bakara 2/38-39.
6 Bakara 2/39: Râzî, III, 30; Cin 72/16-17: Râzî, XXX, 161-162.
7 Rahmân 55/13, 16, 18.
8 Cin 72/11, 14-15.
9 Hûd 10/119. Ayrıca bk. Secde 32/13; En'âm 6/128; Fussılet 41/25-29; Ahkāf 46/18.
10 En'âm 6/129: Kurtubî, IX, 29-30.

hayâsızlık yapmak, tuzak kurmak, yalan söylemek, iftira etmek, sihir yapmak, aldatmak, fesat çıkarmak gibi kötü işleri yaparken birbirlerini desteklemişlerdir.[11] Dolayısıyla sonuçta cehenneme girmekle cezalandırılmışlardır: *"Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu (yaptıkları sebebiyle) cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da sapkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır."*[12] Bunların en büyük suçu Allah'ın gönderdiği peygamberlere inanmamalarıdır. Oysa onlara Allah'ın âyetlerini anlatan ve hesap gününü hatırlatan peygamberler gelmişti. Ne var ki bunlar dünya hayatına aldandılar. Sonunda hesap günü gelince de inkâr ettiklerine kendileri şahitlik etmek durumunda kalacaklardır.[13] Cehenneme girdiklerinde ise sapmalarına neden olduklarını iddia ettikleri önceki nesilleri suçlayacak ve lânetleyeceklerdir.[14]

Cinler arasında Allah'a ve peygamberlerine isyan edenler, inananların ve peygamberlerin düşmanı, inanmayanların ise dostu olanlar vardır. Konu âyetlerde şu şekilde dile getirilir: *"Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar."*[15] *"Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşları yaptık."*[16] Cin ve insan şeytanlarının düşmanlık yollarından birisi, Allah'a itaatte insanların akıllarını karıştırmaktır (*vesvese*). Yüce Allah bundan korunmak için kendisine sığınmamızı ister ve bizlere şu uyarıyı yapar: *"De ki: 'Cinlerden ve insanlardan, insanların kalplerine vesvese sokan sinsi şeytanın şerrinden insanların Rabbine, insanların mâlik ve hâkimine, insanların mâbuduna sığınırım!'"*[17] Şeytanlıkta cinlere önderlik eden İblîs de Allah hakkında uygun olmayan iddialarda bulunur. O'nun eşi ve çocuğu olduğunu iddia eder, O'nun kullarını doğru yoldan saptırır. Konu âyette şöyle ifade edilir: *"Doğrusu aramızdaki beyinsiz, Allah hakkında ipe sapa gelmez şeyler söylüyormuş."*[18]

Cinlerden olan şeytanlar, insanların birçoğunu yanlış yola götürmüşlerdir. Kur'ân, Câhiliye inançlarından bunun örneklerini bizlere verir. Meselâ onlar, Müşriklere kendilerinin olağanüstü bir güce sahip oldukları kuruntusunu verirdi. Onlar da Allah Teâlâ ile cinler arasında bir soy bağı olduğuna inanmışlardı. Âyetler bunu

11 En'âm 6/128: Elmalılı, III, 2053.
12 A'râf 7/179.
13 En'âm 6/130.
14 A'râf 7/38-39.
15 En'âm 6/112.
16 A'râf 7/27.
17 Nâs 114/1-6.
18 Cin 72/4: Taberî, XXIII, 321-322; İbn Âşûr, XXIX, 223.

şöyle anlatır: *"(Müşrikler) cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa onları da Allah yaratmıştır. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Allah, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir."*[19] *"Onlar Allah ile cinler arasında bir soy birliği yakıştırdılar."*[20] *"Gerçekten onlar (Müşrikler) cinlere tapıyorlardı; çoğu onlara inanmıştı."*[21] *"İnsanlardan bazı adamlar cinlerden bazı kişilere sığınırlardı, onlar da bunların şaşkınlıklarını arttırırlardı."*[22] Böylece cinlerin şeytanlık edenleri, yine insanlar arasındaki şeytanların kötülüklerinin daha da artmasına neden olurlardı. İslâm öncesinde Araplar, bir çölde, bir vadide geceledikleri̇nde, orada var olduğuna inandıkları cinlerden korkarlardı. Yüksek sesle oraya hâkim olduğunu kabul ettikleri en büyük cine sığınır ve ondan kendilerini korunmasını dilerlerdi.[23] Kur'ân-ı Kerîm, Müşriklerin bu tür inançlarının geçersizliğine dikkat çekerek cinlere sahip olmadıkları bazı güçler atfetmelerine karşı çıkmıştır. Bu gerçeği bilen ve Yüce Allah'a içtenlikle bağlı olan Müminler, onlardan korkmaz, onların etki ve kontrolleri altına girmezler.[24] Allah'a iman eden cinler ise Allah'a iman edip egemenliğini kabul etmek ve teslim olmaktan başka çarelerinin bulunmadığını bilirler.[25]

CİNLER, GAYBI BİLEMEZ

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِه۪ٓ اِلَّا دَٓابَّةُ الْاَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهُۚ فَلَمَّا خَرَّ
تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُه۪ينِ ﴿١٤﴾

"Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, (cinler onun) öldüğünü ancak asâsını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman'ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı."

(Sebe' 34/14)

---

19 En'âm 6/100: Kurtubî, VIII, 479-481.
20 Sâffât 37/158.
21 Sebe' 34/41; ayrıca bk. En'âm 6/100.
22 Cin 72/6.
23 Cin 72/6: Taberî, XXIII, 322-323; Râzî, XXX, 156; Âlûsî, XXIX, 85.
24 Cin 72/12: Elmalılı, VIII, 5382 vd.
25 Cin 72/12.

Kur'ân'dan öğrendiğimize göre, Allah'ın gönderdiği peygamberleri inkâr edenler, vahyin kaynağı konusunda onlara iftira etmişlerdir.[26] Mekke'de Müşrikler de aynı iftirayı Peygamberimize yönelterek onu cinlenmiş olmakla suçladılar. Onlar, Kur'ân'ın eşsiz dili karşısında, Allah Resûlü'nün cin dostları olduğunu ve onların gaybdan kendisine haber getirdiklerini iddia ettiler. Âyetler onların bu iftiralarını şöyle nakletmektedir: *"Ey kendisine vahiy geldiğini (iddia eden) adam! Sen kesinlikle bir mecnunsun."*[27] *"Mecnun bir şairin sözüyle mi tanrılarımızı bırakacağız?"*[28] Böylece Müşrikler, Kur'ân'ın Allah Teâlâ'dan gelmediğini ve Hz. Peygamber'e (sas) inen varlığın melek değil, şeytanlık eden cinler olduğunu iddia etmişlerdir. Cenâb-ı Hak da onların bu iddialarını reddederek şöyle buyurmuştur: *"Biz ona şiir öğretmedik; zaten bu ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur'ân'dır."*[29] *"Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya koyamazlar."*[30] *"Onu (Kur'ân'ı) şeytanlar indirmedi. Bu onlara düşmez, zaten buna güçleri de yetmez. Şüphesiz onlar, vahyi işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır."*[31]

İslâm öncesinde göklerden bilgi çalma teşebbüsünde olan şeytanlık eden cinler vardı. Bazen onlar yüce melekler topluluğunu (*mele-i a'lâ*) dinler, çok az da olsa onlardan bilgi çalarak kâhinlere taşırlardı.[32] Bu küçük habere yüzlerce yalan katarak onlara anlatırlardı. Hadislerde bu konu şöyle belirtilir: "Allah Teâlâ gökte (meleklere) bir işin yerine getirilmesi için emir verir. Allah'ın, düz bir taş üstünde (hareket ettirilen) zincir sesine benzer bu ilâhî emrine melekler tamamıyla boyun eğerler. Korkuyla kanatlarını birbirine vururlar. Kalplerindeki bu korku sükûnet bulunca melekler (Cebrâil ve Mîkâil gibi Allah'a yakın olanlara), 'Rabbimiz ne söyledi?' diye sorarlar. Onlar da Allah'ın sözleri için 'O haktır, Allah yücedir, büyüktür.' diye (Allah'ın emir ve buyruklarını bildirirler). Bu esnada, kulak hırsızlığı yapan şeytanlar Allah'ın emir ve buyruklarını işitirler. Bunu yaparken onlar, birbirlerinin sırtında dizilmişlerdir. Şeytanlar bu durumda iken, bazen meleklerin bu konuşmalarını duyan en üstteki şeytana bir ateş parçası gelir vurur. O, haberi bir alttakine ulaştırmadan ateş onu yakar. Bazen de ateşten kurtulur ve altındaki şeytana haberi verir. O da altındakine vererek, haberi yeryüzüne, kâhine veya sihir yapana kadar ulaştırırlar. O zaman kâhin,

26 Şuarâ 26/27; Duhân 44/14; Zâriyât 51/39, 52; Kamer 54/9.
27 Hicr 15/6.
28 Sâffât 37/36.
29 Yâsîn 36/69.
30 İsrâ 17/88.
31 Şuarâ 26/210-212.
32 Sâffât 37/9-10: İbn Âşûr, XXIII, 92.

o haberle beraber yüzlerce yalan uydurup halka anlatır. (Allah'ın o emri yeryüzünde gerçekleşince, o kâhinin sözü doğru çıkmış olur ve haberi işitenler), 'Nasıl, bize falan kimse, falan günde şöyle şöyle olacak diye haber vermemiş miydi ve gökten duyulan sözle ilgili onun doğru söylediğine şahit olmadık mı?' derler."[33]

Peygamber Efendimize vahyin gelmesiyle birlikte gökler, şeytanlık eden cinlere karşı daha güçlü muhafızlar ve ateş mermileriyle koruma altına alındı.[34] Cin şeytanların birtakım haber kırıntıları toplaması bile engellendi: *"Hakikaten biz (cinler) göğü yokladık, onu güçlü muhafızlar ve alev toplarıyla doldurulmuş bulduk. Hâlbuki biz (daha önce, göğü) dinlemek için onun oturulabilecek yerlerinde otururduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir alev topuyla karşılaşıyor."*[35] Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942), âyetlerde geçen ateş topunu (*şihâb*) manevî anlamda yorumlamıştır. Buna göre söz konusu kelimenin peygamberlik nuru ve Kur'ân âyetleri olarak anlaşılması daha doğrudur. Böylece hakikati temsil eden âyetler ve Kur'ân'ın mûcizeleriyle asılsız ve bâtıl fikirlere karşı ateşler fırlatılmıştır. Bu yoruma göre, Kur'ân'a muhalefet eden insan ve cin şeytanları bundan telâşa düşmüş ve ne diyeceklerini şaşırmışlardır. Çünkü manevî mermiler durumundaki bu ateş parçaları, onların saptırmalarını ve kötülüklerini yok etmiştir.[36] Böylece şeytanların, dostları olan müşrik kâhinlere yalan yanlış haber taşımaları bütünüyle engellenmiştir.[37] Konu âyetlerde şu şekilde anlatılır: *"Andolsun biz gökte yıldız kümeleri oluşturduk ve seyredenler için ona güzel bir görünüm verdik. Onları her kovulmuş şeytana karşı koruduk. Ancak kulak hırsızlığı yapmaya kalkışan olursa onu da parlak bir ateş parçası kovalar."*[38] Böylece Allah Teâlâ kullarına iyilikte bulunmuş ve gönderdiği kitabı katıştırmalardan ve eksiltmelerden korumuştu.[39] Yine şeytanların, Allah'ın bilinmesini istemediği her konuya erişmeleri engellendi.[40] Konuyla ilgili diğer âyetler de şunlardır: *"Biz yakın semayı yıldızların güzelliğiyle bezedik. Ve (onu) her türlü isyankâr şeytanî güce karşı koruduk. Onlar artık o yüce topluluğu dinleyemezler, (bölgeden) uzaklaştırmak için üzerlerine her yönden atış yapılır; ayrıca onlar (âhirette de)*

33 Hicr 15/18: İbn Kesîr, VIII, 248. Ayrıca bk. Sebe' 34/23; İbn Kesîr, XI, 283-284; Buhârî, "Tefsîr", 34; Müslim, "Selâm", 124.
34 Cin 72/8-9.
35 Cin 72/8-9.
36 Mülk 67/5: Elmalılı, VIII, 5202; Cin 72/9: Elmalılı, VIII, 5403-5404.
37 Hicr 15/17-18: Beyzâvî, II, 236; Elmalılı, V, 3052; İbn Âşûr, XIV, 31.
38 Hicr 15/16.
39 Hicr 15/16-18: Râzî, XIX, 172-174; İbn Âşûr, XIV, 29-30; Cin 72/8-9: İbn Kesîr, XIV, 149-151.
40 Hicr 15/17: İbn Âşûr, XIV, 31.

bitmez bir azaba çarptırılacaklardır. Ancak, (o yüce topluluktan) bir bilgi kırıntısı kapan olursa onu da delip geçen bir ateş topu kovalar."[41]

Cin sûresinin inişine sebep olan olay göstermektedir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in inmeye başlamasıyla cinler artık göklerden haber çalamadılar. Kur'ân'ı dinlemeye başladılar. Rivayete göre, cinler melekler arasındaki haberleşmeden elleri boş dönünce, "Hayrola, niçin eliniz boş döndünüz?" diye arkadaşlarını sorguladılar. Onlar da "Beklenmedik bir durumla karşılaştık, üzerimize ateş topları fırlatıldı, gök haberlerinden çalmamıza fırsat verilmedi", dediler. Arkadaşları, "Bu durum olağanüstü bir olaydan ötürü olmalıdır, gidin, her tarafı araştırın, ne var, bir bakın bakalım" dediler. Cinler gruplar hâlinde her tarafa dağıldılar. Bunlardan Arabistan'ın Kızıldeniz sahilindeki Tihâme tarafına giden bir grup cin, kendilerini hayran bırakan bir ses duydu. Bu ses, arkadaşlarıyla birlikte Ukâz Panayırı'na giderken yolda cemaate sabah namazı kıldıran Allah Resûlü'nün Kur'ân tilâvetinden başka bir şey değildi. Cinler merakla Resûl-i Ekrem'in etrafını kuşattılar, hayran hayran onu dinlediler.[42] Sonra da "Bizim göklerden haber almamıza engel olan şey işte budur!" dediler. Duydukları Kur'ân onları çok etkilemişti; ona iman ettiler. Böylece yeni bir inanç ve ruhla diğer cinlerin arasına geri döndüler.[43] Hz. Peygamber (sas) o esnada Kur'ân'ı dinleyen cinleri görmemişti, fakat bu durum vahiy yoluyla kendisine bildirilmişti.[44] Allah, insanlara da bunu haber vermesini emrederek şöyle buyurdu: *"De ki: Cinlerden bir topluluğun (Kur'ân'ı) dinleyip şöyle söyledikleri bana vahyolundu: Gerçekten biz, doğru yola ileten, hârikulâde güzel bir Kur'ân dinledik ve ona iman ettik. Artık kimseyi Rabbimize asla ortak koşmayacağız."*[45]

Kur'ân, Câhiliye Araplarının cinlerin gaybı bildiğine ilişkin yanlış inançlarını düzeltmiştir. Bunu Hz. Süleyman'ın kıssasında görüyoruz. Onun emrine verilen cinler, bu peygamberin asâsına dayalı olarak öldüğünü ve bir süre öylece kaldığını anlayamamışlardı. Konu Kur'ân'da şu şekilde anlatılır: *"Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, (cinler) onun öldüğünü ancak asâsını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman'ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı."* Rivayete göre Hz. Süleyman ibadete çok düşkündü ve saatler boyunca ibadet ederdi. Rabbinin huzurunda iken yaslanacağı bir asâsı vardı. Bir gün yine âdeti üzere Rabbine ibadet ederken ölüverdi,

41 Sâffât 37/6-10. Ayrıca bk. Mülk 67/5.
42 Cin 72/19.
43 Cin 72/1-3: Taberî, XXIII, 310-311; Buhârî, "Tefsîr", 72; "Ezân", 105; Müslim, "Ṣalât", 149.
44 Cin 72/1-3: Taberî, XXIII, 310-311.
45 Cin 72/1-2.

ama cinler onun ibadetine devam ettiğini sandılar. Asâsına yaslanmış olarak günlerce, hatta aylarca kaldı. Bu sırada bir ağaç kurdu asâyı içinden yiyordu. Ancak asâ kırılınca Hz. Süleyman'ın bedeni yere yıkıldı ve öldüğü o zaman anlaşıldı. Cinler Hz. Süleyman'ın öldüğünü ve bir ağaç kurdunun asâyı kemirdiğini bilememişlerdi. Yani görebildikleri dışında (*gayb*) bir bilgi edinememişlerdi.[46] Cinlerin kendileri Kur'ân'ın ifadeleriyle bunu şöyle itiraf etmişlerdir: *"Bilmiyoruz, yeryüzündekiler hakkında bir kötülük mü murat edildi yoksa Rableri onlar için bir iyilik mi diledi?"*[47]

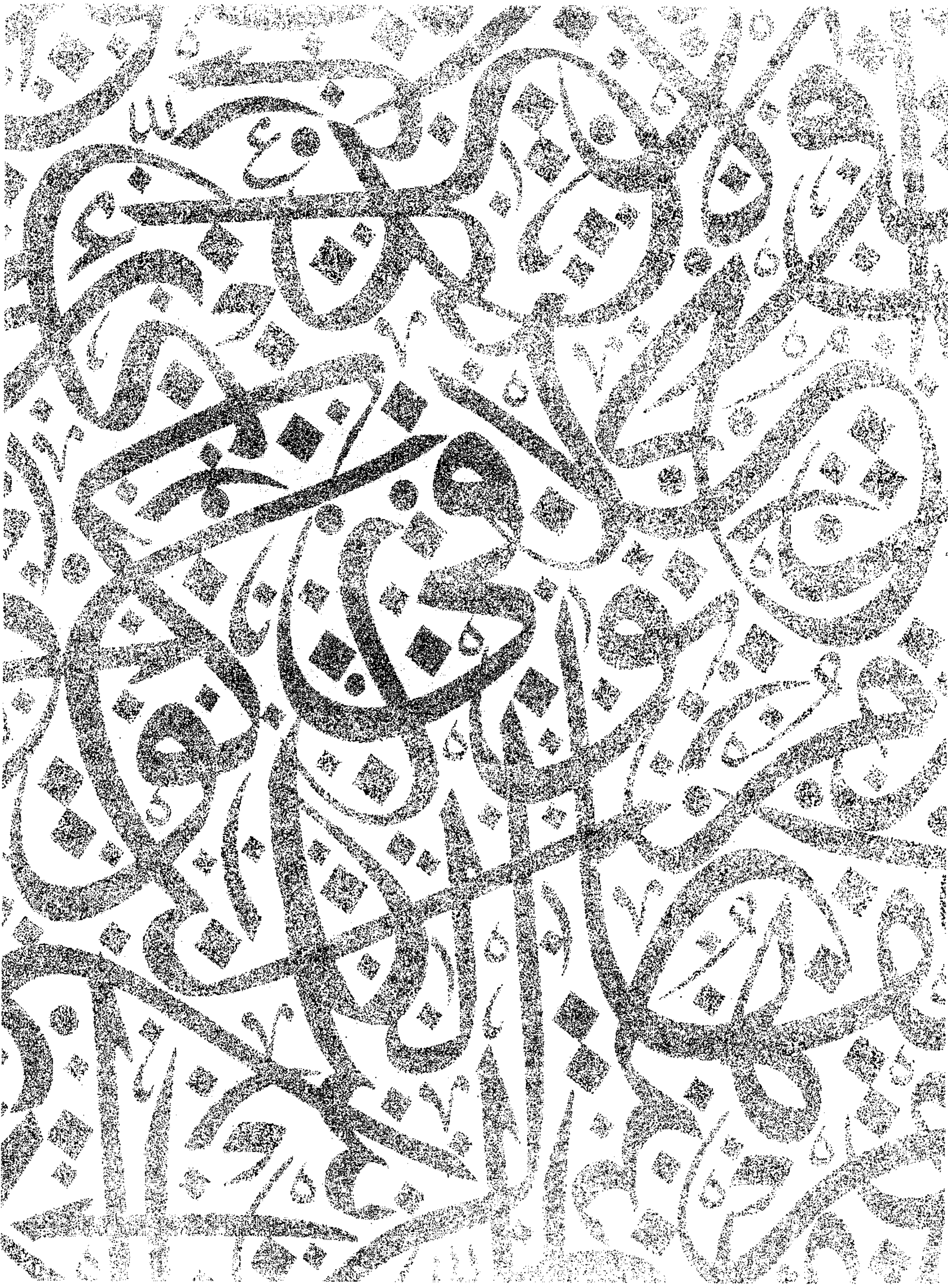
Cinler zor işleri görmeleri için Hz. Süleyman'ın emrine verilmişlerdi. Hz. Süleyman kuşlar, karıncalar ve cinlerle iletişim kurabiliyor ve onları yönetiyordu.[48] Onların Hz. Süleyman'ın emrinden çıkmaları ve bozgunculuk yapmaları da mümkün değildi.[49] Bu durum âyette şöyle anlatılır: *"Cinlerden de Rabbinin izniyle onun (Hz. Süleyman) maiyetinde çalışanlar vardı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona yakıcı ateşin azabını tattırırdık. Onlar Süleyman'a, isteğine göre yüksek ve görkemli binalar, heykeller, havuz gibi lengerler, yerinden kalkmaz kazanlar imal ederlerdi."*[50] Bunlar arasında Hz. Süleyman için dalgıçlık yapanlar da vardı.[51] Meselâ dalgıç cinler, hükümdar olan Süleyman (as) için denizden ender bulunan süs eşyası, inciler ve cevherler çıkartıyorlardı.[52] Cinlerin yaptığı binalar, havuzlar, kazanlar insanın gücünü aşan büyüklükteydi.[53] Cinler ayrıca Hz. Süleyman'ın ordusunda görev yapıyordu. Yine Hz. Süleyman'a hizmet eden cinler arasında bir "ifrit"ten bahsedilir. Bu güçlü, ele avuca sığmaz bir cindi. Nitekim günlerce yol mesafesinde bulunan Sebe kraliçesinin tahtını Hz. Süleyman'a, daha oturduğu yerden kalkacak kadar bir süre bile geçmeden getirmeyi teklif etmişti: *"(Hz. Süleyman danışmanlarına dönerek) 'Ey seçkinler heyeti! Onlar boyun eğerek bana gelmeden önce hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir?' diye sordu. Cinlerden bir 'ifrit, 'Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter, ben güvenilir biriyim.' dedi."*[54]

Sonuç olarak Kur'ân'ın anlattıklarından Yüce Allah'ın cinleri de insanlar gibi sorumlu varlıklar olarak yarattığını öğreniyoruz. Onlar da inanç ve yaşantılarıyla

46 Sebe' 34/14: Râzî, XXV, 251; Kurtubî, XVII, 280.
47 Cin 72/10.
48 Neml 27/17: İbn Âşûr, XIX, 239-240.
49 Enbiyâ 21/82: Râzî, XXII, 202; Kurtubî, XIV, 256.
50 Sebe' 34/12-13.
51 Enbiyâ 21/82.
52 Sâd 38/37: İbn Kesîr, XII, 98.
53 Sâd 38/37: İbn Kesîr, XII, 98.
54 Neml 27/38-39: Kurtubî, XVI, 164-171; İbn Kesîr, X, 407-408; Elmalılı, V, 3678-3679.

imtihan edilmektedirler ve sonunda hesaba çekileceklerdir. Ancak cinler, insanın duyu yetileriyle bilinemedikleri için gizemli bir özellik gösterirler. Bu sebeple tarihte onların olağanüstü güçlere sahip oldukları sanılarak kendilerine tapanlar olmuştur. Nitekim İslâm öncesinde müşrik Araplar böylesi inançlara sahip idiler. Ancak Kur'ân, insanları cinlerle ilgili birtakım asılsız inanç ve uygulamaların esaretinden kurtarmıştır. Tıpkı insanlar gibi, cinlerin inanmayanları, Allah'a ve gönderdiği vahye karşı duranları için 'şeytan' sıfatı kullanılır. Bunlar imanın düşmanıdırlar ve inananları hak yoldan saptırmak isterler. Fakat Yüce Allah'a gönülden inanan ve bağlananlar üzerinde cin şeytanlarının bir etkisi olamaz.

İLK İNSAN VE İLK SINAV

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةًۜ قَالُٓوا اَتَجْعَلُ ف۪يهَا مَنْ
يُفْسِدُ ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

"Hani Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti. Onlar, 'Biz seni övgü ile tenzih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?' dediler. Allah 'Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim.' buyurdu."

(Bakara 2/30)

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُ۫نٖى بِاَسْمَٓاءِ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَاۜ اِنَّكَ اَنْتَ
الْعَلٖيمُ الْحَكٖيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۚ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ
قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّٖٓى اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ
وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

“Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip ‘Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin.’ dedi. ‘Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin.’ cevabını verdiler. ‘Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir.’ dedi. Âdem bunların isimlerini onlara bildirince de ‘Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi!’ buyurdu.”

(Bakara 2/31-33)

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذٖى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثٖيرًا وَنِسَٓاءًۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖى تَسَٓاءَلُونَ بِهٖ
وَالْاَرْحَامَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقٖيبًا ﴿١﴾

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan Rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”

(Nisâ 4/1)

اَلَّذٖٓي اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طٖينٍۚ ﴿٧﴾
ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَٓاءٍ مَهٖينٍۚ ﴿٨﴾

"O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür."

(Secde 32/7-8)

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَۗ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلٖيسَۜ
لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدٖينَ ﴿١١﴾

"Andolsun sizi yarattık; sonra size şekil verdik; sonra da meleklere, 'Âdem'e secde edin.' diye emrettik. İblîs'in dışındakiler secde ettiler. O secde edenler arasında yer almadı."

(A'râf 7/11)

قَالَ يَٓا اِبْلٖيسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّۜ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ
مِنَ الْعَالٖينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُۜ خَلَقْتَنٖي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طٖينٍ ﴿٧٦﴾

"Allah, 'Ey İblîs!' dedi, 'Kendi ellerimle yarattığım şu varlığın önünde secde etmekten seni alıkoyan nedir? Büyüklük mü taslıyorsun yoksa ululardan mısın?' İblîs, 'Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.' diye cevap verdi."

(Sâd 38/75-76)

وَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَاۖ وَلَا
تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمٖينَ ﴿٣٥﴾ فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا
فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فٖيهِۖ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّۚ وَلَكُمْ فِي
الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حٖينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهٖ كَلِمَاتٍ فَتَابَ
عَلَيْهِۜ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحٖيمُ ﴿٣٧﴾

"'Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz.' dedik. Şeytan oradan onların ayağını kaydırdı da bulundukları yerden onları çıkardı. Biz de 'Birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır.' dedik. Bunun üzerine Âdem'e Rabbinden bazı sözler ulaştı (bunlarla tövbe etti); Rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır."

(Bakara 2/35-37)

وَلَقَدْ عَهِدْنَٓا اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا۟ ﴿١١٥﴾

"Biz daha önce Âdem'den söz almıştık, fakat o unuttu;
biz onda yeterli bir kararlılık görmedik."

(Tâhâ 20/115)

قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعاً بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّۚ فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنّ۪ي هُدًى
فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾

"Şöyle buyurdu: İkiniz birden inin oradan, birbirinize düşman olarak. Size benden bir hidayet geldiğinde bilesiniz ki hidayetime uyan artık ne sapar ne de bedbaht olur."

(Tâhâ 20/123)

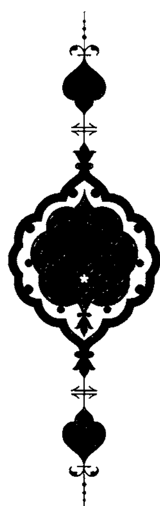

يَا بَن۪ٓي اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَٓا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا
لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَاۜ اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَب۪يلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْۜ اِنَّا
جَعَلْنَا الشَّيَاط۪ينَ اَوْلِيَٓاءَ لِلَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

"Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini birbirine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşları yaptık."

(A'râf 7/27)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân'da Hz. Âdem ile eşinin yaratılmasına hem Mekkî hem de Medenî sûrelerde yer verilir.[1] Hz. Âdem'in topraktan yaratılmasına rağmen akıl, konuşabilme ve öğrenebilme gibi üstünlüklerle donatıldığı belirtilir.[2] Böylece onun meleklerden üstün kılındığı ifade edilir. Hz. Âdem, eşi Havvâ ile birlikte cennete yerleştirildiler ve orada sınandılar. Şeytanın yeminlerine aldanıp Allah'ın yasakladığı ağaçtan yediler. Bunun sonucu olarak da yeryüzüne indirildiler. Bu kez, yaptıkları yanlışı anlayarak çok pişman oldular ve hemen tövbeye sarıldılar. Allah onların tövbesini kabul etti ve kısa dünya hayatları boyunca yeryüzünde kalacaklarını bildirdi. Kur'ân'da verilen bilgiler arasında Hz. Âdem'in halifelik ve peygamberlikle değerli kılındığı da yer alır.[3] Hz. Âdem'den ve eşinden, onları insan olarak yaratıp üstün bir konuma getiren ve halife yapan Rablerinin büyüklüğünü tanımaları ve O'na nankörlük etmemeleri istenmiştir. Açık ve kesin düşmanları olan şeytana uymamaları konusunda da uyarılmışlardır. Kısaca Hz. Âdem'in ve eşinin yaratılışı; ilk insanın topraktan var edilmesi, meleklerin ona secde etmesi, İblîs'in kibirlenerek bunu kabul etmemesi ve insanları doğru yoldan çevirmeye yemin etmesi çerçevesinde yer alır.[4] Bu konu Kur'ân'da yedi defa zikredilir ve Allah'ın insanın Rabbi oluşuna, birliğine, kudretine ve insanlara lutfettiği büyük nimetlere dikkat çekilir.

Hz. Âdem ve eşinin yaratılış amacını belirten en önemli kelimelerden biri *halîfe*dir. Kendinden öncekinin yerine gelen, onun makamına geçen, onun durduğu yerde duran kimseye *halîfe* denir. Aynı kökten türeyen *halef* kelimesi, infak edilen malın yerine Allah'ın verdiği yeni nimetler ve ölen babanın yerine geçen oğlu için kullanılır. *Hılâf*, *"… ama senden sonra kendileri de fazla kalamayacaklar!"*[5] âyetinde olduğu üzere

1 Bakara 2/30-38; A'râf 7/11-25; Hicr 15/26-40; İsrâ 17/61-65; Tâhâ 20/115-123; Sâd 38/71-83.

2 Bakara 2/30: İbn Âşûr, I, 410-411; Rahmân 55/4: Taberî, XXII, 169-170; Zemahşerî, VI, 5-6; İbn Kesîr, XIII, 313-314.

3 Nisâ 4/1; Âl-i İmrân 3/33.

4 A'râf 7/12; İsrâ 17/61; Sâd 38/76.

5 İsrâ 17/76.

"sonra" anlamına gelir.[6] *Half* de arka, sırt demektir.[7] Âd kavmi, Nûh kavminin helâk edilmesinden sonra onların yaşadıkları topraklara hâkim (*halîfe*, ç. *halâif, hulefâ'*) kılınmışlardır.[8] Hz. Âdem için kullanılan *halîfe* kelimesi, onun soyunun birbiri ardınca geleceğini ve birbirlerinin yerine geçeceğini ifade etmektedir.[9] Mecâzen, yeryüzünde Allah'ın muradını yerine getirmesi ve bunları nesline anlatması şeklinde de anlaşılmıştır.[10] Hz. Dâvûd'a yeryüzünde halifelik görevi verilmesi de önceki peygamberlerin yerine geçip insanlar arasında hükmetmesi anlamındadır.[11]

Kur'ân'da ilk insanın yaratıldığı madde toprak (*turâb*) ve toprağın su ve hava ile buluşup aldığı çeşitli hâlleridir. *Âdem*'e (as) can verildikten sonra ondan eşi (*zevc*) yaratılmış ve birlikte *cennete* konulmuşlardır. Onların cennette yasaklanan ağaca (*şecera*) yaklaşmamaları ve şeytanlık eden *İblîs*'e kanmamaları istenmiştir. Bu konuda kendilerinden söz (*ahid*) de alınmıştır. Ancak onlar şeytana kanıp verdikleri sözü unutunca (*nisyân*) yasak ağacın meyvesinden yediler. Bu suretle imtihanı kaybetmiş ve suç işlemiş oldular. Sonuçta cennetten yeryüzüne (*arz*) indirildiler ve dünya hayatı başlamış oldu. Rablerinin yol göstermesi (*kelimât*) sayesinde tövbe ettiler ve duaları kabul edildi.[12]

6 Bakara 2/30: Taberî, I, 476-478; İbn Âşûr, I, 398; En'âm 6/125; Yûnus 10/14; Halîl b. Ahmed, I, 436-437.

7 Ezherî, VII, 397.

8 A'râf 7/65-69: Taberî, X, 265-266; İbn Kesîr, VI, 330.

9 Bakara 2/30: Taberî, I, 477, 479-480, 499; İbn Kesîr, I, 336-337; En'âm 6/133, 165; A'râf 7/69, 74, 129, 142, 150, 169; Yûnus 10/14, 73; Hûd 11/57; Meryem 19/59; Furkān 25/62; Neml 27/62; Fâtır 35/39; Zuhruf 43/60.

10 Bakara 2/30: İbn Âşûr, I, 398-399.

11 Sâd 38/26: Taberî, XX, 77.

12 Bakara 2/37.

HZ. ÂDEM ve EŞİ,
AYNI ÖZDEN YARATILDI

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا
وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَث۪يرًا وَنِسَٓاءًۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ي تَسَٓاءَلُونَ بِه۪ وَالْاَرْحَامَۜ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَق۪يبًا ﴿١﴾

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan Rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir."

(Nisâ 4/1)

Kur'ân'da Hz. Âdem ve eşinin yaratılışının anlatılmasıyla, yeniden dirilişi yalanlayan Müşriklere insanın aslının nereden geldiği ve nasıl yaratıldıkları hatırlatılmıştır. Allah insanı değersiz görülen bir damla sudan yaratıyor ve büyük yeteneklere sahip bir varlık hâline getiriyordu. Ataları Âdem'in (as) yaratılışı da bundan farklı değildi. Hz. Âdem, çamurdan yaratıldığı hâlde meleklerden üstün tutulmuştu ve onun soyu da değerliydi. Düşünme yeteneği olan, bilgili ve iradeli Hz. Âdem ve eşi Hz. Havvâ, şeytanlaşan İblîs tarafından yanıltılmıştı. Nasıl ki ataları Âdem (as) düştüğü yanlıştan pişman olup affını isteyince yeniden onurunu kazanmışsa, şirke

düşen bu insanlar da yanlıştan dönmeli, af dilemeliydiler. Allah'a itaatle ve adaletle dünyadaki hayatlarını sürdürmeliydiler. Atalarının yolunu tutmakla övünen Müşrikler, tutuculuğu bırakıp ilk atalarını örnek almalıydılar. Kibirlenip secde etmekten kaçınan İblîs'e uymamalıydılar. Çünkü insan, diğer yaratılmışlara üstünlüğünü hakka sarılmak ve ona büyük iyilikler yapan Yaratan'a kul olmakla koruyabilir.

Hz. Âdem, yeryüzünün toprağından yaratılmıştır.[1] Bu toprak, yine yeryüzünün suyu ile çamur (*tîn*) hâline getirilmiştir.[2] Âyetlerde toprak ve çamur hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Kur'ân bu çamuru; *lâzib*, *hamein mesnûn*, *sülâle* ve *salsâl* isimleriyle nitelemiştir. Bunun aynı zamanda Hz. Âdem'in yaratılışındaki aşamaları da belirttiği söylenebilir. *Lâzib*, sıcak ve yapışkan çamurdur.[3] *Hamein mesnûn*, çamurun uzun süre bekletilmiş, kararmış, kokuşmuş, mayalanmış ve farklı şekil alabilen hâlidir.[4] Bir şeyin özü mânasındaki *sülâle*nin[5] çamurdan süzülerek çıkarılan ve şekil verilecek kıvama gelen öz olduğu söylenebilir. Yine *sülâle* kelimesinin, erkeğin soy suyu anlamına geldiği de ifade edilmiştir.[6] Buna göre Hz. Âdem çamurdan, evlâtları ise ondan süzülerek gelen erlik suyundan yaratılmışlardır.[7] Şu âyetler bunu ifade etmektedir: *"O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür."*[8] *Salsâl* ise yukarıda özellikleri sayılan balçığın, şekil verilmiş, pişirilmemiş lâkin ateşte pişirilmiş toprak gibi, vurulduğunda tınlayan kuru çamur hâlidir.[9] Yüce Allah, bahsedilen kıvamlı çamura ölçülü bir şekil vermiştir. Canını da ona üfleyince, madde âleminin en değerli varlığı olan Hz. Âdem yaratılmıştır.[10] Hz. Âdem canlandıktan sonra huzur ve sükûn bulması için onun yaratıldığı "bir tek candan" da eşi Hz. Havvâ yaratılmıştır.[11] Âyetteki "bir tek can" ifadesi, Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın aynı benlikten, aynı çamurdan ve her ikisinin aynı cinsten yaratıldığı şeklinde de yorumlanmıştır.[12]

---

1 Bakara 2/30-31: Taberî, I, 487, 511-514; Tâhâ 20/55: Taberî, XVI, 87; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Tirmizî, "Tefsîr", 2/1; "Menâḳıb", 74; İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV, 400, 406.

2 Bakara 2/30-31: Taberî, I, 487, 511-514; En'âm 6/2; A'râf 7/12; İsrâ 17/61; Secde 32/7.

3 Sâffât 37/11: Taberî, XIX, 510-513.

4 Hicr 15/26: Taberî, XIV, 57-62; İbn Âşûr, XIV, 42, 44.

5 Mü'minûn 23/12: Zemahşerî, IV, 221; Secde 32/8.

6 Mü'minûn 23/12: Taberî, XVII, 18; Secde 32/8: Taberî, XVIII, 601.

7 Mü'minûn 23/12: Taberî, XVII, 18-19.

8 Secde 32/7-8.

9 Bakara 2/30: Taberî, I, 483-484; Hicr 15/28; Rahmân 55/14: Taberî, XXII, 191-194.

10 Bakara 2/30: Taberî, I, 477; İbn Âşûr, XIV, 42, 44.

11 Bakara 2/35: Taberî, I, 548-549; Nisâ 4/1; A'râf 7/189.

12 Nisâ 4/1: Tabersî, III, 7; Râzî, IX, 167; *Kur'an Yolu*, II, 11.

Hz. Âdem ve eşi yeryüzünde halife olmak üzere yaratılmışlardır: *"Hani Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti." Onlar, 'Biz seni övgü ile tenzih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?' dediler. Allah 'Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim.' buyurdu."*[13] *Halîfe* diye isimlendirilen bu değerli varlık, eşiyle ve soyuyla birlikte, Allah'ın kulu olarak O'nun rızası ve koyduğu ilkeler çerçevesinde yeryüzünü bayındır kılmakla yetkilendirildi.[14] Hz. Âdem halifelik görevini yerine getirebilmek için meleklerden farklı olarak, tecrübeyle bilgi edinme, bilinenden hareketle bilinmeyeni idrak edebilme, varlıklar arasında kıyas yapma yetenekleriyle donatıldı.[15]

Rablerine itaat ederek O'nu her zaman en güzel şekilde öven melekler, yeryüzünde bir halife yaratılacağını öğrendikleri zaman, kendilerinin daha değerli olduğu, Hz. Âdem'in ise yeryüzünde düzeni bozacağı (*fesat*) ve kan dökeceği düşüncesine sahiptiler. Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesiyle bunun yanlışlığı ortaya çıktı. İsimlerin öğretilmesi, Hz. Âdem'e varlıkları bilme ve onlara isim koyma yeteneğinin verilmesi şeklinde yorumlanır.[16] Meleklerin değil de Hz. Âdem'in varlıkların isimlerini bilmesi, onun yeryüzünde halifeliğe lâyık olduğunu kanıtlıyordu.[17] Yüce Allah, Hz. Âdem'e kazandırdığı bu üstünlükler nedeniyle, meleklerin ona secde etmesini istedi. Buradaki *secde* kelimesi Hz. Âdem'e saygı göstermek ve onun üstünlüğünü kabul etmek anlamındadır. Meselâ, Hz. Ya'kûb ile oğullarının Hz. Yûsuf'a secde etmeleri de aynı anlamdadır.[18] Melekler emre uymakla Cenâb-ı Hakk'a boyun eğmiş, secdeyi Hz. Âdem'e yapmış, onun üstünlüğünü kabul etmiş oldular.[19] Böylece melekler, Hz. Âdem'in hilâfete lâyık olduğunu kabul ettiler.[20] Allah, bu kıssayı anlatmakla da Âdemoğluna bahşettiği onuru ve yaratılmışlar arasındaki üstünlüğü, atası üzerinden ona hatırlatmıştır.[21]

---

13 Bakara 2/30.
14 Bakara 2/30; A'râf 7/69; Yûnus 10/14; Nûr 24/55; Neml 27/62; Zâriyât 51/56.
15 Bakara 2/33: İbn Âşûr, I, 418-419.
16 Bakara 2/31: Taberî, I, 493, 514-519; İbn Âşûr, I, 407, 409, 410.
17 Bakara 2/30-32: Taberî, I, 494-496.
18 Yûsuf 12/100.
19 Bakara 2/34: Taberî, I, 546-547.
20 Bakara 2/34: *Kur'an Yolu*, I, 105.
21 Bakara 2/34: Taberî, I, 535.

HZ. ÂDEM ve EŞİ, ŞEYTAN TARAFINDAN ALDATILDI

وَيَٓا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا
هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾

"Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz şeyden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz."

(A'râf 7/19)

Hz. Âdem ve eşinin ilk sınavı İblîs'le oldu. İblîs, cinlerden birisiydi. Meleklerle birlikte Hz. Âdem'e secde etmesi emredildiğinde o buna karşı geldi.[22] O, kendisini insandan üstün görüyordu. Ateşten yaratılan birinin, topraktan yaratılan Hz. Âdem'e secde etmesini doğru bulmuyor, kibirleniyordu.[23] Hz. Âdem'in özenle yaratılması, kendisine bütün isimlerin öğretilmesi, meleklerin secde ettirilmesi gibi üstünlüklerini görmezden geliyordu.[24] Hiç kabul edilemeyecek bir şeyi, Allah'ın hata ettiğini açıkça söyleyerek O'na karşı geldi, bu yüzden de Yaratan'ın merhametinden uzak kaldı.[25] İblîs, lânete uğrayınca, yeniden dirilme gününe kadar insanları doğru yoldan çevirmek için izin istedi. Bunun üzerine Yüce Allah, ona insanın yeryüzündeki varlığının sonuna yani kıyamet gününe kadar izin verdi. O da Allah'a gönülden bağlı, ihlâslı kullar dışındaki bütün insanları yoldan çıkaracağına ant içti. Onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağını söyleyerek onları şükürden, kulluktan uzaklaştıracağına dair yemin etti.[26] Ancak şeytanın hâkimiyeti onu kendilerine dost ve yardımcı (*velî*) edinenler ve onun yüzünden Allah'a karşı gelenler, şirk koşanlar üzerinde geçerli olacaktır.[27] Şeytan da onu dost edinenleri yoldan çıkaracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir.[28]

---

22 Kehf 18/50: İbn Âşûr, I, 422-424; VIII, 38; XIV, 45.
23 Bakara 2/34; A'râf 7/11-18; İsrâ 17/61-62; Tâhâ 20/116-117: Taberî, I, 535.
24 A'râf 7/12: Taberî, X, 86.
25 Hicr 15/33: İbn Âşûr, XIV, 46.
26 A'râf 7/14-17: Taberî, X, 89-90; Hicr 15/36-40; Sâd 38/82-83: Taberî, XX, 147.
27 Nahl 16/100.
28 Hac 22/4.

Hz. Âdem ve Havvâ cennete yerleştirilmişti. Orada aç-açık kalmak söz konusu değildi. Susuz kalmak, sıcaktan bunalmak da yoktu.[29] Ancak Hz. Âdem ve eşi orada yasak ağaçla sınandılar. Onlardan cennette her şeyden bol bol yemeleri ancak bir ağaca yaklaşmamaları istenmişti.[30] Hz. Âdem ve eşine yapılan bir uyarı da şeytanı düşman bilip ona kanmamaları idi.[31] Yüce Allah, bu yasakları çiğnedikleri takdirde suç işlemiş olacakları ve cennetteki bolluk ve bereketi kaybedecekleri uyarısında bulundu.[32] Şeytanlık eden İblîs ise onlara yasak meyveden yemeleri hâlinde melek olacaklarını ya da cennette ebedî kalacaklarını söylüyordu. Üstelik kendisinin iyi bir nasihatte bulunduğuna dair yeminler ediyordu.[33] Sonunda Âdem ve eşini kandırarak onlara yasak ağaçtan yedirmeyi başardı. İkisini de hataya düşürdü.[34] Hz. Âdem ve eşi, kararlı ve sabırlı olamamışlar, verdikleri sözde duramamışlardı.[35] Onların bu ilâhî emre uymaması üzerine edep yerleri açıldı. Bunun üzerine hemen cennet yapraklarıyla örtünmeye çalıştılar.[36] Şeytanın bütün sonsuzluk vaatleri yalan çıkmıştı. Hz. Âdem ve eşi, sözlerini tutamadıkları için, cennetten dünyaya indirildiler.[37] Müfessir Taberî (ö. 310/923), cennetteki yasak ağacın başak, üzüm asması, incir olduğu görüşünü bildiren rivayetleri aktarır. Ancak bu ağacın cinsinin önemli olmadığını, Allah'ın da zaten buna dair bir bilgi vermediğini de belirtir.[38]

Âdem (as) ile eşi, şeytana uymakla işledikleri hatayı anladılar ve pişman oldular. Allah'tan gelen vahyin sağladığı bilgiyle hemen günahlarından tövbe ettiler. *"Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!"*[39] dediler. Allah da onların tövbesini kabul buyurdu ve onlardan hoşnut oldu.[40] Yüce Allah'ın Hz. Âdem'i seçmesi, yaptığı yanlıştan sonra O'nun hoşnut olduğu duruma gelmesine izin vermesi şeklinde yorumlanmıştır. Hz. Âdem'e doğru yolun gösterilmesi ise tövbe etmeye yönlendirilmesi olarak anlaşılmıştır.[41] Ancak Allah'ın emrine karşı geldikleri için de cennetteki rahat ve huzurdan mahrum oldular. Tekrar oraya kavuşmak için ise dünyada çaba göstermek ve

29 Tâhâ 20/118-120.
30 Bakara 2/35-37: İbn Âşûr, I, 430-432; A'râf 7/19-23; Tâhâ 20/115.
31 Tâhâ 20/117.
32 Bakara 2/35: Taberî, I, 558-559; İbn Âşûr, I, 433.
33 A'râf 7/20-21: Taberî, X, 107-108; Tâhâ 20/120.
34 A'râf 7/27; Tâhâ 20/120-121.
35 Tâhâ 20/115: Mukātil b. Süleyman, III, 43; Taberî, XVI, 182.
36 A'râf 7/22; Tâhâ 20/121: Taberî, X, 107, 110.
37 Bakara 2/35: *Kur'an Yolu*, I, 108.
38 Bakara 2/35: Taberî, I, 550-556.
39 A'râf 7/23.
40 Bakara 2/37; A'râf 7/23; Tâhâ 20/122.
41 Tâhâ 20/122: Taberî, XVI, 190; Râzî, XIX, 129.

yaşayacakları sınavı kazanmak zorunda bırakıldılar. Hz. Âdem'in 'seçilmesi' ve ona 'hidâyet' verilmesi, aynı zamanda peygamberlik olarak kabul edilmiştir.[42] Bu da peygamberlerin rehberliğinin ilk insanla başladığını göstermektedir.[43]

İnsan artık bir süreliğine[44] dünyada yaşayacak, burada ölecek ve kıyamet sonrasında yine buradan diriltilecektir.[45] Hz. Âdem ile Hz. Havvâ cennette yasak ağaç ile ve şeytanın aldatmasıyla sınanmışlardı. Dünyada da bu sınav, Allah'tan gelen kitap ve peygambere uyup uymamakla ve şeytanı düşman bilebilmekle devam edecektir.[46] Lânetlenmiş şeytana istediği süre verildiği için de şeytan-insan düşmanlığı[47] kıyamete kadar sürecektir. O bütün gücüyle ve ordularıyla insanların üzerine gidecek, çocuklarına, mallarına ortak olacak ve onlara boş vaatlerde bulunacaktır.[48] Doğru yol üzerine oturacak, insanlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından yaklaşacaktır. Onların Allah'a şükreden bir kul olmasını engellemeye çalışacaktır.[49] Bu sınavı sadece samimi kullar kazanabilecektir.[50] Allah Resûlü, şeytana karşı yürütülen mücadeleyi kazanmanın yolunu şöyle göstermiştir: *"Âdemoğluna şeytan da melek de yaklaşır. Şeytanın yaklaşması, kötülüğe yönlendirmek ve hakkı yalanlatmak içindir. Meleğin yaklaşması ise iyiliğe yönlendirmek ve hakkı doğrulatmak içindir. Kim böyle (meleğin telkinini) hissederse bunun Allah'tan olduğunu bilsin ve O'na hamdetsin. Kim de diğerini (şeytanın vesvesesini) hissederse, taşlanmış ve kovulmuş şeytandan Allah'a sığınsın."*[51]

Bütün bu anlatılanlarla, aynı zamanda Son Peygamber'in (sas) toplumuna önemli mesajlar verilmişti. Mekke'de Allah'ın yaratma gücünden kuşku duyan Müşrikler, Allah'ın Hz. Âdem'i ve eşi Hz. Havvâ'yı nasıl yarattığını görüp bundan ders almalıydılar. Medine'de inen âyetlerde de oradaki muhatap Ehl-i kitap'a dersler vardı. Nitekim Taberî, âyetlerin indiği zamanı dikkate alarak şöyle bir yorum yapmıştır: Yüce Allah, söz konusu âyetlerle, şeytanın hakkı bildiği hâlde secde etmeyişini hatırlatarak, O'nun Son Elçisi'ni tanımalarına rağmen kibirlenerek onu yalanlayan Yahudileri eleştirmiştir.[52] Yine Allah, ataları Hz. Âdem üzerinden Kur'ân'ın

42 Tâhâ 20/123: Kurtubî, XIV, 156.
43 Bakara 2/38: Taberî, I, 590.
44 Bakara 2/36: Taberî, I, 571-575; X, 118; İbn Âşûr, I, 437; A'râf 7/10; Mü'min 40/64; Mürselât 77/25-26.
45 A'râf 7/25; Tâhâ 20/123: Taberî, X, 119.
46 Bakara 2/38; A'râf 7/27.
47 Bakara 2/168, 208; En'âm 6/142; Fâtır 35/6; Yâsîn 36/60.
48 İsrâ 17/63-64: Taberî, XIV, 655-660.
49 A'râf 7/16-17.
50 Hicr 15/40; Sâd 38/83.
51 Tirmizî, "Tefsîr", 2/36.
52 Bakara 2/34: Taberî, I, 544-545.

muhataplarına, O'na gereği gibi kulluk etmelerini öğütlemiştir. Allah'a yaklaştıracak bütün işlere engel olan şeytanı düşman bilmeyi ve aksi durumun doğurduğu pişmanlığı hatırlatmıştır:[53] *"Ey insanlar! Allah'ın verdiği söz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, o aldatma ustası (şeytan) da Allah hakkında sizi kandırmasın. Şüphe yok ki şeytan sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman bilin. Çünkü o kendisine uyacaklara yakıcı ateşin mahkûmlarından olsunlar diye çağrıda bulunur. İnkâr edenler için çetin bir azap vardır; iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara ise bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır."*[54]

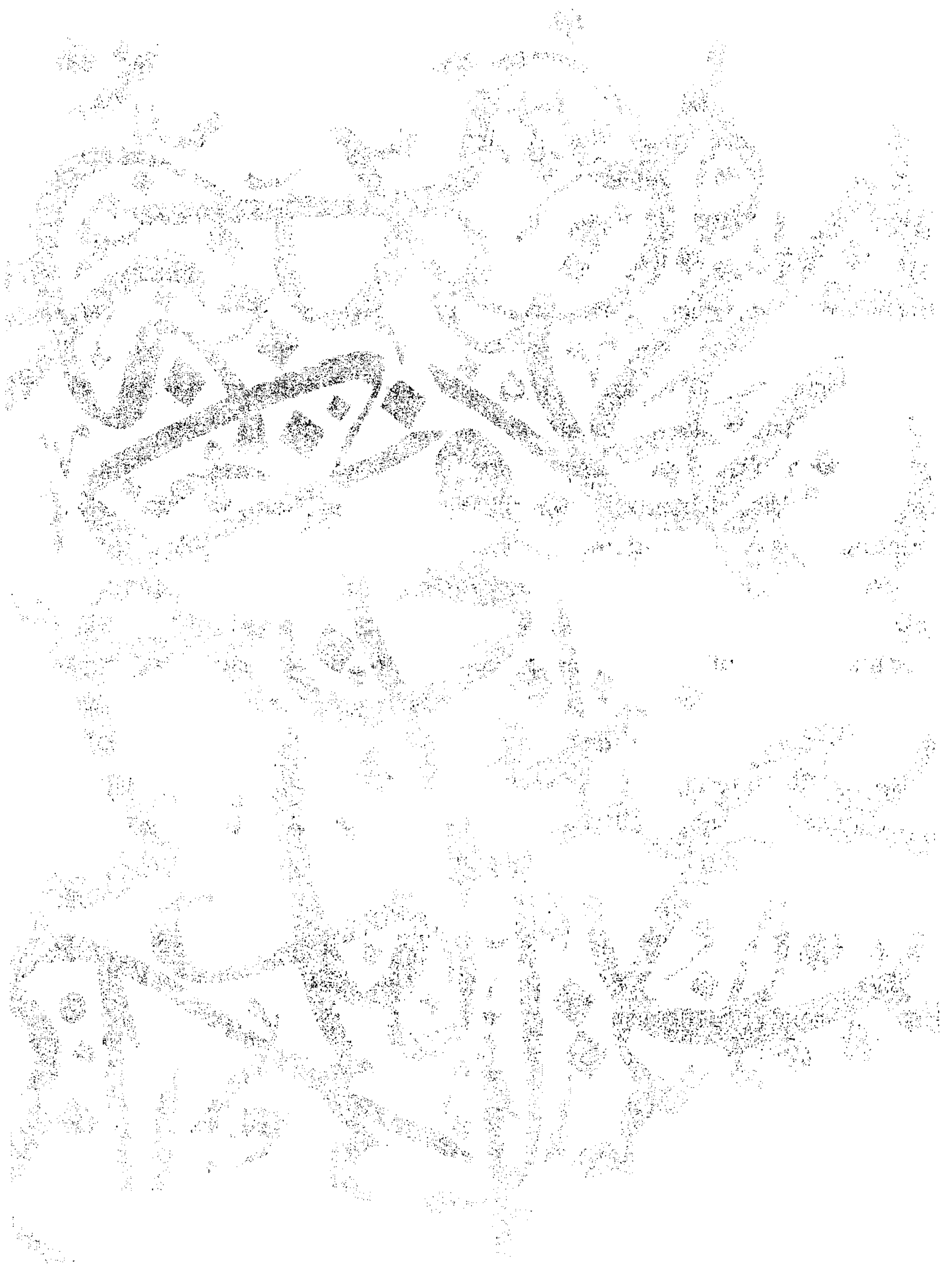
Kur'ân'da Allah'ın yüceliği, Hz. Âdem'in çamurdan aşamalar hâlinde yaratılması üzerinden delillendirilmiştir. Yerkürenin maddelerinden evrenin en şerefli canlısı yaratılmıştır. Yüce Allah yaratılış kıssasıyla insanları, şeytanî inat ve kibri bırakarak Kur'ân'a uymaya davet etmektedir. İnsanın üstünlüğünü melekler onaylamış, şeytanlık eden İblîs ise reddetmiştir. O gün bugün insanın şeytan ile imtihanı devam etmektedir. Hz. Âdem ve eşi onunla ilk imtihanda kaybetmiştir. Ancak onlar, suçlarından Allah'a yönelerek ve tövbe ederek kurtulmuşlar, sonunda Allah onları halifelik görevini yerine getirmeleri için yeryüzüne indirmiştir. Şeytan insanın peşini bırakmamaya yemin etmiştir. Bu nedenle dünya hayatı doğru ve yanlış çekişmesinin sahnesi olmuştur. İnsanoğlundan Hz. Âdem'in düştüğü hataya düşen çok olmuştur. Hz. Peygamber (sas) bunu şöyle özetlemiştir: *"… Âdem reddetti, zürriyeti de reddetti; Âdem unuttu, zürriyeti de unuttu; Âdem hata etti, zürriyeti de hata etti."*[55] Öte yandan Hz. Âdem nasıl meleklere karşı üstün tutulmuşsa, onun soyu da aynı üstünlüğe sahiptir. Onların en azılı düşmanı da yine şeytandır. İnsanın sınavı dünyada şeytana uymama ve doğru olana sarılmadır. Ataları Hz. Âdem nasıl tövbe ederek halifelik şerefini korumuşsa, insanoğlu da hata yaptığında aynı yolu izlemelidir. İnsan, üstün yaratılmıştır; ancak aynı zamanda zayıf yanlarıyla sınavda başarısızlığa da çok yakındır. Bu hayat içinde şeytan erkeğin ve kadının zayıf yanlarını kullanarak onları kandırmayı hedeflemiştir. İnsan için erdem, zayıflığının şuurunda olarak şeytana kanmamak ve Yüce Yaratan'a teslim olmaktır.

53 Bakara 2/36: İbn Âşûr, I, 434; A'râf 7/27.

54 Fâtır 35/5-7.

55 Tirmizî, "Tefsîr", 7/3.

İNSANIN
YARATILIŞI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ ح۪ينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـٔاً مَذْكُوراً ﴿١﴾ اِنَّا خَلَقْنَا
الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍۗ نَبْتَل۪يهِ فَجَعَلْنَاهُ سَم۪يعاً بَص۪يراً ﴿٢﴾

"Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir. Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; imtihan edelim diye onu işitir ve görür kıldık."

(İnsân 76/1-2)

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَۜ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ دَافِقٍۙ ﴿٦﴾
يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَٓائِبِۜ ﴿٧﴾

"İnsan neden yaratıldığına bir baksın. O, atılan bir sudan yaratıldı. O su, bel ve göğüs kafesi arasından çıkar."

(Târık 86/5-7)

وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَاراً ﴿١٤﴾

"O sizi türlü evrelerden geçirerek yaratmıştır."

(Nûh 71/14)

اَلَّذٖٓى اَحْسَنَ كُلَّ شَیْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طٖينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ
مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَٓاءٍ مَهٖينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فٖيهِ مِنْ رُوحِهٖ وَجَعَلَ لَكُمُ
السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلٖيلاً مَا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

"O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür. Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!"

(Secde 32/7-9)

وَهُوَ الَّذٖٓى اَنْشَاَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

"O, sizi bir tek nefisten yaratmıştır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Gerçekten biz, anlamaya açık bir topluluk için kanıtları birer birer açıkladık."

(En'âm 6/98)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍۚ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍۖ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًاۗ ثُمَّ اَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَۜ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَۜ ﴿١٤﴾

"Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yarattık; sonra onu sağlam bir korunakta hücre (*nutfe*) hâline getiriyoruz. Ardından bu hücreyi rahimde asılıp beslenen embriyoya (*alaka*) dönüştürüyor, o embriyoyu şekilsiz et (*mudga*) hâline getiriyor, bu şekilsiz etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık hâlinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir."

(Mü'minûn 23/12-14)

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذٖي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثٖيرًا وَنِسَٓاءًۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖي تَسَٓاءَلُونَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقٖيبًا ﴿١﴾

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini de yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan Rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir."

(Nisâ 4/1)

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَٓائِلَ
لِتَعَارَفُواۜ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ خَبٖيرٌ ﴿١٣﴾

"Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır."

(Hucurât 49/13)

اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْـًٔا ﴿٦٧﴾

"İnsan düşünmez mi ki, daha önce hiçbir şey değilken biz onu yaratmışızdır?"

(Meryem 19/67)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهُۚ
وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرٖيدِ ﴿١٦﴾

"İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptığını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız."

(Kāf 50/16)

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖٓي اَحْسَنِ تَقْوٖيمٍۘ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلٖينَۙ ﴿٥﴾

"Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik."

(Tîn 95/4-5)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân, insana, atası Hz. Âdem, eşi Hz. Havvâ ve kendi soyunun yaratılışını aşamalarıyla bildirmiştir. Konu Mekkî sûrelerin çoğunda ve dokuz Medenî[1] sûrede yer alır. Yüce Allah, insanı yaratmasını, ona akıl, duyular ve idrak vermesini, varlığının ve kudretinin delili olarak göstermiştir. Hz. Âdem gibi Meryem oğlu Îsâ'yı da babası olmadan, anasının rahminde şekillendiren O'dur. Müşriklerin O'na ortak koştuğu putlar ise âcizdir. İnsanın Rabbini gerektiği gibi tanıması gerekir. Allah Teâlâ, insanı basit, vücuttan atılan bir sıvı iken, ana rahminde aşamalardan geçirerek yaratılmışlar arasında üstün bir hâle getirmiştir. Kendi cinsinden huzur bulacağı eşler yaratmış, ailede soyunu çoğaltmış, farklı diller konuşan topluluklar hâlinde yeryüzüne yaymıştır. Kimlerin yaratılacağı, cinsiyetlerinin ve ömürlerinin ne olacağı, nasıl yaşayacağı ve kimin peygamber olacağı da O'nun dilemesiyledir. İnsan, O'nun nimetleriyle yaratılmışların en üstünü bir varlık hâline getirilmiştir. İnsan, Allah'ın yaratıcı kudretini düşünerek yalnızca Allah'a kulluk etmelidir. İnsan buna şükreden bir kul olmalıdır. İnsan, kendisini yolundan saptırmaya çalışan şeytandan uzak kalmalıdır. Yüce Allah insanları yaratıp yeryüzüne yaydığı gibi âhirette de onları hesaba çekmek için sınırsız ilim, irade ve kudretiyle yeniden diriltip huzurunda toplayacaktır.

Nâs (*nesy*) "unutma veya ünsiyet kurma" anlamındaki *ins*ten[2] türetilen *insân* kelimesinin çoğuludur. Çoğulunun aslı *ünâs/enâsî* iken, çok kullanımı dolayısıyla ilk harf atılır.[3] Kur'ân'da tekil olarak altmış beş yerde *insân*, on sekiz yerde *ins*, bir yerde de *insî* geçmektedir. Çoğul olarak bir âyette *enâsî* ve 230 yerde *nâs* şeklinde yer almaktadır. İnsan için kullanılan "Âdemoğlu" (*Benî Âdem*) isim tamlamasıyla[4] Hz. Âdem ve soyu kastedilir.[5]

1 Bakara 2/213; Âl-i İmrân 3/6, 59; Nisâ 4/1; Hac 22/5; Nûr 24/45; Hucurât 49/13; Rahmân 55/1-4; Tegābün 64/3; İnsân 76/1-2.
2 Râğıb el-İsfahânî, s. 28.
3 Bakara 2/8: Taberî, I, 274.
4 A'râf 7/26, 27, 31, 35, 172; İsrâ 17/70; Yâsîn 36/60.
5 A'râf 7/27: İbn Ebî Hâtim, V, 1459.

Bu tamlama Kur'ân'da, Yüce Allah'ın Rab oluşunu tanıma,[6] elçilerine uyma,[7] insanın şerefi ve şeytana kulluğu reddetmesi konuları işlenirken kullanılır.[8] Ayrıca, şeytanın kandırması nedeniyle, Allah'ın emrine uymayı bırakarak Kâbe'yi çıplak tavaf edenler bağlamında geçer.[9]

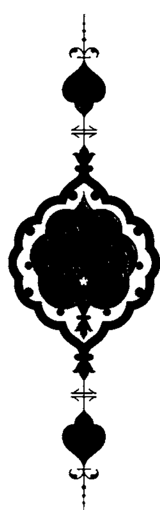
F-t-r kökü; "yaratmak, yarılmak",[10] "çatlamak, yırtılmak" anlamlarına gelir. *F-t-r* sekiz âyette "yarattı" mânasında,[11] iki âyette göğün parçalanması anlamında kullanılır.[12] *Fıtrat* kelimesi, bir âyette[13] Allah'ın, insanları yarattığı yaratılış mânasındadır.[14] *Fıtrat* kelimesi (ç. *futûr*) bir âyette "çatlak, yarık" mânasında kullanılır.[15] Kur'ân'da altı âyette *fâtır* kelimesi, yer, gökler ve insan başta olmak üzere eşyayı ilk,[16] örneksiz yaratan[17] Yüce Allah'ın bir ismi olarak zikredilir.[18] Kur'ân'da *yaratılış* konusunda başka kelimeler de yer alır. Bu kelimeler, anılan konu sırasına göre şöyle sınıflandırılabilir: *Ce'ale* (yaptı, yarattı), *haleka* (yarattı), *enşee'* (inşa etti, yarattı), *zerae'* (yaratıp yaydı), *savvera* (şekil verdi), *sevvâ* (düzgün şekil verdi), *berie'* (maddesi ve modeli olmadan icat etti/yarattı), *bârî* (maddesi ve modeli olmadan icat eden/yaratan).

Kur'ân-ı Kerîm'de *türâb* (toprak), *tîn-i lâzib* (yapışkan çamur), *sülâletün min tîn* (çamurdan alınmış öz), *salsâl ke'l-fehhâr* (ateşte pişirilmiş toprak kaplar gibi kurutulmuş çamur), *hame-i mesnûn* (şekillenebilir, kokuşmuş özlü balçık) ifadeleri Hz. Âdem'in topraktan yaratılış safhalarını anlatır. *Mâun mehîn* (önemsenmeyen su/meni), *mâun dâfik* (atılan su), *menî* (meni), *nutfe* (sperm), *'alaka* (rahimde asılıp beslenen embriyo), *mudga* (şekilsiz et),

6 A'râf 7/172.
7 A'râf 7/35.
8 Yâsîn 36/60.
9 A'râf 7/26: Taberî, X, 119; A'râf 7/31: İbn Ebî Hâtim, V, 1464.
10 Örneğin bk. Müzzemmil 73/18; İnfitâr 82/1; Halîl b. Ahmed, III, 328.
11 En'âm 6/79; Hûd 11/51; İsrâ 17/51.
12 Meryem 19/90; Şûrâ 42/5.
13 Rûm 30/30.
14 Halîl b. Ahmed, III, 328; İbn Kuteybe, *Tefsîru Ġarîbi'l-Ḳur'ân*, s. 151; En'âm 6/14: Taberî, IX, 176; Sicistânî, *Ġarîbü'l-Ḳur'ân*, s. 157.
15 Mülk 67/3.
16 Halîl b. Ahmed, III, 328.
17 En'âm 6/14: Taberî, IX, 175; İbn Kuteybe, *Tefsîru Ġarîbi'l-Ḳur'ân*, s. 151.
18 En'âm 6/14; Yûsuf 12/101; İbrâhîm 14/10.

ızâm (kemik), *lahm* (et, adale) ifadeleri ise Hz. Âdem'in soyunun yaratılış aşamalarını belirtir. Ruh üflenmesi, can verilmesi, *nefs-enfüs* (can, canlar), *tesviye* (şekillendirme), *ta'dîl* (dengelemek), *terkîb* (birkaç şeyi birleştirip yeni bir şey meydana getirme), *fıtrat* (yaratılış, hilkat), *halkan âhar* (başka bir yaratık/yaratılmış) kelimeleri de Kur'ân-ı Kerîm'de yaratma bağlamında zikredilir. İnsanın tek nefisten iki cins olarak yaratılması Hz. Âdem ve soyunun yaratılışında ortak kullanılır. Bütün bu kelimelerin yer aldığı konular; Yüce Allah'ın varlığı, birliği, sınırsız ve sonsuz bilgisi, kudreti, hikmeti ve sorumlu yaratıkların âhirette vereceği hesap ile bağlantılıdır. Bunlar da insanın bir olan Allah'a inanması ve O'na hamd, şükür ve samimi kulluk etmesiyle doğrudan ilgilidir.

ALLAH, İNSANA RUHUNDAN ÜFLEMİŞ, ONA CAN VERMİŞTİR

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ
مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

"O, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür. Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!"

(Secde 32/7-9)

Yüce Allah, Hz. Âdem'i ve insan cinsini[1] güzel bir şekil vererek yaratmış, onu bedenî ve zihnî üstünlüklerle donatarak[2] yoktan varlık sahnesine çıkarmıştır.[3] Onu, dilediği şekilde önce topraktan sonra da su, kan, et-kemik aşamalarıyla yaratmıştır.[4] Sonra da ona varlığını sürdürmenin yollarını, din ve dünya işlerinde yapması gerekenleri göstermiştir.[5]

1 Rahmân 55/1-4: Taberî, XXII, 168-169.
2 İnfitâr 82/7-8; Rahmân 55/3-4: Taberî, XXII, 169-170.
3 Meryem 19/67; İnsân 76/1-2: Elmalılı, IX, 5492-5493.
4 Hac 22/5; Kasas 28/68; Vâkıa 56/57; Alak 96/2.
5 A'lâ 87/2: Kurtubî, XXII, 223.

Allah insanın yaratılışını, yeniden dirilişi yalanlayan Mekkeli Müşriklerin inkâr sebepleri bağlamında açıklamıştır. Mekkeli Müşrikler bir taraftan yeri ve gökleri Yüce Allah'ın yarattığına inanıyor;[6] diğer taraftan da âhirette diriltilmeyi ve hesap vermeyi bildiren Hz. Peygamber'e inanmıyor ve kibirle onu alaya alıyorlardı.[7] Hatta bazıları çürümüş bir kemiği eliyle ufalayıp savurarak: *"Bu çürümüş kemikleri kim diriltecekmiş!?"* diyebiliyordu.[8] Kur'ân ise onlara, toz toprak hâline gelmeleri şöyle dursun canlanması mümkün görülmeyen taşa, demire dönüşmüş bile olsalar yeniden diriltilerek hesaba çekileceklerini haber veriyordu.[9] Çünkü Allah için insanın yaratılışı yer ve göklerin yaratılışından daha kolaydır.[10] Kur'ân onlara, ataları Hz. Âdem'in ve kendilerinin yaratılış aşamalarını anlattı. Melek ve şeytanı farklı özden yaratan Yüce Allah, insanı cinsinin bel ve göğüs kafesi arasında üretilen ve sonra vücuttan atılan,[11] çabuk bozulan birkaç damla sıvıdan, ancak bedenî ve ruhî yetenekleri bakımından yaratılanların en üstünü olarak yaratmıştır.[12] Ona ruhundan üfleyerek şeref ve ölçülü bir biçim vermiş[13] ve onu yeryüzünde halife yapmıştır.[14] İnsan, sahip olduğu aklî, zihnî yetenekleri ve iradesiyle, daha güçlü varlıklara hükmederek dünyayı imar etmiştir.[15] Böylece âhireti inkâr eden Müşriklere şu söyleniyordu: Muazzam evreni yaratan, insanı bu özellikleriyle örneği olmadan, yoktan yaratan; insanı ikinci kez yaratacak ve onu hesaba çekecektir. Bu da O'nun için çok kolaydır.[16] Allah Teâlâ görünen ve görünmeyen diğer bütün varlıklarıyla, engin evrenle karşılaştırarak, insanı yaratmanın ne kadar kolay olduğunu[17] onlara hatırlatmıştır. Buna göre insan, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmalı, sadece O'na kul olmalıydı. O'nu bırakıp da birtakım âciz varlıklara, şeytanlara ve kendi arzularına kulluk etmemeliydi. Yüce Allah bunu onlara bildirmek ve uyarmak için de peygamberleri göndermişti. Elçiler insana, âhirette hesaba çekileceğini ve dünyadaki inanışına ve yaşayışına göre karşılığını ödül ya da ceza olarak alacağını bildirmişlerdi.

---

6 Mü'min 40/57: Taberî, XX, 350.
7 Sebe' 34/7.
8 Yâsîn 36/78; Sebe' 34/7.
9 İsrâ 17/49-51.
10 Mü'min 40/57.
11 Târık 86/7.
12 İsrâ 17/70; Târık 86/8: Taberî, XXIV, 297-300.
13 Sâd 38/72; Mürselât 77/23.
14 Bakara 2/30.
15 Secde 32/7: Taberî, XVIII, 597-600.
16 İsrâ 17/99; Mü'min 40/57: Taberî, XX, 350.
17 Sâffât 37/11: Taberî, XIX, 509-510.

Kur'ân'da Allah'ın yaratmasıyla ilgili anlatımlarda ilk dikkat çeken şey bütün mahlûkatın sudan var olmasıdır.[18] Ayrıca Kur'ân, insanın topraktan yaratılmasını Allah'ın âyetlerinden biri olarak sunar.[19] Allah, Hz. Âdem'i, evreni tüm öteki unsurlarıyla yarattıktan sonra yaratmıştır.[20] Hz. Âdem'in de topraktan[21] ve su ile karışmış çamurdan (*tîn*)[22] aşamalar hâlinde yaratıldığı Kur'ân'da bildirilmiştir. Hz. Âdem'in yaratıldığı maddenin başka bir hâli, bu *çamurdan çıkan* özdür (*sülâle*).[23] Hz. Âdem'in yaratıldığı çamuru anlatan bir diğer kelime sıcak, yapışkan çamur mânasındaki *lâzib* kelimesidir.[24] Bu madde, "kara, kokuşmuş, farklı şekil alabilen bir çamur" (*hamein mesnûn*) olarak anlamlandırılmıştır.[25] Âdem'in (as) bedeninin yaratılışının son aşaması, siyah balçıktan şekil verilmiş, pişmemiş lâkin pişmiş toprak kap gibi tınlayan kuru çamurdur (*salsâl*).[26] Âyetlerin akışından anlaşılan, su ile karılarak çamur hâline gelen toprak bir süre beklemiş,[27] mayalanmış, kararmış ve yapışkan hâle gelmiştir. Sonrasında ona biçim verilmiş (*tesviye*) ve kuru, içi boş bir şekil almıştır. Olabilecek en güzel şekli aldıktan sonra, onu canlı hâline getirecek olan ruh üflenmiştir.[28] Yaratılışın bu aşamaları âyette, "bir yaratılıştan öbürüne geçirmek" ifadesiyle anlatılmıştır.[29]

Yüce Allah insan cinsini Hz. Âdem ile başlatmış[30] ve kendisiyle huzur bulacağı eşini de kendi cinsinden yaratmıştır.[31] Eşi Hz. Havvâ'yı yaratarak bütün insanlık ailesini bu çiftten, tek ana babadan türetip yeryüzüne yaymıştır.[32] Âdemoğlu böylece kendi cinsinden eşlerle soyunu devam ettirmiştir.[33] Allah âyette Hz. Havvâ için, "ondan da eşini yarattı" ifadesini kullanmıştır. Kur'ân'da bu ifade, birçok sûrede kullanılmaktadır.[34] Bu ifadeye dayanarak, Hz. Havvâ'nın, Hz. Âdem'in bir

18 Enbiyâ 21/30: *Kur'an Yolu*, III, 676.
19 Rûm 30/20: Râzî, XXVII, 86.
20 İnsân 76/1-2: Elmalılı, IX, 5492-5493.
21 Âl-i İmrân 3/59; Fâtır 35/11.
22 En'âm 6/2; A'râf 7/12; İsrâ 17/61.
23 Mü'minûn 23/12: Zemahşerî, IV, 221.
24 Sâffât 37/11: Taberî, XIX, 510-513.
25 Hicr 15/26: Taberî, XIV, 57-62.
26 Hicr 15/28; Rahmân 55/14: Taberî, XXII, 191-194.
27 İnsân 76/1-2: Taberî, XXIII, 530-536.
28 Hicr 15/28-29: Zemahşerî, III, 405; Secde 32/7-9; Sâd 38/71-72.
29 Zümer 39/6.
30 En'âm 6/98; Zümer 39/6: Taberî, IX, 432-433; XX, 161-162.
31 Rûm 30/21; A'râf 7/189.
32 Nisâ 4/1: Taberî, VI, 339-342.
33 Şûrâ 42/11.
34 A'râf 7/189; Nahl 16/72; Rûm 30 /21; Şûrâ 42/11; *Kur'an Yolu*, II, 11.

parçasından değil, onun yaratıldığı özden yaratılmış olduğu yorumu yapılmıştır.[35] Hz. Havvâ'nın, Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığına dair hadislerin de[36] biri diğerinin canından kopmuş çift olmalarının[37] temsilî anlatımı olarak anlaşılması mümkündür.

Toprak ve sudan bu ilk yaratılış süreci sonrasında insan, Allah'ın başka bir yaratma biçimiyle çoğalıp yeryüzüne yayılmıştır. Buna göre Allah insanı, erkek ve dişinin birbirine katışan sıvısı ile yaratarak çoğaltmıştır.[38] Allah, Âdemoğlunun soyunu, erkeğin üretken sıvısını (*nutfe*)[39] eşinin rahminde yerleştirmek ve hâlden hâle geçirmekle[40] devam ettirmiştir. Bunu da ancak ilim ve hikmet sahibinin yapabileceğine, yine O'nun yarattığı dişi ve erkeğe yemin ederek güçlü bir şekilde göstermiştir.[41] *Nutfe*nin kökü olan *natf*, dökmek ve damlatmaktır. *Nutfe*; az veya çok olsun "saf su, kovanın, kırbanın dibinde kalmış su ve erkeğin üretken suyu" anlamındadır.[42] Kur'ân bu sıvıyı *mehîn* ve *dâfik* özellikleriyle nitelemiştir. *Hevn* kökünden türetilen *mehîn* ve aynı kökten türetilen *heyyin*; saygın ve değerli olmayan demektir.[43] İnce ve zayıf anlamına da gelir.[44] İnsanın yaratıldığı suyun ikinci sıfatı da *dâfik*tır. Bir âyette geçen[45] bu kelimenin kök mânası, suyun bir defada dökülmesidir.[46] Kur'ân insanın yaratılışı için bu kelimeleri kullanarak, aslında değersiz, dayanıksız, vücuttan atılan bir su iken ondan vakarlı ve saygın bir varlık yaratan Allah'ın büyüklüğünü ve yaratma kudretini anlatmaktadır.[47]

İnsanın ana rahminde yaratılış aşamalarından bir diğeri *'alaka* devresidir. *'Alaka* kurumadan önceki donuk, pıhtılaşmış kan anlamına gelir. Araplar, asılan ve yapışan her şeye, ele yapışan çamura, kan emen sülüğe, sevgi ve ilgiye bu kökten kelimeler türetmişlerdir.[48] Bütün bu anlamların, rahimde büyümeye başlayan insanın, yaratılmasının en baştaki hâlini anlattığı düşünülebilir.[49]

---

35 Nisâ 4/1: *Kur'an Yolu*, II, 11.
36 Buhârî, "Nikâḥ", 79, 80; İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 151; İbn Mâce, "Ṭahâret", 77.
37 Nisâ 4/1: Elmalılı, II, 1273.
38 Hucurât 49/13: Taberî, XXI, 382; İnsân 76/2.
39 Mürselât 77/20; Kıyâme 75/37.
40 Mü'minûn 23/13-14; Mürselât 77/21-22; İnsân 76/2: Taberî, XX, 163-165.
41 Leyl 92/3; Necm 53/45-46; Kıyâme 75/39: Taberî, XXIV, 455-456; XXIII, 527.
42 Halîl b. Ahmed, IV, 236; Fîrûzâbâdî, s. 857.
43 Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâġa*, II, 383.
44 Secde 32/8: Taberî, XVIII, 597-600; Mürselât 77/20.
45 Târık 86/6.
46 Halîl b. Ahmed, II, 36; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâġa*, I, 291.
47 Nahl 16/4; Yâsîn 36/77; Necm 53/46.
48 Fîrûzâbâdî, s. 910.
49 Hac 22/5; Mü'minûn 23/14; Kıyâme 75/38; Alak 96/2.

Rahimdeki bu kan damlası (*'alaka*), sonra et parçasına (*mudga*) dönüşür. Kur'ân'da iki âyette geçen[50] *mudga* sözlükte; "et parçası, insanın kalbi ve alakadan yaratılan et" anlamlarına gelmektedir.[51] Ayrıca "çiğnenen şeyin ağızda kalan artığı"[52] ve "kemik üzerindeki et parçası" da *mudga* olarak tanımlanır.[53] Yaratılış çerçevesinde insanın rahimlerde yaratılış safhası[54] ve yeniden dirilişle ilgili[55] Kur'ân'da et (*lahm*) kelimesi geçen birer âyet bulunmaktadır. Buna göre yaratılışta *lahm*, ceninin kemiğini saran ve organlarını birbirine bağlayan et parçalarıdır. Öyleyse bu aşamada kemikler de oluşmaktadır. Kur'ân'da kemik anlamındaki *'azm*, bir tanesi insanın yaratılış aşamaları[56] ve on bir tanesi yeniden dirilişin imkânı[57] bağlamı olmak üzere on iki âyette geçer. İnsanın yaratılış aşamasında önce *mudga*nın içerisinde kemikler (*'ızâm*) oluşur ve gelişir. Bunlar zaman içinde düzgün bir insan biçimini alır. Sonunda ruh üflenir ve bedene can verilir.[58]

Bütün bu olanlar karın duvarı, rahim duvarı ve cenini çevreleyen zar veya rahim içindeki "üç kat karanlık" (*zulumâtün selâs*) içinde oluşur.[59] Allah Teâlâ insanı; ana rahminde dilediği cinsiyet, renk ve surette yaratır.[60] Onu; babaya, anneye, teyzeye veya halaya yahut da kendisiyle Hz. Âdem arasındaki soyundan birisine benzer kılar.[61] Ana karnından çocuk olarak çıkan insanın gelişimi yine aşamalar hâlinde; çocukluk, kuvvetli gençlik ve yaşlılık şeklinde devam eder.[62] İnsanların bir kısmı ise ihtiyarlığa ulaşamadan ömrünü tamamlar.[63]

---

50 Hac 22/5; Mü'minûn 23/14.
51 Halîl b. Ahmed, IV, 149.
52 Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, II, 217.
53 Fîrûzâbâdî, s. 788.
54 Mü'minûn 23/14.
55 Bakara 2/259.
56 Mü'minûn 23/14.
57 Bakara 2/259; İsrâ 17/49, 98; Mü'minûn 23/35, 82; Yâsîn 36/78; Sâffât 37/16, 53; Vâkıa 56/47; Kıyâme 75/3; Nâziât 79/11.
58 Hac 22/5; Mü'minûn 23/12-15; Nûh 71/14; İnsân 76/1-2; Taberî, XXIII, 297-299, 530-536.
59 Zümer 39/6.
60 Âl-i İmrân 3/6.
61 İnfitâr 82/6-8: Taberî, XXIV, 178-180.
62 Nahl 16/70.
63 Mü'min 40/67: Taberî, XX, 359.

İNSAN ÜSTÜN NİTELİKLERLE DONATILMIŞTIR

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ٓي اَحْسَنِ تَقْو۪يمٍۘ ﴿٤﴾

"Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır."

(Tîn 95/4)

Rabbimiz, Hz. Âdem'i kıvama gelen kuru çamura şekil vererek yaratmış, soyunu da ana rahminde büyütmüş ve ona can vermiştir.[64] İnsan, henüz doğmadan göz, kulak, idrak, akıl ve bilme[65] nimetlerine sahip kılınmıştır.[66] Böylece insan; cansızken canlı, konuşamazken konuşan, duymazken duyan hâle getirilmiştir.[67] Yüce Allah insanı, anasının karnından düşünemez ve yaratıcısı dâhil[68] hiçbir şeyi bilmez hâlde çıkardıktan sonra ona bilmediklerini öğretmiştir. Allah, verdiği bu nimetler ve kendisine iç-dış dünyasından sunduğu deliller sayesinde insanın, iyiyi kötüden ayırt edebilmesini sağlamıştır.[69]

Yüce Allah, insan neslini Hz. Âdem'den itibaren tek veya çoklu (ikiz, üçüz…) kız ve erkek çocuklar bağışlayarak sürdürmüş, yeryüzüne yaymıştır. Ana rahminde erkekli dişili,[70] farklı görünümde yaratmanın ve ömrünü belirlemenin bilgisi ve kudreti Allah'a aittir. Bu alanda rastlantıya yer yoktur.[71] Dünyaya gelen çocuklar, dünya hayatının süsü[72] ve ailenin tatlı bir meyvesidir, ancak Allah, dilediğine de evlât vermeyebilir.[73] Rabbimiz bu konuda da takdirin yalnız kendisine ait olduğunu belirterek Câhiliye döneminin erkek evlâtla övünme tutumunu değersiz kılmıştır. O, bunun yerine kulundan her armağanına şükretmesini ister. Evlât nimetinden mahrum bırakılması hâlinde de dünya sınavında insandan beklenen Allah'ın bu kararına sabretmesidir.[74]

---

64 Secde 32/9; Sâd 38/72: Taberî, XX, 144.
65 Nahl 16/78: Taberî, XIV, 315.
66 Secde 32/9; Beled 90/8-9: Taberî, XXIV, 415.
67 Mü'minûn 23/14: Zemahşerî, IV, 221.
68 Nahl 16/78: Zemahşerî, III, 458.
69 Nahl 16/78: Taberî, XIV, 315.
70 Nebe' 78/8: Taberî, XXIV, 9.
71 Fâtır 35/11: Taberî, XIX, 342-345; Nebe' 78/8.
72 Kehf 18/46.
73 Nahl 16/72: Taberî, XIV, 295-304; Mü'minûn 23/79; Şûrâ 42/49-50.
74 Bakara 2/216; Şûrâ 42/50: *Kur'an Yolu*, IV, 760-762.

Çocuğun, annesine büyük zorluk verdiği hamilelik doğumla sona erer.[75] Her yaratılanın olduğu gibi insanın ömrü de Allah tarafından belirlenir. Yüce Allah yarattığı bütün varlıklara bir ömür (*ecel*) vermiştir.[76] Bazıları daha cenin hâlinde iken ana rahminde süresini tamamlar. Kimi doğduktan sonra ergenliğe ulaşamadan ve kimi de ömrün düşkün çağında dünya hayatından ayrılır.[77] Ömrün eksilen ve geride kalan kısmı da her an O'nun bilgisindedir. Dilediği kullarının ömrünü uzun veya kısa takdir eden,[78] dilediği varlığı yaratan ve istediği kadar ve biçimde yaşatan Yüce Allah'tır.[79]

Doğum sonrasında bebeğin normal emzirilme süresi yaklaşık iki senedir.[80] Bir çocuğun dünyaya getirilmesinde, beslenmesinde, büyütülmesinde ve eğitilmesinde anne ve baba ortak sorumluluğa sahiptir. Ancak annenin fedakârlığı özellikle vurgulanmıştır.[81] Nitekim Hz. Peygamber (sas), "Ey Allah'ın Resûlü, kendisine güzel davranıp yakınlık göstermemi en çok hak eden kimdir?" şeklindeki bir soruya *"Annen"* cevabını vermiş, "Sonra kimdir?" denilince yine *"Annen"* demiş, üçüncü defada da *"Annen"* dedikten sonra nihayet dördüncü soruda *"Baban"* buyurmuştur.[82]

Yüce Allah'ın sayısız iyiliği karşılığında insandan beklenen, sadece O'na kulluk etmesi ve büyük sıkıntılarla bu dünyaya gelmesine ve büyümesine aracı olmuş anne-babasına iyilikte bulunmasıdır.[83] Olgunluk çağına gelip kırk yaşına ulaşınca, ebeveyni hakkında Allah'ın haklarını tanıyıp onlara güzel dileklerle dua etmesi beklenir.[84] Allah yaşlılığa kadar ulaştırdığı kullarının yetişkinlik yıllarındaki gücünü zamanla, çocukluk devresine benzer şekilde zaafa döndürür, adım adım ölüme yaklaştırıldığını hissettirir.[85] Artık o, gençlik ve dinçlik döneminde bildiklerini unutarak çocukluğundaki gibi bilmez hâle gelir.[86]

Diğer varlıklar gibi insanın yaratılması da Cenâb-ı Hakk'ın varlığını, birliğini ve O'nun eşsiz kudretini göstermektedir.[87] Buna karşılık ondan kendisi başta olmak

75 Mü'min 40/67.
76 En'âm 6/2; A'râf 7/34; Yûnus 10/49.
77 Hac 22/5: Taberî, XVI, 461-465.
78 Fâtır 35/11: Taberî, XIX, 342-345.
79 Nahl 16/70: İbn Âşûr, XIV, 211.
80 Bakara 2/233; Lokmân 31/14.
81 Lokmân 31/14.
82 Lokmân 31/14: *Kur'an Yolu*, IV, 337-338; Buhârî, "Edeb", 2; Tirmizî, "Birr", 1.
83 Lokmân 31/14; Ankebût 29/8.
84 Ahkāf 46/15: Taberî, XXI, 136-141.
85 Rûm 30/54; Hac 22/5: Taberî, XVI, 461-465; Nahl 16/65, 70: İbn Âşûr, XIV, 198, 211.
86 Yâsîn 36/68: Taberî, XIX, 478.
87 Câsiye 45/4: Taberî, XXI, 72-73.

üzere bütün canlıların nasıl tek bir hücreden yaratıldığı ve aşamalar hâlinde geliştiği[88] üzerinde düşünmesi beklenmektedir. Bireyler, evrende yaratılmışların varlığını ve düzenini düşünerek bundan dersler çıkarmalıdır. Dışındaki evrenin bir düzen içinde işleyişi insanı kendi iç evrenine yönlendirecek ve yaratılışındaki bedensel, akılsal ve duygusal güzelliği fark ettirecektir.[89] İçinde yaşadığı ve üzerinde taşıdığı bu üstün özellikler onu Yüce Yaratıcının birliğini; kudretinin, bilgisinin ve sanatının eşsizliğini kabule götürmeli, inancını derinleştirmelidir.[90]

Allah insanın ırk ve akrabalık bağına dayalı olarak oluşturduğu topluluklar var etmiştir. İnsan topluluklarının sülâle, kabile gibi gruplara ayrılmalarını, birbirlerini tanıma nedeni kılmıştır.[91] İnsanlar tanınabilsin diye ikizler de dâhil olmak üzere her birini farklı yaratmıştır.[92] Allah, dağları ve meyveleri farklı ana renklerde ve onların tonlarında yarattığı gibi insanları ve hayvanları da farklı farklı renklerde var etmiştir.[93] İnsanların bedenlerinin renkleri gibi, dillerinin farklı olması da Allah'ın dilediğini yaratmaya kâdir olduğunun kanıtlarındandır.[94]

İnsan, temiz bir yaratılışla (*fıtrat*) yaratılmıştır.[95] O yaratılıştan tevhid inancını benimsemeye yatkındır ve kendisinden bu inançta kalma sözü alınmıştır.[96] Bununla birlikte insana iyilik ve kötülük yolundan dilediğini seçebilecek bir yaratılış da verilmiştir. Kur'ân'da insana doğruyu ve yanlışı seçmekte hür irade verildiği belirtilmiştir.[97] Yüce Allah, her cana, kendisi için en uygun olanı, iyiliği, kötülüğü, isyanı, ilâhî emre uymayı, alması veya bırakması gereken şeyleri açıklamıştır.[98] O ilk yaratılışında günahsızdır, gelişmeye elverişlidir ve olgun bir insan olmanın bütün imkânlarına sahiptir. Ona beslenme, barınma, gelişme, üreme vb. faydalı yollar da gösterilmiştir.[99] Allah Teâlâ dileseydi elbette insanların tamamını bu fıtrata göre Müslüman yapar,[100] farklı yollara girmelerine izin vermeyebilirdi. Ancak Allah, seçim özgürlüğünü insanlara vermiştir. Doğruyu göstermek için de Hz. Âdem ve sonra Hz. Nûh'tan itibaren onlara peygamberler göndermiştir. Allah'ın dileği, insanların gönderdiği

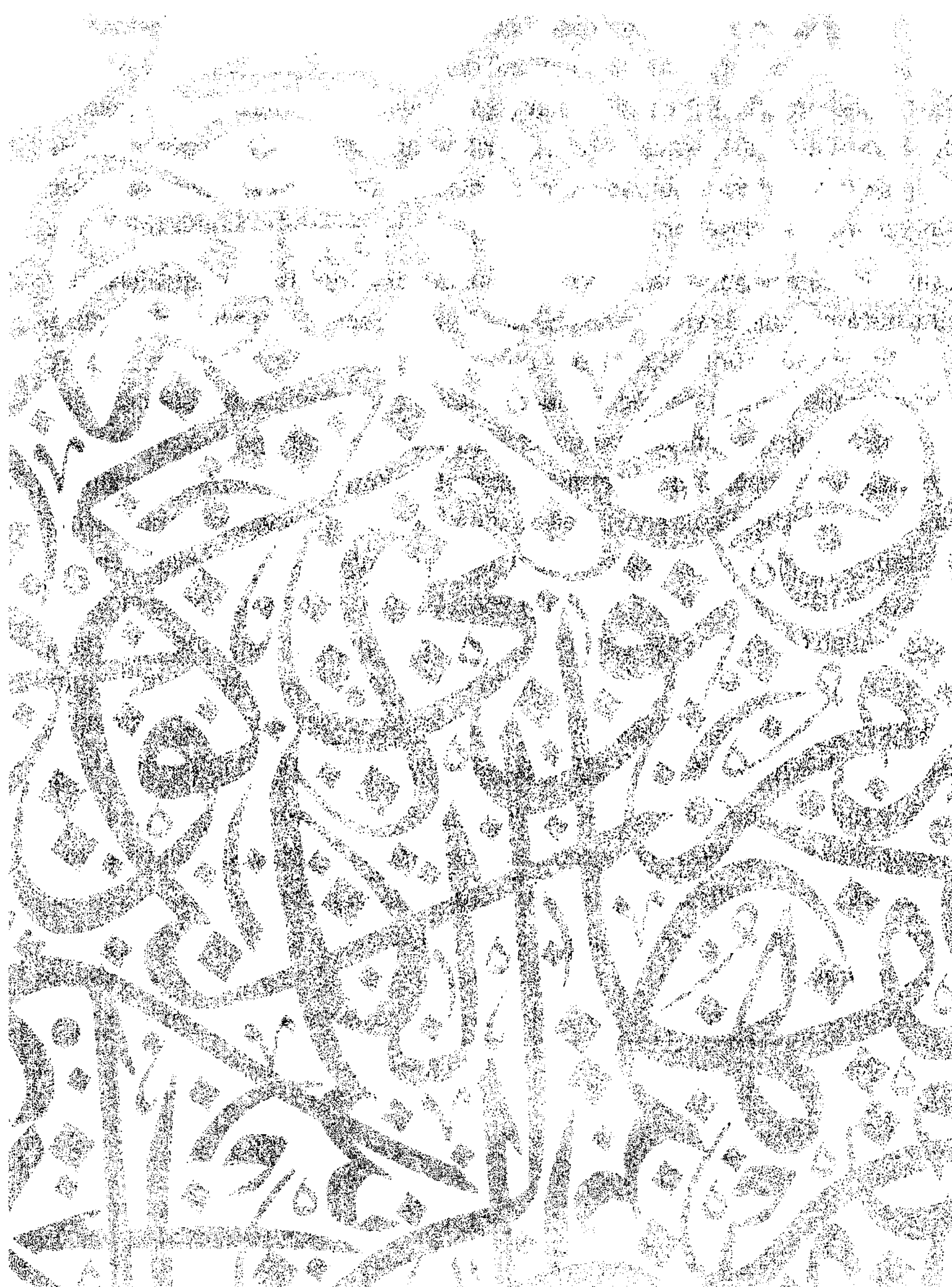
88 Câsiye 45/4: Elmalılı, VI, 4308-4309.
89 Fussılet 41/53; Câsiye 45/4: Âlûsî, XXV, 139.
90 Zâriyât 51/20-21: *Kur'an Yolu*, V, 126.
91 Hucurât 49/13: Taberî, XXI, 383-388.
92 Nahl 16/70: Ebussuûd, III, 380-381.
93 Fâtır 35/27-28: Taberî, XIX, 363.
94 Rûm 30/22: Taberî, XVIII, 479.
95 Rûm 30/ 30: *Kur'an Yolu*, IV, 312-313; Buhârî, "Cenâ'iz", 80; Müslim, "Kader", 22.
96 A'râf 7/172: Taberî, X, 546-565.
97 Kehf 18/29; İnsân 76/3.
98 Şems 91/7-10: Taberî, XXIV, 440-442; İbrâhîm 14/32: Ebussuûd, III, 262-263.
99 Tâhâ 20/50: Taberî, XVI, 79-82.
100 Hûd 11/118-119.

elçilerin rehberliğinde iyiliğin hâkim olduğu erdemli toplumlar hâlinde yaşamalarıdır. Ancak Allah bunu insanların kendi serbest iradeleriyle gerçekleştirmelerini istemiştir.[101] O, peygamberlerini büyük ödülü müjdelemeleri, büyük cezaya karşı uyarmaları için göndermiştir.[102] Ancak insanlar hayatlarını düzene koyan dinin, iman ve amel boyutunda ihtilâfa düşmüş, fırkalara ayrılmışlardır.[103] Allah da insanların tercihlerine göre ödül ve cezayı âhirette vermeyi dilediğinden dünyada doğru yapanlar da yanlış yapanlar da olacaktır.

Kur'ân insanın yaratılışına, muhatabı olan müşrik Arapları ikna için, âhiret hayatı ve tevhid kapsamında yer vermiştir. Varlıkları yaratma ve yaşatma Rabbimizin yetkisindedir ve bunda onların tanrı edindiği şeylerin asla rolü yoktur. Hz. Âdem'i topraktan ve onun soyunu da vücudundan atılan bir sıvıdan, ancak üstün özelliklerde yaratan Allah'tır. İnsanı bir erkeğin eril suyundan ana rahminde aşamalardan geçirerek erkek ve kız hâlinde yaratmak ancak ilâhî kudretle mümkündür. Allah, bedenden atılan birkaç damla sıvıyı ete kemiğe büründürüp biçimlendirmiş, hiçbir şey bilmez hâlde doğmasına rağmen insanı akıl ve duyularla yaratılmışların en üstünü ve seçkini hâline getirmiştir. Kimlerin yaratılacağını ve ne kadar yaşayacağını takdir eden Allah'tır. Bütün insanlar, Yüce Allah'ın kuludur ve aralarında dil, renk ve ırkla övünme söz konusu olamaz. İnsan için esas olan dünyada yapıp ettiklerinin hesabını âhirette Rabbine vereceği bilinciyle yaşamak ve şeytana aldanmamaktır. Bu bilinci elde etmek için ise kendi yaratılış aşamalarına ve evrenin ihtişamına bakması yeterlidir.

101 Hûd 11/118-119.
102 Bakara 2/213: Taberî, III, 620-626.
103 Yûnus 10/19.

İNSANIN
ÖZELLİKLERİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ٓي اَحْسَنِ تَقْو۪يمٍۘ ﴿٤﴾

"Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır."

(Tîn 95/4)

وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۙ ﴿٧﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۙ ﴿٨﴾ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ
﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۜ ﴿١٠﴾

"Nefse ve onu (insanın özü olarak) şekillendirip düzenleyene; ona kötü ve iyi olma kabiliyetlerini verene (yemin olsun)! Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu arzularıyla baş başa bırakan da ziyan etmiştir."

(Şems 91/7-10)

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَن۪ٓي اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَث۪يرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْض۪يلاً ﴿٧٠﴾

"Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık."

(İsrâ 17/70)

وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُۜ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

"O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!"

(İbrâhîm 14/34)

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ اِلَى اللّٰهِۚ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَم۪يدُ ﴿١٥﴾

"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemaliyle hep övgüye lâyık olan O'dur."

(Fâtır 35/15)

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَم۪يعاًۚ فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنّ۪ي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾

"Onlara şöyle dedik: Oradan hepiniz inin! Benden size muhakkak bir rehber gelecektir. Kim benim gönderdiğim rehbere uyarsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir."

(Bakara 2/38)

إِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعاًۙ ﴿١٩﴾ اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاًۙ ﴿٢٠﴾
وَاِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعاًۙ ﴿٢١﴾

"Gerçekten insan pek tahammülsüz bir tabiatta yaratılmıştır. Başına bir fenalık geldi mi sızlanır durur. Ama ona bir nimet nasip olursa kendisinden başkasını yararlandırmaz."

(Meâric 70/19-21)

وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِه۪ٓ اَوْ قَاعِداً اَوْ قَٓائِماًۚ فَلَمَّا كَشَفْنَا
عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَٓا اِلٰى ضُرٍّ مَسَّهُۜ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِف۪ينَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

"İnsanın başına zararlı bir şey geldiğinde yan üstü yatarken veya otururken ya da ayakta iken hemen bize dua etmeye koyulur; onu zararlı durumundan kurtardığımızda ise -sanki başına gelen zararı gidermeye bizi çağırıp yalvarmamış gibi- inkârcılığa dönüp yoluna devam eder; haddi aşanlara işte bu şekilde yaptıkları güzel görünmektedir."

(Yûnus 10/12)

قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُۜ ﴿١٧﴾ مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُۜ ﴿١٨﴾ مِنْ نُطْفَةٍۜ خَلَقَهُ
فَقَدَّرَهُۙ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّب۪يلَ يَسَّرَهُۙ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُۙ ﴿٢١﴾ ثُمَّ اِذَا شَٓاءَ
اَنْشَرَهُۜ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُۜ ﴿٢٣﴾

"Kahrolası o insan! Ne kadar da nankör! (Bir düşünse) Allah onu neden yarattı? Bir spermden yarattı da ona şekil verdi. Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Nihayet onun canını aldı ve kabre koydu. Sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltecek. Hayır! İnsan, Allah'ın emrettiğini yapmadı."

(Abese 80/17-23)

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾

"Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; imtihan edelim diye onu işitir ve görür kıldık."

(İnsân 76/2)

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُ عَلَى ذَلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾
وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾

"İnsan gerçekten Rabbine karşı çok nankördür. Hiç şüphesiz buna kendisi de şahittir. Şüphesiz mal sevgisine de çok düşkündür. "

(Âdiyât 100/6-8)

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾

"Ve ona iki yolu göstermedik mi?"

(Beled 90/10)

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اِقْرَأْ وَرَبُّكَ
الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ اَلَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren Rabbin sonsuz kerem sahibidir."

(Alak 96/1-5)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân, insana yaratılışını hatırlatarak, ondan varlığının bilincine varmasını ister. Allah'ın yarattığı her can, pek çok değere ve donanıma sahip olarak dünyaya gelir. Kur'ân'da insanın yaratılışı ve tabiatı hakkında anlatılanlar, onun dünyadaki sınavı ile yakından ilgilidir. Kur'ân insanın, iyi yönlerini geliştirmesini kötüye olan eğiliminden vazgeçmesini ister. Bunun için insan vahyin rehberliğine ihtiyaç duymaktadır. Özellikle Mekkî sûrelerde, ondan vahyin eğitimiyle şeytanın aldatmalarına açık olumsuz özelliklerini bırakması ve iyiliğe yönelmesi istenir. Medenî sûrelerde de muhataplar buna özendirilmeye devam edilmiştir.

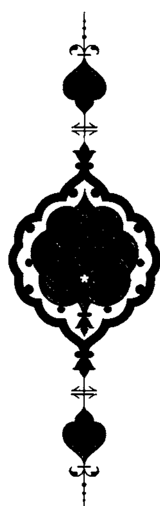
Yeryüzünün en şerefli varlığı olan insan, kendisi için belirlenen bir görevi (*hilâfet*) yerine getirmek üzere yeryüzüne gönderilmiştir. Diğer yandan, *'abd*[1] kelimesi, insanın Yüce Allah karşısındaki konumunu ifade eder. O, bu dünyada Allah'a kulluk etmek üzere yaratılmıştır.[2] Allah, yeryüzünü, insanın yaşamasına ve gerekli düzenlemeleri yapmasına uygun hâle getirmiştir.[3] Allah'ın insanoğluna büyük ve kıymetli nimetler sunması (*tekrîm*), ona değer verdiğini gösterir.[4] Yeryüzünün onun kullanımına hazır kılınması (*teshîr*), insanın da bunları kullanıp değerini bilecek yetenekte yaratıldığına işarettir.[5] Bu kıymetleri doğru değerlendiremeyenlerin özellikleri de Kur'ân'da açıkça dile getirilmiştir. Böyle olan insan, Rabbinin gönderdiği doğru bilgi ile eğitilmemiş, gerçeği örten, nimetin şükrünü edâ etmeyen nankör[6] (*kefûr-keffâr,*[7] *kenûd*[8]) biridir. Hakkı, doğruyu dikkate almaz,[9] yerli yerince davranmaz[10] ve Allah'a karşı gelir, günaha girer (*zalûm*).[11] Bilgisiz, sabırsız, serinkanlı olamayan ve fevrî davranışlar

1 İbn Fâris, IV, 205.
2 Râgıb el-İsfahânî, s. 428-429.
3 Nahl 16/12; Zuhruf 43/13-14.
4 Râgıb el-İsfahânî, s. 428-429.
5 Râgıb el-İsfahânî, s. 227.
6 Râgıb el-İsfahânî, s. 433.
7 Hûd 11/9; İbrâhîm 14/34; İsrâ 17/67; Şûrâ 42/48; Abese 80/17.
8 Âdiyât 100/6.
9 Halîl b. Ahmed, III, 78.
10 İbn Düreyd, II, 934.
11 İbrâhîm 14/34.

sergileyen[12] biridir (*cehûl*).[13] Sabırsızdır, iyice düşünmeden, durum olgunlaşmadan harekete geçer (*acûl*).[14] Sabrı çabuk tükenir, zorlukları kaldıramaz, sıkıntılar karşısında sızlanır, imkân bulunca bencilleşir (*helû'*).[15] Şükretmekten uzaktır, cimridir, sahip olduklarının çok azını paylaşabilir (*katûr*).[16] Bütün bu isimler Kur'ân'da Arapçanın mübalağa bildiren kalıplarında kullanılmıştır. Bu vurgu, insandaki özelliklerin güçlü olduğuna dikkat çeker.

12 Halîl b. Ahmed, I, 270; İbn Düreyd, I, 494; Râgıb el-İsfahânî, s. 102.
13 Ahzâb 33/72.
14 İsrâ 17/11; Enbiyâ 21/37; Halîl b. Ahmed, III, 103-104; Râgıb el-İsfahânî, s. 323; Fîrûzâbâdî, s. 1029-1030.
15 Halîl b. Ahmed, IV, 317.
16 İsrâ 17/100; Halîl b. Ahmed, III, 358; İbn Düreyd, I, 393; Fîrûzâbâdî, s. 459.

Kadın önce yeni bir canı yüklendiğini hiç fark etmemişti. Çünkü o küçücük can, yalnız Allah'ın bilebileceği bir evredeydi.[1] Sonra zaman geçti, kadın ve erkek, ikisi de hem çok telâşlı hem de çok sevinçli bir bekleyişe girdiler. Sevinçliydiler, çünkü soylarını devam ettirecek bir can yoldaydı. Telâşlıydılar, çünkü bu bebek zorlu süreçleri aşıp, sağlıkla gelebilecek miydi dünyaya? Kadınla erkek Rablerinin gücünü, kendi çaresizliklerini yüreklerinin ta derinlerinde hissettiler ve şöyle yakarıp söz verdiler: "Bize sağlıklı bir evlât verirsen şükründen asla vazgeçmeyiz." Kullarının dualarını geri çevirmeyen Rableri onların duasını da kabul etti ve bebek sağlıkla dünyaya geldi. Ne yazık ki çaresizken yalvara yakara dua eden anne-baba, sözlerinden dönüvermişlerdi. Şükretmek bir yana, bu yavruyu onlara vereni de çoktan unutuvermişlerdi: *"Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda ona ortaklar koşar…"* olmuşlardı.[2] Âyetlerin, Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'yı anlattığını söyleyenler vardır.[3] Ancak müfessirlerin çoğu, bu âyetlerin bebeğinin dünyaya gelme sürecindeki aceleciliği ve endişeyi yüreğinde hisseden her anne-babayı anlattığı yorumunu yapmışlardır.[4] Daha da önemlisi, bu âyetlerde, insan benliğinin temel özellikleri vurgulanır: Sıkıntı zamanında Allah'a yalvarıp yakarmak, güçsüzlüğünü görüp hissetmek ve kendisine iyiliklerde bulunan Rabbini hatırlamak. Zorluklar bittiğinde ise kendini yeterli görmek, bu zorlukları kendi gücü ve bilgisiyle aştığını sanmak ve şükretmeyi unutmak.[5]

---

1 İnsân 76/1.
2 A'râf 7/189-190: Zemahşerî, II, 540-541; Elmalılı, III, 2350-2353.
3 A'râf 189: Mukātil b. Süleyman, II, 79-80; Taberî, X, 629; İbn Ebî Hâtim, VI, 1630-1631.
4 A'râf 189: Zemahşerî, II, 541; İbn Kesîr, VI, 379-382; Elmalılı, VII, 2352-2353.
5 Yûnus 10/12; Kasas 28/78; Alak 96/67.

İNSAN İYİLİĞE DE KÖTÜLÜĞE DE ELVERİŞLİ YARATILMIŞTIR

وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۙ ﴿٧﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۙ ﴿٨﴾ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ ﴿٩﴾
وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۜ ﴿١٠﴾

"Nefse ve onu (insanın özü olarak) şekillendirip düzenleyene; ona kötü ve iyi olma kabiliyetlerini verene (yemin olsun)! Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu arzularıyla baş başa bırakan da ziyan etmiştir."

(Şems 91/7-10)

Yüce Allah topraktan yarattığı insana isimleri öğretmekle onun meleklerden saygı görmesini sağlamıştır.[6] Oysa melekler daha önce onun yaratılmasına karşı çıkmışlardı. Kur'ân'ın yaratılış kıssasının öğrettiği en önemli nokta, insanın var ediliş amacıdır. O, yeryüzünde sorumluluk yüklenecek bir *halife*dir. Bu görevi hakkıyla yerine getirebilmesi için insanın Allah'ın uyarı ve yönlendirmelerine ihtiyacı vardır. Bu kıssanın öğrettiği bir başka önemli nokta ise insanın en büyük düşmanının şeytan olduğudur.[7] İnsan onun kibirlenme,[8] isyan edip karşı gelme, hatasının sorumluluğundan kaçma,[9] kin güdüp intikam alma[10] gibi kötü davranışlarından uzak durmalıdır. İnsan, şeytanın onu doğru yoldan çıkarmak için başvuracağı hilelere[11] karşı çok dikkatli olmalıdır.[12] Çünkü şeytanî özellikleri taşıyan İblîs rahmetten tamamıyla kovulmuş,[13] insan da ona kandığı için cennetten çıkarılmıştı.[14] Şimdi insan cenneti, emek vererek, alın teri dökerek hak edecek ve orada sonsuza kadar kalacaktır. Kur'ân'da insanın dünya hayatının başlangıcına yapılan göndermeler, işte bu son hedefin gerçekleştirilmesine yöneliktir.

---

6 Bakara 2/31: Abdürrezzâk b. Hemmâm, I, 42-43; Taberî, I, 515-516.
7 En'âm 6/142; Yûsuf 12/5; İsrâ 17/61; Kasas 28/15; Fâtır 35/6; Yâsîn 36/60.
8 İsrâ 17/61; Sâd 38/74.
9 İbrâhîm 14/22.
10 Sâd 38/82.
11 A'râf 7/22; Enfâl 8/48; İsrâ 17/64; Haşr 59/16.
12 Nûr 24/21; Zuhruf 43/62.
13 Hicr 15/34; Sâd 38/78.
14 Bakara 2/36; A'râf 7/24; Tâhâ 20/123.

İnsanın aslî vatanına, cennete dönme yolculuğu, çeşitli zorlukları içinde barındıran bir süreçtir. O, dünya sınavında iyiliğe de kötülüğe de eğilimli yaratılışıyla baş başadır artık.[15] O; refah, mutluluk, sağlık ve başarıyla da açlık, korku, hastalık ve kıtlıkla da sınanacaktır.[16] İnsan, kötülüğe eğilimini harekete geçiren ve besleyen birçok unsurla karşı karşıyadır. Her şeyden önce dünya hayatı, çok cazip bir çeldiricidir. İnsana bütün güzelliklerin burada olduğu düşüncesini verir.[17] İnsanın da ona doğru güçlü bir yönelişi vardır.[18] Dünyanın bu çekiciliği, tabiatındaki özellikler yüzünden onun karşısına büyük sınavlar çıkarır.[19] İşte şeytan da insanın zaaflarıyla, dünyanın insana çekici gelen nimetlerini buluşturmayı amaçlar. Ettiği yemini bu yolla yerine getirmeye çalışır. Her yönden insana yaklaşır ve bütün oyununu onun zayıf yanları üzerine oynar.[20] İnsanın karakterini de akıbetini de kendisine benzetmeye çalışır.[21] Sonuçta insanların çoğu hakka inanmaz hâle gelirler.[22] İmandan uzak kalan ve Allah'ın zikrinden yüz çeviren insanların da dünya hayatından başka arzuları olmaz. Orada kalıcı olmanın peşine düşerler.[23] Allah Teâlâ bu konuda insanları şöyle uyarır: *"Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici gelmiştir. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır."*[24]

Rabbimiz insanın zayıf yaratıldığını bildirir. İnsan fiziksel ve ruhsal birtakım zayıflıklar taşır. Arzularına hâkim olamaz. Sözünü yerine getirmede azimli değildir.[25] Her istediği şeyi yapamaz.[26] Kur'ân-ı Kerîm insanın en başta gelen zayıflığının Allah'a karşı isyan (*zulüm*) olduğunu bildirir. İnsan kendisine ve diğer insanlara kötülük eder, günaha girer. Allah'ın emrine karşı cüretkâr davranır ve sonunda aldanır.[27] Onu bu duruma düşüren çok cahil (*cehûl*) olmasıdır. Sonunu düşünmeden büyük sorumluluklar yüklenir.[28]

---

15 İnsân 76/3; Şems 91/9-10.
16 Bakara 2/155; Enbiyâ 21/35.
17 En'âm 6/32; Râd 13/26; Ankebût 29/64.
18 Kasas 28/79.
19 Ra'd 13/26; Kehf 18/7; Hadîd 57/20.
20 Nisâ 4/119; İsrâ 17/64; Mü'minûn 23/97; Sâd 38/82.
21 İsrâ 17/62; Hicr 15/39.
22 Ra'd 13/1; Mü'min 40/59.
23 Necm 53/29: Taberî, XXII, 58.
24 Âl-i İmrân 3/14.
25 Nisâ 4/28: Taberî, VI, 624-625; Mâtürîdî, III, 174; Zemahşerî, II, 61; Tâhâ 20/115; Rûm 30/54; Yâsîn 36/68.
26 İsrâ 17/37.
27 Ahzâb 33/72: Taberî, XIX, 205; ayrıca bk. A'râf 7/160; İbrâhîm 14/34.
28 Ahzâb 33/72: Taberî, XIX, 205; İbn Kesîr, XI, 252; Mâverdî, IV, 430; ayrıca bk. İsrâ 17/85; Rûm 30/6-7.

İnsanın zaaflarından biri de varlığını sürdürecek araçlar ve imkânlar elindeyken kendisini yeterli görmesidir. İnsan bu araç ve imkânları sağlayanın gerçekten kendisi olduğunu düşünmeye başlar.[29] "Kimsenin yardımına ihtiyacım yok" der. Hiçbir engel tanımak istemez. Herhangi bir kayda bağlanmayı sevmez. Bu hâliyle o, taşkın su gibidir. Sınırları aşan insan artık tanrısal sıfatlara öykünmektedir. Yöresindeki her şeye kendisinin sahip olduğu ve her şeyi kendisinin yönettiği inancındadır. Bu kendini yeterli görüp haddi aşma noktası, inançsızlık hâlinin de temelidir. Artık insan, bütün mahlûkatın bir yaratanı olduğunu ve gerçek bir sahibi bulunduğunu görmemektedir. Bu aslında onun zayıflıklarının, unutkanlık, cahillik ve nankörlüklerinin yol açtığı bir taşkınlık hâlidir. Kur'ân'ın ilk inen âyetlerinde, Rabbinin onu yarattığını, ona bilmediklerini öğrettiğini unutan müşrik bir insan olan Ebû Cehil üzerinden bu durum şöyle anlatılır: *"Hayır! Gerçek şu ki insan, kendini kendine yeterli görerek çizgiyi aşar."*[30] Aynı insan yokluk ve sıkıntılarla imtihan edildiğinde karamsarlığa düşer. Yine bir âyette müşrik insanın bu hâli şöyle tasvir edilir: *"İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer; başına bir kötülük gelince de hemen karamsarlığa düşer."*[31] Allah ona malı ve bedeniyle ilgili bir nimet tattırdığında buna sevinir. Fakat kendi elleriyle yaptığı günahlar yüzünden başına bir belâ geldiğinde hemen ümitsizliğe düşer.[32] O, dünya hayatında sınandığını anlamamıştır. Her şeyi maddî varlıkla ölçmektedir: *"Rabbi ona imtihan için ikramda bulunduğunda ve onu nimetlere boğduğunda, 'Rabbim bana ikram etti.' der (mutlu olur). Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise 'Rabbim beni önemsemedi.' der (mutsuz olur)."*[33] Kalplerine imanın yerleşmediği (*nifâk*) kimi insanlar da vardır ki, Allah'a şartlı olarak kulluk ederler. Kendilerine bir iyilik gelirse bundan pek memnun olurlar, ama başlarına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirirler.[34] Sorunlar karşısındaki bu gelgitli durum, kulun Rabbiyle ilişkisini derinden yaralar. Adı "ümitsiz" anlamına gelen İblîs[35] için bu anlar fırsat anlarıdır. Böyle zamanlarda insana yaklaşması, onu da kendisi gibi ümitsizliğe sevk edip yoldan çıkarması kolaylaşır. O zaman insan kendisine bahşedilen bütün kıymetleri bir kalemde silip atacak kadar ümidini yitirir ve nankörleşir, iyilik bilmez olur.[36]

---

29 Zümer 39/49.
30 Alak 96/6-7: Taberî, XXIV, 532-533; Kurtubî, XXII, 381-382.
31 İsrâ 17/83; ayrıca bk. Fussılet 41/51.
32 Rûm 30/36: Taberî, XVIII, 501.
33 Fecr 89/15-16.
34 Hac 22/11: Taberî, XVI, 472.
35 Râgıb el-İsfahânî, s. 60.
36 Hûd 11/9; Şûrâ 42/48.

İnsanın kendini yeterli görme zaafıyla yakından ilgili diğer bir özelliği de cimri oluşudur.[37] O, kendisi için hep en iyi olanı ister, kendini en güzel olana lâyık görür. Her şey kendisinin olsun ister. Haddinden fazla malı olsa bile bu huyu değişmez. Ondaki bu kuvvetli duygu âyetlerde şöyle anlatılır: *"De ki: Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz. Zaten insan çok cimridir."*[38] *"O, mal sevgisine aşırı derecede kapılmıştır."*[39] Kur'ân, bu özelliği taşıyan Câhiliye toplumunun ileri gelenlerini şöyle eleştirmiştir: *"Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz. Birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvik etmiyorsunuz. Mirası hak hukuk demeden yiyorsunuz. Malı aşırı derecede seviyorsunuz."*[40] Sahip olma arzusu, hayatın temel amacı hâline gelip bir tutkuya dönüştüğünde, insanı hak-hukuk tanımaz ve doymak bilmez bir hâle getirir. Böyle bir insan malı mülküyle her istediğini yapabileceği düşüncesine kapılır. *"Malının kendisini sonsuzca yaşatacağını zanneder."*[41] Şayet âhiret varsa malının orada da kendisini kurtaracağına inanır. Hatta orada daha güzel şeylere kavuşacağını hayal eder. Fakat gerçek onun düşündüğü gibi değildir.[42]

İnsan, hırs ve tutkulara sahip bir varlıktır. O, haklarından, çıkarlarından ve arzularından asla vazgeçmek istemez. Hep kendi rahatını düşünür.[43] Mal ve sağlık istemekten usanmaz.[44] Nitekim Allah Resûlü (sas) insanın bu hâlini şöyle anlatır: *"Âdemoğlunun bir vadi dolusu malı olsa bir vadi dolusu malı daha olmasını arzu eder. Âdemoğlunun gözünü ancak toprak doldurur. Allah tövbe eden kimsenin tövbesini kabul eder."*[45] Allah Teâlâ ise insanı dinin sınırlarına uymaya ve kendisine karşı gelmekten sakınmaya teşvik etmektedir.[46]

İnsanın bir başka özelliği de nankör, iyilik bilmez olması, kendisine yapılan iyilikleri çabucak unutuvermesidir.[47] O, elindeki nimetin değerini ise kaybedince anlar. Yüce Allah onun bu hâlini yine müşrik insan örneğinden şöyle anlatmıştır: *"Denizde size bir sıkıntı dokunduğunda bütün taptıklarınız (sizi yüzüstü bırakıp)*

37 Leyl 92/8.
38 İsrâ 17/100: Taberî, XV, 98-99.
39 Âdiyât 100/8.
40 Fecr 89/17-20.
41 Hümeze 104/3: İbn Atıyye, VIII, 688.
42 Kehf 18/35-36; Fussılet 41/50; Nûh 71/21; Leyl 92/11; Tebbet 111/2.
43 Nisâ 4/128: Taberî, VII, 561-566; Zemahşerî, II, 157; İbn Atıyye, III, 37-38; Nesefî, I, 401; Haşr 59/9; Tegâbün 64/16.
44 Fussılet 41/49: Taberî, XX, 457.
45 Buhârî, "Rikāk", 10.
46 Nisâ 4/128: Nesefî, I, 401.
47 İbrâhîm 14/34; Abese 80/17; Âdiyât 100/6.

kaybolur, yalnız Allah kalır. Fakat sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür."[48] Gemide yolculuk yaparken fırtınaya yakalanan kişi, kendisini sıkıntıdan ancak Allah'ın kurtarabileceğini fark eder. Gözü başka hiçbir şeyi görmemecesine yalnız Allah'a dualar etmeye koyulur.[49] Sıkıntı geçince o günleri ve verdiği sözleri hemen unutur: *"Karada ve denizde yol alıp ilerlemenizi sağlayan O'dur. Gemide bulunduğunuzda, güzel bir rüzgârla gemiler onları kaydırıp götürdüğü ve bu yüzden sevinç içinde oldukları sırada onları bir fırtına yakalar. Üzerlerine her taraftan dev dalgalar gelmeye başlar. Kuşatıldıklarını zannederler. (İşte bu durumda) 'Eğer bizi bu felâketten kurtarırsan vallahi sana şükredenlerden olacağız.' diye -din ve ibadeti yalnız O'na özgü kılarak- Allah'a dua ederler. (Allah) onları kurtardığında bir de görürsün ki bulundukları yerde hak hukuk tanımazlar! Ey İnsanlar! Haksızlığınız ancak sizin zararınızadır. Dünya hayatının geçici menfaati... Sonra gelişiniz bizedir, geldiğinizde size yaptıklarınızın ne olduğunu bildireceğiz."*[50]

İnsan sıkıntılar son bulup feraha çıkınca, bu defa ettiği duaları çabuk unutur. Sıkıntılar, dertler, tasalar onu sonsuza dek terk etmiş hissine kapılır. *"Eğer insana tarafımızdan bir nimet tattırır da sonra ondan çekip alırsak tamamen ümitsizliğe düşer, nankörleşir. Eğer başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak, '(Oh!) Kötü durumlar benden uzaklaşıp gitti.' der. Artık onun bütün yaptığı sevinmek ve övünmektir."*[51] Ondan sonra Allah'ın âyetleri hakkında birtakım asılsız iddialarda bulunmaya başlar. Oysa Rabbimiz buna çok çabuk karşılık verir. Melekleri de onun kurmakta olduğu tuzakları yazmaktadır.[52] Bu nankör insan elde ettikleriyle övünç içindedir, kendisiyle gurur duyar. Çünkü yaşadığı her başarıyı kendinden bilmektedir.[53] Dolayısıyla, darboğazdan geçerken yaşanan "hiç bitmeyecekmiş" hissi şimdi de rahatlık zamanı için geçerli olur. Bir gün yeniden zor duruma düşebileceğini aklına bile getirmez. "Bu benim." der, "Benim emeğimin sonucu, sahip olduğum birikimle elde ettim." der. Başarıyı, kazanmayı, imkânı ona sağlayan şartları kimin hazırladığını görmezden gelir.[54] Şükür duygusundan uzaklaşır.[55] Allah Teâlâ'nın *"Kullarım arasında hakkıyla şükredenler pek azdır."* buyurması,[56] işte bu düşüncesizliğin, ilgisizliğin mührü gibidir.

48 İsrâ 17/67: Taberî, XIV, 668; ayrıca bk. Ankebût 29/65.
49 Fussılet 41/51: İbn Atıyye, VII, 496; İbn Kesîr, XII, 249.
50 Yûnus 10/22-23.
51 Hûd 11/9-10.
52 Yûnus 10/21.
53 Hûd 11/10: Mukātil b. Süleyman, II, 273.
54 Zümer 39/49: Tabersî, VIII, 309; *Kur'an Yolu*, IV, 625; Fussılet 41/50: İbn Atıyye, VII, 494.
55 Mü'minûn 23/78; Neml 27/73; Secde 32/9.
56 Sebe' 34/13.

İnsanın kötü yönünü, nankörlüğünü, cimriliğini, unutkanlığını içeren bütün âyetler, bunları hep *kâfir* insan üzerinden anlatmıştır.[57] Bu yüzden Kur'ân bu insanı, gerçeğe karşı kör ve sağır, hakkı dile getirmede dilsiz, kalpleri katılaşmış ve şükretmeyen nankör (*kâfir*) olarak tanımlar.[58] Kur'ân'da Rabbinin iyiliklerini inkâr eden ve O'nun buyruklarına uymayan insan şöyle tanımlanır: *"Kahrolası o insan! Ne kadar da inkârcı ve nankör! (Bir düşünse) Allah onu neden yarattı? Bir spermden yarattı da ona şekil verdi. Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Nihayet onun canını aldı ve kabre koydu. Sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltecek. Hayır! İnsan, Allah'ın emrettiğini yapmadı."*[59]

İnsanın eğitilmeye muhtaç yanlarından biri de onun aceleciliğidir. *"İnsan aceleci olarak yaratılmıştır..."*[60] Hatta âyetin doğrudan çevirisi, insandaki aceleciliği çok daha güçlü bir şekilde anlatır: *"İnsan aceleden yaratılmıştır."*[61] Bu nedenle âyette söz edilen insan ile insanoğlunun atası Âdem (as) kastedilmektedir.[62] Hatta insan cehaleti ve aceleciliği sebebiyle iyiliği için dua ettiği gibi kötülüğü için de dua eder. Sıkıldığında ve öfkelendiğinde kendisine ve sevdiklerine beddua etmeye başlar.[63] Müminlerde görülen bir özellik olan sabrı gösteremez.[64] Aynı şekilde inkârcılar, peygamberin kendilerine haber verdiği azabın tez elden gelmesini istemişlerdir. Allah Teâlâ ise: *"Size âyetlerimi göstereceğim; benden acele istemeyin."* buyurmuştur.[65] Kâfirler, kıyametin bile bir an önce kopmasını isteyecek kadar ileri gitmişlerdir. İnsanın aceleciliğini anlatan âyet de işte bu âyetler arasında yer almaktadır.[66] İnsan aceleci yönünü dizginlemezse, kısacık bir keyif için daimî mutluluğunu bile elinin tersiyle itebilir.[67] Dünya hayatına düşkünlük de insanın aceleci yönünün başka bir yansımasıdır. Acele ile aynı kökten gelen *âcile* kelimesi, insanın hemen burada olanı yaşama arzusunu ifade eder. Bu da onun, dünyaya saplanıp kalması ve âhireti ötelemesiyle sonuçlanır: *"Hayır (ey insanlar)! Doğrusu siz çabucak gelip geçeni seviyorsunuz, Âhireti ise bir yana bırakıyorsunuz."*[68]

İnsanın benlik duygusu onu, açık ve net bilgisi olmadığı konularda fikir belirtmeye, tartışmaya iter. Bu yönüyle insan Kur'ân'da "tartışmaya çok düşkün bir varlık"

---

57 Nisâ 4/28: Mâtürîdî, III, 174; Abese 80/17: Taberî, XXIV, 110.
58 Bakara 2/18; İsrâ 17/67; Hac 22/46; Furkān 25/50; Âdiyât 100/6.
59 Abese 80/17-23.
60 Enbiyâ 21/37.
61 Enbiyâ 21/37: İbn Âşûr, XVII, 68.
62 Enbiyâ 21/37: Zemahşerî, IV, 145; Râzî, XX, 164.
63 İsrâ 17/11: Taberî, XIV, 512-513; İbn Atıyye, V, 447.
64 Hûd 11/11: Taberî, XII, 341.
65 Enbiyâ 21/37: Taberî, XVI, 270-275.
66 Enbiyâ 21/37-38.
67 İsrâ 17/11: İbn Âşûr, XV, 42.
68 Kıyâme 75/20-21.

olarak tanımlanır.[69] Hâlbuki onun bilgisi sınırlıdır. Hatta kendisiyle ilgili bilemediği birçok konu vardır.[70] Görünmez olanı, *gayb*ı bilemez.[71] Yarın ne olacağını bilemez.[72] Ne kendi kıyameti olan ölüm vaktini ve yerini,[73] ne de büyük kıyametin zamanını bilir.[74] Ne kadar isterse istesin, çabalarsa çabalasın, her istediğini elde edemez.[75] Lâkin o, ancak Allah'ın verdiği bilgiyle öğrenebileceği konularda (*gayb*) bile tartışmalara dalar. Vahiyle bunlara her türlü açıklayıcı örnek verilmiş olsa bile tartışır durur.[76] *"Bilgisi, kılavuzu ve aydınlatıcı bir kitabı olmadığı hâlde, büyüklük taslayarak, başkalarını Allah yolundan saptırmak için Allah hakkında tartışır durur."*[77] Bu hem bilmemek hem de düşünmeden davranışlar sergilemek anlamına gelen cehaletin bir göstergesidir.[78] İnsanın yaratılışında var olan bu zayıflık,[79] onu hakikate karşı kör ve sağır davranmaya iter. Sonunda o gaflette kalmaya mahkûm olur.[80] Allah Teâlâ ise çoğu insanın kapıldığı bu gaflete karşı kullarını uyarır ve ondan kurtulmalarını tavsiye eder.

ALLAH, İNSANI VAHİYLE EĞİTMİŞTİR

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ى خَلَقَۚ ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ ﴿٢﴾ اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُۙ ﴿٣﴾
اَلَّذ۪ى عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْۜ ﴿٥﴾

"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren Rabbin sonsuz kerem sahibidir."

(Alak 96/1-5)

69 Kehf 18/54.
70 Tâhâ 20/7: Taberî, XVI, 13.
71 En'âm 6/59; Meryem 19/78; Neml 27/65; Necm 53/35.
72 Lokmân 31/34.
73 Lokmân 31/34.
74 A'râf 7/187.
75 Necm 53/24: İbn Atıyye, VIII, 118; İbn Âşûr, XXVII, 111.
76 Kehf 18/54: Taberî, XV, 299-300; Râzî, XXI, 141.
77 Hac 22/8-9.
78 İbn Fâris, I, 489-490; Cevherî, III, 1223.
79 Ahzâb 33/72: *Kur'an Yolu*, IV, 406-407.
80 Yûnus 10/42-43; Yûsuf 12/40; Enbiyâ 21/1; Rûm 30/7, 30.

Allah insanı, büyük ikramlar ile güçlü yaratmıştır.[81] Annesinin binbir meşakkatle karnında taşıdığı insana,[82] hayatın zorluklarına dayanacak ve onları aşabilecek bir güç vermiştir.[83] Bununla birlikte Allah, inişli-çıkışlı hayatında insanın en büyük yardımcısıdır. Her durumda sığınabileceği yegâne dayanağıdır.[84] İnsana en yakın olan,[85] iç derinliklerinde olup bitenleri en iyi bilen yine O'dur.[86] Allah insanı her daim gözetip korur.[87] O, kullarının inkârına değil şükrüne razı olur.[88] O, şefkatiyle, merhametiyle onun zayıflıklarına ve şeytanın kandırmasına kapılıp yoldan çıkmaması için de onu uyarır.[89] Onun için hep kolaylık diler,[90] yakınlığını ona sunar.[91] Her şeyi en ince detaylarıyla bilen (*el-Alîm*) Allah, insanın atası Hz. Âdem'e eşyanın isimlerini öğrettiği gibi[92] onun torunlarına da kalemle bilgiyi kayıt altına almayı öğretmiştir.[93] İnsanın ulaştığı her bilgi seviyesi, Allah'a rağmen değil, ancak O'nun izni ile mümkün olur.[94]

İnsana hayatını idame ettireceği ortam ve şartları sağlayan Allah, ihtiyaç duyduğu her şeyi ona sunmuştur.[95] *"Görmüyor musun ki, Allah yeryüzündekileri ve O'nun emriyle denizde akıp giden gemileri sizin hizmetinize verdi! Kendi izni olmadıkça yerkürenin üzerine düşmemesi için göğü tutan da O'dur. Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatli, çok merhametlidir."*[96] Açık ve örtük nimetler insanın üzerine öylesine yağdırılmıştır ki,[97] bunları saymaya kalksa bile başaramaz. Ancak *"insanoğlu çok zalim, çok nankördür!"*[98] Allah insanın bütün bu hâllerine rağmen ona verdiği nimetleri kısmaz.[99] Bunlar, içinde yaşadığı doğanın imkânlarını kullanarak fayda elde ettiği her durumda insanı sarıp sarmalar.[100]

81 Tîn 95/4: Taberî, XXIV, 510-513; Zemahşerî, VI, 401; İsrâ 17/70.
82 Lokmân 31/14; Ahkāf 46/15.
83 Beled 90/4: Zemahşerî, VI, 376-377; İbn Atıyye, VIII, 619.
84 Bakara 2/186; Neml 27/62; Mü'min 40/60.
85 Kāf 50/16.
86 Mâide 5/7; Hûd 11/5.
87 En'âm 6/61: Taberî, IX, 289; Ra'd 13/11.
88 Zümer 39/7.
89 Lokmân 31/33; Fâtır 35/5: Taberî, XIX, 331.
90 Bakara 2/185.
91 Hûd 11/90; Burûc 85/14; Âl-i İmrân 3/30; Tevbe 11/7.
92 Bakara 2/31.
93 Kalem 68/1: Taberî, XXIII, 148; Alak 96/4: Taberî, XXIV, 532.
94 Bakara 2/255: Taberî, IV, 536.
95 Bakara 2/164; A'râf 7/10; Ra'd 13/2-3; İbrâhîm 14/32; Fussılet 41/10.
96 Hac 22/65.
97 Lokmân 31/20.
98 İbrâhîm 14/34; Nahl 16/18.
99 Nahl 16/18: Taberî, XVIII, 195; Zemahşerî, III, 430.
100 Konuyla ilgili bazı örneklendirmeler için bk. Nahl 16/5-8, 65-69, 80-81.

Yüce Allah insana art arda gönderdiği elçileri ve kitaplarıyla doğru yolu göstererek iyilik yapmıştır.[101] Onu çaresiz ve savunmasız bırakmamıştır. İyiliğe de kötülüğe de eğilimi olan insana Allah'ın sunduğu bu yardım,[102] son derece kıymetlidir. Allah'ın gösterdiği yolu izleyen Mümin, yaratılışındaki zayıflıklarını aşar, iyi yönlerini geliştirir. Vahye inanmayan insanlar ise kötü eğilimlerinin pençesinde ömür sermayelerini boşa harcarlar. Vahyin rehberliğini izlemek insanları büyük hatalardan, telafisi mümkün olmayan yanlışlardan korur. Çünkü Mümin, bu rehber ile yaratılışındaki iyi olmayan yanlarının farkındadır ve bunların düşüreceği hatalara karşı uyanık davranır.[103] O, yaratılışındaki cimriliği, nankörlüğü, aceleciliği, sabırsızlığı, cahilliği ancak vahyin önderliğinde aşabilir.[104] Bu gibi özelliklerini ancak vahye uyarak kontrol altına alabilir. İnananlar tabiatlarına yerleştirilmiş bu özellikleri sınırlar, benliklerini eğiterek onları güzel davranışlara dönüştürürler. Bu da insanın olumlu vasıflarının Kur'ân'da neden tek başına değil de iman çatısı altında ele alındığını açıklar.[105]

Allah Teâlâ, dünya hayatına ve onun geçici güzelliklerine kanıp aldanmamaları için Müminleri uyarır.[106] Çünkü insan, gözüne güzel görünen, gönlünü çelen bütün bu nimetlerin[107] gerçek değerini, dünyayı ve âhireti birlikte değerlendirerek idrak edebilir.[108] Bu yüzden Müminler, âhiretteki hesabı tasdik eder, dünyada kendilerini yasaklardan uzak tutar ve Allah'ın verdiği rızıklardan muhtaçlara verirler.[109]

İnsandan beklenen, kendisine verilen nimetlerin farkında olması ve onları lütfeden Allah'ı tanımasıdır. Rabbine kulluğunu idrak ederek,[110] O'na doğru olan yürüyüşünü[111] devam ettirmesidir. Onun, ayaklarının altına serilen ve bütün hayatını kuşatan nimetlere nankörlük değil, şükretmesi gerekir.[112] İçinde bulunduğu nimet ve imkânların asıl kaynağını sorgulamayanlar[113] ve vahye kulak tıkayanlar kaybederler. Şeytan da zaten bütün oyunlarını insanı şükürden uzaklaştırma üzerine kurmuştur.[114] Ancak, doğru yolu görebilenler, şükretmek gibi bir erdem edinebilirler. Diğerleri ise

101 Nisâ 4/63; Şûrâ 42/13; Kıyâme 75/36.
102 Nûr 24/21.
103 Necm 53/32.
104 Haşr 59/9: Taberî, XXII, 529.
105 Zâriyât 51/16-19; Haşr 59/9; Meâric 70/22-35; Beled 90/11-18; Asr 103/1-3.
106 Fâtır 35/5.
107 Âl-i İmrân 3/14.
108 Kehf 18/46; Meryem 19/76.
109 Leyl 92/18: Taberî, XIV, 478.
110 Secde 32/15.
111 İnşikak 84/6.
112 En'âm 6/165; Yûnus 10/14; Neml 27/62.
113 Abese 80/17.
114 A'râf 7/17.

nankörlükten kurtulamazlar.[115] Allah kulları için nankörlüğü ve inkârı istemez. Şükür hâli, imanı tercih eden kullara yakışan hâldir.[116] Bu yüzden şükredebilmek de ayrıca şükredilmesi gereken bir nimettir.[117]

Kalbi körleşene, gören gözler ve bu gözlerle gördüğü ama anlamlandıramadığı görüntüler hiç fayda vermez.[118] Zira bütün bu nimetler ona oyun ve eğlence olarak ikram edilmemiştir.[119] İnsan dünyaya biraz gezip tozsun, eğlensin diye gönderilmemiştir. O, kendisinden bir şey talep edilmeyen ve biraz yaşadıktan sonra yok olup gideceği bir hayatta değildir.[120] Dünyada bir sınav vermektedir. Bunca nimet karşısında en başta gelen şükür, bunları verenin yalnız Allah olduğunu kabul etmektir. O'na iman etmek ve gereğince işler yapmaktır. Bunu başarabilenler de Müminlerdir: *"Asra yemin ederim ki, insan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip dünya ve âhiret için faydalı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır."*[121]

İnanmayan insan zorluklar karşısında ümitsizleşir. Nimetlere ulaştığında ise nankörlük eder, bunlarla övünmeye kalkar.[122] Müminler bu zaafları aşarak dünya ve âhiret için yararlı ve doğru işler yapan kimselerdir. Salih amelleri karşılığında Allah onlara büyük bir ödül verecektir.[123] İnanmayan insan pek cimri, hırslı ve güçlükler karşısında dayanıksızdır: *"Başına bir fenalık geldi mi sızlanır durur; ama ona bir nimet nasip olursa kendisinden başkasını yararlandırmaz."*[124] Kendisi cimrilik yaptığı gibi, başkalarını da cimriliğe çağırır. İnsanın kendini geliştirerek cimrilikten kurtulmasına engel olur.[125] Bu tür insanlar Allah'ın elindeki hazinelere bile sahip olsalar, biter korkusuyla kimseye vermezler.[126] Böyle insanlar haset duygusunu yenemezler.[127] İnsan haset duygusu sebebiyle kardeşini bile öldürebilir.[128] Bunlar, geçici dünya malını çok severler.[129] Bu zayıflık ancak namaz, infak, âhirete iman ve

115 İnsân 76/3.
116 Zümer 39/7.
117 Sebe' 34/13: Zemahşerî, IV, 112.
118 Hac 22/46: Mâverdî, IV, 32.
119 Mü'min 40/64-65; Duhân 44/38-39.
120 Kıyâme 75/36: Taberî, XXIII, 526; İbn Kesîr, XIV, 203.
121 Asr 103/1-3.
122 Hûd 11/9-10; İsrâ 17/82-84: İbn Kesîr, IX, 70-71.
123 Hûd 11/11.
124 Meâric 70/19-21: Taberî, XXIII, 266-267.
125 Hadîd 57/24.
126 İsrâ 17/100.
127 Nisâ 4/54: Râzî, X, 137.
128 Mâide 5/27: Taberî, VIII, 327.
129 İnsân 76/27.

Allah'ın azabından korkmakla terbiye edilebilir.[130] Nitekim Yüce Allah'ın merhametiyle gönderdiği vahye gönülden inanan ve onu izleyen ensarın muhacire gösterdiği diğerkâmlık ve paylaşma duygusu Kur'ân'da şöyle anlatılmıştır: *"...kendilerine göç edip gelenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. İhtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."*[131]

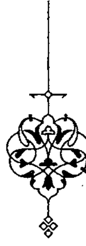
Allah'ın Resûlünü değil de insan benliğindeki zayıflıkları besleyen şeytanı izleyenlerin, tövbe edip yaptıklarından vazgeçmedikleri sürece, ıslah olmaları mümkün değildir. Onlar *"...Bir bilgi, bir rehber ve aydınlatıcı bir kitap olmadan Allah hakkında tartışmaya kalkışırlar."*[132] Bunlar şeytana uymaktadırlar. Oysa Allah'ın gönderdiği bilgiyle hareket edenler, Allah'a teslim olmuş ve böylece sağlam bir kulpa tutunmuşlardır.[133]

Dünyaya sınanmak üzere gönderilen insan, bu imtihanı kaybetmesine yol açabilecek çeldiricilerle karşı karşıyadır. Bunları aşabilmesi ise kendini tanıması, dünyada varoluş amacını iyi kavramasıyla mümkündür. Bunun için hem iyiliğe hem de kötülüğe eğilimli bir yaratılışı olduğunu bilmesi çok önemlidir. Kur'ân inanmayan insanın benliğindeki acelecilik, bencillik, mala-mülke ve dünyaya düşkünlük, nankörlük gibi olumsuz özelliklerinin altını ısrarla çizer. İnsana dair bildirilen bütün iyi özellikler ise iman etmiş insanın kazandığı özelliklerdir. Bu anlatım tarzından anlaşılan şudur: İnsan iyi özelliklerini ancak iman ederek, Allah'a gönülden bağlanarak geliştirebilir. Zayıflıklar ise inançsızlık toprağında rahatça serpilip büyür. İşte bu noktada Allah gönderdiği vahiyle insanın yanındadır. Doğru yolda kalmak suretiyle cennetin güzelliklerinde yaşaması için insanı Kur'ân'da sıkı sıkıya uyarmaktadır.

130 Meâric 70/22-27.
131 Haşr 59/9.
132 Lokmân 31/20; ayrıca bk. Hac 22/3.
133 Lokmân 31/21-22.

İNSANIN
YARATILIŞ
AMACI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

"Ben, cinleri ve insanları, başka değil,
sadece bana kulluk etsinler diye yarattım."

(Zâriyât 51/56)

اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًاۜ
وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفُورُۙ ﴿٢﴾

"Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için
ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır."

(Mülk 67/2)

اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً ﴿٧﴾
وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيداً جُرُزاًۜ ﴿٨﴾

"Biz, kimlerin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi oranın süsü yaptık ve biz oradaki her şeyi mutlaka kupkuru bir toprak yapacağız."

(Kehf 18/7-8)

قُلْ اِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ
لَهُۚ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

"De ki: 'Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben Müslümanların ilkiyim.'"

(En'âm 6/162-163)

اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾

"İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece 'İman ettik.' demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır."

(Ankebût 29/2-3)

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ اَلَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ اُو۬لٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, 'Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz.' derler. İşte Rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır."

(Bakara 2/155-157)

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثاً وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

"Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"

(Mü'minûn 23/115)

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَٓاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ اَرَدْنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ لَهْواً لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا اِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾

"Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık. Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi katımızdan edinirdik, bunu asla yapmayız."

(Enbiyâ 21/16-17)

وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنٖٓي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْۜ قَالُوا بَلٰىۚ شَهِدْنَاۚ اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلٖينَۙ ﴿١٧٢﴾

"Rabbin Âdemoğullarından -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? 'Elbette öyle! Tanıklık ederiz.' dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, 'Bizim bundan haberimiz yoktu.' demeyesiniz."

(A'râf 7/172)

اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُۜ اِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاًۙ ﴿٧٢﴾

"Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yüklendi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir."

(Ahzâb 33/72)

...قُلْ اِنَّمَٓا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَٓا اُشْرِكَ بِهٖۜ اِلَيْهِ اَدْعُوا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ ﴿٣٦﴾

"De ki: 'Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüş de yalnız O'nadır.'"

(Ra'd 13/36)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân, Yüce Allah'ın tüm varlığı bir sebep ve hikmet çerçevesinde yarattığı gibi,[1] insanı da kendisine kulluk etmesi için var ettiğini bildirmektedir.[2] Bu amacın gerçekleşebilmesi için Allah onu beden, akıl, duyu ve duygu sahibi bir canlı olarak üstün niteliklerle donatmıştır. Ona, kendi varoluşunun amacını akıl ve vahiy bilgisiyle bulabilecek özellikler vermiştir. Bu sebepledir ki Kur'ân insana hem kendinde (*enfüs*) hem dış dünyada (*âfâk*) bulunan varlık delilleri üzerinde düşünmesini telkin etmektedir.[3] Böylece ondan yaratılış amacı doğrultusunda bir hayat sürmesini istemektedir.

Kur'ân'da insanın yaratılış amacı şu konu ve kavramlarla bağlantılı olarak ele alınmaktadır: Kulluk görevini yerine getireceğine dair insan soyundan söz (*ahid*) alınmıştır.[4] O, yeryüzünde Allah'ın hâkimiyetini temsil etmesi için *halife* kılınmıştır.[5] Gökleri, yeri, güneşi ve ayı ile bütün varlık onun hizmetine verilmiştir (*teshîr*).[6] Omuzlarına ilâhî buyruklara göre yaşama *emaneti* yüklenmiştir.[7] Yaptığı her işte *sınanmakta*dır.[8] İnsan *ölümlü*dür.[9] Âhirette yeniden dirilecek (*ba's, nüşûr, haşr*),[10] amelleri tartılıp *hesaba* çekilecek,[11] sonuçta *cennet* veya *cehenneme* gidecektir.[12] Kur'ân'ın önemle ve ısrarla vurguladığı dünya hayatının geçiciliği ve ötede insanı yeni bir hayatın beklediği inancı, insanın var oluşunu, sorumluluğunu ve dünya hayatında karşılaştığı her türlü nimet ve külfeti anlamlı hâle getirmektedir.

1 Duhân 44/38-39; Enbiyâ 21/16.
2 Zâriyât 51/56.
3 Fussılet 41/53: Taberî, XX, 461-462; Râzî, XXVII, 140.
4 A'râf 7/172.
5 Bakara 2/30.
6 İbrâhîm 14/32-33; Câsiye 45/12-13.
7 Ahzâb 33/72.
8 Bakara 2/155-157; Kehf 18/7-8; Enbiyâ 21/35; Ankebût 29/1-3; Mülk 67/2.
9 Enbiyâ 21/34-35; Mü'minûn 23/15; Mülk 67/2.
10 Bakara 2/28; Mü'minûn 23/16.
11 Hâkka 69/18-29; Kāria 101/6-11.
12 Yûnus 10/4, 26-27; Şûrâ 42/7.

İNSANIN GÖREVİ, YÜCE RABBİNE KUL OLMAKTIR

...قُلْ اِنَّمَٓا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَٓا اُشْرِكَ بِه۪ۜ اِلَيْهِ اَدْعُوا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ ﴿٣٦﴾

"De ki: 'Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüş de yalnız O'nadır.'"

(Ra'd 13/36)

Kâinattaki kusursuz işleyen düzen ve uyum, bunları yaratan bir yaratıcının varlığını gösterir. Gözün, kulağın, dilin, burnun algıladığı bunca yaratılmış, hep sonsuz bilgi ve hikmet sahibi (*Alîm* ve *Hakîm*) bir yaratıcının varlığına işaret eder: *"Cansız nesneler iken size O hayat verdiği hâlde Allah'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra O'na götürüleceksiniz."*[1]

Yüce Allah âlemi kendisini tanıtan ve bildiren işaretlerle donatmakla kalmamıştır. Aynı zamanda insanlara kendi içlerinden seçtiği elçiler göndererek yaratılış amaçlarını tekrar tekrar bildirmiştir. Kur'ân'da bu amacın her şeyden önce "kulluk" olduğu, *"Ben, cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım."*[2] âyetiyle bildirilir. Allah başka bir âyette de *"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki takvâya eresiniz."*[3] buyurarak bütün insanları

1 Bakara 2/28.
2 Zâriyât 51/56.
3 Bakara 2/21.

kendisine kulluğa davet etmektedir. Çünkü kulluk, kendilerini yaratıp varlık sahnesine çıkarmasına karşılık, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Nitekim Muâz b. Cebel'in anlattığı şu olay bunu açıklayan güzel bir örnektir: "Ben, binek üzerinde Resûlullah'ın terkisinde idim. Bana, *'Ey Muâz! Allah'ın kulları üzerinde, kulların da Allah üzerindeki hakkı nedir, bilir misin?'* diye sordu. 'Allah ve Resûlü daha iyi bilir.' deyince Resûlullah (sas), *'Allah'ın, kulları üzerindeki hakkı, onların sadece Allah'a kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmamalarıdır. Kulların da Allah üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak tutmayanlara azap etmemesidir.'* buyurdu."[4] Buna göre insanın, Allah'ı bilip tanıması, O'na hiçbir şeyi ortak koşmaması ve yaratılıştaki amacı kavraması istenmektedir.

İnsan *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* sorusuna muhatap olduğunda, Allah'ın mutlak gücünü ve hükümranlığını kabul ederek O'na kulluk görevini yerine getirmek üzere bir söz vermiştir.[5] Yüce Allah *"… Zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? 'Elbette öyle! Tanıklık ederiz.' dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, 'Bizim bundan haberimiz yoktu.' demeyesiniz."*[6] buyurmaktadır. Burada bahsedilen sözleşmenin âdeta tefsiri mahiyetinde Hz. Peygamber (sas) şöyle söylemiştir: *"Her doğan çocuk, İslâm fıtratı üzere (temiz ve günahsız olarak, tevhidi kabul edecek bir durumda) doğar. Daha sonra anne babası onu (inançlarına göre) ya Hıristiyan ya Yahudi ya da Mecûsî... yapar."*[7] Bu doğrultuda hem Yüce Kitabımız hem de Sevgili Peygamberimiz, yaratılışın amacı olarak Allah'ı tanıma ve kulluğa işaret etmektedir.[8]

İnsan yalnızca bu dünyadaki kısa bir hayat için yaratılmamıştır. Gerçekte o, sonsuz bir hayatı kazanma fırsatıyla bu kısa hayatı yaşamaktadır ve bir sınav vermektedir. Bu sınavı geçmesi için de insan dünya hayatının aldatıcılığına karşı uyarılır: *"… Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırmasın."*[9] Kur'ân'da bir yandan kâinatın boş yere ve anlamsız yaratılmadığı, öte yandan da bu dünya hayatının geçici bir oyun eğlence olduğu belirtilmektedir: *"(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!"*[10] Yine Kur'ân inanmış birinin nasihatiyle dünya hayatının geçiciliğine dikkat

---

4 Buhârî, "Cihâd", 46; Müslim, "Îmân", 48, 49; İbn Kesîr, I, 307.

5 A'râf 7/172: Taberî, X, 546-565.

6 A'râf 7/172.

7 Buhârî, "Cenâ'iz", 92; Müslim, "Kader", 22; İbn Kesîr, VI, 433.

8 Zâriyât 51/56.

9 Fâtır 35/5.

10 Ankebût 29/64.

çeker: *"Ey kavmim! Bu dünya hayatı bir sürelik yararlanmadan ibarettir; âhirete gelince, ebedîlik yurdu işte orasıdır."*[11] "Ebedî yurt" fikri, insanın dünya hayatındaki davranışlarına anlam katar. Kur'ân insana yaratılış amacını öğreterek dünya hayatını boş ve amaçsız olmaktan çıkarmıştır. Böylece insana yüksek bir hedef koymuştur.

Sonsuz kudret sahibi olan Rabbini tanıyan insan, imanıyla bu geçici dünya hayatında güvenli bir alana girer. Artık Celâl ve İkram Sahibi Yüce Yaratıcı'ya sığınıp dua edecek, O'na dayanabilecektir. Kâinata baktığında da kendisinin hizmetine sunulmuş olan[12] varlıkları görür. Evrenin sahibi olan Allah Teâlâ'nın çizdiği sınırlar içerisindedir. Her sıkıntının tüm kâinatın sahibi Cenâb-ı Hakk'ın bilgisi dâhilinde geldiğini ve kurtuluşun da ondan olduğunu bilerek güçlüklere göğüs gerip sabreder. Dünya hayatından sonra gideceği asıl ve sonsuz yurda hazırlanmayı amaç edinir. Kur'ân'da, Peygamberimize; *"Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben Müslümanların ilkiyim."*[13] demesi emredilmiştir. Varoluşun merkezine, Yüce Yaratıcı'ya kulluğu yerleştirdiğimizde hayat, ölüm ve her türlü eylem özel bir anlam kazanmaktadır.

İnsana verilen kulluk görevi, onu varlıkların en değerlisi kıldığı gibi ona ayrı bir sorumluluk da yüklemektedir. İnsan, bir *halife* konumundadır. Bu yüzden o, yaratılıştaki değerleri korumakla yükümlüdür: *"İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın, bozgunculuk yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmayın."*[14] Halifelik adaletle davranarak yeryüzünü en iyi şekilde bayındır kılma sorumluluğunu insana yükler.[15] Kur'ân'da Hz. Dâvûd'a *"Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır…"*[16] şeklinde hitap edilir. Yine Kur'ân'ın anlatımıyla Hz. Sâlih kavmine *"… Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. O sizi yerden var etti ve size orayı mâmur hâle getirme görevi verdi. O hâlde O'ndan mağfiret isteyin; sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır, duaları kabul eder."*[17] diye seslenmiştir. Bu uyarıda Yüce Allah'ın bir olduğunu kabul, sadece O'na kulluk etmek bilincine sahip olmak demektir. İnsanın kul olarak Yaratıcı'ya olan görevleri, yeryüzünün halifesi olarak onun canlı cansız tüm varlıklara yönelik sorumluluklarını

11 Mü'min 40/39.
12 İbrâhîm 14/32-33; Lokmân 31/20; Câsiye 45/13.
13 En'âm 6/162-163.
14 Şuarâ 26/183.
15 Bakara 2/30: Taberî, I, 477; ayrıca bk. Tevbe 9/18.
16 Sâd 38/26.
17 Hûd 11/61.

da yerine getirmesini gerektirmektedir. Şu âyet insanın üstün nitelikleriyle diğer yaratılmışlar arasında sorumluluk yüklenmeye gücü yeten bir varlık olduğunu dile getirir: *"Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yüklendi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir."*[18] İnsan, Rabbinin takdir ettiği hilâfeti, kendisinin kabul ettiği emaneti yerine getirebilirse, kulluğunu da yerine getirmiş olmanın onuru ile O'nun huzuruna çıkacaktır.

İNSANIN KULLUĞU İMAN ve ADALET İLE SINANIR

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾
وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾

"Biz, kimlerin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi oranın süsü yaptık ve biz oradaki her şeyi mutlaka kupkuru bir toprak yapacağız."

(Kehf 18/7-8)

İnsanın akıl ve irade sahibi bir varlık olarak yaratılmasının doğal bir sonucu da yaptığı tercihlerin hesabını verecek olmasıdır. Yüce Allah insanları hem türlü kabiliyet, duygu ve yetenekle donatmış hem de onlara türlü türlü dünya nimetleri sunmuştur. Bütün bunlar insanı ayrıcalıklı kılarken onu sınanan bir varlık hâline de getirmektedir. Nitekim her nimet, aynı zamanda bir sorumluluğu da beraberinde getirir. Sorumluluk ise hesap vermeyi gerektirir. İnsan bu dünyada yaptığı her amelin karşılığını âhirette alacaktır. Kur'ân'ın ifadesiyle *"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür."*[19] Bu nedenle Hz. Peygamber, *"Yarım hurma vermekle de olsa cehennemden korunun. Bunu da bulamayan (hiç olmazsa) güzel bir sözle cehennemden korunsun!"*[20] ve

18 Ahzâb 33/72.
19 Zilzâl 99/7-8.
20 Zilzâl 99/7-8: Müslim, "Zekât", 68; İbn Kesîr, XIV, 430.

"Hiçbir iyiliği küçük görme, kardeşinle güler yüzle konuş, çünkü bu da bir iyiliktir..."[21] öğütlerinde bulunmuştur.

Öte yandan Kur'ân-ı Kerîm bu dünyayı "gelip geçici" olarak betimlemiş,[22] kalıcı olanın âhiret yurdu olduğunu belirtmiştir.[23] Ebedî mutluluğa erişmenin yolunun da hem Rabbimize hem de kendimize ve diğer insanlara karşı olan sorumluluklarımızı yerine getirmekten geçtiğini haber vermiştir: *"Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır."*[24] Taberî (ö. 310/923) âyetteki *ahsenu 'amelen* (davranışça daha iyi olma) ifadesini "en itaatkâr ve Rabbinin rızâsını en hızlı isteyen" şeklinde yorumlamıştır.[25] İbn Kesîr (ö. 774/1373) de aynı ifade ile ilgili olarak "Burada işlerin çokluğundan değil, güzel ve hayırlı olmasından bahsedilmektedir" demektedir.[26] Bu âyetle ilgili olarak Resûlullah da şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz Allah, Âdemoğullarını ölümle zelil kıldı. Dünyayı önce hayat, sonra ölüm yurdu; âhireti de önce karşılık sonra da ebedîlik yurdu kıldı."*[27]

İnsanın yaratılışından gelen bazı zayıflıkları vardır.[28] Bunlardan biri onun kötülüğe eğilimli, kötülük isteyen ve hatta kötüye yönlendiren bir benliğe sahip olmasıdır.[29] İnsan, benliğindeki bu yanı dizginleyemez ise bu yöndeki arzu ve heveslerinin esiri olur. *"Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu arzularıyla baş başa bırakan da ziyan etmiştir."*[30] Bu ise hevânın, arzu ve isteklerin ilâh edinilmesine kadar gider.[31] İnsanın Kur'ân'da ifade edilen en güzel yaratılıştan (*ahsen-i takvîm*) aşağıların en aşağısına (*esfel-i sâfilîn*) düştüğü nokta burasıdır.[32] Bu noktada o, yaratılış amacını ve kulluk ödevlerini unutarak gelip geçici dünyevî hazların peşine düşmüştür. Şeytanın bu zaafları besleyen ve akıl çelen telkinlerine uymuş, bunları hayatın amacı hâline getirmiştir. Kur'ân'da bu kişiler "hayvanlardan bile daha aşağı" olarak betimlenir.[33] Çünkü bunlar, düşünme yetisi olduğu hâlde düşünmeyen, gözü

21 Zilzâl 99/7-8: Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; İbn Kesîr, XIV, 430.
22 İnsân 76/2.
23 Mü'min 40/39.
24 Mülk 67/2.
25 Mülk 67/2: Taberî, XXIII, 118.
26 Mülk 67/2: İbn Kesîr, XIV, 71.
27 Mülk 67/2: İbn Kesîr, XIV, 71.
28 Enbiyâ 21/37; Rûm 30/36; Meâric 70/19-21; Fecr 89/17-20; Âdiyât 100/6-7.
29 Yûsuf 12/53; Şems 91/8.
30 Şems 91/9-10
31 Furkān 25/43.
32 Tîn 95/4-5: Beyzâvî, III, 549.
33 Furkān 25/44.

olduğu hâlde görmeyen, kulağı olduğu hâlde duymayanlardır.[34] Bunlar, Cenâb-ı Hakk'ın evreni her an yönettiğini[35] ve insanı başıboş bırakmayıp ona yol gösterdiğini[36] unutmuşlardır. Hâlbuki Allah, kullarına şah damarından daha yakındır.[37] Onların açıkça belirttiklerini de gizlediklerini de bilir.[38] O'nun bilgisi ve hâkimiyet alanı her şeyi kuşatmıştır.[39]

Dünya hayatı insana kulluk görevini unutturan tuzaklarla doludur. Kur'ân'ın ifadesiyle *"… Kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici gelmiştir…"*[40] Âyetin devamında *"… İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır."* buyurulmaktadır. Yüce Allah birçok âyette insanları bu büyük sınavında dünya hayatının ve şeytanın aldatmalarına karşı uyarmıştır.[41] Şeytan çeşitli hilelerle insanı doğru yoldan saptırmaya çalışır. Çünkü *"…şeytan insanların apaçık düşmanıdır."*[42] Bu noktada insan, dünyadaki sınırlı yarar ve zevkler ile sonsuz bir ödül arasında seçim yapmak durumundadır. İnsanın bu dünya hayatında yaptığı seçimler, onun Kur'ân ifadeleriyle aşağıların aşağısından (*esfel-i sâfilîn*)[43] en yüce makama (*a'lâ-yı illiyyîn*)[44] kadar uzanan dereceler silsilesinde konumunu belirleyecektir.

Kur'ân'da *"İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece 'İman ettik.' demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?"*[45] uyarısıyla imtihanın kaçınılmaz olduğu vurgulanır. Bu dünyadaki imtihan araçları da Kur'ân'da şu şekilde örneklendirilir: *"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!"*[46] Peygamberimiz (sas) de musibetler karşısında kulluk sınavından başarıyla çıkabilmek için şu yönlendirmede bulunmaktadır: *"Belâya uğrayan bir kul: 'Bizim bütün varlığımız Allah'ındır ve biz ancak O'na dönüyoruz. Ya Rabbi bu musîbet sebebiyle bana ecir ver ve bana aldığından daha hayırlısını bağışla!' derse, Allah onu bu vesileyle ödüllendirir ve ona daha hayırlısını*

34 A'râf 7/179.
35 Rahmân 55/29.
36 Kıyâme 75/36.
37 Kâf 50/16.
38 Bakara 2/77.
39 Tâhâ 20/98.
40 Âl-i İmrân 3/14.
41 Lokmân 31/33.
42 İsrâ 17/53.
43 Tîn 95/5.
44 Mutaffifîn 83/18.
45 Ankebût 29/2.
46 Bakara 2/155.

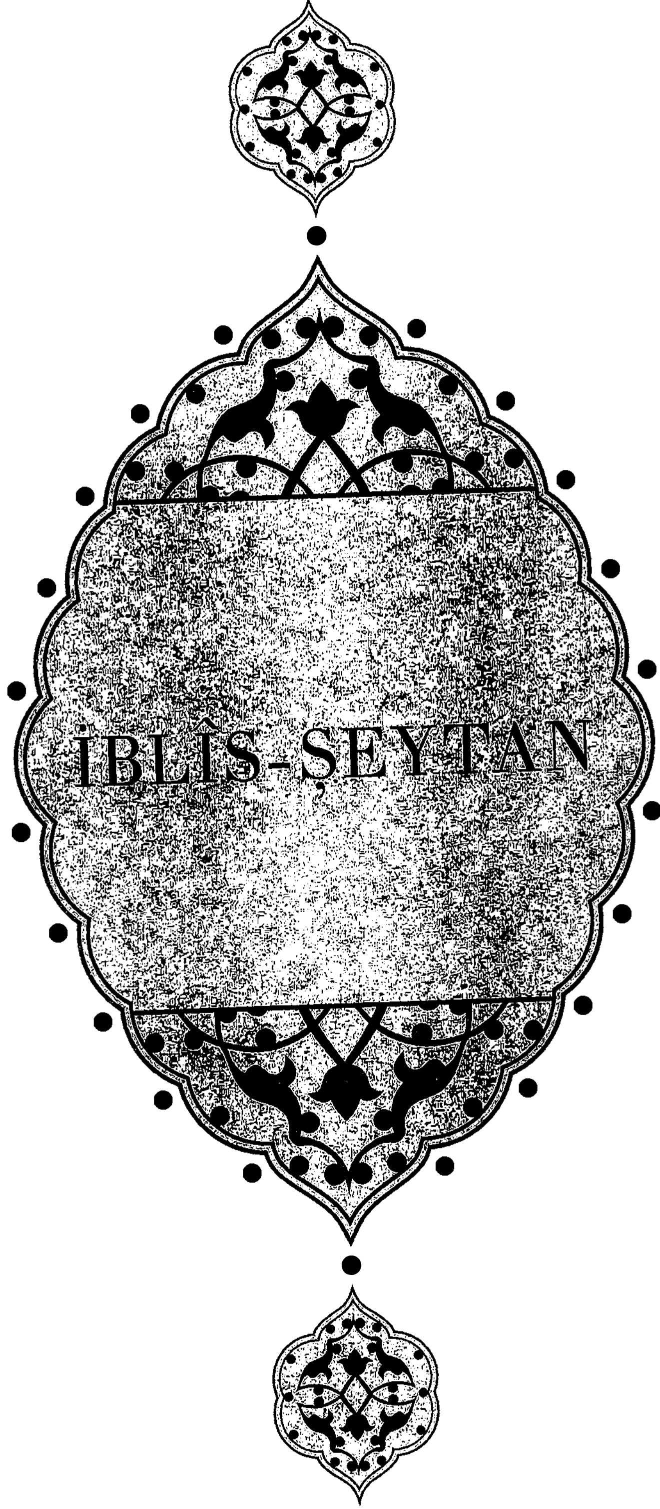
verir."[47] Yine başka bir âyette şöyle hitap edilir: *"Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda denemeden geçirilirsiniz; şüphesiz sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan birçok üzücü şey işitirsiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız bilin ki bu size gereken davranışlardandır."*[48]

İnsan, sahip olduğu akıl, irade, ilim ve yönetim gibi özel nitelikleri sebebiyle Rabbine ve diğer varlıklara karşı sorumludur. Onun en başta gelen görevi kulluktur. Kulluğun temelinde ise Allah'ın birliğine ve eşsizliğine iman vardır. Dünya hayatında, insanların ve diğer yaratılmışların haklarını gözetmek de bu görevin içinde bulunmaktadır. Yüce Allah, insanları başıboş bırakmamıştır.[49] Rızasına giden yolu, gönderdiği peygamberlerle indirdiği kitaplarla tanıtmıştır. İnsanın yaptığı her fiilin hesabının, her şeyi gören ve ilmi her şeyi kuşatan bir yaratıcı tarafından görüleceğini ısrarla haber vermiştir. İnsanı kötü işleri işlemekten ve adaletsizlikten sakındıracak asıl inanç ve bilinç budur. Dolayısıyla insanın yaratılış amacı dünya hayatında zevk, arzu ve heveslerini tatmin yerine, âhiret yurdunda elde edeceği kalıcı ve eşsiz nimetlere yönelmektir. İnsan dünyanın geçici bir imtihan yeri olduğu bilinciyle sabredip zorluklara direnir, böylelikle asıl ve sonsuz hayata gerektiği gibi hazırlık yapar. İnsanın bu dünyaya sığmayan tatmin arzusunun ve emellerinin asıl karşılığının bu dünyada olmadığını görmesi önemlidir. Onun bu imtihanda başarılı olmasını bu bilinç sağlar. Çünkü insan öldüğünde dünyaya ait çabalarını, mülkünü, aile ve dostlarını geride bırakmak zorunda kalacak, yanında sadece sâlih amellerini götürecektir. Sonuç olarak, insanı, yaratılış amacını gerçekleştirmeye yönlendirecek en önemli neden, onun bu dünya hayatında sınava tâbi tutulduğunun bilincinde olması ve bu sınavın sonucunun da öte dünyada açıklanıp ona göre bir karşılık göreceğine gerçekten inanmasıdır.

47 Bakara 2/155-157: Müslim, "Cenâ'iz", 4; Taberî, II, 708; İbn Kesîr, II, 130.
48 Âl-i İmrân 3/186.
49 İsrâ 17/13; Enbiyâ 21/35; Mülk 67/2; Kıyâme 75/36.

İBLÎS-ŞEYTAN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْل۪يسَۜ كَانَ مِنَ الْجِنِّ
فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّه۪ۜ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُٓ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُون۪ي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّۜ
بِئْسَ لِلظَّالِم۪ينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾

“Hani biz meleklere, ‘Âdem’e secde edin.’ demiştik; İblîs’ten başka hepsi secde ettiler. O cinlerdendi, Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onu izleyenleri mi dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler adına bu ne kötü bir tercih!”

(Kehf 18/50)

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلٖيسَۜ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرٖينَ ﴿٣٤﴾

"Meleklere, 'Âdem'e secde edin.' dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu."

(Bakara 2/34)

ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَٓائِلِهِمْۜ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرٖينَ ﴿١٧﴾

"(Sonra İblîs şöyle dedi): Elbette onlara önlerinden arkalarından, sağlarından sollarından her yönden sokulup ayartmaya çalışacağım ve çoğunu şükreden kimseler olarak bulamayacaksın."

(A'râf 7/17)

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُ۫رِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدٖينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَٓا اِنّٖي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحٖينَۙ ﴿٢١﴾

"Şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara vesvese verdi ve dedi ki: 'Rabbiniz size bu ağacı ancak meleklerden ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı.' 'Hiç şüpheniz olmasın ki ben size öğüt verenlerdenim.' diye de ikisine yemin etti."

(A'râf 7/20-21)

يَا بَن۪ٓي اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَٓا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا
لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَاۜ اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَب۪يلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْۜ اِنَّا
جَعَلْنَا الشَّيَاط۪ينَ اَوْلِيَٓاءَ لِلَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

"Ey Âdemoğulları! Şeytan, ana-babanızı, avret yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları yaptık."

(A'râf 7/27)

اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَن۪ٓي اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَۚ
اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُب۪ينٌۙ ﴿٦٠﴾

"Ey Âdemoğulları! Vaktiyle ben size 'Sakın şeytana kulluk etmeyin, o sizin apaçık düşmanınızdır.' diye emretmemiş miydim?"

(Yâsîn 36/60)

اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوّاًۜ اِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ
لِيَكُونُوا مِنْ اَصْحَابِ السَّع۪يرِۜ ﴿٦﴾

"Haberiniz olsun ki, şeytan sizin düşmanınızdır, öyle ise siz de onu düşman edinin. O kendi taraftarlarını ancak çılgınca yanan cehennemliklerden olmaya çağırır."

(Fâtır 35/6)

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ
وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُوراً ﴿٦٤﴾

"(Ey İblîs!) Haydi onlardan gücünün yettiklerini çağrınla ayart! Atlıların ve yayalarınla onlara karşı bütün ordunu topla. Onların mallarına ve evlâtlarına ortak ol. Kendilerine vaatlerde bulun. Şeytan bu! Onları ayartıp aldatmaktan başka ne yapar ki!"

(İsrâ 17/64)

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ اِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾

"Hakikaten İblîs onlar hakkında zan ve temennisini gerçekleştirdi. Müminlerden bir kısmı hariç onun peşine düştüler."

(Sebe' 34/20)

اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾

"Gerçek şu ki onun, iman etmiş olanlar ve Rablerine dayanıp güvenenler üzerinde bir hâkimiyeti olamaz."

(Nahl 16/99)

يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُوراً ﴿١٢٠﴾

"Şeytan onlara sadece vaatlerde bulunur, birtakım kuruntularla oyalar. Şeytan aslında onlara kuru bir aldatmadan başka ne vaat eder ki!"

(Nisâ 4/120)

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّٓا اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ
فٖٓي اُمْنِيَّتِهٖۚ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهٖۜ
وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌۙ ﴿٥٢﴾

"Senden önce hiçbir resûl ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğunda şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah, şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(Hac 22/52)

كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدٖيهِ اِلٰى عَذَابِ السَّعٖيرِ ﴿٤﴾

"Şeytan hakkında şöyle yazılmıştır: Her kim onu dost edinirse, o onu yoldan çıkaracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir."

(Hac 22/4)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem'le eşinin cennetten çıkmasına neden olan varlık, *İblîs* olarak adlandırılır.[1] *İblîs* kelimesi, Kur'ân'da toplam on bir yerde geçer. İnsanoğluna düşmanlık ederek onu aldatan ve doğru olandan uzaklaştıran varlık da *şeytan* kelimesi ile ifade edilir. Bu kelime, on sekizi çoğul (*şeyâtîn*) olmak üzere 88 defa geçmektedir.

Şeytan kelimesinin türediği *ş-t-n* kökü "uzak olmak" ve "uzaklaşmak" anlamına gelir.[2] Âyetlerde doğrudan ve gerçekten uzaklaşan insan ve cinler için çoğul olarak *şeyâtîn* sıfatı kullanılır.[3] Sözlüklerde kelimenin kötülükte öne çıkmış varlıklarla ilgili kullanıldığını görüyoruz.[4] Dik kafalılık ve inkâr (*mârid, merîd, 'ifrît*) şeytanlaşanların özelliğidir.[5] Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm'in anlattığına göre şeytanlar son derece çirkin varlıklardır.[6]

Tefsirlerde İblîs'in şeytanların atası olduğuna dair bilgiler vardır.[7] İblîs, daha yaratılması sırasında ve eşiyle birlikte cennette iken Hz. Âdem'e şeytanca davrandığından Kur'ân'da onun için *şeytan* ismi de kullanılmaktadır.[8] Çeşitli sûrelerde *iblis, şeytan, cin, tâğūt, karîn* kelimeleriyle yüzden fazla âyette konu ayrıntılı ve etkileyici bir üslûpla anlatılır. Böylece kötülük ve bâtılla olan mücadelesinde insanoğlu şeytanın kötülüklerinden uzak durmaya, ona karşı daima uyanık bulunmaya ve bu konuda duyarlı olmaya çağrılır.

İblîs, Hz. Âdem'e secde etmeyen, şeytan özelliği ortaya koyan cinin özel adıdır. İblîs, Yüce Allah'ın secde emrine uymadığı için kâfir olmuştur.[9] Hz. Âdem'e secde etmeyen İblîs'in başlangıçta meleklerle beraber olması, onun bir melek olabileceğini akla getirse de Kur'ân onun cinlerden

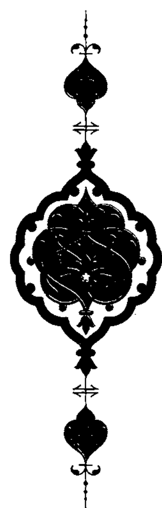
1 Bakara 2/34-39.
2 Halîl b. Ahmed, II, 332; Râgıb el-İsfahânî, s. 261.
3 En'âm 6/112; Bakara 2/14.
4 Râgıb el-İsfahânî, s. 261; İbn Manzûr, IV, 2264-2266.
5 Sâffât 37/7: Kurtubî, XVIII, 11; Nisâ 4/117: Taberî, VII, 491.
6 Sâffât 37/65: Beyzâvî, III, 150.
7 Bakara 2/34: İbn Âşûr, I, 424.
8 A'râf 7/20, 27.
9 Bakara 2/34; Sâd 38/74.

olduğunu açıkça belirtmektedir.[10] İblîs, insanın yaratılmasına ve secde emrine karşı gelmesiyle isyanın ve kötülüğün sembolü hâline geldi. İblîs bu suçunu kabul edip tövbe ederek bir daha Allah'a yönelmedi.[11] Böylece şeytan olan İblîs, Rabbinin iyiliklerine çok nankörlük etti.[12] Bunun sonucunda Allah'ın huzurundan kovularak lânete uğradı.[13] Zillete düştü, rezil oldu.[14] Allah'tan başka kulluk edilen ve kulluktan alıkoyan bir isyancı hâline geldi.[15] O, insanları doğru yoldan saptırmaya yemin etti ve onların apaçık düşmanı oldu.[16] Bu düşmanlığını da son derece sinsi akıl karıştırmalarla gerçekleştirir.[17] Hak yoldan sapandan hiç ayrılmaz; âdeta onunla bütünleşir.[18] Şeytan, insanı yalanların ve boş ümitlerin peşinden koşturarak aldatır.[19] Hesap gününde de onu izleyenleri yapayalnız bırakarak azaba sürükler.[20] Yeryüzündeki isyan ve fesadı, yolundan giden nesliyle (*zürriyyetü İblîs*) ve kabilesiyle (*kabîlu'ş-şeytân*) yürütür.[21] Taraftar ve çetesiyle (*hizbü'ş-şeytân*), atlı ve yaya askerleriyle (*cunûdu İblîs*) yanlışı ve kötülüğü egemen kılmaya çalışır.[22] Fakat Allah insanoğlunu yalnız bırakmamıştır. Kendi rahmetine sığınmak ve yardım dilemek suretiyle (*istiâze*) bu şer hareketinden nasıl korunacağını ona öğretmiştir.[23]

---

10 Kehf 18/50.
11 Râgıb el-İsfahânî, s. 60; İbn Manzûr, I, 343; Bakara 2/34: İbn Âşûr, I, 424.
12 İsrâ 17/27.
13 Nahl 16/98: Nesefî, II, 233.
14 A'râf 7/13: Taberî, X, 89.
15 Bakara 2/257: Beyzâvî, I, 219.
16 Yâsîn 36/60.
17 Nâs 114/4: Begavî, III, 700; İbn Âşûr, XXX, 634.
18 Zuhruf 43/36: Kurtubî, XIX, 47; Râgıb el-İsfahânî, s. 401.
19 Lokmân 31/33: İbn Kesîr, XI, 81.
20 Furkān 25/29: Ebussuûd, IV, 174.
21 Kehf 18/50; A'râf 7/27.
22 Mücâdele 58/19; Şuarâ 26/95.
23 A'râf 7/200; Nahl 16/98; Mü'minûn 23/97; Nâs 114/4.

Hz. Âdem henüz yaratılmıştı. Yüce Allah onun değerini ve şerefini diğer yarattıklarına göstermek istedi. Onlar, bu yeni varlığı tanımak için toplanmışlardı. Melekler, ona saygı göstermeye, onun üstünlüğünü kabul etmeye ve saygıyla ona secde etmeye çağırıldılar. Bütün melekler secdeye kapandıkları hâlde İblîs, kibirle bu emre karşı çıkıyordu: *"Topraktan yarattığın kimseye ne diye ben secde edeyim ki?"*[1] *"Ben ondan daha hayırlıyım, çünkü beni ateşten onu ise topraktan yarattın."*[2] İnsanı küçük görmüş, kıskançlığını ve düşmanlığını açıkça ortaya koymuştu.[3] Allah Teâlâ, İblîs'i bu küstahlığı ve alçaklığı nedeniyle derhal huzurundan kovdu.[4] Artık o, Allah'ın buyruğuna karşı gelen biri, şeytanların ilkiydi. Küstahlıkta ısrarla şeytanlığını kıyamet gününe kadar sürdürmek için mülkün sahibi Allah Teâlâ'dan izin istedi. Bu izni almıştı.[5] Şeytanlığını sürdürecekti: *"Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üstüne oturacağım, önlerinden arkalarından, sağlarından sollarından her yönden onlara sokulup ayartmaya çalışacağım. Onların çoğunu şükreden kimseler olarak bulmayacaksın."*[6] Böylece artık şeytan, insanları kandırmak ve onları Allah'a isyan ettirmek göreviyle insanın karşısındaydı.[7] Bu aynı zamanda insanın da sınavıydı.[8] İşte şeytan o gün bu gündür, insanın içinde kötülüğe yol veren bütün duygu, tutku ve ihtirasları kullanmayı hedefliyor. İnsanın önünde artık iki yol vardır: Ya Cenâb-ı Hakk'ın gösterdiği iyilik ve adalet yolundan gidecek ya da şeytana kanıp

---

1 İsrâ 17/61.
2 A'râf 7/12.
3 Fâtır 35/6.
4 A'râf 7/13.
5 A'râf 7/14-15; Sâd 38/7.
6 A'râf 7/17.
7 Nisâ 4/118; Hicr 15/39-40; İsrâ 17/62.
8 A'râf 7/27; Hac 22/53; Sebe' 34/21.

benliğindeki arzulara yol vererek, kötülük edecektir. Ancak şeytanın, Yüce Allah'a gönülden bağlı kullara gücü yetmeyecektir.[9]

ŞEYTAN, İNSANIN EN BÜYÜK DÜŞMANIDIR

اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنٖٓي اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَۚ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبٖينٌۙ ﴿٦٠﴾

"Ey Âdemoğulları! Vaktiyle ben size 'Sakın şeytana kulluk etmeyin, o sizin apaçık düşmanınızdır.' diye emretmemiş miydim?"

(Yâsîn 36/60)

Şeytan, insanın yaratıldığı ilk andan beri ona düşmanlık gütmektedir.[10] Yüce Allah, şeytan ve onu izleyenlerin insana olan bu düşmanlığına karşı onu hep uyarmıştır. *"Sakın şeytan sizi (yoldan) çevirmesin, şüphesiz o sizin apaçık düşmanınızdır."*[11] En başta Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'yı cennette kandıran da onların cennetten kovulmalarına yol açan da şeytandı. İlk şeytan İblîs, buna yemin etmişti.[12] İblîs'in kandırmasıyla Hz. Âdem, ilâhî uyarıyı unuttuğu için, yasak ağaçtan yedi.[13] Sonunda, Hz. Âdem'le Hz. Havvâ, şeytanla düşman olarak yeryüzüne indiler.[14]

Tevhid davasının baş temsilcileri olan peygamberler şeytana karşı toplumlarını uyarmakta kararlı oldular.[15] Meselâ, Hz. İbrâhim de en yakını olan babasını şeytana kul olmamaya karşı uyarmıştı.[16] Çünkü insandan istenen sadece Allah Teâlâ'ya kulluk etmesidir: *"Ey Âdemoğulları! Vaktiyle ben size 'Sakın şeytana kulluk etmeyin, o sizin apaçık düşmanınızdır, bana kulluk edin, doğru yol budur.' diye emretmemiş*

9 İnsân 76/3; Nahl 16/99.
10 A'râf 7/22; Yûsuf 12/5; Zuhruf 43/62.
11 Zuhruf 43/62.
12 A'râf 7/16.
13 Tâhâ 20/115, 120; En'âm 6/68.
14 Bakara 2/36: Kurtubî, I, 474.
15 En'âm 6/112.
16 Meryem 19/44.

miydim?" [17] İnsanlar ve cinler[18] arasından şeytan kimliğine bürünenler ise Allah'a değil, kendilerine kulluk edilmesini istemekten vazgeçmediler. Şeytanlar daima kendi yandaşlarını doğruluğa karşı durmaya çağırdılar.[19] Nitekim Hz. Peygamber'in (sas) karşısındaki Kâfirler, Münafıklar, günah ve iftiraya dalanlar[20] da şeytanla beraber hareket etmişlerdi. Bu da Müminler ile şeytanı izleyen Kâfirler arasında amansız bir mücadeleye yol açtı: *"İman edenler Allah yolunda savaşırlar, inanmayanlar ise bâtıl dava uğrunda savaşırlar. Şu hâlde şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphe yok ki şeytanın planı (tuzağı) daima zayıftır."*[21]

Kur'ân-ı Kerîm'de şeytan kötülük taraftarlarının önderi olarak tasvir edilir. Yandaşları da onun emrindeki düzenli bir orduya benzetilir. Şeytan saldırılarını atlı ve yayalardan oluşan ordusuyla yapar. Şeytan savaşırken akla hayale gelmeyen entrikalara başvurur. Bütün gücüyle hücum edip insanın benliğinde bulunan heves ve ihtirasları üzerinde çalışır. Özellikle onun mal-mülk sahibi olma, güç ve nüfuz elde etme zaaflarını hedefler. Bunun için doğruyu yanlış, yanlışı doğru gibi gösterir. Meselâ mallarını doğru yere değil de Yüce Allah'ın yasakladığı yerlere harcamalarını sağlar. Allah'ın emrettiği şekilde akraba, yoksul ve yolda kalmış yolcunun hakkını Allah'a isyan yolunda harcamalarını ister. Böyle kimseler şeytana kardeş olarak nitelenir. Çünkü onlar bu davranışlarıyla Allah'ın emirlerine uymamışlardır. Şeytan, faize, hırsızlığa ve haram kazanca özendirir.[22] Onun bu yaptıkları âyette şöyle tasvir edilmektedir: *"Ey İblîs! Haydi, onlardan gücünün yettiklerini çağrınla ayart! Atlıların ve yayalarınla onlara karşı bütün ordunu topla. Onların mallarına ve evlâtlarına ortak ol. Kendilerine vaatlerde bulun. Şeytan bu! Onları ayartıp aldatmaktan başka ne yapar ki."*[23] Hz. Peygamber de bir hadîs-i kudsîde şunu söylemiştir: *"Ben bütün kullarımı benim birliğimi kabul edecek fıtratta yarattım. Fakat şeytan onlara musallat oldu da onları bu tevhid dininden döndürdü; benim onlara helâl kıldığım şeyleri haram kıldı."*[24]

Şeytan, insanı isyana, karanlığa ve kendisi gibi düşüşe ve alçalmaya çağırır; hatta kendi yolunu izleyenlerin boynuna tasma takıp onları buna sürükler.[25]

---

17 Yâsîn 36/60-61.
18 Zâriyât 51/56.
19 En'âm 6/121.
20 Mücâdele 58/19; Muhammed 47/25; İsrâ 17/62; Şuarâ 26/221-222.
21 Nisâ 4/76.
22 İsrâ 17/26, 27: Taberî, XIV, 567-568; Zemahşerî, III, 512-513.
23 İsrâ 17/64: Taberî, XIV, 657-663; Râzî, XXI, 7-8.
24 İsrâ 17/64: İbn Kesîr, IX, 41; Müslim, "Cennet", 63.
25 İsrâ 17/62: Râzî, XXI, 5.

Müminler böyle bir duruma düşmemeleri için uyarılmıştır: *"Ey iman edenler! Hepiniz Allah'a teslimiyetin gereklerini yerine getirin. Sakın şeytanın adımlarını izlemeyin; çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır."*[26] Âyette insanlara Cenâb-ı Hakk'a inanıp hayatlarının sonuna kadar O'nun emirlerini yerine getirmek için kararlı olmaları ve Allah'ın emirlerine karşı çıkan şeytanı izlememeleri emredilmektedir.[27] Meselâ Allah'ın temiz ve helâl kıldığı gıdalardan yemeleri emredilmiştir. Şeytana uyarak bunları yasaklamaya, yasakladıklarını da yemeye kalkışmamaları istenmiştir.[28] Onun adımlarını izleyenler,[29] sonunda büyük kayıplara uğramaktan kurtulamayacaklardır.[30] İnsan bu uyarılara kulak vermezse İblîs ve askerleri ile birlikte cehenneme atılmaktan kendini kurtaramayacaktır.[31]

Kur'ân, Hz. Peygamber'e karşı çıkanların şeytana nasıl yoldaşlık ettiklerini çeşitli örneklerle anlatır. Meselâ Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'nın insanı yeniden diriltmeye güç yetiremeyeceğini iddia eden Müşriklerden Nadr b. Hâris'i, şeytana uyan bir kişi olarak nitelendirmiştir. O, bu iddiasını hiçbir bilgiye dayandırmadan, inatla ileri sürmüştür.[32] Bu iddiayı kabul edenlerin yaptığı da şeytanın ardına düşmekten başka bir şey değildir.[33] Medine'deki Münafıklar da şeytanın izinden gidiyorlardı. Meselâ bunlar, Müslüman savaşçıların Medine dışında yaptıkları harekâta (*seriyye*) ilişkin haberleri toplayıp yayıyorlar, bu dedikodular da Müslümanlara zarar veriyordu. Ortalıkta dolaşan yenilgi haberleri Müslümanların moralini bozabiliyordu. Güven veren haberler ise onların yapmak istediği harekâtın önceden etkisiz hâle gelmesine yol açabilirdi. Oysa onların aldıkları haberleri başta Hz. Peygamber olmak üzere sorumlulara ulaştırmaları gerekiyordu.[34] Bazen Münafıkların ileri sürdüğü iftiralara Müminler arasından bilinçsizce katılanlar da olabiliyordu. Kur'ân-ı Kerîm bunun şeytanın adımlarını izlemek olduğunu belirtmiş ve Müminleri bu konuda uyarmıştır. Münafıkların Hz. Âişe hakkında iftira yaymaları da şeytana uyularak yapılan kötü işlerin başka bir örneğini oluşturmuştur.[35]

---

26 Bakara 2/208.
27 Bakara 2/208: Râzî, V, 224.
28 Bakara 2/168: Taberî, III, 37.
29 Bakara 2/208; Nûr 24/21.
30 Mücâdele 58/19.
31 Şuarâ 26/94-95.
32 Hac 22/3: Taberî, XVI, 459.
33 A'râf 7/175: İbn Kesîr, VI, 448-449.
34 Nisâ 4/83: Taberî, VII, 253-255.
35 Nûr 24/21: İbn Âşûr, XVIII, 186.

ŞEYTAN, İNSANIN ZAAFLARINDAN FAYDALANIR

يَعِدُهُمْ وَيُمَنّ۪يهِمْۜ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُوراً ﴿١٢٠﴾

"Şeytan onlara sadece vaatlerde bulunur, birtakım kuruntularla oyalar. Şeytan aslında onlara kuru bir aldatmadan başka ne vaat eder ki!"

(Nisâ 4/120)

Şeytan insanları aldatmak için her türlü yolu ve fırsatı değerlendirir.[36] O, insanı günah işlemeye aşama aşama götürür. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm onun bu sinsiliğini anlatmak üzere "şeytanın adımları"ndan bahseder. İnsanı haram yiyecekleri yemeye, ilâhî buyruklardan uzaklaşmaya, kötülük ve hayâsızlığa adım adım sürükler.[37] Şeytan ve çetesi insanı görmekte ve gözetlemektedir.[38] Şeytanın akıl karıştırmaları, vesveseleri insanın içinden geçen ve onu şerre çağıran fısıltılardır.[39] Meselâ şeytan, insanın fakir kalma korkusunda hayat bulmaya çalışır. Asılsız kuruntularla insanları cimriliğe veya malın değersiz olanını vermeye özendirir. Etkilemek istediklerine, "Malını harcama, ona ihtiyacın var, aksi takdirde fakirleşirsin." korkusunu verir.[40] Bu nedenle de insanın kulağına küpe olsun diye Kur'ân'ın en son sûresinde şeytanın kandırmasının alabildiğine gizli ve kurnazca olduğuna dikkat çekilir.[41] İşte insan, dünya hayatındaki sınavında şeytana karşı göstereceği kararlı direnciyle başarılı olabilir.[42] O zaman onun yeni hileleri, şeytanlıkları boşa çıkar.[43]

İnsana yanlışı doğru, kötüyü iyi ve çirkini süsleyip güzel göstermek şeytanın başlıca işlerinden biridir. Tarih boyunca şeytana uyanlar boş inanç ve düşüncelerinden memnun, işledikleri yanlışları güzel görmüşlerdir.[44] Meselâ şeytan, daha önce yaşayan inançsız topluluklara benzer oyunlar oynadığı gibi Sebe' halkına da güneşe

36 A'râf 7/17.
37 Bakara 2/168, 208; Nûr 24/21.
38 A'râf 7/27.
39 İbn Manzûr, VI, 4830-4831.
40 Bakara 2/268: Nesefî, I, 220; İbn Âşûr, III, 59.
41 Nâs 114/4-5.
42 Fâtır 35/6: Râzî, XXVI, 5.
43 Nisâ 4/76.
44 En'âm 6/42-43.

tapmayı güzel göstermişti.[45] Şimdi de Mekkeli Müşrikleri kandırıyordu. Müşriklere, kız çocuk edinmemeyi, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylemeyi güzel gösteren de şeytandı.[46] Yine şeytan kendini izleyenleri boş heveslerin peşinden koşturmuş, "daha ömrünüz var, istediğiniz gibi yaşayın, sonunda doğru yola girersiniz" diye onları hep oyalamıştır.[47]

İnsan ve cin şeytanlar birbirlerini hoş ve yaldızlı sözlerle, cazip düşüncelerle aldatırlar.[48] Bunun bir örneği Bedir savaşında gerçekleşmişti. Şeytan, Müşriklerin ordusuna yaklaşarak *"Bugün insanlar arasında sizi yenecek kimse yoktur, ben de sizin yanınızdayım."*[49] düşüncesini yaymış, Müşrikleri savaşmaları için kışkırtmıştı. Hazırlıkları ve sayılarının çokluğuna rağmen zora düşmeleri durumunda onlara yardım edeceği sözü vererek müşrikleri kandırmıştı. Onlar da buna kendilerini iyice inandırdılar, Müslümanların, karşılarında tutunamayacaklarını düşündüler. Ancak iki güç karşılaşıp da Müslümanlar meleklerin yardımıyla üstün duruma geçince şeytan, aradan çekiliverdi. Bu defa da *"Şüphesiz benim sizin sorumluluğunuzla ilgim yok, kuşkusuz sizin görmediğinizi görüyorum ve elbette Allah'tan korkuyorum, Allah'ın cezası çetindir."* demişti. Şeytan Müşriklerin gururunu okşamış, onları savaşa sokmuş ve her zaman yaptığı gibi kendisine uyanları bir kez daha aldatmış ve yarı yolda bırakmıştı.[50]

Şeytan, Bedir Savaşı öncesinde Müminlerin tarafında da etkin olmaya çalışmıştı. Onların endişe ve korkularını tahrik ederek imanlarına rağmen böylesi zor bir duruma düşmelerinin kabul edilemez olduğu düşüncesini Müminlere aşılamaya çalışmıştı.[51] Zira düşman ordusu sayı, araç ve gereç bakımından üstündü. Ancak buradaki gibi, Uhud savaşında da şeytanın oyunu tutmayacaktı. Müşrikler, neredeyse yenilen Müminlere son darbeyi vurmak amacıyla toplanıp tekrar saldırmayı planlamış ve bunun haberini yaymışlardı. Aksine bu, Hz. Peygamber'e içten bağlı Müslümanların imanını arttırmıştı. Şeytan ise sadece kendi yandaşlarını korkutabilmişti.[52]

Medine'de Münafıkların Yahudi kabilelerini yanlarına çekmek için boş sözler vermeleri ve sonra bu sözleri çiğnemeleri şeytanın aldatıcılığına benzetilmiştir. Söz konusu olay âyet-i kerîmede şöyle anlatılır: *"Tıpkı şeytanın durumu gibi: Hani o*

45 Neml 27/24.
46 Nahl 16/62: Taberî, XIV, 261-262.
47 Muhammed 47/25: Râzî, XXVIII, 66.
48 En'âm 6/112.
49 Enfâl 8/48.
50 Enfâl 8/48: Taberî, XI, 223-225; Elmalılı, IV, 2416-2417.
51 Enfâl 8/11: İbn Kesîr, VII, 30; Elmalılı, IV, 2376.
52 Âl-i İmrân 3/173-175: Taberî, VI, 255; Kurtubî, V, 427.

insana 'İnkâr et.' der; o inkâr edince de, 'Bilesin ki benim seninle ilgim yok, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.' der."[53] Şeytanların insanı aldatması ve şaşırtması, kişiyi, kimi takip edeceğini ve ne yöne gideceğini bilemez bir hâle getirir. Yüce Allah'a kulluktan uzaklaşan bu kimse, çölde yolunu kaybeden ve şaşkın bir vaziyette bir o tarafa bir bu tarafa koşuşan zavallının durumuna düşer.[54]

Şeytan kalplere kin ve nefret tohumları eker ve insanlar arasında huzuru yok eder. Şeytan, insanın benliğinde bulunan kıskançlık ve kin duygularıyla kardeşleri bile birbirine düşman eder. Meselâ Hz. Yûsuf kıssasında şeytanın, kardeşleri birbirine nasıl düşürdüğünün hikâyesi anlatılır. Hz. Yûsuf'un öldürülmesi teklifinden kuyuya atılmasına kadar yapılan bütün kötülüklerde o rol oynar.[55] Kur'ân-ı Kerîm şeytanın bu işine, kötü niyetle yapılan toplantı ve gizli kulislerden de örnek vermiştir. Münafıklar, Medine'de Müslümanlara kötülük ve düşmanlık yapmak için gizli toplantılar tertip ediyorlardı. Bu tür gizli konuşmalar Kur'ân'da şeytanın işi olarak nitelendirilmiştir.[56] Yine yanlış anlaşılmalara neden olabilecek konuşmalar, insanlar arasında bozgunculuk çıkarmak için şeytanın kullandığı fırsatlardır. Bunun için Allah Teâlâ kullarını birbirlerine karşı güzel konuşmaya davet eder.[57] Şeytan kumar ve içkiyi de kullanır. Kur'ân-ı Kerîm bunların şeytan kaynaklı iğrenç şeyler olduğunu belirtir.[58] İnsanı akıllı bir varlık olmaktan çıkaran içkiyle insanlar arasında kin ve düşmanlıklar yayılır, daha çok suç işlenir. Kumarla kin, haset, üzüntü, elem ve öfkeler canlanır.[59]

Şeytan insandaki öfke ve kızgınlık duygularını kullanarak da amacına ulaşmaya çalışır. Hz. Mûsâ'nın henüz peygamber olmadığı gençlik yıllarında, kızgınlığını kontrol edemeyerek bir Kıptî'yi öldürmesi bu konuda dikkat çeken bir örnektir. Bir gün o, biri kendi halkı İsrâiloğullarından diğeri de Kıptîlerden iki kişinin dövüştüğünü görür. Araya giren Hz. Mûsâ öfkeyle Kıptî'ye sert bir yumruk vurur ve onun ölümüne sebep olur. Kıptî'yi yerde görünce pişmanlık içinde dilinden şu sözler dökülür: *"Bu şeytanın işidir, belli ki o insanı şaşırtıp doğru yoldan çıkaran bir düşmandır."*[60]

53 Haşr 59/16.
54 En'âm 6/71: İbn Âşûr, VII, 302.
55 Yûsuf 12/5, 100.
56 Mücâdele 58/10: Taberî, XXII, 474.
57 İsrâ 17/53: Taberî, XIV, 624.
58 Mâide 5/90.
59 Mâide 5/91: İbn Âşûr, VII, 26-27.
60 Kasas 28/15: Kurtubî, XVI, 247; İbn Kesîr, X, 447-448.

Aslında o, ezilen ve hor görülen birine yardımcı olmayı düşünmüştür. Ancak bir anlık öfkeyle hareket ettiği için böyle haksız bir ölüme sebep olmuştur.[61]

Şeytan insanın unutkanlık zaafını da kullanır, günlük hayatta, harekete geçirdiği karışık ve temelsiz kuruntularla onun unutmasına yol açar. Meselâ şeytan, Hızır'la buluşmak üzere yaptıkları yolculuk sırasında Hz. Mûsâ'nın yanındaki gence, taşıdıkları balığı dinlendikleri yerde unutturmuştu.[62] Yine şeytan insana güzel işler yapmayı unutturabilmektedir. Nitekim Hz. Yûsuf hapiste iken arkadaşına buradan çıktığında efendisine kendisinden bahsetmesini söylemişti; ne var ki o bunu yıllar sonra hatırlayabilmişti.[63]

ŞEYTAN, SAMİMİ MÜMİNLERİ ALDATAMAZ

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّٓا اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فٖٓي اُمْنِيَّتِهٖۚ
فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهٖۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌۙ ﴿٥٢﴾

"Senden önce hiçbir resûl ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğunda şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah, şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(Hac 22/52)

Her peygamberin insan ve cin şeytanlardan düşmanları olmuştur.[64] Bu yüzden bütün insanlar gibi, peygamberlere de şeytanlardan Allah'a sığınmaları emredilmiştir. Hz. Eyyûb'un şeytanın verdiği bitmez tükenmez kuruntulara karşı gösterdiği

---

61 Kasas 28/15: *Kur'an Yolu*, IV, 220-221.

62 Kehf 18/6.

63 Yûsuf 12/42.

64 En'âm 6/112.

sabır dillere destandır.[65] Çektiği çile ve acılar sebebiyle şeytan, Hz. Eyyûb'u Yüce Allah hakkında kötü düşüncelere sürüklemek için çaba göstermiş, "Sen bunları hak etmedin." diye telkinlerde bulunmuştur.[66] Ne var ki o, daima Allah'a yönelen bir kul olarak bunlara karşı büyük bir direnç gösterebilmiştir.[67] Sevgili Peygamberimize de Kur'ân okuduğunda şeytandan Allah'a sığınması emredilir. Bu, O'nun âyetlerini iyice anlamaya, onlardaki emirleri yerine getirmeye şeytanın engel olamaması anlamını taşır.[68] Ayrıca Allah, şeytanın peygamberlere verdiği kuruntuları yok eder ve gönderdiği vahyi onun etkisinden korur.[69] Yine Müşriklerin âyetler hakkında ileri geri konuşmaları hâlinde Allah Resûlü'ne (sas) orayı terk etmesi, eğer şeytan unutturursa hatırladıktan sonra oradan ayrılması emredilmiştir.[70]

Şeytanın yönlendirmesi, onu dost edinen, Allah'a ortak koşan ve azgınlaşanlara etki eder.[71] Onun gücü Allah'ı inkâr edenlere yeter.[72] Şeytan, onların iç dünyasındaki duygu ve içgüdüleri kullanarak kendine etki alanı oluşturur. Aslında şeytan, kendine uyanları buna zorlamamıştır.[73] İnsanlar Allah'ın buyruklarını izleme iradesi gösterdiklerinde şeytanın zaten onları isyana sürükleme gücü yoktur. Zira onun yaptığı, kendisini izlemeye hazır olanları buna çağırmaktan ibarettir.[74] İnsan, içindeki tutku ve ihtiraslarla şeytanın kendisine etki etmesini sağlamış ve kendine haksızlık etmiş olmaktadır.[75] Nitekim hesap gününde şeytanla insan arasında geçen şu konuşma bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır: *"Allah'ın hükmü yerine getirilince şeytan şöyle der: Şüphesiz Allah size gerçek bir vaatte bulunmuştu, ben de size bir söz verdim ama yalancı çıktım. Aslında benim sizi zorlayacak gücüm yoktu; benim yaptığım size çağrıda bulunmaktan ibaretti; siz de benim çağrıma uydunuz. O hâlde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz."*[76]

Şeytan isyan ve günaha yönelenleri tahrik edip peşinden sürükler. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in çağrıları üzerinde düşünmeyenlere,[77] kâfirlere,[78] yalana, iftiraya

65 Sâd 38/44.
66 Sâd 38/41: İbn Âşûr, XXIII, 270.
67 Sâd 38/44.
68 Nahl 16/98: Kurtubî, XII, 425.
69 Hac 22/52; Hicr 15/16-18.
70 En'âm 6/68.
71 Nahl 16/100; Hicr 15/42.
72 Meryem 19/83.
73 Hicr 15/42: Elmalılı, V, 3065.
74 İbrâhîm 14/22; En'âm 6/112.
75 A'râf 7/23.
76 İbrâhîm 14/22.
77 Zuhruf 43/36: İbn Âşûr, XXV, 207-208.
78 Meryem 19/83.

ve günaha düşkün olanlara[79] şeytanı musallat eder. Meselâ içinde şüphe bulunan ve kalbi katılaşan kimseler şeytan tarafından denenir.[80] Aşırı dünya sevgisi ve hırsı onun için bulunmaz bir fırsat oluşturur. Meselâ Uhud Savaşı sırasında Müminler tarafında yaşananlar bunun bir örneğidir. Okçular tepesinde bulunan Müslümanlar, Peygamberimizin emrini unuttular. Rablerine olan bağlılıklarında zayıflık ve cihadda gevşeklik gösterdiler, mevzilerini terk edip ganimete yöneldiler. İşte tam da bu sırada şeytan devreye girdi ve yanlış yapmalarına neden oldu.[81]

Kur'ân'da, Yüce Allah'a iman eden, O'na dayanan, O'nu aklından çıkarmayan ve O'na içtenlikle kulluk edenler üzerinde şeytanın bir etkisi olamayacağının güzel örnekleri vardır.[82] Bunlara karşı onun hileleri gerçekten zayıf kalır.[83] İnsan Rabbiyle olduğunda şeytan onun iç dünyasında bir yer bulamaz. Allah'ı unutmak, şeytanî ayartmalara kalp kapılarını açık hâle getirir.[84] Mümin ise Rabbinin gözetimi altında olduğu bilinciyle yaşar.[85] Çünkü Allah'a güçlü bir şekilde bağlanan kişi, şeytanın ayartmaları karşısında hemen gerçeği görür.[86] Hz. Peygamber (sas), bir hadisinde bu gerçeğe şöyle dikkat çekmiştir: *"Şeytan hortumunu Âdemoğlunun kalbi üzerine koymuştur. İnsan Allah'ı hatırladığında şeytan hortumunu geri çeker. Allah'ı unuttuğunda ise onun kalbini vesvese ile doldurur. İşte şeytanın vesvâs (fırsat bulunca çokça vesvese veren) ve hannâs (fırsat bulamayınca geri çekilen) olması bu demektir."*[87] Bu nedenle mümin, her namazın girişinde *"e'ûzu billahi mine'ş-şeytânirracîm: kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım."* ifadelerini tekrarlar. Böylece o, varlığın asıl sahibine bağlanır. Çünkü O, en güzel dost ve en güzel yardımcıdır.[88] Yine O, merhameti ve büyük iyiliği ile dilediği kullarını şeytanın ayartmalarından kurtarır.[89] Bu bağlamda Allah Teâlâ bize şu duayı öğretir: *"Rabbim şeytanların ayartıp aldatmalarından sana sığınırım. Rabbim onların bana yaklaşmalarından sana sığınırım."*[90] Annesi de doğumdan sonra Hz. Meryem'i ve neslini şeytanın şerrinden Allah'ın korumasına emanet etmiştir.[91] Tabii şeytanın kandırmasından korunmak için, dua ile ifade edilen

79 Şuarâ 26/222.
80 Hac 22/53.
81 Âl-i İmrân 3/155: Râzî, IX, 53.
82 Nahl 16/99; Hicr 15/40; Sâd 38/82-83.
83 Nisâ 4/76.
84 Mücâdele 58/19.
85 Ahzâb 33/41.
86 A'râf 7/201.
87 Nâs 114/4: İbn Kesîr, XIV, 529; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâ'id*, VII, 152.
88 Hac 22/78.
89 Nisâ 4/83; İsrâ 17/65; Nisâ 4/83.
90 Mü'minûn 23/97-98.
91 Âl-i İmrân 3/36.

güçlü bir niyete, bilinçli bir çabaya ihtiyaç vardır. Her şeye rağmen müminin ayağı sürçüp günaha düştüğünde, Hz. Âdem'in ve Hz. Mûsâ'nın yaptığı gibi günahlarının affı için Yüce Yaratıcıya yönelir ve bağışlanmasını diler.[92]

ŞEYTAN, KENDİNİ DE DOSTLARINI DA ATEŞE GÖTÜRÜR

كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْد۪يهِ اِلٰى عَذَابِ السَّع۪يرِ ﴿٤﴾

"Şeytan hakkında şöyle yazılmıştır: Her kim onu dost edinirse, o onu yoldan çıkaracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir."

(Hac 22/4)

Kur'ân-ı Kerîm şeytanın dostlarından bahseder. Cinlerden ve insanlardan kötülüğe ve inkâra kapılanlar birbirine dost olmuşlardır. Meselâ bu insanlar şeytanı dost (*veli*) edinmişler, kapıldıkları kibirle imanı ve Müminleri küçümsemişlerdir. Şeytan da bu insanlardaki kibir zaafını kullanmıştır. Zaten kendisi de daha önce Hz. Âdem'i küçük görmüş ve onu hafife almıştır. Allah bu kimseleri şöyle uyarmaktadır: *"Şimdi siz beni bırakıp da İblîs'i ve onu izleyenleri mi dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır."*[93]

Şeytanlar insanlara arkadaş (*karîn, kurenâ*) olurlar. Yaptıkları işleri onlara hoş gösterip cennet, cehennem ve dirilişin olmadığını telkin ederler. Çirkin ve utanç verici fiilleri kolaylıkla işlemelerine sebep olurlar. Onlar da Yaratıcı'yı inkâr eder, âhireti bırakıp dünyaya bağlanırlar.[94] Mallarını gösteriş yaparak harcarlar.[95] Şeytanlar, Allah'a iman etmeyi ve O'nun buyruklarını yerine getirmeyi insana kötü göstermişlerdir.[96] Yaklaştıkları insanların akıllarını çelip iç dünyalarında inişler çıkışlar

92 Tâhâ 20/122; Kasas 28/16.
93 Kehf 18/50: Râzî, XXI, 138.
94 Fussılet 41/25: Taberî, XX, 416; Râzî, XXVII, 120; Âlûsî, XXIV, 118.
95 Nisâ 4/38.
96 Zuhruf 43/36-37: Taberî, XX, 596; Âlûsî, XXV, 80-81; İbn Âşûr, XXV, 207-208.

yaratmışlardır.[97] Bu insanlar da şeytanların telkinlerine uyup onların yolunu takip etmişler,[98] şeytanlardan gelen telkinleri ilâvelerle yaymışlardır.[99] İşin garip tarafı bunlar doğru yolda olduklarını zannettiklerinden, İslâm davetinin hak olduğunu düşünme ihtiyacı bile hissetmemişlerdir.[100] Ancak insanın dünyada şeytanla olan bu arkadaşlığı tam bir pişmanlık ve hüsranla sonuçlanır. *"Her kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, şüphesiz tam bir zarar ve ziyana uğramıştır."*[101] İlâhî huzura vardıklarında şeytana kızarlar ve *"Keşke seninle aramız doğu ile batı arası kadar uzak olsaydı, meğer sen ne kötü arkadaşmışsın."*[102] diye hayıflanırlar. Ne yazık ki, bütün bu yakınmaların hiçbir faydası olmaz. Çünkü şeytan ve ona uyanlar hep birlikte cehenneme atılırlar.[103] Hiç şüphesiz bunların sonu korkunç olur. Şeytanın ayartmalarına kapılanlar hesap gününde Allah'ın merhametinden ve yakınlığından mahrum olurlar.[104] Oysa o gün, tam da yardıma muhtaç oldukları gündür ama şeytan onları yapayalnız bırakır,[105] cehennemin alevli azabına onları sürükler:[106] *"Şeytan kendisini dost edinenlere sadece vaatlerde bulunur, birtakım kuruntularla onları oyalar. Şeytan aslında onlara kuru bir aldatmadan başka hiçbir şey vaat etmez."*[107]

İblîs, Allah'a isyan etmiş ilk 'kul', insanı yoldan çıkarmaya ant içmiş bir düşmandır. Kötülüğün hem bizzat kendisi hem de başı olarak şeytan vasfına en lâyık varlıktır. İblîs, kıyamete kadar bu şeytanlıktan hiç vazgeçmeyecektir. Daha cennetteyken insana yapılacak en büyük düşmanlığın, onun doğru ile yanlışı birbirine karıştırmasını sağlamaktan geçtiğini keşfetmişti. İblîs'in insanın içindeki tutku ve ihtiraslara yönelik telkinleri, Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'ya Yüce Allah'ın yasak ağaca yaklaşma emrini unutturmuştu. İblîs, insana yanlış ve kötü olduğu söylenen şeyin, aslında onun için doğru ve iyi olduğunu söylüyordu. Yanlış ve kötü olana meyletmek de insanın içindeydi, şeytanın yaptığı ise sadece yanlışın doğru olduğu vesvesesini vermekten ibaretti. Öyleyse insan, Rabbini ve O'nun doğruya ulaştıran emirlerini unuttuğunda, içindeki kötüye yönelme duygusu bir anda ortaya çıkıverir. Bu duygu, yani kibir, bencillik, güç tutkusu, kin, nefret, kıskançlık, hırs gibi kötü bir his ne

97 Meryem 19/83: Zemahşerî, IV, 54; Âlûsî, XVI, 134.
98 Hac 22/3-4.
99 Şuarâ 26/221-223: Elmalılı, V, 3649.
100 A'râf 7/30; İbn Âşûr, VIII, 91.
101 Nisâ 4/119.
102 Zuhruf 43/38; Nisâ 4/38.
103 A'râf 7/18.
104 Bakara 2/275: Râzî, VII, 97; *Kur'an Yolu*, I, 438-439.
105 Furkān 25/29.
106 Hac 22/3-4.
107 Nisâ 4/119-120.

zaman öne çıksa, insan ve cin şeytanları da kendini gösterir. İnsanın ilâhî buyrukları unutması, doğruya ulaşmasının engellenmesi, üzüntülü ve öfkeli olması gibi sağlıklı düşünemediği durumlar, şeytanın sevdiği anlardır. O, Allah'ı hatırlamayı ihmal edenleri, beslediği kuruntularla peşine takar, onları cehenneme kadar götürür. Bu gidişten kurtulabilenler, yalnızca, Allah'ı unutmayan ve peygamberlerin buyruklarına göre yaşayanlardır. Müminler, imanlarıyla bunu başarabilirler. Zaten şeytan bunu başarabilen Müminleri kandırma imkânı elde edemez. İnanmayanlarınsa şeytanın eline düşmekten korunma imkânı yoktur.

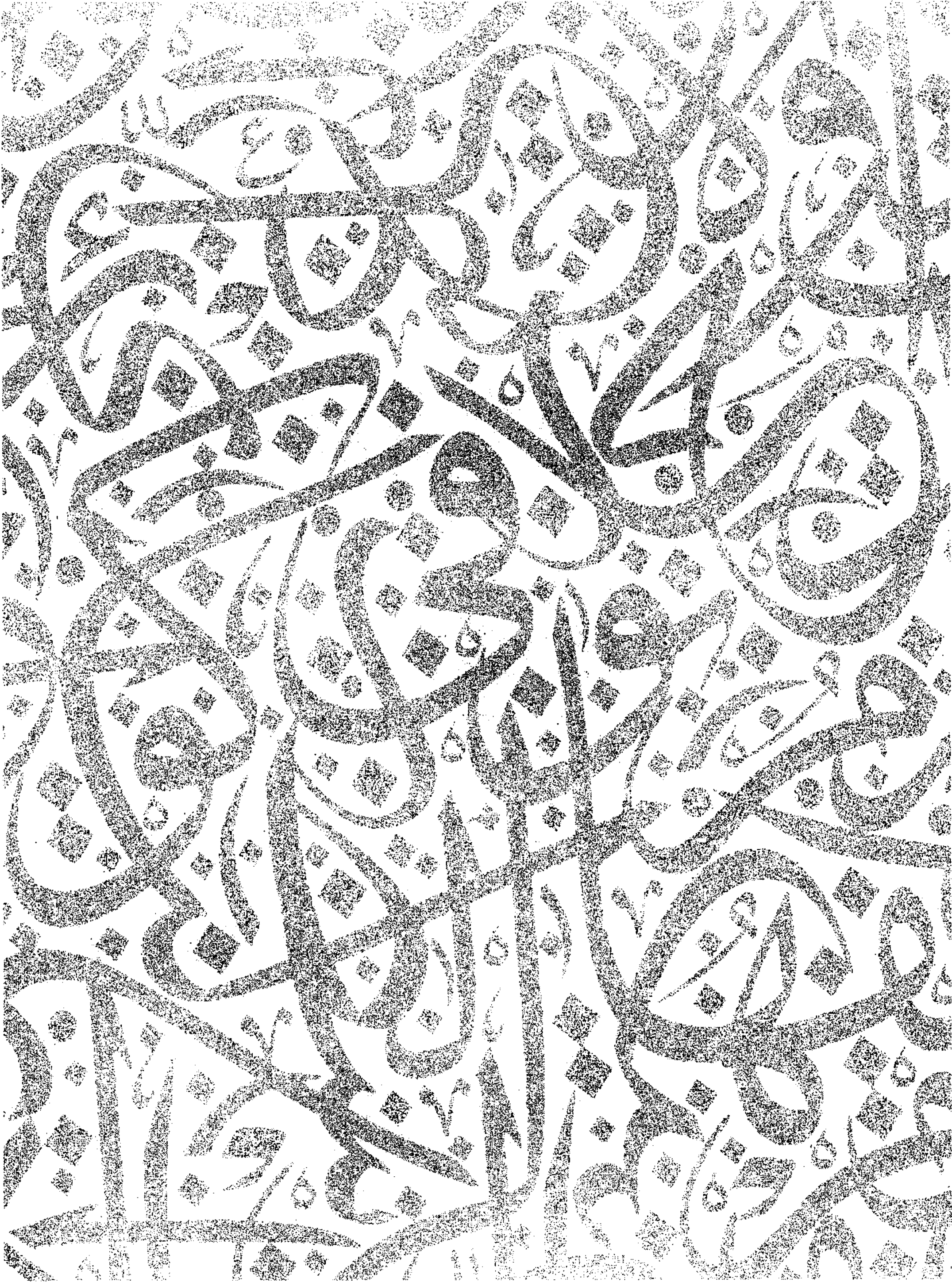

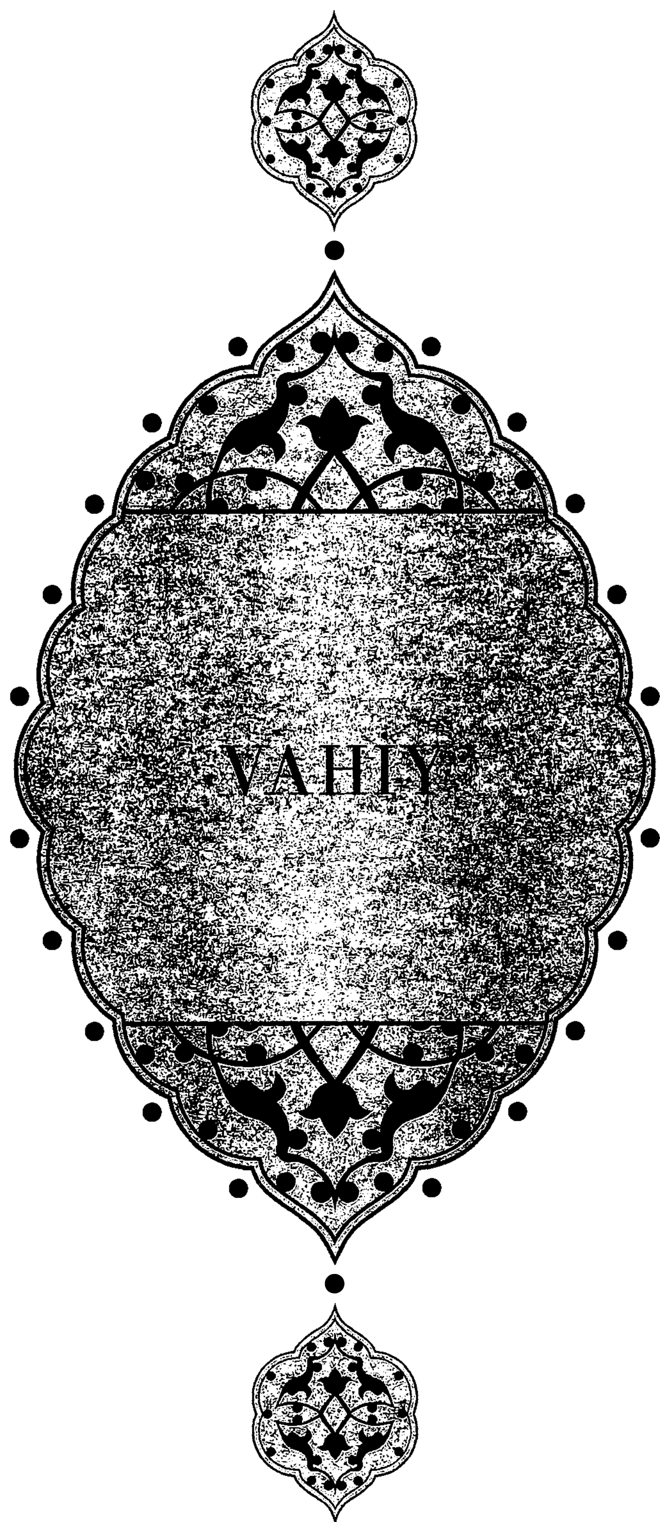

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALLAH'IN İNSANI HİDAYETE DAVETİ

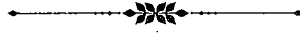
3

VAHİY

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِنَّٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ كَمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّ۪نَ مِنْ بَعْدِه۪ۚ وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى
اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْمٰع۪يلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَع۪يسٰى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ
وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَۚ وَاٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ زَبُوراًۚ ﴿١٦٣﴾

"(Ey Peygamber!) Biz Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Ya'kūb'a, torunlara, Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik."

(Nisâ 4/163)

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَٓائِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا
فَيُوحِيَ بِاِذْنِه۪ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَك۪يمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحًا
مِنْ اَمْرِنَاۜ مَا كُنْتَ تَدْر۪ي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْا۪يمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ
نُورًا نَهْد۪ي بِه۪ مَنْ نَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِنَاۜ وَاِنَّكَ لَتَهْد۪ٓي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍۙ
﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ اَلَٓا اِلَى اللّٰهِ
تَص۪يرُ الْاُمُورُ ﴿٥٣﴾

"Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O, çok yücedir, engin hikmet sahibidir. İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur'ân) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya eriştirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu göstermektesin. Göklerin ve yerin yegâne sahibi olan Allah'ın yolunu. İyi bilinmelidir ki bütün işler dönüp dolaşır Allah'a varır."

(Şûrâ 42/51-53)

وَالَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِۜ
اِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِه۪ لَخَب۪يرٌ بَص۪يرٌ ﴿٣١﴾

"Sana vahyettiğimiz kitap, kendinden öncekileri doğrulayıcı bir hakikattir. Kuşkusuz Allah, kullarından haberdardır, her şeyi görmektedir."

(Fâtır 35/31)

وَاِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَاۜ قُلْ اِنَّمَٓا اَتَّبِعُ مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ مِنْ رَبّ۪يۚ
هٰذَا بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

"Sen onlara bir mucize getirmediğin vakit, 'Onu da bir yerlerden derleyip toplasaydın ya!' derler. De ki: 'Ben sadece Rabbimden bana vahyedilene uyarım. İşte bu Kur'ân, Rabbinizden gelen kanıtlardır, inanan bir topluluk için hidayettir, rahmettir.'"

(A'râf 7/203)

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ ﴿٢﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ
الْهَوٰىۜ ﴿٣﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰىۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَد۪يدُ الْقُوٰىۙ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍۜ
فَاسْتَوٰىۙ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰىۜ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰىۙ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ
قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ ﴿٩﴾

"Battığı sırada yıldıza andolsun ki bu arkadaşınız ne sapıtmış ne de eğri yola gitmiştir. Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir. Onu, çok güçlü, üstün niteliklerle donatılmış biri (Cebrâil) öğretti. O, ufkun en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü. Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu."

(Necm 53/1-9)

وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِم۪ينَ ﴿١٠٩﴾

"Sana ne vahyedilirse ona uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."

(Yûnus 10/109)

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُو۫حِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ
وَمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُۜ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظَّالِمُونَ ف۪ي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُٓوا اَيْد۪يهِمْۚ اَخْرِجُٓوا اَنْفُسَكُمْۜ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ
بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِه۪ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾

"Allah'a karşı yalan uydurandan yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken 'Bana da vahiy geldi.' diyenden ve 'Ben de Allah'ın indirdiği âyetlerin benzerini indireceğim.' diyenden daha zalim kim vardır? O zalimler, ölümün boğucu dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara 'Haydi, canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı kibirlilik taslamanızdan ötürü bugün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız!' derken onların hâlini bir görsen!"

(En'âm 6/93)

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّ۪ينِ مَا وَصّٰى بِه۪ نُوحًا وَالَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا
وَصَّيْنَا بِه۪ٓ اِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى وَع۪يسٰٓى اَنْ اَق۪يمُوا الدّ۪ينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا ف۪يهِۜ كَبُرَ
عَلَى الْمُشْرِك۪ينَ مَا تَدْعُوهُمْ اِلَيْهِۜ اَللّٰهُ يَجْتَب۪ٓي اِلَيْهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ٓي اِلَيْهِ مَنْ
يُن۪يبُ ﴿١٣﴾

"O, Nûh'a buyurduklarını, sana vahyettiklerimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya buyurduklarımızı size din kıldı ki o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz. Kendilerini davet ettiğin bu din Müşriklere ağır geldi. Allah (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni doğruya iletir."

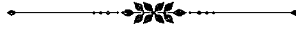
(Şûrâ 42/13)

وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَاِقَامَ
الصَّلٰوةِ وَاِيتَٓاءَ الزَّكٰوةِۚ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَۙ ﴿٧٣﴾

"Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler kıldık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, bize hep kulluk ettiler."

(Enbiyâ 21/73)

وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيِّنَ اَنْ اٰمِنُوا بِي وَبِرَسُولِيۚ قَالُٓوا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا
مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

"Havârilere 'Bana ve peygamberime iman edin.' diye ilham ettiğimde onlar 'İman ettik, şahit ol ki bizler yürekten teslimiyet içindeyiz.' demişlerdi."

(Mâide 5/111)

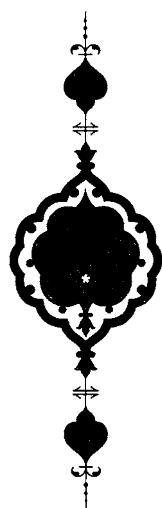

اِذْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اُمِّكَ مَا يُوحٰىۙ ﴿٣٨﴾ اَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ
فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُۜ وَاَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّيۚ
وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنِيۢ ﴿٣٩﴾

"(Ey Mûsâ!) Hani annene şunu vahyetmiştik: Onu sandığa koy ve ırmağa bırak; böylece ırmak onu kıyıya çıkarsın ve benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın. Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin), nezâretim altında büyütülüp yetiştirilesin."

(Tâhâ 20/38-39)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Yüce Allah, insanı dünya hayatında kendi başına, yalnız ve yardımsız bırakmamıştır. *"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?"*[1] âyeti bu gerçeği ifade eder. Vahiy, sınırsız bilginin sahibi olan Allah tarafından aklını kullanan kullara gönderilen kesin bilgidir. Yüce Allah vahiyle kullarına yol göstermiş, gerçeği ve doğruyu öğretmiştir. Melekler de insanlar arasından seçilen peygamberler de Allah'ın elçileridir. Yüce Allah, peygamberlerine Cebrâil aracılığı ile vahyederek insanlığa doğru yolu (*hüdâ, hidayet*) göstermiştir. *"Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun."*[2] meâlindeki âyet de bu duruma dikkat çeker. Allah'ın dini, peygamberlere gelmiş olan bu vahiy ile kurulmuştur. Peygamberler zincirinin son halkası Hz. Muhammed (sas)'dir. Kur'ân-ı Kerîm'de vahyin kaynağının kesinlikle Yüce Allah olduğu ve hiçbir peygamberin vahye kendisinden bir şey katamayacağı ya da vahiyde eksiltme yapamayacağı vurgulanır.[3]

Vahy sözcüğünün temel anlamı, "gizli, kapalı bir şekilde ve hızlı olarak bildirmektir." Bu nedenle *vahy* sözcüğü, "işâret, yazma (*kitâbet*), risâlet, ilhâm, gizli ve hızla söylenen söz, başkasına aktarılan ya da bırakılan (*ilkâ'*) anlam" gibi mânalara gelir.[4] Kur'ân'da *vahiy* sözcüğü (*el-vahy*), Yüce Allah'a isnat edildiği gibi O'nun dışında bir kısım varlıklar için de kullanılır. Allah Teâlâ ile ilgili kullanılan vahiy, genel anlamda O'nun canlı-cansız bütün varlıklara yapacakları işlerini daha yaratılış safhasındayken bildirmesidir. Örneğin kelime, Allah'ın bal arısına, yer ve gök gibi varlıklara yaratılış amaçlarına uygun emirler vermesini ifade eder.[5] Allah'ın meleklere emir vermesi de yine *vahiy* kelimesiyle anlatılmıştır.[6] Hz. Mûsâ'nın annesine, Hz. Îsâ'nın havârilerine ilham edilerek yol

1 Kıyâme 75/36.
2 Fâtır 35/24; Nisâ 4/164; Mü'min 40/78.
3 Nisâ 4/163; Zümer 39/65; Şûrâ 42/3.
4 Halîl b. Ahmed, IV, 353; Cevherî, s. 2520; Herevî, *Ġarîbeyn fi'l-Ḳur'ân ve'l-Ḥadîs̱*, s. 1978-1979; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, II, 324.
5 Nahl 16/68; Fussılet 41/12; Zilzâl 99/4-5.
6 Enfâl 8/12.

gösterilmesi anlamında da *vahiy* ifadesi kullanılmıştır.[7] Özel anlamda ise vahiy, "Yüce Allah'ın beşer arasından seçtiği bir elçiye vahiy meleği Cebrâil ile bilgi göndermesini" anlatır. İlk dönem âlimlerinden Zührî (ö. 124/742), "Vahiy, Allah'ın, peygamberlerden birine bildirdiği, kalbinde iyice pekiştirdiği, onun da söyleyip yazdığı veya yazdırdığıdır; vahiy Allah'ın kelâmıdır."[8] şeklinde bir tanım verir. Son dönem âlimlerinden Zürkānî (ö. 1948) ise şöyle bir tarif yapar: "Vahiy, Allah'ın kullarından seçtiği birisine, bildirmek istediği hidayet, hikmet ve bilgileri, beşerin alışkın olmadığı özel ve gizli bir yolla bildirmesidir."[9]

Kur'ân'da vahiy kelimesi, varlıkların kendi aralarında olan bazı özel iletişim kodları anlamında da kullanılmıştır. Örneğin Hz. Zekeriyyâ'nın işaretle konuşması bu kelimeyle ifade edilmiştir.[10] Yine şeytanın telkini, vesvesesi, fısıltısı, söz konusu işin gizli ve hızlı oluşu *vahiy* kelimesi ile anlatılmıştır.[11]

Vahiy, Kur'ân-ı Kerîm'in temel konularındandır ve hemen her konuyla ilgisi vardır. Meleklerin görevlerinin sayılmasında, peygamberlerin kıssalarında, Kur'ân'ın Hz. Muhammed'e (sas) indirilişinde doğrudan vahiy konusuna dikkat çekilir. Kur'ân'da vahiyle alâkalı en çok kullanılan kelimeler şunlardır: *Kitâb, suhuf* (sayfalar), *Tevrat, Zebûr, İncil, Kur'ân, ʿabd* (kul), *Cibrîl, rûh, risâlet* (peygamberlik), *resûl, beşer, âyet, kelâm, emr, inzâl* (indirme), *tenzîl* (parça parça indirme), *îtaʾ* (verme), *irsâl* (gönderme), *ilim, işâret, ityân* (gelme), *ilhâm, teklîm* (konuşma), *telâkki* (alma) ve *rüʾyâ.*

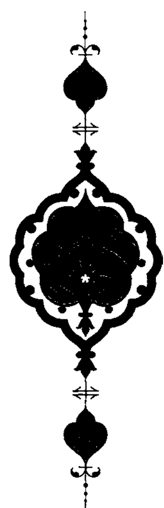
7 Tâhâ 20/38-39; Kasas 28/7; Mâide 5/111.

8 Süyûtî, *el-İtkān* (1951), I, 160.

9 Zürkānî, *Menâhilü'l-ʿİrfân* (t.y.), I, 55.

10 Meryem 19/11.

11 En'âm 6/112, 121.

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sas) yaşı kırka varmıştı. Son zamanlarda Mekke'nin bunaltıcı havasından uzaklaşmak istiyordu. Çünkü Mekkelilerin putlarına tapmaları, adaleti ve erdemi terk etmeleri, toplumda haksızlıkların yayılması ona ağır geliyordu. Ancak bu konularda ne yapacağını bilemiyordu. Uzun düşünceler içerisinde yalnız kalmayı arzu ediyordu. Sonunda Hira mağarasında inzivaya çekilmeye başlamıştı. Azığını kimi zaman kendi yanına alıyor kimi zaman da eşi Hz. Hatice getiriyordu. Bir gün yine Hira mağarasındayken nereden geldiğini anlayamadığı bir ses ona *"Oku (ikra')!"* diye seslendi. Bu sesten ürkmüştü. Sadece "Ben okuma bilmem." diyebildi. Sesin sahibi şimdi de hem kemiklerini kırarcasına onu sıkıyor hem de ısrarla *"Oku!"* diyordu. O ise yine "Ben okuma bilmem." diye tekrarladı. Bir kez daha sımsıkı kavrandığını hissetti. Üçüncü defa aynı emrin ardından, emri veren ona şunları okudu: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, insana bilmediğini öğreten Rabbin sonsuz kerem sahibidir!"*[1] Peygamberimiz tam olarak ne olduğunu anlayamamıştı. Çok korkmuştu. Mağaradan eve nasıl geldiğinin farkında değildi! Sonra, bu olayı Varaka'ya da anlatmış, kendisine gelenin melek Cebrâil olduğunu ondan öğrenmişti.[2] İşte o gün Mekke'nin ufuklarında yankılanan bu ses, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk âyetleri, Hz. Muhammed'e gelen vahyin başlangıcıydı.

1 Alak 96/1-5.
2 İbn Hişâm, I, 235-237; Buhârî, "Bed'ü'l-Vaḥy", 1; Müslim, "Îmân", 73; Taberî, XXIV, 528.

VAHİY, YÜCE ALLAH'IN İNSANLIĞA HİTABIDIR

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْياً اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ
بِاِذْنِهٖ مَا يَشَآءُ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوحاً مِنْ اَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرٖى
مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاٖيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوراً نَهْدٖى بِهٖ مَنْ نَشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا وَاِنَّكَ
لَتَهْدٖٓى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذٖى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ
اَلَآ اِلَى اللّٰهِ تَصٖيرُ الْاُمُورُ ﴿٥٣﴾

"Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O, çok yücedir, engin hikmet sahibidir. İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur'ân) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya eriştirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu göstermektesin. Göklerin ve yerin yegâne sahibi olan Allah'ın yolunu. İyi bilinmelidir ki bütün işler dönüp dolaşır Allah'a varır."

(Şûrâ 42/51-53)

Vahyi Allah gönderir. Kur'ân'da vahiy ile ilgili anlatımlarda kullanılan fiillerin büyük kısmında Yüce Allah'a ait olan saygı (*ta'zîm*) zamiri kullanılır: "Biz vahyettik (*evhaynâ*),"[3] "sana vahyediyoruz (*nûhîhi ileyke*)."[4] Bazı âyetlerde ise özne yine Yüce Allah olmak üzere edilgen kip kullanılmıştır: "Vahyedildi (*ûhiye*),"[5] "vahyediliyor (*yûhâ*)."[6] Önceki peygamberlere de Son Peygamber Hz. Muhammed'e de vahyeden Cenâb-ı Hak'tır: *"İşte sana, Ümmü'l-kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman ve hakkında asla şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetini haber vermen için böyle Arapça bir Kur'ân indirdik…"*[7] Yüce Allah'ın, vahyini insanlar arasından seçtiği peygamberlere iletmek için görev verdiği elçi ise vahiy meleği Cebrâil'dir. Cebrâil

3 Yûnus 10/2; Ra'd 13/30; İsrâ 17/73.
4 Âl-i İmrân 3/44; Yûsuf 12/102.
5 En'âm 6/19; Kehf 18/27.
6 A'râf 7/203; Ahzâb 33/2.
7 Şûrâ 42/7; İsrâ 17/39; Fâtır 35/31; En'âm 6/19.

vahyi peygamberlere getirmiş, onlar da bunu herhangi bir müdahalede bulunmaksızın aynıyla toplumlarına bildirmişlerdir.

Allah Teâlâ elçilerine vahyini çeşitli yollarla iletmiştir. Kur'ân bu yolları şöyle anlatır: *"Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir."*[8] Âlimler, âyetten vahyin üç farklı şekilde geldiği sonucunu çıkarmıştır: Doğrudan vahiy, perde arkasından vahiy, melek aracılığıyla vahiy.[9] Doğrudan vahiy, Yüce Allah'ın hiçbir aracı olmadan peygamberinin kalbine bilgi aktarmasıdır. Nitekim bu şekilde İsrâ gecesinde Bakara sûresinin son âyetlerinin doğrudan Hz. Peygamber'e verildiğine dair bazı rivayetler mevcuttur.[10] Arada bir aracı olmadan Yüce Allah'ın bir peygamber ile "perde arkasından" konuşmasına örnek ise O'nun Hz. Mûsâ ile Tûr dağında konuşmasıdır.[11] Bu bağlamda âyetteki "perde arkasından" ifadesi, kalbe değil de Yüce Allah'ın kulağa bir engel arkasından seslenmesi anlamına gelmektedir:[12] *"Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu fısıldaşırcasına (kendimize) yaklaştırdık."* âyeti, arada bir aracı bulunmadığını ifade eder.[13] Bu âyette Allah'ın Hz. Mûsâ'yı manevî makam olarak kendine yaklaştırdığına dair bir işaret vardır.[14] Yine bu âyette geçen "yaklaştırdık" ifadesinin mecazen vahyetmek anlamında olduğu söylenmiştir.[15]

Vahyin aracı ile gönderilmesi ise Yüce Allah'ın seçtiği elçilerine vahiy gönderirken en çok kullandığı yoldur. Bu çeşit vahiy gönderiminde, vahiy meleği aracı olmuştur. Vahyin bir insan olan peygambere getirilmesiyle görevli olan ve *Mele-i A'lâ'*da bulunan bu melek, Cebrâil'dir. O, aynı zamanda, Hak Teâlâ ile peygamber arasında yaşanan vahiy aktarımına tanıktır.[16] Hadislerde *en-Nâmûsu'l-Ekber* (en büyük Melek)[17] diye isimlendirilen vahiy meleği, Kur'ân'da *Cibrîl,*[18] *Rûhulkudüs,*[19] *er-Rûhu'l-Emîn,*[20] *Resûl*[21] ve *Rûh*[22] isimleriyle de anılır.

---

8 Şûrâ 42/51.
9 Şûrâ 42/51: Taberî, XX, 540; Mâtürîdî, XIII, 214; Zemahşerî, V, 420-421; İbn Âşûr, XXV, 140-141.
10 Şûrâ 42/51: Süyûtî, *el-İtkān*, I, 161; Elmalılı, VI, 4255; Müslim, "Îmân", 76.
11 Şûrâ 42/51: Taberî, XX, 540; Mâtürîdî, XIII, 214.
12 Şûrâ 42/51: Elmalılı, VI, 4255.
13 Meryem 19/52.
14 Meryem 19/52: Râzî, XX, 221.
15 Meryem 19/52: İbn Âşûr, XVI, 128.
16 Şûrâ 42/51: Elmalılı, VI, 4255-4256.
17 Aynî, *'Umdetü'l-Kārî*, I, 52; XV, 143.
18 Bakara 2/97.
19 Bakara 2/87; Mâide 5/110; Nahl 16/102.
20 Şuarâ 26/193.
21 Şûrâ 42/51.
22 Meryem 19/17; Meâric 70/4; Mü'min 40/15; Kadr 97/4.

Hz. Peygamber (sas) Yüce Allah'tan gelen vahyi bildirmeye başladığında, Müşrikler ona karşı geldiler. "Bu vahiy olamaz." dediler; "Muhammed başka yerden bilgi alıyor." diye iftira attılar. Peygamberimizin mecnûn, şair, kâhin olduğunu söylediler. Kur'ân vahyini ise sihir,[23] şair sözü,[24] başkasının yazdırdığı şey,[25] öteden beri anlatılagelen hikâyeler olmakla itham ettiler.[26] Kur'ân'ın kaynağının Allah'tan gelen vahiy değil, cin ya da şeytan gibi görünmez varlıklar olduğu iddiasını ortaya attılar. Bu iftiraların yükseldiği bir sırada şu âyetler indi: *"Bu arkadaşınız ne doğrudan sapmış ne de eğri yola gitmiştir. Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir."*[27]

Kur'ân'ın kaynağına dair Müşriklere ait iddiaların asılsız olduğu, Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiği, Yüce Kitabımızda defalarca vurgulanmıştır.[28] Nitekim bir âyette *"O, lânetlenmiş şeytanın sözü değildir."*[29] buyurulmaktadır. Zaten, cin ve şeytanların da gayb âleminden bilgi edinebilme gücü bulunmamaktadır: *"Kur'ân'ı şeytanlar indirmedi. Bu onların yapacağı iş değildir, zaten buna güçleri de yetmez. Şüphesiz onlar, vahyi işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır."*[30] Çünkü şeytanların Levh-i Mahfûz'dan bilgi almaları ya da semada Kur'ân'ı dinlemeleri engellenmiştir.[31] Kur'ân bir kâhin sözü de değildir: *"Sen öğüt vermeye devam et; Rabbinin lütfu sayesinde sen asla ne bir kâhinsin ne de bir mecnun."*[32] Yine Hz. Peygamber'i (sas) şair olarak gösterme çabaları[33] ve Kur'ân'ın 'bir sihir olduğu' iddiaları[34] da açıkça reddedilmiştir: *"Kur'ân elbette değerli bir elçinin sözüdür. O bir şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!"*[35] Müşriklerin bütün bu iddialarına karşın, Kur'ân'ın ilâhî vahiy olduğuna dair beyanı son derece açıktır: *"De ki: 'Onu, göklerin ve yerin sırlarını bilen Allah indirdi. Doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.'"*[36]

Kur'ân'ın Allah Resûlü'nün sözü olmadığını ispat sadedinde, onun peygamberlikten önceki hayatı da delil olarak getirilmiştir. Çünkü Müşrikler Hz.

23 Zuhruf 43/30; Ahkāf 46/7; Kamer 54/2; Müddessir 74/24.
24 Hâkka 69/41.
25 Furkān 25/5.
26 En'âm 6/25; Enfâl 8/31; Nahl 16/24; Mü'minûn 23/83; Furkān 25/5; Kalem 68/15; Mutaffifîn 83/13.
27 Necm 53/2-4.
28 Hâkka 69/41-42; Yâsîn 36/69; Tûr 52/15, 29; Furkān 25/6; Şuarâ 26/210-212.
29 Tekvîr 81/25.
30 Şuarâ 26/210-212.
31 Şuarâ 26/210-212: Âlûsî, XIX, 133.
32 Tûr 52/29.
33 Enbiyâ 21/5; Tûr 52/30.
34 Zuhruf 43/30; Ahkāf 46/7; Kamer 54/2; Müddessir 74/24.
35 Hâkka 69/41.
36 Furkān 25/6.

Peygamber'in risalet öncesi dönemlerini çok iyi bilmekteydiler: *"Yine şöyle de: Allah öyle dileseydi ne ben onu size okuyabilirdim ne de siz onu anlayabilirdiniz; o gelmeden aranızda uzun bir süre yaşadım, siz aklınızı kullanıp düşünmez misiniz?"*[37] Kimi Müşrikler de Peygamberimizden vahye müdahale etmesi, onu değiştirmesi, kendi arzularına uygun âyetler getirmesi gibi olmadık isteklerde bulunmuştur.[38] Kur'ân, bu istekler karşısında Peygamberimize şöyle seslenmiştir: *"Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunup anlatılınca bize geleceklerine inanmayanlar, 'Bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir.' dediler. Onlara şöyle de: 'Onu kendiliğimden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum. Eğer Rabbime itaatsizlik edersem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım.'"*[39]

Müşrik Arap toplumu öteden beri kâhin ve sihirbaz gibi kişilerde olağanüstü güçlerin bulunduğuna inanıyordu. İman edenlerin üzerinde vahyin bıraktığı derin etkiyi görünce, Peygamberimizde de benzer güçlerin bulunması gerektiğini düşündüler. Oysa Hz. Peygamber'in yaptığı sadece Yüce Allah'ın kendisine verdiği görevi yerine getirmekti. İşte Kur'ân-ı Kerîm onların peygamberlik hakkındaki bu yersiz düşüncelerine işaretle, itirazlarını şöyle cevaplamaktadır: *"De ki, 'Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyarım.'"*[40] Zaten Hz. Peygamber'in onların cahilce taleplerini yerine getirecek ne bilgisi, ne tecrübesi, ne de gücü ve imkânı vardı. Rabbimizin kendisine yükleyeceği sorumlulukları da en başta bilmiyordu: *"İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur'ân) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya eriştirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu göstermektesin."*[41]

Hicretten sonra Peygamberimiz Medine'de yaşamaya başladığında, oradaki Yahudiler de onun söylediklerinin vahiy olmadığını, Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ'dan sonra vahiy göndermediğini iddia etmişlerdi. Üstelik gökten bir kitap indirip okumasını isteyerek Resûlullah'a (sas) meydan okumuşlardı. Kur'ân-ı Kerîm onların bu iddialarını Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. İshak, Hz. Ya'kûb, Hz. Îsâ, Hz. Eyyûb, Hz. Yûnus, Hz. Hârûn, Hz. Süleyman ve Hz. Dâvûd gibi başka peygamberlere de vahyedildiğini bildirerek reddetmiştir.[42]

---

37 Yûnus 10/16.
38 İsrâ 17/73: Mukātil b. Süleyman, II, 542-544.
39 Yûnus 10/15.
40 En'âm 6/50: Râzî, XII, 241-242; Nesefî, I, 505.
41 Şûrâ 42/52: Taberî, X, 542; Râzî, XXVII, 192; İbn Kesîr, XII, 295.
42 Nisâ 4/163: Taberî, VII, 686.

Bu noktada belirtilmelidir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in ısrarla üzerinde durduğu hususlardan birisi de Hz. Muhammed'in (sas) vahiy alan ilk ve tek kişi olmadığıdır: *"Biz Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrâhim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Ya'kūb'a, torunlara, Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik."*[43] Kur'ân'da peygamberliğin son halkası Hz. Muhammed'e (sas) de diğer peygamberler gibi vahiy gönderildiği açık ve kesin biçimde tekrarlanmıştır.[44] Bütün geçmiş peygamberlerin de tıpkı Sevgili Peygamberimiz gibi, kendi bilgi, zekâ ve kabiliyetleriyle değil, Yüce Allah'tan aldıkları vahiy ile hidayet önderliği yaptıkları ifade edilmiştir.[45] Şurası bir hakikattir ki, Allah Teâlâ'nın insanlara en büyük nimetlerinden birisi, onları dünyada ve ahirette huzura ve güvene eriştirecek hidayet yolunu göstermek üzere birçok peygamber göndermiş olmasıdır.

VAHYİ PEYGAMBERLERE CEBRÂİL (as) GETİRMİŞTİR

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ ﴿٢﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ ﴿٣﴾ اِنْ
هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰىۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰىۙ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍۜ فَاسْتَوٰىۙ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰىۜ
﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰىۙ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ ﴿٩﴾

"Battığı sırada yıldıza andolsun ki bu arkadaşınız ne sapıtmış ne de eğri yola gitmiştir. Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir. Onu, çok güçlü, üstün niteliklerle donatılmış biri (Cebrâil) öğretti. O, ufkun en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü. Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu."

(Necm 53/1-9)

43 Nisâ 4/163: Ebüssuûd Efendi, I, 814.

44 Nahl 16/43.

45 Enbiyâ 21/73.

Hadis rivayetlerine göre, Hz. Muhammed'in peygamberlik görevine hazırlanması, *sadık rüyalar* ile yani uykuda görüldüğü gibi çıkan rüyalarla başlamıştır.[46] Hz. Âişe'den gelen uzun bir hadisin başında o şöyle demektedir: *"Allah Resûlü'nün ilk vahiy almaya başlaması, uykuda rüyâ-ı sâliha (sâdıka) görmekle başlamıştır. Öyle ki, onun istisnasız bütün rüyaları gün gibi gerçek çıkardı."*[47] Sonunda da Kur'ân vahyi, 610 yılı Ramazan ayının Kadir gecesinde Alak sûresinin ilk beş âyeti ile inmeye başlamıştır.[48]

Vahyi getiren Cebrâil hem güçlü (*şedîdü'l-kuvâ*) ve üstün niteliklerle donatılmış (*zû mirra*) hem de güvenilir (*emîn*) bir melek olarak nitelenmiştir.[49] Hz. Peygamber, Müddessir sûresinin gelişi öncesinde gördüğü bu meleği, "Yer ile gök arasını tutmuş bir kürsî üzerine kurulmuş" olarak betimler. Hz. Peygamber'in Cebrâil'i görüp görmediği sorulduğunda Hz. Âişe şu açıklamayı yapmıştır: *"Bu konuyu Resûlullah'a soran ilk kişiyim. O dedi ki: 'O gördüğüm, Cebrâil'den başkası değildir; ben onu gerçek sureti ve yaratılışı üzere iki sefer gördüm: Birincisi, gökten inerken, yaratılışındaki azamet göklerle yer arasını tutmuş bir hâldeydi; diğeri de vahye bir süre ara verildikten sonra.'"*[50]

Cebrâil, vahyi, Hz. Peygamber'in kalbine bırakırdı: *"Onu, senin kalbine uyarıcılardan olasın diye açık bir Arapça ile Rûhu'l-emîn indirmiştir."*[51] Bazı âyetlerde Resûlullah'ın Cebrâil'den vahiy aldığı esnadaki durumunu betimleyen ifadeler bulunur. Meselâ Cebrâil en yukarıdaki ufukta gözükmüştür.[52] Bir âyette Cebrâil'in konumu şöyle ifade buyurulur: *"Onu, çok güçlü, üstün niteliklerle donatılmış biri öğretti. O, ufkun en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü."*[53] Devamında da *"Böylece Allah, kuluna vahyini iletti."*[54] buyurulmuştur. Taberî'ye (ö. 310/923) göre bu âyet hakkında doğruya en yakın görüş, 'Rabbinin vahyetmesini emrettiği şeyi, kulu Muhammed'e melek Cebrâil vahyetti.' şeklindedir.[55]

Peygamberimiz vahiy esnasında yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: *"Bana her vahiy gelişinde, canımın alınıp çıkarılacağını sanırdım."*[56] Hz. Âişe de bu durumu şöyle

---

46 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 9.
47 Buhârî, "Bed'ü'l-Vaḥy", 1.
48 Bakara 2/185; Duhân 44/1-3; Kadr 97/1: Âlûsî, XXX, 189-190.
49 Necm 53/5-6: İbn Âşûr, XXVII, 95-96.
50 Necm 53/7-9: Taberî, XXII, 17-18; İbn Ebî Hâtim, X, 3319; Müslim, "Îmân", 77.
51 Şuarâ 26/193-195.
52 Tekvîr 81/23-24.
53 Necm 53/5-7: İbn Âşûr, XXVII, 96.
54 Necm 53/10.
55 Necm 53/10: Taberî, XXII, 21.
56 Şûrâ 42/3: İbn Kesîr, XII, 255; İbn Hanbel, *el-Müsned*, XI, 642.

tasvir etmiştir: *"Çok soğuk günde ona vahiy gelirken gördüm; yüzü gözü ter için-de kalır, böyle bir durumdayken vahiy hâli sona ererdi."*[57] Vahyin inişi sırasında Hz. Peygamber'in yüzünde değişiklikler gözlenir; bazen hırıldamaya benzer sesler çıkarır, yoğunlaşarak çevresiyle irtibatını keserdi. Orada bulunanlar bazen Hz. Peygamber'in yüzü çevresinde, arı uğultusuna benzer bir ses işitir, ama bunun sebebini anlayamazlardı. Peygamberimiz, kendisine vahyedileni duyar ve anlar, hiçbir kuşku hissetmeksizin bunun Yüce Allah'ın vahyi olduğunu bilir, vahiy sona erince de vahyedilen bilginin hafızasına yerleşmiş, kalbine işlenmiş olduğunu görürdü.[58] Sahâbeden Hâris b. Hişâm bir gün Allah Resûlü'ne "Ya Resûlallah, sana vahiy nasıl geliyor?" diye sormuş, o da şöyle cevap vermişti: *"Bazen uğultu gibi geliyor ki, bana en ağır geleni de budur. Uğultu kesildiğinde (vahyin bana) söylediklerini tam olarak ezberlemiş oluyorum. Bazen de melek bana insan şeklinde görünüyor, benimle konuşuyor ve ben de onun dediklerini tam olarak ezberlemiş oluyorum."*[59]

Vahyin gerçekleştiği anda Allah Resûlü'nün yapabildiği tek şey, kendisine indirilen vahyi tekrar etmek olurdu. Tıpkı hocasından bir metin alan öğrenci gibi, Cebrâil'den vahyi alır, büyük bir saygı ve itina ile ezberlerdi. Bu durumu en açık şekilde gösteren âyetlerden birisi Peygamberimizin gelen vahyi ezberleyememe korkusu yaşadığını ve kendisini yorup acele ettiğini belirten âyettir. Ancak o böyle yapmamalıydı.[60] Çünkü vahiy Yüce Allah'ın bilgisi ve kontrolü altındaydı. Onun endişelenmesine gerek yoktu: *"Sana vahyi tamamlanmadan Kur'ân'ı okumada aceleci davranma ve 'Rabbim! İlmimi arttır.' de."*[61] Cenâb-ı Hak sadece vahyi indirmekle yetinmeyecek, ilâhî kelâmın kıyamete kadar korunmasını da sağlayacaktı: *"Kesin olarak bilesiniz ki bu Kitap'ı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz."*[62]

Hz. Peygamber (sas) aldığı vahyi muhataplarına eksiksiz olarak aktarmıştır: *"O, gayba ait bilgileri sizden esirgemez!"*[63] Kur'ân, vahiy gibi yüce bir emaneti üstlenen Peygamberimizin ona asla herhangi bir müdahalede bulunamayacağını net bir şekilde ifade eder: *"Eğer Peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kıskıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık. Hiçbiriniz buna mâni olamazdınız."*[64] Resûl-i Ekrem'in, peygamberliğini yadırgayanlara vermesi

57 Şûrâ 42/3: İbn Kesîr, XII, 254-255; Buhârî, "Bed'ü'l-Vaḥy", 1.
58 Zürkānî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 55.
59 Buhârî, "Bed'ü'l-Vaḥy", 1.
60 Tâhâ 20/114: İbn Ebî Hâtim, VII, 2436-2437; Âlûsî, XVI, 268.
61 Tâhâ 20/114.
62 Hicr 15/9.
63 Tekvîr 81/24: Âlûsî, XXX, 61.
64 Hâkka 69/44-47.

emredilen cevap da bunu gösterir: *"De ki, 'Ben peygamberler arasında benzeri olmayan biri değilim, bana ve size ne yapılacağını da bilemem, ancak bana vahyedilene uyarım. Ben yalnızca açık bir uyarıcıyım.'"*[65]

Cebrâil (as), vahyi Hz. Peygamber'e iletmekle kalmamış, aynı zamanda ona öğretmiştir.[66] Her sene Kur'ân'ın o güne kadar inen âyetlerini bir bütün hâlinde Peygamberimizle karşılıklı (*mukâbele, 'arza*) okumuştur.[67] İbn Abbâs'ın (ö. 68/687) betimlediği gibi "Allah Resûlü (sas) Ramazan ayında Cebrâil ile karşılaştığı zaman cömertliğin zirvesinde olurdu. Yine o, Ramazan ayının her gecesi Cebrâil ile karşılaşır ve ona Kur'ân'ı okurdu."[68] Böylece Cebrâil, Kur'ân vahyinin Peygamberimizin zihninde iyice pekişmesinde ve onun korunmasında da rol almış oluyordu.

İnsanoğluna verilen en büyük nimetlerden biri olan vahiy, Yüce Allah'ın insanların içinden seçtiği şerefli bir elçiye, meleği Cebrâil aracılığı ile Allah'ın varlığını, birliğini, âhireti ve âhiret hayatındaki mükâfatları elde etmek için bu dünyada yapılacakları, emir ve yasakları, hikmetleri bildirmesidir. Vahiy ilâhî bilgi, yanılmaz rehber, sarsılmaz hakikattir. Kur'ân'ın tarifiyle vahiy, Allah'ın ilâhî nurunu, ışığını, aydınlığını kullarına bir ikram olarak takdim etmesidir.[69] Tarih boyu pek çok peygamber bu aydınlığın bireylere ve toplumlara ulaşması, iyiliğin artmasına ve kötülüğün ortadan kalkmasına vesile olması için çaba sarf etmiştir. Bu ilâhî davet sürecinin son diliminde ise Kur'ân vahyi gelmiştir. Kur'ân, kendisinden önce gelen vahiyleri onaylamış, son ve mükemmel dini insanlığa sunmuştur. Kur'ân ile somutlaşan ilâhî vahiy, Allah'ın nihaî ve sonsuz çağrısıdır; o, kıyamete kadar, ebedî rehber görevini sürdürecektir.

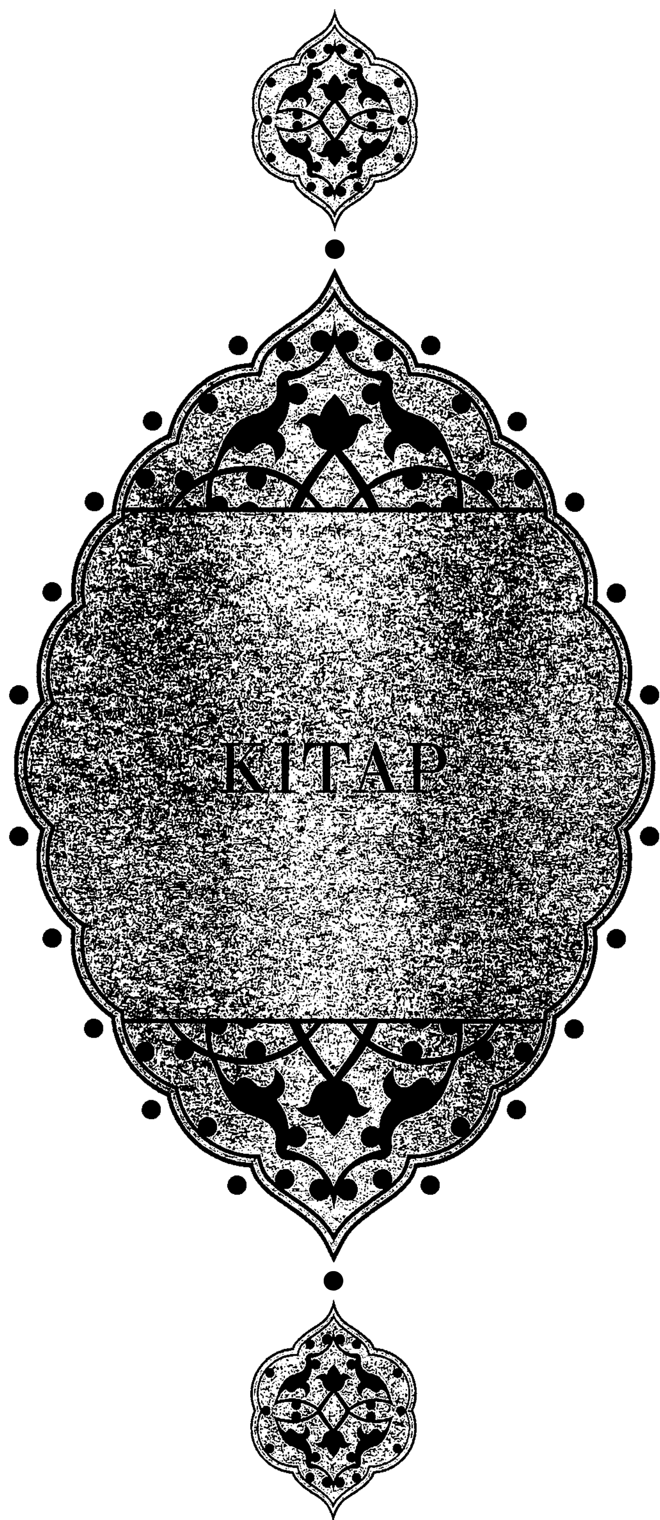
65 Ahkāf 46/9: Taberî, XXI, 119.

66 Necm 53/5.

67 İbn Kesîr, I, 69-70; Buhârî, "Feżâ'ilü'l-Ḳur'ân", 7.

68 Zerkeşî, *el-Burhân* (1972), I, 231; Süyûtî, *el-İtkān*, I, 152.

69 Nisâ 4/174.

KİTAP

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ
الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

"Andolsun ki, biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik ve beraberlerinde kitap ve adâlet terazisini de indirdik ki, insanlar hakkaniyete uygun davransınlar."

(Hadîd 57/25)

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً وَاِبْرٰهٖيمَ وَجَعَلْنَا فٖي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍۚ وَكَثٖيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾

"Andolsun Nûh'u ve İbrâhim'i elçi olarak gönderdik, onların soyundan gelenlere de peygamberlik ve kitap verdik. Onlardan doğru yolu bulanlar olduğu gibi, birçoğu da yoldan çıkmış kimselerdir."

(Hadîd 57/26)

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرٖينَ وَمُنْذِرٖينَۖ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فٖيمَا اخْتَلَفُوا فٖيهِۜ وَمَا اخْتَلَفَ فٖيهِ اِلَّا الَّذٖينَ اُو۫تُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْياً بَيْنَهُمْۚ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فٖيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖۜ وَاللّٰهُ يَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٢١٣﴾

"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren Kitap'ı indirdi. Ancak kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden, o kitap hakkında, sadece onun verildiği kimseler anlaşmazlığa düştüler. Sonra Allah kendi iradesiyle, onların, hakkında ayrılığa düştükleri gerçeği Müminlere gösterdi. Allah, dilediğini doğru yola iletir."

(Bakara 2/213)

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

"Rabbimiz! Soyumuz içinden, onlara senin âyetlerini okuyacak, Kitap'ı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi çıkar. Çünkü kudret ve hikmet sahibi olan yalnız sensin."

(Bakara 2/129)

وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ
وَمُهَيْمِناً عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ عَمَّا جَٓاءَكَ
مِنَ الْحَقِّۜ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً ... ﴿٤٨﴾

"(Resûlüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları koruyucu olarak bu Kitap'ı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen bu gerçeği bırakıp da onların isteklerine uyma. Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik..."

(Mâide 5/48)

...وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَاناً لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً
وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

"... Bu Kitap'ı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik."

(Nahl 16/89)

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِه۪
وَالْكِتَابِ الَّذ۪يٓ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَع۪يدًا ﴿١٣٦﴾

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, Peygamberi'ne indirdiği Kitap'a ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır."

(Nisâ 4/136)

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَۜ فَالَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِه۪ۚ
وَمِنْ هٰٓؤُلَٓاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِه۪ۜ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا
كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِه۪ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَم۪ينِكَ اِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ
﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ ف۪ي صُدُورِ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَۜ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا
اِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾

"İşte biz Kitap'ı sana böyle indiriyoruz. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ederler, şunlardan da (Müşrikler) ona inananlar var. Âyetlerimizi Kâfirlerden başkası inkâr etmez. Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi. Hayır! O (Kur'ân), bilgiye mazhar kılınmış olanların kalplerinde yer eden açık âyetlerdir. Âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez."

(Ankebût 29/47-49)

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّه۪ وَالْمُؤْمِنُونَۜ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪
وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪ۜ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه۪ۜ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَص۪يرُ ﴿٢٨٥﴾

"Allah'ın Elçisi ve Müminler, Rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. 'O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız.' ve 'İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz Rabbimiz. Gidiş sanadır.' dediler."

(Bakara 2/285)

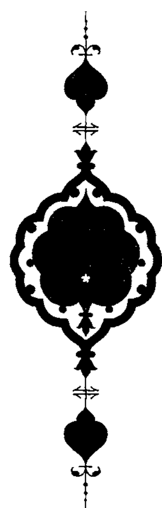

وَالَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِۜ اِنَّ
اللّٰهَ بِعِبَادِه۪ لَخَب۪يرٌ بَص۪يرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذ۪ينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ
عِبَادِنَاۚ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِه۪ۚ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌۚ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ
اللّٰهِۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَب۪يرُۜ ﴿٣٢﴾

"Sana vahyettiğimiz Kitap, kendinden öncekileri doğrulayan bir hakikattir. Kuşkusuz Allah kullarından haberdardır, her şeyi görmektedir. Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o Kitap'a mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük fazilet budur."

(Fâtır 35/31-32)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de "kitap" (*kitâb*) kelimesi tekil ve çoğul şekliyle 261 yerde geçer. "Kitap" kelimesi ile Kur'ân'da özel olarak tarihî sıralamasıyla Tevrat, İncil ve Kur'ân kastedilmiştir. Ancak genel olarak Allah tarafından indirilen bütün vahiylere "kitap" (*kitâb*) kelimesiyle işaret edilmiştir. Bu kelimenin özellikle Mekkî sûrelerde ağırlıklı olarak "vahiy" anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Kitâb kelimesi, *ketb* kökünden türemiştir. *Ketb* "bir araya getirmek,[1] toplamak, bağlamak, dizmek, yazmak, iki şeyi birbirine eklemek" anlamlarına gelir.[2] *Kitâb* kelimesi, mastar olarak "harfleri yazıyla birbirine ekleyip dizmek", isim olarak "yazılı metin" demektir. Bununla birlikte metnin sözlü şekli için de kitap kelimesi kullanılır.[3] Kitap kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de çoğunlukla "Kur'ân" anlamında geçer. Bu kelime âyetlerde, şu anlamlarda da kullanılır:[4] Yazı, yazılı metin,[5] mektup[6], belirlenmiş vakit,[7] hüküm, karar, farz,[8] takdir etmek[9] sözleşme yapmak,[10] vahiy,[11] Kur'ân-ı Kerîm,[12] Tevrat,[13] İncil,[14] Levh-i Mahfûz,[15] amel defteri.[16] Bu kelimenin özel bir kullanımı ise Yahudiler ve Hıristiyanlarla ilgilidir. Kur'ân'da onlar için "Ehl-i kitap" (*Ehlü'l-kitâb*) terimi kullanılır.[17] Bu bağlamda

1 İbn Fâris, V, 158.
2 Râgıb el-İsfahânî, s. 423-424.
3 Râgıb el-İsfahânî, s. 423.
4 Râgıb el-İsfahânî, s. 423-425.
5 Enbiyâ 21/104.
6 Neml 27/28-29.
7 Hicr 15/4; Bakara 2/235.
8 Enfâl 8/68, 75; Nisâ 4/24; Tevbe 9/36; Ahzâb 33/6.
9 A'râf 7/37; Rûm 30/56.
10 Nûr 24/33.
11 Bakara 2/213, 285; Âl-i İmrân 3/79, 81; Nisâ 4/105, 136; Ankebût 29/27; Fâtır 35/25, 40; Şûrâ 42/15.
12 A'râf 7/2.
13 Bakara 2/53, 87, 89,101; En'âm 6/154; Hûd 11/17, 110; Mü'minûn 23/49; Furkān 25/35; Kasas 28/43, 49.
14 Meryem 19/30.
15 En'âm 5/59; Neml 27/75.
16 İsrâ 17/13, 14, 71; Kehf 18/49; Mü'minûn 23/62; Zümer 39/69; Câsiye 45/28-29; Hâkka 69/19, 25; Mutaffifîn 83/7, 9, 18, 20; İnşikak 84/7, 10.
17 Âl-i İmrân 3/69, 70, 72, 75, 98, 99, 112, 113; Beyyine 98/1.

yine “kendilerine kitap verilenler” anlamında *ûtu'l-kitâb*[18] ve “kitaba vâris olanlar” anlamında *ûrisu'l-kitâb*[19] tabirleri kullanılır. Kitap konusu, *ümmiyyûn* (ümmîler, okuma yazma bilmeyenler), *vahiy, kelimât* (kelimeler, varlıklar), *nüzul, nasip, hikmet, nübüvvet, ilim, levh-i mahfûz* (korunmuş sayfa), *ümmü'l-kitâb* (ana kitap, kütük), *kitâb-ı meknûn* (korunmuş, gizli kitap), *imâmün mübîn* (apaçık kitap), *kalem, satır, sefera* (yazıcı veya elçi melekler) gibi kelime ve kavramlarla bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Önceki peygamberlere Allah tarafından gönderilen kutsal metinleri ifade etmek için *suhuf* kelimesi de kullanılır.[20] *Suhuf, sahîfe*nin çoğuludur. *Sahîfe*, “açılan, yayılan, üzerine yazı yazılan şey, sayfa” anlamındadır.[21] Dolayısıyla *suhuf*, “sayfalar” demektir. Kur'ân'da geçen *zübür* kelimesi[22] de “kitap” anlamındaki *zebûr*un çoğuludur.[23]

18 Bakara 2/101, 121, 144, 145, 146; Âl-i İmrân 3/19-23, 100, 110, 113, 186, 187; Nisâ 4/44, 47, 51, 131; Mâide 5/5, 57.

19 Şûrâ 42/13-14.

20 Tâhâ 20/133; Necm 53/36-37; A'lâ 87/18-19.

21 Râgıb el-İsfahânî, s. 275.

22 Âl-i İmrân 3/184; Şuarâ 26/196; Fâtır 35/25.

23 Râgıb el-İsfahânî, s. 211.

Bir gün Hz. Ömer, Peygamberimizin yanına geldi ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Yahudi bir arkadaşıma uğradım. Bana Tevrat'tan bazı özlü sözler yazdı. Sana bunları arz edeyim mi?" Bunu duyan Hz. Peygamber'in yüzünün rengi değişti. Orada bulunan Abdullah b. Sâbit, Hz. Ömer'e "Allah sana akıl fikir versin! Resûlullah'ın (sas) yüzündeki değişikliği görmüyor musun?" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ben Rab olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, peygamber olarak da Muhammed'i seçtim." dedi. Bu sözleri işiten Peygamberimizin yüzündeki öfke bir anda yok oldu. Sonra da o (sas) şöyle buyurdu: *"Benliğimi kudretli elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, Mûsâ şimdi aranızda yaşamış olsa ve siz de ona uyup beni terk etmiş olsanız, mutlaka yanlışa düşerdiniz. Sizler ümmetler içinde benim nasibime düştünüz; ben de peygamberler içinde sizin nasibinize düştüm."*[1]

Yüce Allah, tarih içinde seçtiği peygamberlerine insanlığa doğruyu gösteren kitaplar göndermiştir. Bu kitapların her biri aynı temel inanç ve doğru davranış ilkelerini kendi toplumlarına bildirmiştir. Allah'tan önceki peygamberlere gelen vahiyler ve bu bağlamda Tevrat, İncil ve Zebûr da kitaptır. Ancak "Allah'tan gelip kıyamete kadar bağlayıcı bir belge, bir yazgı, bir ferman, bir hüküm, bir kanun" anlamında *el-Kitâb* sadece, Allah'ın emirlerine karşı gelmekten uzak duranlara doğru yolu gösteren Kur'ân-ı Kerîm'dir.[2] Son Peygamber (sas) geldikten sonra, önce gelen kitapların inananlarından beklenen de ilâhî vahyin toplandığı bu son kitabı izlemeleridir.

---

1 Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, V, 311-314.

2 Bakara 2/1-2.

ÂLEMLERİN RABBİNDEN GELEN FERMAN

لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ
وَالْم۪يزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِۚ... ﴿٢٥﴾

"Andolsun ki, biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik ve beraberlerinde kitap ve adâlet terazisini de indirdik ki, insanlar hakkaniyete uygun davransınlar..."

(Hadîd 57/25)

Cenâb-ı Hakk'ın gönderdiği peygamberlerin ve indirdiği kitapların asıl amacı insanlara rehberlik etmektir.[3] Yüce Yaratıcı, insanlara öğüt vermiş ve doğru yoldan ayrılmamaları için uyarılarda bulunmuştur:[4] *"... Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi..."*[5] Allah, insanlara ilâhî kitaplar göndermek suretiyle onlara yaratılış amaçları olan kulluğu hatırlatmıştır: *"... Bu, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından âyetleri sağlam kılınmış, sonra da şu şekilde açıklanmış bir kitaptır: Allah'tan başkasına ibadet etmeyin..."*[6] Böylece Yüce Allah, kulluk görevlerini yerine getirmeleri için Müminlere yol ve yordam göstermiş,[7] adâlet ve hakkaniyete uygun bir hayat sürmeleri için onlara bilgi ve imkân vermiştir.[8]

Kur'ân'da kendilerine sayfalar (*suhuf*) ve kitap verilen peygamberlerden ve onlara gönderilen kitapların isimlerinden söz edilmektedir. Buna göre Hz. Nûh'un soyuna kitap indirilmiş,[9] aynı şekilde Hz. İbrâhim'in soyundan gelenlere kitap ve hikmet verilmiştir.[10] Kimi âyetlerde Hz. İbrâhim ve Hz. Mûsâ'nın sayfalarından söz edilmekte,[11] kimilerinde de Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'a kitap ve Furkān verildiği bildirilmektedir: *"Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya Kitâb'ı ve hak ile bâtılı ayıran*

---

3 Bakara 2/213.
4 A'râf 7/2.
5 Bakara 2/213.
6 Hûd 11/1-2.
7 Bakara 2/2, 53.
8 Hadîd 57/25.
9 Hadîd 57/26.
10 Nisâ 4/54.
11 Necm 53/36-37; A'lâ 87/19.

(furkān) hükümleri verdik."[12] Tûr dağında Hz. Mûsâ'ya verilen kutsal metinlerin, levhalara yazılı olduğu belirtilmektedir.[13] Âyetlerde adı özellikle anılan kitaplar Tevrat,[14] Zebûr,[15] İncil[16] ve Kur'ân-ı Kerîm'dir.[17] Hz. Mûsâ'ya indirilen Tevrat; *zikir,*[18] *furkān*[19], *suhuf,*[20] *nûr,*[21] *hüdâ*[22] ve *ziyâ*[23] olarak anılmaktadır. Hz. Dâvûd'a Zebûr'un verildiği bildirilmektedir.[24] Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için rehber ve öğüt olan İncil ise Hz. Îsâ'ya verilmiştir. İncil, içinde hidayet ve nûr bulunan, kendinden önceki Tevrat'ı doğrulayan bir rehberdir: *"Ardından o peygamberlerin yolu üzere, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu Îsâ'yı gönderdik. Ona da içinde hidayet ve nûr bulunan, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici, takvâ sahipleri için bir yol gösterici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik."*[25] Öte yandan Allah'ın Hz. Îsâ'ya kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğrettiği belirtilir.[26] Bir âyette İshak, Ya'kūb, Süleyman, Eyyûb, Yûsuf, Zekeriyyâ, Yahyâ, İlyâs, İsmâil, Elyesa, Yûnus ve Lût peygamberler anılmakta, ardından da *"Onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir."*[27] denilmektedir. Başka bir âyette de bu konu şöyle ifade edilir: *"Biz, Şüphesiz İsrâiloğullarına kitap, hüküm ve peygamberlik verdik..."*[28] Hem İsrâiloğullarının peygamberleri, hem de kendilerini Allah Teâlâ'ya adamış zâhidler ve din bilginleri, içinde hidayet ve aydınlık bulunan Tevrat ile hükmetmişlerdir.[29] Kur'ân'da yine, İsrâiloğulları peygamberlerinden Hz. Yahyâ'nın Kitâb'a (*Tevrat*) var gücüyle sarılması emredilmektedir.[30] Peygamber Efendimizin hadislerinde de geçmiş peygamberlere verilen sayfalar ve kitaplar hakkında ayrıntılı bilgiler aktarılmıştır. Bir rivayete göre, Ebû Zer, Resûlullah'a Yüce Allah'ın

---

12 Bakara 2/53; ayrıca bk. Mü'minûn 23/49; En'âm 6/154; Hûd 11/110; İsrâ 17/2; Sâffât 37/114, 117; Furkān 25/35.
13 A'râf 7/145, 150, 154.
14 Mâide 5/43-44.
15 İsrâ 17/55.
16 Mâide 5/46.
17 Bakara 2/185; Âl-i İmrân 3/3.
18 Enbiyâ 21/105.
19 Bakara 2/53; Enbiyâ 21/48.
20 Necm 53/36.
21 En'âm 6/91.
22 Mü'min 40/53; İsrâ 17/2.
23 Enbiyâ 21/48.
24 İsrâ 17/55.
25 Mâide 5/46.
26 Âl-i İmrân 3/48; Mâide 5/110.
27 En'âm 6/89.
28 Câsiye 45/16.
29 Mâide 5/44.
30 Meryem 19/12: Taberî, XV, 473.

kaç kitap indirdiğini sormuş, Resûlullah (sas) şu cevabı vermiştir: *"Allah 100 sayfa ve 4 kitap indirdi. Âdem'e 10 sayfa, Şît'e 50 sayfa, İdrîs'e 30 sayfa, İbrâhim'e 10 sayfa verdi. Tevrat, İncil, Zebûr ve Furkān (Kur'ân) indirilen kitaplardır."*[31]

Allah'ın indirdiği kitapların hepsi aynı temel inançları ve ahlâkî ilkeleri içerir. Onlar tevhide davet eden ve iman ile salih ameli öğütleyen mesajlarıyla birbirlerini onaylar: *"O, sana Kitap'ı, gerçeğin ta kendisi ve öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ile İncil'i indirmişti. Furkān'ı da indirdi..."*[32] Bu sebeple önceki kitaplar, Kur'ân ve Hz. Peygamber için de birer kanıt oluşturmuştur: *"Şayet sana indirdiklerimizden şüphen varsa, senden önce kitabı okuyanlara sor. Rabbinden sana gelen, gerçeğin ta kendisidir, sakın şüphelenenlerden olma!"*[33] Yüce Allah bir önceki âyette İsrâiloğullarını "kendilerine ilim verilenler" olarak niteler. Çünkü Hz. Muhammed'in (sas) peygamberliğinin bilgisi, onların ellerindeki Tevrat ve İncil'de vardır. Onlar bu bilgiye dayanarak Son Peygamber'i "oğullarını tanıdıkları gibi" tanıyorlardı. Dolayısıyla Ehl-i kitap'ın, Hz. Peygamber'e indirilen Kur'ân'ın doğruluğunu bildikleri anlaşılır.[34] Nitekim önceki kitapları tasdik eden Kur'ân, Medine'de bazı Ehl-i kitap bilginleri tarafından da kabul görmüştür. Örneğin Yahudi iken sonradan Müslüman olan Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında[35] şu âyet inmiştir: *"İşte biz Kitap'ı sana böyle indiriyoruz. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ederler, şunlardan da (Müşrikler) ona inananlar var..."*[36] Hakikati bilmelerine rağmen, Tevrat'a inandığını iddia eden Yahudiler, Allah'ın kitabı Kur'ân'a karşı samimiyetsizlik göstermişlerdir. Bu durum âyette şöyle anlatılır: *"Kendilerine, 'Allah'ın indirdiğine iman edin.' denilince, 'Biz sadece bize indirilene inanırız.' derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Hâlbuki o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Resûlüm!) Onlara, 'Şayet siz gerçekten inanıyor idiyseniz daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?' deyiver."*[37] Yahudiler kendi dinlerinde kararlı oldukları bahanesiyle Kur'ân'ı inkâr etmişlerdi. Hâlbuki Kur'ân esasen Tevrat'taki değişmez gerçekleri onaylamaktaydı. Bu durumda Tevrat ile aynı tevhid inancını getiren Kur'ân'ı kabul etmeyen Yahudiler, bizzat Tevrat'ı inkâr etmiş olmaktaydılar.[38]

31 A'lâ 87/18-19: Zemahşerî, VI, 360; Râzî, XXXI, 150.
32 Âl-i İmrân 3/3-4.
33 Yûnus 10/94.
34 Yûnus 10/94: Zemahşerî, III, 174.
35 Ankebût 29/47: Zemahşerî, IV, 54; İbn Kesîr, X, 520.
36 Ankebût 29/47.
37 Bakara 2/91.
38 Bakara 2/91: Zemahşerî, I, 297.

Peygamberlere gönderilen kitaplar, kulların doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, hakkı bâtıldan ayırt edebilmelerini sağlamıştır. Allah'ın gönderdiği kitaplar doğru bilginin kaynağı, doğru inancın dayanağıdır.[39] Meselâ, dünyanın geçici olduğu ve ebedî bir âhiret hayatının varlığı bütün ilâhî kitaplarda anlatılmıştır: *"… Âhiret, daha hayırlı ve süreklidir. Bunlar önceki kitaplarda, İbrâhim ve Mûsâ'nın kitaplarında da vardır."*[40] Bu âyetler, Kur'ân'ın temel mesajlarının önceki kitaplarda da bulunduğuna işaret etmektedir.[41]

Mekkeli Müşrikler, doğru olduğuna inandıkları atalarının dinine dair iddialarını böylesi sağlam bir kaynağa dayandırmaktan âciz idiler. Çünkü onlar putlara tapıyorlardı. Nitekim bu yetersizlikleri Allah Resûlü'nün (sas) onlara yaptığı şu çağrıyla ortaya konur: *"De ki: Allah'ı bırakıp da taptığınız ve O'na ortak koştuğunuz varlıklar üzerinde hiç düşündünüz mü? Gösterin bana, yeryüzündeki hangi nesneyi yaratmışlar! Yoksa onların göklerde mi ortaklığı var? Yahut biz onlara bir kitap vermişiz de onlar oradaki kesin bir delile mi dayanmaktalar? Hayır hayır! O zalimlerin birbirlerine vaatleri aldatmacadan başka bir şey değildir."*[42] Aslında Müşrikler de kitap sahibi olmayı, bir ilâhî kitaba iman edip onunla hüküm vermeyi itibar sağlayan bir üstünlük kaynağı olarak kabul etmekteydiler: *"Onlar (Müşrikler) kendilerine bir uyarıcı gelirse herhangi bir ümmetten daha fazla doğru yolu tutacaklarına dair var güçleriyle yemin etmişlerdi. Ama onlara uyarıcı gelince bu sadece (haktan) uzaklaşmalarını arttırdı."*[43] Bu yüzden de Resûl-i Ekrem'den ellerine alıp okuyacakları bir kitap getirmesini istemişlerdi. Ancak onların samimi davranmadıkları ortadaydı. Hz. Peygamber'den bu kitabı bizzat gökten indirmesini, kendilerinin de onu açıp okumasını talep ediyor, aksi takdirde göğe çıktığına inanmayacaklarını belirtiyorlardı.[44] Onların peygamberlere yönelik bu istekleri Kur'ân'da şöyle aktarılır: *"'Veya altından bir evin olmalı; ya da göğe çıkmalısın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece oraya çıktığına da asla inanmayız.' De ki: 'Rabbimi tenzih ederim! Ben, sadece beşer bir peygamberim.'"*[45] Kur'ân onların arzu ve isteklerini karşılamak için değil, Yüce Allah'ın öngördüğü şekilde, onlara doğruyu göstermek için inmiştir. Şu âyette belirtildiği gibi: *"Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, içinde tam bilgiye dayalı açıklamalar yaptığımız bir kitap getirdik."*[46]

39 Nahl 16/89.
40 A'lâ 87/17-18: Mâtürîdî, XVII, 175.
41 A'lâ 87/17-18: *Kur'an Yolu*, V, 606.
42 Fâtır 35/40.
43 Fâtır 35/42.
44 İsrâ 17/90-93: Taberî, XV, 86-90.
45 İsrâ 17/93.
46 A'râf 7/52.

Allah Teâlâ'nın gönderdiği kitaplar, doğru ve yanlış hakkında anlaşmazlığa düştüklerinde, karar vermekte zorlandıklarında insanlara rehber olmuştur: *"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren Kitap'ı indirdi..."*[47] Allah'ın son kitabı Kur'ân-ı Kerîm, daha önce kitap verilenlerin dinde anlaşmazlığa düştüğü konuları da açıklığa kavuşturan eşsiz bir kaynaktır. Yahudiler ve Hıristiyanlar, kendi kutsal kitaplarında daha önce açıkça ortaya konmuş pek çok konuda ayrılığa düşmüşlerdi. Anlaşmazlıkları, birbirlerini yalanlamaya, lânetlemeye hatta katletmeye kadar varmıştı. Kur'ân, işte bu tartışma konularında da açıklamalar yapmış, gerçeği ortaya koymuştur.[48] İşte bu yüzden Yüce Allah'tan gelen Kur'ân, insanlığa armağan edilen en değerli nimetlerden biri olmuştur. Çünkü bu sayede fitne ve fesadı körükleyen, ayrılığa ve anlaşmazlığa sebep olan, bir türlü halledilemeyen konular aydınlığa kavuşturulmuş, gerçekler bir defa daha bütün berraklığıyla ortaya konmuştur.

Allah'ın gönderdiği kitap yani Kur'ân, Müminlere teklif ettiği ilke ve değerlerin yaşanmasıyla inananlar arasında birlik ve beraberliğin kaynağını oluşturur. Çünkü kitap *"namazı kılan, zekâtı veren ve âhirete kesin bir şekilde iman eden Müminler için bir hidayet rehberi ve bir müjdedir."*[49] Bu anlamda kitaba bağlılık, birlik ve bütünlük içinde kalmanın, ayrılığa düşmemenin bir gereği olarak görülmüştür: *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız."*[50] Âyette geçen "Allah'ın ipi" ifadesiyle kastedilen Kur'ân'dır.[51] Peygamberimiz de Kur'ân'ı, "Allah'ın gökyüzünden yeryüzüne sarkıtılmış ipi" olarak tarif etmiştir.[52] Bu durumda Allah'ın ipine sımsıkı sarılmak, Kur'ân'a şeksiz şüphesiz inanıp onun gereklerini yerine getirmeyi ifade eder. Allah'ın kitabına sıkıca sarılma çağrısı daha önce İsrâiloğullarına da yapılmış, bu konuda onlardan söz alınmıştır: *"Bir zamanlar İsrâiloğullarının üzerine dağı bir gölgelik gibi kaldırdık da üstlerine düşecek sandılar. 'Size verdiğimize (kitaba) kuvvetle sarılın ve içinde olanı aklınızda tutun ki*

---

47 Bakara 2/213.
48 Neml 27/76: Zemahşerî, IV, 471; *Kur'an Yolu*, IV, 205.
49 Neml 27/2-3.
50 Âl-i İmrân 3/103.
51 Âl-i İmrân 3/103: Mâtürîdî, II, 378; İbn Kesîr, III, 134.
52 Âl-i İmrân 3/103: İbn Hanbel, *el-Müsned*, III, 14, 17; İbn Kesîr, III, 134.

korunasınız.' dedik."[53] Aynı çağrıyı Sevgili Peygamberimiz, dinin aslından ve amaçlarından uzaklaşan Ehl-i kitap'a Kur'ân ile yapmıştır. Nitekim Hz. Îsâ'nın konumu hakkında aydınlatıcı açıklamalar yapıldıktan sonra Kur'ân'da onlara şöyle denilmiştir: *"De ki: 'Ey Kitap ehli! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a tapalım ve Allah'ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazılarını rab edinmesin.' Eğer yüz çevirirlerse, 'Şahit olun biz Müslümanlarız.' deyin."*[54] Böylece Kur'ân, Ehl-i kitap'la ortak bir ilkede buluşmayı hedeflemiştir ki bu ilke, Allah'tan başkasına kulluk etmemek ve özellikle Allah'ın emrettiklerine aykırı buyruklar ve yasaklar koyan âlimlere uyarak Allah'ı bırakıp da onları rab edinmemektir.[55]

Müminler, Hz. Âdem'den (as) Hz. Muhammed'e (sas) kadar bütün peygamberlere inen sahife ve kitaplara inanırlar. Birini diğerinden ayırt etmezler. Çünkü Allah'ın sözü olan bu kitaplar, aynı mukaddes kaynaktan gelen, aynı inancı ve ahlâkî mesajları konu edinen, aynı amaçla insanlığa seslenen kitaplardır. Meselâ, sonra gelen İncil, daha önce gelen Tevrat'ı tasdik etmiş, onu kabullenmiştir.[56] Kur'ân ise kendinden önce gelen ilâhî kitaplarda var olan ve zaman ya da coğrafya farkı gözetmeksizin yeryüzünün bütün sakinleri için geçerli olan genel ilkeleri onaylamıştır. Ancak geçmişte muhataplarına fayda sağlasa da sadece indirildiği döneme ve belirli toplumlara özgü olan hükümleri kaldırmıştır.[57] Kur'ân'ın içeriğinin önceki kitaplarda (*züburu'l-evvelîn*) bulunduğunu belirten âyet,[58] işte bu devamlılığa işaret etmektedir. Dolayısıyla ilâhî kitaplar arasında bir ayrım yapılmaması gerektiği Müminlere şöyle hatırlatılır: *"Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kūb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ ve Îsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O'na teslim olanlarız, deyin."*[59] Bu emrin gereği Müminler, Allah'ın indirdiği kitaplarda verilen bilgilerin doğruluğu konusunda şüphe duymazlar. Bu kitaplardaki emir, yasak, ilke ve hükümlerin hakikate dayandığına ve uygulanabilir olduğuna iman ederler.

Geçmiş peygamberlerden ve ümmetlerinden, daha sonra gelecek olan peygamberlere ve ilâhî kitaplara inanacaklarına dair söz alınmıştır.[60] Bu nedenle Ehl-i

53 A'râf 7/171.
54 Âl-i İmrân 3/64.
55 Âl-i İmrân 3/64: Zemahşerî, I, 567.
56 Mâide 5/46.
57 Mâide 5/48: İbn Âşûr, VI, 221.
58 Şuarâ 26/196.
59 Bakara 2/136.
60 Âl-i İmrân 3/81.

kitap'tan Kur'ân'a inananlar övülmüş; inanmayanlar yerilmiştir.[61] Örneğin kitabın bir kısmına inanıp, diğer bir kısmını kabul etmeyen İsrâiloğulları şiddetle kınanmıştır: *"Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İçinizden bu şekilde davranan birinin dünya hayatındaki cezası ancak rezil rüsvâ olmaktır; kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine itilirler…"*[62] Şu âyetler ise önceki kitaplar ve peygamberlerle beraber Kur'ân'a iman eden Hz. Muhammed'i (sas) ve Müminleri övmektedir: *"Allah'ın Elçisi ve Müminler, Rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. 'O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız.' ve 'İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz Rabbimiz, gidiş sanadır.' dediler."*[63]

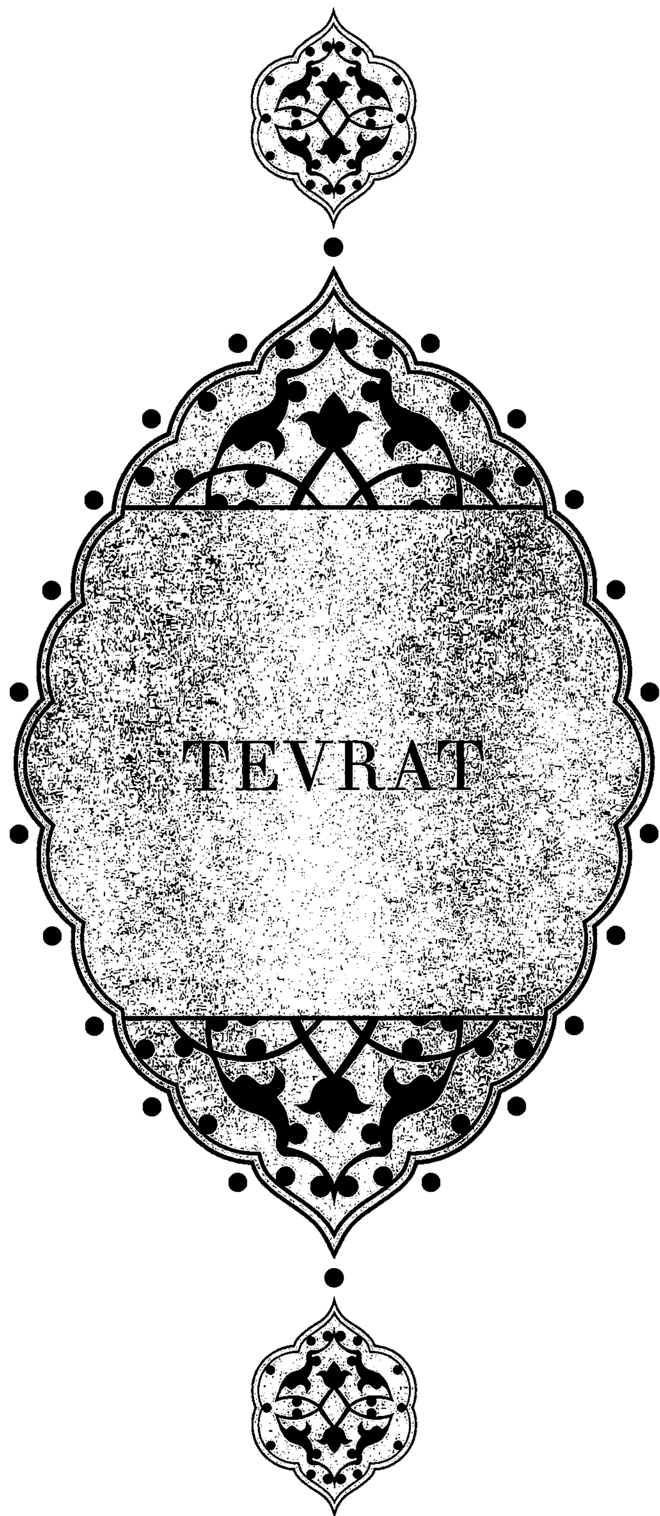
Vahiy, insanoğlunun tarih boyunca en güçlü ve en güvenilir rehberi olmuştur. Cenâb-ı Hak, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem ile başlayan dünya serüveninde kullarını imtihan ederken, onları yanlış ve bâtıl yola sapmaktan korumak, doğru ve hak yola davet etmek için kitaplar göndermiştir. İnsan hayatının inanç, ibadet, ahlâk ve sosyal ilişkiler gibi bütün alanlarıyla ilgili temel esaslar ilâhî kitaplarda açıklanmış, peygamberlerin yaşam modelinde somutlaşmıştır. Bu kitapların her biri insanlık için aydınlık, rahmet ve şifa kaynağı olmuştur. En doğruya, en iyiye ve en güzel olana çağırmış; dünyada barış ve huzura, ahirette ise sonsuz mutluluk yurduna götüren en hayırlı yolu göstermiştir. Bireyler ve toplumlar bu kitapların doğrularından ayrıldıkları her sefer, zarar görmüş ve zarar verir hâle gelmişlerdir. Dolayısıyla vahyin unutulduğu ya da bilinçli biçimde tahrif edildiği dönemlerde Yüce Allah, peygamberler yoluyla yeni kitaplar göndererek insanlığı dine ve dengeye davet etmiştir. Ta ki bu durum, insanları barışa, esenliğe, adalete ve merhamete ileten, onları karanlıklardan aydınlığa çıkaran son kitap Kur'ân-ı Kerîm'e kadar devam etmiştir. İlâhî kitapların mührü Kur'ân ile vurulmuş, din tamama ermiş, kıyamete kadar insanlığın kurtuluşu bu muhteşem rehberin izine bırakılmıştır.

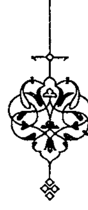

61 Bakara 2/91; Âl-i İmrân 3/199; Mâide 5/82-86; Kasas 28/52-53.

62 Bakara 2/85.

63 Bakara 2/285.

TEVRAT

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

"(Ey İsrâiloğulları!) Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya kitabı ve hak ile bâtılı ayıran hükümleri vermiştik."

(Bakara 2/53)

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُو۫لٰى بَصَٓائِرَ
لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

"Muhakkak ki biz, önceki (birçok) nesilleri yok ettikten sonra, düşünüp ders çıkarsınlar diye Mûsâ'ya insanlar için apaçık delilller, hidayet rehberi ve rahmet olarak o kitabı verdik."

(Kasas 28/43)

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْص۪يلاً لِكُلِّ شَيْءٍۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ
وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِاَحْسَنِهَاۜ سَاُر۪يكُمْ دَارَ الْفَاسِق۪ينَ ﴿١٤٥﴾

"Levhalarda Mûsâ için her konuya dair öğüdü ve her şey hakkında gerekli açıklamaları yazdık. (Ve dedik ki) Bunlara sımsıkı sarıl; kavmine de o en güzel öğüt ve açıklamalara sarılmalarını emret. Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim."

(A'râf 7/145)

اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَر۪يقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ
يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

"Şimdi (ey Müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi."

(Bakara 2/75)

إِنَّٓا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌۚ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَٓاءَۚ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتٖي ثَمَنًا قَلٖيلًاۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

"Kendilerini Allah'a vermiş olan peygamberlerin ve -Allah'ın kitabını korumaları kendilerinden istendiği için- Rablerine teslim olmuş zâhidlerin, bilginlerin Yahudiler arasında kendisiyle hükmettikleri, içinde hidayet ve aydınlık bulunan Tevrat'ı elbette biz indirdik. Hepsi onun (hak olduğunun) şahitleri idi. O hâlde insanlardan korkmayın, benden korkun da âyetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar Kâfirlerin ta kendileridir."

(Mâide 5/44)

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجٖيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَۜ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌۜ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

"O, sana Kitap'ı, gerçeğin ta kendisi ve öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i indirmişti; Furkān'ı da indirdi. Bilinmeli ki Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir."

(Âl-i İmrân 3/3-4)

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُٓ اَخَاهُ هٰرُونَ وَزِيراًۚ ﴿٣٥﴾

"Gerçek şu ki biz Mûsâ'ya da kitap vermiş,
kardeşi Hârûn'u onun yanında yardımcı yapmıştık."

(Furkān 25/35)

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَٓا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّۙ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌۜ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِه۪ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

"Tevrat'ta İsrâiloğullarına, 'Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... Yaralamalarda da kısas vardır. Kim kısası bağışlarsa bu kendisi için bir kefaret olur. Ve her kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.' diye yazdık."

(Mâide 5/45)

اِنَّ الَّذ۪ينَ يَكْتُمُونَ مَٓا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِۙ اُو۬لٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَۙ ﴿١٥٩﴾

"İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet okuyanlar lânet eder."

(Bakara 2/159)

اَلَّذٖينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذٖي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي
التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجٖيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ
الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَٓائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتٖي
كَانَتْ عَلَيْهِمْۜ فَالَّذٖينَ اٰمَنُوا بِهٖ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذٖٓي اُنْزِلَ
مَعَهُٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

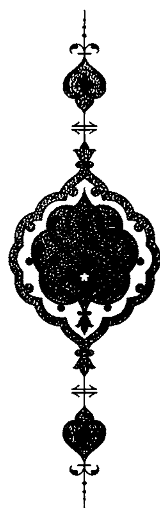
"Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o Elçi'ye, o Ümmî Peygamber'e uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklar; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O Peygamber'e inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûra uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler."

(A'râf 7/157)

مِنَ الَّذٖينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهٖ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدّٖينِۜ وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوا
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَقْوَمَۙ وَلٰكِنْ
لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلٖيلًا ﴿٤٦﴾

"Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden saptırıyorlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak 'İşittik ve karşı geldik; dinle, dinlemez olası, râinâ!' diyorlar. Eğer onlar 'Dinledik ve itaat ettik, dinle ve bizi gözet!' deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı; fakat inkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar."

(Nisâ 4/46)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân'da, Hz. Mûsâ'ya verilen vahyi ifade etmek üzere pek çok kelime kullanılır. Bunlar şu şekilde sıralanır: *Suhuf-i Mûsâ,*[1] *el-Kitâb,*[2] *Kitâbullah,*[3] *Kitâbu Mûsâ,*[4] *el-Kitâbu'l-Müstebîn,*[5] *el-Kitâbu'l-Münîr,*[6] *el-Furkān,*[7] *ez-Zübur,*[8] *Zübüru'l-Evvelîn,*[9] *Ziyâ,*[10] *ez-Zikr,*[11] *el-Hüdâ*[12] ve *Kelâmullah.*[13] Ayrıca Hz. Mûsâ'ya verilen ilâhî vahyin yazılı olduğu malzemeyi ifade etmek için üç âyette *el-Elvâh* kelimesi geçer.[14] İsrâiloğullarına verilen ilâhî kitabı ifade etmek üzere Kur'ân'da kullanılan asıl kelime ise *et-Tevrât*'tır. Tevrat ismi, biri Mekkî,[15] geri kalanları Medenî sûrelerde[16] olmak üzere 16 âyette toplam 18 defa geçmektedir. Bu âyetlerde, Hz. Îsâ'ya kitap, hikmet, Tevrat ve İncil'in öğretildiği, onun Tevrat'ı doğruladığı ve Tevrat'ta haram kılınmış olan bazı şeyleri helâl kılmak üzere gönderildiği belirtilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in özelliklerinin Tevrat'ta yer aldığı ve Kur'ân'ın daha önce indirilmiş olan Tevrat ve İncil'i tasdik ettiği vurgulanır. Kur'ân'da Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya verildiği ifadesi geçmez. İlgili âyetlerde Tevrat, İsrâiloğullarına gönderilmiş bir kitap olarak anlatılır. Bununla birlikte tefsirlerde, ilgili âyetlerin açıklamasında Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya verilen ilâhî kitabın adı olduğu ifade edilir. Hz. Peygamber'den (sas) aktarılan pek çok sahih hadiste de Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya verilen ilâhî Kitâb'ın adı olduğu zikredilir.[17]

1 Necm 53/36; A'lâ 87/19.
2 Bakara 2/44, 53, 78, 87, 113; Âl-i İmrân 3/23; En'âm 6/154; A'râf 7/169, 170; Hûd 11/110; İsrâ 17/2, 4; Mü'minûn 23/49; Kasas 28/43; Secde 32/23; Mü'min 40/53; Câsiye 45/16.
3 Bakara 2/101; Mâide 5/44.
4 Hûd 11/17; Ahkāf 46/12.
5 Sâffât 37/117.
6 Âl-i İmrân 3/184.
7 Bakara 2/53; Âl-i İmrân 3/4; Enbiyâ 21/48.
8 Âl-i İmrân 3/184; Kamer 54/43.
9 Şuarâ 26/196.
10 Enbiyâ 21/48.
11 Nahl 16/43; Enbiyâ 21/7, 48, 105.
12 Mü'min 40/53-54.
13 Bakara 2/75.
14 A'râf 7/145, 150, 154.
15 A'râf 7/157.
16 Âl-i İmrân 3/3, 48, 50, 65, 93; Mâide 5/43, 44, 46, 66, 68, 110; Tevbe 9/111; Feth 48/29; Saf 61/6; Cum'a 62/5.
17 Âl-i İmrân 3/65; Buhârî, "Tefsîr", 2/1, 20/1; Müslim, "Îmân", 322; "Ḥudûd", 26, 28; "Kader", 13, 15;

Tevrat kelimesinin türediği kök hakkında dil ve tefsir âlimlerinin iki yaklaşımı vardır. Bazılarına göre, bu kelime İbrânîce veya Süryânîce asıllıdır. Tevrat kelimesinin Arapça asıllı olduğunu savunanlar ise bu kelimenin, "gizlemek, örtmek, ışık, nûr" gibi anlamlara gelen *v-r-y* kökünden geldiğini belirtir. Bu kökten türeyen *Vevrât* kelimesi zamanla değişerek *Tevrat* olmuştur.[18] Ancak Zemahşerî (ö. 538/1144) bunun zorlama bir yorum olduğunu belirtmiştir.[19]

Hz. Mûsâ farklı zamanlarda vahye muhatap olmuştur. Ona, Sînâ dağında[20] vahiy, levhalar (*elvâh*) hâlinde iletilmiştir.[21] Hz. Mûsâ'ya verilen vahiy, daha sonra İsrâiloğulları tarafından kâğıtlara (*karâtîs*) yazılmıştır.[22] Tevrat'ın yazılı olduğu sayfalardan ayrıca *nüsha* ve *esfâr* (*sifr*) diye de bahsedilir. Peygamber olarak Hz. Mûsâ ile birlikte *Hz. Hârûn, Hz. Yahyâ* ve *Hz. Îsâ*'nın da Tevrat'la ilgisi vardır. Kur'ân'da Tevrat konusu yine *İncil, Kur'ân, kitap, hidayet, nûr, ziyâ, furkān, zikr, mev'iza, imâm, rahmet, hüküm, hikmet, Benî İsrâîl, tasdîk, tahrîf, inkâr, ketm* (gizlemek), *leyy* (dili eğip bükmek), *telbîs* (karıştırmak), *nisyân* (unutmak) gibi konu ve kavramlarla birlikte ele alınmaktadır.

Ebû Dâvûd, "Ḥudûd", 25; "Aķżıye", 27; "Sünne", 16; İbn Kesîr, IX, 59.

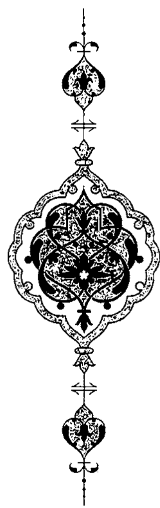
18 Âl-i İmrân 3/3-4: Zeccâc, I, 374-375; Zemahşerî, I, 526; Râgıb el-İsfahânî, s. 530-531.

19 Âl-i İmrân 3/3: Zemahşerî, I, 526.

20 Bakara 2/51: Taberî, I, 667.

21 A'râf 7/145.

22 En'âm 6/91.

Mâide sûresinin 43. ve 44. âyetlerinin inişine sebep olarak şu olay anlatılır: Soylu Hayber Yahudilerinden bir erkekle bir kadın zina etmişti. Zinanın cezası ise bu suçu işleyenleri recmetmekti; yani bir çukura koyup taşlayarak öldürmekti. Soylular kutsal kitaplarının bu hükmünü kendileri için ağır buldular. Güçlü oldukları için hükmü değiştirmenin yollarını aradılar. Kendi aralarında istişare ederek şöyle dediler: "Gelin şu peygambere gidelim. Çünkü o, cezaların hafifletildiği hükümler getiren bir peygamberdir. Eğer o bize recimden başka bir hüküm verirse onu kabul ederiz. Allah katında bir delilimiz olur. Deriz ki 'Ey Rabbimiz! Bu, senin peygamberlerinden birinin hükmüdür.' İşte bu düşünceyle Peygamberimizin yanına geldiler. O sırada Allah Resûlü (sas), ashâbıyla birlikte mescitte oturuyordu. Yanına yaklaşıp, "Ey Ebü'l-Kâsım! Zina eden bir erkekle bir kadın hakkındaki hükmün nedir?" diye sordular. Hz. Peygamber (sas) tek bir kelime konuşmadan, onların Tevrat'ı okudukları yer olan Beytü'l-Midraş'a gitti. Kapısında durdu ve oradakilere şöyle seslendi: "Mûsâ'ya Tevrat'ı indiren Allah aşkına söyleyin bana: Evli iken zina eden kimse hakkında Tevrat'taki hüküm nedir?" Onlar da şöyle cevap verdiler: "Bu suçu işleyenlerin yüzleri kömürle karaya boyanır. Eşeğe ters olarak bindirilip insanlar arasında dolaştırılır. Bir de kendilerine sopa vurulur." Ama içlerinden bir genç susmuştu. Resûlullah (sas) onun sustuğunu görünce kendisine yöneldi. Ona Allah aşkına konuşması konusunda ısrarcı oldu. Bunun üzerine o genç dedi ki: "Ey Ebü'l-Kâsım! Mademki sen bizden Allah aşkına konuşmamızı istedin, öyleyse ben sana doğrusunu söyleyeyim: Biz Tevrat'ta recim cezasını buluyoruz." Bunun üzerine Resûlullah şöyle sordu: "Allah'ın bu hükmünü ilk defa hangi sebeple kaldırdınız?" O genç adam şöyle cevap verdi: "Bizim idarecilerimizden birinin bir akrabası zina yaptı. Yönetici, onu recmetmedi. Sonra halktan birisi zina yaptı. Yönetici onu recmetmek istedi. Fakat zina yapanın akrabaları ona engel oldular. 'Sen kendi adamını getirip

recmetmedikçe bizim adamımız da recmedilmeyecektir.' diyerek karşı çıktılar. İşte o zaman biraz önce sana söylenen cezada anlaştılar." Bunun üzerine Peygamberimiz şöyle buyurdu: "Ben Tevrat'ta bulunan ceza ile hükmediyorum." Ardından recim cezasının uygulanmasını emretti ve iki Yahudi taşlanarak öldürüldü.[1] Bu olay üzerine *"Kendilerini Allah'a teslim etmiş olan nebîler, içinde hidayet ve aydınlık olan Tevrat ile hükmederler…"* âyeti indi. Burada geçen "nebîler" ifadesi ile Hz. Peygamber ve ondan önce gönderilmiş peygamberler kastedilmiştir.[2]

TEVRAT, HİDAYET ve RAHMET OLSUN DİYE İNDİRİLMİŞTİR

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا
وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا
تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ
فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

"Kendilerini Allah'a vermiş olan peygamberlerin ve -Allah'ın kitabını korumaları kendilerinden istendiği için- Rablerine teslim olmuş zâhidlerin, bilginlerin Yahudiler arasında kendisiyle hükmettikleri, içinde hidayet ve aydınlık bulunan Tevrat'ı elbette biz indirdik. Hepsi onun (hak olduğunun) şahitleri idi. O hâlde insanlardan korkmayın, benden korkun da âyetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar Kâfirlerin ta kendileridir."

(Mâide 5/44)

Hz. Mûsâ İsrâiloğullarına gönderilmiş bir peygamber, Tevrat da onlara yol göstermek üzere vahyedilmiş kitaptır.[3] Bu konu Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli yönleriyle

1 Mâide 5/44: Taberî, VIII, 450-451.
2 Mâide 5/44: Taberî, VIII, 451. Ayrıca bk. Mâide 5/41: Taberî, VIII, 414-418.
3 En'âm 6/154: Mâtürîdî, V, 258-259.

anlatılmıştır. Hz. Mûsâ'ya ilâhî vahiy, Medyen'den Mısır'a dönerken gelmiştir. Bu vahiyle Yüce Allah, Hz. Mûsâ'ya öncelikle kendisinden başka ilâh olmadığını bildirmiştir.[4] Bu vahiyde, Rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet hükümleri vardır.[5] Hz. Hârûn, yoldan çıkmış Firavun'a doğruyu anlatmak için kardeşi Hz. Mûsâ'ya yardımcı ve destekçi olarak görevlendirilmiştir.[6] Böylece Hz. Mûsâ'nın peygamberlik görevi başlamıştır. Bu aynı zamanda büyük bir mücadelenin de başlangıcı olmuştur. Firavun'un baskı ve zulmü altında inleyen İsrâiloğulları, onun mücadelesi sayesinde Mısır'dan çıkıp özgürlüğe kavuşacaktır.

Hz. Mûsâ'ya levhalara yazılı olarak vahiy verilmiş ve bu levhalardaki hükümlere sımsıkı sarılması emredilmişti.[7] Ancak İsrâiloğulları, Allah'ın gönderdiği hakikati ve apaçık mesajı kabul etmek istemediler. Fedakârlığına ve cesaretine bizzat şahit oldukları peygamberleri Hz. Mûsâ, Allah'tan vahiy almak üzere Sînâ'da dağa (*Tûr'a*) gittiğinde, yanlarında kalan Hz. Hârûn'un uyarılarını dinlemeyen İsrâiloğulları tevhid yolundan ayrılıp bir buzağıyı tanrı edinmişlerdi: *"Mûsâ kızgın ve üzgün olarak kavmine dönünce, 'Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini (beklemeyip) acele mi ettiniz?' dedi. Tevrat levhalarını yere attı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. Hârûn, 'Ey anam oğlu! Senin bu kavmin beni cidden zayıf gördüler; neredeyse beni öldüreceklerdi! Sen de şimdi düşmanları bana güldürme ve beni zalim kavimle bir tutma!' dedi."*[8] Hz. Mûsâ kızgınlığı geçince, hidayet ve rahmet yüklü emirler taşıyan levhaları aldı. Kardeşi Hz. Hârûn ve yaptıkları hatadan dönenler için Rabbinden af diledi.[9]

Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'un yanı sıra, Hz. Îsâ'ya kadar İsrâiloğullarına gönderilmiş olan diğer peygamberler de Tevrat'ın hükümleri ile amel etmişlerdi.[10] Onların din bilginleri ve dindarları da Tevrat'a göre hüküm verirlerdi. Çünkü Allah Teâlâ bu kimselere Tevrat'ın korunması görevini vermişti.[11] Ne var ki, Kur'ân'ın anlattığına göre, zaman içerisinde İsrâiloğulları, kitaplarında belirtilen hükümlerde ihtilâfa düşmüşlerdi.[12] Menfaatleriyle uyuşmayan birtakım hükümlerle oynayarak Tevrat'ı tahrif etmeye başlamışlardı. Daha sonra peygamber olarak görevlendirilen Hz. Îsâ,

4 Tâhâ 20/9-14.
5 A'râf 7/154.
6 Furkān 25/35: İbn Ebî Hâtim, XXIV, 2693.
7 A'râf 7/145: Taberî, X, 440.
8 A'râf 7/150.
9 A'râf 7/151-153.
10 Meryem 19/12; Bakara 2/87: Taberî, II, 220; Zeccâc, I, 168.
11 Mâide 5/44; İsrâ 17/2.
12 Fussılet 41/45.

Tevrat'ı tasdik etmiş ve İsrâiloğullarına onun hükümlerini uygulamalarını emretmişti. Ancak Hz. Îsâ, Allah'ın emriyle Tevrat'taki bazı dinî hükümlerin uygulamasını kaldırmıştı.[13]

İlâhî kitaplar, Yüce Rabbimizin kelâmıyla insanlığa seslenen birer hakikat manzumesidir. Bu zincirin son halkası olan Kur'ân-ı Kerîm, kendisini önceki kitapların devamı olarak tanıtır. Onların tahrif edilmemiş gerçekliğini ve tevhide davet eden ilkelerini onaylar (*musaddık*) ve aynı zamanda onlar üzerinde belirleyici (*müheymin*) bir konumdadır.[14] Kur'ân'dan önce Hz. Mûsâ'nın kitabı, bir rehber ve rahmet olarak gelmişti. Kur'ân da aynı şekilde, *"… önceki kitapları onaylayan, haksızları uyarmak için ve iyi yolda olanlara müjde olarak Arap diliyle gelmiş bir kitaptır."*[15] Nitekim Kur'ân, getirdiği bilgilerin doğruluğunu Tevrat ile temellendirir. Diğer taraftan, zaman zaman Kur'ân'ın âyetlerinde Tevrat'ta zikredilenler aktarılır ve bu bilgiler tasdik edilir. Örneğin Mâide sûresi 45. âyet *"Tevrat'ta yazdık ki…"*[16] ifadesiyle başlar. Kur'ân'da onaylanan bilgiler arasında şunları örnek vermek mümkündür: Allah'ın yanı sıra başka rab edinmek yasaktır. Yalnız Allah'a kul olmak esastır.[17] Bir insanı haksız yere öldüren, bütün insanları öldürmüş gibidir. Bir insanın yaşamasına vesile olan da âdeta bütün insanlara hayat vermiştir.[18] Yüce Allah kendi uğrunda savaşıp şehit düşen kulların canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.[19] Cana can, göze göze, buruna burun, dişe diş başta olmak üzere diğer yaralama durumlarında da kısas uygulanacaktır.[20] Ayrıca Kur'ân'da "on emir" olarak bilinen Tevrat hükümlerine de işaret edilmiştir.[21] Cumartesi yasağına[22] ve diğer bazı Tevrat içeriklerine değinilmiştir.[23] Bu örneklerin, bozulmamış Tevrat'ta yer aldığı konusunda Kur'ân'ın tanıklığı vardır. Nitekim söz konusu bilgilerin büyük kısmının günümüzdeki Tevrat'ta da benzer ifadelerle geçtiği görülmektedir. Bu benzeşmenin yanı sıra şunu da belirtmek gerekir ki Kur'ân, Ehl-i kitap'ın ihtilâf ettiği bazı konuların doğru cevaplarını ve çözümlerini sunmuştur.[24]

---

13 Âl-i İmrân 3/50: Taberî, V, 431.
14 Bakara 2/91; Mâide 5/48.
15 Ahkāf 46/12.
16 Mâide 5/45.
17 İsrâ 17/2.
18 İsrâ 17/2; Mâide 5/32.
19 Tevbe 9/111.
20 Mâide 5/45.
21 Bakara 2/83-84 vd.; krş. Eski Ahid, Çıkış 20:12-17.
22 Bakara 2/65; Nisâ 4/47, 154; Nahl 16/124; krş. Eski Ahid, Çıkış 20:8-11, 23:12-13, 31:14; Sayılar 15:32-36.
23 İsrâ 17/4; krş. Eski Ahid, Levililer 26; Tesniye 28. Ayrıca bk. En'âm 5/145-146; A'râf 7/156; krş. Eski Ahid, Levililer 11:1-47.
24 Mâide 5/48; Âl-i İmrân 3/3: Taberî, VIII, 486-488; V, 181-183.

Mekke'de Müşriklerle, Medine'de ise Tevrat'a inandığını iddia eden Yahudi toplumuyla ilişkiler bağlamında Hz. Mûsâ'ya dair birçok âyet inmiştir. Meselâ Sevgili Peygamberimiz Allah'tan gelen vahyi insanlara iletmeye başlayınca Mekke'de bir tartışma ve mücadele ortamı doğmuştur. Müşrikler, Müminlere karşı cephe almış, onlara maddî ve manevî anlamda eziyet etmeye başlamışlardır. Bu durum karşısında Yüce Allah, Hz. Peygamber'e destek vermek ve onu teselli etmek için önceki peygamberlerin başlarından geçenleri anlatmıştır. Bu çerçevede, Hz. Mûsâ'nın Firavun ve adamları tarafından reddedilmesi, İsrâiloğullarının onca ilâhî yardıma ve iyiliğe rağmen peygamberlerine zorluk çıkarmaları örnek olarak Kur'ân'da zikredilmiştir. Hatta Firavun, Hâmân ve Kārûn'un, Hz. Mûsâ'nın tebliğine karşı çıkışları birkaç defa anlatılmıştır.[25] Çünkü Mekke'de de tablo farklı değildir. Burada aynı zamanda Müşriklere de bir uyarı vardır. Zira vaktiyle, Hz. Mûsâ'ya ve ona inananlara zulmü revâ gören Firavun, sonunda ordusuyla beraber helâk olmuştur. Aynı şekilde Mekke'de Allah'ın Son Elçisine ve iman eden bir avuç insana baskı ve şiddet uygulamaya devam ederlerse, şirkin elebaşlarını da ağır bir hüsran ve mağlubiyet beklemektedir.

YAHUDİLER, ALLAH'IN VAHYİNE İÇTENLİKLE BAĞLANMADILAR

اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ
مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

"Şimdi (ey Müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi."
(Bakara 2/75)

Medine döneminde Tevrat'tan söz eden âyetler çoğunlukla Yahudilerin kendi kitaplarına yönelik samimiyetsizliklerini konu edinmiştir. Bu bağlamda Kur'ân,

25 Hûd 11/110; Câsiye 45/17.

Yahudilerin dinî hükümlere karşı olan sorumsuz ve lakayt tutumlarını ağır bir şekilde eleştirmiştir.[26] Âyetlerden anlaşıldığına göre, Yahudi din bilginleri, Allah'ın dinine ve kitabına karşı içtenliklerini, saygılarını, bağlılıklarını yitirmişlerdi. Bundan böyle Allah'ın indirdiği, kendi kitaplarını da onaylayan Kur'ân'a iman etmeye çağrılıyorlardı. Ama onlar bu kutlu çağrıyı reddetmişlerdi: *"Yahudilere, Allah'ın indirdiğine iman edin, denilince, 'Biz sadece bize indirilene (Tevrat'a) inanırız.' derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Hâlbuki o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır..."*[27] Diğer yandan Medineli Yahudiler, Tevrat'ın hükümlerini uygulamaya davet edildikleri zaman da bundan uzak duruyorlardı. Çünkü onlar inançlarında ihlaslı ve davranışlarında dürüst değillerdi. Kur'ân, Yahudilerin samimiyetsiz tutumlarını şu âyette çarpıcı olarak gözler önüne sermiştir: *"Kendinize gönderilmiş olan Kitâb'a inanıyor idiyseniz neden Allah'ın elçilerini, peygamberleri öldürdünüz?"*[28] Açıkça görüldüğü üzere, çıkarları, Tevrat'ta bulunan hükümlerin önüne geçmişti. Söz gelimi Tevrat'taki recim hükmünden kaçmak için, peygamberliğini kabul etmedikleri Hz. Muhammed'in (sas) kararına başvurabilmiş ama Hz. Peygamber Tevrat'taki recim hükmünü verdiğinde bunu da uygulamak istememişlerdi. Kur'ân, onların bu samimiyetsiz tutumlarını yüzlerine vurmuştur: *"İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu hâlde nasıl seni hakem kılıyorlar da sonra, bunun arkasından yüz çevirip gidiyorlar? Onlar inanmış kimseler değildir."*[29]

Tevrat'ta bulunan yükümlülükleri yerine getirmeyen Asr-ı Saâdet dönemi Medine Yahudileri, sırtında cilt cilt kitaplar taşıyan eşeklere benzetilmiştir.[30] Eşek, ne kadar yorulsa da sırtındaki kitaptan yararlanamaz. Yahudiler de o dönem ellerinde bulunan Tevrat'ta Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilişkin açıklamalar olduğunu biliyorlardı. Bu bilginin ağırlığını taşıyor ama ondan faydalanamıyorlardı. Son vahyi inkâr ettiler, Son Peygamber'e sırt çevirdiler hatta ona karşı kindar bir mücadeleye giriştiler. Böylece sırtında değerli ve hacimli kitaplar (*esfâr*) taşıyan, ancak o kitaplardan yararlanamayan zavallı eşeklere benzetildiler.[31]

Kur'ân'da Tevrat'tan bahsedilirken ele alınan önemli konulardan biri de onu oluşturan ilâhî vahyi çarpıtma ve değiştirme çabalarıdır. İsrâiloğulları, Tevrat'ın hükümlerini zorlayarak gerçek anlamından saptırmaya ve Tevrat'ın orijinal metnini

26 Âl-i İmrân 3/23; Mâide 5/43.
27 Bakara 2/91.
28 Bakara 2/91.
29 Mâide 5/43: Taberî, VIII, 448.
30 Cum'a 62/5.
31 Cum'a 62/5: Taberî, XXII, 633.

bozmaya kadar işi vardırmışlardı.[32] Genel olarak bu durum *tahrîf* kelimesi ile ifade edilmiştir. Bakara sûresinde, Yahudilerden bir grubun Allah'ın kelâmını işitip anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ettiklerinden bahsedilir. Bu bahsedilen grubun, Hz. Mûsâ'nın vefatından sonra yaşamış olan Yahudi bilginleri olduğu anlaşılmaktadır. Onlar, çıkarlarının gereği Tevrat'taki helâlleri harama, haramları helâle, hakkı bâtıla, bâtılı hakka çevirerek hem kendilerini hem de toplumlarını kandırmışlardır.[33] Yahudilerin bilhassa Resûl-i Ekrem'in peygamberliğinden veya recim gibi bazı hukukî konulardan bahseden Tevrat âyetlerini değiştirdikleri belirtilir.[34]

Kur'ân'da, ilâhî mesajın çarpıtılması konusu ele alınırken *tahrif*in yanı sıra dört kelime daha kullanılır. Bunlardan biri *tebdil*dir. Tebdil, Yahudilerin kendilerine gelen emri veya Tevrat sözlerini değiştirip yerine bilinçli olarak başka emir veya sözler koymaları anlamına gelir.[35] Kur'ân'da anlatıldığına göre, Yahudi din adamları kendi uydurdukları sözleri Tevrat ifadelerine katmışlardır.[36] Tahrif hakkındaki bir diğer Kur'ânî kelime, "eğip bükmek" anlamına gelen *leyy*dir. Yahudi din adamları Tevrat'ı okurken ibareleri kasten yanlış telaffuz ediyor, olmayan sözleri varmış gibi söyleyerek kitabın anlamını çarpıtıyor, Allah'ın kelâmı yerine kendi sözlerini koyuyorlardı.[37] Kur'ân'da tahrifi anlatan diğer bir kelime de "gizlemek" anlamındaki *ketm*dir. Yahudiler, özellikle de halka Tevrat'ı okuyan din adamları, kutsal kitaplarındaki bazı konuları toplumdan gizlemişlerdir.[38] Hakikati örtbas etme anlamına gelen bu durum, tarih boyunca olduğu gibi, Hz. Peygamber (sas) zamanında da yaşanmıştır. Gizlenen gerçeklerden en önde geleni, Peygamberimizden ve ashâbından söz eden Tevrat ifadeleridir. Kur'ân'a göre, Peygamberimiz ve yakın dostları olan ashâb-ı kirâm, Tevrat'ta şöyle anlatılmaktadır: *"O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lütuf ve rızâsına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur; Tevrat'ta onlar için yapılan benzetme budur…"*[39] Ancak günümüzdeki Tevrat metinlerinde ne açıkça ne de benzetme yoluyla Hz. Peygamber'in özelliklerine değinen bir ifade vardır. Tahrif konusuyla ilgili son kelime ise *telbîs*tir. "Karıştırmak" anlamına gelen telbîs, Tevrat'ın aslında olmayan bilgilerin sonradan

32 Bakara 2/75; Nisâ 4/46; Mâide 5/13, 41.
33 Bakara 2/75; Mâide 5/13: Taberî, II, 141; VIII, 251.
34 Mâide 5/43; En'âm 6/20: Taberî, VIII, 447; IX, 186-187.
35 A'râf 7/162: Mukātil b. Süleyman, I, 102; Elmalılı, IV, 2310.
36 Bakara 2/79: Taberî, II, 165-169.
37 Bakara 2/159; Nisâ 4/46.
38 Bakara 2/159, 174.
39 Feth 48/29.

Yahudiler tarafından metne dâhil edilmesini ve ondaki bazı hükümlerin de çıkarılmasını ifade eder.[40]

Medine'de Yahudiler, çeşitli hilelere başvurarak Hz. Muhammed'in (sas) peygamberliği konusunda zihinleri karıştırmak ve kuşku oluşturmak için çok çalıştılar. Bilgilerini, itibarlarını, zenginliklerini ve askerî güçlerini Peygamberimizin aleyhine seferber ettiler. Allah Resûlü'nü, Hz. İbrâhim ve ardından gönderilen peygamberlerin yoluna uymamakla suçladılar. Ancak Kur'ân, onların gizledikleri ya da çarpıttıkları her türlü gerçeği açıklayarak oyunlarını boşa çıkardı.[41] Kur'ân'ın meydan okuması gayet açıktı: *"Eğer doğru söylüyorsanız, Tevrat'ı getirip okuyun!"*[42]

Tevrat'ın müjdelediği bir başka gerçek de Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed'in (sas) tanımlayıcı özellikleriydi. Aslında Yahudilerin, Tevrat'taki bu özellikleri dikkate alarak Peygamberimizi tanımaları ve ona iman etmeleri gerekirdi.[43] Çünkü onlar, Tevrat'ta ve İncil'de ileride gelecek olan ümmî bir peygamberden bahsedildiğine uzun yıllar tanıklık etmişlerdi. Ancak içlerinden Abdullah b. Selâm gibi çok az kişi bu gerçeği kabul edip Ümmî Peygamber'e inandığı hâlde,[44] Yahudi âlimlerin pek çoğu, Yahudilerin, Hıristiyanların hatta bütün insanların kaderini yakından ilgilendiren bu önemli haberi gizlemişlerdi.[45] Kur'ân-ı Kerîm bu duruma şöyle işaret eder: *"Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o Elçi'ye, o Ümmî Peygamber'e uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklar; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O Peygamber'e inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûra uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler."*[46]

Müfessir tâbiî Katâde'nin (ö. 117/735) naklettiğine göre, Hz. Mûsâ'nın aldığı kutsal levhalarda da güzel davranışları emredip kötü davranışları yasaklayan, kıyamette en önce diriltilecek olan ve insanlığın en hayırlısı vasfına sahip bir ümmetten bahsedilir. Bunu gören Hz. Mûsâ, bu bahsedilen ümmetin kendi ümmeti olmasını Yüce Allah'tan diler. Ancak Allah Teâlâ, bunun "Ahmed ümmeti" olduğunu bildirir. Bunun üzerine Mûsâ (as) kendisini de o ümmete dâhil etmesini Cenâb-ı Hak'tan niyaz eder.[47]

40 Bakara 2/42; Âl-i İmrân 3/71: Elmalılı, I, 336.
41 Âl-i İmrân 3/93: Taberî, V, 579-582.
42 Âl-i İmrân 3/93.
43 Bakara 2/41: Taberî, I, 599.
44 Ahkāf 46/10: Taberî, XXI, 125-132.
45 Bakara 2/146: Taberî, II, 672; Bakara 2/150.
46 A'râf 7/157.
47 A'râf 7/150: Taberî, X, 4532-4533.

Aslında Medineli Yahudiler, Tevrat'ta bildirilen Son Elçi'nin gönderilmesini dört gözle bekliyorlardı. Zira müşrik Araplara karşı, bu son peygamber ve kitapla üstünlük kurmanın hayali peşindeydiler. "Allah'ım! Tevrat'ta özelliklerini okuduğumuz peygamberi gönder artık! Gönder de o, şu müşrik Araplara acı çektirsin ve onları kahretsin!" diye yakarıp duruyorlardı. Ancak Hz. Muhammed (sas) peygamber olarak gönderildiğinde, kendilerinden birisi olmadığı için kıskançlık ve öfke ile onu inkâr ettiler.[48] Bu bağlamda, bugünkü Eski Ahid'de, son peygamberden bahseden şu ibarelerin yer alması dikkat çekicidir: "Tanrınız Rab size aranızdan, kendi kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber çıkaracak. Onu dinleyin." "Onlara kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım, sözlerimi onun ağzından işiteceksiniz, kendisine buyurduklarımın tamamını onlara bildirecek."[49] Dolayısıyla Yahudilerin Peygamberimizi inkâr etmeleri, aynı zamanda ondan haber vermesi sebebiyle kendi kitaplarını da inkâr etmeleri anlamına gelmektedir.[50]

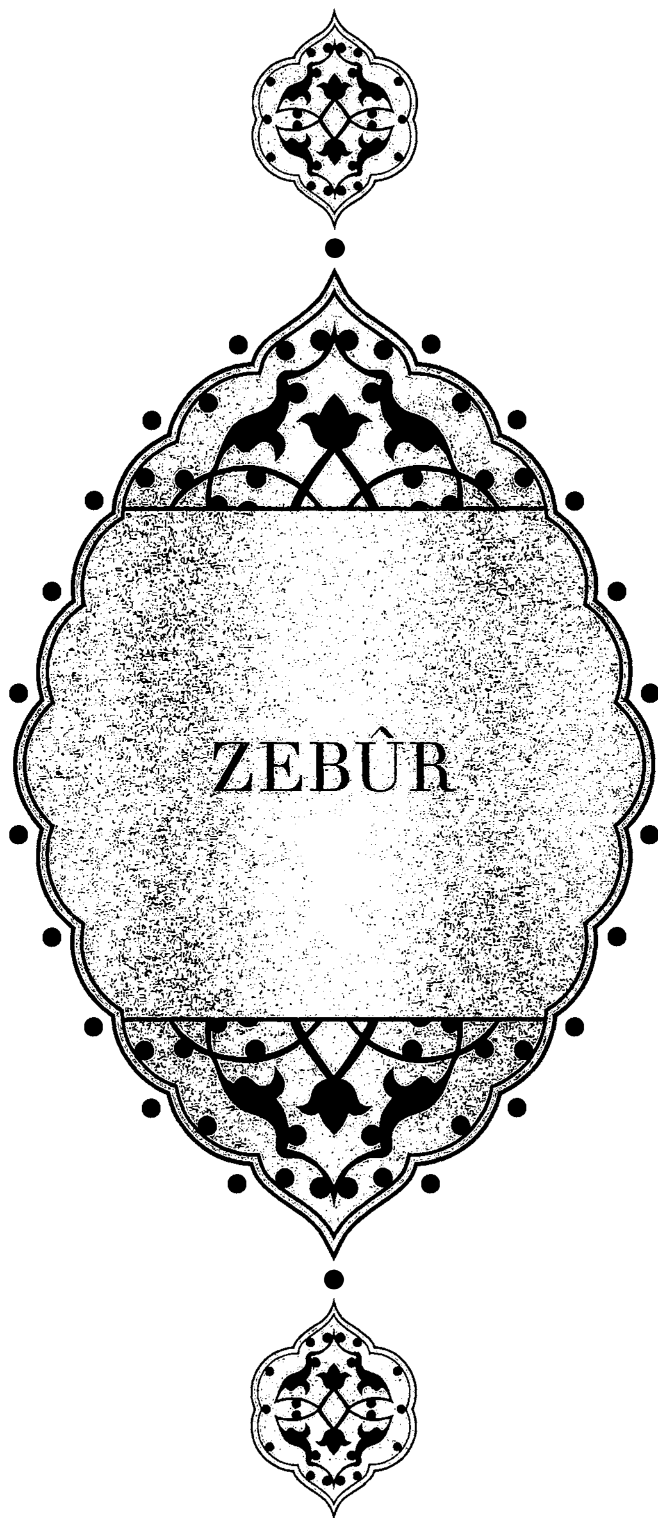
Yüce Allah, İsrâiloğullarına, tarihleri boyunca peygamberleri aracılığıyla ilâhî öğretiler, öğütler, emirler, yasaklar ve haberler bildirmiştir. Onları Allah yoluna davet eden peygamberlerden biri olan Hz. Mûsâ'ya indirilen kitabın adı Tevrat'tır. Bu mukaddes kitapta hem inanç konuları hem ahlâkî öğütler hem de günlük hayatta uygulanacak hükümler yer alır. İsrâiloğullarının bir kısmı kutsal kitaplarına gerektiği gibi iman ederek onun hükümlerini hayatlarında uygulamış, bir kısmı da bu değerli mesajlara karşı kayıtsız kalmışlardır. Hz. Mûsâ'dan sonra Hz. Yahyâ ve Hz. Îsâ gibi İsrâiloğullarına gönderilen peygamberler de Tevrat'taki hükümlerle amel etmişlerdir. Hz. Mûsâ'nın sağlığında kendilerini imana ve kulluğa çağırdığı İsrâiloğullarından birçoğu nankörlük ederken, onun vefatından sonra da özellikle din adamları eliyle Tevrat'ın bir kısmı tahrif edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Tevrat'ın ilâhî vahyin mahsulü olduğunu tasdik eder ve onunla ilgili hüküm vermede hakemlik rolü oynar. Kur'ân, Yahudilerin kutsal kitaplarına karşı sergiledikleri ikiyüzlü ve samimiyetsiz tutumu, az bir dünya menfaati karşılığında Allah'ın âyetlerini satmaya yeltenmelerini, Tevrat'ın hükümlerini uygulamamak için tahrif, gizleme, çarpıtma gibi birçok hileli yola başvurmalarını bizlere anlatır. Onlar, vahiyle olumsuz ve tutarsız bir ilişki geliştirmeleri nedeniyle tarihleri boyunca pek çok defa musibete uğramışlardır. Karşılaştıkları işgal ve katliamların, Hz. Peygamber döneminde ise Medine'den çıkarılmalarının sebebi olarak bu inkârcılıkları gösterilmiştir.[51] Oysa

48 Bakara 2/89; A'râf 7/157: Taberî, II, 236-242; Mâtürîdî, I, 89.
49 Eski Ahid, Tesniye 18:15, 18.
50 Bakara 2/91.
51 Âl-i İmrân 3/112: Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bulûği'n-Nihâye*, s.1096-1097; Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Ḳur'ân*, I, 349.

Kur'ân'ın ifadesiyle, *"Şayet onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından onlara indirileni doğru dürüst uygulamış olsalardı göğün ve yerin türlü türlü nimetlerinden yararlanırlardı. İçlerinde aşırılığa kaçmayan bir zümre var; çoklarının yaptıkları işler ise pek kötüdür."*[52] Kur'ân'da yer alan bütün bu anlatımların amacı, âhir zaman ümmeti olan Müslümanların bundan ibret almalarını ve vahiy karşısında aynı hataları işlememelerini sağlamaktır.

52 Mâide 5/66.

ZEBÛR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ
عَلٰى بَعْضٍ وَاٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ زَبُوراً ﴿٥٥﴾

“Göklerde ve yerde olanları en iyi bilen senin Rabbindir. Doğrusu biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.”

(İsrâ 17/55)

إِنَّٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ كَمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّ۪نَ مِنْ بَعْدِه۪ۚ وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى
اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْمٰع۪يلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَع۪يسٰى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ
وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَۚ وَاٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ زَبُوراًۚ ﴿١٦٣﴾

"Biz Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Ya'kūb'a, torunlara, Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik."

(Nisâ 4/163)

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ
يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾

"Andolsun zikirden sonra Zebûr'da da,
'Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır.' diye yazmıştık."

(Enbiyâ 21/105)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân'da "Hz. Dâvûd'a verilen kitap" anlamında Zebûr'a üç âyette yer verilir. Âyetlerin ikisinde Hz. Dâvûd'a Zebûr isminde bir kitabın verildiğinden söz edilir.[1] Diğer âyette ise Zebûr'da yer alan *"Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır."* cümlesine atıf yapılır.[2]

Zebûr kelimesinin *zebera, zebr* ve *zebran* kökleriyle ilişkisi vardır. *Zebr;* "akıl, düşünce, yazı, taşa nakşetme" anlamlarını taşımaktadır. *Zebera el-kitâbete* "yazı yazmak"; *mizbâr* "kalem"; *mezbûr* ise "kitap" anlamındadır.[3] Buna göre *Zebûr* kelimesi "yazılı metin, kitap" demektir. Allah'ın bütün kitaplarının Zebûr olarak isimlendirildiği ve Zebûr'un kelime olarak "kitap" anlamına geldiği tefsir kaynaklarında belirtilmektedir.[4] Bu bakımdan, Zebûr'un çoğul şekli olan *zübür,* ilâhî kitaplar için genel bir isim olarak Kur'ân'da altı âyette yer almaktadır.[5] Dolayısıyla Dâvûd'a verilen Zebûr da dâhil olmak üzere İbrâhim'in sahifeleri, Tevrat ve İncil de *zübür* olarak tanımlanır. Ancak *Zebûr,* Hz. Dâvûd'a vahyolunan kitabın özel bir ismi olarak bilinmiş ve bu şekilde yaygınlaşmıştır.[6]

Zebûr, Hz. Dâvûd'a indirilmiştir. Kur'ân'ın anlatımına göre, Hz. Dâvûd'a, oğlu Süleyman (as) ile beraber hikmet, hükümdarlık ve ilim verilmiştir. Dağlar ve kuşlar onlara itaat etmiştir.[7] Ayrıca demiri işleme bilgi ve gücü verilmiş, zırh yapma yeteneği öğretilmiştir.[8] Her ikisi de bu ilim nimetine verilen yeteneklere karşılık Allah'a hamdetmişlerdir.[9] Dahası Hz. Dâvûd'un saltanatı Allah tarafından kuvvetlendirilmiş ve kendisine, herkeste olmayan, hak ile bâtılı ayırt edici bir konuşma ve söz söyleme

1 Nisâ 4/163; İsrâ 17/55.
2 Enbiyâ 21/105.
3 İbn Fâris, III, 44-45.
4 İsrâ 17/55: Mâtürîdî, VIII, 298.
5 Âl-i İmrân 3/184; Nahl 16/44; Şuarâ 26/196; Fâtır 35/25; Kamer 54/43, 52.
6 Nisâ 4/163: Taberî, VII, 677, 678; Zemahşerî, II, 179; İbn Atıyye, III, 67, 68; Ebû Hayyân, III, 413; Âlûsî, VI, 17.
7 Enbiyâ 21/79; Sebe' 34/10-11.
8 Sebe' 34/10-11.
9 Neml 27/15.

kabiliyeti bahşedilmiştir.[10] Buradaki güzel konuşma (*faslü'l-hitâb*), yargı ve yönetim işlerinde "doğru, hak ve adâlet ile konuşma" ve "sözü açıkça ifade etme" olarak anlaşılmaktadır.[11]

10 Sâd 38/20.

11 Sâd 38/20: Zemahşerî, V, 251, 252; Kurtubî, XII, 149-150.

HZ. DÂVÛD'A ZEBÛR VERİLMİŞTİR

وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ
عَلٰى بَعْضٍ وَاٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ زَبُوراً ﴿٥٥﴾

"Göklerde ve yerde olanları en iyi bilen senin Rabbindir. Doğrusu biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik."

(İsrâ 17/55)

Zebûr, Hz. Dâvûd'a verilen kitabın adıdır. Nitekim Araplar arasında "Dâvûd'un Zebûr'u" tabiri kullanılmıştır. Diğer milletler arasında da onun kitabı bu isimle meşhur olmuştur.[1] Kur'ân'da geçen *"Dâvûd'a Zebûr'u verdik."* ifadesi, "Biz Dâvûd'a Zebûr diye adlandırılan kitabı verdik." anlamına gelmektedir. Âyetteki "verdik" ifadesi müfessirler tarafından "vahyettik" anlamında yorumlanmıştır.[2]

Tefsir kaynaklarında anlatıldığına göre, Zebûr bir hikmet ve öğüt kitabıdır. Helâl, haram, farz, ahkâm ve cezaları içermez. Zebûr'da Allah'a yapılan tesbihat, hamd, övgü, dua ve şükür ifadeleri yer alır.[3] Hz. Dâvûd, İsrâiloğullarından bir peygamber olarak, kendisinden önce gelen Hz. Mûsâ'nın şeriatine tâbi olmuş ve

---

1 Nisâ 4/163: Taberî, VII, 677-678; İbn Kesîr, IV, 370.

2 Nisâ 4/163: Âlûsî, VI, 17.

3 Nisâ 4/163 ve İsrâ 17/55: Mukātil b. Süleyman, I, 423; Taberî, VII, 677- 678; Kurtubî, VII, 223; krş. Salime Leyla Gürkan, "Zebûr", *DİA*, XLIV, 172.

Tevrat'ın hükümlerini sürdürmüştür.[4] Güzel sesiyle bilinen Hz. Dâvûd, mâbede girdiğinde Zebûr okuyarak nasihat verir, vaaz ederdi.[5] Zebûr'u okumaya başladığında onun güzel sesini işitenler Hz. Dâvûd'un yanına gelirdi. Hatta cinler, kuşlar ve hayvanlar bile dinlemek için çevresine toplanırdı.[6] Hz. Dâvûd, mâbette etkili bir sesle Zebûr okur, insanlara öğütler verirdi. Düşmanlarına karşı Allah'tan yardım ister, onlara karşı galip gelmek için dualar ederdi.[7]

Kur'ân-ı Kerîm'de Zebûr'un geçtiği âyetlerin nüzûl ortamına bakıldığında, bu âyetlerin hem Müşriklere hem de Yahudilere bir cevap niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Mekke'nin kibirli Müşrikleri kendi içlerinden çıkmış yetim birinin peygamber olmasını kabul edemiyorlardı. Nihayetinde amcası Ebû Tâlib'in eline kalan Allah'ın Elçisi'nin çevresi de daha çok Suheyb, Bilâl ve Habbâb gibi genç ve garip Müslümanlar ile çevriliydi. Zengin ve itibar sahibi Müşrikler onu peygamberliğe lâyık görmüyorlardı. Oysa Yüce Allah, Hz. Peygamber'i teselli ederek, göklerde ve yerde olanları en iyi şekilde bildiğini belirtir. O, peygamberlerin de kimini farklı özellikleriyle diğerlerinden daha üstün kılmıştır. Rabbimiz Hz. İbrâhim'i dost edinmiş, Hz. Mûsâ'yla konuşmuş, Hz. Îsâ'yı topraktan yarattığı Âdem (as) gibi kulu ve elçisi olarak babasız dünyaya getirmiş, Hz. Süleyman'a kimseye vermediği bir mülk vermiş, Hz. Dâvûd'a içinde dualar bulunan Zebûr'u indirmiştir.[8] Hz. Muhammed'i (sas) de temiz kılmış ve bütün insanlara peygamber olarak göndermiştir.[9]

Mekke'de inen başka bir âyette, *"Andolsun zikirden sonra Zebûr'da da, 'Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır.' diye yazmıştık."*[10] buyurulmaktadır. Âyette kastedilen kulların, Hz. Muhammed (sas) ve ümmeti olduğu ifade edilmiştir. Burada özellikle Zebûr'un anılmasının sebebi ise Zebûr'da Hz. Muhammed'in (sas) son peygamber, ümmetinin de en hayırlı ümmet olarak nitelendirilmiş olmasıdır. *"Zebûr'da da yazmıştık"* ifadesinde geçen "Zebûr" kelimesi "Dâvûd'a verilen Zebûr" olarak yorumlandığı gibi,[11] Tevrat ve İncil dâhil Allah'ın, peygamberlerine indirdiği bütün kitaplar olarak da anlaşılmıştır.[12] Âyette geçen *zikr* ifadesine ise çoğunlukla "Levh-i Mahfûz",

4 İsrâ 17/55: Bikāî, XI, 445-446.
5 İsrâ 17/55: Mukātil b. Süleymân, II, 536; Taberî, XIV, 625; Şevkânî (1993), III, 280, 281; Nisâ 4/163: Kurtubî, VII, 223.
6 Nisâ 4/163: Kurtubî, VII, 223.
7 Nisâ 4/163: Şevkânî, I, 620.
8 İsrâ 17/55.
9 İsrâ 17/55: Taberî, XIV, 625.
10 Enbiyâ 21/105.
11 Enbiyâ 21/105: Mukātil b. Süleyman, III, 96; Taberî, XVI, 431-437; Zemahşerî, IV, 169; Bikāî, XII, 490.
12 Enbiyâ 21/105: Mukātil b. Süleyman, III, 96; Taberî, XVI, 431-437; Zemahşerî, IV, 169.

"Ümmü'l-Kitab" veya "Tevrat" anlamı verilmiştir.[13] Esasen Yüce Allah tarafından peygamberlere indirilmiş olan her kitap *zikir*dir.[14] Âyette "iyi kulların" yerleşeceği mekân olduğu belirtilen *arz* kelimesi "yer, ülke, yeryüzü" gibi anlamlara gelmekte olup bu kelime için de farklı açıklamalar yapılmıştır. Bir görüşe göre, arzdan maksat, bütün inanan kulların sonunda yerleşeceği cennettir. Diğer bir görüşe göre, söz konusu arz dünyadadır ve âyet, ya İsrâiloğullarının kendilerine vadedilen topraklara yerleşmesinden ya da Peygamberimize inanan Müminlerin, daha önce Müşriklerin yaşadığı toprakları mesken tutmasından bahsetmektedir.[15] Diğer taraftan, âyette Zebûr'da yazıldığı belirtilen, *"Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır."* ifadesinin benzeri, bugünkü hâliyle Kitâb-ı Mukaddes'te, Dâvûd'a nispet edilen Mezmurlar bölümünde yer almaktadır: "Sâlihler yeryüzünü miras alacak ve orada sonsuza kadar yaşayacak."[16]

Mekke'deki Müşrikler gibi, hicret sonrasında Medine'de de Yahudiler, Peygamberimize ve getirdiği hidayet çağrısına çeşitli bahaneler ileri sürerek karşı çıkıyorlardı. Medine'de bulunan Yahudilerin ileri sürdüğü asılsız iddialardan biri şuydu: "Mûsâ'dan sonra bir peygamber ve Tevrat'tan sonra da bir kitap gelmeyecektir." Kur'ân ise bu asılsız iddiaya şöyle cevap veriyordu: *"Biz Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Ya'kūb'a, torunlara, Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyettik. Dâvûd'a ise Zebûr'u verdik."* Dâvûd (as) Hz. Mûsâ'dan sonra gelmişti ve dolayısıyla Zebûr da Hz. Mûsâ'ya vahyedilen Tevrat'tan sonra, Hz. Dâvûd'a indirilmiş bir ilâhî kitap idi. İşte âyet *"Dâvûd'a da Zebûr'u verdik."* derken bu gerçeği âdeta onların yüzüne çarpıyordu.[17] Hz. Mûsâ'ya Tevrat, Hz. Dâvûd'a Zebûr, Hz. Îsâ'ya İncil verildiği gibi, Hz. Muhammed'e (sas) de Kur'ân verilmişti.

İnsanlığa gönderilen son kitap Kur'ân kendisinden önce inen Tevrat, Zebûr ve İncil'i vahiy olarak tasdik ve teyit eder. Her Müslümanın da diğer ilâhî kitapların vahiy olduğuna bir iman esası olarak inanması gerekir. Elbette bu iman, geçmiş kutsal kitapların tahrif edilmemiş yani Allah'tan geldiği şekliyle muhafaza edilmiş özgün hâlleri için söz konusudur. Zebûr, Hz. Dâvûd'a indirilmiş ilâhî bir kitap olup, Allah'a hamd ve sena, dua ve tesbihat, insanlar için öğüt ve nasihatler ihtiva eder. Zira Hz. Dâvûd, helâl ve haramlar, hüküm ve cezalar konusunda Hz. Mûsâ'nın şeriatini izlediğinden Tevrat'ın hükümlerine uymuştur.

13 Enbiyâ 21/105: Mukātil b. Süleyman, III, 96; Taberî, XVI, 431-437.

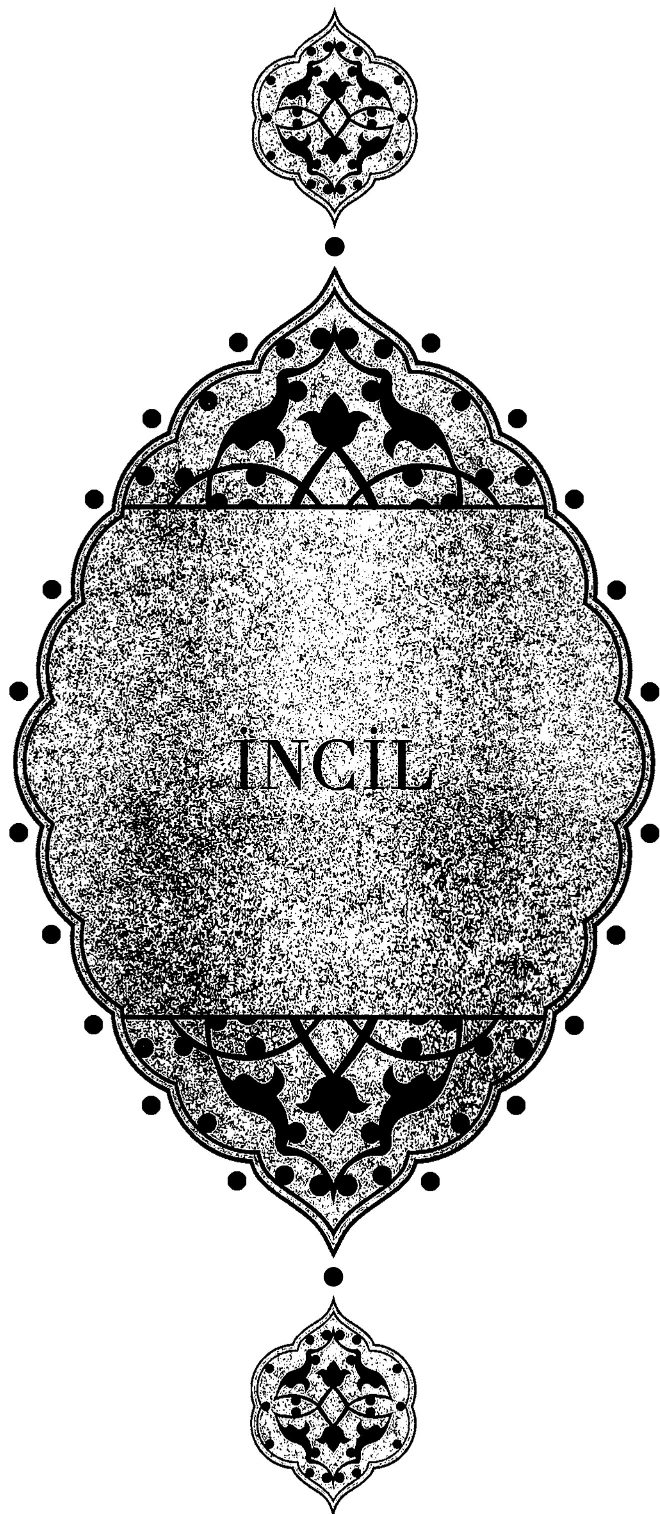
14 Enbiyâ 21/105: Taberî, XVI, 431-437.

15 Enbiyâ 21/105: Mukātil b. Süleyman, III, 96; Taberî, XVI, 431-437; Zemahşerî, IV, 169; Kurtubî, XIV, 300-301; İbn Kesîr, IX, 456, 457.

16 Eski Ahid, Mezmurlar 37:29; krş. *Kur'an Yolu*, III, 704.

17 Nisâ 4/163: Taberî, VII, 677- 678.

İNCİL

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْج۪يلَۚ ﴿٤٨﴾

"Rabbin ona (Îsâ'ya) yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek."

(Âl-i İmrân 3/48)

قَالَ اِنّ۪ي عَبْدُ اللّٰهِۜ اٰتٰنِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَن۪ي نَبِيًّاۙ ﴿٣٠﴾

"Cevabı çocuk verdi: Ben Allah'ın kuluyum;
O, bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı."

(Meryem 19/30)

وَاِذْ قَالَ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَن۪ٓي اِسْرَٓاء۪يلَ اِنّ۪ي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقاً لِمَا
بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْت۪ي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُٓ اَحْمَدُۜ فَلَمَّا
جَٓاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُب۪ينٌ ﴿٦﴾

"Meryem oğlu Îsâ da şöyle demişti: 'Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim.' Ama o (Ahmed) kendilerine apaçık delillerle gelince, 'Bu besbelli bir büyü!' dediler."

(Saf 61/6)

اَلَّذ۪ينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذ۪ي يَجِدُونَهُ مَكْتُوباً
عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْج۪يلِ ... ﴿١٥٧﴾

"Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o Elçi'ye, o Ümmî Peygamber'e uyarlar..."

(A'râf 7/157)

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ
وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْج۪يلَ ف۪يهِ هُدًى وَنُورٌۙ وَمُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى
وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿٤٦﴾

"Ardından o peygamberlerin yolu üzere, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu Îsâ'yı gönderdik. Ona da içinde hidayet ve nur bulunan, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici, takvâ sahipleri için bir yol gösterici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik."

(Mâide 5/46)

وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْج۪يلِ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ ف۪يهِۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

"İncil'e tâbi olanlar da Allah'ın onda indirdiği hükümlerle hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıkların ta kendileridir."

(Mâide 5/47)

وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْج۪يلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا
مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْۜ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌۜ وَكَث۪يرٌ مِنْهُمْ سَٓاءَ
مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

"Şayet onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından onlara indirileni doğru dürüst uygulamış olsalardı göğün ve yerin türlü türlü nimetlerinden yararlanırlardı. İçlerinde aşırılığa kaçmayan bir zümre var; çoklarının yaptıkları işler ise pek kötüdür."

(Mâide 5/66)

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَٓا
اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْۜ وَلَيَز۪يدَنَّ كَث۪يرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا
وَكُفْرًاۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِر۪ينَ ﴿٦٨﴾

"De ki: 'Ey Ehl-i kitap! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'ân'ı) doğru dürüst uygulamadıkça tuttuğunuz yol, yol değildir.' Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını şüphesiz arttıracaktır. Kâfirler topluluğu yüzünden üzülme!"

(Mâide 5/68)

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْج۪يلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَد۪يدٌۜ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

"O, sana Kitap'ı, gerçeğin ta kendisi ve öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i indirmişti; Furkān'ı da indirdi. Bilinmeli ki Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir."

(Âl-i İmrân 3/3-4)

Konunun Kavramsal Bağlamı

İncil, Allah tarafından Hz. Îsâ'ya vahyedilen kitabın adıdır.[1] Kur'ân-ı Kerîm'de *İncîl* kelimesi, Mekke döneminin sonlarına doğru inen bir sûre dışında tamamı Medenî sûrelerde olmak üzere on iki yerde geçmektedir.[2] Bunun dışında, Kur'ân'da farklı ifadelerle, özellikle *kitâb* kelimesiyle de İncil'e göndermeler bulunmaktadır.[3] İncil'in Allah tarafından vahyedilip indirildiği,[4] Hz. Îsâ'ya verildiği,[5] Hz. İbrâhim'den çok sonra nâzil olduğu,[6] Allah'ın Hz. Îsâ'ya Tevrat'la birlikte İncil'i de öğrettiği,[7] Hz. Peygamber'e de Tevrat ve İncil'i doğrulayan Kur'ân'ı indirdiği[8] zikredilir. Tevrat ve İncil'de, Hz. Peygamber (sas) ve ashâbıyla ilgili yapılan benzetmelerden bahsedilir.[9] İncil'in bir *hidayet* ve *nûr* olduğu, ancak Ehl-i kitap'ın onun hükümlerini gereği gibi hayata tatbik etmedikleri ve bu sebeple de cezaya çarptırıldıkları hatırlatılır. Kur'ân'ın indiği dönemde yaşayan Ehl-i kitap'a birçok âyetin ortak anlatımıyla şu uyarı yapılır: Tevrat'a ve İncil'e uymanın bir gereği olarak, son peygamber Hz. Muhammed'e ve getirdiği kitaba iman edin! Onun davasına destek verip yardımcı olun! Zira daha önce bu konuda Allah'a söz vermiştiniz. Nitekim bu konudaki ilâhî emirler elinizdeki kitaplarda da yazılıdır.

Tefsirlerde İncil (*el-İncîl*) kelimesinin, İbrânîce veya Süryânîceden Arapçaya geçmiş olabileceği belirtilir. Kelimenin "asıl" anlamına gelen *necl* kökünden gelmiş olabileceği de ifade edilmiştir.[10] Ancak bu görüş temelsiz olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.[11] *İncîl* kelimesinin, Kur'ân öncesi dönemde de Araplar tarafından bilinip kullanıldığı anlaşılmaktadır.

---

1 Mâide 5/47.
2 A'râf 7/157.
3 Meryem 19/30; Nisâ 4/163; Mâide 5/14, 15.
4 Âl-i İmrân 3/3, 65.
5 Mâide 5/46; Meryem 19/30; Hadîd 57/27.
6 Âl-i İmrân 3/65.
7 Âl-i İmrân 3/48; Mâide 5/110.
8 Âl-i İmrân 3/3-4.
9 Feth 48/29.
10 İbn Manzûr, XI, 648; Mütercim Âsım Efendi, V, 4780-4781.
11 Âl-i İmrân 3/3-4: Zemahşerî, I, 526; Râzî, VII, 172-173.

Allah Teâlâ, Hz. *Îsâ*'yı,[12] *İsrâiloğullar*ına[13] *resûl* ve *nebî*[14] olarak göndermiştir. Daha küçükken ve gençken onu *Rûhulkudüs* (*Cebrâil, vahiy*[15]) ile desteklemiş,[16] ona *kitâb* vermiş,[17] *yazı yazmayı,*[18] *hikmeti,*[19] *Tevrat*'ı ve *İncîl*'i öğretmiş, bunların anlamlarını kavrayacak bir anlayış ve bilgi vermiştir.[20] Onu Tevrat'ı doğrulayan (*musaddık*) ve son peygamber olan *Ahmed*'i müjdeleyen (*mübeşşir*) bir peygamber olarak göndermiştir.[21] Daha sonra Hz. Muhammed'e (sas) verilen *Kur'ân* da Tevrat ve İncil'i doğrulamıştır.[22] Allah tarafından indirilen bu kitaplar, insanlığa doğru yolu göstermesi (*hidâyet*)[23] ve insanlığı aydınlatması (*nûr*)[24] için gönderilmiştir. *İncîl ehli*ne[25] *Allah'ın indirdiği ile hükmetmeleri*[26] emredilmiştir. Bunlar kendilerini Hıristiyanlar (*Nasârâ*)[27] diye isimlendirir ve aynı zamanda *Ehl-i kitap*'tan sayılırlar.[28] Kur'ân'da İncil kelimesi çoğunlukla *Tevrat*'la birlikte zikredilir.[29]

Hz. Îsâ ve ona verilen İncil, Kur'ân'ın ana konuları arasındadır. Kur'ân'da İncil, çoğunlukla kitapların ve peygamberlerin birliği, Kur'ân vahyi, Peygamberimiz ve ona inanan Müminler bağlamında ele alınır.[30]

---

12 Hadîd 57/27; Mâide 5/46, 110.
13 Saf 61/6.
14 Meryem 19/30; Saf 61/6.
15 Âl-i İmrân 3/3-4; Hadîd 57/26-27; Mâide 5/46.
16 Mâide 5/110.
17 Âl-i İmrân 3/3, 48; Mâide 5/110. Ayrıca Meryem sûresi 30. ve Mâide sûresi 15. âyetlerde de "İncil" kelimesi zikredilmeksizin doğrudan *el-kitâb* kelimesiyle İncil ve Tevrat kastedilmektedir.
18 Âl-i İmrân 3/48; Mâide 5/110.
19 Âl-i İmrân 3/48; Mâide 5/110.
20 Mâide 5/110: Mukātil b. Süleyman, I, 515; Taberî, IX, 115; Zemahşerî, II, 312; İbn Kesîr, V, 412.
21 Saf 61/6.
22 Tevbe 9/111.
23 Âl-i İmrân 3/3-4; Mâide 5/46.
24 Mâide 5/15, 46; A'râf 7/157.
25 Mâide 5/47.
26 Mâide 5/47, 66, 68.
27 Mâide 5/14.
28 Âl-i İmrân 3/65; Mâide 5/15, 68.
29 A'râf 7/157; Âl-i İmrân 3/3, 48, 65; Feth 48/29; Mâide 5/46, 66, 68, 110; Tevbe 9/111.
30 A'râf 7/157.

ALLAH, İNCİL'İ BİR REHBER ve ÖĞÜT OLARAK İNDİRMİŞTİ

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ
فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

"Ardından o peygamberlerin yolu üzere, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu Îsâ'yı gönderdik. Ona da içinde hidayet ve nur bulunan, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici, takvâ sahipleri için bir yol gösterici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik."

(Mâide 5/46)

Allah Teâlâ'nın, Hz. Îsâ'ya verdiği kitap,[1] Kur'ân'da "İncîl" olarak adlandırılır.[2] Allah Teâlâ, Hz. Meryem'e, daha oğlu Îsâ doğmadan önce ona İncil isminde bir kitap indireceğini müjdelemiştir.[3] İncil, kendinden önceki Tevrat'ı doğrulayan ve onaylayan bir kitaptır.[4] Yüce Allah, İncil'i, İsrâiloğullarına[5] doğruyu göstermek için

1 Meryem 19/30; Bakara 2/87: Nesefî, I, 108; Âl-i İmrân 3/48; Nisâ 4/163; Mâide 5/46, 110; Hadîd 57/27: İbn Kesîr, XIII, 433.

2 Âl-i İmrân 3/3: Mukātil b. Süleyman, I, 262; Taberî, V, 181; İbn Ebî Hatim, II, 588; İbn Kesîr, III, 6; Mâide 5/46; Hadîd 57/27.

3 Âl-i İmrân 3/48: Taberî, V, 416.

4 Mâide 5/46: Mâtürîdî, IV, 241; İbn Âşûr, VI, 219.

5 Âl-i İmrân 3/4: İbn Kesîr, III, 6; İbn Âşûr, III, 149-150.

indirmiştir. Onda doğru yol (*hidâyet*), aydınlık (*nûr*) ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için öğütler (*mev'ize*) vardır.[6] O, öğüt verme özelliği ile Allah'ın uyarısından ve cezasından korkan kimselerin yasakları çiğnemelerine ve günah işlemelerine engel olmayı amaçlar.[7]

Âl-i İmrân sûresinin ilk âyetlerinde İncil'den şöyle bahsedilir: *"O, sana Kitap'ı (Kur'ân'ı), gerçeğin ta kendisi ve öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i indirmişti; işte Furkān'ı da O indirdi."*[8] Âyetlerdeki bu ifadelerin, özellikle Resûl-i Ekrem (sas) ile görüşmek üzere Medine'ye gelen Necranlı Hıristiyanları muhatap aldığı anlaşılmaktadır. Onların, Hz. Peygamber'e karşı çıkmaları sağlam bir temele dayanmamaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'e vahyedilen Kur'ân, Tevrat ve İncil ile aynı kaynaktan gelen ve önceki kitapları onaylayan bir kitaptır. Kur'ân, "Furkān" olarak da onların birçok konuda, özellikle de Hz. Îsâ hakkında ileri sürdükleri iddiaların doğrusunu yanlışından ayıran bir kitaptır.[9]

Âl-i İmrân sûresinin devam eden âyetleri, Hz. Meryem'in Îsâ'ya hamile kalışını ve Hz. Îsâ'nın doğumunu anlatmış ve ona İncil'in verileceğini şöyle müjdelemiştir: *"Rabbin ona yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek."*[10] Âyetin bildirdiği gibi, Hz. Îsâ büyüyüp peygamber olmuş, Tevrat'ı onaylamış ve İsrâiloğullarına yasak olan bazı şeyleri helâl kılmak üzere görevlendirilmiştir.[11] Aynı sûrenin daha sonraki âyetleri Tevrat'a ve İncil'e inananları, bütün bu kitapların ortak mesajı olan tevhid kelimesinde birliğe çağırmıştır.[12] Nitekim ilgili âyetler ve hadis rivayetleri, Güney Arabistan'da bulunan Necran'dan Medine'ye kalabalık bir heyet olarak gelen Hıristiyan din adamlarıyla, Medine'deki Yahudi din adamlarının Allah Resûlü'nün (sas) önünde toplanarak yaptıkları başka bir tartışmadan söz etmektedir. O da Hz. İbrâhim'in Tevrat'taki emirleri mi yoksa İncil'deki emirleri mi uyguladığı konusundaki tartışmadır. Bunun üzerine inen âyetin cevabı, tartışmaya son verecek kadar kesin ve açıktır: *"Ey Ehl-i kitap! İbrâhim hakkında niçin tartışırsınız? Oysa Tevrat da İncil de kesinlikle ondan sonra indirildi. Hiç düşünmüyor musunuz?"*[13] Sonraki âyetler de Allah'ın peygamberlerinin ve kitaplarının birliğini tekrar vurgulamıştır. Bu yüzden

6 Âl-i İmrân 3/3-4: Mukātil b. Süleyman, I, 262; Mâide 5/46.
7 Mâide 5/46: İbn Kesîr, V, 243-244.
8 Âl-i İmrân 3/3-4.
9 Âl-i İmrân 3/3: Taberî, V, 181-184.
10 Âl-i İmrân 3/48.
11 Âl-i İmrân 3/50.
12 Âl-i İmrân 3/64.
13 Âl-i İmrân 3/65.

hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar Peygamberimize ve Hz. İbrâhim'in diniyle aynı dini getiren, kendi kitaplarını onaylayan bu kitaba uymalıdırlar: *"İbrâhim, ne Yahudi, ne de Hıristiyan idi; fakat o, Allah'ın birliğini tanıyan dosdoğru bir Müslüman idi; Müşriklerden de değildi. İnsanların İbrâhim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber (Muhammed) ve (ona) iman edenlerdir. Allah Müminlerin dostudur."*[14]

Kur'ân-ı Kerîm, İncil'e inandığını iddia edenleri, bu inançlarındaki samimiyetsizlikleri nedeniyle eleştirmeye devam etmiştir. Meselâ İncil'e uyduğunu söyleyen Hıristiyanlar, dünyadan el etek çekip kendilerini ibadete adamakla Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı umarak ruhbanlığı ortaya çıkarmışlardı. Ancak Kur'ân bu tutumu şöyle eleştirmiştir: *"… Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik; sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapmışlardı, ama buna hakkıyla riayet etmediler. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik, ama çokları yoldan çıkmışlardır."*[15]

Diğer taraftan, İncil'e iman ettiğini söyleyenlerin, İncil'de bildirilen emir ve yasaklara uymaması, Allah'a verdikleri sözlerin önemli bir kısmını yerine getirmemesi, aralarında kıyamet gününe kadar sürecek bir kin ve düşmanlığa sebep olmuştur. Onlar vahyi değil, kendi düşünce ve kabullerini esas alarak Hz. Îsâ hakkında farklı görüş ve iddialara saplanmışlardır.[16] Birbirlerini tekfir ederek nefret saçmışlar ve birbirlerinin kanını dökmüşlerdir. Bu düşmanlık kıyamete kadar da böyle devam edecektir.[17] Kur'ân'a göre, onlar şimdi, Tevrat'ı ve İncil'i onaylayan ve Allah'tan aynı tevhid temelli ilkeleri getiren Sevgili Peygamberimize inanarak bu durumu aşabilirler: *"Ey Ehl-i kitap! Resûlümüz kitapta bulunup da gizlemekte olduğunuz birçok şeyi size açıklamak üzere geldi; birçoğunu da açığa vurmuyor. Şüphe yok ki size Allah'tan bir ışık, apaçık bir kitap geldi."*[18] Çünkü Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas), onların değiştirdikleri, tahrif ettikleri ve Allah'a iftirada bulundukları şeyleri düzeltmektedir.[19] Artık onların yapması gereken, kitaplarının asıllarında mevcut olan ilâhî mesajlara uymak, önceki kitapları doğrulayan Hz. Peygamber'i izlemektir. Çünkü Meryem oğlu Îsâ da daha önceki peygamberlerin yolunu izleyerek, Tevrat'ı doğrulamış ve onaylamıştı. Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren bir öğüt olan İncil'i Allah'tan almıştı.[20] Dolayısıyla İslâm'ın gelişinden sonra Ehl-i kitap'tan

---

14 Âl-i İmrân 3/67, 68.
15 Hadîd 57/27.
16 Mâide 5/14: Mukātil b. Süleyman, I, 462; Taberî, VIII, 252; İbn Kesîr, V, 135.
17 Mâide 5/14: İbn Kesîr, V, 135; Elmalılı, II, 1605.
18 Mâide 5/15: Taberî, VIII, 262-263; İbn Âşûr, VI, 150; Elmalılı, II, 1608.
19 Mâide 5/15: İbn Kesîr, V, 136.
20 Mâide 5/46: Taberî, VIII, 482-483.

beklenen, Tevrat'ı ve İncil'i kabul ettikleri gibi, şimdi de Hz. Peygamber'e (sas) indirilen Kur'ân'ı uygulamalarıdır.[21]

Kur'ân kitapların ve peygamberlerin birliğini vurgulayarak Kitap ehli'ni tekrar tekrar uyarır: *"De ki: 'Ey Ehl-i kitap! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'ân'ı) doğru dürüst uygulamadıkça tuttuğunuz yol yol değildir...'"*[22] Taberî'ye (ö. 310/923) göre, ilâhî kitapların tamamına iman etmedikleri sürece, Yahudilerin sadece Hz. Mûsâ'ya gönderilen Tevrat'a inandıklarını söylemelerinin bir temeli yoktur. Aynı şekilde, Hıristiyanların da tek başına Hz. Îsâ'ya gönderilene inandıklarını söylemesi doğru değildir. Kur'ân'ın gönderilmesinden sonra artık onların kitapları ve peygamberleri ayırmadan hepsini kabul edip son vahyin gereklerini uygulamaları şarttır. Onlar, bütün bu kitaplarda yazılanlardan ötürü son vahyi getiren Hz. Muhammed'e (sas) iman etmeli, onun getirdiklerini kabul etmeli, onun yoluna tâbi olmalıdırlar. Vahye dair hiçbir şeyi yalanlamadan, peygamberler arasında fark gözetmeden, kimine inanıp kimini reddetmeden iman etmelidirler. Çünkü Kur'ân'ın bildirdiğine göre, onlar şayet Tevrat, İncil ve Kur'ân'da indirilen hükümleri uygulasalar bereketli yağmurlarla, yeryüzünün ürünlerini elde edeceklerdir.[23] Hiçbir zorluğa, sıkıntıya, yorgunluğa ve kötülüğe uğramadan bol bol rızka ulaşacaklardır.[24] Her yönden bolluğa kavuşacak, hiçbir şekilde yoksulluk görmeyecek, baştan ayağa nimetlere gömüleceklerdir. Üstelik bunlardan devamlı yararlanacak, hatta cennette de bu şekilde nimete kavuşacaklardır.[25] Ama ilâhî kitapların varlığını ya da haber verdikleri herhangi bir hakikati inkâr ettiklerinde durum tersine dönecektir. Çünkü Allah'ın bütün kitapları birbirini onaylayıp doğrular. Hepsi insanları Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmeye (*tevhîd*), adâlete ve iyiliğe davet ederken, şirkten, dinin koyduğu sınırları aşmaktan, azgınlıktan ve çirkin işlerden uzak durmalarını onlara emreder. Bu sebeple ilâhî kitaplardan birini veya bir kısmını inkâr, hepsini inkâr demektir.[26] Mekke'de inen bir âyette Allah'ın Nûh, İbrâhim, Mûsâ ve Îsâ peygamberlere buyurduğu dini, Resûl-i Ekrem'e de vahyederek ona iman eden Müminler için şeriat kıldığına işaret edilir: *"O, Nûh'a buyurduklarını, sana vahyettiklerimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya buyurduklarımızı size din kıldı ki o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz."*[27]

---

21 Mâide 5/66: Taberî, VIII, 562.
22 Mâide 5/68.
23 Mâide 5/66: Taberî, VIII, 562-565; Mâtürîdî, IV, 272; Zemahşerî, II, 268-269; İbn Kesîr, V, 282.
24 Mâide 5/66: İbn Kesîr, V, 282.
25 Mâide 5/66: Elmalılı, II, 1735.
26 Mâide 5/68: Taberî, VIII, 572.
27 Şûrâ 42/13; Nisâ 4/163-164.

İNCİL, PEYGAMBERİMİZİ MÜJDELEMİŞTİ

وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ اِنّٖى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَىَّ
مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتٖى مِنْ بَعْدِى اسْمُهُٓ اَحْمَدُ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبٖينٌ ﴿٦﴾

"Meryem oğlu Îsâ da şöyle demişti: 'Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim.' Ama o (Ahmed) kendilerine apaçık delillerle gelince, 'Bu besbelli bir büyü!' dediler."

(Saf 61/6)

Hz. Îsâ, kendisinden sonra Ahmed isminde bir peygamberin geleceğini açıkça müjdelediği gibi,[28] İncil'in âyetleri arasında da Peygamber Efendimizin gönderileceği müjdesi ve onun geldiği güne yetişirlerse onun getirdiğine uyma emri bulunmaktaydı.[29] Nitekim müfessir İbn Kesîr (ö. 774/1373), Mâide sûresi 47. âyetteki *"İncil'e tâbi olanlar da Allah'ın onda indirdiği hükümlerle hükmetsinler."* ifadesini, Mâide sûresi 68. ve A'râf sûresi 157. âyetlerin delâletiyle şöyle açıklamıştır: "İncil'e tâbi olanlar, Kur'ân'da haber verilen bütün gerçeklere iman etsinler ve orada emredilen bütün hususların gereğini yerine getirsinler." Nitekim *"De ki: Ey Ehl-i kitap! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'ân'ı) doğru dürüst uygulamadıkça tuttuğunuz yol, yol değildir."*[30] âyeti de bu gerçeği açıkça dile getirmektedir.[31] Ancak Ehl-i kitap'ın çoğu bu davete uymamış, aksine Peygamberimizin çağrısı onların azgınlığını ve inkârını artırmıştır.[32] Ayrıca kitaplarındaki kimi bilgileri de toplumlarından gizlemişlerdir ki bunların en önemlisi Hz. Muhammed'in (sas) peygamber olarak gönderileceği bilgisidir.[33]

28 Saf 61/6.
29 Mâide 5/47.
30 Mâide 5/68.
31 Mâide 5/47: İbn Kesîr, V, 244.
32 Mâide 6/68.
33 Bakara 2/146: İbn Kesîr, II, 121.

A'râf sûresi 156-157. âyetler, Son Peygamber'e dair müjdenin ve o peygamberin sahip olduğu ayırt edici vasıfların Tevrat ve İncil'de açıkça yer aldığını şöyle haber vermektedir: *"… Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım. Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o Elçi'ye, o Ümmî Peygamber'e uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten alıkoyar; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağır sorumluluklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O Peygamber'e inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûra uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler."* Nitekim Taberî ve İbn Kesîr bu âyetlerde bahsedilen Ümmî Peygamber'in Hz. Muhammed Mustafa (sas) olduğunu, çünkü peygamberler içinde *ümmî* vasfını taşıyanın sadece o olduğunu belirtmişlerdir. Yine Allah'ın kendilerine rahmet edeceğini vaat ettiği takvâ sahibi kulların da o Ümmî Peygamber'e uyan ümmet-i Muhammed olduğunu söylemişlerdir.[34]

Kur'ân-ı Kerîm, Rahmet Peygamberi (sas) ve beraberindeki Müminlerin özelliklerinin İncil'de şu şekilde anlatıldığını haber vermektedir: *"… Onların İncil'deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (Müminler) yüzünden Kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaat etmektedir."*[35] Yine Yüce Kitabımız, Allah yolunda savaşan, düşmanlara karşı O'nun dinine yardım eden ve bu uğurda şehit edilen Müminlere cennetin söz verildiği haberinin Tevrat ve İncil'de de yer aldığını belirtmektedir.[36] Bunun anlamı, Allah'ın peygamberler aracılığıyla gönderdiği bütün kitapların, özü ve ihtiva ettikleri temel ilkeler yönünden birbirini doğruladığıdır.

Son kitap Kur'ân, bizlere İncil'in insanlara yol gösterici ve öğüt verici olarak Hz. Îsâ'ya indirildiğini, kendinden önceki ilâhî kitapları doğrulayıp sonraki peygamberi müjdelediğini haber verir. Bu vesileyle Kur'ân'da peygamberlerin ve ilâhî kitapların bir bütünlük içinde birbirlerini tasdik ederek, insanlığa gönderilen tevhid temelli mesajları, ortak imânî ve ahlâkî esasları, vaatleri ve haberleri aktararak geldikleri bildirilir. Daha sonra Ehl-i kitap'ın İncil'i terk ve tahrif ederek tarih boyunca yaptıkları hatalar, bu yüzden başlarına gelen sıkıntılar hatırlatılarak buna bir son vermeleri istenir. İncil'deki hakikatleri gizleyerek kendilerini ve insanları

34 A'râf 7/156-157: Taberî, X, 488-490; İbn Kesîr, VI, 406-408.

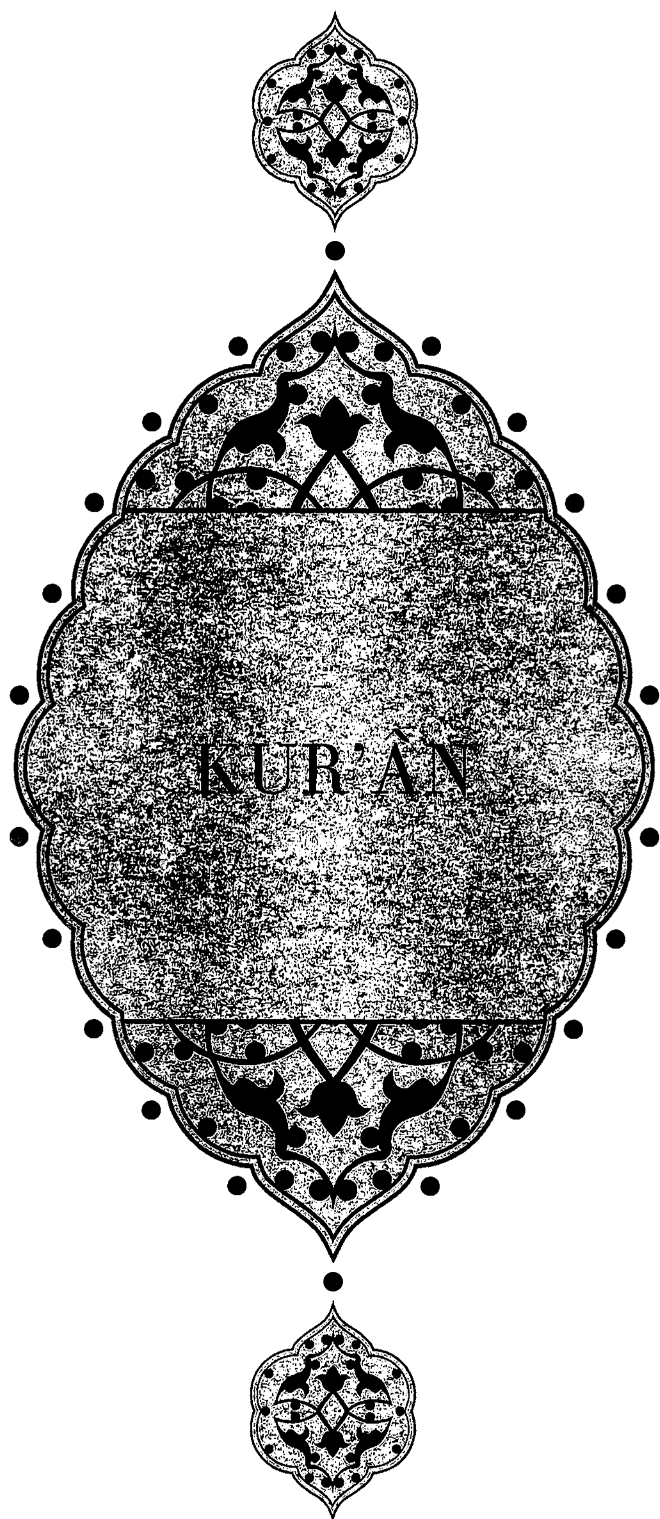
35 Feth 48/29.

36 Tevbe 9/111: Mukātil b. Süleyman, II, 198; Taberî, XII, 5; İbn Kesîr, VII, 292.

aldatmalarının ne kadar yanlış olduğu ve Son Peygamber'in (sas) bu hileleri açıklayacağı vurgulanır. İslâm'ın gelişiyle hak ile bâtıl, doğru ile yanlış, hakikat ile yalan birbirinden ayrılmıştır. Artık kurtuluşa ermek isteyenlerin, daha önce Allah'a verdikleri sözler gereği, kendi kitapları İncil'de geleceği müjdelenen Resûlullah'a inanmaları ve ona indirilen vahye uygun yaşamaları gerekmektedir.

KUR'ÂN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزٖيلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِۚ ﴿٢﴾ كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾ بَشٖيرًا وَنَذٖيرًاۚ فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾

"Hâ-mîm. Bu Kur'ân, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın katından indirilmiştir; bilmek isteyenler için âyetleri apaçık hâle getirilmiş Arapça okunan bir kitaptır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak indirilmiştir ama çokları yüz çevirdi, artık onu işitmezler."

(Fussılet 41/1-4)

إِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَر۪يمٌۙ ﴿٧٧﴾ ف۪ي كِتَابٍ مَكْنُونٍۙ ﴿٧٨﴾
لَا يَمَسُّهُٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَۜ ﴿٧٩﴾ تَنْز۪يلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٨٠﴾

"Şüphesiz o, değeri çok yüce Kur'ân'dır. (Aslı) korunmuş bir kitaptadır. Ona ancak tertemiz olanlar (melekler) dokunabilir. O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir."

(Vâkıa 56/77-80)

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَم۪ينُۙ ﴿١٩٣﴾ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِر۪ينَۙ ﴿١٩٤﴾
بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُب۪ينٍۜ ﴿١٩٥﴾ وَاِنَّهُ لَف۪ي زُبُرِ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٩٦﴾

"Onu, senin kalbine uyarıcılardan olasın diye açık bir Arapça ile Rûhulemîn (Cebrâil) indirmiştir. O Kur'ân, şüphesiz öncekilerin kitaplarında da vardır."

(Şuarâ 26/193-196)

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

"Kesin olarak bilesiniz ki bu Kitap'ı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz."

(Hicr 15/9)

...وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْت۪يلاًۜ ﴿٤﴾

"... Kur'ân'ı tane tane, hakkını vererek oku."

(Müzzemmil 73/4)

اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْد۪ي لِلَّت۪ي هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِن۪ينَ الَّذ۪ينَ
يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْراً كَب۪يراًۙ ﴿٩﴾

"Şüphesiz bu Kur'ân en doğru olana iletir; dünya ve âhiret için yararlı işler yapan Müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler."

(İsrâ 17/9)

اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَۜ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ
لَوَجَدُوا ف۪يهِ اخْتِلَافاً كَث۪يراً ﴿٨٢﴾

"Kur'ân'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!"

(Nisâ 4/82)

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ
بِمِثْلِه۪ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَه۪يراً ﴿٨٨﴾

"De ki: 'Yemin ederim, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar.'"

(İsrâ 17/88)

كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُٓوا اٰيَاتِه۪ وَلِيَتَذَكَّرَ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٩﴾

"Bu bir mübarek kitaptır ki onu sana, (insanlar) âyetleri üzerinde iyice düşünsünler ve akıl iz'an sahipleri ondan öğütler alsınlar diye indirdik."

(Sâd 38/29)

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذٖى بَيْنَ
يَدَيْهِ وَتَفْصٖيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فٖيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٣٧﴾

"Bu Kur'ân Allah'tandır, başkası tarafından uydurulmuş değildir; o, kendisinden önceki kitapları (asıllarını) doğrulamakta ve konulmuş olan hükümleri açıklamaktadır; onun âlemlerin Rabbinden geldiğinde hiçbir kuşku yoktur."

(Yûnus 10/37)

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَٓاءٌ لِمَا فِى الصُّدُورِ وَهُدًى
وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنٖينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ
مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

"Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir. Söyle onlara, (sevineceklerse) Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, evet bununla sevinsinler; çünkü bu, onların toplayıp biriktirdiklerinden daha değerlidir."

(Yûnus 10/57-58)

لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ
وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

"Şayet biz bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz."

(Haşr 59/21)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah'ın insanlara doğruyu göstermek için Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e (sas) kadar gönderdiği vahiylerin sonuncusudur. Kur'ân, insana doğruyu gösteren (*hüdâ*),[1] onu aydınlatan (*nûr*),[2] Allah'ın insana merhamet (*rahmet*) edip gönderdiği kitabıdır.[3] Allah kelâmının özel ismi olarak sadece *Kur'ân* kelimesine, âyetlerde yetmiş kez yer verilmektedir. Bununla birlikte Yüce Allah, Kur'ân'ı *kitâb*,[4] *vahiy*,[5] *zikir* (insana *öğüt* ve uyarı),[6] *hak* (doğrunun ölçüsü),[7] *en-nebeü'l-azîm* (büyük haber),[8] *kavlün sakîlün* (sorumluluğu ağır söz),[9] *ilim*,[10] *rûh* (insana hayat veren),[11] *şifâ* (benliğin hastalıklarını iyileştiren),[12] *furkān* (doğru ile yanlışı ayıran),[13] *burhân* (gerçeğin kesin kanıtı),[14] *beyyine* (gerçeğin belgesi),[15] *Kelâmullah* (Allah kelâmı),[16] *mesânî* (tekrar tekrar okunan),[17] *kavlün faslün* (hak ile bâtılı ayıran kesin söz),[18] *beyyinât* (kanıtlar),[19] *hakîm* (hikmet kaynağı),[20] *kerîm* (çok saygın),[21] *azîz* (çok değerli ve sağlam),[22] *beşîr* (müjdeleyici),[23] *nezîr* (uyarıcı),[24]

---

1 Bakara 2/185.
2 A'râf 7/157.
3 Yûnus 10/57.
4 Bakara 2/2.
5 Necm 53/4.
6 Sâd 38/87.
7 Bakara 2/91.
8 Nebe' 78/2.
9 Müzzemmil 73/5.
10 Bakara 2/145.
11 Şûra 42/52.
12 Yûnus 10/57.
13 Âl-i İmrân 3/4.
14 Nisâ 4/174.
15 Beyyine 98/1.
16 Tevbe 9/6.
17 Hicr 15/87.
18 Târık 86/13.
19 Bakara 2/159.
20 Yâsîn 36/2.
21 Vâkıa 57/77.
22 Fussılet 41/41.
23 Fussılet 41/4.
24 Fussılet 41/4.

hükmen Arabiyyen (Arapça bir hüküm),[25] *ahsenü'l-hadîs* (sözün en güzeli)[26] gibi isim ve sıfatlarla nitelemiştir.

Kur'ân kelimesinin kökeni hakkında birkaç görüş vardır. En yaygın görüşe göre, *Kur'ân* kelimesi; "herhangi yazılı veya sözlü bir şeyi okumak, seslendirmek" anlamına gelen *ka-ra-e* kökünden türemiştir. *"Onu zihninde toplayıp (cem'ahû) okumanı sağlama işi bize aittir. O hâlde onu okuduğumuz (kara'nâ) zaman sen onun okunuşunu (kur'ânehû) takip et"*[27] âyetlerindeki *ka-ra-e* kökünden gelen kelimeler bu anlamdadır. *Kur'ân* kelimesinin "birçok şeyi bir araya getirmek" anlamına gelen *ka-ra-ne* kökünden veya "bir şeyi içinde toplamak" anlamına gelen *ka-ra-e* kökünden geldiği de söylenmiştir.[28]

Kur'ân, Yüce Allah'tan *Cebrâil* aracılığıyla insanlara ulaştırılması için Son Peygamber Hz. Muhammed'e (sas) indirilen bir *vahiy*dir. Kur'ân'ın vahyedilmeden önce bulunduğu yeri ifade etmek üzere *levh-i mahfûz,*[29] *kitâb-ı meknûn*[30] ve *ümmü'l-kitâb* gibi kavramlar kullanılmıştır. *Tilâvet, tertîl* ve *kıraât* kavramları Kur'ân'ın okunmasını ifade eder. Kur'ân'ın mânalarını anlamak hakkında *fıkh-tefakkuh, tezekkür* ve *ders* kelimeleri kullanılır.

Kur'ân-ı Kerîm'in özellikleri, indirilişi ve ona karşı Müşriklerin ve Yahudilerin tutumları birçok sûrede işlenmiştir. Allah'ın dininin temeli olması nedeniyle Kur'ân konusu, Allah, melek, peygamber, vahiy, önceki kitaplar, iman, ibadetler, ahlâkî öğütler, âhiret gibi konularla iç içe yer almaktadır.

---

25 Ra'd 13/37.

26 Zümer 39/23.

27 Kıyâme 75/17-18.

28 Halîl b. Ahmed, III, 369-370, 382-384; Taberî, II, 89-93; İbn Fâris, V, 76-77, 79; Cevherî, I, 64-65; Râgıb el-İsfahânî, s. 401-402.

29 Burûc 85/22.

30 Vâkıa 56/78.

Âlemlere rahmet olan Hz. Muhammed'e (sas) ilk vahyin gelişi üzerinden 10 yıl geçmişti. İslâm çağrısını kabul edip iman edenlerin sayısı çok azdı. Müşrikler Müminlere baskı ve işkence yapıyor, Resûlullah'ın peygamberliğine dair iftiralar atıyor, zor durumda bırakmak için ondan mucizeler istiyorlardı. Bir gün Kureyş'in ileri gelenleri Kâbe'de toplandı ve Hz. Peygamber'i de çağırdılar. Allah'ın Resûlü (sas), onların doğru yola ulaşmaları umuduyla yanlarına geldi. Onlar, "Ey Muhammed! Senden başka hiçbir Arap'ın böyle bir fitne çıkardığını bilmiyoruz. Ataların yolundan saptın, inandıklarımızı ayıpladın, fikirleri aşağıladın, ilâhlara hakaret ettin ve toplumu parçaladın. Senin yüzünden başımıza gelmedik kötülük kalmadı. Eğer bu getirdiğin söz ile mal mülk kazanma peşindeysen, aramızda mal toplayıp sana verelim. En zenginimiz sen ol. Aramızdaki en üstün kişi olmak istiyorsan, seni önderimiz yapalım; kral olmak istiyorsan, seni kralımız yapalım. Eğer bu sana gelen şey bir cin ise, seni ele geçirmişse, seni iyileştirmek için elimizden geleni yapalım, seni tedavi ettirelim." dediler. Resûlullah (sas) onlara şöyle karşılık verdi: *"Söylediklerinizin hiçbirisi bende yok. Benim size bu getirdiklerimi ne sizden mal istemek ne içinizde şerefli olmak ne de size kral olmak için getirdim. Ancak Allah, beni size bir elçi olarak gönderdi. Bana bir kitap indirdi ve size müjdeleyici ve uyarıcı olmamı bana emretti. Ben de Rabbimin kitabını size bildirdim, size öğüt verdim. Eğer size getirdiğimi kabul ederseniz, bu sizin dünya ve âhiretteki kazancınız olur. Ama reddederseniz, bana düşen, Allah aramızdaki hükmünü verene kadar sabretmektir."* Tekliflerine karşılık bulamayan Müşriklerin ileri gelenleri Resûlullah'tan bu kez mucize istemeye başladılar. Dağların kaldırılıp Mekke topraklarının genişletilmesini, büyük nehirler akıtılmasını, ölmüş atalarının diriltilmesini istediler. Eğer istekleri yerine getirilirse Resûlullah'ın gerçek bir peygamber olduğunu kabul edeceklerini söylüyorlardı. Peygamber Efendimiz yine kendisinin bunlar için gönderilmediğini,

dini onlara tebliğ ettiğini, kararın onlara ait olduğunu söyledi. Müşrikler bu sefer de Allah'ın, onu tasdik edecek ve kendileriyle konuşacak bir melek göndermesini, onun için hazineler, altından ve gümüşten saraylar yaratmasını istediler. Allah'ın Elçisi, bunları Rabbinden talep edip getirebilirse o zaman Allah katında değerli olduğunu anlayacaklarını belirttiler. Peygamberimiz, kendisinin bunlar için değil, sadece müjde vermek ve uyarmak için gönderildiğini söyledi. Ama Müşrikler Resûlullah (sas) ile tartışmaktan geri durmadılar. Bu kez gökten üzerlerine büyük cisimler yağdırmasını istediler. Resûlullah da gelen âyetle isterse bunu yalnız Allah'ın yapacağını bildirdi.[1] Bunun üzerine Müşrikler, istediklerini yapmadığı sürece ona iman etmeyeceklerini söylediler. Sevgili Peygamberimiz onların yanından üzgün bir şekilde ayrıldı. Fakat Yüce Allah ne tür mucize gösterilirse gösterilsin Müşriklerin ısrarla inat edip inanmayacağını biliyordu: *"Eğer gelmesi sebebiyle dağların yürütüldüğü veya yerin parçalandığı yahut ölülerin konuşturulduğu bir Kur'ân olsaydı (yine inanmazlardı). Fakat bütün işler Allah'a aittir. Müminler hâlâ anlamadılar mı ki Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi?"*[2]

KUR'ÂN, ALLAH'IN VAHYETTİĞİ SON KİTAPTIR

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۚ ﴿٢﴾ كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰناً عَرَبِياًّ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَۙ
﴿٣﴾ بَش۪يراً وَنَذ۪يراًۚ فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾

"Hâ-mîm. Bu Kur'ân, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın katından indirilmiştir; bilmek isteyenler için âyetleri apaçık hâle getirilmiş Arapça okunan bir kitaptır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak indirilmiştir ama çokları yüz çevirdi, artık onu işitmezler."

(Fussılet 41/1-4)

1 İsrâ 17/90-93: Taberî, XV, 87-90; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 300-302.

2 Ra'd 13/31: Taberî, XIII, 531-533; Vahidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 279-280.

Yüce Allah'ın insanoğluna gönderdiği son vahyi olan Kur'ân,[3] 610 senesinin Ramazan ayında, bin aydan daha hayırlı, mübarek Kadir gecesinde indirilmeye başlanmıştır.[4] O, tertemiz meleklerden başkasının dokunamadığı *Levh-i Mahfûz*'dan,[5] değerli, güçlü, arşın sahibi katında itibarlı ve güvenilir bir melek olan Cebrâil aracılığıyla Hz. Muhammed'in (sas) kalbine inmiştir.[6]

Resûl-i Ekrem'in kendi toplumuna gelişi,[7] Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil'in kabul olunmuş dualarının sonucuydu. Resûlullah (sas) şöyle söylemiştir: *"Ben, babam İbrâhim'in duası, Îsâ'nın müjdesi*[8] *ve annemin gördüğü rüyasıyım. Bütün peygamberlerin anneleri bu şekilde rüya görmüşlerdir. O rüyada annem kendinden bir nûr çıktığını ve Şam saraylarını aydınlattığını görmüştü."*[9] O, daha önce kendilerine kitap gelmemiş, *ümmî* bir toplumu şirkten ve putperestlikten temizlemek için gönderilen bir peygamberdi: *"Ümmîlere kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara Kitap'ı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O'dur. Oysa onlar daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler."*[10] Kur'ân onları, yanlış inanç ve düşüncelerden, şirkten ve küfürden, çirkin tutum ve davranışlardan kurtarmak için en doğru, en sağlam yola götüren bir rehber olarak gönderilmişti.[11] Kur'ân'ın aydınlığına kavuşanlar dünyada doğruyu görecek, âhirette de Yüce Allah'ın merhametiyle cehennem azabından kurtulacaktı.[12]

Vahyin Mekke'de Hz. Peygamber'e inişiyle birlikte Müşrikler, sürekli olarak bu vahyin kaynağı hakkında iftiralar ürettiler. Kur'ân, Müşrikleri Allah'a iman etmeye çağırdığında onlar atalarının inancını bırakmadılar hatta onu var güçleriyle savundular: *"Onlara 'Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin.' dendiğinde, 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter.' derler. Ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda gitmeyen kimseler olsa da mı?"*[13] Onların bu tutumlarının asıl nedeni, çıkarları

---

3 Ahzâb 33/40: Mukātil b. Süleymân, III, 498; Taberî, XIX, 121.

4 Kadr 97/3.

5 Vâkıa 56/77-79; Abese 80/13-16; Burûc 85/21-22.

6 Bakara 2/185; Duhân 44/2-3; Kadr 97/1: Taberî, III, 188; XXI, 5-6; XXIV, 542-545; Zemahşerî, I, 383; V, 462-465; VI, 409-410.

7 Bakara 2/151; Âl-i İmrân 3/164; Talâk 65/11.

8 Saf 61/6.

9 Bakara 2/129: Taberî, I, 272-273; İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV, 127.

10 Cum'a 62/2.

11 İsrâ 17/9.

12 Bakara 2/185; Nisâ 4/174; En'âm 6/157; A'râf 7/203; Tevbe 9/124; Yûnus 10/57-58; Yûsuf 12/111; İbrâhîm 14/1; Nahl 16/64, 89, 102; Fussılet 41/44; Şûrâ 42/52; Câsiye 45/11, 20; Talâk 65/11: Mukātil b. Süleyman, I, 161-162; Taberî, III, 192.

13 Mâide 5/104; ayrıca bk. Bakara 2/170.

ve arzularıydı.[14] Bunları savunmak için de birçok bahane ileri sürdüler. Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in (sas) uydurduğunu söylediler. Peygamberimizin aklını yitirdiğini (*mecnûn*), kâhin olduğunu savundular. *"Hayır, dediler. Bunlar karmakarışık düşlerdir; hayır, onu kendisi uydurmuştur. O olsa olsa şairdir…"*[15] Hatta vahyin başkaları tarafından ona sabah akşam belletilen eskilerin masalları (*esâtîrü'l-evvelîn*) olduğunu iddia ettiler.[16] Kur'ân'ın bir sihir olduğu, ilâhî bir kelâm değil, ancak insan sözü olabileceği iftirasında bulundular.[17] Allah Teâlâ, bütün bu saldırılar karşısında Elçisi'nin bizzat Kur'ân ile mücadele (*cihad*) vermesini emretti.[18] Kur'ân-ı Kerîm'in yer ve gökte olan her şeyi bilen, âlemlerin Rabbi tarafından indirildiğini beyan buyurdu.[19]

Müşrikler, toplum içinde Peygamberimizin itibarını sarsmak amacıyla Kur'ân'ı başka bir insanın yardımıyla ürettiğini bile iddia ettiler: *"… 'Başkaları öğretmiş, cinlenmiş birisidir.' dediler."*[20] Cenâb-ı Hak, bu iddiayı da hemen reddetti: *"… Ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bu Kur'ân'ın dili ise açık seçik Arapçadır."*[21] Kur'ân bu asılsız iddia ve iftiraların aksine, güvenli bir yolla Allah'tan gelen bir vahiydir.[22] Hiçbir şekilde yanlış ve temelsiz (*bâtıl*) düşünceler ona giremez.[23] O yalnız doğruyu ve hakikati getirmiştir: *"Biz Kur'ân'ı sadece gerçeğin bilgisi olarak indirdik, o da (sana) yalnız gerçeği söyleyerek geldi…"*[24]

Mekke döneminde inen âyetler, Allah Resûlü'ne yönelik bütün bu iftiraların geçersizliğini ortaya koymuş ve Müşriklere tek tek cevap vermiştir.[25] Öncelikle Kur'ân, kendisine Allah'tan başka kaynak arayanları, âyetlerini incelemeye ve üzerinde düşünmeye çağırmıştır: *"Kur'ân'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!"*[26] Vahiy inmeden önce, Hz. Muhammed (sas) onların arasında tam kırk yıl yaşamıştır.[27] Hepsi

14 Yûnus 10/15, 39; İsrâ 17/45-46; Kasas 28/48; Sebe' 34/31; Vâkıa 56/81-82; Hâkka 69/49; İnşikak 84/20-21: Mukātil b. Süleyman, II, 231; Taberî, XII, 136.

15 Enbiyâ 21/5.

16 Nahl 16/24; Furkān 25/5.

17 Müddessir 74/24-25.

18 Furkān 25/52: Mukâtil b. Süleyman, III, 237; Taberî, XVII, 470.

19 Secde 32/2.

20 Duhân 44/14.

21 Nahl 16/103.

22 Yûnus 10/37-40; Nahl 16/101; Kasas 28/48; Tûr 52/29-31.

23 Fussılet 41/42: Mukātil b. Süleyman, III, 745; Zemahşerî, V, 385.

24 İsrâ 17/105.

25 Furkān 25/4-5; Şuarâ 26/193-194, 210-212; Sâffât 37/35-36; Hâkka 69/41-42; Müddessir 74/24-25; Tekvîr 81/19-23, 25.

26 Nisâ 4/82: Taberî, VII, 251.

27 Yûnus 10/16.

çok iyi bilmektedir ki Peygamberimizin, hayatı boyunca bir tek yalanı duyulmamış, güven sarsan hareketi görülmemiştir. Onun ne şairlik ne kâhinlik ne de sihirbazlıkla işi olmuştur. Şimdi de Hz. Peygamber'in bir elçi olarak görevi, kendisine gelen vahyi halkına olduğu gibi aktarmaktır.[28] Allah'ın Son Elçisi olarak vahye müdahale etmesi de mümkün değildir.[29] Kur'ân'ı Rabbinden aldığı şekilde aynıyla tebliğ eden Peygamberimiz, içinde yaşadığı toplumu arındırmak üzere gelmiştir.[30] Kendisine indirilen hiçbir şeyi gizlememiş, aksine Allah'ın ona yaptığı uyarılar dahil[31] her şeyi toplumuna açıklamıştır.[32] O, Kur'ân ile insanları *"karanlıklardan aydınlığa çıkarmak"*,[33] küfür ve dalâlet karanlığından imanın aydınlığına eriştirmek, cehâlet ve körlük içindekilere Kur'ân'la doğru yolu göstermek üzere gönderilmiştir.[34]

Müşriklerin Kur'ân'a ve Allah Resûlü'ne yönelik itirazlarından birisi de Abdülmuttalib'in yetimi olan, orta hâlli birinin peygamber olarak seçilmesiydi. Onlara göre eğer Allah'tan bir kutsal kitap gelecekse, bu ancak zengin, kalabalık bir aileye sahip, güçlü ve meşhur birisine indirilmeliydi. Nitekim Velîd b. Mugîre'nin, "Eğer Muhammed'in dedikleri gerçek ise bu Kur'ân bana veya Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'ye indirilmeliydi." demesi üzerine inen âyetler, bunun Yüce Allah'ın takdirinde olduğunu belirtmiştir: *"Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."*[35]

Aslında vahiy karşısındaki bu inkârcı ve mağrur tutum, tarih boyunca defalarca tekrarlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'i desteklemek için, kıssalarını anlattığı önceki peygamberlerin de benzer itirazlarla karşılaştığını aktarmıştır. Meselâ Hz. Mûsâ da Firavun'a Allah'ın mesajıyla gittiğinde Firavun, kibirle şöyle demişti: *"Ey milletim! Mısır'ın mülkiyeti benim değil mi? Şu ırmaklar ayaklarımın altında akmıyor mu? Bunları görmüyor musunuz? Ayrıca ben bu değersiz, neredeyse söylediğini anlatmaktan âciz adamdan daha iyi değil miyim? (O bir peygamber ise) kendisine altın bilezikler indirilse yahut dizi dizi melekler onunla birlikte gelseler ya!"*[36] Semûd

28 Ahkāf 46/9.
29 Hâkka 69/43-46.
30 Bakara 2/129, 151.
31 Enfâl 8/67-68; Mâide 5/67; Tevbe 9/43; Nahl 16/44, 64; Ahzâb 33/37; Tahrîm 66/1; Abese 80/1-8.
32 En'âm 6/50, 106, 155; Kehf 18/27; Kasas 28/87; Ankebût 29/45; Lokmân 31/21; Ahzâb 33/2; Şûrâ 42/13; Zuhruf 43/43; Ahkāf 46/9.
33 Hadîd 57/9.
34 İbrâhîm 14/1: Taberî, XIII, 588.
35 Zuhruf 43/31, 32: İbn Ebî Hâtim, X, 3282.
36 Zuhruf 43/51-53.

halkı da onlara gelen peygamberleri hakkında: *"İlâhî mesaj içimizden ona mı gönderilmiş? Hayır o, yalancının, küstahın biri!"*[37] demişlerdi. Yüce Allah, Tâlût'u İsrâiloğullarına yönetici olarak gönderince onlar da malı, mülkü ve saltanatı olmayan birisine uymak istemediklerini söylemişlerdi.[38] Müşriklerin haddini aşan taşkın isteklerine Kur'ân'ın cevabı ise şu olmuştu: *"O'nun dereceleri yüksektir, arşın sahibidir; buluşma günü hakkında uyarıda bulunması için kullarından dilediğine iradesiyle vahyi indirir."*[39]

Yüce Allah, Kur'ân'ın doğru ve gerçek olduğunu ispat sadedinde, önceki kitapları da örnek göstermiştir. Çünkü Hz. Muhammed'den (sas) önce gelen bütün kutlu elçiler ve onlara inen sahifeler ve kitaplar tevhid özünde aynı bilgileri getirmiştir: *"Şüphesiz bu hükümler ilk sayfalarda, İbrâhim ve Mûsâ'nın sayfalarında da vardır."*[40] Kur'ân, Müşrikler bu konuda bir kuşku içindeyseler, birlikte yaşadıkları Yahudilerin onları aydınlatabileceğini de söylemiştir: *"O Kur'ân, şüphesiz öncekilerin kitaplarında da vardır. İsrâiloğulları bilginlerinin bunu bilmesi onlar için bir delil değil midir?"*[41]

Peygamberlere inanmamakta direnen ve bunun için birçok bahane ileri süren diğer toplumlar gibi, Kureyşli Müşrikler de Allah Resûlü'nden mucize talebinde bulundular. Onun pınarlar akıtması,[42] içinde pınarların aktığı üzüm ve hurmalarla dolu bir bahçesinin olması,[43] iddia ettiği gibi gökyüzünü üzerlerine düşürmesi veya meleklerle beraber Allah'ı karşılarına getirmesi,[44] altından yapılmış bir evinin olması veya göğe yükselip onların okuyacağı bir kitapla geri gelmesi,[45] bir hazine indirmesi veya beraberinde bir meleğin gezmesi[46] talep ettikleri mucizeler arasındaydı. Ancak bütün bu isteklere karşı Resûl-i Ekrem'in getirdiği gerçek kanıt ve mucize Kur'ân idi. Nitekim *"Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?"*[47] diyen Müşriklere cevaben *"Kendilerine okunan bu Kitap'ı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Elbette inanan bir topluluk için onda rahmet ve ibret vardır."*[48] buyrulmuştu.

---

37 Kamer 54/25.
38 Bakara 2/247.
39 Mü'min 40/15.
40 A'lâ 87/18-19.
41 Şuarâ 26/196-197.
42 İsrâ 17/90.
43 İsrâ 17/91.
44 İsrâ 17/92.
45 İsrâ 17/93.
46 Hûd 11/12.
47 Ankebût 29/50.
48 Ankebût 29/51: Taberî, XVIII, 429.

Vahyin tek kaynağı ve yegâne koruyucusu Allah Teâlâ[49] olduğu hâlde, Müşrikler Kur'ân'ın insan üretimi olduğunda ısrar ettiler. Yüce Allah da onları, Kur'ân'ın bir benzerini getirmeye davet etti: *"... De ki: Eğer iddianızda doğru iseniz, o zaman onun benzeri bir sûre de siz getirin bakalım. Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de yardımınıza çağırın!"*[50] Aslında sonuç gün gibi ortadaydı: *"De ki: 'Yemin ederim, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar.'"*[51] Bu durumda, iddia sahiplerinin âciz birer yalancı ve Hz. Peygamber'in doğru sözlü bir elçi olduğu bütün açıklığı ile ortaya çıkıyordu.[52]

Müşriklerin Kur'ân'a yönelttiği bir diğer itiraz da onun âyet âyet inmesiydi: *"İnkârcılar, 'Kur'ân ona bütünüyle bir defada indirilseydi ya!' diyorlar."* Bunun üzerine Yüce Rabbimiz Kur'ân'ın parça parça inmesinin hikmetini şöyle açıkladı: *"Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik. Böylece onlar ne zaman bir talep ileri sürseler (bir şüphe, gerçeğe aykırı bir söz söyleseler) biz sana mutlaka (o anda Cebrâil'in getirdiği âyetlerle) kesin gerçeği ve en güzel açıklamayı bildiririz."*[53] Âyette bildirilen hikmet gereği Kur'ân, Peygamberimizin kalbine parça parça indirildi.[54]

Yüce Allah, hikmet dolu emir ve yasakları içeren vahyini Hz. Peygamber'e indirdiğinde[55] ona karşı çıkanlar vahyin aktarılmasına da engel olmaya çalıştılar. *"Bu Kur'ân'ı dinlemeyin. Baskın çıkmak için o okunurken yaygara koparın."* dediler. Müfessirlerimiz bu ifadeyi, "Muhammed Kur'ân okuduğu zaman ıslık çalarak, karışık şeyler söyleyerek onun kafasını karıştırın.", "onu ayıplayın", "onu yalanlayın ve inkâr edin" şeklinde açıklamışlardır.[56] Nitekim hesap gününde Hz. Peygamber (sas) Müşriklerin bu aymazlık ve taşkınlıklarını Yüce Allah'a şöyle şikâyet edecektir: *"Resûl, 'Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'a büsbütün ilgisiz kaldılar.' dedi."*[57]

Rabbimiz Kur'ân'ı göndermekle, Müşriklerin şu mazeretlerini de geçersiz kılmış oluyordu: *"Rabbimiz! Ah, ne olurdu, bize bir peygamber gönderseydin de*

49 A'râf 7/196: Mukātil b. Süleyman, II, 81; Taberî, X, 636.
50 Yûnus 10/38.
51 İsrâ 17/88.
52 Bakara 2/23-24; Yûnus 10/38; Hûd 11/13; İsrâ 17/88; Kasas 28/49; Tûr 52/34.
53 Furkān 25/32.
54 Furkān 25/32; İsrâ 17/106: Taberî, XVII, 445.
55 İsrâ 17/39: Taberî, XIV, 601.
56 Fussılet 41/26: Taberî, XX, 417-419; İbn Kesîr, XII, 233.
57 Furkān 25/30: İbn Kesîr, X, 303.

âyetlerine uyup Müminlerden olsaydık!"[58] Böylece Kur'ân'dan yüz çeviren Müşriklerin ellerinde kendilerini savunabilecekleri hiçbir gerekçe ve bahaneleri kalmamıştır. Nitekim Yüce Allah *"Müjdeleyen ve uyaran peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı tutunacak bir delilleri olmasın! ..."*[59] buyurmuştur.

KUR'ÂN; HİDAYET, ŞİFA ve RAHMETTİR

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَٓاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ
لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِه۪ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُواۜ هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

"Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir. Söyle onlara, (sevineceklerse) Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, evet bununla sevinsinler; çünkü bu, onların toplayıp biriktirdiklerinden daha değerlidir."

(Yûnus 10/57-58)

Kur'ân daha önce bir peygamberin gönderilmediği *"Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri"*[60] uyarmak için gelmiştir. Muhatapların kalplerindeki hastalıkları iyileştirmek, doğru yolu göstererek onları kurtarmak, cehâletten uzaklaştırıp hakikatin bilgisine kavuşturmak için[61] ve onlara merhamet olarak gelmiş bir vahiydir.[62] Peygamber Efendimizin görevi de bu doğrultuda şöyle belirtilmiştir: *"… senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için Rabbinden bir rahmet olarak (sana da vahyettik); umulur ki düşünüp öğüt alırlar…"*[63] Yüce Allah, gönderdiği bu son vahiyle, Allah'a şirk koşarak yaşayan insanların *"Allah'ın ancak bir tek ilâh olduğunu"* bilmelerini istemiştir.[64] Bu yüzden, *"Bu kitap, insanların aklını aydınlatan ışık"* olarak gönderilmiştir.[65] Kur'ân, muhatapların, *"… ayrılığa düştükleri*

58 Kasas 28/47.
59 Nisâ 4/165; Tâhâ 20/133-134; Kasas 28/47.
60 En'âm 6/92, 155; Enbiyâ 21/50; Sâd 38/29; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/4; Haşr 59/21.
61 A'râf 7/1-3.
62 Yûnus 10/57: Taberî, XII, 194.
63 Kasas 28/46; Yâsîn 37/6.
64 İbrâhîm 14/52.
65 Câsiye 45/20.

konuda onları aydınlatmak", doğrularla yanlışları net olarak açıklığa kavuşturmak için gelmiştir.[66]

Kur'ân, sadece insanoğluna gelen bir kitap değildir. Cinler de bu kitaba ve onu getiren Hz. Peygamber'e iman etmekle sorumlu tutulmuştur. Bu yüzden Kur'ân indiğinde cinler de onu dinlemiş, tıpkı insanlar gibi bazıları onun dosdoğru yola ve hidayete davet ettiğini anlayıp iman etmiş, bazıları ise inkârcı olmuştur.[67]

Mekke ve çevresinde yaşayanlar gerçekten de bir peygamberin gelip kendilerine doğruyu göstermesine muhtaçtılar. Adalet ve merhametten mahrum kalan sosyal dokuları bozulmuş, huzur ve güven beklentileri artmış, maneviyata olan ihtiyaçları had safhaya ulaşmıştı. Onlara bir elçi gelmeden önce bunu dile getiriyor; kendilerine bir uyarıcı gelirse doğru yolu tutacaklarına var güçleriyle yemin ediyorlardı. Ama onlara uyarıcı gelince bu sadece onların doğrudan uzaklaşmalarını arttırmıştı.[68] Kendilerine peygamber ve kitap geldiğinde pek çoğu bu çağrıya uymamakta direnmişti. Nitekim bu durum Kur'ân'da şöyle anlatılmıştı: *"Fakat onlara tarafımızdan o gerçek (Kur'ân) gelince, 'Ona da Mûsâ'ya verilenin benzeri verilmeli değil miydi?' dediler. Peki, daha önce Mûsâ'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? 'Birbirini destekleyen iki sihir!' demişler ve eklemişlerdi: 'Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz.'"*[69]

Karanlıklara gömülmüş ve daha önce uyarılmamış bir toplumu aydınlığa çıkarmak için gelen Kur'ân,[70] taptıkları putların kendilerine ne zarar ne de fayda verebileceğini onlara anlatmıştır.[71] Ehl-i kitap'ın ilâhlaştırdığı peygamberlerin de sonuçta yiyen içen, yaşayıp ölen insanlar olduğunu ve bunların asla ilâh olamayacağını değişik örneklerle açıklamıştır.[72] Kur'ân, tevhidi yani bir olan Allah'a iman esasını getirmiştir.[73] Ayrıca insanlar arasındaki bütün ilişkilerde, ölçü ve tartıda adâleti emretmiş, ailede iyi davranmayı ve akrabalık ilişkilerini sağlam tutmayı öğretmiş, temiz yiyeceklere izin vermiş ve yanlışın bilinmesini sağlamıştır.[74] Yine Kur'ân, insanın gayesiz yaratılmadığını, dünyada başıboş olmadığını, yaptıklarından âhirette hesap vereceğini bildirmiştir.[75] İnsanoğlunun iman etmekle ve salih ameller işleyerek

66 Nahl 16/64.
67 Ahkāf 46/29; Cin 72/1-2, 4, 11, 13, 14-15: Mukātil b. Süleyman, IV, 27; Taberî, XXI, 163-166.
68 Fâtır 35/42.
69 Kasas 28/47-48: İbn Kesîr, X, 468. Ayrıca bk. En'âm 6/155-157.
70 İbrâhîm 14/1; Sebe' 34/44.
71 Yûnus 10/18.
72 Mâide 5/75.
73 Enbiyâ 21/36, 66.
74 Bakara 2/168; Nisâ 4/135.
75 Mü'minûn 23/115.

yeryüzünde iyiliği yaymakla sorumlu olduğunu defalarca tekrarlamış,[76] Cenâb-ı Hak tarafından bir denge ve düzene sokulduktan sonra dünyada barışı, huzuru, dirliği ve düzeni bozmayı yasaklamıştır.[77]

Sevgili Peygamberimiz hicret ettikten sonra Kur'ân Medine'de yeni muhataplarla karşılaşmıştı. Buradaki halk içinde, Müşriklerden başka Allah'ın kitap ve peygamberler gönderdiği İsrâiloğulları da vardı. Allah'ın Son Elçisi (sas) onlardan kendi kitaplarını onaylayan yani aynı ilâhî kaynaktan gelmekle aynı iman ve ahlâk ilkelerine davet eden Kur'ân'a inanmalarını istedi. Aslında Kur'ân bu gerçeği vahyin başından beri vurgulamıştır.[78] Yüce Allah daha önce hidayet rehberi olarak Hz. Mûsâ'ya, Hz. Dâvûd'a ve Hz. Îsâ'ya kitaplar indirmiştir.[79] Kur'ân ise aynı gerçekleri getiren ancak bu defa, *"... İyi yolda olanlara müjde olarak Arap diliyle gelmiş bir kitaptır."*[80] Allah'ın daha önce gönderdiği kitaplara inanan kişilerden beklenen de bütün bu peygamberlere ve kitaplara ayrım gözetmeden inanmalarıydı: *"'Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kūb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ ve Îsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O'na teslim olmuşuzdur."* demeleriydi.[81] Zaten Yüce Allah, önceki peygamberlerinden de bunun sözünü almıştı: *"Allah peygamberlerden, 'Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra elinizdekini doğrulayan bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz.' diyerek söz almış, 'Kabul ettiniz mi ve bu ahdimi üstlendiniz mi?' dediğinde 'Kabul ettik.' cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine 'O hâlde şahit olunuz, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim.' buyurmuştu."*[82]

Nitekim peygamberleri aracılığıyla ilâhî bir kitabın muhatabı olanlar arasından Yüce Allah'a içtenlikle ve gerektiği gibi inanmış olan kimseler Kur'ân'a da inandılar:[83] *"Ehl-i kitap'tan öyleleri vardır ki hem Allah'a hem size indirilene hem de kendilerine indirilmiş olana inanırlar, Allah'a karşı saygı duyup Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler."*[84] Ancak çoğu da kendilerine Kur'ân âyetleri okununca ve *"'Allah'ın indirdiğine iman edin.' denilince, 'Biz sadece bize indirilene inanırız.' dediler ve ondan*

76 Bakara 2/25, 62, 82, 277.
77 A'râf 7/56.
78 Yûnus 10/37; Şuarâ 26/196; Ahkāf 46/12; A'lâ 87/18-19.
79 Âl-i İmrân 3/3-4; Nisâ 4/163: Taberî, V, 180-184; Âl-i İmrân 3/3-4; Nisâ 4/47; Mâide 5/48; En'âm 6/92; Yûnus 10/37; Yûsuf 12/111; Fâtır 35/31; Ahkāf 46/12, 30.
80 Ahkāf 46/12.
81 Bakara 2/136; ayrıca bk. Bakara 2/285; Nisâ 4/136.
82 Âl-i İmrân 3/81.
83 Ankebût 29/47.
84 Âl-i İmrân 3/199.

başkasını inkâr ettiler. Hâlbuki o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır."[85] Medine'de Peygamberimizle tartışan ve onun tebliğini bir bütün olarak kabullenmeyen Yahudiler, vahyi parça parça edip işlerine gelen kısmına inanıp işlerine gelmeyeni bıraktılar. Allah yaptıklarının hesabını kesinlikle onlara soracaktır.[86] Hatta daha önceleri kendi kitaplarını tasdik eden bir kitap gelmesini bekledikleri hâlde inkârdan kaçınmadılar: *"Onlara Allah katından ellerindekini (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap gelmesini ve Müşriklere karşı bununla bir üstünlük kurmayı istiyorlardı. Oysa şimdi bilip tanıdıkları kendilerine gelince onu inkâr ettiler…"*[87]

Kur'ân-ı Kerîm, kendisinden önce gelen kitapları doğrulamasının ötesinde, onları korur ve denetler.[88] Çünkü o, gerçeğin ta kendisidir.[89] O, açık bir kitap ve aydınlığa götüren bir ışıktır.[90] Önceki kitapları izleyenlerin birçoğu dünya çıkarlarını tercih ederek bunlarda bulunan emir ve yasakların bir kısmını gizliyorlardı.[91] Kur'ân ise onların hile ve tahrifle gizledikleri birçok hakikati açığa çıkarıyor, anlaşmazlığa düştükleri konuları net bir şekilde ortaya koyuyordu:[92] *"Doğrusu bu Kur'ân, İsrâiloğullarına, üzerinde anlaşamadıkları pek çok şeyi açıklamaktadır."*[93]

KUR'ÂN, ANLAŞILMAK ve YAŞANMAK İÇİN İNDİRİLMİŞTİR

كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا اٰيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٩﴾

"Bu bir mübarek kitaptır ki onu sana, (insanlar) âyetleri üzerinde iyice düşünsünler ve akıl iz'an sahipleri ondan öğütler alsınlar diye indirdik."

(Sâd 38/29)

85 Bakara 2/91.
86 Hicr 15/91-93: Taberî, XIV, 134-136.
87 Bakara 2/89: Taberî, II, 236-242.
88 Mâide 5/48.
89 Âl-i İmrân 3/3.
90 Mâide 5/15; Nûr 24/1; Tegābün 64/8.
91 Bakara 2/174.
92 Âl-i İmrân 3/3: Taberî, V, 180.
93 Neml 27/76.

Aziz ve Celîl olan Rabbimiz, Kur'ân'ı, üzerinde düşünülsün diye indirmiştir.[94] Dünya ve âhiretin anlamı üzerinde düşünülmeli, emir ve yasakların hikmeti gereğince anlaşılmalı ve geçmiş ümmetlerin yaşadıklarından dersler çıkarılmalıdır: *"Bu bir mübarek kitaptır ki onu sana, (insanlar) âyetleri üzerinde iyice düşünsünler, akıl iz'an sahipleri ondan öğütler alsınlar diye indirdik."*[95]

Kur'ân, insana değerini ve sorumluluğunu hatırlatmış, getirdiği emir ve yasaklarla da Müminlere önemli ve ağır bir emanet yüklemiştir.[96] Bu konu etkileyici bir dille şöyle ifade edilmiştir: *"Şayet biz bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün."*[97] Başka bir âyette Müşriklerin taleplerine cevap verilirken Kur'ân'ın önemi ve yüceliği şöyle belirtilmiştir: *"Eğer gelmesi sebebiyle dağların yürütüldüğü veya yerin parçalandığı yahut ölülerin konuşturulduğu bir Kur'ân olsaydı"* bu kitap yine Kur'ân olurdu.[98]

Kur'ân'ın indirildiği toplum tarafından anlaşılmasının ilk şartı, tabii ki onun ilk muhataplarının dilinde gönderilmesiydi. Bu yüzden de Kur'ân, Arapça gönderilmiştir. Bunun gerekçesi şöyle açıklanmıştır: *"Şayet biz onu yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik mutlaka şöyle diyeceklerdi: Âyetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arap'a yabancı dilden bir kitap, öyle mi? ..."*[99] Yüce Allah, böylece vahyi anlamak konusunda muhatapların ileri sürebilecekleri en temel bahaneyi boşa çıkarmıştır.[100]

Kur'ân-ı Hakîm, Allah'ın merhametinin bir sonucu olarak,[101] muhataplarının rahat anlayacağı çok üstün, açık, etkileyici ve güzel bir Arapça ile indirilmiştir.[102] Onda doğru bilgiye dayalı açıklamalar[103] ve gerçekleri ortaya koyan[104] apaçık âyetler vardır.[105] Yüce Allah, günaha batanlar ile Müminlerin yolunun birbirinden ayrılması için âyetleri tam anlamıyla açıklamıştır.[106] Peygamberimize vahyedilen Kur'ân

94 Nahl 16/44.
95 Sâd 38/29.
96 Müzzemmil 73/5: Taberî, XXIII, 366; Zemahşerî, VI, 242; Râzî, XXX, 174.
97 Haşr 59/21.
98 Ra'd 13/31: Taberî, XIII, 538-539.
99 Fussılet 41/44.
100 Yûsuf 12/2; Ra'd 13/37; İbrâhîm 14/4; Nahl 16/103; Meryem 19/97; Tâhâ 20/113; Şuarâ 26/195-201; Zümer 39/28; Şûrâ 42/7; Zuhruf 43/3; Duhân 44/58; Ahkāf 46/12.
101 Rahmân 55/1-2: Taberî, XXII, 168.
102 Şuarâ 26/195.
103 A'râf 7/52.
104 Neml 27/1-3.
105 Nûr 24/46.
106 En'âm 6/55.

daveti, aklen ve fikren diri olanları uyarması için her şeyi açık seçik anlatmıştır.[107] Kur'ân'ın *"açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı"* olarak indirilmesi, *"Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde"* olmuştur.[108] Ancak Kur'ân'ın iyice düşünmeleri için getirdiği apaçık mesajlar, Müşriklerin hak ve hakikatten uzaklaşması sonucundan başka bir şey doğurmamıştır.[109]

Rabbimiz, Kur'ân'ı gönderdiği halkın onu iyice anlaması için çeşitli yollar kullanmıştır. Onlara önceki toplumların başlarından geçenler anlatılmış, öğütler verilmiş, bu kıssalardan ders almaları amaçlanmıştır.[110] Bu bağlamda Yüce Kitabımızda *"en güzel kıssalara"* yer verilmiştir.[111] Kıssaları niçin anlattığını Kur'ân bize şöyle açıklar: *"Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana gerçeğin bilgisi, Müminlere de bir öğüt ve bir uyarı ulaşıyor."*[112] Ayrıca *"Kur'ân'da insanlar için her türlü misal, değişik şekillerde"* açıklanmış,[113] öğüt alsınlar diye çeşit çeşit örnekler verilmiştir.[114] Bu bağlamda şirk tevhidle, iman küfürle, cennet cehennemle, güzel ameller kötü amellerle, adâlet zulümle etkileyici bir üslupla karşılaştırılmıştır.[115] Meselâ putların hiçbir gücü olmadığı, ancak Yüce Allah'ın yegâne yaratıcı olduğu şöyle bir örnekle anlatılmıştır: *"Ey insanlar! Size bir misal verilmekte; dinleyin onu: Allah'tan başka kendilerine yalvarıp yakardıklarınız var ya, hepsi bunun için bir araya gelseler bile bir sinek yaratamazlar! Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!"*[116] Tek Allah'a kulluk etmekle birden çok ilâha tapmak arasındaki fark ise şu çarpıcı misalle dile getirilmiştir: *"… Bir adam var ki onun birbiriyle ihtilâflı birçok ortak efendisi bulunmaktadır; bir adam da var ki bir tek kişiye bağlıdır. Şimdi bu iki adamın durumları eşit olabilir mi? Bütün övgüler Allah'a mahsustur; fakat çoğu bunu anlamamaktadır."*[117]

Bir mucize olan Kur'ân'ın, son derece güzel ve etkileyici bir üslûbu, insanın aklına olduğu kadar gönlüne de seslenen bir dili vardır: *"Allah, kendi içinde uyumlu,*

107 Yâsîn 36/70.
108 Nahl 16/89.
109 İsrâ 17/41.
110 Yûsuf 12/3; Meryem 19/16, 41, 51, 54, 56; Nûr 24/34.
111 Yûsuf 12/3, 112.
112 Hûd 11/120.
113 Kehf 18/54.
114 Zümer 39/27.
115 En'âm 6/105, 114; Hûd 11/1; Yûsuf 12/111; Nahl 16/89; İsrâ 17/41, 89; Kehf 18/54; Tâhâ 20/113; Nûr 24/34; Rûm 30/58; Zümer 39/23; Fussılet 41/3: Mukātil b. Süleyman, I, 582; Taberî, IX, 471.
116 Hac 22/73.
117 Zümer 39/29.

gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra yine Allah'ı anmaya yönelerek bedenleri ve kalpleri huzura kavuşur. İşte bu kitap, Allah'ın bir rehberi olup dilediği kimseyi onunla doğruya yönlendirir…"[118] Kur'ân'da herhangi bir çelişki, tutarsızlık, karmaşıklık ve düzensizlik yoktur: *"Şüphesiz o, değeri çok yüce Kur'ân'dır. (Aslı) korunmuş bir kitaptadır. Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir."* Bu âyette Kur'ân'a dokunabilecekleri söylenen "tertemiz olanlar", tefsirlerimizde günahtan arınmış melekler ve peygamberler olarak belirtilmiştir. Şeytanların Kur'ân'a ulaşması ve dokunması engellenmiştir. Başta Cebrâil olmak üzere o tertemiz melekler (*sefere*) Kur'ân'ın korunmasında ve Peygamberimize ulaşmasında aracılık etmişlerdir. Günahkâr Müşrikler ve Münafıklar ise kalpleri Kur'ân'a karşı bütünüyle kapalı olduğu için ne Kur'ân'ı anlayabilirler ne de bu korunmuş kitaba el sürebilirler.[119]

Kur'ân hüküm ve hikmet dolu bir kitap olup, bütün yanlışlardan korunmuştur; helâl ve haramın, iyi ve kötünün ne olduğu bu yüce kitapta sağlam delillere dayandırılmıştır.[120] Allah Teâlâ, gönderdiği bu değerli sözün önce Peygamberimiz Hz. Muhammed'in kalbinde korunmasını sağlamış,[121] sonra da şu sözü vermiştir: *"Kesin olarak bilesiniz ki bu Kitap'ı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz."*[122] Dolayısıyla Kur'ân'ın ezberlenmesi ve korunması kolay olacaktır.[123] Âyet-i kerîmede *"Andolsun ki Kur'ân'ı düşünülsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?"*[124] buyrulmakta, Allah tarafından gönderilen ibret ve öğütlerin kolay anlaşılır olduğuna dikkat çekilmektedir.[125]

Kur'ân'ın ilke ve mesajlarının doğru bir şekilde anlaşılmasının bir başka şartı daha vardır. O da muhatapların, bütün dikkatlerini toplayarak onu dinlemeleridir. Bu yüzden Kur'ân okunduğu zaman muhataplardan onu can kulağı ile dinlemeleri istenir. Kur'ân okuyacak olan kişi, her türlü olumsuz duygu ve düşünceden arınıp eûzü besmele çekerek tilavete başlar: *"Kur'ân okuyacağın vakit, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."*[126] Dinleyenler ise bütün telaşlarını bir kenara bırakarak, büyük bir saygı ve ilgi ile Kur'ân'a odaklanmalıdır. Nitekim rivayete göre, Peygamberimizin

118 Zümer 39/23: Mukātil b. Süleyman, III, 675.
119 Vâkıa 56/77-79: Taberî, XXII, 363 vd.
120 Yûnus 10/1; Hûd 11/1; İsrâ 17/39; Lokmân 31/2; Zuhruf 43/4.
121 Kıyâme 75/16-19; A'lâ 87/6-7: Mukātil b. Süleyman, IV, 512; Taberî, XXIII, 500.
122 Hicr 15/9.
123 Hicr 15/9: Mukātil b. Süleyman, II, 425; Taberî, XIV, 18-19; Zemahşerî, III, 399-400.
124 Kamer 54/17.
125 Kamer 54/17: Taberî, XXII, 130-131; Zemahşerî, V, 658.
126 Nahl 16/98.

imamlığında namaz kılan bazı sahâbîlerin, onun kıraati esnasında birbirine selâm alıp vermeleri ya da Resûlullah (sas) ile beraber kıraat etmeleri üzerine şu ilâhî uyarı yapılmıştır: *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nâil olasınız."*[127]

Kur'ân tilâvetinde Yüce Allah'ın bizlere öğrettiği bir başka yöntem de âyetlerin sakin ortamlarda, ağır ağır, üzerinde düşünerek okunmasıdır. Nitekim Kur'ân'ın yeni nâzil olmaya başladığı ve ilk inananlar üzerindeki baskıların her geçen gün arttığı o zor yıllarda, Hz. Peygamber'den (sas) inen âyetleri okumak için gece saatlerini tercih etmesi istenmiştir: *"Ey örtüsüne bürünen! Geceleyin -birazı dışında- namaza kalk! Gecenin yarısında, bu vakti biraz öne veya biraz ileri de alabilirsin. Kur'ân'ı tane tane, hakkını vererek oku. Doğrusu biz sana, taşınması zor bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece vakti etki ve uyum yönünden daha uygun ve sözün zihne yerleşmesi bakımından daha elverişlidir. Gündüz vakti ise senin için yoğun bir koşuşturma durumu vardır."*[128] Bu ilâhî buyruk aslında Peygamberimize özel bir emirdi, ancak âyetin inmesinden sonra ashâb-ı kirâm da Resûlullah (sas) ile birlikte gecelerini namazda Kur'ân okuyarak geçirmişlerdi. Peygamberimiz okuyor, onlar da dinliyordu. Ancak bu durum bir süre sonra hayatın ritmini aksattığı için onlara zor geldi. Yüce Allah bundan on yıl sonra başka bir âyet indirerek Kur'ân okumayı, gündelik hayat şartlarına uygun bir şekilde devam ettirmelerini onlara şöyle öğütledi: *"... Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol kat edecek, diğerleri de Allah yolunda çarpışacaktır..."*[129]

Kur'ân âyetleri hayatla âhenk içinde nâzil olurken, Medine'de yaşayan farklı gruplar, kendi mizaçlarına ve zihniyetlerine göre farklı tepkiler veriyordu. Müşrikler, Kur'ân'ın dinlenmesine ve anlaşılmasına engel olmak için birbirlerini kışkırtıyor, *"Bu Kur'ân'a kulak vermeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız."*[130] diyorlardı. Önyargılı ve inatçı tutumları yüzünden zaten onların kalpleri körelmiş, kulakları sağırlaşmıştı.[131] Münafıklar, dürüstlükten ve samimiyetten uzak, ikiyüzlü bir tutum içindeydiler. Hz. Peygamber'e ve Müminlere karşı inandıklarını söylüyor, kendi aralarında ise inkâr ettiklerini ifade ediyorlardı.[132] Allah'ın Kitabı'na ve Resûlüne

127 A'râf 7/204: Taberî, X, 658-664; İbn Ebî Hâtim, V, 1645-1647; İbn Kesîr, VI, 498-505.
128 Müzzemmil 73/1-7: Râzî, XXX, 171-177.
129 Müzzemmil 73/20: Taberî, XXIII, 361.
130 Fussılet 41/26: Mukātil b. Süleyman, III, 741; Taberî, XX, 417-418; Zemahşerî, V, 380.
131 En'âm 6/25.
132 Bakara 2/8, 14, 76; Nûr 24/47.

uymadıkları gibi, başkalarını da kendi saflarına çekmeye çalışıyorlardı.[133] *"Kalplerimiz bu Kur'ân'a kapalı, kulaklarımız ağır işitiyor."* diyorlardı.[134] Yahudiler ise, Kur'ân'ı, ona karşı savunmalar geliştirmek ve yalanlar uydurmak için dinliyorlardı.[135] Bunun için tam bir sahtekârlıkla, *"Gün başlarken Müminlere indirilmiş olana iman edip günün sonunda inkâr edin. Belki onlar da dinlerinden dönerler. Ve kendi dininize uyanlardan başka hiç kimseye inanmayın."* diyorlardı.[136]

Allah'ın âyetleriyle alay edilen ortamlarda Müminlerin vermesi gereken asgari tepki, oradan uzaklaşmaktır. Mekkî bir âyette bu konu şöyle gündeme getirilmiştir: *"Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar kendilerinden uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma!"*[137] Medenî bir âyette ise şöyle buyurulmuştur: *"O size kitapta şunu indirmiştir: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze geçmedikçe kendileriyle beraber oturmayın; aksi takdirde şüphesiz siz de onlar gibi olursunuz. Allah elbette Münafıkların ve Kâfirlerin tamamını cehennemde bir araya getirecektir."*[138] Görüldüğü üzere, âyette Müminlerin Münafıklar ve Kâfirlerle dostluk kurup onlarla aynı ortamda bulunmamaları, inkârın ve küfrün alenen işlendiği yerden uzaklaşmaları emredilmiştir.[139]

Diğer taraftan, Kur'ân'a gönülden bağlı Müminler ise şöyle anlatılmıştır: *"Müminler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirler."*[140] Kur'ân'ın her seslenişinde bu sese kulak vererek hidayet davetine icabet eden Müminlerin, âyetleri dinledikçe Allah'a olan iman, güven ve sadakatleri artmıştır. Oysa Münafıklar, kendilerine bildirilen emirleri ciddiye almamış, öğütlerden nasiplenmemişlerdir. Çünkü onlar Kur'ân'a iman etmemişlerdi.[141] Münafıklar, yeni bir sûre indiğinde "Bu sûre hanginizin imanını arttırdı?" diyerek Müminlerle alay etmiş, onları da imandan çevirmek istemişlerdir. Ne var ki inen her bir âyet, her bir sûre Müminlerin imanlarını daha da güçlendirmiştir.[142] Çünkü onlar âyetleri kendileri

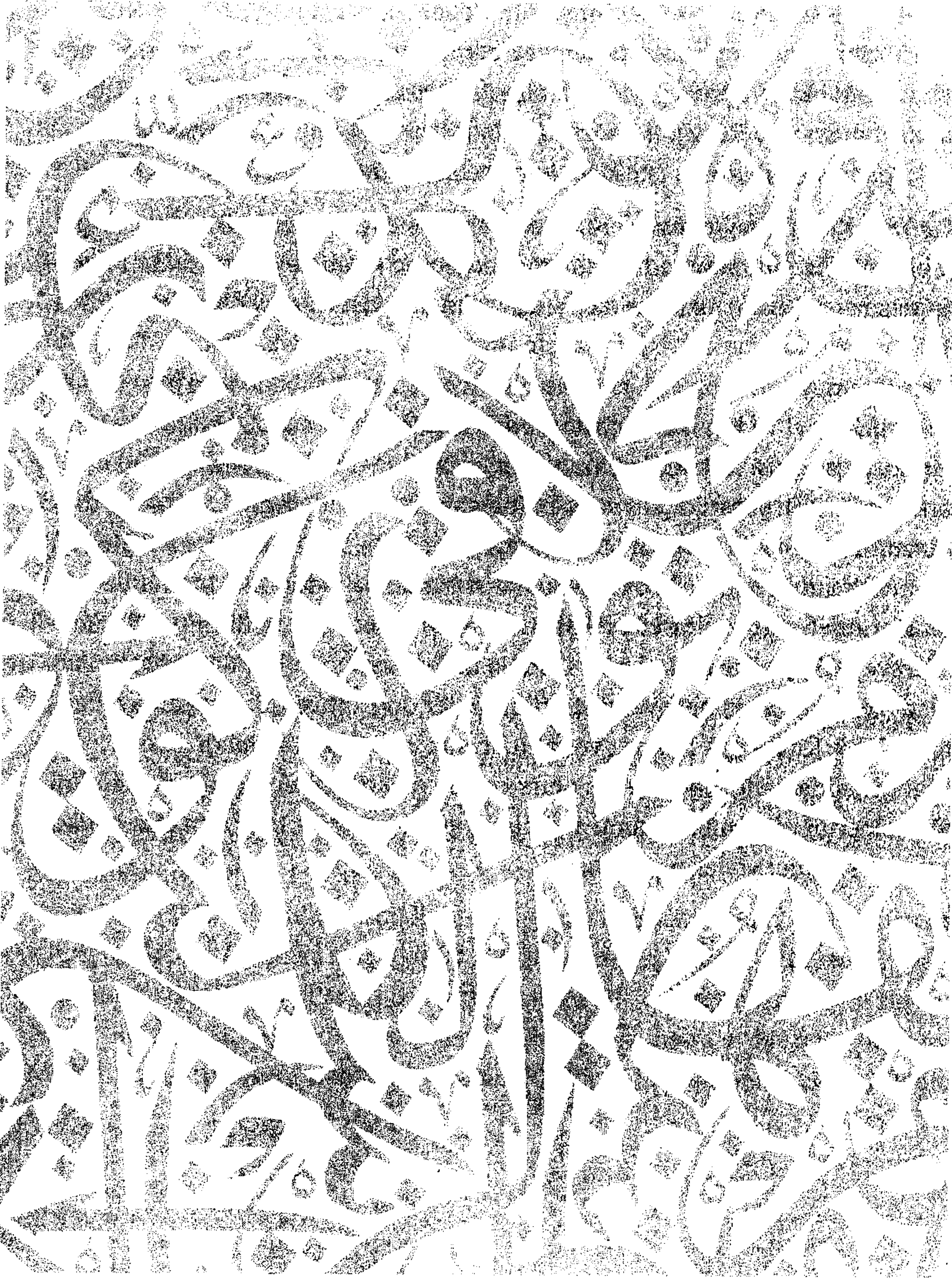
133 Nisâ 4/61.
134 Bakara 2/88; Nisâ 4/155.
135 Mâide 5/41.
136 Âl-i İmrân 3/72-73.
137 En'âm 6/68.
138 Nisâ 4/140.
139 Nisâ 4/140: Taberî, VII, 602-603; İbn Kesîr, IV, 314.
140 Enfâl 8/2.
141 Enfâl 8/2: Taberî, XI, 28.
142 Tevbe 9/124: Taberî, XII, 88-89.

için büyük bir hayır, bereket ve rahmet olarak değerlendirmiş ve ilâhî mesajlara göre hayatlarına yön vererek davranışlarını düzenlemişlerdir.[143] Böylece Kur'ân, Müminlerin zihniyet, duygu, algı, tutum ve davranışlarının temelini oluşturmuştur. Onların bu bağlılıkları âyette şöyle anlatılır: *"Aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme bağlasın diye Allah'a ve Resûlüne çağrıldıklarında Müminlerin sözü, 'Dinledik ve boyun eğdik.' demekten ibarettir. İşte kurtuluşa erenler de bunlardır!"*[144]

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlere gelen vahiy zincirinin son halkasıdır. Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sas) gönderilen bu Allah kelâmı, insanları hakikatle bağdaşmayan (*bâtıl*) inanç ve davranışlardan uzaklaştırmak, onları hem dünya hem de âhiret mutluluğuna eriştirmek için gelmiştir. Kur'ân, tek bir ilâha, Cenâb-ı Hakk'a iman etmeyi şart koşmuş, tevhide bağlanan yürekleri ibadete ve güzel ahlâka davet etmiştir. İyi ve kötüyü, doğru ve yanlışı, günah ve sevabı, helâl ve haramı öğretmiş, insanlar arası ilişkilerde hak, adâlet, sulh ve merhamet yolunu öğütlemiştir. İnsanoğluna niçin yaratıldığını ve Rabbine nasıl kulluk edeceğini açıklamış, toplumda huzurlu ve güvenli bir yapı oluşturmanın imkânını sunmuştur. İnsanoğlunun başıboş yaratılmadığını, onurlu olduğu kadar sorumlu da olduğunu, bu dünyadayken yaptıklarının hesabını âhirette Allah karşısında vereceğini bildirmiştir. Kısacası, son derece etkileyici ve anlaşılır bir üslûpla bizlere seslenen Kur'ân, muhatapları tarafından okunup anlaşılmayı ve gösterdiği ilkeler doğrultusunda yaşanmayı beklemektedir. Yüce Kitabımız, hidayet ve rahmet, şifa ve bereket kaynağı, eşsiz bir kitaptır. Hangi çağda hangi coğrafyada olursa olsun ona gönlünü açana o da kendini açar; öğrettiklerini yaşayanın yolunu aydınlatır; kötü, yanlış ve bâtıl ne varsa ondan uzaklaştırırak selâmet yollarına ulaştırır.

143 Tevbe 9/124; Nahl 16/30: Mukātil b. Süleyman, II, 204, 467; Taberî, XII, 88-89; XIV, 210.
144 Nûr 4/51, 52.

HİKMET

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

...وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُۜ
وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظ۪يماً ﴿١١٣﴾

"… Allah sana Kitap'ı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini sana öğretmiştir. Sana Allah'ın lütfu gerçekten büyük olmuştur."

(Nisâ 4/113)

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى ف۪ي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِۜ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَط۪يفاً خَب۪يراًࣖ ﴿٣٤﴾

"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Allah bütün incelikleri ve gizlilikleri bilir, her şeyden haberdardır."

(Ahzâb 33/34)

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ م۪يثَاقَ النَّبِيّ۪نَ لَمَٓا اٰتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ
مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِه۪ وَلَتَنْصُرُنَّهُۜ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ
اِصْر۪يۜ قَالُٓوا اَقْرَرْنَاۜ قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا۬ مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِد۪ينَ ﴿٨١﴾

"Hani, Allah peygamberlerden, 'Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra elinizdekini doğrulayan bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz.' diye söz almıştı. Onlara 'Kabul ettiniz mi ve bu ağır görevi üstlendiniz mi?' demişti. Onlar, 'Kabul ettik.' cevabını vermişlerdi. Allah da bunun üzerine 'O hâlde şahit olun, ben de sizinle birlikte şahit olanlardanım.' buyurmuştu."

(Âl-i İmrân 3/81)

ذٰلِكَ مِمَّٓا اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِۜ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ
فَتُلْقٰى ف۪ي جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً ﴿٣٩﴾

"İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah'tan başka ilâh tanıma; sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın."

(İsrâ 17/39)

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ اِذْ بَعَثَ ف۪يهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِه۪ وَيُزَكّ۪يهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَۚ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿١٦٤﴾

"And olsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, Müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı."

(Âl-i İmrân 3/164)

اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا ع۪يسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَت۪ي عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَۢ اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًاۚ وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْج۪يلَۚ ... ﴿١١٠﴾

"İşte o zaman Allah şöyle diyecek: 'Ey Meryem oğlu Îsâ! Sana ve annene lutfettiğim nimetleri hatırla! Seni Rûhulkudüs'le (Cebrâil) desteklemiştim de hem beşikte iken hem de yetişkin hâlinde insanlarla konuşuyordun. Sana yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim..."

(Mâide 5/110)

فَهَزَمُوهُمْ بِاِذْنِ اللّٰهِۙ وَقَتَلَ دَاوُ۫دُ جَالُوتَ وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَٓاءُۜ ... ﴿٢٥١﴾

"Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Dâvûd da Câlût'u öldürdü ve Allah ona hükümranlık ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti..."

(Bakara 2/251)

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِۜ وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِه۪ۚ
وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَم۪يدٌ ﴿١٢﴾

"Andolsun ki vaktiyle Lokman'a hikmeti vermiş, şöyle demiştik: Allah'a şükret, O'na şükreden kendi iyiliği için şükretmiş olur; nankörlük eden de bilmelidir ki Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye lâyıktır."

(Lokmân 31/12)

اُدْعُ اِلٰى سَب۪يلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّت۪ي هِيَ
اَحْسَنُۜ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَب۪يلِه۪ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَد۪ينَ ﴿١٢٥﴾

"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin Rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir."

(Nahl 16/125)

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُو۫تِيَ خَيْراً كَث۪يراًۜ
وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

"O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra erişmiş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar."

(Bakara 2/269)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de *hikmet* kelimesi 20 yerde geçer. Bunların 10 tanesi *kitâb* kelimesiyle birlikte kullanılır. Bir yerde *kitâb* ve *mülk* kelimeleriyle, iki yerde *mülk* kelimesiyle, birer defa da *mev'iza, hayr* ve *âyet* kelimeleriyle beraber yer alır. *Hikmet* öncelikle peygamberlere kitabın yanı sıra verilmiş bir bilgi ve bir ilâhî lütuftur. Bu, kendilerine inen kitabın anlamını en iyi şekilde anlayıp uygulama yetisi, yetkisi ve becerisidir. Peygamberlere ait bir *hikmet* diyebileceğimiz bu gerçek, peygamberlerin hayatında *sünnet* olarak gerçekleşmiştir. Egemenlik (*mülk*) ile birlikte verilen hikmet, insanların idaresini ve devlet yönetimini adâletle ve doğrulukla yerine getirme bilgisi ve becerisidir. Öğüt vermek (*mev'iza*) ile birlikte anılan hikmet ise, insanları Allah'a çağırmada en uygun yöntemi bulup kullanma yeteneğidir. Lokman'a verilen hikmet, Allah'ın nimetlerini tanıyıp ona şükretme başarısıdır. Peygamber olma şartı aranmaksızın insana verilen hikmet de onun saflığı bozulmamış aklını kullanarak vahiyle gelen gerçeği anlayıp içselleştirmesi ve gereğini yapmasıdır.

Hikmet "bir şeyin düzgün olmasını sağlamak amacıyla onun yanlışlığına engel olmak ve onu hatadan uzak tutmak" anlamına gelir.[1] Hayvanın düz yoldan ayrılıp sağa sola sapmasına engel olduğu ve binicinin kontrolü sağlamasına yardım ettiği için ağzına vurulan *gem*e de bu kökten gelen *hakemetü'l-licâm* denmiştir.[2] Bu anlamla ilgi kurularak *hikmet*; "insanı haksızlık, bozgunculuk, cahillik ve akılsızlıktan koruyup engelleyen bir yeti"[3] olarak tanımlanabilir. Bu kelime "doğru söz söylemek, yerli yerince ve sağlam iş yapmak (*ihkâm/istihkâm*)" anlamına da gelir.[4] *Hikmet*; adâlet, ilim, hilim ve cömertlik gibi erdemlerle yakından ilgilidir.[5]

1 İbn Fâris, II, 91; Ebû Hâtim Sicistânî, *Ġarîbü'l-Ḳur'ân*, s. 181.

2 Cevherî, V, 1902; İbn Fâris, II, 91.

3 Cevherî, V, 1902; İbn Fâris, II, 91.

4 Cevherî, V, 1902; Ebü'l-Bekā el-Kefevî, *el-Külliyyât*, s. 382; Tehânevî, I, 701.

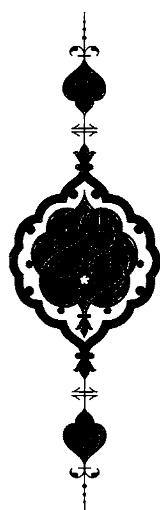
5 Râgıb el-İsfahânî, *eẕ-Ẕerîʿa ilâ Mekârimi'ş-Şerîʿa*, s. 104-105; Fîrûzâbâdî, s. 1095.

İlk dönem müfessirlerinden Mukātil b. Süleyman (ö. 150/767), *hikmet*in Kur'ân'ın öğütleri ve anlam incelikleri,[6] anlayış, ilim[7] ve peygamberlik[8] mânalarına geldiğini belirtir.[9] Fîrûzâbâdî (ö. 816/1414), *hikmet* kelimesinin âyetlerdeki kullanımlarını dikkate alarak adâlet, ilim, sağduyu ve hoşgörü, nübüvvet, Kur'ân ve İncil anlamlarını ifade ettiğini belirtmektedir.[10] Seyyid Şerîf Cürcânî'ye (ö. 813/1413) göre *hikmet*, "insanın gücü nispetinde varlıkların gerçek durumlarını bilmesidir." Yine ona göre *hikmet*in "bilgi-eylem bütünlüğü; gerçeği anlatan, gereksiz lafızlardan arındırılmış, akla uygun, özlü söz" gibi anlamları vardır. *Hüküm* de bir yönüyle hikmettir. *Hüküm* ve *hikmet* kelimeleri bilmek, anlamak ve adâletle yargıda bulunmak anlamlarında buluşur.[11] Bu nedenle peygamberlere verilen *hüküm*den ilim, fıkıh, hikmet ve adâletle hükmetme kastedilir.[12]

Hikmet kelimesinin Kur'ân'da kullanıldığı yerlere bakıldığında onun birçok konu ve kavramla ilgisi olduğu görülür. Öncelikle hikmetin kaynağı olan ve onu kullarına ihsan eden *Allah*'tır. Yüce Allah'ın *"Hakîm"* ismi, Kur'ân'da O'na ait olarak 92 defa geçer. Her iş ve emrinde hikmet sahibi olan, hepsini yerli yerince ve en güzel şekilde yapan Allah, gönderdiği *peygamberlere* hikmet vermiştir. Genel olarak peygamberlere hikmet *kitâb* ile birlikte verilmiştir. Hikmetin mülk yani yönetimle de yakın ilişkisi vardır. Çünkü Âl-i İbrâhîm'e ve Hz. Dâvûd'a mülk ile birlikte hikmetin verildiği belirtilir.[13] *Vahiy* ve *Kur'ân* bütünüyle hikmettir. İnsanları Allah'a *davet* ve *tebliğ*de hikmetin çok önemli bir yeri vardır. Hikmet verilen kimseye çok büyük bir *hayır* yani iyilik verilmiştir.

---

6 Bakara 2/231, 269; Nisâ 4/113; Nahl 16/125.
7 En'âm 6/89; Meryem 19/12; Lokmân 31/12.
8 Bakara 2/251; Nisâ 4/54; Sâd 38/20.
9 Mukātil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Neẓâ'ir*, s. 28-29.
10 Fîrûzâbâdî, s. 1095.
11 İbn Manzûr, XII, 140-141.
12 Yûsuf 12/22; Meryem 19/12; Kasas 28/14.
13 Nisâ 4/54; Sâd 38/20.

HİKMETİN KAYNAĞI VAHİYDİR

ذٰلِكَ مِمَّٓا اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِۜ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ فَتُلْقٰى ف۪ي جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً ﴿٣٩﴾

"İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah'tan başka ilâh tanıma; sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın."

(İsrâ 17/39)

Yüce Allah'ın kendisini tanıttığı *Hakîm*, *Ahkemü'l-Hâkimîn*[1] ve *Hakem*[2] isimlerinde *hikmet*le ilgili şu incelikler vardır: Allah'ın hikmeti kusursuzdur. O, yarattıklarını ölçüsüyle ve en uygun şekilde yaratır. Hükmünü en doğru şekilde verir. Her işi yerli yerince ve sapasağlam yapar.[3] Allah bütün sözlerinde ve fiillerinde hikmet sahibidir; ilmi, hikmeti ve adaletiyle her eşyayı yerli yerine koyar.[4] Her şeye hakkını verir ve her şeyi olması gerektiği şekilde yaratır. Taberî'ye (ö. 310/923) göre, "O'nun tedbirinde (yaratmasında ve yönetmesinde) hiçbir düzensizlik, bozukluk, zayıflık, yanlışlık (*halel*) ve eksiklik (*zelel*) yoktur."[5] İbn Kesîr'e (ö. 774/1373) göre, "Allah yaratmasında, emretmesinde, dilediğine dilediğini öğretmesinde, dilediğini dilediğinden menetmesinde tam bir hikmet ve adâlet sahibidir."[6] İbn Abbas'ın (ö. 68/687-88)

1 Tîn 95/8.
2 En'âm 6/114.
3 Taberî, I, 529; İbn Manzûr, XII, 140.
4 Bakara 2/129: Taberî, II, 578; İbn Kesîr, II, 98.
5 Bakara 2/129: Taberî, II, 578.
6 Bakara 2/32: İbn Kesîr, I, 350.

ifadesiyle meselâ "Allah, Âdem'i yeryüzünde halife yapmakla çok hikmetli davranmış, tam olarak isabet etmiştir."[7] Kısaca onun, hem ilmi hem de hikmeti kusursuzdur. Yüce Allah, hikmetin gerçek sahibidir.[8]

Allah Teâlâ, hikmeti kullarına *vahiy* yoluyla öğretir. Nitekim Kur'ân'ın birçok yerinde hikmetin kaynağının vahiy olduğu belirtilir.[9] Sonsuz hikmet sahibi olan Allah'tan peygamberlere gelen vahiy, "doğru olanı bilip yapmayı öğreten bilgiler"den ibarettir: *"Andolsun ki onlara tuttukları yoldan vazgeçirecek nice haberler geldi; bunlar eksiksiz birer hikmet! Ama uyarılar fayda vermiyor."*[10] Âyetler, Kur'ân'ın bütünüyle hikmet olduğunu göstermektedir. Kur'ân *hakîm* bir kitaptır,[11] yani hikmetle dopdoludur. O; dili, üslubu ve içeriği bakımından tam bir hikmet hazinesidir.[12] Şu hadis bu durumu vurgular: *"… Kur'ân-ı Kerîm; insanlar arasında çıkacak anlaşmazlıkların çözümlerini barındırır. Hak ile bâtılın, doğru ile yanlışın arasını ayırır. O, boş ve anlamsız bir söz değildir. Onu terk eden azgını Allah helâk eder, O'nun dışında doğru yol arayanı saptırır. O, Allah'ın sapasağlam ipidir. Hikmetli öğüdü ve dosdoğru yoludur. Kendisine bağlananlar hiçbir zaman sapmaz. Onu söyleyen diller yanılmaz… Onunla konuşanlar hep doğru söyler. Onunla hüküm verenler doğru karar verip âdil davranır. Onu uygulayanlar mükâfat kazanır. Ona çağıran dosdoğru yolu bulur."*[13] Bu hadis, Kur'ân'ı anlayıp gereğini yapmanın tam anlamıyla hikmet olduğunu dile getirir. Yine bir seferinde Hz. Peygamber (sas), *"Allah kimin iyiliğini dilerse onun dini doğru bir şekilde anlamasını sağlar."* buyurmuştur.[14] Nitekim *"… Kime hikmet verilirse ona pek çok iyilik verilmiş olur…"*[15] âyetinde geçen hikmet de "Kur'ân'ı doğru anlamak" şeklinde yorumlanmaktadır.[16] Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) şu açıklamasını bu anlamda değerlendirmek mümkündür: "Yüce Allah semadan yüz dört kitap indirdi. Bu kitaplardaki bütün bilgileri dördünün içinde topladı. Bunlar Tevrat, İncil, Zebûr ve Kur'ân'dır. Sonra ilk üç kitapta bulunan bilgileri de Kur'ân'a yerleştirdi."[17]

Kur'ân'ın hikmet oluşunu anlatması bakımından İsrâ sûresinin 22-39. âyetleri güzel bir örnektir. Bu âyetlerde bazı emir ve yasaklar sayılır. Sonunda da *"İşte*

---

7 Bakara 2/32: Râzî, II, 228; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 97.
8 Bakara 2/129: Taberî, II, 578; Nesefî, *Tebṣıratü'l-Edille*, I, 384-385; Râzî, *el-Metâlibü'l-Âliye*, III, 279.
9 İsrâ 17/39.
10 Kamer 54/4-5.
11 Yûnus 10/1; Lokmân 31/2; Yâsîn 36/2.
12 Yûnus 10/1: Râzî, XVII, 5; Elmalılı, IV, 2664-2665.
13 Âl-i İmrân 3/103: Begavî (1420), I, 58; Tirmizî, "Feżâ'ilü'l-Ḳur'ân", 14; Dârimî, "Feżâ'ilü'l-Ḳur'ân", 1.
14 Bakara 2/269: Kurtubî, IV, 357; Buhârî, "İlim", 10; Müslim, "İmâre", 175; Tirmizî, "İlim", 4.
15 Bakara 2/269.
16 Bakara 2/269: Taberî, V, 8.
17 Fâtiha 1/1: Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 21; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, II, 450-451.

bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir."[18] buyrulur. Bu hikmetlerden bazıları şunlardır: Allah'tan başka ilâh tanımamak, ana babaya iyilik yapmak, özellikle yaşlılıklarında daha yakın ilgi göstermek, akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını vermek, israf etmemek, çocukları öldürmemek, zinaya yaklaşmamak, cana kıymamak, yetim malını haksız yere yememek ve onu güzel bir şekilde korumak, ölçü ve tartıyı doğru yapmak, gözü, kulağı ve kalbi günahtan korumak, kibre kapılıp büyüklenmemek.

Kur'ân-ı Kerîm'den önceki ilâhî kitaplar da hikmet dolu idi. Nitekim Kur'ân, Hz. İbrâhim ve Hz. Mûsâ'nın sahifelerinden her türlü kötülükten ve günahtan arınma, Yüce Allah'ın adını anıp namaz kılma, daha hayırlı ve kalıcı olan âhireti tercih etme, kimsenin başkasının günah yükünü yüklenmemesi ve herkesin kendi yaptıklarının karşılığını alacağı hikmetlerini aktarır.[19] İlgili âyetlerde, peygamberlere Cenâb-ı Hak tarafından vahiyden başka hikmetin de verildiği belirtilir. Örneğin Allah, Sevgili Peygamberimize "kitap indirdiğini", bununla birlikte "hikmet de indirdiğini" ve "ona bilmediklerini öğrettiğini" açıklar.[20] Hz. Peygamber'e verilen görevlerden biri de kitap ile birlikte Allah'tan kendisine gelen hikmeti "insanlara öğretmek"tir.[21] Ayrıca Hz. Îsâ'ya kitap, Tevrat ve İncil'in dışında bir hikmetin öğretildiğini de âyetlerde okuyoruz.[22] Taberî bu hikmeti, ilâhî buyrukların uygulaması olan *sünnet* olarak tefsir etmektedir.[23]

PEYGAMBERLER HİKMETLE DESTEKLENMİŞTİR

وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا اٰتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا
مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرِي قَالُوا اَقْرَرْنَا قَالَ
فَاشْهَدُوا وَاَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

18 İsrâ 17/39.
19 Necm 53/36-42; A'lâ 87/14-19.
20 Nisâ 4/113.
21 Bakara 2/129, 151; Âl-i İmrân 3/164; Cum'a 62/2.
22 Âl-i İmrân 3/48; Mâide 5/110.
23 Âl-i İmrân 3/48: Taberî, V,417.

"Hani, Allah peygamberlerden, 'Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra elinizdekini doğrulayan bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz.' diye söz almıştı. Onlara 'Kabul ettiniz mi ve bu ağır görevi üstlendiniz mi?' demişti. Onlar, 'Kabul ettik.' cevabını vermişlerdi. Allah da bunun üzerine 'O hâlde şahit olun, ben de sizinle birlikte şahit olanlardanım.' buyurmuştu."

(Âl-i İmrân 3/81)

Hz. İbrâhim henüz bir delikanlıydı. Yüreği, eşi ve benzeri olmayan Allah'a inanmanın heyecanıyla çarpıyordu. Her daim O'nu anıyor, her işinde O'nun hoşnutluğunu arıyordu. Halkının anlamsız bir şekilde taptığı putlara karşı büyük bir nefret duyuyordu. İstiyordu ki insanlar bu vahim yanlıştan, şirkten kurtulsun. Bu nedenle uzun zamandır aklında gezdirdiği fikri uygulamak için fırsat kollamaya başlamıştı. Bir bayram gecesi halkın eğlenmek üzere putların bulunduğu mâbetten uzaklaştığı sırada Hz. İbrâhim, putların hepsini kırıp yerle bir etmişti. Sadece en büyüğünü bırakmış, baltayı da onun boynuna asmıştı. Mâbede girenler, bunu kimin yaptığını tahmin etmiş ve "İlâhlarımıza bunu sen mi yaptın İbrâhim?" diyerek onu sorguya çekmişlerdi. Onların sorgusuna soruyla cevap verdi Hz. İbrâhim: "Belki bu büyükleri kırmıştır, sorun bakayım ona, tabi konuşabiliyorsa!" Böylece Hz. İbrâhim, putperest toplumunu yaptıklarının ne denli anlamsız olduğunu düşünmeye çağırmıştı. Karşısındakiler şaşırdılar: "Sen de biliyorsun ki bunlar konuşamazlar." dediler. Buna karşılık İbrâhim (as), hikmet yüklü şu sözleri söyledi: *"Allah'ı bırakıp size ne fayda ne de zarar verebilecek olan putlara mı tapınıp duruyorsunuz? Yazıklar olsun size de taptıklarınıza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?"*[24]

Hikmet, doğru ve faydalı bilgi ile birlikte, yerli yerince yapılan işi de kapsar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin dilinden aktardığı sözlerde hikmetin hem bilgi hem de davranış yönünü anlatır. Hz. İbrâhim'in, *"Rabbim! Bana hikmet ver!"*[25] duası hikmetin bilgi yönünü; *"Rabbim beni iyiler arasına kat!"*[26] duası ise davranış yönünü dile getirir. Allah'ın Hz. Mûsâ'ya *"Kuşkusuz ben, yalnız ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur."*[27] buyruğu ilmî hikmete işarettir. Peşinden gelen *"O hâlde bana kulluk et, beni hatırında tutmak için namaz kıl."*[28] buyruğu ise amelî hikmeti anlatır.

24 Enbiyâ 21/57-67.
25 Şuarâ 26/83: Kurtubî, XVI, 41.
26 Şuarâ 26/83.
27 Tâhâ 20/14.
28 Tâhâ 20/14.

Yine Hz. Îsâ'nın *"Ben Allah'ın kuluyum. O, bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım o beni bereketli kıldı."*[29] sözleri hikmetli bilgidir. Ardından gelen *"Yaşadığım sürece bana namazı, zekâtı ve anneme saygılı olmayı emretti."*[30] sözü ise hikmetli davranıştır. Resûlullah'a (sas) hitaben, *"Bil ki Allah'tan başka ilâh yoktur."*[31] buyruğu Allah'ın ona verdiği hikmetli bilgiyi; peşinden gelen *"Kendi günahın için, erkek kadın Müminler için Allah'tan af dile."*[32] sözü hikmetli davranışı gösterir.

Allah, bu seçkin kullarına hem kitap hem de hikmet vermişti.[33] Buna göre kitabın yanı sıra hikmetle donatılmış olmak, her peygamberin sahip olduğu bir özelliktir. Nitekim Hz. İbrâhim'in oğulları Hz. İshak ve Hz. İsmâil'in soyundan insanlığı aydınlatan nice peygamberler gelmiş, onlara kitap ve hikmet verilmişti.[34] Hz. Lût da kendisine hüküm ve hikmet verilen bir peygamberdi.[35] Bu hikmet, okunan kitabın dışında Allah'ın onlara verdiği bilgi, yetenek, algı ve duygu gücüydü.[36] Hz. İbrâhim'in Kur'ân'da yer alan şu duası hikmetle yaşanan bir hayatın yansımasıydı: *"İyi bilin ki âlemlerin Rabbi dışında taptıklarınız benim düşmanımdır; O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren ve içirendir. Hastalandığım zaman bana şifa verendir. Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle! Beni, naîm cennetine girenlerden eyle! Babamı da bağışla; kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu. İnsanların diriltileceği günde, Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği günde beni mahcup etme!"*[37]

İbrâhim (as) gibi Hz. Mûsâ da kendisine hüküm ve hikmet verilen seçkin bir peygamberdi.[38] Bu, ona vahyedilecek olan Tevrat'ı anlayıp gereğini yapacak ilim, maharet, azim ve irade gücüdür. Doğruyu yanlıştan ayıracak sağlam ve sağlıklı bir akıl ve derin kavrayış kuvvetidir.[39] Nitekim bu kuvvet, bir başka âyette *furkān* olarak

29 Meryem 19/30-31.
30 Meryem 19/31-32.
31 Muhammed 47/19.
32 Muhammed 47/19.
33 Âl-i İmrân 3/81.
34 Nisâ 4/54.
35 Enbiyâ 21/74.
36 Nisâ 4/54: Taberî, VII, 158.
37 Şuarâ 26/77-89.
38 Kasas 28/14.
39 Kasas 28/14: Taberî, XVIII, 182.

ifade edilir.[40] Hz. Yûsuf'a da[41] peygamberliği öncesinde akıl ve derin anlayış gücü verilmişti.[42] Zeccâc (ö. 311/924), Hz. Yûsuf'un, büyüyüp olgunluk çağına erişince Allah tarafından hikmetli (*hakîm*) kılındığını söyler ve şöyle der: "Her bilgili kişi aynı zamanda hikmet sahibi değildir. Çünkü hikmetli kişi, bilgisinin gereğini yapan ve bu sayede kötülük ve cahillikle suçlanacağı işlerden uzak durandır."[43] Hz. Dâvûd'a da saltanat ve hikmet verilmişti.[44] Dağlar, taşlar ve kuşlar onunla birlikte Allah'ı anar, zikir ve tesbihte ona eşlik ederlerdi.[45] Hz. Dâvûd'a verilen hikmet, *peygamberlik*tir.[46] O, sahip olduğu bu hikmet sayesinde son derece açık, inandırıcı ve güzel konuşan biriydi.[47] Yargılama sırasında konuyu iyice kavrar, bütün yönleriyle değerlendirir, adâletli bir şekilde doğru karar verir, verdiği kararı duraksamadan ve azimli bir şekilde uygulardı. Onun hayatında hikmet, kuvvet ile bütünleşmiş, yargı ve yönetimde olgunluğun zirvesine ulaşmıştı.

Hz. Dâvûd'un oğlu Hz. Süleyman da bilge bir insan, hikmete erişmiş bir peygamberdi. Babasının bir peygamber olması ona birtakım üstün meziyetler kazandırmıştı. Çünkü olaylar karşısında onun tutumunu gözlemlemiş, önemli meselelerde nasıl kararlar aldığını izlemişti.[48] Böylece onun her bir davranışından ilim, irfan, edep, anlayış, kavrayış adına yeni şeyler öğrenme fırsatı elde etmişti. Bu müstesna tecrübelerin her biri, hükümdar olan Hz. Süleyman'ın hikmet yolculuğunda derinleşip olgunlaşmasına eşsiz katkılar sağlamıştı. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Süleyman'a ait söz, davranış ve kararlara işaret etmekte,[49] onun hikmet dolu şu dua sözlerini bizlere nakletmektedir: *"'Ey Rabbim!' dedi, 'Gerek bana gerekse ana babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat.'"*[50] Yine Hz. Süleyman, kendisine Yüce Allah tarafından verilen nimetler karşısında olgun ve bilgece tavrını şu sözlerle göstermiştir: *"Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınayan Rabbimin bir lütfudur. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, kerem sahibidir."*[51]

40 Bakara 2/53.
41 Yûsuf 12/22.
42 Yûsuf 12/22: Taberî, XIII, 68.
43 Yûsuf 12/22: İbnü'l-Cevzî, II, 425.
44 Bakara 2/251; Sâd 38/20.
45 Enbiyâ 21/79; Sebe' 34/10; Sâd 38/18-19.
46 Sâd 38/20: Taberî, XX, 48.
47 Sâd 38/20: İbn Âşûr, XXIII, 229.
48 Enbiyâ 21/78-79: Taberî, XVI, 320-328; İbnü'l-Cevzî, III, 202-203.
49 Enbiyâ 21/78-79; Neml 27/15-16.
50 Neml 27/19.
51 Neml 27/40.

Çok nezih bir çocukluk ve gençlik dönemi geçiren Hz. Yahyâ da *hüküm* ve *hikmet* verilenler arasında anılır.[52] Taberî'ye göre, Hz. Yahyâ daha olgunluk çağına ulaşmamış bir çocuk olduğu hâlde ona, Allah'ın kitabını anlama yeteneği verilmişti. Yine bu dönemlerde onun akıllı ve anlayışlı tavırlar sergilediği tefsirlerde bizlere anlatılır.[53] İbn Abbâs, Hz. Yahyâ'nın çocukluk çağında iken ilâhî kitapla olan ilişkisinden hareketle şöyle bir sonuca varır: "Bulûğ çağına erişmeden önce Kur'ân'ı okuyan çocuk, tıpkı Yahyâ gibi kendisine çocukken hikmet verilen kimselerden sayılır."[54]

Hikmet konusu açılınca Hz. Lokman'ı hatırlamamak olmaz. Onun her sözü ve her işi hikmet yüklüdür. Hakîm insan Lokman'a verilen hikmet cevheri, onun oğluna yaptığı değerli öğütler olarak Kur'ân'da kayda geçmiştir: *"Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır. … Sevgili oğlum (dedi), yaptığın iş bir hardal tanesi kadar bile olsa, bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yerin dibinde bulunsa yine de Allah onu açığa çıkarır. Kuşkusuz Allah her şeyi bütün gizlilikleriyle bilir, O her şeyden haberdardır. Yavrucuğum! Namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir. Gurura kapılarak insanlara burun kıvırma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiçbir kimseyi sevmez. Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşek sesidir."*[55]

Peygamberler zincirinin nadide bir halkası olan Hz. Îsâ da hikmetle yani nübüvvetle gelmiştir.[56] Allah'ın Hz. Îsâ'ya öğrettiği hikmet, Tevrat'ın dışında ona öğretmiş olduğu sünnettir. Yani Mümince yaşamak için gerekli bilgiler ve uygulamalardır.[57] Kur'ân, Hz. Îsâ'dan şu hikmetli sözleri nakleder: *"Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Kuşkusuz Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk edin, işte doğru olan yol budur."*[58] *"Eğer iman etmiş kimseler iseniz Allah'a saygılı olun."*[59] *"Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi iddia etmek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin. Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; 'Benim de*

52 Meryem 19/12.
53 Meryem 19/12-13: Taberî, XV, 474.
54 Meryem 19/12: İbnü'l-Cevzî, III, 121.
55 Lokmân 31/13-19.
56 Zuhruf 43/63: Taberî, XX, 635.
57 Âl-i İmrân 3/48: Taberî, V, 417; Mâide 5/110.
58 Âl-i İmrân 3/50-51.
59 Mâide 5/112.

Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin.' dedim. İçlerinde bulunduğum sürece onların yaptıklarına tanık idim. Fakat sen beni içlerinden aldıktan sonra onların hâlini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin. Şayet onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarındır. Eğer onları affedersen, hiç kuşku yok sen hem izzet hem hikmet sahibisin."[60] *"Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş bir elçiyim."*[61]

Tabii ki son peygamber Hz. Muhammed'e (sas) de Kur'ân'la birlikte *hikmet* verilmiştir: *"Allah sana Kitap'ı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini sana öğretmiştir. Sana Allah'ın lütfu gerçekten büyük olmuştur."*[62] Âyette geçen *hikmet* "vahiyle hüküm vermek", "haram ve helâli bilmek", "kitapta olan anlam ve hükümleri açıklamak" şeklinde tefsir edilir.[63] Taberî bu âyetteki hikmetten maksadın, "Kur'ân'da özlü bir şekilde anlatılan ve Hz. Peygamber'in açıklamasına ihtiyaç duyulan emirler, yasaklar, hükümler, müjdeler ve uyarılar" olduğunu söyler.[64] Bir diğer açıklamasında ise hikmetin, "sadece Hz. Peygamber'in izahıyla anlaşılması mümkün olan Allah'ın hükümlerini bilmek"[65] olduğunu söyleyerek bu konudaki görüşünü netleştirir. Nitekim Allah Resûlü (sas) *"Bana Kur'ân, bir de onun dengi verildi."*[66] hadisiyle kendisine verilen bu hikmete işaret eder. O hâlde hikmet, Resûlullah'ın peygamberlik süresince Kur'ân'ı anlayıp uygulamasına dayanan "hayat tarzı" yani sünnetidir.

Peygamberimiz, kendisinde var olan bütün güzellikleri ümmetiyle cömertçe paylaşmış, onlara kitapla beraber hikmeti de öğretmişti. Bu husus, kendisinden asırlar önce yaşayan atası Hz. İbrâhim'in dilinden dökülen bir niyaz olarak âyette şöyle yer alır: *"Soyumuz içinden, onlara senin âyetlerini okuyacak, Kitap'ı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi çıkar Rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi."*[67] Hz. Peygamber'e verilen 'hikmeti öğretme' görevi, Kur'ân'ı anlamak, âyetlerden hükümler çıkarmak ve o hükümleri yerli yerince uygulayarak insanlara model olmaktır. Nitekim onun hayatından nice hikmet örnekleri öğreniyoruz. Meselâ Hudeybiye'de çok istemekle beraber umre yapmaktan vazgeçerek, en ağır şartlar altında Müşriklerle anlaşma yapması bunlardan biridir. Hatta bu durum,

60 Mâide 5/116-118.
61 Saf 61/6.
62 Nisâ 4/113; ayrıca bk. Bakara 2/231; Âl-i İmrân 3/79; Ahzâb 33/34.
63 Nisâ 4/113: İbnü'l-Cevzî, I, 470.
64 Nisâ 4/113: Taberî, VII, 480.
65 Bakara 2/129: Taberî, II, 577.
66 İbn Kesîr, I, 6; Ebû Dâvûd, "Sünne", 6; İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV, 131.
67 Bakara 2/129.

yanındaki arkadaşlarını da çok şaşırtmış ve rahatsız etmişti. Ancak bu anlaşma sayesinde İslâm davetinin Hicaz bölgesinde hızlı bir şekilde yayılması için oldukça önemli bir fırsat ele geçmiş, dolayısıyla verilen kararın ne kadar doğru olduğu fazla geçmeden anlaşılmıştı. Öyle ki Yüce Allah bunu, *feth-i mübîn* (kesin bir fetih)[68] olarak nitelemiştir.

HİKMET, VAHYİN HAYATA TAŞINMASIDIR

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا
وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

"O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra erişmiş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar."

(Bakara 2/269)

Uhud dağının önünde Müşriklerle yapılan savaş kanlı geçmişti. Yetmiş sahâbî Hakk'ın yolunda şehit düşmüştü. Aralarında Hz. Peygamber'in çok sevdiği ve "Allah'ın Aslanı" diye meşhur olan amcası Hz. Hamza da vardı. Hz. Hamza Müşrikler tarafından şehit edilmiş; sonra da vücudu hunharca parçalanmıştı. Allah Resûlü (sas), son derece mahzun bir hâlde şehit sahâbîlerin arasında dolaşırken birden amcasının bu hâldeki bedenini gördü. Manzara tek kelimeyle dehşet vericiydi! Peygamberimiz eğildi, ağladı… Acıdan kıvrandı… Kederini içine gömmeye çalıştı. Peş peşe defalarca yutkunduysa da intikam hissine hâkim olamıyordu. Bu acı, onun mübarek ağzından şu cümle hâlinde taşıverdi: *"Yemin olsun ki, ben de bunun karşılığında onlardan yetmiş kişiyi öldürecek, onlara sana yaptıklarını yapacağım."* Fakat Peygamberimizin bu sözleri, hikmeti sonsuz olan Yüce Allah tarafından onaylanmadı. Âyetler ardı ardına inmeye başlamıştı. Rahmet elçisi olarak gönderilen Peygamber'in intikam duygularıyla hareket etmesi ona yakışmazdı. Bunun üzerine Allah Resûlü (sas) sakinleşti, Rabbinden bağışlanma diledi. Hemen yeminine kefaret

68 Feth 48/1.

verdi. Allah'ın yardımıyla hikmetin gereğine boyun eğdi. O da sabretmek, affetmek ve insanları hikmetle Allah'ın yoluna davet etmekti…[69]

Allah Resûlü (sas), Mekke'nin fethi sırasında da hikmetin zirvesini sergilemişti. Yıllarca ona sıkıntılar çektiren, defalarca hakaret eden, dışlayan, işkenceler eden, kendisine inananları hicrete mecbur bırakan insanları bağışlamıştı. Oysa o, düşmanlarına istediğini yapabilecek güçte idi. Fakat nefsine hâkim oldu, öyle yapmadı. Aksine *"Ben de Hz. Yûsuf'un kardeşlerine dediği gibi: 'Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.' diyorum… Haydi gidin, artık serbestsiniz!"*[70] buyurdu. Bu hikmetli davranışın sonucunda, daha önce insanların malına ve canına kıymış nice kimseler İslâm'la şereflendi. Ebû Hüreyre'nin (ö. 58/678) haber verdiğine göre Mekkeliler, âdeta kabirlerinden çıkmışçasına dışarıya çıktılar ve hep birlikte İslâm'a girdiler.[71]

Hikmet, doğru bilginin doğru bir şekilde hayata yansıtılmasıdır.[72] Kur'ân'da anlatılan hikmetin, güzel bir kulluğun her yönüyle ilgisi vardır. Örneğin, hikmet Allah'ı anmak; nimetlere şükür; Allah'a ve buyruklarına karşı gelmekten sakınmak; iyi olmak ve iyiliği yaymaya gayret etmek; Yüce Allah'ın âyetlerinden öğüt almak ve benliği kötülüklerden arındırmaya çalışmaktır.[73] Hikmet, kişinin doğruyu bilmesi ve kendisini bu yönde davranışlara yönlendirmesidir. Zira hikmet ancak bu şekilde oluşur ve ortaya çıkar. Nitekim âyetlerde de şöyle buyurulur: *"Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler ve dehşeti her yerde hissedilen bir günden korkarlar. Onlar, kendileri sevip istedikleri hâlde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler. (Ve şöyle derler:) 'Biz sizi Allah rızâsı için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, öfkeli, çetin bir günde Rabbimizden (azabından) korkarız.' Bu yüzden Allah onları o günün dehşetinden korur; yüzlerine aydınlık, gönüllerine bir sevinç verir."*[74] Yine hikmetle hareket eden bu bilge insanlar, şu âyette belirtildiği gibi, Yüce Yaratıcı'nın sonsuz ve eşsiz güzelliklere yaptığı çağrıya uyar ve erdemli davranışlar sergilerler: *"Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın! Onlar bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever."*[75]

69 Nahl 16/125-126: Kurtubî, XII, 461-462; İbn Kesîr, VIII, 368-370.
70 Yûsuf 12/92.
71 Yûsuf 12/92: Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 323; Bursevî, IV, 313.
72 Bakara 2/269: Elmalılı, II, 915.
73 Bakara 2/129, 151, 231; Âl-i İmrân 3/164; Lokmân 31/12; Cum'a 62/2.
74 İnsân 76/7-11.
75 Âl-i İmrân 3/133-134.

Vahyin hayata yansıması, insanı ve toplumu şekillendirmesi olarak hikmetin kendini gösterdiği alanlardan biri, peygamberlerin hak yola davet biçimleridir. Yüce Allah, peygamberleri, insanlığın en bilinçli ve en yetenekli öğretmenleri yapmıştır.[76] Onları şefkatli ve merhametli, çağrılarıyla insanları inandıran birer eğitimci olarak görevlendirmiştir. Nitekim Nahl sûresi 125. âyette Resûlullah'a insanları hikmetle ve güzel öğütle Allah yoluna davet etmesi emredilir. Peygamberlerin bu konudaki sözleri ve amelleri hikmetin yansımasıdır. Allah'ın Son Elçisi (sas) bu gerçeği bir benzetmeyle şöyle açıklamıştır: *"Allah'ın bana verdiği hidayet ve ilim, toprağa yağan yağmura benzer. O toprağın bir kısmı verimli olup suyu emer ve bol bol mahsul verir. Bir kısmı çorak olup suyu emmez, üstünde tutar. Burada biriken sulardan insanlar yararlanır. Kendileri ondan içtikleri gibi onunla hayvanlarını sular ve ziraatlarını yaparlar. Toprağın bir kısmı da düz ve kaygan olup ne su tutar ne de bir ot bitirir. İşte bu, Allah'ın dinini doğru anlayan, onun bilgi ve hikmetinden yararlanan, onu öğrenip öğreten kimse ile bunu reddedip kulak asmayan kimsenin misalidir."*[77]

İnsanları Allah'a davet eden kimsenin, bir kısım zorluklar karşısında canı yanabilir. Hz. Mûsâ gibi[78] gönlü daralabilir. Hz. Yûnus gibi sabrı tükenebilir.[79] İşte tam da burada bilge kişilik devreye girer. Hikmetin gücüyle donanan davetçi, sertlikten, kalp katılığından, öfke ve intikamdan uzak durur. Allah'tan yardım dileyerek tebliğe ve irşada devam eder. Sabretmenin, bağışlamanın, fedakârlıkta bulunmanın ve kötülüğe iyilikle karşılık vermenin hikmetin ta kendisi olduğunu en güzel örneklerle ortaya koyar.[80] İşte Allah Resûlü'nün (sas) hayatından bunun eşsiz bir örneği: O, hicret yolculuğunda Medine'ye doğru ilerliyordu. Yanında en sadık dostu Hz. Ebû Bekir vardı. Peygamberimiz gördüğü, görüştüğü kadın-erkek, yaşlı-genç herkese İslâm'ı anlatıyordu. Bir taraftan da kısa yoldan Medine'ye varmak istiyordu. Güzergâhı bilen kişiler, "Burası Rekübe geçidinin Gâir yoludur. Burada Eslem kabilesinden mühânân (değersiz görülen ve sevilmeyen) diye tanınan iki kişi vardır. İstersen onlara gidelim." dediler. Allah'ın Elçisi, "Bizi onların yanına götürün." buyurdu. Bunun üzerine yola koyuldular. Rekübe'yi çıkıp yokuşun başına vardıklarında, toplum tarafından aşağı görülen o iki kişiden biri arkadaşına, "Bu şahıs Yemenlidir." dedi. Hz. Peygamber (sas) onları yanına çağırıp İslâm'ı anlattı ve Müslüman olmalarını istedi. Onlar da İslâm'ı kabul ettiler. İsimlerini sordu: "Bize mühânân derler." dediler. Resûlullah, "Bilakis siz mükremân (şerefli iki adam)sınız." buyurdu ve onlardan

76 Yûsuf 12/108.

77 A'râf 7/58: Begavî, II, 201; İbn Kesîr, VI, 325-326; Buhârî, "İlim", 20; Müslim, "Fezâ'il", 15.

78 Şuarâ 26/13.

79 Enbiyâ 21/87.

80 Fussılet 41/34-35.

müjdeci olarak önden Medine'ye gitmelerini istedi.[81] Böylece bütün düşmanlarının hayatına kastettiği bir anda bile Rahmet Peygamberi, hikmetli ve ince tavrıyla İslâm'a iki kişiyi daha kazandırmıştı.

Esasen Bakara sûresinin 267-269. âyetleri, hikmeti kapsamlı şekilde anlatır. Yüce Allah bu âyetlerde Müminlere kazandıkları mallardan ve ekip biçtikleri ürünlerden muhtaçlara vermelerini emreder. Diğer taraftan kendilerine verildiğinde beğenmeyecekleri değersiz şeyleri, iyilik adına başkasına vermeye kalkışmamalarını ister. Sonra sözü, birçok durumda yaşandığı gibi, Allah'ın emri ile şeytanın vesvesesi arasındaki karşıtlığa getirir. Şeytanın insanı fakirlikle korkutup onu cimriliğe ve güzel ahlâkı çiğnemeye tahrik ettiğini hatırlatır. Allah'ın ise bağışlamayı ve bol nimet vermeyi vaat ettiğini bildirir. Bunun ardından da *hikmet*in, "şeytanın ayartmasını terk edip Allah'ın emrine sarılma" anlamını ortaya koymak üzere şöyle buyurur: *"O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar."*[82] Kuşeyrî (ö. 465/1072) bu âyetteki hikmeti şöyle açıklar: Hikmet; Allah'ın uyarılarının kişiye hâkim olması ve şeytanın çağrısına kulak vermemesidir. Allah'ın yüceliğinin kişiyi etkisi altına alması, böylece şeytanî aldatmaların onu etkilememesidir. Yine hikmet, nefsin kötü arzularının insanı tesir ve esaret altına alamamasıdır. Hikmet, işlerin doğrusunu yapmak ve ilâhî emirlere uygun hareket etmektir. Hikmetin karşıtı akılsızlık (*sefeh*) olup o da ilâhî emirlere karşı gelmektir. Hikmet hakkı ve gerçeği görmek iken; akılsızlık hakkı bırakıp bâtılı görmektir.[83]

Rabbimiz hikmeti dilediği kuluna verir. Kime de hikmet verilirse, ona pek büyük iyilik verilmiş olur. Âyette yer alan "büyük iyilik" sözü dikkat çekicidir. Şöyle ki Kur'ân, *"âhirete göre dünya hayatının yararının pek az"*[84] olduğunu söyler. Altını, gümüşü ve her türlü nimetiyle birlikte dünyayı geçici ve çok kısa ömürlü olarak anlatır.[85] Dünya malının bir imtihan,[86] bir süs[87] olduğunu bildirir. Hepsinin ötesinde inanç ve kulluktan yoksun bir dünya yaşantısının, "oyun ve eğlenceden başka bir şey olmadığını" anlatır.[88] Bütün bu hikmetli bilgileri aktaran Kur'ân'ı anlamayı ve onu hayata yansıtmayı da "büyük bir iyilik" olarak över ve takdir eder. Hikmetin

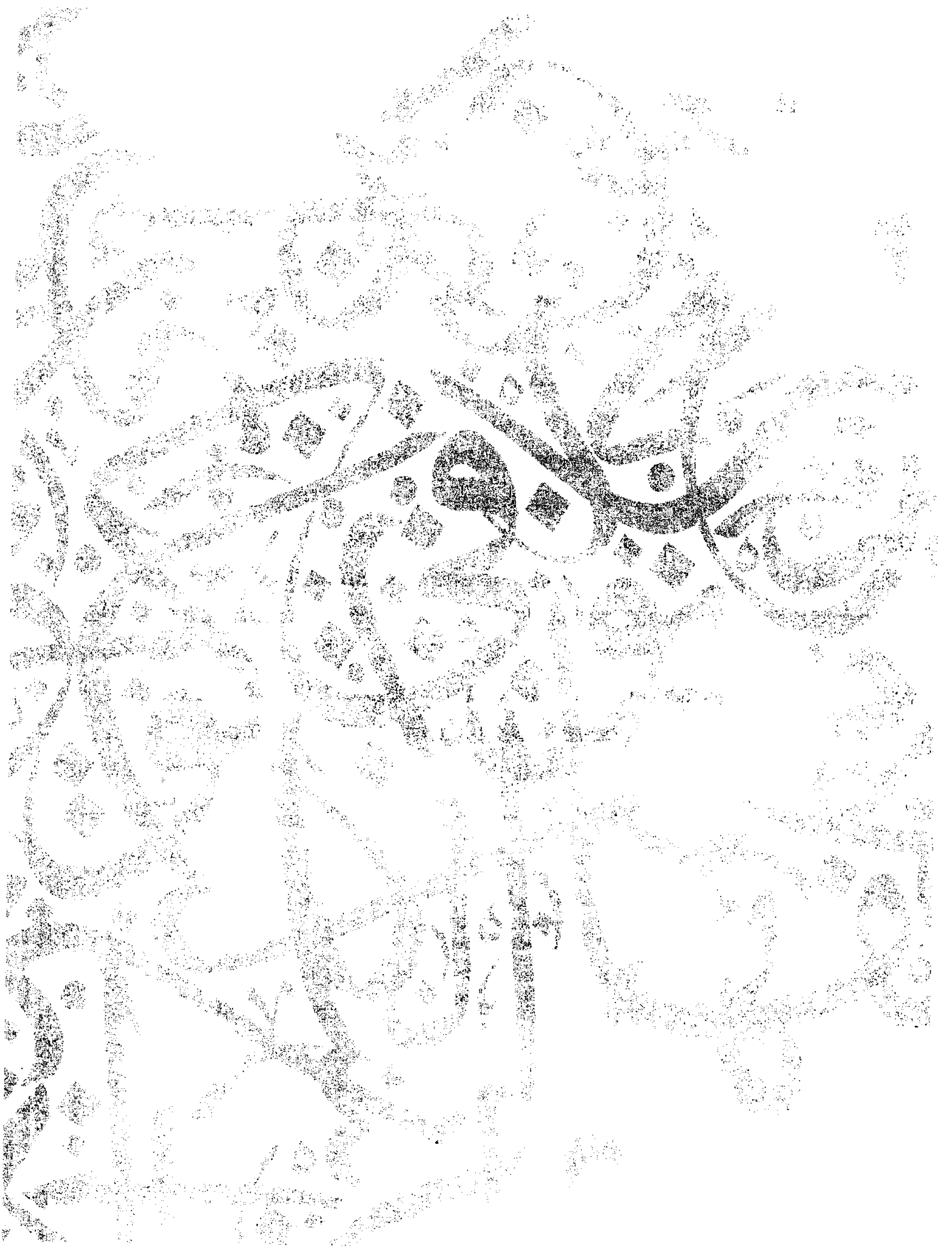
81 İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV, 74.
82 Bakara 2/269.
83 Bakara 2/269; Kuşeyrî, *Leṭâ'ifü'l-İşârât*, I, 208.
84 Tevbe 9/38.
85 Âl-i İmrân 3/14.
86 Enfâl 8/28.
87 Kehf 18/46.
88 Ankebût 29/64.

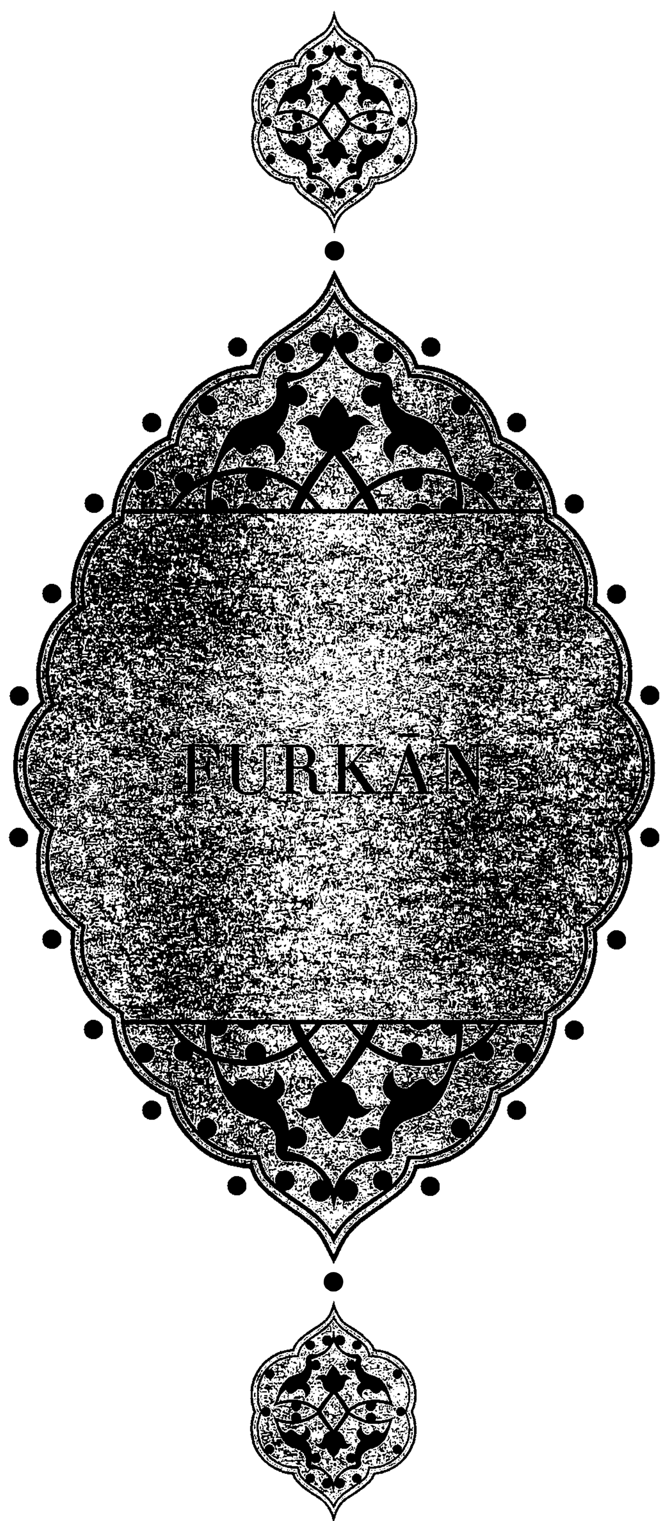
değerini yüceltikçe yüceltir. *"Rabbim! İlmimi arttır."*[89] diye dua edilmesini isteyerek hikmetin önemini açıklar. Âyetin sonunda *"Ancak akıl sahipleri düşünüp öğüt alır."* buyrulması, *hikmet*in *akıl* ile olan ilişkisini ortaya koyar.[90] Buna göre akıl, hem vahyi anlayıp özümseyerek hikmete erişir hem de vahyin hedeflerine uygun olarak ürettiği düşünceyle irfana ve bilgeliğe açılır. Onlardan hem kendi hem de insanlık adına istifade edebilir. Dünya hayatındaki ilim, irfan, kültür ve medeniyetin gelişmesinde insan aklının ürünü olan iyilik ve güzelliklere bakıldığında bu gerçek kolaylıkla görülebilir.[91] Vahyi indiren Allah olduğu gibi, insana akıl gibi değerli bir nimeti veren de odur. Dolayısıyla hikmetin elde edilmesi ve hayata aktarılmasında insan aklı da önemli ve değerlidir.

Hikmet, *el-Hakîm* olan Allah'ın, "kemâl noktasında hikmet sahibi" anlamında bir sıfatı ve O'nun kullarına verdiği en büyük lütuflardan biridir. Bu lütuf insanda ancak Kur'ân'ın öğütlerini, anlam inceliklerini, Resûlullah'ın (sas) Kur'ân'ın tefsiri mahiyetinde olan açıklamalarını ve örnek yaşam tarzını en iyi şekilde anlayıp uygulamakla ortaya çıkar. Dolayısıyla bu büyük iyilik sayesinde insan kendisini bilir ve her türlü haksızlık, bozgunculuk, cahillik ve akılsızlıktan uzak durur. Doğru bilgi sahibi olup her daim doğru söyler ve işlerini de o doğru bilgi istikametinde sağlam bir şekilde gerçekleştirir. İnsanlarla ilişkilerinde vahyin ışığında aklını da kullanarak adaletli, hakkaniyetli, merhametli, hoşgörülü ve cömert olur. Mutedil, dengeli ve ölçülü davranır. Erdemlerle bezenmiş bir hayat yaşayarak insanların sevdiği ve Hakk'ın değer verip razı olduğu bir kul olur. Sonuç itibarıyla hikmetle aydınlanmış bir ömür sürerek dünyada da âhirette de nice iyiliklere, ödüllere, güzelliklere erişir.

89 Tâhâ 20/114.
90 Bakara 2/269.
91 Bakara 2/269: Râzî, VII, 73; Elmalılı, II, 921-922.

FURKĀN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَارَكَ الَّذ۪ي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِه۪ لِيَكُونَ لِلْعَالَم۪ينَ نَذ۪يراًۙ ﴿١﴾

"Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkān'ı indiren Allah, aşkındır, cömerttir."

(Furkān 25/1)

... وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ... ﴿٤﴾

"... O, Furkān'ı da indirdi..."

(Âl-i İmrân 3/4)

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذٖٓى اُنْزِلَ فٖيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ
وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِۚ ... ﴿١٨٥﴾

"O (sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile bâtılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'ân'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır…"

(Bakara 2/185)

وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

"Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya Kitâb'ı ve
hak ile bâtılı ayıran hükümleri verdik."

(Bakara 2/53)

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ
سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظٖيمِ ﴿٢٩﴾

"Ey iman edenler! Allah'a saygıda kusur etmezseniz, O size doğruyu yanlıştan ayırma kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir."

(Enfâl 8/29)

Konunun Kavramsal Bağlamı

Furkān, "doğru ile yanlışı, hak ile bâtılı, gerçek ile sahte olanı birbirinden ayırma ve ayıran şey" anlamına gelir. Kelime Kur'ân-ı Kerîm'de yedi yerde geçer. Bunların altı tanesi yalın hâlde,[1] birisi ise "gün" (*yevm*) kelimesi ile birlikte *"furkān günü* (*yevmü'l-furkān*)" şeklindedir.[2] Bu kelime, başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere Allah Teâlâ'nın peygamberlere verdiği ilâhî kitapların, vahiylerin, mucizelerin ve doğru davranışın hakkı bâtıldan ayırıcı özelliğini anlatır. Bu bakımdan *furkān*, kesin delilleri, çizdiği sınırları, farzları ve hüküm ifade eden âyetleriyle doğruyu yanlıştan ayırma özelliğine sahip olan Kur'ân-ı Kerîm'in de bir ismidir.[3] Bu isim bir âyette şöyle geçer: *"Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkān'ı indiren Allah, aşkındır, cömerttir."*[4] Furkān sûresi, ismini bu âyetten almıştır.

Furkān kelimesi *f-r-k* kökünden türemiştir. Bu kelimenin fiil kökü, "iki şeyin arasını ayırmak ve birini diğerinden ayırt etmek (*tefrik* ve *temyiz*)" anlamlarına gelir.[5] Aynı kökten türeyen fiiller "bir işin açık ve anlaşılır hâle gelmesi", "iki zıt şeyi birbirinden ayırma" ve "iki kişinin arasını hüküm vererek ayırma" anlamlarına gelir.[6] Hak ile bâtılı, haklı ile haksızı ayıran kişi için *el-Fârûk* ismi kullanılır. Bilindiği gibi bu isim, Hz. Ömer'in lakabıdır.[7]

Furkān ismi, şafak vakti, gün aydınlanması ve sabah için de kullanılır.[8] Bu isimlendirme gecenin gündüzden ve karanlığın aydınlıktan bu vakitte ayrılması sebebiyledir.[9] Buna göre, sabahleyin güneş ışığının yeryüzünü aydınlatması gibi, Allah'tan gelen vahiy de insanlığın yolunu aydınlatan bir ışık, yol gösteren bir kılavuzdur.[10] Bu anlamda Kur'ân, hakkı bâtıldan

1 Bakara 2/53, 185; Âl-i İmrân 3/4; Enfâl 8/29; Enbiyâ 21/48; Furkān 25/1.
2 Enfâl 8/41.
3 Taberî, I, 93; Buhârî, "Tefsîr", (Nûr) -bab başlığı-; Furkān 25/1: Râzî, XXIV, 45.
4 Furkān 25/1.
5 İbn Düreyd, II, 784; Cevherî, IV, 1540; İbn Fâris, IV, 493; İbn Manzûr, X, 299, 300.
6 Cevherî, IV, 1540; İbn Manzûr, X, 299, 300.
7 İbn Düreyd, II, 785; Cevherî, IV, 1541; İbn Manzûr, X, 303.
8 Halîl b. Ahmed, III, 317; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, II, 20, 21.
9 İbn Fâris, IV, 494.
10 Bakara 2/257; Nisâ 4/174; Mâide 5/15-16, 44, 46; İbrâhîm 14/1, 5; Şûrâ 42/52; Hadîd 57/9: Cürcânî,

ayıran bilgileri içerir. O, haktır; doğruyu, gerçeği anlatır ve ona sarılanı doğruya götürür.[11]

Furkān kelimesi, Kur'ân'da çeşitli kelime ve kavramlarla birlikte yer alır. *Furkān* özelliğine sahip Kur'ân'ı indiren Yüceler Yücesi (*Tebâreke*) Allah'tır.[12] Kur'ân'da *furkān* Allah Teâlâ'nın peygamberlerine indirdiği kitaplardır: Tevrat, İncil, Zebûr ve Kur'ân *furkān* olma özelliğindedir. Çünkü bu kitaplar hakikatin görülmesi için birer ışık (*ziya*) olmuşlardır. Ayrıca bu kitaplar ve Kur'ân-ı Kerîm, insanlara yol gösterir (*huden li'n-nâs*). Doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delillerini/hükümlerini (*beyyinâtün mine'l-hudâ*) ihtiva eder.[13] Kur'ân, Allah'ın kendisinden önce indirdiği kitapları onaylar (*musaddık*).[14] Resûlullah'ın uyarısı bu kitapla gerçekleşmiştir (*nezîr*).[15] Diğer taraftan *furkān, imân* ve *takvâ* kavramlarıyla da irtibatlıdır. Bu özellikleriyle *furkān*, Allah'ın Müminlere bir lütfu ve ihsânıdır.[16]

s. 173.

11 Bakara 2/252; Âl-i İmrân 3/103; Yûnus 10/108; İsrâ 17/105; Zümer 39/2, 41; Câsiye 45/6.

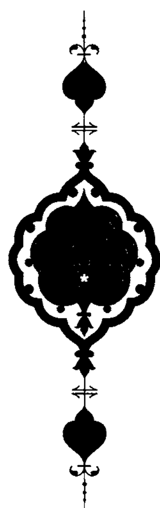
12 Furkān 25/1.

13 Bakara 2/185.

14 Âl-i İmrân 3/3.

15 Furkān 25/1.

16 Enfâl 8/29.

FURKĀN, DOĞRUYU YANLIŞTAN AYIRANDIR

وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

"Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya Kitâb'ı ve hak ile bâtılı ayıran hükümleri verdik."

(Bakara 2/53)

Doğru olanın yanlış olandan ayrılması, öncelikle Yüce Allah'ın gönderdiği vahiyle gerçekleşir. Vahyin gelmesiyle, doğru da yanlış da açık seçik ortaya çıkar. Allah Teâlâ, Tevrat'ı, İncil'i ve nihayet Kur'ân'ı doğruyu gösteren birer bilgi kaynağı olarak gönderdi. Her defasında Allah'ın gönderdiği kitaplar hakikati ortaya koyduğunda, bu kitaplarla çelişen hakikate aykırı bilgiler kesin bir şekilde ayrışmış oldu.

Furkān, önceki ilâhî kitapların bir özelliği olarak Kur'ân'da anılır: *"Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya Kitâb'ı ve hak ile bâtılı ayıran hükümleri (furkānı) verdik."*[1] Bu âyette Hz. Mûsâ'ya *Kitâb*'ın yanı sıra *furkān*ın da verildiği belirtilir. Bir görüşe göre, Hz. Mûsâ'ya, Tevrat'ın Allah katından olduğunu ispat edecek mucizeler verilmiş, böylelikle doğru olanla yanlış olan birbirinden ayrılmıştır.[2] Diğer bir görüşe göre de ona verilen Tevrat'ın bizzat kendisi, bu özelliğe sahiptir.[3] Görüldüğü gibi, âyetteki

1 Bakara 2/53.
2 Âl-i İmrân 3/4: Râzî, VII, 174; Ebû Hayyân, II, 394.
3 Bakara 2/53: Râzî, III, 82-83.

furkān kelimesine ilişkin açıklamalar daha çok Tevrat etrafında yoğunlaşmıştır. Başka bir âyette ise *furkān*ın Hz. Mûsâ ile birlikte kardeşi Hz. Hârûn'a da verildiği belirtilir: *"Andolsun ki, Mûsâ ve Hârûn'a, günahtan sakınan, görmedikleri hâlde Rablerinden korkan ve kıyametin kaygısını taşıyanlar için bir ayırma ölçütü (furkān), bir ışık, bir hatırlatıcı bilgi kaynağı verdik."*[4] Burada da *furkān* için öne çıkan anlam Tevrat'tır. Zira Tevrat, Allah'ın emirlerini ve yasaklarını Hz. Mûsâ'ya, Hz. Hârûn'a ve hidayet çağrısına uyanlara öğretmiştir. O, Allah'ın yoluna ulaştıran, Allah'ın emirlerini bildiren bir ışıktır.[5]

Furkān, Tevrat ve İncil'in bir özelliği olduğu gibi, tevhid çizgisinde onların asıllarını doğrulayıcı olarak gelen Kur'ân'ın da bir özelliğidir: *"O, sana Kitap'ı, gerçeğin ta kendisi ve öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i indirmişti; furkānı da indirdi..."*[6] Bir görüşe göre, burada *furkān* ile kastedilen Kur'ân-ı Kerîm'dir.[7] *Furkān*, Kur'ân-ı Kerîm'in hakkı bâtıldan ayırıcı özelliğini belirtir.[8] Kur'ân'ın haklı ile haksızın arasını ayırması ise, ortaya koyduğu apaçık hükümlerle haklıya yardım etmesi ve haksızı yardımsız bırakması şeklinde gerçekleşir.[9] Taberî (ö. 310/923), bu ayırımın, doğrunun yanlışa üstün gelmesiyle ve yine doğrunun kesinliği tartışılmaz bir kanıt ve kuvvetle yanlışı yok etmesiyle olabileceğini belirtmektedir.[10]

Kur'ân, doğru olan (*hakk*) ve doğruyu onaylayan (*musaddık*), şerefli bir vahiydir. Bu özellikleriyle Yüce Kitabımız, Hıristiyanların Hz. Îsâ hakkındaki gerçek dışı iddialarını ve diğer yanlış görüşlerini düzeltmiş, tartışmasız ve kesin kanıtlarla doğruları ortaya koymuştur.[11] Diğer yandan Râzî'ye (ö. 606/1210) göre, âyetteki *furkān* kelimesi, ilâhî kitaplarla birlikte peygamberlere verilen mucizelere işaret etmektedir. Bu mucizeler ilâhî kitapların Allah'tan geldiği gerçeğini açıkça belirtir. Böylece Allah'tan gelen kitap ile diğerleri arasında açık bir fark ortaya çıkar.[12] *Furkān* sûresinin ilk âyeti de Kur'ân'ın âyet âyet, sûre sûre, doğru ile yanlışı birbirinden ayıran özelliğini ifade eder. O aynı zamanda insanlara ve cinlere "kulluğu sadece Allah'a

4 Enbiyâ 21/48, 49.
5 Enbiyâ 21/48, 49: Taberî, VII, 436; Râzî, XXII, 178.
6 Âl-i İmrân 3/3-4.
7 Âl-i İmrân 3/4: Taberî, V, 183. Âyetteki *furkān*dan maksadın Zebûr olduğu da söylenir. Bu mâna *"Dâvûd'a da Zebûr'u verdik."* (Nisâ 4/163) âyetiyle ilişkili olarak verilir. Bk. Âl-i İmrân 3/4: Râzî, VII, 174.
8 Âl-i İmrân 3/4: Zemahşerî, I, 527.
9 Taberî, I, 95.
10 Âl-i İmrân 3/4: Taberî, V, 182.
11 Âl-i İmrân 3/4: Taberî, V, 182, 183.
12 Âl-i İmrân 3/4: Râzî, VII, 174.

has kılmaları" konusunda bir uyarıdır.[13] Hz. Peygamber (sas) de Kur'ân-ı Kerîm ile akıllı ve sorumlu varlıklar olan insanları ve cinleri uyarmıştır. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Kur'ân-ı Kerîm'in *furkān* olmasını açıklarken, onun kuşkulardan uzaklaştıran bu özelliğine işaret eder. [14]

FURKĀN, DOĞRU KAVRAYIŞ, DOĞRU DURUŞTUR

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ ﴿٢٩﴾

"Ey iman edenler! Allah'a saygıda kusur etmezseniz, O size doğruyu yanlıştan ayırma kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir."

(Enfâl 8/29)

Furkān niteliğine sahip olmak, yani doğruyu-yanlışı ayırt edebilmek, Allah Teâlâ'nın emirlerine uymaktan ve onun yasaklarından kaçınmaktan geçer. Mümin, Allah'ın koyduğu sınırlara uyar, kuşkudan temizlenir. Kalbini ve zihnini içtenlikle Allah'ın buyruklarına açar ve onun emrettiği doğru işleri yapar. İşte o zaman Allah, o kişiye hak ile bâtılın arasını ayıracak (*furkān*) bir sezgi ve anlama kabiliyeti verir.[15] Bu anlamıyla furkān, müminin kalbindeki doğruyu kavrama gücüdür, ilâhî bir ışık ve yardımdır. Böylece inanan insanın iç dünyasında bir güven ve huzur meydana gelir.[16] Bu durum, özellikle savaş gibi insanı zorlayan sınav zamanlarında Müminlerin kalbine gelen ilâhî yardımı ifade eder. Nitekim Enfâl sûresinin ilk âyetleri Bedir savaşı öncesinde Müslümanların doğru ile yanlışı ayırmada böylesi zorlu bir sınavdan geçtiğini belirtir. Bunu görmek için Bedir savaşı öncesindeki olayları burada hatırlamak yerinde olacaktır.

13 Furkān 25/1: Taberî, XVII, 394.
14 Furkān 25/1: Mukātil b. Süleyman, III, 225.
15 Enfâl 8/29: Kurtubî, IX, 492-493.
16 Râgıb el-İsfahânî, s. 378.

Yüce Allah, Bedir savaşında Müminlerin eliyle İslâm'ı güçlendirip şirki ve putperestliği ortadan kaldırmayı; iradesi ve hükmüyle hakkı hâkim, bâtılı da geçersiz kılmayı murat etmişti.[17] Bu ise Müminlerin belli şartları yerine getirmesiyle gerçekleşecek zorlu bir görevdi. Oysa Müslümanlar Bedir'deki karşılaşma öncesinde bir ikilem içine girmişti. Neden sefere çıkılıyordu? Büyük bir servet taşıyan Ebû Süfyân'ın kervanı için mi, yoksa Medine'ye yönelen müşrik ordusu ile savaşmak için mi? Başlangıçta amaç, Müşriklerin Şam'dan yükledikleri ve büyük ganimet sağlayacak kervanı ele geçirmekti. Tabii bu süreç savaşa evrilebilirdi. Peygamber Efendimiz böyle bir savaşı da göze alarak sefere çıkmıştı. Aslında bazı Müminler için kabullenmek zor olsa da, Rabbimiz, Allah Resûlü'nü vazgeçme imkânı olmayan bir savaşa çıkarmıştı bile. Nitekim âyet-i kerîme bu duruma işaret etmiştir: *"Bu olay, Müminlerden bir kısmı isteksiz oldukları hâlde, Rabbinin seni, hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmasına benzer."*[18]Kimi Müslümanların gönlünde ise daha kolay ve kârlı olan seçenek yatıyordu. Olaylar gelişirken, kervanın başı Ebû Süfyân Müslüman ordusunun peşinde olduğunu haber aldı ve Mekke'den yardım istedi. Müşrikler servetlerini korumak için hemen bin kişilik bir ordu toplayıp Bedir'e yöneldiler. Bedir kervanların konakladığı bir yerdi. Bu arada kervan az kullanılan bir yola saparak kendini güvene almış, Mekke'nin yolunu tutmuştu bile. Kervan kaçınca artık iki gücün savaşmak için karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz olmuştu. Bununla birlikte Müslümanlar arasında hâlâ doğrunun ne olduğu konusunda yaşanan ikilem sürüyordu. Onların "doğru ile yanlışı ayırt edememe" hâli şu âyetlerde ifade edilir: *"Doğru olan apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi bu konuda seninle tartışıyorlardı."*[19] Oysa Hz. Peygamber (sas) Allah'ın emriyle doğru kararı çoktan vermişti. Bu karar da bâtılı temsil eden Müşriklerin ordusu ile savaşmaktı: *"Hatırlayın, Allah size iki düşman topluluktan birinin elinize düşeceği sözünü vermişti. Siz güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz, Allah ise iradesi ve sözleriyle hakkı hâkim kılmayı ve inkâr edenlerin kökünü kesmeyi murat ediyordu."*[20]

Sonraki âyetlerde Cenâb-ı Hakk'ın Müslümanları Mekke'deki zor durumlardan nasıl kurtardığı ve desteklediği, onlara Medine'de yeni bir yurt ve yuva verdiği hatırlatılır. Bütün bunlara karşılık onların yapması gerekenin şükretmek olduğu belirtilir.[21] Müminlerin Allah'a ve Elçisi'ne sadık kalmaları, asla ihanet etmemeleri

---

17 Enfâl 8/7-8: Taberî, XI, 200; Mâtürîdî, VI, 202-203.
18 Enfâl 8/5.
19 Enfâl 8/6.
20 Enfâl 8/7-8.
21 Enfâl 8/26.

gerektiği anlatılır. Mal ve çocukların birer sınav olduğu hatırlatılır.[22] Nihayetinde onlara, doğru yolda sebat ederek Yüce Allah'tan korkmaları, O'na itaat etmeleri tekrar emredilir. Allah, Müminlerin hak uğrunda savaşmalarıyla hakkın bâtıldan ayrılmasını sağlayacaktır. Böylece kalplerine doğruyu görme yeteneği (*furkān*) verecektir: *"Ey iman edenler! Allah'a saygıda kusur etmezseniz, O size hakkı bâtıldan ayırma kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir."*[23] Müminlere düşen, Allah Teâlâ'ya ve Resûl-i Ekrem'e (sas) iman etmek, Allah'a verdikleri söze sadık kalmaktır. Böylece Rabbimiz, hakikat yolunu tutan Müminlerle, onlara düşmanlık besleyerek bâtıla sapan Müşriklerin arasını ayıracaktır. İslâm'ın davetini reddedenlerin yanlışını açıkça ortaya koyacak, nihayet onları ortadan kaldıracaktır.[24] Taberî'ye (ö. 310/923) göre, bu "ayrım", kurtuluş ihsan etme, delil ortaya koyma ve yardım etme ile olabilir.[25] İbn Kesîr'e (ö. 774/1373) göre ise Mümin, Allah'ın emirlerini yapıp yasaklarını terk ederek takvâ sahibi olursa, hakkı bâtıldan ayırma bilgisine (*marifet*) eriştirilir. Bu da o kişinin Allah'ın yardımına, kurtuluşa, dünya işlerinde bir çıkış yoluna ve âhiret saadetine ulaşmasına imkân verir.[26] Allah'ın gönderdiği doğru bilgiyle donanmış, doğru safta yer almış Müminlerin doğru duruşunun (*furkān*) en güzel örneği, Bedir gününde ortaya konmuştur. Bedir'deki büyük zaferle hak bâtıla, iman inkâra galip gelmiştir. Dolayısıyla hakkın bâtıla karşı daima galip geleceği o günden itibaren açıkça ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in (sas) komutasında gerçekleşen bu ilk savaş, İslâm tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Bu yüzden Bedir gününe Kur'ân'da *yevmü'l-furkān* (furkān günü) denilmiştir.[27]

Yüce Rabbimiz, dini uğrunda içtenlikle çaba gösterenleri doğruya yöneltir ve onları kuşkulardan arındırır.[28] Bu samimi kimselerin gönüllerine imana karşı bir sevgi ve bağlılık koyar. Şirki, inkârı, isyanı onlara kötü ve çirkin gösterir.[29] Allah Teâlâ, kendi yolunda yürümeye ve rızası uğrunda yaşamaya kararlı olanların, bu yönde azim ve inançlarını kuvvetlendirir.[30] Çünkü O (cc), kendisine bağlananlara bir iç huzuru ve aydınlanma vermiş; varlığa, hayata, ölüme ve ölümden sonrasına ferasetli bir bakışla bakmayı onlara lütfetmiştir. Buyruklarına uydukları için onlara sağlam, gerçek ve doğru bilginin yolunu açmıştır. Cenâb-ı Hak, mümin kullarına olan bu

---

22 Enfâl 8/27-28.
23 Enfâl 8/29.
24 Enfâl 8/29: Taberî, XI, 127; Zemahşerî, II, 575; Nesefî, I, 640-641.
25 Taberî, I, 95.
26 Enfâl 8/29: İbn Kesîr, VII, 58.
27 Enfâl 8/41.
28 Şûrâ 42/13; Hucurât 49/15.
29 Hucurât 49/7.
30 Muhammed 47/17.

desteğinin kesin olduğunu şöyle bildirir: *"Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarf edenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır."*[31]

Furkān, peygamberlere gönderilen ilâhî vahyin vazgeçilmez bir niteliğidir. Zira vahyin doğru ile yanlışı ayırmasını, rehberliğini ve yol göstericiliğini anlatır. Ayrıca furkān, Müminlere ait seçkin bir özelliktir. Müminler Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından uzaklaştıkça, Allah'ın Kitabı'nı öğrenip hayatlarına yansıttıkça furkān sahibi olurlar. Böylece kalplerinde doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, marufu münkerden ayırt edebilecek bir ölçü oluşur. Yanlış olanı terk edip doğru olana yönelme konusunda tam bir azim ve kararlılık gösterirler. Hayatlarının her alanında, her hâl ve şartta, hukuka ve ahlâka uygun olan doğru bir duruş ve davranış sergilerler. İşte dosdoğru hidayet yolu da budur.

31 Ankebût 29/69: Kurtubî, XVI, 390.

